

**Ungarisch Historischer Verein Zürich**

**MAGYAR ÚT ÉS NEHÉZSÉGEI  
A NEMZETÁLLAMTÓL AZ ÖVEZETEK  
EURÓPÁJÁBA  
A HUSZADIK SZÁZAD FORDULÓJÁN**



**AVAROK – ONOGUROK – MAGYAROK**



**A HATODIK MAGYAR TÖRTÉNELMI ISKOLA ÉS  
A TIZENKETTEDIK MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI TALÁLKOZÓ  
ELŐADÁSAI ÉS IRATAI  
TAPOLCA 1997**

**A ZÜRICH MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET KIADVÁNYA  
Budapest – Zürich  
2005**

**Ungarisch Historischer Verein Zürich**

**MAGYAR ÚT ÉS NEHÉZSÉGEI  
A NEMZETÁLLAMTÓL AZ ÖVEZETEK  
EURÓPÁJÁBA  
A HUSZADIK SZÁZAD FORDULÓJÁN**

**\***

**AVAROK – ONOGUROK – MAGYAROK**



**A HATODIK MAGYAR TÖRTÉNELMI ISKOLA ÉS  
A TIZENKETTEDIK MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI TALÁLKOZÓ  
ELŐADÁSAI ÉS IRATAI  
TAPOLCA 1997**

**A ZÜRICH MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET KIADVÁNYA  
Budapest – Zürich  
2005**

Sorozatszerkesztő: Csihák György  
a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Elnöke

**Az előadások közlési joga a Szerző és az Egyesület közös tulajdona**

**ISBN 963 9349 11 9**

Ezen könyv szerzői, szerkesztői, lektorai, gépelői valamennyien ellenszolgáltatás nélkül bocsátották munkájukat a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület rendelkezésére, a találkozók saját költségükre vettek részt. A találkozók szervezői, lebonyolítói, számtalan segítője minden munkát önként, fizetés nélkül végzett.

*Fizetségük legyen a nemzet hálája!*

*Az Egyesület ezt a könyvet ingyen küldi 300 magyarországi könyvtárnak és további 70 ország 156 intézménye könyvtárának*

[www.zmte.inf.hu](http://www.zmte.inf.hu)



*A kiadásban közreműködött a Heraldika Kiadó  
H-1113 Budapest, m Takács Menyhért u. 5.  
Tel./fax: 36-1-209-6078; 36-20-973-6120  
Email: [heraldika@heraldikakiado.hu](mailto:heraldika@heraldikakiado.hu)  
[www.heraldikakiado.hu](http://www.heraldikakiado.hu)*



*A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 1985-ben azzal a céllal alakult, hogy elősegítse a magyar történelem, jelesen a magyar őstörténet kutatását.*

*Zürich Kanton 1986-ban az FD 16.10.86, és AFD 86/10506 számú határozattal elismerte, hogy az Egyesület svájci közérdekű intézmény, ezért adómentessé tette. Az Egyesület részére tett pénzádományt az adakozó illetékességi helyének előírásai rendjében adóelszámolásban érvényesítheti minden olyan országban, amely a Svájci Államszövetséggel a kettős adóztatás elkerülésére megállapodást kötött.*

*Az Egyesületet az öt világrészen élő, különböző nemzetiségű és anyanyelvű tagjai szorgalmas munkával és önzetlen adományokkal tartják fenn, mint minden tekintetben független és semleges szervezetet. Az Egyesület és a Tagok egymás nézeteit kölcsönösen tiszteletben tartják.*

*Az Egyesület évente magyar őstörténeti találkozót rendez, főleg szakemberek részvételével. Szakembernek számítanak mindazok, akiktől a Találkozó Titkársága előadást elfogad. Az előadó és az előadás megítélésénél a Titkárságot kizárólag a Találkozóra szóló meghívóban foglalt szakmai szempontok vezetik.*

*A jelen könyv a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület által szervezett Tizenkettedik Magyar Őstörténeti Találkozón és Hatodik Magyar Történelmi Iskolában elhangzott előadásokat tartalmazza. Megjegyzendő, hogy a műsorban szereplő néhány előadás szövegével nem rendelkezünk, így kötetünkéből is kimaradt.*

**AZ EGYESÜLETET ELŐTERJESZTETTÉK  
AZ EURÓPA TANÁCS „RENÉ DESCARTES” TUDOMÁNYOS DÍJÁRA.**

ZÜRICHI MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET  
Magyar Őstörténeti Találkozók Titkársága  
Schweiz - 8047 Zürich, Postfach 502  
Postcheckkonto: Zürich 80-36214-1  
zmte@freemail.hu



## **A RENDEZVÉNY VÉDNÖKE**

CLAUDIO CARATSCH  
DR. CSAPÓ JÓZSEF  
CSERE SÁNDOR  
DR. CSIHÁK GYÖRGY  
CSOÓRI SÁNDOR  
DR. GEDAI ISTVÁN  
HAJÓS FERENC  
DR. MAGYAR BÁLINT  
DR. MIKÓ JENŐ  
PROF. DR. PRAŽÁK RICHARD  
SIBAK ANDRÁS  
DR. TABAJDI CSABA  
TÜTTŐ GYÖRGY

Svájc magyarországi nagykövete  
szenátor (Nagyvárad)  
kanonok (Tapolca)  
a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület elnöke  
a Magyarok Világszövetsége elnöke  
a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója  
a Szlovén Köztársaság budapesti nagykövete  
Művelődési és Közoktatási miniszter  
pozsonyi református püspök  
egyetemi tanár Bøno  
Tapolca város polgármestere  
a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára  
pápai prelátus (London)



*Zürich*

## **A RENDEZVÉNYT TÁMOGATTA**

ILLYÉS KÖZALAPÍTVÁNY

NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

NŐI KAMARAKÓRUS, TAPOLCA

TAPOLCA VÁROS ÖNKORMÁNYZATI TESTÜLETE

TELEKI ALAPÍTVÁNY

„PÁNEURÓPA MOZGALOM“ TAPOLCAI TAGOZATA

# Tartalom

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület célja . . . . .	3
A rendezvény védnöke . . . . .	4
A rendezvényt támogatta . . . . .	5
Előszó . . . . .	9

## I. A MAGYAR TÖRTÉNELMI ISKOLA ELŐADÁSAINAK SZÖVEGE

### Tárgy: Magyar út és nehézségei a nemzetállamtól az övezetek Európájába a huszadik század fordulóján

<b>Csihák György</b> ( <i>Zürich</i> )	Közép-Európa útja az övezetek Európájába . . . . .	13
<b>Diószegi István</b> ( <i>Budapest</i> )	A külpolitika integráló szerepe az Osztrák-Magyar Monarchiában . . . . .	24
<b>Diószegi László</b> ( <i>Budapest</i> )	A nagyhatalmak és a Duna-medence az 1930-as években . . . . .	30
<b>Sántha Pál Vilmos</b> ( <i>Csikszereda</i> )	A Székelyföld öngazgatási törek- véseinek történelmi háttére . . . . .	47
<b>Hamberger Judit</b> ( <i>Budapest</i> )	Csehek és szlovákok a magyarokról és Közép-Európáról . . . . .	56
<b>Szilágyi Imre</b> ( <i>Budapest</i> )	Szlovének a magyarokról és Közép-Európáról . . . . .	61
<b>Molnár Imre</b> ( <i>Budapest</i> ) – <b>Sutaj Stefan</b> ( <i>Pozsony</i> )	A magyar-szlovák szociológiai kutatások érintkezési pontjairól . . . . .	65
<b>Sebők László</b> ( <i>Budapest</i> )	A Kárpát-medence magyarságának mai jellemzői . . . . .	105
<b>Gereben Ferenc</b> ( <i>Budapest</i> )	A kisebbségi magyar társadalmak értékszemlélete . . . . .	123
<b>Csapó I. József</b> ( <i>Nagyvárad</i> )	Közösségi akarattal Székelyföld autonómiájáért . . . . .	139
	Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése 2003/1334. sz. Határozat (2003. június 24) (Fordította: <i>Bakk Miklós</i> ) . . . . .	147
<b>Csámpai Ottó</b> ( <i>Pozsony</i> )	Barangolás az alapfogalmak bűvköré- ben. Adalékok a nemzet és más etnikai közösségek szociológiai jellemzéséhez . .	151
<b>Csihák György</b> ( <i>Zürich</i> )	Magyar – nép – nemzet – kisebbség – autonómia (magyarul öngazgatás, önkormányzat, önrendelkezés) . . . . .	164

<b>Rókusfalvy Pál</b> ( <i>Budapest</i> )	Magyar küldetés: a nemzet múltja, jelene és jövője .....174
<b>Keszi András</b> ( <i>Zürich</i> )	Tökéletes honfitársam! .....184

## II. A MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI TALÁLKOZÓ ELŐADÁSAINAK TELJES SZÖVEGE

Főtárgy: Avarok – onogurok – magyarok

<b>Szádeczky-Kardoss Irma</b> ( <i>Budapest</i> )	A jogtörténeti kutatás, mint eszköz a magyar őstörténet felderítésében .....189
<b>Henkey Gyula</b> ( <i>Kecskemét</i> )	Dunántúli magyarok etnikai embertani vizsgálata .....213
<b>Mesko Lajos</b> ( <i>USA</i> )	Zombor neve .....231
<b>Cey-Bert R. Gyula</b> ( <i>Bangkok</i> )	A hun-avar és magyar ősvallás világfája .234
<b>Juba Ferenc</b> ( <i>Bécs</i> )	A magyar tengerész-ösztön kialakulásának helyei .....242
<b>Juba Ferenc</b> ( <i>Bécs</i> )	A magyarság adriai és tenger melléki nyomai .....251
<b>Szekeres István</b> ( <i>Budakalász</i> )	A „Hung fan“ – és legrégebbi népneveink .....263
<b>Szekeres István</b> ( <i>Budakalász</i> )	Az (uráli) Ibrit-parti sziklarajzok vizs- sgálata írástörténeti eszközökkel .....285
<b>Négyesi Lajos</b> ( <i>Esztergom</i> )	Miért mondott nemet Levedi a kazár kagánnak? .....301
<b>Lukács József</b> ( <i>Kassa</i> )	Hernádmenti avarság IV. A zsebesi (Šebastovce) avar temető .....305
<b>Lukács József</b> ( <i>Kassa</i> )	Életutam .....315
<b>Csajághy György</b> ( <i>Pécs</i> )	Ősi fúvós hangszerünk: a tárogató síp .317
<b>Majláth István</b> ( <i>Brazília</i> )	Az avarok örökösei .....333
<b>Nagy Kálmán</b> ( <i>Budakeszi</i> )	A Magyar Fejedelemség 9. és 10. század- ban betöltött szerepének és jelentőségé- nek katonai feltételei .....340
<b>Takács József</b> ( <i>Tiba</i> )	Tévedések, téveszmék, igazság .....351
<b>Takács József</b> ( <i>Tiba</i> )	Gyermekkorom foszlányai .....360



### III. FÜGGELÉK

A ZMTE őszinte története XII. ....	371
Jegyzőkönyv .....	373
Az előadások foglalata .....	375
Nyilatkozat .....	384
Házirend .....	385
Műsor (tevezet) .....	386
Meghívó Tapolcára .....	394
Felhívás a ZMTE VI. Magyar Történelmi Iskolájába .....	396
Felhívás a ZMTE ötödik (Csikszereda) Övezeti Történésztalálkozójára .....	398
Részrtvevők – Szerzők .....	399
Statisztikák .....	400
ZMTE Történelmi Iskolái .....	402
ZMTE kiadványok .....	403
A kiadványaink megvásárolhatók .....	407
A ZMTE 15. számú kiadványának tartalomjegyzéke .....	408
A ZMTE 17. számú kiadványának tartalomjegyzéke .....	410
Meghívó Budapestre .....	412
Meghívó a ZMTE 1997. évi záró előadására és bankettjére .....	413
A ZMTE Tudományos Tanácsa .....	414
Asztaltársaságaink .....	415
Info .....	416



## ELŐSZÓ

**A**mikor ez a rendezvényünk volt, már nyőgették az új szelek az ősmagyar fákat és ismét vártuk az új magyar csodákat.

Az első olyan tanulmánykötetet indítjuk útjára, amelyben bemutatjuk az egész kárpát-medencei magyarság mai képét nemcsak magyar szempontból, hanem szomszédaink szemével nézve is. Az 1999. évi rendezvényünkön (42. számú kiadványunk tartalmazza) folytattuk ezt az önvizsgálatot. Aki meg akarja érteni legújabbkori történelmünket, a magyarok világában szemünk láttán zajló folyamatokat, az nem nélkülözheti valóságos helyzetünk alapos elemzését.

Mivel ez a kötet a rendezvény után nyolc évvel jelenik meg, nem tudtunk ellentálni az idő kísértésének. Néhány szerzőnk ragszkodott ahhoz, hogy akkori dolgozatát kiegészítse és mi örömmel engedtünk. Így került ide – többek között – a Székely Nemzeti Tanács néhány irata, egyesületünk dísztagja, a rendezvény egyik védnöke, Csapó József jóvoltából. Hosszú idő óta ő az első magyar vezető, aki legitim, mert honfoglaló őseink hagyománya szerint, valóban az őt választó nép akaratából lett a Székely Nemzeti Tanács elnöke. Úgy választották most őt a székelyek elnöküknek, mint a magyar a Duna jegén, ama bizonyos Hunyadi királyunkat.

Íme a székely Nemzeti Tanács 2003. október 26-i „Nyilatkozat”-a Sepsiszentgyörgyből, amelyben kétszázezer magyar nevében jelentették igényüket a magyar állampolgárságra.

Úgy tűnik, Magyarországon sokan elfelejtik, hogy ők magyar állampogárok – a közjogi értelemben mindmáig érvényes történelmi magyar alkotmány parancsára. Több mint ezer éve védik a magyar határt, ezért ők csak ősi jogaikat követelik. Az utolsó nagy háborúban is, az idegen megszállók már Buda alatt állottak, amikor ők még tartották a Maros vonalát. Egy bekerített magyar alakulatért áttörték az akkori világ legerősebb hadserege gyűrűjét és kiszabadítottak minket, testvéreiket. Tordán nemrégiben megemlékeztek erről. A néhány túlélő között ott volt dísztagunk Herényi István – a dicső, ugyancsak határőr Herények nemzetségéből.

Közben, talán, nem veszünk még el teljesen.

*GLORIA VICTIS.*

Zürich, 2005. szelek hava.

Csihák György



*Solonovszky Zsigmond, – aki keresztül-kasul bejárta  
az egész Selyemútát, – a rendezvényen...*



*...és Sydneyben...*



*...az egész ausztráliai vezetőségünkkel*

*Csak az tartozik a nemzethez,  
aki a nemzeti feladatokat vállalja.  
Teleki Pál*

## I.

# A MAGYAR TÖRTÉNELMI ISKOLA ELŐADÁSAINAK SZÖVEGE



*Hűséges segítők a városi moziban hat éven át*

## *A NAGY ÖREGEK*



*Pandula, Juba, Nagy, Ferenczi*



*Csámpai, Nagy, Sántha, Lukács*

Csihák György (Zürich)

## KÖZÉP-EURÓPA ÚTJA AZ ÖVEZETEK EURÓPÁJÁBA

**E**urópa politikailag három fő részre oszlik. Keleti fele a cári Oroszország utódjában integrálódik gazdaságilag és politikailag egy sor ázsiai országgal. Nyugat-Európa, elsősorban az Európai Gazdasági Közösségben és az Európai Szabadkereskedelmi Társulásban, továbbá részint szigorúbb, részint pedig tágabb értelemben a NATO-ban szerveződik. Kettőjük között helyezkedik el Közép-Európa. Keleti határa nagyjából megegyezik a keleti és a nyugati kereszténység érintkezési vonalával. Esetünkben Közép-Európához sorolhatjuk Finnországot, a balti államokat, Lengyelországot, Csehországot, Szlovákiát, Magyarországot, Romániát a Kárpátokon innen, Kárpát-Ukrajnát és a Balkán egy részét. Ha a mai politikai helyzetet is figyelembe vesszük, akkor Közép-Európához vehetjük még a Balkán többi részét is Ciprussal és Törökországgal, sőt a Kaukázus vidékéről Georgiát (Grúziát) és Örményországot is. Közép-Európában a kisállamok jövője az övezeti összefogásban (integrációban) keresendő. Kisebb övezetekben, mint például Nyugat-Európa, Kelet-Európa, Közép-Európa esetében a területi összefogás jól gyakorolható és később napirendre kerülhet ezen övezetek összefogása is – a Nagy Európába.

\* \* \*

Bevezetőül vessünk egy pillantást a kis államok jövőjére.

A csendes-óceáni szigetország Vanuatu 1981-ben az Egyesült Nemzetek Szervezetének 155-ik tagja lett. Egyenjogú tag az USA, a Szovjetunió és Kína mellett. A szervezet fennállása óta, az 51 alapító államhoz csatlakozott több mint 130 állam legnagyobbbrészt kis- és törpeállam, mint Dzsibuti, Komora, Grenada, St. Lucia, St. Vincen, Salamon-szigetek, Nyugat-Samoa stb. Mint lehetséges tag számításba jön Kiribati, Nauru, Tuvalu, Svájc. Korábban a világszervezetbe való belépés előfeltétele volt a szervezett állami élet, ám úgy tűnik, mára a helyzet, mint ha megfordult volna: megelőlegezik az állammá avatást. Nem is szólva arról, hogy olyan „állam” is kapott ENSZ-tagságot, amely valójában nem is létezett, gondolok a Palesztinai Felszabadító Frontra.

Könnyű igazolni a kisállamok számának növekedését. Sőt: a politika-tudomány területén egyre növekszik azon tanulmányok száma, amelyek mondanivalója: „*small is beautiful*” – a kicsi szép! Néhány évvel ezelőtt tanulmánykötetet jelentetett meg Gerd-Klaus Kaltenbrunnen az alábbi címmel: „*Lob des Kleinstaats – Vom Sinn überschaubarer Lebensraume*”, magyarul: „*A kisállam dicsérete – Az áttekinthető lélettér értelme.*” A kisállam felfedezésével (ami ter-

mészetezen nem olyan új dolog, csak a nagy államok politológusai körében) kétség merül fel a nagyok hatalmát illetően, amelyet például az USA-ban a vietnami háború idegesítő tapasztalatai táplálnak.

Stanly Hoffmann könyvet írt 1986-ban „*Guliver's Troubles*” – magyarul: „*Guliver nehézségei*” címmel az amerikai külpolitikáról és a nagyhatalmakat két óriással hasonlította össze, akik valami túlsúfolt teremben próbálnak járni, miközben a törpék tömege akadályozza és a normális nagyságúak félrelökik őket, visszaütni viszont nem képesek.

Andrew Mack a „*World Politics*” hasábjain 1974-ben arra próbált feleletet találni, hogy „*Why Big Nations lose Small Wars*” – magyarul: *miért veszítenek nagy népek kis háborúkat?* A Szovjetunió tudományos élete persze nem ismert ilyen problémákat.

Az övezetekben való gondolkodás, amely igen gyakran az államhatárokat figyelmen kívül hagyja, egyre nagyobb teret nyer és valamiféle fék szerepét játsza, főleg Európa olyan államaiban, ahol a centralizmusnak vannak erős hagyományai. A nacionalizmussal ellentétes mozgásként lehet ezt felfogni, amely a föderalizmusban keresi a megoldást. Különlegességgént lehet az irodalomból idézni az ausztro-amerikai Leopold Kohr 1957-ben megjelent könyvét: „*The Breakdown of Nations*” – magyarul: a nemzetek szétválasztása, amelyben Európa kisállamokra való felosztását javasolja. Ennek vagyunk tanúi napjainkban, amikor például Belgium készül kettéválni vallon és flamand részre, vagy Csehszlovákia, amint kettévált Cseh és Szlovák országra.

Kezdetben az angolszászok által uralt politikatudományban, a kisállamokkal kapcsolatos kutatás során főleg a hatalmi viszonyokat és ennek kapcsán a katonai vonatkozásokat elemezték. Nagyhatalmak eltűnése és számos kisállam szívós túlélése példája alapján ahhoz az ellentmondó megállapításhoz jutottak, hogy a katonai hatalom és az állami függetlenség megőrzése között nincs szerves összefüggés.

Kisállamok magatartásában talált számos állítólagos ellentmondás megmagyarázható lenne, ha figyelembe vennék az adott állam földrajzi helyzetét, mindenek előtt, a hatalom képviselőjéhez való távolságot. Például a skandináv államok külpolitikájában tapasztalható finomságokat másként meg se lehetne érteni.

A későbbiekben az érdeklődés a gazdasági vonatkozásokra terelődött: A „kicsi” és a „nagy” közötti feszültség az „erős” és a „gyenge” fogalmáról egyre inkább a „szegény” és a „gazdag” viszonyára tevődött. Egyre inkább a kis államok gazdasági függőségének kérdése került előtérbe. Miközben a kutatók ezeket a fogalmakat cserélgették, újabb kérdések fogalmazódtak. Nem éppen egy ország fejlettségi szintje, mintsem nagysága az, ami megmagyarázza az idegen piacoktól és a tőkéktől való függőségét?

A modern világgazdaság bonyolult kapcsolatrendszerében nem a „függőség”

az igazi. Nem kellene tehát inkább a *kölcsönös függőség rendszeréről* beszélni? Amit függőségnek neveznek, az nem a piac és a politika egysége közötti eltérés kifejeződése? Gazdasági függőség esetén szabad mindjárt politikai függőséget is feltételezni? Tényleg azt mutatja-e a függőség elemzésének eredménye, hogy a politikusok, polgárok magukat függő helyzetben lévőnek érzik, ahol például a nyersanyaghiányt gazdasági kapcsolatokkal kiküszöbölik és jólétben élnek?

Az utóbbi időben egyre több politikakutató úgy véli, hogy a politikai jelenségek gazdasági okokkal való megmagyarázására való törekvés fokozódása nemcsak az elmélettörténetet gazdagítja, hanem ugyanakkor egy bizonyos, de nem indokolható szellemi beszűkülést is jelent. Ugyanis a kisállam olyan szociológiai és politikai sajátosságokkal is rendelkezik, mint például az élettér áttekinthetősége, többnyire viszonylag egységes kultúrával, továbbá a politikai élet magasabb színvonalának lehetőségével, amit a politikában való nagyobb részvételi arány és a korlátozott professzionalizmus tesz lehetővé. Az egyik idevágó könyv címe: „*Size and Democracy*” – magyarul: „*Méret és demokrácia*” Robert Dahl és Edward Turfette tollából. Ezekhez a témákhoz való fordulás hátterében ismét egy látszólagos ellentmondás áll, nevezetesen az a megállapítás, hogy a kisállamok népei nemigen akarnak lemondani a nemzetközi politikai szervezetekben való részvételükről, noha ők, kisállami mivoltukból következően a világrendre jelentős befolyást gyakorolni nem tudnak. Ez a gyengeség-érzet, úgy látszik, a megelégedettség egyéb forrásaiból kiegyenlítődik.

A kisállam-kutatók bizonytalanságáról bemutatott képet teljessé teendő említjük meg, hogy az eddig említett elbizonytalanító kérdések mellett újra és újra felmerül a gondolat, hogy ezzel vitássá tegyék azt, hogy a kis államok sorsa eo ipso a függőség.

Azonos „*nagyság*” mellett ugyanis, azonos fizikai adottságok esetén, mint a megművelhető föld, nyersanyag, munkaerő, az államok gyakran igen eltérő mértékű teljesítményt, hatalmat és befolyást mutatnak, például a társadalmi össztermék, az egy főre jutó jövedelem és a honvédelmi kiadások vonatkozásában.

Kisállamok nem okvetlenül gyengék, nagyok nem feltétlenül hatalmasak. A jelenben és múltban akadnak „*erős borsok*”, mint Spárta, Velence, Vietnám, Svájc és alvó óriások, mint Kína, az arab világ, vagy Brazília. Kicsiség vagy az anyagihiány nem okvetlen akadály a gazdasági sikereknek és a magas életszínvonalnak. Nyilvánvalóan csak VISZONYLAG KIS vagy VISZONYLAG NAGY államról értelmes beszélni. Aszerint, hogy mit választunk összehasonlítási alapul, ugyanaz az állam egészen eltérő képet mutathat. India, Dél-Afrika, vagy Brazília a maga övezetében nagy és hatalmas, általánosságban azonban legfeljebb közép-hatalom.

A kicsiség, tehát a kevés föld, anyag, ember – általában a gazdasági cserére való utaltság magas fokát kell jelentse: a kis államok estében a külkereskedelem



részesedése a társadalmi össztermelésben az átlagnál magasabb. Ez azonban nem okvetlenül vezet az önállóság elvesztéséhez és külső behatoláshoz.

A kisállamok érzékenysége a világ gazdasági feltételek változásaira rendkívül különböző. Egyesek a többiekénél nyilván jobban értik a saját kényszerkapcsolataik következményeinek kezelését. Szerkezeti okokból következő függőséget nyilván lehet rendezni a stratégia szintjén – például a külkereskedelemben a partnerek és az áruk koncentrációjának csökkentésével, készletek képzésével, a termelésben a magas értékű és keresett áruk termelésére való összpontosításával.

Ezzel a választékos szemléletmóddal a gazdasági függőség dolgát nyilván értelmesen lehet elemezni. Viszont kérdéses, ennek vak átvitele a kultúra területére.

A kicsiség, bizonyos esetekben, még előnyére is válhat egy államnak, mert a világ folyamatának nehézségeiért nem lehet felelőssé tenni, és dolgokat megtehet, amelyek nagyobb országok esetében a partnerek, vagy ellenfelek érzékenységet sértené. A felemelt ujj politikáját, amelyet például a semleges Svédország tudatosan követ, az USA a harmincas években maga is követett, de az atomkorszakban már nem. Az érem másik oldala, hogy a kicsik a nagyok által, mint értéktelenek elintézetnek, hacsak a kicsik nem tudnak valami különleges értéket, vagy zavaró tényezőt felmutatni.

Teljesen kétségessé válik a függőségi elmélet, ha a kultúra területére vetítjük. Noha itt is pénzről van szó, a hírek, az irodalom, a képzőművészet és a zene területén a cserének teljesen más a jellege, mint az olaj, a rizs, a textília vagy a turbina esetében. A kultúrjavak vevője mindig szellemi nyereségre tesz szert. Mozgékony kisállamok a maguk nyitott hírvilágával közismerten előnyben vannak a nárcista nagyhatalmakkal szemben. Hasonlítsuk csak össze az amerikai külpolitikai híradást egy kis európai ország újságjának híryanagájával.

Az elmondottak alapján, ajánlatos a kisállamok elemzése során, vizsgálódásunkat a viszonylag *hasonló csoportokra* összpontosítani. A kis államoktól el kell különíteni a törpeállamokat, amelyekre a különösen nagy fizikai behatároltság mellett jellemző, hogy kapacitásukból egy sor állami feladatot teljességgel nem láthatnak el, ezért a világpolitika sarkába húzódva, csak bizonyos feladatokra vállalkoznak.

Azonban, az „*igazi*” kisállamok között is vannak nagyon különböző példányok. Például a terület vagy népesség nagysága szerint a Dominikai Köztársaság és Dánia, vagy Niger és Új-Zéland szinte azonos. A kulturális és a gazdasági különbség ezen országok között viszont oly nagy, hogy szinte nem is lehet őket egybevetni. A világ kis államainak vezetőiben és népeiben a fejlődő – és a blokkon kívüli államokhoz való tartozás tudata nagyobb, mint az, hogy ők a kis államokhoz tartoznak. A tudatos kisállamiság, mint a külpolitika meghatározója, úgy tűnik, hogy Nyugat-Európa magas fejlettségű kisállamaira korlátozódik. Ezért, ért-

hető módon, a nem gazdasági vonatkozásokra összpontosító kisállam-kutatás, szinte mindig ezekre figyelt.

A kisállamokban való gondolkodásnak a társadalmi életben számos párhuza-  
ma van. A kicsiség, vagy a kisebbség nemcsak az államléptékű gondolkodás té-  
mája. Az egész emberiségnek nagy hasznára válna, ha például a színes-bőrűek  
meggyőződnének a fajgyűlölet káros voltáról, ha a zsidóság önmaga számára fel-  
tárná a zsidóellenesség valódi gyökereit, ha mindegyik közép-európai nép rendet  
teremtene saját fejében és portáján, és nem akarná újra és újra az egész emberi-  
séget háborús zűrzavarba sodorni.

Mondanivalóm ezen részét azzal a figyelmeztetéssel zárom, hogy *minél na-  
gyobb politikai egységek jönnek létre, annál inkább megnő a politikai alapegysé-  
gek jelentősége*. Bizonyítékot erre eleget találunk a kisállamokkal kapcsolatos  
kutatásban – nemcsak Európában. Egy példát emelek ki. Franz Josef Strauss, aki  
a legfiatalabb miniszter volt Adenauer kormányában, az integráció előrehaladtá-  
val hazament Bajorországba. Politikai szövetségeseit és ellenfeleit is állandóan  
azzal riogatták, hogy ismét Bonnba jön, de a bölcs bajor otthonmaradt Bajoror-  
szág miniszterelnökeként és tizenöt év alatt Bajorország az NSZK legszegényebb  
államából a leggazdagabb lett.

Meggyőződésem szerint, a gazdasági, a társadalmi és a kulturális felemelke-  
dés útját a kisállam-kutatás fogja számunkra, közép-európaiak számára föltárni.  
Megítélésem szerint, *ma a legfontosabb feladatunk működőképes gazdasági, tár-  
sadalmi és kulturális alapegységek létrehozása, amely egy szűkebb területi össze-  
foglalás, „magyarul” regionális integráció keretében – mint például egy Közép-Eu-  
rópai Államszövetség – felkészülhetnek a nagyobb, talán európai méretű összefo-  
gásra*.

Ezt a Közép-Európai Államszövetséget, már az először 1979-ben megjelent  
Ex Oriente Lux című könyvemben javasoltam. (L. mellékelt könyvjegyzék 16.  
sz.)

Az teljesen biztos: erőszakkal, a hozzáértés hiányával stb. ideig-óráig halogat-  
ni lehet az alapegységek kiformálódását és ésszerű összefonódását. Akaratos el-  
lenkezés csak kárára válik, elsősorban, az itt élő népeknek. A társadalomban mű-  
ködő objektív törvények viszont kikényszerítik az előrehaladást – nevezhetjük  
ezt isteni akaratnak is. Előrelátással, együttműködési szándékkal az amúgy is fel-  
tartóztathatatlan folyamat egyszerűsíthető és gyorsítható.

Ezek után megkísérlem tisztázni Európa és Közép-Európa fogalmát. Mérhe-  
tetlenül nehéz vállalkozás. Aki a világ bármely újságát olvassa, tapasztalhatja e  
két fogalom – Európa és Közép-Európa – legvadabb keverését. Aki Közép-Euró-  
pából Nyugatra utazik, az tudja, hogy Európa keleti határa Goricánál, Hegyesha-  
lomnál, Dévénynél, Stettinnél (Szczecinnél) van. Aki Nyugat-Európában él, azt  
gondolja, hogy Európa az Európai Gazdasági Közösséggel azonos. A NATO-nak

is lehet ehhez valami köze, de például Franciaország nem mindég tagja a NATO-nak, viszont az USA és Kanada igen. Ne keverjük ide Középkelet-Európát és a többi badarságot, valamint mindezek bővítésére és összevonására vonatkozó zagyvaságot. Negyven évi céltudatos tanulmányozás után sem tudok egyetlen értékes szakmunkáról, amely akárcsak fölvezetné a gazdaságilag és politikailag egységes Európát.

Mint említettük, Európa jelenlegi állapotában politikailag három fő részre oszlik. Keleti fele a cári Oroszország utódjában integrálódik gazdaságilag és politikailag egy sor ázsiai országgal. Nyugat-Európa, elsősorban az Európai Gazdasági Közösségben és az Európai Szabadkereskedelmi Társulásban, továbbá részint szigorúbb, részint pedig tágabb értelemben a NATO-ban szerveződik. Ami kettőjük között, szinte a levegőben lóg, az lenne, körülbelül, Közép-Európa. Ezen a földrajzi és politikai területen élünk mi, közép-európaiak, ami meghatározza jelenünket, és jövőnket is ebben a közegben kell fölépítsük.

Tudvalevő, hogy a múlt és még inkább a jelen hordozza méhében az eljövendőt. Ha tehát a jövőt illetően bármilyen tervet készítünk, sikerében csak akkor lehetünk biztosak, ha történelmi múltunkra építkezünk és jelen állapotunkkal szépítés nélkül számot vetünk.

Ajánlom, hogy kizárólag a magunk számára, egyezzünk meg abban, hogy Európa az a világrész, amelyet a földrajztudomány meghatároz. Eszerint Európa az Egyesült Királyságtól az Urálig és Norvégia legészakibb pontjától Krétáig terjed. Szabad legyen megjegyezni, hogy az Urál hegység és az Urál folyó, mint világrészünk határa – aránylag új fogalom.

Nehezebb a dolgunk Közép-Európával. Hol van Közép-Európa, ha történetesen Európánkat Észak- és Dél-Európára osztjuk?

Célunkhoz közelebb visz, ha Közép-Európa meghatározásához a történelem és a műveltség oldaláról közelítünk. A történelem létrehozott egy Nyugat-Európát, amelynek határai nagyjából egyeznek az Európai Gazdasági Közösség és a NATO határaival. Létrejött egy Kelet-Európa is, amelynek határai nagyjából egyeznek a volt Szovjetunió határaival. A történelmileg kialakult Nyugat-Európa és az ugyancsak történelmileg kialakult Kelet-Európa közé eső területet nevezhetjük Közép-Európának. A Kelet és a Nyugat közötti határ pontosabb meghatározásához hívhatjuk segítségül a műveltséget: ez a határ nagyjából megegyezik a keleti és a nyugati kereszténység érintkezési vonalával. Ez nem valamiféle árok, vagy újabb kulturális vasfüggöny, hanem történelmi valóság, amelynek számottevő történelmi előzményei és máig érző következményei vannak – ezek túlhangsúlyozása nem kevésbé veszélyes, mint elbagatellizálása.

Ezek szerint a Nyugathoz – esetünkben Közép-Európához soroljuk Finnországot, a balti államokat, Lengyelországot, Csehországot, Szlovákiát, Magyarországot, Romániát a Kárpátokon innen, Kárpát-Ukrajnát és a Balkán egy részét.

Ha csak a mai politikai helyzetet vesszük alapul, akkor Közép-Európához vehetjük még a Balkán többi részét is Ciprussal és Törökországgal, sőt a Kaukázus vidékéről Georgiát (Grúziát) és Örményországot azzal a megjegyzéssel, hogy a Római Birodalomnak is ott volt a határa. Egyúttal hangsúlyozni kívánom, hogy el kell ismerni minden nép saját hazához való jogát. Eszem ágában sincs azt állítani, hogy ez valamilyen szempontból egységes terület, de három tényt felsorolok:

1. ezt a Közép-Európát nem a képzelet szülte, hanem napjaink valósága;
2. az egy főre jutó társadalmi össztermék szóródása ezen országok esetében százalékosan mérve nem nagyobb, mint az Európai Gazdasági Közösség országaiban;
3. ebben a Közép-Európában a népek többsége egymásnak etnikai, vagy nyelvi rokona. A mai magyarországi genetikusok szerint, a magyarok genetikai képe nem tér el lényegesen szomszédai genetikai képétől.

Ennek a térségnek az új Európába való beigazítása óriási nehézségekkel jár, s mint említettem, a kivitelezésre egyetlen használható terv sincs. Jó ez nekünk?

A szakértők körében viszont egyetértés van az alábbiakban:

1. a mai európai intézmények elavultak, a mechanizmus túlbürokratizált, a korszerűsítést illetően nincs használható terv;
2. a ma fennálló nehézségekre számítottak, de ma már tudják, hogy a húr tovább nem feszíthető, mert a vége szakadás;
3. való igaz, hogy ebből a szempontból újabb államok felvétele pusztán elhatározás kérdése, hiszen mondható az is, hogy a bennlévőknek ennél rosszabb dolguk már nem lehet. Ebben az összefüggésben azonban fölmerül a kérdés: kinek jó az, ha veszélybe hozzák azt is, amit már elértek? – s végül a közösség széthullhat, mert már nem integrál, hanem ellentétei szétfeszítik;
4. mivel a kisállamok – Közép-Európában csak ilyenek vannak – jövője az övezeti összefogásban (integrációban) keresendő, egyetemlegesen ajánlják az övezeti összefogást. Kisebb övezetekben, mint például Nyugat-Európa, Kelet-Európa, Közép-Európa esetében a területi összefogás jól gyakorolható, és később napirendre kerülhet ezen övezetek összefogása is. Így alakult most Kanada, Mekszikó és az USA összefonódása NAFTA néven. Tehát ne egyesüljünk és szétessünk, hanem előbb legyen kisebb területi összefogás – ez után legyen a cél a Nagy Európa. Így megtakaríthatunk egy olyan történelmi fázist, ami sokunk számára ismét csak fájdalmas lehet.

Hangsúlyozom: a fenti négy pontot illetően a szakértők – Európában és a tengeren túl, a katonák, a közgazdászok, a filozófusok stb. – körében igen nagy egyetértés van. Nyugat-Európáért mi ne aggódjunk: *néhány ország létrehozza az új pénzügyi szövetséget, ezzel ők, a maguk dolgát hosszú távon rendezik.* Tehát, nem spekulatív alapon, hanem a tényhelyzet ismeretében arra a következtetésre jutunk, hogy nekünk a közép-európai együttműködésben kell keresnünk a jövőn-

ket, miközben vigyázó szemünket Nyugat-Európán tartjuk. Így közelebb – úgy hamarabb.

Ha most néhány év alatt – tegyük fel a lehetetlent – az Európai Gazdasági Közösség (biztosan nem egyenrangú!) tagja lennénk, sőt, saját bajainknak legalább egy részét addig orvosolni tudnánk – ami tudvalévően felvételünk előfeltétele és ami egy újabb csodával lenne egyenlő (kicsit már sok a csodákból, nem?) – akkor Európába biztosan csak mint menekült szegénylegények kerülhetünk és ott bennünket ennek megfelelően fogadnának. Ki vázolta föl ennek, akárcsak a főbb vonalait kellő alapossággal bármely közép-európai vagy európai országban, vagy nemzetközi szervezetben?

Vegyük csak a legfontosabbakat. Nyílt titok, hogy német részről csak Lengyelország és Csehország NATO tagsága érdekes, mert így Németország sehol se érintkezne közvetlenül a volt ellenségeivel. Magyarország sokat hangoztatott, valamiféle elsőbbsége kapcsán máris ébredszik a kisantant. Az oroszok fennhangon hirdetik saját biztonsági érdekeiket, néprészeik megvédési jogát, befolyási övezetekhez való igényeiket. Nem kívánom tovább dramatizálni, de az ami ma a Balkánon folyik, az önmagáért beszél. Egy összefüggést azért kiemelek: az ENSZ, a NATO és az Európai Közösség teljes filozófiai diszharmóniáját, ami a megoldási törekvések sikertelenségében jut teljes nagyságban kifejeződésre. A példákból bizonyára ennyi elég.

Ebben a helyzetben nincs más választásunk, mint a közép-európai összefogás. Nem az a kérdés, hogy ez bárki számára mennyire kecsegtető: nincs más út. Ez nem a maximum, hanem az optimum. A közép-európai rendezés bonyolult feladat. A majdani egységes Európához az út biztosan a nemzetek Európáján, azon túl pedig az övezetek Európáján át vezet.

Számunkra – közép-európaiak számára – óriási előnyökkel járna, ha társadalmi kezdeményezésként, de némi hivatalos támogatással, *kezdeményeznénk a Közép-Európai Államszövetség létrehozását*. Nem gondolom, hogy ezzel egy csapásra megszűnnének az övezet gondjai, de a körülmények megváltozása kedvező külső körülményeket teremtene a bajok orvoslására. Ebben a tárgyban először 1979-ben megjelent könyvemben jeleztem, hogy a Szovjetunió rövidesen szétesik és térségünkben politikai légüres tér keletkezik. Erre a helyzetre, vitaalapként letettem egy magyar és egy Közép-Európa tervet.

Szabad legyen a Közép-Európa terv lényegét röviden ismertetnem. A Közép-Európai Államszövetséget független államok szabad elhatározással hoznák létre azzal a további céllal, hogy a területet egy szövetségi államba ötvözzék. A résztvevő államokat fentebb felsoroltam.

Ezeket föl kellene kérni csatlakozásra azzal, hogy ha most nem-et mondanak felvételüket csak jóval később tárgyaljuk. Mivel az Államszövetség földrajzi központja Magyarország, így célszerű lenne, ha a közigazgatási központja is Ma-

gyarország lenne, a központi szervek hivatalos- és munkanyelve az angol. Az Államszövetség semleges külpolitikát folytat, mint Svájc, de fegyveres erőit leszereli és csakis könnyű fegyverzetű, belső rendfenntartó alakulatokat működtethet. Az Államszövetség belső államhatárainak dolgát az érintett államok maguk rendezik. A külső határokat az ENSZ keretében kell véglegesíteni, az ENSZ garantálja és Európán kívüli katonai erővel őrizteti és ellenőrzi, miként a környező államok haderejének mélységben való tagozódását is e határok körül. Ezzel megoldódnék Európa mindenféle biztonsági kérdése és az amerikaiak is hazavonulhatnának.

Az így módon felszabaduló összegek az ENSZ keretében, az Államszövetség



rendelkezésére bocsátandók. Ugyanígy, az Államszövetségtől származó adósságtörlesztés és a vonatkozó kamatok összege. Ebben az övezetben kellene magánosítani, nemzetközi cégeket létrehozni, népünnepélyeket, sportrendezvé-

nyeket szervezni. Magyarországon föl kellene építeni a közös fővárost és Görögországban kellene minden négy évben a nyári Olimpiát rendezni.

Ne feledjük, az államokat nemcsak a fegyver, hanem a jó szövetségi rendszer is megvédi. Népeket, nemzeteket nem csupán a közös múlt, hanem ugyanannyira a közös jövő is összetartja, vagyis az a perspektíva, amely a közösség közös tervei és vállalkozásai számára a presztízst, az optimizmust és a lendületet megadja.

Alapos gazdasági elemzés kimutatja, hogy huszonöt év alatt a Közép-Európai Államszövetség átlaga elérheti azt a gazdasági szintet, amin ma Nyugat-Európa fejlett országai élnek. Ez megérné valamennyiünk erőfeszítését. Annál is inkább, mert *számunkra* – közép-európaiak számára – *nincs más út, ami közös felemelkedésünkhöz vezet.*

Ne felejtjük el, hogy

- az emberi történelem két legborzalmasabb háborúja Közép-Európából indult, az ott élő népek megbocsáthatatlan civakodása következtében;

- ha lesz egy minden eddiginél nagyobb háború, akkor az ismét csak a Rajna és Oroszország közötti területről fog kirobbanni;

- a Rajna és Oroszország közötti területen kétszázmillió ember él, s hogy ami ezen a területen történt és történik, az nem más, mint tragikus színjáték, amelyet olyan hatalmak rendeznek, amelyeknek Közép-Európában csak ellentétes érdekeik vannak;

- ezen a területen élő népek gazdaságilag, politikailag részben még katonailag is elnyomatnak, de minden esetre lenézetnek, s egyre inkább az apartheid állapotába kényszerítődnek;

- Európa dolga sem gazdaságilag, sem politikailag nem rendezhető mindaddig, amíg Közép-Európa helyzete nem rendeződik. Kelet és Nyugat, Észak és Dél közeledhet egymáshoz, de súlyos hiba megfeledkezni arról, hogy a politikai és a gazdasági összekötő vonalak Közép-Európán vezetnek minden irányba. Ha a két kolosszus, a Szovjetunió utódai és Nyugat-Európa, egymást támogatva kezd továbbfejlődni, akkor a közbeeső terület fokozatos lemaradása újabb feszültség forrása lesz. Néhány évtized múlva Közép-Európa a gyűlölet és a gazdasági problémák ugyanolyan ütközőterévé válhat a világnak, mint napjainkban a volt gyarmatok, tele gyűlölettel és gazdasági nehézségekkel, aminek első jelei már most is jól láthatók;

- a béke nem biztosítható sem Európában, sem máshol a világon, összetartó, jól szervezett, gazdaságilag és politikailag erős Közép-Európa nélkül, amely nem csak a Kelet és a Nyugat közötti egyensúly, hanem Európa ezen két részének belső egyensúlya szempontjából is nélkülözhetetlen. A közép-európai népek semleges és demilitarizált államszövetsége nyújthatja a volt Szovjetunió és Nyugat-Európa közötti biztonság egyetlen életképes alternatíváját, következésképpen az



egyetlen látható kiutat az összes leszerelési konferencia, haderő-csökkentési tárgyalást stb. zsákutcájából.

Ezt bizonyítja a napjainkban folyó tárgyalási sorozat is, amely alig szolgál mást, mint propagandacélt, s láthatóan egy újabb világméretű konfliktus felé manőverez bennünket.

A közép-európai rendezés a nagyhatalmak feladata, de mindenekelőtt a közép-európai népek érdeke. Elsősorban ezen népek kell leszámoljanak ezerféle történelmi babonájukkal, s kell megtalálják egymás kezét Helsinkitől Ankaráig, sőt Tbiliszig. Aki kételkedik ezen ügy sikerében, az gondoljon arra, hogy a nyugat-európai egység megteremtésének az útjában sem álltak semmivel sem kisebb akadályok, s amely népek ezt az egységet mégis megvalósítják, semmivel sem különbek, mint a közép-európaiak.

Közép-Európa népeinek is módjában áll, hogy a gyűlölet keserű kenyere helyett az őszinte barátság kalácsát egyék!

De tudniuk kell, hogy senki sem tesz értük semmit anélkül, hogy eközben saját érdekét ne képviselné, hogy az emberiséget nemcsak a nyílt háború fenyegeti, hanem az erőszak is, amely annyi formában gyötri, méltóságától és jogaitól megfosztja, testileg és lelkileg kisajátítja, s rabszolgává alacsonyítja az embert. Nem azok szolgálják a béke ügyét, akik jóhiszeműen rábízzák magukat az erőszak hordozóinak jóindulatára, hanem azok, akik megvesztegethetetlenül, hajlíthatatlanul és fáradhatatlanul védelmezik az üldözöttek, elnyomottak és halál-raszántak jogait.





*Diószegi István (Budapest)*

## **A KÜLPOLITIKA INTEGRÁLÓ SZEREPE AZ OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIÁBAN**

A közös külpolitikáról, mint az integráció eszközéről beszélve célszerűnek látszik egy, a külpolitika természetével kapcsolatos általános jellegű megjegyzést előrebocsátani. A külpolitika, mint olyan, alapjában véve állami tevékenységi kör, olyan ténykedés, amely a szóban forgó államnak más államhoz, illetve államokhoz fűződő viszonyának alakítására irányul. A más államokhoz fűződő viszony és ennek megfelelően a tevékenységi kör rendkívül sokrétű, a kapcsolatos tartalmi tekintetben mindamellett néhány lényeges vonatkozásra redukálható és néhány címszóval, olyanokkal, mint a szuverenitás, az integritás és a biztonság, jószerivel le is írható.

A külpolitikának ezek a meglehetősen absztrakt tartalmi vonatkozásai a történelem során bizonyos fokig mindig kapcsolatban állottak az adott állam keretei között élő lakosság elvárásaival, hogy úgymondjuk, valamiféle közösségi érdeket mindig megjelenítettek. A középkori jobbágy számára a szuverenitás úgy jelentkezett, hogy csak egy uralkodónak kellett adóznia, az integritást úgy élte meg, hogy nem kellett nap, mint nap új gazdát süvegelnie, a biztonság meg annyit jelentett számára, hogy a szomszéd állam fegyveresei nem dúlták fel otthonát. Az érdektalálkozás azonban csak ilyen negatívumokban mutatkozott; az állami külpolitika céljai és a lakosság elvárásai közötti tartós egyezés a történelem hosszú századai során nem jött létre<sup>1</sup>. A külpolitika a királyok foglalatossága maradt és az uralkodók az ország népességével csak, mint e külpolitika tárgyával számoltak. Jellemző ebben a tekintetben, hogy az egyes országok lakosságának jelölésére a bécsi kongresszus zárójegyzőkönyve is a lelkek (les âmes) megnevezéssel élt, ugyanazzal a kifejezéssel, mint amit a középkori királyi adománylevelek használtak. A lakosság viszont többnyire teljes közömbösséggel viseltetett: XIV. Lajos reuniós háborúi nem keltettek emóciókat Franciaországban, Szilézia lakóinak mindegy volt, hogy Mária Terézia, avagy II. Frigyes alattvalói lesznek, és a lengyel paraszti népességet sem rázta meg, hogy a nemesi köztársaság megbukott. És ez akkor is így van, ha a nemzeti indíttatású történetírás később a népi hazafiság töretlen ívét a középkori állam keletkezéséig visszamenőleg megkonstruálta.

Az állam külpolitikai céljai és a lakosság elvárásai közötti tartós egyezés akkor állt elő, amikor az állam keretei között élő népesség politikai közösséggé formálódott, illetve amikor maguk az államok a politikai közösségek rendező-

---

1. Nyomatékkal figyelmeztetni kell a dolgozat címére; ebben az értelemben magyar vonatkozásban a "történelem hosszú századai" a Habsburg származású királyaink korára vonatkozhat. Szerk.

vonalai mentén alakultak át. Az állam külpolitikai céljaival azonosuló, illetve az állami átrendeződést kieszköző politikai közösség az etnikai alapon létrejött képződmény, a nemzet volt és mint ilyen, az újabbkori történelem terméke. A nemzet kialakulásától, nagyjából a tizennyolcadik század végétől kezdődően<sup>2</sup> az állami külpolitika különféle tartalmi vonatkozásai a nemzet érvényesülésének szinonimái lettek. Különösen így volt ez kritikus helyzetekben, nemzetközi válságok, háborúk alkalmával. Az 1870-71-es háború a franciák részéről, amikor a területi integritás megvédése lett a tét, valóságos népi háborúvá változott, ugyanekkor a német nemzeti közvélemény teljes odaadással támogatta Bismarcknak a német biztonság erősítésére irányuló törekvéseit, amelynek éppen a területi annexió volt az eszköze és a kormányok politikája az első világháború kirobbanása alkalmával a nemzeti közvélemény részről mindenütt teljes támogatásra talált. Hogy valamely állam milyen súlyt nyomott a hatalmi politika mérlegén, azt a nemzeti államok korában is elsősorban materiális adottságok: terület, népesség, gazdaság, fegyveres erő és egyebek határozták meg – Németország és Dánia például soha nem kerülhetett egy kategóriába -, a külpolitika hatékonysága és eredményessége azonban jelentős mértékben az állami célok és a nemzeti elvárások egybeesésének függvénye lett.

A fentebbiek mindamelllett csak az európai államok kisebbik hányadára nézve bírtak érvénnyel. Az etnikai határok és az államhatárok ugyanis még a tizennyolcadik század végén meginduló nagy átalakulás után sem estek általában egybe. Svájcot németek, franciák, olaszok és rétorománok lakták, Poroszország, majd Németország jelentékeny lélekszámú lengyel és dán népességet zárt határai közé, a cári Oroszország a maga etnikai tarkaságával kifejezetten soknemzetiségű állam volt, az Oszmán Birodalomnak csak az európai részén számos kisebbségű nemzet és nemzetiség élt. Kérdés, hogy létrejöhetett-e ilyen esetekben a külpolitikai konszenzus, amely a nemzetállamok sajátja volt? A válasz Svájc esetében a legegyszerűbb: a nemzet itt ugyan nem etnikai bázison alakult ki, de a svájci nemzet, mint olyan, kétséget kizáróan létezett, ezért nem mutatkozott semmi eltérés a francia, vagy a német típustól. A többi esetben sem lehet gondolkodás nélkül nemet mondani. A lengyeleket érdekközösség fűzte a porosz, majd a német államhoz abban a tekintetben, hogy nem akartak orosz fennhatóság alá kerülni, az örmények és a grúzok az orosz uralmat egyfajta biztosítéknak fogták fel az iráni és a török terjeszkedés ellen, az albánok pedig egészen a végsőkig ragaszkodtak az Oszmán Birodalom fenntartásához, mert bizonytalannak ítélték az önálló albán államiséget. Az érdektalálkozás azonban csak alkalmi és átmeneti lehetett. Az állami kereteket az említett esetekben a régebbi és újabb keletű dinasztikus hódítás hozta létre. A meghódítottak provizóriumnak tekintették ottani létüket és a kedvezőtlen etnikai arányok miatt nem láttak esélyt arra, hogy

---

2. Ez a megállapítás csak Európa többi részére érvényes. A "magyar nemzet" ennél jóval korábbi. Szerk.

törekvéseiket az állami külpolitika szintjén kifejezésre juttassák. Több és soknemzetiségű állam esetében ezért általában nem lehet beszélni ez állami külpolitikai célok és a lakossági elvárások közötti harmóniáról. A magatartás az ilyen keretek között élő nemzetek és nemzetiségek részéről jó esetben a közömbösség, rosszabban a kifejezett szembeszegülés.

Az Osztrák-Magyar Monarchia ugyancsak soknemzetiségű állam volt, a külpolitikai konszenzus ezért nem adódhatott magától értetődően. A többi soknemzetiségű államtól eltérően azonban sajátos adottságokkal rendelkezett, amely adottságok külpolitikai vetületben is megmutatkoztak. Különösen két sajátosság érdemes kiemelésre. Először az, hogy jóllehet itt sem volt ismeretlen a dinasztikus hódítás – Galícia éppenséggel a tizenkilencedik század elején került véglegesen a Monarchiához –, az állam törzsterületei: Ausztria, Csehország és Magyarország már hosszú századok óta együtt éltek,<sup>3</sup> és az egyes területek és a területeken élő népesség között kialakult egyfajta organikus kapcsolat. Az osztrákok, a csehek és a magyarok számára a Monarchiához való tartozás<sup>3</sup> nem provizórium volt csupán, hanem az állami lét megszokott és többé-kevésbé elfogadott formája. A második sajátosság a Monarchia etnikai összetételében mutatkozott: a tizenegy számottevő nemzet és nemzetiség közül egyik sem rendelkezett döntő számbeli túlsúllyal. A legerősebb osztrák-német valamivel több, a második helyen álló magyar valamivel kevesebb, mint húsz százalékkal részesedett az össznépességből. Az arányokból adódóan nem volt lehetőség arra, hogy valamely nemzet, a többi soknemzetiségű állam mintájára, a Monarchia külpolitikájának nemzeti karaktert adjon és a többieket majorizálja. Az etnikai arányok inkább valamiféle nemzeti értelemben integrált külpolitikát előfeltételeztek. A nagyhatalmi politika feltételeivel igencsak szűkösen rendelkező soknemzetiségű birodalom egyébként is igencsak rászorult arra, hogy a külpolitikai célok mögé a lakosságot is felsorakoztassák.

A külpolitika kormányrúdját kezükben tartó államférfiak ezt az igényt, különböző közelítésben, meg is fogalmazták. Andrássy Gyula a külpolitikának egyenesen integráló funkciót tulajdonított. Az uralkodóhoz intézett emlékiratában azt írta, hogy a dinasztikus érzésen kívül a nagyszabású külpolitika az egyedüli kötelék, amely a Monarchia különböző népeit összefűzi. Gustav Kálnoky a nemzetiségi kérdés és a külpolitika kapcsolatát tárgyaló memorandumában kifejtette, hogy a külpolitikát arra a két nemzetre kell építeni, amely a Monarchia révén kap politikai jelentőséget és amely a legerősebb nemzeti háttérrel rendelkezik, vagyis a magyarra és az osztrákra. Alois Lexa von Aehrenthal hasonlóképp szükségesnek tartotta a külpolitika nemzeti bázisának erősítését és ennek érdekében még arra is

3. A Magyar Királyság fennállása alatt, mindig szuverén állam volt, a magyar király fizikai személyében találkozhatott egy másik közjogi méltósággal, de ez a magyar állam történetében soha nem jelentette a magyar állam tartozását, csatlakozását, becsatolását egy másik államhoz. Galícia pedig éppenséggel a Szent Korona tagja volt Gácsország néven. Szerk.

hajlamosnak mutatkozott, hogy jelentékeny engedményeket tegyen a magyaroknak.

A Monarchia népeiben, alapjában véve meg volt a hajlandóság arra, hogy nemzeti törekvéseiket a külpolitika követelményeihez igazítsák. A hajlandóság részint a nemzetközi helyzet megítéléséből, részint a birodalmon belüli érvényesülés lehetőségeinek mérlegeléséből fakadt. A külső helyzet megítélésében a veszélyeztetettség tudata állott előtérben. A Monarchiában élő nemzetek a környező nagyhatalmak terjeszkedésétől féltek és arra a meggyőződésre jutottak, hogy önállóan, a Monarchia keretein kívül, nem tudnának megállni az expanzió útjában. Nincsenek reményeink és politikai perspektívánk Ausztrián kívül, írta a cseh Frantisek Palacky, a magyar Deák Ferenc pedig úgy vélekedett, hogy a független Magyarország csakhamar a felemelkedő Németország, vagy a hatalmas Oroszország áldozatává válna. A többi nemzetet is külpolitikai érdekszálak fűzték a Monarchiához. A lengyelek Galíciát a maguk Piemontjának tekintették, a románok és a délszlávok az önálló Románia és Szerbia támogatását várták Oroszországgal, illetve Törökországgal szemben, csupán az olaszok tekintették provizóriumnak a Monarchián belüli létüket. Az osztrák-németeknek nem voltak ilyen, a kis-nemzeti létből fakadó szempontjaik, de ők a Monarchiát e nélkül is magukénak érezték.

A veszélyeztetettség tudata volt tehát az a bázis, amelyen ez a soknyelvű ország a lábát megvethette, egyúttal az a felhajtó erő, amely a nemzeti külpolitikai törekvéseket és az állami érdekeket közös mederbe terelhette. A probléma abból fakadt, hogy a Monarchia nemzetei a külső veszély mibenlétéről eltérő módon vélekedtek. Egy magyar napilap azt írta, hogy nem érdemli meg a magyar politikus nevet, aki Magyarország fő veszélyének nem az oroszot tartja és ezt a nézetet magukra vonatkoztatva, több-kevesebb fenntartással a galíciai lengyelek és ukránok, az erdélyi románok is osztották és alapjában véve az osztrákok is magukénak vallották. A többiek számára viszont Németország volt a legfőbb veszedelem. A cseh Rieger attól félt, hogy Németország nemcsak hogy elnyeli Ausztriát, hanem a Fekete-tengerig terjeszti uralmát, a horvát Strossmayer pedig egy hatvanmillió német birodalomról vizionált. A cseh és a horvát vélekedéssel a szlovákok, a szerbek és a szlovének is egyetértettek. A további probléma abból adódott, hogy kisebb és a nagyobb nemzetek mindent elkövettek, hogy a külpolitikát nemzeti értelemben orientálják és hogy a Monarchiát az általuk észlelt külső veszély elhárítására bírják. A magyarok, a lengyelekkel együtt, szüntelenül az oroszellenes kurzust reklamálták és nemegyszer a fegyveres fellépést sürgették. A csehek, a délszlávokkal az oldalukon, azt követelték, hogy a Monarchia orosz segítséggel Németország visszaszorítására koncentráljon.

Az adott körülmények között a döntéshozóknak meglehetősen bonyolult feladványt kellett megoldaniuk. Eleget kellett tenniük a hatalmi politika min-

denkori követelményeinek és ugyanakkor kifejezésre kellett juttatniuk az egymással homlokegyenest ellentétes nemzeti törekvéseket, még hozzá azzal az igénnyel, hogy létrehozzák a kívánatos külpolitikai konszenzust. Azt kell mondanunk, hogy a döntésre hivatottak ebben a tekintetben elismerést érdemlő teljesítményt nyújtottak. Általában úgy jártak el, hogy mindig az államérdeket ruházták fel elsőbbséggel, ugyanakkor tekintettel voltak a különböző nemzeti elvárásokra, anélkül, hogy teret engedtek volna a külpolitika kifejezetten nemzeti jellegű orientálására irányuló igényeknek. Az 1870-71-es francia-német háború során a Monarchia a várakozó semlegesség pozíciójába helyezkedett, ami teljességgel megfelelt az adott nemzetközi feltételeknek és egyúttal találkozott a poroszoktól félő, de a német üggyel rokonszenvező osztrákok nézeteivel, úgyszintén a németországi osztrák hegemonia visszaállításától tartó magyarok, valamint a sem francia, sem német győzelmet nem kívánó csehek elvárásaival. Az 1877-78-as orosz-török háborúban a Monarchia nem állt Oroszország mellé, ahogy a csehek óhajtották, de Törökország oldalára sem, ahogy a magyarok követelték, hanem az Oroszországgal kötött szerződés révén biztosította magát a cárizmus lehetséges térnyerése ellen. 1879-ben kölcsönös segélynyújtási egyezményt kötött Németországgal, de a három-császár-politika keretében az Oroszországgal való együttműködést is fenntartotta, kielégítve ezzel mind az oroszellenes, mind az oroszbarát belső nemzeti irányzatokat. A kritikus állásfoglalásoktól óvakodó és a szélsőséges nemzeti törekvésektől elzárkózó külpolitikai vonalvezetés persze a nemzeti tényezők részéről nem mindig találkozott helyesléssel. A döntéseket a törvényhozó testületekben és a sajtóban nem egyszer éles kritikával illették. Minthogy ezek a döntések semmilyen nemzeti elvárást nem provokáltak direkt módon, az állam és e nemzetek közötti meghasonlásra sem vezettek.

Tartós egyetértés azonban mindebből még nem született. Andrássy, aki élete végéig fenntartotta a külpolitika integráló szerepéről vallott véleményét, mint külügyminiszter a gyakorlatban ennek cáfolatát élte meg. Keserűen mondta 1878-ban a bécsi német nagykövetnek: azt remélte, hogy a Monarchia megvédésében az egész birodalom patriotizmusa mögötte áll majd, de be kell látnia, hogy a közvélemény, a magyarok kivételével, mily kevésbé hajlik az áldozatokra. A bonyolult feladvány: az állami érdekek és a nemzeti törekvések harmóniájának létrehozása végül is megoldhatatlannak bizonyult. A fenyegetettség érzékelése elegendő volt ahhoz, hogy a Monarchia létének politikai bázisát megadja, de a veszély eltérő értelmezése folytán ahhoz elégtelen, hogy a külpolitikai törekvéseket közös mederbe terelje. Végül mégis Riegernek lett igaza, aki 1871-ben azt mondta, hogy a Monarchia nem folytathat önálló nemzeti politikát és vagy Németországra, vagy Oroszországra kell támaszkodnia. A kényszerű választás viszont, aminek következtében a Monarchia 1914-ben Németország fegyvertársa lett az Oroszország elleni háborúban, a soknemzetiségű állam létének politikai

bázisát is aláásta. A nemzetek közötti külpolitikai diszharmónia a Monarchia felbomlásának egyik indítéka lett.

*Diószegi István professzor úr a mai tudományos élet kiemelkedő egyénisége. Azért mégis álljon itt az is, amit Bismarck mondott Thun-Hohenstein grófnak, a Monarchia szentpétervári nagykövetének még 1867 előtt. „Ha engem az a szerencsétlenség érne, hogy osztrák császár lennék, úgy már holnap átköltöznék Pestre, huszár egyenruhába vágnám magam, magyarul beszélnék és mindent bekebeleznék Magyarországba, ami oda illik. Személyesen lépnék a Magyar Országgyűlés elé, csak vele tárgyalnék és kereken megmondanám a vitathatatlan tény, hogy a magyar királyi méltóság az ausztriai császár első tisztsége, minden egyéb pedig csak melléktartomány.”  
Forrás: Franz Ronneberger, *Bismarck und Südosteuropa* (Berlin, 1941, 101. old. 1. bek.) Szerk.*

*Diószegi László (Budapest)*

## **A NAGYHATALMAK ÉS A DUNA-MEDENCE AZ 1930-AS ÉVEKBEN**

A duna-medencei integrációs terveknek meglehetősen nagy irodalmuk van. Mindeddig azonban nem kerültek a kutatások fókuszába azok az elképzelések, amelyeket az 1929-33-as gazdasági világválság alatt, illetve azt követően a térség és a nagyhatalmak politikusai, gazdasági szakemberei vetettek fel és amelyeknek akkor meglehetősen nagy visszhangjuk volt. Előadásomban a Magyar Országos Levéltár és az Angol Public Record Office idevonatkozó anyagaiban található követi jelentések és a szakértők által készített elemzések alapján bemutatom a Duna-medence gazdasági és politikai újrendezésének terveit.

A Párizs környéki békeszerződés gyökeresen megváltoztatta Közép-Európa térképét. Az első világháborúig egységet képező Duna-medencében 1919-ben hét, gazdasági és politikai önállóságát féltékenyen őrző kis állam keletkezett. Az elnyert önállóság valójában már ekkor is csak illúzió lehetett, hiszen a világháborúban kimerült országok gazdaságát – Csehszlovákia kivételével – csak külföldi kölcsönök felvételével lehetett feléleszteni és az is várható volt, hogy a térségben hagyományosan befolyással rendelkező nagyhatalmak ismét aktivizálódni fognak. A térség országainak szanálása négy-öt esztendőös gazdasági fellendülést eredményezett. Ez azonban csupán a háborús káosz éveivel képest jelentett előrelépést. A háborút megelőző évek gazdasági fellendülését egyik ország sem tudta elérni, a nyugat-európai konjunktúrára épülő újjáépítés tiszavirág-életűnek bizonyult. Ingatag tartópilléreit leomlasztotta az 1929-ben kirobbant világgazdasági válság.

A válság új alapokra helyezte a duna-völgyi országok politikusainak gondolkodását. Az utódállamok vezetőinek be kellett látniuk, hogy a külső veszélyeztetettség nagyobb, mint amilyenek a háború utáni különleges helyzetben hitték, s arra is rá kellett döbbsenniük, hogy a megosztott Duna-medence még francia támogatással sem tud ellenállni egy esetleges német expanciónak. Magyarországon tudomásul kellett venni, hogy a totális revízió politikája az eltelt tíz év alatt semmilyen eredményt nem hozott, s hogy az említett veszélyeztetettség Magyarország számára is létezik. A gazdasági válság ugyanakkor mindkét felet arra a felismerésre készítette, hogy az egykori „nagyterg gazdaság” mégiscsak valami biztonság volt a kiszámíthatatlan csapások ellen. A következtetések mindkét oldalon egy irányba mutattak: az eddigi elzárkózás helyett külpolitikai és gazdasági tekintetben nyitottabb politikát kell folytatni. El kell fogadni a kibontakozást ígérő



fejleményeket, sőt maguknak a kis államoknak is porondra kell lépniük új elgondolásaikkal.

A duna-völgyi országok közül elsőként Csehszlovákia állt elő a gazdasági egységesítés tervével. Az elgondolás szellemi atyja a befolyásos csehszlovák külügyminiszter, Eduard Beneš volt. Az 1931 novemberében ismertetett javaslata, amely az idők folyamán kisebb-nagyobb változásokon ment keresztül, eredetileg Ausztria, Csehszlovákia és Magyarország vámszövetségének létrehozására irányult. A tervezett Bécs-Prága-Budapest háromszög gazdasági előnyei nyilvánvalóak voltak, hiszen az egykori Monarchia legfejlettebb területével így újból összekapcsolódtak volna. Jugoszlávia és Románia nem kapott helyet Beneš tervében. Távoltartásukat az indokolta, hogy ezek az államok gazdasági érdekeltségük miatt Németország felé orientálódtak és annak idején csak erős francia nyomásra fordultak szembe a német-osztrák vámunióval.

A javaslatnak természetesen politikai mozgatórugói is voltak. Eduard Beneš, akinek politikai karrierje még a Monarchiában indult, tisztában volt azzal, hogy a Duna-medence sorsára Németország és a Szovjetunió gyakorolja majd a legnagyobb befolyást. A cseh politikus a fő veszélyt a német imperializmusban látta, a védekezés lehetőségét pedig francia-angol orientációjú, gazdaságilag és később politikailag is egységes Duna-völgyben vélte megtalálni.

A Beneš-tervvel kapcsolatos magyar belpolitikát a mélyülő gazdasági válság és a hagyományos kisantant-ellenesség motiválta. Az előző miatt az együttműködés bármely formáját komolyan fontolóra vették Budapesten, az utóbbi miatt azonban meglehetősen gyanakvással szemlélték azt.<sup>1</sup> Az osztrákok tartózkodó fogadtatását meghatározta az az általánosan elterjedt vélemény, amely szerint „Ausztriának nincs Németországon kívüli megoldása.”<sup>2</sup> A nagyhatalmak, különösen Olaszország saját közép-európai érdekeit látta a tervben veszélyeztetve, ezért nem nézte jó szemmel a részvétele nélkül tervezett együttműködési javaslatot. A mélyülő francia-német ellentétek miatt Németország határozott ellenkezésével is számolni kellett.<sup>3</sup> Magyarország tartózkodásával, Ausztria érdektelenségével, Olaszország és Németország határozott ellenkezésével szemben kevés volt az amúgy is bizonytalan francia támogatás, így a csehszlovák politikus elállt attól, hogy elképzeléseit hivatalos formában a kormányok tudomására hozza.

A Duna-medence gazdasági rekonstrukciójáról Angliának is megvoltak a maga elképzelései. A belpolitikai nehézségek és a gondot okozó dominiumok miatt azonban Közép-Európa nem állhatott a brit diplomácia érdeklődésének központjában. A hagyományos egyensúly-politika elemei mégis befolyásolták a

1. Országos Levéltár (továbbiakban OL) K 63. Franciaország 1932. Francia-magyar viszony. Walko expozéjának szövege. 1932. február 9. Budapest

2. OL K 63. Franciaország 1931. Francia-magyar viszony. Ambrózy jelentése. 1931. november 7. Bécs

3. OL K 63. Németország 1931. Német-magyar viszony. Kánya jelentése. 1931. november 18. Berlin



külpolitika irányítóinak lépéseit. Így történhetett, hogy szinte le sem tűnt a diplomáciai szinterről Beneš terve, a Foreign Office munkatársai olyan konstrukciót dolgoztak ki, amely a zátonyra futott osztrák-német vámunió és a csírájában elhalt többi tervezet helyébe lépve fellendíthette a Duna-völgyi országok vegetáló gazdaságát.<sup>4</sup>

Az angol külügyminisztérium javaslatát persze konkrét brit gazdasági érdekek is ösztönözték. Közép-Európában a maga 8597 millió frankjával még mindig Anglia volt a legnagyobb tőkebefektető, lényegesen megelőzve a 3034 milliót felmutató Franciaországot és maga mögé utasítva a 7684 milliót investáló Egyesült Államokat.<sup>5</sup> Nem lehetett kétséges, hogy a Foreign Office javaslata a Közép-Európában befektetett brit tőke megmentésére is irányult. A javaslatban mindamellett nem volt nehéz észrevenni az egyensúly-politikai megfontolásokat. Londonban ugyanis részint a túlzott francia térnyeréstől tartottak, részint attól féltek, hogy a közép-európai gazdasági káosz elősegíti Németország keleti terjeszkedését.

A tervezet Magyarország, Ausztria, Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia és Bulgária vámunióba való tömörítését tűzte célul.<sup>6</sup> Az indítékot kutató történész számára nem lehet kétséges, a Foreign Office vezetőinek tudatában még ott élt az erős közép-európai hatalom, az Osztrák-Magyar Monarchia emléke és a javasolt vámszövetség a Monarchia valamiféle gazdasági újraélesztése lett volna.

Az angol jegyzékre mind Berlinből, mind Rómából elutasító válasz érkezett. A németek elutasító válasza elsősorban gazdasági megfontolásokon alapult. A német gazdaságpolitika alaptétele volt, hogy Délkelet-Európát Németország első számú exportterületévé kell tenni, így a Wilhelmstrassén a készülő vámuniót német érdekekbe ütközőnek ítélték. A negatív döntésben a gazdasági indokok mellett nem jelentéktelen politikai tényezők is szerepet játszottak. Az angolok már a tervezéskor kijelentették: az új rendszer a meghiúsult német-osztrák vámuniót is pótolná. S ha a németek a vámunió kérdését nem is tarthatták napirenden, arról hallani sem akartak, hogy Ausztria problémáit Németország kizárásával oldják meg.<sup>7</sup>

Az olasz elutasítás sem lehetett kérdéses, hiszen az angol vámuniós terv a formálódó olasz-magyar-osztrák blokkot veszélyeztette. A jegyzék megérkezése előtt néhány nappal tárgyalt Mussolini és Grandi Bethlen Istvánnal a Brocchi-féle rendszer kiszélesítéséről és a vámszövetség létrehozásának lehetőségéről. Az angol tervezet megvalósulása az olasz vezetőkkel létrejövő formáció kudarcát jelentette volna.

A londoni javaslat az érintett országok körében sem bizonyult rokonszenves-

4. David E. Kaiser: *Economic Diplomacy and the Origin of the Second World War*. 1980, 46

5. Ormos Mária: *Franciaország és a keleti biztonság. 1931-1933*. 1969, 100

6. OL K 63. 448/50. A kabinetfőnök tájékoztatója. 1932. január 25

7. Ránki György: *Gazdaság és külpolitika*. 1981, 182

nek. A közép-európai országok kormányai nem kaptak hivatalos jegyzéket a tervről, ezért Rómában és Berlinben próbáltak információkat szerezni. Az együttműködési hajlandóság megvolt ugyan az érintett országokban, de a vámúniót terhesnek találták.

Párizs a javuló francia-angol viszony jegyében először kedvezően reagált. A későbbiekben azonban a francia diplomaták is úgy nyilatkoztak, hogy Anglia túlment a reális lehetőségeken, amikor a jegyzékben vámunióról beszélt.<sup>8</sup>

A csehszlovák és az angol javaslat kudarcra után a világháború utáni rendezésben legaktívabban részt vevő Franciaország kezdeményezett. A korábbi javaslatok sikertelenségén okulva a francia miniszterelnök, André Tardieu már tervezetének nyilvánosságra hozatala előtt zöld utat kívánt biztosítani elgondolásainak. Mivel politikája a grandieur eszmekörére épült és alapjaiban németellenes volt, valamint várhatóan az olasz érdekeket is sértette, Anglia megnyerésével próbálkozott. A diplomáciai manőver, ha nem is ígérkezett könnyűnek, lehetségesnek látszott. A brit tőke megmentésére irányuló vámuniós javaslat azt mutatta, hogy Angliát ismét foglalkoztatja, hogy mi történik a Duna-medencében.

Tardieu 1932. március 5-én memorandumot juttatott el a nagyhatalmakhoz, amelyben javasolta, hogy a közép-európai gazdasági válság orvoslására Ausztria, Csehszlovákia, Magyarország, Jugoszlávia és Románia hozzon létre preferenciális vámrendszert. Tekintettel a várható német és olasz ellenzésre a memorandum rendkívül nagy súlyt helyeztet az Angliával való nézetazonosság hangsúlyozására. Tardieu pontosan tudta, hogy az egyenlő erők kontinentális csatájában a szigetország mondja ki a végső szót.

A Tardieu terv Németországot nehéz helyzet elé állította. A javaslat ellenzése nem lehetett kétséges. Néhány hónappal a lausanne-i konferencia előtt a Wilhelmstrasse politikusai azonban nem szívesen vállalkoztak egy nyílt francia-német összecsapásra.<sup>9</sup> A német külpolitika vezetői ugyanakkor erősen tartottak attól, hogy Franciaország valóban képes lesz a terv megvalósítására.<sup>10</sup> A félelmet erősítette a terv meghirdetésének gőgös magabiztossága és az a tény, hogy Németországot még az előzetes megbeszélésekre sem hívták meg. Ebbe az irányba mutatott az a rendkívül éles hangon lefolyt eszmecsere is, amely Tardieu és Posse miniszteri igazgató között Genfben zajlott.<sup>11</sup> A tárgyaláson a francia külügy vezetője kijelentette, hogy tervének életbe léptetéséhez mindenképpen ragaszkodni fog. „Mindazonáltal nem értem – mondotta Tardieu –, hogy a jelen körülmények között, amikor a német kamatterhek elengedhetetlen restaurációja csak francia segítséggel mehet végbe, a német kormány hogy habozhat a tervezetemen való csatlakozás kérdésében. Nem értem, hogy Németország milyen előnyöket

8. OL K 63. 448/50. Pelényi jelentése. 1932. február 22. Genf

9. Ránki György: i. m. 190

10. Ránki György: i. m. 191

11. OL K 63. 448/50. Wettstein ideiglenes ügyvivő jelentése. 1932. március 21. Berlin

remél az oppozíciótól. Mi a helyes úton járunk és el fogjuk érni céljainkat<sup>12</sup>.

A német külpolitika a veszélyes helyzet megoldására a klasszikus diplomácia jól bevált taktikáját alkalmazta. Szövetségeket keresett és az ellenfél szövetségét megpróbálta szétzilálni. Potenciális szövetségesként Anglia és Olaszország jöhetett számításba. A szigetország azonban ott bábáskodott a terv megszületésénél, és a csatornán túlról egyébként is gyakorta közömbösen szemlélte az európai csatározásokat. Így Berlin figyelme elsősorban Róma felé fordult. Kánya Kálmán berlini magyar követ március 9-i jelentésében ez áll: „Különös súlyt látszik a külügyi hivatal helyezni Olaszország álláspontjának tisztázására, s örömmel állapította meg, hogy az olasz felfogás, mint az a sajtóban is közölt olasz memorandumból is kitűnik, nem fedti Tardieu nézetét, sőt sok tekintetben annak elég éles kritikáját jelenti<sup>13</sup>.”

A német politikusok ezután minden lehetőséget megragadtak arra, hogy az olasz kormánnyal való teljes nézetazonosságukat kifejezzék. A március 15-én adott hivatalos német válaszban is egyre-másra előtűnik, hogy a német elképzelés az olasz felfogással egyetértésben, sőt, egyes esetekben az olasz kormány óhajának figyelembevételével született.<sup>14</sup>

A német taktika másik eleme a készülődő francia szövetség egységének megbontására irányult. A német követségek munkatársai utasítást kaptak arra, hogy minden lehető módon hangsúlyozzák a francia terv gazdasági és politikai hátrányait és emeljék ki a Németországgal létesítendő kapcsolatok előnyeit.<sup>15</sup> Shoen budapesti német követ Walkóval folytatott tárgyalásán a következőket mondta: „Németország mindig segíteni akart, de ez a múltban nem sikerült saját gazdasági nehézségei miatt. Most a német kormány el van határozva, hogy életbe lépteti a búzapreferenciát. Az állatárak különbözősége miatt nem tud egyelőre állatexportot ígérni, de ez múltó jelenség<sup>16</sup>.” A német taktika minden elemét érintette a külügyi hivatal vezetőjének nyilatkozata: „Tardieu mostani terve egyáltalán nem alkalmas a dunai államok gazdasági szanálására. A franciák által ezen hatalmaknak, elsősorban Ausztriának és Magyarországnak adandó, bizonyára súlyos feltételű kölcsönök a helyzeten csak ideig-óráig segíthetnek. Németország ezzel szemben hajlandó Ausztriának és a dunai agrárországoknak a preferencia útján azonnali segítyt nyújtani, mely a Brocchi-féle olasz-magyar és osztrák-magyar egyezményrel kapcsolatban hatékonyabban segítheti a javulást, mint a Tardieu-terv, amely kizárólag politikai célokat tart szem előtt. El akarja zárni Németország útját Délkelet-Európa felé és Ausztriát és Magyarországot bele akarja kényszeríteni a Kisantantba. A terv politikai jellegét mutatja az is, hogy

12. David E. Kaiser: i. m. 48

13. OL K 63. Franciaország 1932. Francia-német viszony. Kánya jelentése. 1932. március 9. Berlin

14. OL K 63. 448/50. Német nyelvű aide-memoire, Berlin, március 15

15. Ránki György i. m. 191

16. OL K 64. 1932/42/130. Feljegyzés Walkó és Shoen beszélgetéséről. 1932. március 4. Budapest

Bulgáriát nem óhajtja bevenni a dunai kombinációba, pedig Bulgária azt örömmel látná és Párizsban kérelmezte is, Németország a bolgár kérelmet melegen támogatja. Tehát ebben a tekintetben is szoros egyetértésben jár el Mussolinival. Tardieu ki akarja használni a dunai államok súlyos pénzügyi helyzetét és azt reméli, hogy rövid néhány hónap múlva Németország gazdasága is teljesen összeomlik, amikor is feltételeit diktálhatja. Ebben azonban csalódik, mert Németország bármily nehéz helyzetben legyen is, elég erős marad ahhoz, hogy a külfölddel szemben fennálló magánkötelezettségeinek megfelelhessen: Brüning mint a reparációs kérdésben, úgy itt is ki fog tartani álláspontja mellett, amely előbb-utóbb győzni fog...”<sup>17</sup>

Berlinben természetesen pontosan tudták, hogy a dunai államokat csupán hangzatos szövegekkel nem lehet eltéríteni az ajánlott együttműködéstől. A francia tervezet meghirdetését követő napon, március 3-án Rieth bécsi német követ megjelent a Ballhausplatzon és megbízása szerint kijelentette, hogy a német kormány hajlandó Ausztriával a kedvezményes vámok alapján létesítendő kereskedelmi szerződés megkötéséről tárgyalni.<sup>18</sup> Walko Lajos március 6-án kelt levelében arról írt, hogy a német és a magyar jegybank közötti tárgyaláson hirtelen, Magyarország számára rendkívül kedvező módon, rendbejöttek a klíringre vonatkozó dolgok.<sup>19</sup> A németek preferenciális szerződés életbe léptetését ajánlottak Romániának is.<sup>20</sup>

Megfelelő előkészítés után Németország március 15-én meg adta hivatalos válaszát a Tardieu-féle memorandumra. Egyértelműen leszögezték, hogy a Tardieu terv nem eredményezheti a dunai országok gazdasági helyzetének javulását, mivel az új egyesült piac nem képes az agrártermékek felvételére. Kijelentették, hogy a birodalmi kormány azért sem fogadhatja el a rendezési tervet, mert elzárná Németországot délkelet-európai piacaitól. A német kormány, hangsúlyozta az emlékirat, hajlandó a dunai országok válságának megoldásában közreműködni. A francia tervvel ellentétben, amely kölcsönös preferenciákat ajánlott, javasolták, hogy az ipari államok, Csehszlovákiát leszámítva, az összes dunai országnak biztosítsanak egyoldalú preferenciális bánásmódot. A kedvezmény Ausztria esetében iparcikkekre, a többi ország esetében pedig mezőgazdasági termékekre vonatkozna.<sup>21</sup> Egy másik iratból az is kiderül, hogy Berlinben ezt a rendszert átmeneti megoldásnak tekintették mindaddig, amíg meg nem alakul egy lényegesen nagyobb, Németországot is magába foglaló, területi összefogás.<sup>22</sup>

A francia és a német elképzelés között lényegi különbségek mutatkoztak.

17. OL K 63. 448/50. Wettstein ideiglenes ügyvivő jelentése. 1932. március 21. Berlin

18. OL K 63. 448/50. Ambrózy jelentése. 1932. március 3. Bécs

19. OL K 58. III/6. Walko levele Teleszky Jánoshoz. 1932. március 6. Budapest

20. OL K 63. 448/50. A berlini követségi tanácsos jelentése. 1932. március 23. Berlin

21. OL K 63. 448/50. Német nyelvű aide-memoire. 1932. március 15. Berlin

22. OL K 64. 1932/42/168. Walko számjeltávirata. 1932. március 16. Genf

Walko szerint Németország főleg a cseh ipar versenyét akarta kizárni, Franciaország pedig éppen a cseheket kívánta megerősíteni. A külügyminiszter ezért úgy ítélte meg, hogy a megegyezésre kevés esély van.<sup>23</sup>

Párizsban meglehetősen gyanakodva fogadták a német javaslatot, hiszen az új elképzelés és a német-osztrák vámuniós tervezet között nyilvánvaló volt a rokonság. A francia fővárosban úgy nyilatkoztak, hogy a kérdés komoly és beható tanulmányozást igényel. Ez a diplomácia nyelvén egyet jelentett a német kezdeményezés elutasításával. A francia válasz végleg elzárta Párizs és Berlin között a megegyezés lehetőségét. A birodalmi külügyi hivatalban a következő kijelentéssel összegezték a Tardieu-tervvel kapcsolatos fejleményeket: „Németország nem lát lehetőséget arra, hogy a francia tervbe annak változatlan fenntartása mellett bekapcsolódhasson. Igyekezete ezért oda irányul, hogy saját fent ismertetett álláspontjának hathatós propagálása által a németellenes francia terv vonzóerejét gyengítve egy német gazdasági és politikai érdekeket jobban figyelembe vevő megoldásnak útját egyengesse”.<sup>24</sup>

Olaszországnak a Tardieu tervvel kapcsolatos állásfoglalását illetően nehéz lett volna jóslásba bocsátkozni. Mussolini külpolitikai terveiben előkelő, bár nem kizárólagos helyet foglalt a Duna-medence. Arra azonban Itália nem pályázhatott, hogy Franciaország és Németország kizárásával egyedül uralja a térséget. Ehhez nemcsak a rivális nagyhatalmak egyébként elképzelhetetlen lemondása kellett volna, hanem az olasz külpolitika számára elérhetetlenül erős belső gazdasági háttér is. A mediterrán nagyhatalom ezért meg kellett elégedjen a másodhegedűs szerepével, ezt a lehetőséget azonban minél jobban ki akarta használni. A franciá-német csatározások folyamán minden alkalmat megragadott arra, hogy az eseményeket sajátmaga számára hasznosítsa. A német-osztrák vámunió kérdésében Párizs oldalára állt, de amint láttuk, nem zárta el a lehetőséget egy későbbi német-olasz együttműködés elől sem. A Duna-völgyi országokkal állandó megbeszéléseket folytatott, és amíg Franciaország, Németország és Anglia számos nagy jelentőségű, de mindannyiszor kudarccal végződő tervvel állt elő, képes volt a gazdaságilag kisebb jelentőségű, de kétségtelen politikai haszonnal járó Brocchi-rendszer életbe léptetésére.<sup>25</sup> Várható volt, hogy a Palazzo Chigi a Tardieu tervvel kapcsolatban is Olaszország céljait fogja szem előtt tartani és ameddig a fejlemények e célokkal összhangban alakulnak, Párizs számíthat Róma jóindulatára.

A Tardieu-terv meghirdetését követő első olasz állásfoglalások nem voltak elutasítóak. Grandi kijelentette, hogy Olaszország nem fogja magát távol tartani semminemű konstruktív Duna-völgyi gazdasági alakulattól. A külügyminiszter ugyanakkor hozzátette, hogy számít Németország együttműködésére is.<sup>26</sup>

23. Uo.

24. OL K 63. Franciaország 1932. Francia-német viszony. Kánya jelentése. 1932. március 9. Berlin

25. Márkus László: A Károlyi Gyula kormány bel- és külpolitikája. Bp., 1968, i. m. 204

26. OL K 63. 448/50. Ambrózy jelentése. 1932. március 3. Bécs

A hivatalos olasz választ március 7-én juttatták Párizsba. A memorandum első olvasásra reménykeltőnek tűnhetett, a tüzetesebb vizsgálat és értelmezés után azonban kiderült, hogy a Palazzo Chigi feljegyzésében a Tardieu-tervre vonatkozóan kevés az értékelhető információ. Itália állásfoglalása helyett Grandi inkább az olasz elképzeléseket ismertette és Rómának a térség iránti érdeklődését hangoztatta. A dokumentum megállapította, hogy Olaszország geográfiai helyzete és az egykori Osztrák-Magyar Monarchiához való kötődésére való tekintettel ma sem mondhat le a Duna-völgyi országokkal kialakított intenzív gazdasági kapcsolatokról. Kiemelte az olasz-osztrák-magyar speciális egyezmények fontosságát. Kijelentette, hogy bár a francia tervnek vannak előnyei, az adott körülmények között minél aktívabban szorgalmazandó megoldás a közvetlen és különálló segítség lenne.

Palazzo Chigi nem értett egyet az eljárási kérdésekben elfoglalt francia állásponttal. Ezért felvetette azt a gondolatot, hogy a tárgyalásokon a tervben említett öt dunai ország mellett a nagyhatalmak: Franciaország, Anglia, Olaszország és Németország is vegyenek részt.<sup>27</sup>

Az indítvány háttérét Pedrazzi prágai olasz követ ismertette magyar hivatali kollégájával. Eszerint a francia és a cseh álláspont, hogy a nagyhatalmak az egyensúly megőrzése végett maradnának távol a tárgyalásoktól, csupán szemfényvesztés. Valójában arról van szó, mondotta a követ, hogy a kisantant a tárgyalásokon, ily módon létrejövő fölényét Ausztria és Magyarország kárára kamatoztathatja.<sup>28</sup>

A *modus procedendi*vel kapcsolatos észrevétel a Palazzo Chigi mesteri diplomáciai sakkhúzása volt. Grandi ugyanis az eljárási kérdések leple alatt magától érthetődően vette, hogy a nagyhatalmak sorában Németországnak is helye van. Ezzel opponálta ugyan a francia javaslat egyik neuralgikus pontját, de nem kötelezte el magát Németország mellett és nem zárta el a Párizssal való esetleges megegyezés lehetőségét. Az olasz politikusok nem tartották kizártnak, hogy Berlin és Párizs valamilyen megegyezésre jut. Guariglia minisztériumi vezetőtitkár értesülései szerint Tardieu és Brüning között Gentben formális megállapodás született arról, hogy a francia és a német választás lezajlásáig nem tűzik napirendre a reparációs kérdéseket.<sup>29</sup> Ezért az olasz külpolitika számára fontossá vált, hogy erősítse a Duna-völgyi országokban megszerzett helyzetét.

A Brocchi-féle szerződéseket hosszas tárgyalások után aláírták február 23-án. Grandi és Walko egyaránt tagadta, hogy a parafálás a Tardieu-tervre való gyors reagálás lett volna,<sup>30</sup> azonban a körülmények ismeretében az összefüggés feltétebb valószínűnek tűnt. Grandi a március 8-i római tárgyalás alkalmával közölte

27. OL K 63. Németország 1932. Német-olasz viszony. Másolat az olasz válaszjegyzékről. 1932. március 7

28. OL K 63. 448/50. Ghyczy jelentése. 1932. március 14. Prága

29. OL K 64. 1932/42/180. Walko megbeszélései Guarigliával. 1932. március 8. Róma

30. OL K 63. 448/50. Walko utasítása Kányának. 1932. március 26. Budapest



Walkóval, hogy Olaszország az osztrák állásfoglalásban bekövetkezett kedvezőtlen változás ellenére továbbra is a három ország vámunióját kívánja megvalósítani. A magyar miniszter aggodalmaira reagálva egy magyar-olasz vámunió lehetőségét is felvetette. Walko reális válasza, miszerint aligha lehet sikeres vám-szövetséget létesíteni közös országhatár nélkül, újabb variáció felvetésére készítette az ötletekben kifogyhatatlan olasz minisztert.<sup>31</sup> Ezúttal egy olasz-magyar-jugoszláv rendszerre tett javaslatot.<sup>32</sup> Károlyi Gyula kormánya semmitől sem zárkózott el, azonban a hangzatos kijelentések helyett valóságos gazdasági előnyöket és pénzügyi segítséget várt. Az olasz-magyar gazdasági kapcsolatokra azonban jellemző, hogy azokról a közgazdász szakértő Nickl Alfréd, a külügy-minisztérium gazdaságpolitikai osztályának vezetője, így írt: „A Brocchi-féle szisztéma értékéről való felfogásomat sohasem rejtettem el. Nem voltak és nem is lehettek illúzióim a nekik komolyan hasznot hajtó kimélyítés esélyeiről sem”.<sup>33</sup>

A Tardieu-terv meghirdetését követően az olasz-francia együttműködés tendenciái csupán néhány napig voltak érzékelhetőek. Az események Hory András római magyar követ felfogását igazolták, aki az olasz válaszjegyzéket úgy értékelte, hogy a Palazzo Chigi a tagadás helyett a terv sabotálására törekszik.<sup>34</sup> Ezt a megállapítást látszik alátámasztani az a körülmény is, hogy Grandi külügyminiszter a válaszban foglaltakkal ellentétben került a franciákkal való találkozást. Mint tudjuk, Genfben se ment el, hanem De Michelist, a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet igazgatóját küldte maga helyett.<sup>35</sup>

Grandi lépéseinek megértéséhez az időközben kikristályosodott erővonalak vizsgálata nyújt segítséget. Világossá vált, hogy Németország egyértelműen elutasítja a javaslatot és annak megakadályozására Olaszország szövetségét keresi. Ezzel szemben Párizsban nem reagáltak az olasz válaszjegyzékben foglaltakra. Tardieu az angolok megnyerését sokkal fontosabbnak tartotta és ezért a Quai d'Orsay politikáját ebbe az irányba fordította.

A következmény nem lehetett kétséges. A magyar követi jelentések 1932 tavaszán egyre gyakrabban foglalkoztak a mind barátságosabbá váló német-olasz viszonyral. Hory András április 13-i jelentésében arról számolt be, hogy Guarigliával folytatott megbeszélésein a Palazzo Chigi vezértitkárának szavaiból érezhető volt, hogy Olaszország a Duna menti országok problémáinak megoldásával kapcsolatban Németországgal szoros együttműködésben van.<sup>36</sup> Ambrózy Lajos a Ballhausplatz vezértitkárának bizalmas közléseire hivatkozva arról írt, hogy a „német-olasz kooperáció intimitása oly nagy mértékű, hogy azt

31. OL K 64. 1932/42/179. Napi jelentés a Walko-Grandi tárgyalásról, 1932. március 8

32. OL K 64. 1932/42/157. Hory jelentése. 1932. március 12, Róma

33. Márkus László: i. m. 270

34. OL K 63. Németország 1932. Német-olasz viszony. Hory jelentése. 1932. március 7, Róma

35. OL K 63. 448/50. Hory jelentése. 1932. március 8, Róma

36. OL K 63. 448/50. Hory számjeltávirata. 1932. április 13, Róma

soha el nem képzelte volna és mind a leszerelésre, mind a dunai problémára vonatkozik”.<sup>37</sup>

A római magyar követ Berlin és Róma közeledését értékelve a következőket jelentette: „Egyes kérdésekben – így a dunai probléma tekintetében – a kooperáció tényleg fennállónak tekinthető. Egyébként pedig az olaszok nem mulasztanak el egy alkalmat sem a német szimpátiák felkeltésére. A német-olasz viszony intimebbé tétele változatlanul az olasz külpolitika közvetlen célkitűzéseinek egyike.”<sup>38</sup>

A formálódó német-olasz szövetség láttán Franciaország egyedül Anglia támogatásában bízhatott. Tardieu-nek már terve meghirdetése előtt sem lehettek illúziói Berlin és Róma állásfoglalását illetően, ezért taktikájának elsőrendű célja a szigetország megnyerése volt.

A játszma kedvező előjelekkel indult. Biztató volt, hogy a vámuniós tervezet kudarca és a domíniumokkal folytatott gazdaságpolitika ártértékelése következtében Anglia, úgy tűnt, hajlandó elfogadni a preferenciális vámokra épülő Duna-völgyi gazdasági rendszert. Rendkívül biztató volt az is, hogy Párizsnak és Londonnak sikerült az eljárást illető kérdésekben közös nevezőre jutnia.<sup>39</sup> Az Angliába akkreditált osztrák követ erre az eseményre is célozva jelentette, hogy az angol és a francia kormány között a Tardieu terv tekintetében messzeszenő közeledés történt.<sup>40</sup> A nézetek hasonlóságát mutatta az a tény is, hogy az angol kormány március 22-én javaslatot tett arra, hogy az érdekelt nagyhatalmak a Duna-völgyi problémák megvitatására Londonban üljenek össze konferenciára.<sup>41</sup>

A javuló tendenciát mutató francia-angol kapcsolatok azonban nem voltak teljesen problémamentesek. A szigetország kormányának döntéseit hosszas belső viták előzték meg. Az angol politikusok látták, hogy a francia elképzelés szerint megvalósult közép-európai rendszer mind politikai, mind pénzügyi és gazdasági tekintetben válságba került.<sup>42</sup> A krízis megszüntetésének módját illetően azonban megoszlottak a vélemények. A központi probléma a kedvezményes vámok elfogadása vagy visszautasítása volt. A kérdést bonyolította, hogy a Tardieu-terv megvalósulása esetén a cseh és az osztrák iparcikkek jelentős előnyt élveztek volna az angol ipar termékeivel szemben. A franciákkal való együttműködést ajánló Sir John Simon külügyminiszter kijelentette, hogy Anglia a közép-európai nyugalomért meghozhatja ezt a nem túlságosan jelentékeny áldozatot. Walter Runciman, aki a Kereskedelmi Minisztériumot vezette, úgy gondolta, hogy Nagy-Britannia a legnagyobb kedvezmény klauzulájáról való lemondásért cserében kárpótlásra

37. OL K 63. Németország 1932. Ambrózy jelentése. 1932. április 23. Bécs

38. OL K 63. Németország 1932. Német-olasz viszony. Hory jelentése. 1932. május 4. Róma

39. OL K 64. 42/155. Walkó számjeltávirata Párizsból. Villani jelentése. 1932. március 13. Párizs

40. OL K 63. 448/50. Ambrózy jelentése. 1932. március 15. Bécs

41. David E. Kaiser: i. m. 50

42. OL K 63. 448/S0. Masirevich jelentése. 1932. március 31. Prága



tarthat igényt. Runciman, aki 1931-37-ig volt kereskedelmi miniszter, egyébként is féltékenyen őrizte a szigetország tradicionális érdekeit és minden erejével azon volt, hogy Anglia ne növelje érdekelttségét a Duna-medencében.<sup>43</sup> Az angol kormány március 16-i ülésén foglalkozott a kérdéssel. Az általánosan támogatott vélemény szerint Anglia hosszú távon jobban érdekelve volt abban, hogy Közép-Európa stabilizálódjon, minthogy ragaszkodjon a legnagyobb kedvezmény elvéhez. Így a kabinet, elfogadva Sir John Simon javaslatát, úgy határozott, hogy előítélet nélkül elfogadja a preferenciális rendszert és lemond a legnagyobb kedvezmény jogáról.<sup>44</sup> A kormány egyúttal felhatalmazta a külügyminisztert, hogy tárgyalásokat kezdeményezzen a nagyhatalmak és a dunai államok között egy konferencia megtartásáról. A kormány azonban külön határozatot hozott, miszerint a kérdésnek bármilyen pénzügyi vetülete újabb kormányzati döntést igényel.<sup>45</sup>

Az utóbbi határozat jelezte, hogy a brit rugalmasságnak jelentős korlátai vannak, és hogy a tarkózkodó politikát javasló erők továbbra is mindent megtesznek álláspontjuk érvényesítésére. Erre azért is lehetőségük volt, mert Anglia további Duna-medencei politikáját illetően a külügyi szakértők között sem volt teljes az egyetértés.

Sir Horace Rumbold, berlini angol követ véleménye szerint, amellyel Owen O'Malley, a külügyminisztérium kelet-európai osztályának vezetője is egyetértett,<sup>46</sup> Németország gazdasági és politikai befolyásának erősödése a térségben szükségszerű folyamat és csupán logikus következménye a fennálló gazdasági viszonyoknak. Ezért Németországot, amely történeti és földrajzi okok miatt első számú partnere a térségnek, nem volna bölcs dolog természetes törekvéseiben meggátolni. Ha Németország kiszorul a Duna medencei piacról, fejtegette a követ, valószínűleg intenzívebben próbál Oroszország piacára behatolni és az is várható, hogy vetélytársként jelenik meg az olyan hagyományosan brit érdekelt-ségű piacokon, mint a Távol- és Közel-Kelet, sőt a Brit-Nemzetközösség piacai. Rumbold véleménye szerint Anglia szempontjából nem kívánatos a térség áten-gedése Franciaországnak, mert a francia hegemonia sohasem épült valós öko-nómiai pillérekre, így a jövőben is fennáll az összeomlás veszélye.

A logikusnak tűnő érvelést nem fogadta el Sir Orme Sargent, a Foreign Office Közép-Európai Osztályának vezetője. Véleménye szerint a javasolt preferenciális rendszer nem rekesztené ki Németországot a Duna-völgyi piacról, hiszen ha egy kedvezményi rendszer ilyen hatásokkal járna, elsőként éppen Anglia kerülne hátrányos helyzetbe domíniumaival szemben, hiszen London ez idő tájt szervezte újjá a régebben szabadkereskedelmi alapokon nyugvó birodalmi kereskedelmi kapcsolatait.

Sargent kívánatosnak ítélte mind az Anschluss mind a „Drang nach Os-

43. David E. Kaiser: i. m. 49

44. Public Record Office (a továbbiakban: PRO), Poem 4

45. Uo.

46. David E. Kaiser: i. m. 51

ten”ellenőrzését és ezért kifejezetten javasolt minden olyan tervezetet, amely a Duna-menti államok gazdasági függetlenségét erősítette. A kiváló diplomata meggyőződése szerint a német hegemonia semmivel sem volna kedvezőbb a franciánál, ugyanis közvetlen konfliktust okozna a gazdasági és a politikai erők között, ami legalább annyira fenyegetné a térség békés, nemzeti fejlődését, mint bármely más tényező, amely a területet Németország és Franciaország diplomáciai csatározásainak színterévé változtatja. Éppen ezért a kérdés depolitizálását javasolta, amely esetben létrejöhetne az a stabil Duna-medence, amely megakadályozná Németország és Franciaország beavatkozását.

Sargent megjegyezte, hogy a dunai kérdés megoldását még nehezebbé teszi a hagyományos német francia rosszhiszeműség, aminek következtében a német elutasításhoz önmagában is elegendő volt a tervezet francia eredete. Ezért politikai hibának és a dunai rendezés egyik legfontosabb akadályának tartotta, hogy Tardieu belpolitikai, választási okok miatt átvette Angliától a kezdeményezést és közzé tette tervezetét.

A Foreign Office tisztségviselőjének fejtegetése a hagyományos brit egyensúlypolitikai elvekre épült. Anglia szempontjából sem a francia, sem a német terjeszkedés nem lehetett kívánatos, s mivel Közép-Európa politikai egységesítésének felvetése szóba sem jöhetett, a kontinentális nagyhatalmak keleti törekvéseit megakadályozó gazdasági egységesítés mutatkozott kézenfekvőnek. Természetesen Sargent is látta, hogy az együttműködés kialakítását rendkívül bonyolulttá teszi a komplikált és mélyen gyökerező helyi rivalizálások és problémák, az adott helyzetben mégsem látott jobb megoldást. Javaslatát egyetértéssel nyugtázta Sir Robert Vansittart külügyminiszter-helyettes is.<sup>47</sup>

Tardieu érzékelte a brit kormány bizonytalankodását és mindent elkövetett, hogy a végső döntést Franciaország számára kedvezően befolyásolja. Április 4-én Londonban utazott, hogy személyesen is tárgyalhasson angol kollégáival. Az április 6-ra kitűzött konferencia előtt két nappal folytatott titkos tárgyalásokról természetesen tudomást szereztek az olaszok és a németek is, akik rögtön szóvá is tették a találkozót.<sup>48</sup> Ez még óvatosabbá, még tartózkodóbbá tette az angol felet. A tárgyalást előkészítő feljegyzésben hangsúlyozták, hogy el kell kerülni minden olyan utalást, mintha a négyhatalmi konferencia előtti angol-francia meg egyezési kísérlet történné. Különösen fontosnak tartották, hogy a tervvel kapcsolatosan a franciák ne használjanak semmilyen politikai érvet. A feljegyzés végül hevesen kritizálta a francia kormányzatot, mert „a jó tanácsok osztogatásán kívül semmit sem nyújtott, sőt megduplázta az osztrák behozatal vámtételét”.<sup>49</sup>

MacDonald-Tardieu tárgyaláson gyorsan határoztak az akcióban részt vevő országokról, a javasolt preferenciák mértékéről és egy sor nem meghatározó fontos-

47. PRO FO 371/15922

48. PRO FO 371/15919

49. PRO FO 371/15920

ságú kérdésről. Vita csupán a lebonyolítás módját illetően bontakozott ki. A rekonstrukcióhoz szükséges kb. 40 millió dollár Tardieu angol pénzüzetek közreműködésével gondolta biztosítani, ami elől MacDonald mereven elzárkózott. A hasztalan vita végül a diplomáciában kétes értékű „az angol kormány tanulmányozni fogja a javaslatot” eredménnyel zárult. Az előzmények ismeretében nem lehetett kérdéses, hogy Anglia nem lesz hajlandó a francia térnyerés számláját kifizetni.<sup>50</sup>

A francia miniszterelnök érezte, hogy közeledési kísérletei nem jártak teljes sikerrel. Nem voltak illúziói a londoni konferenciát illetően sem. Egyetlen lehetősége maradt: nem vett részt személyesen a tárgyalásokon.<sup>51</sup> Meglepő döntésének hátterében belpolitikai megfontolások húzódtak. Távollétével csökkentette a konferencia és így a várható kudarc jelentőségét.

A francia javaslatot megvitató konferenciára április 6-án, Londonban került sor. A legtöbb képviselőt a házigazda Anglia delegálta. A küldöttség Ramsay MacDonald miniszterelnök vezette, aki a konferenciát megelőző napokban személyesen is találkozott Tardieu-vel. Hírek szerint francia kollégája meggyőzte őt a terv megvalósításának szükségességéről.<sup>52</sup> Helyet foglalt a tárgyalóasztalnál Sir John Simon külügyminiszter, akinek döntő szerepe volt abban, hogy a szigetország feladta a legnagyobb kedvezmény elvéhez való ragaszkodását.<sup>53</sup> Az angol delegáció tagja volt még Sir Walter Runciman, aki viszont mindent elkövetett annak érdekében, hogy Nagy-Britannia ne aktivizálja magát Közép-Európában.<sup>54</sup> Végül ott volt Nevill Chamberlain pénzügyminiszter, aki elismerte a Duna-völgyi kollaboráció gazdasági szükségességét,<sup>55</sup> de a pénzügyi tárca vezetőjeként financiális okokra hivatkozva Anglia tartózkodását javasolta.<sup>56</sup>

Az olasz delegációt Dino Grandi vezette. Hogy a külügyminiszter személyesen utazott Londonba, általános meglepetést keltett, hiszen a politikus eddig inkább tartózkodásával tűnt ki. Megjelenésének hátterében politikai okok húzódtak. Itáliában idegességet váltott ki Tardieu és MacDonald április 4-i londoni találkozója, minthogy London és Párizs szövetségétől tartottak, szükségesnek látták, hogy Grandi személyes tekintélyét is latba vesse a terv meghiúsítása érdekében.<sup>57</sup>

Németország érdekeit Bernhard von Bülow külügyminiszter-helyettes és Posse miniszteri igazgató képviselte. Mindkét politikus a délkelet-európai német terjeszkedés meggyőződéses híve volt.<sup>58</sup> Számukra csak a terv végrehajtásának megakadályozása jelenthetett sikert.

50. PRO FO 371/15920

51. OL K 63. 448/50. Rubido Zichy jelentése. 1932. március 30. London

52. OL K 63. 448/50. Villani jelentése. 1932. április 15. Párizs

53. David E. Kaiser: i. m. 49

54. Uo.

55. OL K 63. 448/50. A londoni konferencia jegyzőkönyve 8. 1932. április 6-8

56. Ránki György: i. m. 202

57. OL K 63. 448/50. Hory jelentése. 1932. április 5. Róma

58. Ránki György: i. m. 199

Franciaországból Pierre Flandin pénzügyminiszter érkezett Londonba. Rendelkezésre álltak az előzetes francia-angol tárgyalások iratai és ezek ismeretében nem lehetett túlságosan derülátó.<sup>59</sup>

A konferencia a német-francia vita jegyében zajlott. Elsőként Bülow szólt. A német delegátus a sokat sejtető francia-angol találkozó miatti aggodalmában még a diplomáciában szokásos udvarias szóvirágok alkalmazásától is eltekintett. Rögtön a tárgyra térve felkérte Flandint, hogy részletesen fejtse ki a francia javaslatot, mert a kormányokhoz eljuttatott memorandum túl homályos ahhoz, hogy arról érdemben lehetne vitatkozni. A francia pénzügyminiszter válaszában minden ékesszólását latba vetve bizonygatta, hogy a terv kidolgozását a dunai országok katasztrofális helyzete tette szükségessé. Hangsúlyozta, hogy a javaslat, amely az angol kormány kezdeményezésének továbbfejlesztése, egész Európa érdekeit szolgálja. A későbbiekben kifejtette, hogy a februári 600 milliós csehszlovák kölcsön tapasztalata szerint a pénzügyi körök elzárkóznak a hitelnyújtástól mindaddig, amíg a gazdasági élet egyéb területein nem történik hatékony intézkedés. A megoldást a dunai országok belső forgalmának intenzív növelése jelenti – mondotta –, de a jelenlevő négy nagyhatalomnak gondoskodnia kell a fennmaradó felesleg elhelyezéséről. Ugyancsak a nagyhatalmak feladata lenne, fejezte be beszédét, hogy a fizetéseképtelenség megelőzésére idejében pénzügyi segítséget nyújtsanak a Duna-völgyi államoknak.

Bülow rendkívül élesen reagált a francia felszólalásra. Kijelentette, hogy a rendezési terv, miként a megelőző számos javaslat példája is bizonyítja, kudarcra van ítélve. A dunai kérdés rendezése nem egyéb, folytatta, mint egy olyan ruha foltozása, amelyen a foltok mentén újabb és újabb hasadások keletkeznek. A válság, állapította meg, nem a dunai országok problémája, hanem az egész európai rendezés krízise.

A német külügyminiszter-helyettes a terv részleteit illetően sem értett egyet a francia állásponttal. Kétségbe vonta, hogy a kölcsönös preferenciák megoldják az agrártermékek elhelyezésének gondját. A francia terv így csupán egy beláthatatlan következményekkel járó kísérlet lenne. Az ilyen kísérletekre pedig – jelentette ki Bülow – Németországnak sem kereskedelmi többlete, sem felesleges pénze nincs.

A második napon Flandin még egyszer bizonyítani próbálta a terv ésszerűségét. Rámutatott, hogy Franciaország bilaterális egyezmények keretében évente kb. egy millió mázsa gabonát vásárol Magyarországtól, Jugoszláviától és Romániától. A mennyiség az említett országok évi termelésének 10%-át teszi ki. Kijelentette, hogy az lehet a követendő út a többi nagyhatalom számára is. A szanalás, tette hozzá, Németország és Olaszország érdeke is, hiszen az összeomlással a két nagyhatalom délkelet-európai piaca is megszűnne. Végül a francia

59. OL K 63. 448/50. Rubido Zichy jelentése. 1932. április 2. London

ütőkártyát is felmutatta. Kijelentette, hogy az országok nem számíthatnak Franciaország pénzügyi támogatására mindaddig, amíg nem megy végbe a tervnek megfelelő gazdasági stabilizáció.

A vita áttérése gazdasági területekre nem kedvezett a politikus Bernard von Bülownak. Azzal replikázott, hogy Németország nincs abban a helyzetben, hogy kereskedelmének 10%-át feláldozza a dunai államok érdekében. Ez a kijelentés nem harmonizált előző napi állításával. Ha ugyanis a preferenciák nem oldják meg a dunai országok piaci problémáit, Németországnak saját lehetőségeit illetően nincs mitől tartania. Ha viszont a birodalom kereskedelmi érdekei komolyan kárt szenvednének, nem lehet kétségbe vonni a preferenciális rendszer működőképességét. A miniszterhelyettes azonban nem zavartatta magát saját érvelésének logikai következetlensége miatt. Feladata nem előnyös gazdasági szerződés aláírása volt, hanem a javaslat megbuktatása.

Olaszország képviselőjében Grandi mindössze három alkalommal szólt a vitához. Számára már az első nap világossá vált, hogy nem szükséges különösebben exponálnia magát. A régóta hangoztatott 5+4-es hatalmi tárgyalás beindítását szorgalmazta leginkább. Ezzel végeredményben a németek malmára hajtotta a vizet, anélkül, hogy a franciáknak konkrét okot adott volna a nehezítésre.

Anglia magatartását a jóindulatú semlegesség jellemezte. Ramsay MacDonald még a harmadik napon is hangsúlyozta, hogy kielégítő megállapodás esetén Anglia kész lemondani a legnagyobb kedvezmény elvének alkalmazásáról. A brit politikusok azonban nem voltak hajlandók a francia-német pár-harcban állást foglalni. Véleményüket csupán elvi síkon hangoztatták.<sup>60</sup>

Tardieu látva, hogy Németország és Olaszország a terv érdemi részéhez nem járul hozzá, utasította Flandint, hogy a tárgyalásokat fejezze be.<sup>61</sup>

A konferencia így gyakorlati eredmény nélkül zárult. A kudarc okát a diplomáciai körök az olasz és a német elutasításban látták.<sup>62</sup> A német külügyminisztériumban számoltak ezzel és még arra is felkészültek, hogy a franciák majd a reparációs kérdések lausanne-i tárgyalásán igyekeznek elégtételt szerezni.<sup>63</sup> A morális hátrányt azonban bőven ellensúlyozta, hogy a német érdekeket veszélyeztető francia tervet sikerült megghiúsítani.

A londoni konferencia sikertelensége előre vetítette a Tardieu-terv bukását. A Foreign Office-t természetesen nem érte váratlanul ez a fordulat. Elemzői már a konferencia előtt is számoltak a kudarccal és vázolták a brit külpolitika alternatíváit. Felvetődött a kérdés: mennyire végzetes a térség és Európa sorsát illetően a Tardieu-terv kudarca és hogy vállaljon-e az új helyzetben Anglia kezdeményező szerepet?

60. OL K 63. 448/50. A londoni konferencia jegyzőkönyve. 1932. április 6-8, valamint OL K 63 448/50. Villani jelentése. 1932. április 15. Párizs

61. OL K 63. 448/50. Villani jelentése. 1932. április 15. Párizs

62. OL K 63. 448/50. Rubido Zichy jelentése. 1932. április 14. London

63. OL K 63. 448/50. Kánya jelentése. 1932. április 22. Berlin

A kormányzati döntést előkészítő jelentést Sir John Simon külügyminiszter készítette április 22-én. E szerint a Tardieu-tervben emlegetett összeomlás valójában egy több hónapig tartó lassú folyamat, amely először egy általános fizetési moratórium, később a nemzeti valuták működésképtelensége után vezethet csak politikai krízishez. A külügyminiszter ezt sem ítélte elkerülhetetlennek és különösen valószínűtlennek tartotta, hogy egy ilyen fordulat erőteljesen érintené Európát vagy Angliát. Az ily módon felmerülő veszteség a külföldi befektetők pénze, amelynek összege (Franciaország esetében 51,4 Anglia esetében 80,5 millió font), mértéke nem indokolja, hogy – mint a külügyminiszter írja – „szükséges volna meglévő pénzünket a már elveszett után hajítani, vagy felkészülni egy keresztes háborúra, amelynek során könnyen összeütközésbe kerülhetnénk Németországgal és Olaszországgal”. Az elemzés valószínűsíti, hogy Németország erősödésével újraéled a német francia küzdelem a Duna-medencéért, ezért továbbra is fontosnak ítéli, hogy a brit kormány ne mondjon le végleg a dunai együttműködési tervek támogatásáról. Amennyiben pedig Anglia nem tudja megakadályozni a francia vagy a német térnyerést, úgy London érdekeinek jobban megfelel a defenzív francia jelenlét, mint az agresszív és terjeszkedő német.

Az elemzés végül rezervált, mérsékelt franciabarát politikát tart indokoltnak. A kabinet döntése most már nem lehetett kérdéses, hiszen Sir John Simon állásfoglalása a korábban is a passzivitást javasló kereskedelmi miniszter, Sir Walter Runciman véleményét támogatta. A belső vitákra utal azonban az a kabinetirodai feljegyzés, amely szerint Sir Orme Sargent és Sir Robert Vansittart a döntést követően sérelmezte, hogy azt nem véleményeztették a Külügyminisztérium közép-európai osztályával. Az elmondottakból nyilvánvaló, hogy Anglia passzivitását ez sem tudta volna megváltoztatni. A történelmietlen „mi lett volna, ha...” felvetése helyett csupán tényszerű megállapításra szorítkozunk. A közép-európai helyzetet kiválóan ismerő, a német terjeszkedés veszélyeit már ekkor felmérő két nagyszerű diplomata 1932 tavaszán pontosan felvázolta a világháborúhoz vezető jövőt.<sup>64</sup> A Tardieu-terv bukásával lezárult az a rövid korszak, amely a közép-európai együttműködés irányába mutatott. Az európai politikában a kollaboráció ideiglenes tendenciái után ismét az elkülönülés irányzatai erősödtek. Walko Lajos, a közeledés pártján álló realpolitikus 1932. augusztus 8-án a következőket mondotta a képviselőház külügyi bizottságában: „Ami a gazdaságpolitikai helyzetet illeti, az Európában a további elzárkózás jegyében alakul. A pénzügyi mérleg kiegyensúlyozásának gondja, az autarktikus törekvések és az árszint fenntartására irányuló protekcionizmus a behozatali tilalmak további kiépítését eredményezte és a kereskedelmi politikát teljesen eltérítette normális útjairól.”<sup>65</sup> A közép-európai államok, amelyek már lassan kigyógyultak a politikai és gazdasági önállóság eufóriájából, nem nézhettek túl nagy bizakodással saját jövőjük elé.

64. PRO FO 371/15992

A gazdasági válság elmúltával Európa országainak és a térség kis államainak a megerősödött Németország nagyhatalmi ambícióival kellett számolniuk. A német hódítás időszakában a fent tárgyalt problémák elvesztették aktualitásukat. A világháborút követően a nagytérgazdaság és autarkia problémája rövid időre újra aktuálissá lett, majd a térség a Szovjet nagyhatalmi terjeszkedés áldozatává vált. A közelmúlt változásai ismét felvetik a régi problémákat. A közép-európai válság megoldásának támogatására a Nyugat éppoly kevés hajlandóságot mutat napjainkban, mint hatvan évvel ezelőtt. Úgy tűnik, Anglia, Franciaország és a többi nyugat-európai állam döntéshozói most sem képesek felismerni, hogy Európa keleti felének kizárása az integrációs folyamatokból nem csak „keleti kérdés”. Különösen akkor érdemes ezen elgondolkozni, amikor az Egyesült Államok stratégiai befektetéssel integrálta a Duna-völgyénél sokkalta fejletlenebb, de sokkal nagyobb gazdasági potenciált képviselő Mexikót, s ezzel óriási lépést tett afelé, hogy a gazdasági versenyben végleg leszakítsa a vonakodó nyugat-európai országokat. Mindezek miatt a szerzőnek meggyőződése, hogy a 30-as évek tervezeteinek tanulmányozása nem csupán esztétörténeti jelentőséggel bír.





*Sántha Pál Vilmos (Csikszereda)*

## A SZÉKELYFÖLD ÖNIGAZGATÁSI TÖREKVÉSEINEK TÖRTÉNELMI HÁTTERE

**E**urópa kellős közepén, fekszik egy tökéletes földrajzi egység: a Kárpát-medence. A Kárpát-medence körvonalaiban belül van egy másik kisebb, de nem kevésbé tökéletes, földrajzi egység: az Erdélyi-medence.

A kontinentális víziójú és jól elrendezett soknemzetiségű birodalmak építéséhez szabott szeppei népek voltak az elsők, amelyek felismerték a Kárpát-medence földrajzi felépítése nyújtotta politikai lehetőségeket és azoknak megfelelően alakították ki szervezeti rendjüket.

A hunok találtak itt új hazára, majd az avarok léptek helyükbe, de az ő birodalmuk is összeomlott a frank császár csapásai alatt. De akkor jöttek a magyarok, akik okulva elődeik sorsából, olyan erős államot alapítottak a Kárpát-medencében, amely képes volt több mint ezer éven keresztül szembenézni a történelem legborzasztóbb viharaiival.

A magyarok kezdettől fogva átlátták a Kárpát-medence lényegbeli egységét és egyben Erdély, annak természetes alosztálya, különválóságát. Erdélynek is a magyarok adták ezt a nevet.

A magyarok már jói ismerték Erdélyt, mielőtt uralmukat az egész Kárpát-medencére kiterjesztették, nem csupán azért mert egyik águk, a székelyek, a hunokkal együtt telepedett itt le a negyedik század vége felé és mint jól szervezett közösség várta a magyarság zömének megérkezését, hanem azért is, mert Erdély, mint egy természetes várfalakkal ellátott erődítmény, menedékkül szolgált a magyar polgári lakosság - asszonyok, gyermekek, öregek, mesteremberek - és minden vagyonuk számára, míg a férfiak teljes erejét a Kárpát-medence meghódítása lekötötte.

A honfoglalás hatalmas katonai erőfeszítést igényelt, ezért a magyarok örömmel vették a székelyek segítségét, akik örömmel fogadták keletről érkező véreiket.

A magyarok Erdély hódoltatásával és tisztogatásával második legnagyobb méltóságukat, a gyulát bízták meg. Tudjuk, hogy a gyula neve Töhötöm volt és az a tény, hogy a magyarok Erdély elfoglalását ilyen magasrangú vezérük feladattá tették, mutatja, hogy milyen fontos volt szemükben ennek a területnek a megszerzése.

Töhötöm nyitott utat talált a magyar családok és hatalmas állatállományuk bevonulására Erdélybe, miután a bolgárokat kiverte onnan, a bulákok és egy másik török törzs, amelynek fejedelme: Mén-Marót volt, megadták magukat.



Árpád nagyfejedelem a Pusztaszeren tartott országgyűlésen felosztotta az új hazát a magyar nemzetségek között. Töbötöm és családja Erdélyt kapta.

Erdély, az „erdöntúli ország”, így kezdettől fogva autonóm területként töltötte be fontos szerepét a magyar történelem színpadán.

Töbötöm állandó jelleggel Erdélyben tartotta főhadiszállását, a Maros és a Szamos völgyében telepedett le. A székelyeket, mint a hét magyar törzshöz újonnan csatlakozott testvéreket, tőlük keletre, az új haza legveszélyeztetettebb részére telepítették és a Keleti-Kárpátok védelmével bízták meg.

Hasonló szerepet kaptak a bulákok, akiket a Déli-kárpátok védelmével bíztak meg és akik gyorsan beolvadtak a magyarságba.

Mén-Marót népe a Bihari hegység alján ugyancsak hamarosan elmagyarosodott.

Töbötöm a rómaiak által épített város romjaira építette fel székvárosát, Gyulafehérvárt mint a fejedelmi székhely, Székesfehérvár kisebb hasonmását, ahol saját udvartartásával gyakorlatilag függetlenül uralkodott.

A honfoglalás végrehajtása után, a magyar seregek csaknem évente betörték a Német Birodalomba, mert a magyarság nemzeti fennmaradását onnan fenyegette a legnagyobb veszély. Erdélyben magában azonban már közvetlenül a honfoglalás után megindult egy csendes letelepedési folyamat. Miután a terület határait minden irányban biztosították, az ottani magyar nemzetségek és újonnan nyert szövetségeseik békés foglalatosságra fordították erejüket. Állandó települések alakultak ki, hatalmas szántóföldeket kezdtek művelni, a gazdag erdélyi só- és aranybányákat újból megnyitották, imitt-amott kereskedelmi központok is létesültek és ezekben már a keresztény hittérítők is feltűntek. Ezekkel a fejleményekkel kéz a kézben járt a terület belső kormányzatának fokozatos megszilárdulása.

A székelyeknek a honfoglalás előtt is saját polgári és katonai szervezetük volt, választott vezetőkkel és tisztségviselőkkel és már megszokták, hogy mint független nemzet, saját magukat kormányozzák. Teljes belső autonómiájukat továbbra is megtartották, de most már el kellett ismerniük a gyula fennhatóságát. A bulákokat és más ottani népelemeket azonban szorosabb ellenőrzés alá vonták a honfoglalók. Kezdetben minden nem-magyar népcsoport saját területet kapott, amelyben megtartotta nyelvét, szokásait és belső szervezetét, de legfelsőbb magyar irányítás alatt. A manapság sokat emlegetett „kollektív jogok” és „területi autonómia” ősidők óta alapvető fogalom volt a magyarság számára, ezek megvalósítását az új hazában természetesnek tartották. Az ország felépítésébe kezdettől fogva szervesen beiktatott autonóm területek nem gyengítették, hanem ellenkezőleg, nagy mértékben erősítették a Kárpát-medence magyar államának egységét és kohézióját. Így őrizhették meg a székelyek egészen a 19. századig nagyfokú területi önkormányzatukat, míg a kisebb rokonnépek a magyarokkal és a székelyekkel való összeházasodás révén még a középkorban beleolvadtak a magyarságba.

A magyarok nyugati betörései 933 után megtorpantak és másfelé néztek katonai babérok után. Így került sor az erdélyi gyulák és a rendelkezésükre álló fegyveres erők újult hadi tevékenységére. 934-ben a magyarok először indítottak nagyobb méretű hadjáratot Bulgária és a Kelet-Római Birodalom ellen. A bizánciak békét kértek, öt évi adófizetés után a magyarok újból lerohanták őket, ami ismét békétárgyaláshoz és az adózási egyezmény megújításához vezetett. Ez így ismétlődött 948-ig, amikor tíz évre szóló békét kötöttek és a déli szomszédokkal fokozatosan békés kapcsolatokat építettek ki.

Gyula, Bulcsú horka társaságában, Konstantinápolyba látogatott, ahol mindketten megkeresztelkedtek és több bizánci hittérítő társaságában tértek haza.

Az első szervezett kísérlet a magyarok megtérítésére tehát keletről indult és Erdély közvetítésével történt. A gyula támogatásával erőteljes keresztény központok alakultak, amellyel számos hívőt nyertek és új elemekkel gyarapították a magyarság kultúráját. A gyula saját leányait, Karoltot és Saroltot keresztény nevelésben részesítette és valószínűleg ő építtette Magyarország első keresztény templomát Gyulafehérvárott. Ez a térítő tevékenység azonban teljesen önkéntes módon folyt és úgy tűnik, alig érintette a székelyeket, akik a magyarság nagy többségével együtt, megtartották ősi vallásukat és szokásukat.

955-ben Bulcsú horka és Lehel, vereséget szenvedett a németek ellen Augsburgnál. A magyarok latolgatták nemzetük jövőjét és kezdték osztani a gyula véleményét, hogy ideje volna a környező népekkel egyetértésre jutniuk. A Nyugattal való kiegyezés gondolata, egyre erősebben jelentkezett a magyar vezetőség elképzelésében.

Ebben a sorsdöntő, a magyarság jövőjét évszázadokra meghatározó időszakban vált a már jelentős autonóm, saját utakon járó múlttal és háttérrel rendelkező Erdély, első alkalommal az egész ország iránymutatójává. Taksony fejedelem egyre inkább a gyula befolyása alá került, akivel családi kapcsolatokra is lépett, mikor idősebb fia, Géza, feleségül vette Saroltot, a gyula ifjabbik lányát.

Géza, trónralépése után, a német császárral békét kötött, nagyszámú keresztény misszionáriust hívott az országba Nyugatról és egész házanépével felvette a kereszténységet. Géza külpolitikája inkább volt nyugati irányzatú, mint a főleg keleti kapcsolatokat ápoló gyuláé.

Az új gyula (a kisebb gyula) el volt tökéltve, hogy nem engedi Erdély autonómiájának aláaknázását.

Gézát a trónon István követte, aki keresztény uralkodó volt és egész életét arra tette fel, hogy országában magyar, de az akkori nyugati eszméhez közelítő megfelelő kormányzati rendet vezessen be.

A gyula csakhamar társat talált Koppányban, akit bátorított és valószínűleg segédcsapatokat is küldött számára Erdélyből. Koppány legyőzése után, István eltávolította gyulát, de Erdélyt továbbra is különálló egységként kezelte, szoro-

sabban beágyazta a magyarok országába a helytartó kinevezésével. A tartomány autonóm jogállását és azon belül a székelyek és más besorolt nemzeti közösségek autonómiáját érintetlenül hagyta.

István Magyarországot mintegy ötven megyére osztotta, általa kinevezett várispánok vezetése alatt. A megyerendszert északról és nyugatról, dél és kelet felé haladva építette, tehát ebben a folyamatban Erdély szükségképpen utoljára maradt, a székelyek pedig megtartották ősi önkormányzatukat, választott bíráik és tisztségviselőik alatt. Tulajdonképpen még az sem biztos, hogy a királyi helytartó és első utódai hatásköre a székelyekre is kiterjedt, mert lehetséges, hogy az utóbbiak, mint a keleti határok őrzői, közvetlenül a királynak, és csak neki voltak felelősek.

I. Endre király az ország keleti harmadát Erdéllyel együtt, Béla öccsének adta országgrészlül, aki gyakorlatilag függetlenül uralkodott. Az országnak ilyen felosztása később is előfordult, de nem volt állandó.

*Erdély kormányzójának hivatalos címe* – akár királyi herceg, akár királyi tisztviselő volt az illető – *vajda* volt és ez az elnevezés az egész középkor folyamán megmaradt. Ez is mutatja, hogy Erdély autonómiájában nem volt erős törés a kereszténység felvétele után, csupán a királyi ellenőrzés lett szorosabb.

I. (Szent) László öntötte végleges formába Erdély egyházi és világi szerkezetét: ő alapította a gyulafehérvári és a nagyváradi püspökséget és a Szent István által befejezetlenül hagyott erdélyi megyerendszert is ő szilárdította meg. Neki köszönhető a vajdai méltóság állandósítása is, tartományfőnöki feladatkörrel, jóllehet ez nem terjedt ki a székelyekre, akik megőrizték teljes autonómiájukat, sőt Szent László még meg is erősítette azt. A székelyeket a megyerendszerbe sem sorolták be, sem akkor, sem a későbbi századok folyamán. Ősi nemzetségi szervezetükben éltek egészen a 14. századig, amikor saját maguk alakítottak területi egységeket, amelyeket székeknek neveztek. A székek a magyar vármegyékhez hasonló jogkörrel rendelkeztek, de belső szervezetük teljesen a régi székely jogszokások szerint működött, felettes hatóságuk pedig nem a vajda, hanem a székely ispán volt, aki közvetlenül a királynak volt felelős. Eredetileg két székely szék alakult, de idővel ezekből némelyek leányszékek létrehozása révén tovább osztódtak.

A vajda tehát kezdetben csak a vármegyét ellenőrizte a király nevében, a székely ispán vele szemben mellérendeltségi viszonyban állt. A vajdának azonban már kezdettől fogva volt bizonyos koordináló szerepe a székelyekkel kapcsolatban, főként Erdély állandó védelmi készségének fenntartásában és a nagyobb elhárító hadműveletek levezetésében. Erdély teljes katonai erejét igénybe vevő vállalkozásoknál pedig a vajda volt a legfelsőbb hadvezér.

Ilyen nagyszabású védelmi harcokra került sor a népvándorlás utolsó hullámaiban nyugat felé törő kunok és azok betörése alkalmával, amikor az ország védelme elsősorban az erdélyi seregekre hárult.

Alig hagyott alább a kun veszély, amikor a dél felől terjeszkedő Bizánci Birodalommal szemben kellett az országot megvédeni. Csaknem egy évszázadon át folyt az élet-halál küzdelem Bizánccal és ebben ismét kiemelkedő szerepet vittek az erdélyi vajdák, mint az ország déli határainak védői.

Erdély déli védelmi vonalának megerősítésére II. Géza (1141-1162) nagyszámú német bevándorlót hívott és Erdély viszonylag lakatlan déli és észak-keleti részein letelepítette őket. Ezek a németek, akik erdélyi szász néven váltak ismertté, 1150-től kezdve több hullámban érkeztek Erdélybe és Géza fiai idejében már mint jól szervezett autonóm közösségek működtek. Erős falakkal körülvett városokat építettek, virágzó ipart, kereskedelmet és mezőgazdaságot hoztak létre és a következő századok folyamán fontos tényezővé váltak Erdély gazdasági, kulturális és politikai életében. Ez a hatalmas telepítési akció, szintén az erdélyi vajdák felügyelete alatt folyt.

III. Béla a magyar uralmat kiterjesztette a Havasalföldre, amelyet abban az időben Kunországnak (Cumania) neveztek. A románok (vlachok) Havasalföldön csupán az alsó népréteg egy részét képezték. Amikor ez a terület magyar fennhatóság alá került és az országhatár megnyílt előttük, juhnyájakkal Erdély déli és nyugati hegyvidékeire települtek. A völgyekbe és a sík vidékre ugyanis nem mehetek, mert ott az őslakos székelyek, a magyarok és a nemrég betelepült szászok foglalták el az összes földet.

A románok első, gyér számú bevándorlása Erdélybe III. Béla fiai, Imre (1196-1204) és II. Endre (1205-1235) idejében történt. Az Aranybulla kibocsátása 1222-ben, a köznemesség jogi állapotát, szabadságjogait és vagyoni helyzetét alapozta meg, ami rövidesen az egész országban, így Erdélyben is, autonóm nemesi vármegyék kialakulásához vezetett. A két évvel később, 1224-ben kiadott Diploma Andreanum néven ismert királyi oklevél, az erdélyi szászok jogait és teljes körű területi autonómiáját biztosította a szász egyetem (universitas) által választott szász gróf (comes Saxorum) legfelsőbb vezetése alatt. Ezen belül a szászok földje, a székely székek mintájára felállított, azokhoz hasonló belső autonómiával rendelkező, hét szász székre tagolódott, ugyancsak választott bírákkal és tisztségviselőkkel. Ezzel egyidejűleg II. Endre a székelyek jogállását is szabályozta: megerősítette ősi szabadságukat saját választott bírái és tisztségviselőik vezetésével, élükre pedig egy székely ispán (comes Siculorum) elnevezésű királyi tisztségviselőt állított, aki az ország fő méltóságai közé tartozott és nem állt a vajda fennhatósága alatt.

Különösen figyelemreméltó volt a német bevándorlók helyzetének rendezése. Ezek nem egyöntetű, jól megszervezett egységként érkeztek az országba, hanem több hullámban, a Német Birodalom különböző tartományaiából. Autonóm közösségé a magyar királyok szervezték őket, és pedig ősi magyar rend szerint.

IV. Béla trónralépése után öt évvel a tatárjárás borzalmas vihára zúdult az or-

szágra. Kivonulásuk után Erdély nagy része is romokban hevert. A székelyek, erdős-hegyes otthonuk védelmében, viszonylag épségben megmaradtak, de a Mezőség és más lankás területek sokhelyütt lakatlanokká váltak. Ekkor indult meg a román bevándorlás újabb hulláma az üresen maradt erdélyi részekre, amit Béla maga is támogatott. Az újonnan bevándorolt románokat királyi várak körzetébe helyezték és a várnagyok felügyelete alá rendelték, hogy a magyarokkal hasonló életmódot folytassanak. Így alakultak Erdélyben, a bizonyos belső autonómiával is rendelkező, külön román kerületek (provincia valachialis), amelyek ügyeiket saját vezetőik, a román kenézek (kenezii valachi) alatt intézték.

A románok megjelenése III. Endre 1291-es erdélyi országgyűlésén, és újbóli felbukkanásuk 1355-ben Tordán, világosan mutatja, hogy a magyar királyoknak minden szándékuk megvolt, hogy az egyre nagyobb számban betelepülő román alattvalóikat is beiktassák a Szent Korona közösségébe, és negyedik erdélyi „nemzetté” szervezzék a magyar vármegyékkel valamint a székely és szász székkel azonos státussal. III. Endre még saját területet is akart adni nekik.

A románok negyedik „nemzetté” szervezésére irányuló magyar erőfeszítések azonban teljesen kudarcot vallottak a jövevények vándorló életformája miatt. Ez a Balkánról jött népcsoport, akkor kulturálisan túl műveletlen és társadalmilag fejletlen volt ahhoz, hogy saját sorsáért felelősséget vállaljon. A 15. század közepére az autonóm román kerületek teljesen megszűntek és egy századdal később, még emlékeztük is feledésbe merült.

Amikor az autonóm román kerületek csődöt vallottak, maradt az eredeti három erdélyi nemzet: a magyar, a székely és a szász. Ez a három autonóm népközösség volt az, amely Erdély politikai rendszerének arculatát a további századok során meghatározta.

Amikor az 1437-es parasztlázadás az egész közrendet összeomlással fenyegette, a magyarok, a székelyek és a szászok képviselői összejöttek Kápolnán és formális unióra léptek egymással. A kápolnai unió nem csupán a fellázadt népréteg ellen irányult, hanem a három erdélyi nemzet rendszeres együttműködését is formai alapokra helyezte és ezzel megteremtette jövőbeli együttes fellépésük közjogi és politikai feltételeit. A politikai jogok gyakorlása Erdélyben ettől fogva a vajda vezetése alatt álló és állandó szövetségben egyesült három autonóm nemzet kizárólagos prezervátuma volt, és az így létrejött egységes erdélyi politikai entitás most már készen állt, hogy a rá váró súlyos történelmi viharokban saját kezébe vegye sorsa irányítását.

Az 1437-től fogva szervezett egységként fellépő, három autonóm nemzet alkotta, önmagában is autonóm Erdélyre rövidesen igen nehéz napok virradtak. Az oszmán törökök Magyarország meghódítását tűzték célul. Ettől fogva a keresztény Európa védelmének feladata a magyar sarokbástyára hárult és ennek terhét elsősorban Erdélynek kellett viselnie. A súlyos vér- és anyagi áldozatokat köve-

telő, szünni nemakaró harcok tűzében kovácsolódtak Erdély népei önálló állami létre képes társadalmi és politikai szervezetté, amely az 1526-os mohácsi vészt követően ezt a történelmi szerepet felvállalta és sorozatos lépésekben létrehozta a független Erdélyi Fejedelemséget. Erdély lett a másik Magyarország, egy alternatív magyar állam, amely a perifériális vegetálásra szorított királyi Magyarországgal szemben, a magyar politikai hagyományokat és az egész történelmi magyar létrendet fenntartotta. Erdély lakosságának többsége akkor még magyar volt. Magyar volt a fejedelem és a vezetőréteg is, magyar volt az összes politikai, kulturális és társadalmi intézmény (kivéve a szászok területén) és az állam nyelve is magyar volt, ellentétben a királyi Magyarországgal, amelynek lakosai boldogok lehettek, hogy hivatalos ügyeiket latinul intézhették a Habsburg Birodalomban általános német nyelv helyett.

Ez a magyar Erdély és annak magyar urai azonban állandó véres harcaik közepette is gondosan szívükön viselték, az ebben a korban még alárendelt szerepet játszó, román néprétegek gazdasági és kulturális felemelkedését. Ahol a magyar lakosság megritkult, románokat telepítettek, akik így telkes jobbágyok lettek. A megtelepedett románok lelki szükségleteinek kielégítésére pedig az erdélyi magyar és szász nyomdászok, a fejedelem és a városi önkormányzatok támogatásával, számos vallásos iratot és könyvet adtak ki a románok nyelvén, ami azért is döntő fontosságú volt a román irodalom kifejlődésében, mert a két román vajdaságban a román egyház hivatalos nyelve még mindig az egyházi őszláv volt.

I. Rákóczi György a teljes Bibliát is lefordíttatta román nyelvre és a román iskolákat és más kulturális intézményeket is bőkezűen támogatta.

Budavára 1686-ban történt visszavétele és a magyarországi török uralom összeomlása után azonban az önálló Erdély fenntartása lehetetlenné vált. A Kárpát-medence geopolitikai törvényei és a fennálló hatalmi tényezők következtében I. Apaffy Mihály fejedelem 1687. október 27-én, Balázsfalván átadta Erdély kormányzatát Lotharingiai Károly császári hadvezérnek és ettől fogva Erdély gyakorlatilag osztrák katonai tartomány lett. A még névleg önállóságát megtartó Erdélyi Országgyűlés Apaffy 1690-ben bekövetkezett halálával megszűnt, fiát II. Apaffy Mihályt az osztrák generálisok Bécsbe száműzték és ezzel az önálló Erdély sorsa végleg megpecsételődött. Hasonló sors érte a három autonóm erdélyi nemzetet is. Lipót ugyan papíron rendezte jogi helyzetüket az 1690-ben kibocsátott Diploma Leopoldinumban, amelyben Erdélyt a Habsburg Birodalom külön tartományának nyilvánította és megerősítette a három erdélyi nemzet belső autonómiáját a négy elismert vallás (katolikus, református, evangélikus és unitárius), szabadságával együtt, mindez azonban csak írott malaszt maradt. A valóságban a szerencsétlen tartományban osztrák katonai diktatúra uralkodott és a fejedelemség ősi törvényei és jogszokásai helyébe császári rendeletek léptek.

Mária Terézia, aki trónja megmentését a magyaroknak köszönhette, még a

székelyek hagyományos határőri szolgálatát is osztrák formák közé és osztrák tisztek vezetése alá kényszerítette, ami 1764-ben a Siculicidium néven ismert madéfalvi mészárláshoz vezetett. Két évvel később, a királynő három erdélyi román katonai kerület felállítását rendelte el, ami első lépés volt a román jobbagyoknak a magyaroktól és a székelyektől való tudatos elidegenítésében. Ezt követően a bécsi udvar által mesterségesen szított etnikai ellentétek lavinaszerűen növekedtek. Erdély eleddig békés egyetértésben élő népeinek egymás elleni uszítását Mária Terézia katolizáló egyházpolitikája is növelte. A Róma hűségére tért fiatal román papjelöltek Bécsben, sőt Rómában is tanulhattak és ezek természetesen már nem a Szent Korona, hanem a császári udvar érdekeit szolgálták.

Ilyen előzmények vezettek 1785-ben Horia, Closca és Crisan erdélyi román parasztvezérek II. József, a kalapos király által is bátorított véres lázadásához, amelynek, a magyarok elleni brutális fosztogatásait és mészárlásait a császári katonaság ölbetett kézzel nézte. A magyar vármegyék és a székelyek végül is leverték a lázadást, de a légkör a három erdélyi nemzet és a románság között most már végképp meg volt mérgezve. Ezért nem lehet azon csodálkozni, hogy amikor, hat évvel később, az erdélyi román egyházak püspökei II. Lipót császárhoz intézett Supplex libellus Valachorum című beadványukban az erdélyi románoknak negyedik nemzetként való elismerését kérték és az uralkodó ezt az Erdélyi Országgyűlés elé utalta, az erdélyi rendek egyöntetűen elutasították.

Két évszázad távlatából nézve, ez nagy történelmi lehetőség elmulasztása volt, amely később végzetes körülményekkel járt egész Erdély számára, de az akkori körülmények között a rendek álláspontja érthető volt: alig hat éve, nemcsak teljesen alkalmatlannak bizonyultak a civilizált együttélésre, de ezt még tetézték, hogy nem törvényes feletteseikhez, hanem a gyűlölt bécsi udvarhoz fordultak kérésükkel.

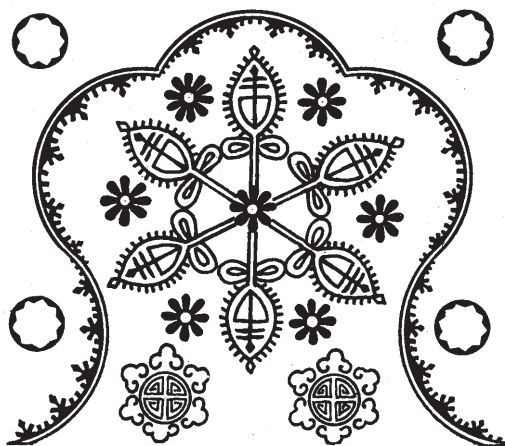
Ezután már feltartóztathatatlanul sodródott Erdély a teljes pusztulás felé. Amikor a magyarság 1848-ban lerázta magáról az osztrák igát, Erdélynek Magyarországgal való uniója a három erdélyi nemzet számára felszabadulást és biztonságot jelentett. Belső autonómiák teljes felújítására már nem volt idő. Az 1867-es kiegyezés akkor modernnek és korszerűnek vélt centralista eszmék jegyében történt. Erdély 1868-ban ismét egyesül Magyarországgal és a külön Erdélyi Országgyűlés és kormányzat (gubernium) megszűnt. A székely és a szász autonóm területek egy ideig még fennálltak, de a Magyar Országgyűlés 1876-ban ezeket is felszámolta és a megyerendszert egész Erdélyre kiterjesztette. A székelyek ezt még úgy-ahogy lenyelték, de a szászok már nem. 1918-ban vakon hittek a román ígéretéseknek és ezért 1945 után a rohamos megsemmisüléssel fizettek. Az erdélyi magyarok és a székelyek sorsa tragikussá vált, de nem jártak jól az erdélyi románok sem, ha figyelembe vesszük azt, ami Erdéllyel a román uralom nyolcvan éve alatt történt.



A Székelyföld népe újabb történelmi lehetőséget lát kibontakoztatni a románokkal való együttélés megteremtésére. Autonómiatörekvéseit az évezredek, jól bevált és nélkülözhetetlen ősi önkormányzati szokásaira építi. A térség békéjét, a népek alkotó tehetségének a kibontakozását, csak az önrendelkezési elv alkalmazása szavatolhatja. A székelyeknek - magyaroknak, akik a mai Erdély területén számbelileg kevesebben vannak, nincs több elvárásuk az uralkodó román nemzettel szemben, mint amennyit ők kaptak a magyar Erdély magyar vezetőitől.

Meggyőződésünk, hogy autonómia törekvéseinket az erdélyi románok és vezetőik idővel meg fogják érteni és ezeknek az elveknek a gyakorlatba ültetését közösen fogjuk kivitelezni.

A történelem és az európai gyakorlat - bizonyítja - létkérdés a területi autonómia megvalósítása!



Uygur minta



*Hamberger Judit (Budapest)*

## **CSEHEK ÉS SZLOVÁKOK A MAGYAROKRÓL ÉS KÖZÉP-EURÓPÁRÓL**

**A**cseh és a szlovák társadalomnak a magyarokról és a térségről alkotott véleményét erősen meghatározza egyrészt a történelmi korszakok értékeléséből származó általános tapasztalat és vélemény, másrészt a két társadalmat irányító politikai elit erre vonatkozó értékelése, véleménye.

A csehek és a szlovákok ennek alapján a magyarokat és a térségben elfoglalt helyüket általában nem értékelik pozitívan. Ez egyértelműen azt jelenti, hogy a magyarok közép-európai jelenlétét és szereplését saját nemzeti és társadalmi sorukra nézve kedvezőtlen tényezőként tartják számon.

Történetileg mind a csehek, mind a szlovákok a magyar etnikum és nemzet térségbeli jelenlétét ok-okozati összefüggésben a szláv etnikum szétszabdalásával és szétagolódásával kapcsolják össze. A nemzetállamok kialakulásának korszakától kezdve pedig a magyarok jelenlétét a cseh és a szlovák nemzet kialakulásához szükséges jogi és politikai-területi feltételek megtagadása okaként hordozzák történelmi tudatukban.

A magyarok és térségbeli szerepük értékelésének jellemzői azonban sokban eltérnek a cseh és a szlovák politikai és társadalmi értékrendben és tudatban. Ennek legfőbb oka a két nép területi elhelyezkedésén kívül az, hogy a cseh etnikum és terület az osztrák birodalom, míg a szlovák etnikum és terület a Magyar Királyság része volt. Ezért a magyarok és kárpát-medencei szerepük a két társadalom tudatában eltérő intenzitással van jelen.

A mai cseh köztudatban a magyar a térségben nem játszik kiemelkedő szerepet, hanem a többi térségbeli nemzettel nagyjából azonos súllyal esik a latba. A szlovák köztudatban azonban a térségre vonatkozó mérlegelésekben (és minden egyéb politikai és történelmi mérlegelésben) a magyar jelenlét minden-nél nagyobb súllyal szerepel.

Ennek mindennek előtt az az oka, hogy míg a cseheknek a történelem során elsősorban a németekkel szemben kellett magukat meghatározniuk, addig a szlovákoknak szinte kizárólag a magyarokkal szemben (1918 után pedig a csehekkel szemben is). Ebből fakad az a nemzetlélektani jellemző, amit leegyszerűsítve a csehek esetében németfóbiának, németkomplexusnak, a szlovákok esetében magyarfóbiának, magyarkomplexusnak nevezhetünk. Ez a két komplexus egyúttal magyarázza is azt, hogy a magyarok és térségbeli szerepük hol helyezkedik el a cseh társadalom, és hol a szlovák társadalom értékrendjében.

A cseh politikában fontos tényezőt jelentett a magyar jelenlét 1848 után, a kiegyezés idején, az első világháború idején és főként utána. A Monarchia szerepe a cseh nemzeti törekvések megvalósításában összefügg a dualizmussal és azzal, hogy ebben a cseh nemzeti elképzelések nem kaptak helyet. Az első világháború és a Monarchia felbomlása végbement részben az erre irányuló cseh politikai nyomásnak eredményeként. T. G. Masaryk rendkívüli diplomáciai erőfeszítéseket tett azért, hogy a Monarchia semmilyen formában ne maradjon fenn és, hogy a nyugati szlávok, valamint a déli szlávok nemzetállamai a magyar politikai törekvések ellenében megvalósulhassanak.

A csehszlovák állam létrejötte után a cseh politikának a magyarokkal már elsősorban csak mint kisebbséggel kellett foglalkoznia. De az 1918 utáni első években tartania kellett attól, hogy vannak olyan szlovák társadalmi és politikai erők, amelyek képesek a szlovákokat a magyarok felé vinni. Ezért a cseh politika Csehszlovákia létrehozása és megőrzése érdekében nagyrészt magyarellenes és szlovákellenes volt.

A második világháború idején a benesi politika (részben a németekkel való kapcsolatok miatt) ugyancsak magyarellenes és szlovákellenes volt és helyet kapott benne a németek mellett a magyarok kitelepítésének terve is.

A szovjet érdekszférában való közös sors\* nem hozta közelebb a cseheket a magyarokhoz, legfeljebb az addigi, magyarellenességet közömbösséggé, vagy semlegességgé változtatta. Az 1989 utáni cseh politika a szlovák önállósulási törekvést a magyarok szlovákfaló étvágyával is riogatta, de nem ért el vele eredményt.

A szlovák politika és társadalom magyarokra vonatkozó értékelését a magyar-komplexus erősen meghatározza, de nem annyira, hogy a szlovák nemzetállam kiépítését ne tűzze ki célul. Sőt, ellenkezőleg: a magyarkomplexus a szlovák politikát még határozottabb és kemény nemzetállami logikára sarkallja. Ennek eredményeit nap mint nap érzékelik a szlovákiai magyarok. A szlovák nemzetállami logika ugyanis egyrészt a revans szelleméből, másrészt a megkésetttség miatti sietségből meríti erejét és dinamikáját.

A jelenlegi cseh és szlovák politika a magyarokat és a magyarok térségbeli helyzetét, valamint a térséget egymástól eltérően értékeli. Míg a cseh nemzetállamiság igénye már 1918 óta folyamatosan megvalósul, addig a szlovák nemzetállamiságé 1993 óta.\*\* A két társadalom ráadásul egymástól eltérő általános és politikai értékeket is vall magáénak, ami megmutatkozik a két nemzetnek a közép-európai térségben betöltött szerepére vonatkozóan is.

\* Ügyeljünk: a „közös sors” nem egészen közös: Csehszlovákia a második világháború győztes hatalma, szovjet megszállás nélkül volt kommunista. Magyarország vesztes állam és szovjet megszállás alatt volt. Szerk.

\*\* Ez a megállapítás sem pontos. Az önálló szlovák államiságra való törekvés gondolata ennél régiebb. Szerk.

Az 1993 óta önálló cseh külpolitikát nem azonos központokból irányítják. Az egyik fontos központ a köztársasági elnöké, a másik a miniszterelnöké. Ez a két személyiség egymástól eltérően értelmezi a térséget és a cseheknek abban betöltött szerepét. Ez a kettősség a cseh politikai szellemiség dilemmáját is kifejezi. Míg Václav Havel a közép-európai térséget a visegrádiság szellemében olyan egységnek tekinti, amelyben a csehek az egyik egyenrangú partner, addig a cseh miniszterelnök ezt egyértelműen elutasítja és a közép-európai térséget és annak politikai együttműködését minden erejével gyengíti. Ő az, aki a visegrádi együttműködést és más hasonló együttműködéseket már lehetlenné is tett.

Havel és Klaus külpolitikai viaskodásának mind Magyarország, mind a térség kárát látja. A többoldalú együttműködés haveli ígérese már szinte teljesen hajótörést szenvedett az együttműködés kisztílú, szűkkeblű és szűklátákörlú klausí elutasításán. A két első számú cseh politikai vezető személyiség egymással való viaskodása egyúttal jelképezi azt a kiscseh és nagycseh szellemiséget, amit legjobban az 1977-ben elhunyt cseh filozófus, Jan Patočka fogalmazott meg és amely egymással harcolva végigvonul a cseh politikai gondolkodás és értékrend több évszázados kialakulási folyamatán.

Kettejük párharca a térség és a magyarok szempontjából azért is fontos, mert lehetlenné teszi az együttműködést. Míg Havel azt állítja, hogy a térség országainak közös érdeke erősebb, mint az őket elválasztó partikuláris érdekeik, addig Klaus éppen ennek ellenkezőjét állítja, bizonyítja és valószínűíti. A kiscseh, azaz partikuláris, szűkkeblű, cseh nemzeti érdekek előtérbe helyezése és csakis ezek alapján való külpolitika azt eredményezi, hogy a térség összefogásának bármí-nemű tényleges megvalósítása ma már végképp illuzórikus.

A klausí kiscseh külpolitika, amelyet szintén teljes mértékben támogat a cseh társadalom és bizonyos mértékben támogat a cseh külügyminisztérium is, menekül attól, hogy bármílyen alapon hatalmi politikaként nyilvánulhasson meg. Ez azt jelenti, hogy a klausí cseh külpolitika a közép-európai térséget szeretné a lehető legteljesebb mértékben ignorálni, kikapcsolni és csakis nyugati irányban elkötelezni magát.

A csakis nyugati irányban elkötelezett cseh külpolitika azonban szembetalálja magát a nagy német szomszédal, amitől megerősödik a cseh társadalom németfőbiája. E komplexus nem engedi meg az egészséges külpolitizálást, amit lehetővé tehetne az, ha a klausí cseh külpolitika az ellenkező irányban, a közép-európai térség felé is nyitott lenne.

Az önálló szlovák külpolitika a cseh külpolitika ellentéte. A szlovák nacionalista külpolitikai koncepció a szlovák állam, a szlovák nemzet és társadalom e térségben betöltött kulcsszerepére épít. Ennek lényege, hogy Szlovákia nemcsak a közép-európai térség, hanem egész Európa kulcsfontosságú állama. Ez a kulcsszerep-tudat azt eredményezi, hogy a csehekkel szemben a szlovákok erős hatal-

mi politizálást képviselnek. Térségbeli szerepükre alapozva abban bíznak, hogy a térségre vonatkozó nagyhatalmi döntéseket alapvetően befolyásolni tudják. Ettől az sem tántorítja el őket, hogy az utóbbi hónapok nemzetközi politikai döntései ennek az ellenkezőjét bizonyítják.

A térségre vonatkozó szlovák hatalmi politikát mindenek előtt az említett magyarkomplexus befolyásolja. Ennek lényege, hogy a szlovák külpolitikai koncepciókat, megfontolásokat nem annyira a józan mérlegelés és helyzetfelismerés, mint inkább a hazai és a magyarországi magyaroktól, a magyar külpolitikától való beteges félelem határozza meg. Arra törekszik tehát, hogy a magyar hatást, befolyást közömbösítse, a magyar érdekekkel szemben politizáljon, azokat lehetőleg ne engedje érvényesülni. A szlovák politika ennek már számos jelét adta. Ezek közé tartozik a szlovák-szerb-ukrán-román magyarellenés politikai érdek-egyeztetés sikertelen kísérlete, a magyar külpolitika minden fórumon való erős és megfontolatlan bírálata, a magyarországi szlovákpolitika lépten-nyomon való kritizálása.

A szlovák társadalom és politizáló közvélemény, a szlovák politikai elit a közép-európai térséget és benne a magyarokat eltérően értelmezi. A legkifejezőbbek e kérdésben a nemzeti nacionalista politikusok és a politizáló közvélemény. A nacionalista külpolitikai koncepciók megalkotói és terjesztői szerint a magyaroknak a közép-európai térségben betöltött szerepe és politikai szándékai rosszak, sötétek, gonoszak, elitelendőek. Ezért a fő szlovák külpolitikai célkitűzések között kell, hogy szerepeljen ezek semlegesítése, lehetetlenné tétele. Így a nemzetközi szintereken, az integrációs nemzetközi fórumokon és intézményekben okkal és ok nélkül támadják a magyar külpolitikát, nevetségessé téve saját magukat.

A nem nacionalista szlovák politikai közvélemény és politizáló elit ennél nagyvonalúbb, a magyarokkal és a magyar külpolitikával szemben. Inkább elfogadják a magyaroknak a térségben betöltött szerepét és egyre világosabban látják azt, amit a nacionalisták még nem, vagy nem akarnak látni: hogy az idő előrehaladtával és a szlovák nacionalista politikának köszönhetően Szlovákiának a nemzetközi szintén való egyre lehetlenebb helyzetbe kerülésével eljutnak oda, ahol a román politika és társadalom is van. Annak felismeréséhez, hogy az út nyugatra Szlovákia számára egyre inkább a magyarokon (és a cseheken) keresztül vezet.

Ez nehéz és fájdalmas felismerés, amit az okos szlovák politikusok lassan ugyan, de azért egyre inkább elfogadnak, a csökönyös, nacionalista szlovák politikusok pedig egyre inkább ellenállnak neki, így egyre vadabb külpolitikai és diplomáciai helyzetekbe manőverezik magukat. Nem véletlen, hogy e helyzetről maga Ján Ľarnogurský kereszténydemokrata politikus, aki nem úgy ismert, mint aki nagyon kedvelné a magyarokat, a következő véleményen van: mindegyre

nyilvánvalóbb, hogy Szlovákia integrációjáról sokkal inkább döntenek Budapesten, mint Pozsonyban.

A szlovák társadalom és politikai elit nemzeti-nacionalista része igen nehéz harcot kell hogy megvívjon önmagával azért, hogy a magyarfóbiát, amit ráadásul belpolitikai és külpolitikai okokból még szítanak is, legyőzze. Ehhez mindenképpen hosszú évekre van szüksége. De az ország belpolitikai és külpolitikai helyzetének javításához mindenképpen szükség van arra, hogy a szlovák hivatalos és ellenzéki politika önmagától és a szükségszerűség felismerése nyomán megtalálja az utat a magyarokhoz és a hivatalos magyar politikához. Ha ezt nem teszi meg, akkor valóban nehéz helyzet elé állítja saját országát és az egész közép-európai térséget is, hiszen vitathatatlan, hogy Szlovákia a térségben rendkívül fontos földrajzi és stratégiai helyzettel rendelkezik, amivel ha mást nem, akkor a térség politikai stabilitását befolyásolni tudja. (Nem véletlen, hogy ezen könyv kiadási idejére Nyugat-Európában Szlovákia megítélése kedvezőbb mint Magyarországé. Szerk.)



Szilágyi Imre (Budapest)

## SZLOVÉNEK A MAGYAROKRÓL ÉS KÖZÉP-EURÓPÁRÓL

A szlovének és a magyarok viszonyát különös kettősség jellemzi. A magyar történelem győzedelmes eseménysorozata, a honfoglalás, a szlovének számára, akiknek települései abban az időben a Balaton nyugati partvidékéig húzódtak, a vereséget és a pusztulást jelentette, a magyarok pedig házat, terményt, civilizációt pusztító ázsiai hordát. Mivel a szlovének a későbbiekben elsősorban Habsburg alattvalók voltak, a magyarokkal, a magyar királyság alá tartozó Rába-menti és Mura-vidéki szlovénokat leszámítva, csak viszonylag ritkán érintkeztek\*. Ezen ritka érintkezések közé tartozik a magyar történelemben negatív szerepet játszó Cilleiek magyarországi törekvése. A cilleiek ugyanis a szlovének szemében olyan reneszánsz életvitelt folytató főúri családot jelentenek, amely tagjai szerencsésebb körülmények között nemcsak a szlovének, de a térség szempontjából is jelentős dinasztiát hoztatták volna létre. Külön téma lehetne Mátyás király és a szlovének kapcsolata. A szlovének körében nagy tiszteletnek örvendő Kralj Matjaž, részben a történeti Mátyás király, részben a szlovén mitológiai képzeletvilág ismertetőjegyeit ötvözi.

A következő kiemelendő történelmi esemény 1848. A szlovének egy része üdvözölte a magyar forradalom eseményeit, számukra azonban inkább az osztrák birodalom föderalizálása és a szláv népek összefogása lett volna fontos, s ezen a téren a két nép érdekei eltértek egymástól. Ez még erőteljesebben megmutatkozott 1867 után. Amíg ugyanis a magyarok a dualizmusban az egyik uralkodó nemzet, a szlovéneknek nem sikerült elérniük, hogy megszűnjön alávetettségük. Így az ő szemükben a magyarok is részesei lettek a szlovének nemzeti elnyomásának.\*\* Ahogy a 19. század végétől a szlovének egyre erőteljesebben kezdtek érdeklődni a balkáni események iránt és egyre több közösséget éreztek a délszláv népekkel, úgy váltak a szlovének számára a magyarok egyre inkább a délszláv népek elnyomóivá.

A 20. század elejétől éppen ezért még erőteljesebben jelentkezik a már említett kettősség. Ez jól megfigyelhető a szlovének kiemelkedő írójának, Ivan Cankarnak 1913-ban kifejtett elképzelésében. Ő, aki úgy vélte, hogy a szlovénok-

---

\* Ügyeljünk: a szerző itt a történelmi korokat nagyvonalúan kezeli. A mai Szlovénia, a történelmi Sclavonia, az utolsó magyar honfoglalástól a Szent Korona területe volt a karlócai békéig (1699) – még akkor is, ha területére többen igényt tartottak és hosszabb ideig török megszállás alatt állt – akár a Duna-Tisza köze. Szerk.

\*\* Az u.n. dualizmus csak 1867-ben jött létre. Viszont Szlovénia, eredeti nevén Sclavonia, római rabszolga telepítéssel jött létre és történelme Croatiával, a mai Horvátországgal függ össze. Szerk.

nak el kell hagyniuk Ausztriát és a délszláv népekkel kell politikai szövetségre lépniük, erőteljesen hangsúlyozta a szlovének kulturális kötődését a szlovénekkel szomszédos olaszok és osztrákok lakta területekhez. A délszláv állam kialakulásának idején a szlovén értelmiségiek egy része ezt a bizonyos kulturális és vallási kötődést hangsúlyozva elutasította a délszlávokkal való szoros együttműködést. Más részük viszont a Naumann-féle Közép-Európa tervben a német hegemonia kiterjesztésének eszközét látta, s ez ellen a többi délszlávval összefogva kívánt küzdeni. Ez utóbbiakat látszott igazolni, hogy az osztrák császár csak rendkívül későn, 1918 októberében hajlott arra, hogy elfogadja a szlovének 1848 óta hangoztatott föderalizációs igényét. Mivel az 1918 októberében létrehozott szerb-horvát-szlovén állam területéből, mind az osztrákok, mind az olaszok minél nagyobb területet szerettek volna megszerezni, a szlovének számára nem nagyon maradt más megoldás, minthogy Közép-Európától elfordulva, balkáni segítséget kérjenek és belépjenek a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságba.

Az említett történelmi tapasztalatok birtokában a szlovén értelmiség egy része a harmincas évek második felében a leghatározottabban elutasította a németek által felmelegített Közép-Európa tervet, igaz a térség kis népeinek egymásra utaltságát is felismerték.

Sajnos nem az összefogás következett. A szlovének számára ugyanis rendkívül negatív élmény a második világháború, amikor is a Muravidéket visszafoglaló magyarok szerintük rendkívül erőszakos, szinte barbár magyarosító politikát folytattak. Míg a németekkel szembeszálló partizánok egyre inkább keresték az együttműködést a többi délszláv partizánnal, a németekkel együttműködő értelmiségiek egy része egy katolikus Közép-Európa kialakítását tervezte.

1945 után a szlovének tekintetüket elsősorban Nyugatra vetették, Magyarország az érdektelen Keletet jelentette számukra. A Jugoszlávián trabantokkal átvonuló magyarok a sajnálni- és kinevetnivaló szegénységet szimbolizálták, akik ráadásul még idegen elnyomás alatt is élnek. Szlovének és magyarok között az együttműködést ebben az időben az irodalom jelentette, mivel Muraszombatban magyar könyveket adtak ki szlovénül és szlovén szerzőket jelentettek meg magyarul. Mind Közép-Európa, mind a magyarok megítélése megváltozott a nyolcvanas évek elejétől.

Amint érezhetővé vált, hogy az egyensúlyozó szerepet betöltő Tito halálával erősödik a szerbek törekvése, hogy Jugoszlávián belül hegemon szerepet alakítsanak ki, úgy fordult a szlovének figyelme a térség felé. Ezt több dolog is megkönnyítette. Maga az a tény, hogy Szlovénia Horvátországgal együtt 1978-tól része lett az Alpok-Adria együttműködésnek önmagában is a közép-európaiság érzését erősítette. Ehhez járult még, hogy a nyolcvanas évek közepén a térség egészében is megnőtt az érdeklődés Közép-Európa iránt. Míg a magyarok a közép-európaisággal, az oroszokkal szembeni másságukat kívánták hangsúlyoz-



ni, addig a szlovének a szerbekkel szembeni másságukat emelték ki. A nyolcvanas évek elején a szlovén értelmiségiek felfedezték és szlovénra fordították a közép-európai, s így a magyar másként gondolkodók írásait, majd 1986-tól évente megrendezték a vilenicai írótalálkozót, ahol egymásra találhattak a közép-európai írók.

Amikor 1989-ben világossá vált, hogy nem csupán a kommunista rendszernek van vége, de a geopolitikai helyzet is megváltozik, a szlovén értelmiségiek a kapcsolatok új lehetséges rendszerét vizsgálták. Amíg egyesek a már említett közép-európaiságot hangsúlyozták és a térség népeivel akartak együttműködni mások más megfontolásokat emeltek ki. Voltak, akik úgy vélték, hogy a történelmi tapasztalatok alapján a magyaroktól nem sok megértésre számíthatnak az önálló államot építeni kívánó szlovének. Mások azt hangsúlyozták, hogy teljesen fölösleges lenne, ha a térség leggazdagabb régiója, Szlovénia, a szegény Közép-Európa felé tájékozódna. Ezek úgy vélték, hogy az országnak önmagát Görögországgal és Portugáliával kell összehasonlítani, s arra kell törekednie, hogy ne Közép-Európán keresztül, hanem önálló államként kapcsolódjon az európai integrációs folyamatokba.

Az 1990 után bekövetkezett események a Közép-Európa felé tájékozódókat igazolták. Amíg a Nyugat úgy általában nem sok megértést tanúsított a szlovének önállósodási törekvései iránt, sőt leginkább szerette volna a szlovéneket ettől eltántorítani, addig Németország, Ausztria, Olaszország és Magyarország jóindulatáról biztosította a szlovén politikusokat. Ezek az országok az elsők között ismerték el a független Szlovéniát. Szlovénia, amely alkotmányában és törvényeiben különjogokat biztosít az olasz kisebbségnek és a magyar népcsoportnak, 1992. novemberében kisebbségvédelmi egyezményt írt alá Magyarországgal, majd 1992. december 1-én a két ország barátsági és együttműködési szerződést kötött.

Az említett kettősség azonban még mindig ott munkál a szlovén lakosságban és a szlovén politikusokban. Épp ez is volt az oka annak, hogy Szlovénia a Nyugatról érkezett biztatások ellenére igen sokáig habozott, hogy részt vegyen-e a visegrádi együttműködésben. Bár ennek szükségessége már 1993-ban fölmerült, Szlovénia végül is csak 1996 elejétől lett teljes jogú tagja a visegrádiak által létrehozott szabad-kereskedelmi együttműködésnek. Igaz, azt is hozzá kell tennünk, hogy ezzel az aktussal az együttműködés szinte teljesen elveszítette politikai jellegét és szinte kizárólag a gazdasági megfontolások állnak az előtérben.

Ezt az elveszített lehetőséget némileg pótolják a szlovének és a magyarok között kialakult jó kapcsolatok. Ezt már csak azért is, érdemes megemlíteni, mert a szlovén értelmiségiek egy része a maga számára is példaadónak tekintette a Magyarországon megvalósított reformokat. Az 1990-ben megválasztott szlovén vezetőség, mindenekelőtt Lojze Peterle kormányfő és Dimitrij Rupel külügyi-



niszter igen jó kapcsolatokat alakított ki Antall Józseffel és Jeszenszky Gézával. Ez utóbbi bizonyítékként Milan Kučan államfő 1992 augusztusában a Szlovén Köztársaság arany érdemérmével tüntette ki Jeszenszky Géza külügyminisztert. Ugyancsak rendkívül szívélyes személyes kapcsolat alakult ki Milan Kučan és Göncz Árpád között.

Azt mondhatjuk, hogy Milan Kučan az, aki a legtöbbet tesz azért, hogy a közép-európai térség köztársasági elnökei és így országai között továbbra is jók, sőt javulók legyenek a kapcsolatok. Annál is inkább, mert a szlovének előtt az utóbbi években vált világossá, hogy Szlovéniát a Nyugat a közép-európai térség részeként kezeli. Sőt, bár a szlovének joggal büszkék arra, hogy ők rendelkeznek a térség legfejlettebb gazdaságával, az utóbbi időben nem csupán az derült ki, hogy versenyezniük kell a térség országaival, de az is, hogy néhány területen (például a NATO csatlakozás esetében) egyes országok már meg is előzték őket.

Nagy általánosságban a szlovének éppoly keveset tudnak ugyan a magyarokról, mint a magyarok a szlovénekről, de az utóbbi időben kedvező változások történtek. Mindkét ország értelmiségijeinek nagy feladatai vannak abban, hogy ezek a folyamatok a továbbiakban is folytatódjanak.



Molnár Imre (Budapest) – Sutaj Stefan (Pozsony)

## A MAGYAR-SZLOVÁK SZOCIOLÓGIAI KUTATÁSOK ÉRINTKEZÉSI PONTJAIRÓL

Tanulmányunk kiindulópontjaként talán érdemes idézni a Friedrich-Ebert-Alapítvány által magyar-szlovák nemzetiségi viszony címmel 1991. szeptember 2-4-én megtartott nemzetközi szakértői konferencia zárányilatkozatából. A magyar-szlovák szakértők részvételével megrendezett tanácskozás tagjai megállapították, hogy a két nemzet kapcsolatrendszerében mindmáig sok a hiányosság és a zavaró tényező. Ennek egyik okát abban jelölték meg, hogy a társadalomtudományi kutatásokban e kérdéseket vizsgáló felmérések lebonyolításában nagyfokú koordinátlanság tapasztalható a két ország között. Az azonos témákat kutatók nem tudnak egymás munkájáról, s ráadásul az eddigi eredményeket a szélesebb közvélemény nem ismeri. A tanácskozáson konkrét megállapodások születtek a szociológiai adat- és információ cseréről, a kisebbségek (?) körében végzett szociológiai feltárások eredményeinek koordinálásáról. Hasonló elhatározások persze korábban is gyakran születnek, ám az elhatározások átültetése a gyakorlatba, mindig megfeneklett valahol. Mondani sem kell, hogy nem volt ez másként a szegedi tárgyalások után sem.

Annak ellenére, hogy a konferencia szakértői résztvevői megállapodtak abban is, hogy a jövőben a kutatások koordinálásával folytonossá és rendszeressé kell tenni a kutatói együttműködést és a hasonló közös rendezvényeket, ami évente megrendezésre kerülő, kerekasztal-beszélgetések, konferenciák megrendezését foglalná magába a szociológia, irodalom- és irodalomtörténet, kultúraantropológia valamint a történelem szakterületén.<sup>1</sup>

A szakértők egyetértettek azzal is, hogy távlatilag célszerű lenne a térség nemzeti, etnikai feszültségeinek kérdéskörét vizsgáló kelet- közép-európai kutatóközpont felállítása.\*\* Ezen túl a mostani magyar-szlovák feszültségek oldásának érdekében gyakorlati teendőként javasolták egy állandó Budapest-Pozsony televíziós híd létrehozását, magyar-szlovák újságírók rendszeres találkozóinak létrehozását, valamint a két ország politikusai számára olyan gesztusok meg-

---

1. A III. Magyar-szlovák Fórum Zárónyilatkozata. Kézirat, Budapest, Fridrich Ebert Alapítvány Archivuma

\* Aki magát ebben a dologban szakértőnek tekinti, az ugyan miért beszél magyar kisebbségről a szomszédos országokban? Miért?! Mert annyit sem tudnak, hogy a magyar nem kisebbség a saját hazájában. Ezért nem jutnak ezek a szakértők sehova – vagy, ahová jutnak, ott a helyük. Szerk.

\*\* Ehhez értenek a szakértők: újabb és újabb központ kell. Ők majd azt is megmondják, hogy hol van az a „Kelet-Közép-Európa“, mert szívesen használják, de soha senki meg nem határozta. Szerk.

tételét, amelyek a szélsőséges nézetekkel és tettekkel szemben a megbékélést és a kiegyezést kezdeményezik és támogatják. Véleményük szerint ugyanis az ilyen gesztusok jelentős szerepet játszhatnak a tájékozatlanságból, előítéletekből táplálkozó ellentétek feloldásában.

A valóságban sem az elméleti, sem a gyakorlati szinten nem volt tapasztalható a fenti elhatározásoknak megfelelő előrelépés. Bizonyos gesztusok kétségtelen megtétele ellenére (mint pl. a magyar-szlovák alapszerződés aláírása) a két ország közti viszony minden tekintetben romlott. E megkerülhetetlen tényt szem előtt tartva próbáljuk az alábbiakban áttekinteni a közös problémakörre (tehát, a már fent is említett kisebbségi, történelmi, nemzeti identitásbeli kérdésekre) vonatkozó, eddig elvégzett kutatások eredményeit. Tisztában vagyunk azzal, hogy ez az összegzés nem minden esetben tekinthető koherensnek, már csak azért sem, mivel más-más műhelyben, más-más szerzők által elvégzett kutatások módszereiket tekintve is lényeges különbségeket mutatnak. Ennek ellenére fontosnak tartjuk kiemelni belőlük a hasonló kérdéskörök hasonló, vagy épp eltérő eredményeket mutató párhuzamokat. Nem tévesztve szem előtt azt, hogy az igazi megoldást ez esetben csakis egy általános és átfogó, a két nép közti viszony minden lényeges kérdésére kiterjedő vizsgálat jelenthetné.

A. Az interetnikus kapcsolatok felfogásbeli különbségei kutatásának problémaköréhez véleményünk szerint nagymértékben közelebb visz minket annak feltárása, hogy hogyan vélekednek a magyarok a szlovákokról, illetve a szlovákok a magyarokról. Ebben a kérdésben az egyéni, illetve az interperszonális viszonyok szempontjából a szlovák-magyar viszony társadalmi megítélésének meghatározásához szükséges az eddig elvégzett empirikus kutatások teljes, illetve részeredményeinek összehasonlítása. Mivel e témakörben teljes körű kutatást egyik országban sem végeztek, az eddigi eredményeket a különböző rokontémájú, de mégis más-más céllal elvégzett kutatások eredményei alapján tudjuk összefoglalni.

A Szlovákiában élő magyar kisebbség\* helyzetével foglalkozó kutatások közt a közvéleménykutatások vannak többségben. Azért ezek a leggyakoribbak, mert az ezzel foglalkozó intézmények igyekeznek rendszeresen megismételni felméréseiket. Jellegüket illetően elsősorban az egyes politikai pártok preferenciáit, politikusok népszerűségét érintik, továbbá aktuális politikai kérdéseket (pl. a közigazgatási felosztásról, a szlovák-magyar alapszerződés ratifikációjáról vallott nézeteket, a magyar kisebbség és a többségi nemzet közti kapcsolatok értékelését, vagy az ún. szociális távolságot, vagyis más faji, etnikai vagy szociális csoportok elfogadását). Szlovák környezetben ilyen típusú kutatást elsősorban a FOCUS ügynökség végzett

\* (Le kell szögeznünk, hogy a magyar a Kárpát-medencében őstelepes, ezért kisebbség sehol sem lehet. Senki nem tekintheti kisebbségnek a frizeket, a katalánokat, a vallonokat és vagy száz más őstelepes népet Európában. A kisebbség a betelepülő: a török vendégmunkás Németországban, az orosz valamely balti államban stb. Nemzetközi szóhasználatban a kettőt keverik. Ez történik ebben a dolgozatban is. Nyilván a szerzőpáros nem akart egymással vitázni erről. Szerk.)

valamint a Szlovák Statisztikai Hivatal Közvéleménykutatási Intézete. Az efféle kutatások hátránya az, hogy tekintettel alapvető orientációjukra csak a probléma létezését térképezik fel, a problémáról vallott nézeteket jegyzik, és természetesen nem igyekeznek a probléma mélyére hatolni. Ilyen téren is léteznek viszont kivételek, amikor a más intézményekkel együttműködésben folytatott kutatások kifejezetten bizonyos súlyos problémára irányulnak, és megpróbálják azt mélyrehatóbban tanulmányozni (pl. a Márai Sándor Alapítvánnyal, vagy a Szlovák Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Intézetével folytatott együttműködés).<sup>2</sup>

A Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala – a közvéleménykutatások tehát a következő területeket célozták:

- a nemzeti kisebbségek az SzK Alkotmányában foglalt jogainak érvényesítésével kapcsolatos vélemények, a Szlovákia nemzetiségileg vegyes területein élő szlovákok és magyarok életének társadalmi, kulturális és szellemi aspektusai;
- a magyarok nyelvtudása és az anyanyelvű oktatás lehetőségeivel való elégedettség;
- a nemzeti kisebbségek aktuális kérdéseiről vallott nézetek (községek, városok, utcák, elnevezése, kereszt- és vezetéknevek használata a kisebbség nyelvén, közigazgatási felosztás);
- politikai pártok és mozgalmak preferenciái, politikusokba vetett bizalom.

A Szlovák Statisztikai Hivatal Közvéleménykutatási Intézete külön felmérést készített a tolerancia és intolerancia kérdéskörében.<sup>3</sup> A felmérés lényege nem a tolerancia elvével való egyetértés volt, hanem a kisebbségekkel, bevándorlókkal és idegenekkel szembeni tolerancia kitűzött normáinak elsajátítása által konkretizálódott a közvélemény ezen kisebbségekkel kapcsolatos gondolkodásának tartalma. A felmérést két reprezentatív csoportban végezték el, az egyik a 18 évesnél idősebb felnőtt lakosságot, a másik a fiatalok képviselte.

Hasonlóképpen a FOCUS ügynökség is kutatásaiban rendszeresen kiemelt figyelmet szentel a szlovák-magyar kapcsolatoknak, főként az együttélés és a kölcsönös kapcsolatok problematikájának, de a kisebbségi jogok érvényesítésének és más aktuális politikai kérdéseknek is, amelyek szoros összefüggésben vannak a szlovák-magyar kapcsolatok kérdéskörével.

Sajnos 1993 után a tudományos intézményeknek nem áll módjában olyan tágabb körű reprezentatív felméréseket folytatni a nemzetiségi kapcsolatok területén, amelyek nem csak az általánosan megfogalmazott kérdések szintjén érintenék a problémát, ahogy ez a közvéleménykutatások esetében történik, hanem dokumentálnák a kommunizmus bukása után ezen a téren végbe ment változásokat is.

2. Informatívna správa statistického úradu Slovenskej republiky. Názory na vybrané problémy Slovákov a Maďarov žijúcich v národnostne zmiešaných oblastiach južného Slovenska. Bratislava, september 1993

3. Benkovicová, L.: Tolerancia a intolerancia v každodennom živote slovenskej spoločnosti optylcou vskumu verejnej mienky. In. Sociológia, 27, 1995, c. 5-6, s. 385 – )

Az SZTA Társadalomtudományi Intézetének kassai munkatársai 1989 után is igyekeztek specializált kutatásokat végezni a nemzetiségi kapcsolatok terén. Figyelték pl. az itt élő etnikai közösségek történelmi fejlődésének bizonyos vonásait, a jelenlegi helyzetüket csakúgy, mint jövőbeli kilátásaikat. Ugyanakkor figyeltük az egymás mellett élő etnikumok kapcsolatainak szintjét, az egyes csoportok által hangoztatott nemzetiségi célokkal való azonosulás mértékét és a lakosság etnikai identitásának kérdéseit. Kérdések egész komplexumáról volt tehát szó. A két nemzetiségi-leg vegyes területen élő etnikai közösségeknek ráadásul erős gazdasági, etnokulturális, demográfiai, szociális, urbanisztikus és természeti jellemzői voltak és vannak.

A kutatás a Szlovák Köztársaság kormányának felkérésére zajlott 1990-ben.<sup>4</sup>

A szlovák-magyar kapcsolatok ilyen jellegű kutatásainak sorában a következő a SZTA Társadalomtudományi Intézete dolgozóinak felmérése volt, amelyet a szlovák és a magyar középiskolai tanárok specifikus csoportjával végeztek. Egy kivételes mintától (vynimocná vzorka) eltekintve a kutatás specifikus és kutató felvétel a kapcsolatok problémaköréről, a történelmi és a múltbéli kölcsönös sérelmek felfogásáról, ugyanakkor a szlovák-magyar kapcsolatok mai állásának feltérképezésére tett próbálkozás.

A kutatások speciális típusa – általában külföldi intézetek együttműködésével megvalósított, ezek érdeklődésének bizonyos területére irányuló felmérések. A régiókhöz való hozzáállás tekintetében érdekes a francia CRESPO (Centre de Recherche sur les Sociétés Post-Communistes) kutatási projektje. *A L'évolution des rapports interethniques en Europe Danubienne et ses conséquences pour la stabilité de la grand Europe* című projektet Pierre Kende készítette. A kutatás 1992-1993-ban folyt.<sup>5</sup>

Az Eurobarometer elnevezésű közvéleménykutatást az Európai Unió megrendelésére az AISA ügynökség készítette el 1995-ben. Párhuzamosan 10 országban zajlott (Szlovákiában 1173 válaszadóval) a kutatás a demokrácia felfogására irányult, de ennek kapcsán az etnikai kapcsolatok kérdését is érintette.<sup>6</sup>

1996 februárjában a „Nemzeti identitás kialakulása” elnevezésű összehasonlító felmérés (D. Malov, Komensky Egyetem Bölcsészettudományi Karának Politológia Tanszéke, Pozsony és H. Dekker, Leiden, Hollandia) azt az elvet tesztelte, hogy az egyén a nemzeti büszkeségen és a nemzeti felsőbbrendűségen át jut el a nacionalizmusig.<sup>7</sup>

A FOCUS ügynökség 1995 májusának második felében reprezentatív

4. Zelová, A.- Bacová, V. Sutaj, S.-Výrost, V.: Interpretácia slovensko-madarských vzťahov v súvislosti s vybranými etnickými a sociálnopsychologickými charakteristikami. Kosice 1992

5. Botíková, M. – Navrátil, L. – Végh, L.: Madarsko-slovenské interetnické vzťahy v Samoryne. Slovenský národopis, c. 1, 1994, s. 73 – 95

6. Prieskum verejnej mienky Eurobarometer urobila zaciatkom novembra 1995 na objednavku Európskej únie agentúra AISA. Uskutočnil sa paralelne v 10 asociovaných krajinách. Na Slovensku 1173 respondentov. Pravda, c. 70, 23. 3. 1996

7. Sme, c. 36, 13. 2. 1996

felmérést végzett a dunaszerdahelyi járásban. A 874 megkérdezett közül 752 magyar nemzetiségű és 113 szlovák nemzetiségű volt.

E kérdéskörben külön vizsgálat tárgyát képezi az egyén viszonya az „állam”, illetve a „nemzet” kategóriáihoz.

Egy 1989-ben Csepeli György és Örkény Antal által budapesti értelmiségi csoportok körében elvégzett ideológiai-politikai tudatvizsgálat keretében a szerzők arra is kíváncsiak voltak, hogy miképp vélekednek a kérdezett egyének a nemzetről, a nemzetállamhoz való tartozás kritériumairól és milyen mértékben hatja át a kérdezettek gondolkozását a nacionalista beállítódás.

A jelen téma szempontjából legérdekesebb eredmény akkor az volt, hogy a vizsgált személyek a magyarság meghatározásánál nagyon jelentős mértékben (több mint 50%-ban) elutasították az állampolgárságot, mint a magyarsághoz tartozás kritériumát. Mindez megerősítette a közismert szociológus szakemberekben azt a véleményt, hogy nálunk „a modern állampolgári státusz és a nemzetnek nyugaton egyre általánosabb állampolgári alapon való definiálása szinte teljesen kizorol a nemzeti integráció köznapni értelmezéséből”. Az első olvasatra egyértelműnek tűnő megállapítást csak az a képlet bonyolítja, hogy a szerzők egy nyugati szerves polgári fejlődési folyamat nyomán kialakuló állampolgársági státuszt akarnak hasonlítani egy kelet-közép-európai állampolgársági képhez. Ez utóbbi képletet még inkább bonyolítja az itteni államok területén, kisebbségi státuszban élő, nyelvükben, kultúrájukban saját identitástudattal rendelkező állampolgárok helyzete, akiktől épp saját identitástudatukban ért sérelmeik miatt nehezen lehet elvárni az állampolgári és nemzeti identitástudat egybeesését. A fent idézett szerzőpáros további véleménye szerint azonban épp e régióban használatos olyan fogalmak, mint a kultúra, a nyelv, a nemzettudat egyértelmű preferenciája, valamint a történeti nemzettudat széles körben tapasztalható felerősödésére vagy újjáéledése, „nemzeti alapon való homogenizációra, az egypólusú identitás társadalmi preferenciájára utal, amelynek szükségképpen együtt kell járnia bizonyos társadalmi-etnikai csoportok kizorításával és esetleges (de nem kizárható, és jogi garanciákkal nem korlátozható) diszkriminációjával”. Ezek az eredmények, véli a szerzőpáros, azért is riasztóak, mert előrevetítik „a kelet-európai monokulturális dezintegráció társadalmi elfogadtatásának jeleit”.<sup>8</sup>

Gereben Ferenc hét ország magyar nemzetisége körében végzett identitáskutatása során olyan eredmények is felszínre kerültek, amelyek szerint épp a ren-

8. Örkény Antal: Állampolgárság és nemzeti hovatartozás Közép-Kelet Európában. Kézirat, (elhangzott „A szlovák magyar nemzetiségi viszony” c. nemzetközi szakértői konferencián) Budapest, Fridrich Ebert Alapítvány Archívuma

\* (Ügyeljünk: mind a szerzőknek, mind a hivatkozott szerzőknek zavaros fogalmuk lehet a „nemzet”-ről. Aligha ismerik a történelmileg kialakult magyar nemzet fogalma és az európai nemzet fogalma közti lényeges különbséget. Lásd: Magyar – nép – nemzet – dolgozatot ebben a kötetben.

dezett, pozitív azonosságtudattal rendelkező (tehát a kultúrát, nyelvet és történelmet is érték-ként kezelő) megkérdezettek rendelkeznek olyan értékszemlélettel, amelyben a mások értékeivel szembeni tolerancia erősnek bizonyult, sokkal erősebbnek, mint a hiányos vagy közömbös identitásúak esetében. A vizsgálat eredménye szerint tehát „az tudja jobban elfogadni és tiszteletben tartani a másik személyt és embercsoportot (és általában az embert), akinek előbb sikerült kialakítania és elfogadnia a maga (egyéni és csoport-) identitását”.<sup>9</sup>

Csepeli György e kérdéskörrel kapcsolatos más megfogalmazása szerint minden, a társadalmi csoportra érvényesen felállítható a tétel, – legyen szó akár kisebbségről, akár többségről, – hogy „az azonosságtudat nem válhat alapjává olyan csoportszolidaritásnak, amely a csoporton belül, vagy épp azon kívül egyénenként „hiteles” vagy „hiteltelen” azonosulókat különböztet meg, nem válhat asszimilációs kényszerré, miként nem válhat semmilyen kirekesztésre hajló gondolati és magatartásbeli hátrányos megkülönböztetés indokává sem. Csepeli szerint az államnak az egyénnel szemben úgy kell fellépnie, hogy magatartásával bátorítsa az olyan érték kategóriák megteremtését, amelyek az elkülönülés és a kirekesztés helyett – az eredeti identitások megtartása mellett – megkönnyíti a kölcsönös elfogadást és előítélet-mentes reagálást. Ilyen lenne pl. az interetnikus, nemzetközi alapokon álló közös cselekvési stratégiák, vállalkozások bátorítása stb.”<sup>10</sup>

Az interetnikus, azaz közös magyar-szlovák cselekvési stratégiák kidolgozása a két nép e századi kapcsolatában szinte teljesen példanélküli. Már csak ezért is fontos és érdemes lenne az ezen kapcsolatot kutató vizsgálatok eredményeinek összegyűjtése. A szlovák és a magyar nemzet egymáshoz való viszonyát (külön erre vonatkozó empirikus kutatások hiánya miatt) az eddigi kutatások részeredményei, illetve az 1989 után a szlovák és a magyar sajtóban megjelent e témára vonatkozatható cikkek, tanulmányok alapján lehet elvégezni. Ez esetben kiemelt helyen kell vizsgálni a másiktól alkotott kép és az önképről szóló vizsgálódások eredményeit.

A magyarországi helyzetet ezzel kapcsolatban jól jellemzi a téma egyik kutatójának, Szántó Jánosnak a véleménye, aki szerint „ma Magyarországon nem létezik kikristályosodott és általános szlovákkép, mint ahogy valószínűleg nemzetiségkép sem nagyon létezik”. Szántó szerint, „az emberek többségének ebben az országban – leszámítva azokat a társadalmi csoportokat, amelyek közvetlenül, tehát földrajzi értelemben ezen nemzetiségi csoportok mellett élnek – „talán tudomása sincs arról, hogy Magyarországon egyáltalán nemzetiségek, vagy milyen nemzetiségek élnek.”<sup>11</sup> Ezt a sarkalatos kijelentést nyilván bizonyí-

9. Gereben Ferenc: Mi a magyar. In: Távlatok, Budapest, 1996 /3-4 sz.

10. Csepeli György: Terápiás javaslatok etnikai-nemzeti csoportközi viszonyok megjavítására beleértve a szlovák magyar viszonyt is

11. Szántó János: Szlovákkép Magyarországon. In. Kisebbségek a tömegtájékoztatásban. Régió Könyvek, Budapest, 1993



tani kellene, az azonban kétségtelen tény, hogy a mai magyarországi legújabb nemzetiségpolitikai fejlemények (az országgyűlés elfogadta a nemzetiségi törvényt, megalakultak a kisebbségi önkormányzatok, helyhatósági választások zajlottak stb.) mellett is a magyar társadalomban, e kérdésben, egyértelműen negatíván jellemezhető általánosan eluralkodott közöny tapasztalható. Szlovákiában ezzel szemben sokkal összetettebb „magyarságképet” találhatunk, amelynek bemutatását jól illusztrálják a számos e témában elvégzett kutatás vizsgálati eredményei.

E témát is vizsgálta a Kovács Éva–Molnár Imre által 1988-ban szlovákiai magyar középiskolások és tanárok körében végzett, nem reprezentatív jellegű felmérés, amely jól kimutathatóan bizonyította, hogy az elmúlt évtizedek diszkriminatív nemzetiségpolitikája a szlovákok és a magyarok közötti elkülönülést bizonyos fókig elmélyítette, a múltból származó sztereotípiákat felerősítette, mi több, újakkal is gyarapította. A vizsgálatból kiderült, hogy az előítéletek kialakulásában fontos helyet kapnak a gyermekkori tapasztalatok, a feldolgozatlan negatív családi-közösségi élmények. A kérdezett középiskolásoknál ezek az élmények elsősorban a hátrányos helyzet fokozatos tudatosulásához vezettek. A közvetett és közvetlen tapasztalatok alapelemei egyrészt a szülők elbeszéléseiből hallott negatív történelmi tapasztalatok (kitelepítések, deportálások, a kollektív bűnösség hangsúlyozása stb), valamint a jelenbeli hátrányos megkülönböztetés jegyei (a munkanélküliség miatt szlovák vidékre ingázni kényszerülő apa és más rokonok helyzete, tapasztalatai, a szlovák hatóságok diszkriminatív viselkedése stb.) voltak. Másrészt ide sorolhatóak saját negatív tapasztalataik is, pl. a szlovák iskolatársakkal adódó összeütközések, a megnehezített iskolai tananyag a nemzetiségi középiskolákban, a szlovák nyelvoktatás erőltetése, saját létük idegenségének megtapasztalása szlovák környezetben stb. Mindezek a tapasztalatok törvényszerűen magukban hordják azt a frusztrációs élményt, aminek eredményeképpen a felnövő korosztály magyarságát elsősorban kudarcként, elkülönültségként éli meg. E kudarcra nem tud választ adni, frusztráltságát nem tudja feloldani. A kudarcra különféle magyarázatok, az elkülönültségre különféle megoldások kínálkoznak. Voltak olyanok, akik a „belső emigrációt” választották. Ennek ellenpólusaként voltak olyanok, akik a beolvadást hangsúlyozták. A leggyakoribbnak a szlovák-magyar viszony irracionális megélése látszik, gyakran találkoztunk indulatos előítéletekkel is. A kudarc következményeként kialakulhat egy olyan „kettős” identitás is, amely szerint „ugyan mi magyarok vagyunk, de Szlovákiában élünk”. Jó példa erre, hogy középiskolásaink a magyarságot egyaránt jellemezték a megmaradással és a beolvadással is.

A kudarc és az önvédelem miatt így állhat elő az is, hogy a szlovák nemzeti összetartozást pozitívan értékelték, míg a nacionalizmust, amely gyakran a nemzeti összetartás velejárója, negatívan. Az önvédelemre való hajlamot mutatja,



hogyan egyes magyarnak tekintett tulajdonságokat, mint pl. „túl nyílt”, „lázad”, negatívan értékelték.<sup>12</sup>

Ezen eredményekkel némiképp szemben állnak a Szántó János és Garami Erika által 1991-ben a magyarországi szlovák ifjúság körében végzett vizsgálat eredményei. A megkérdezett magyarországi szlovák fiatalok világában a vizsgálat szerint minimális nyomai vannak a frusztrációs érzések megnyilvánulásainak. A megkérdezettek 94 százaléka ugyanis úgy nyilatkozott, hogy az iskolában soha nem hallottak a tanárok részéről lekicsinylő, bántó megjegyzéseket azokra az emberekre, akik szlovák nemzetiségűek a faluban. Még ennél is többen, 99 százalékban pedig semmilyen olyan sérelemtől nem számoltak be, ami őket, családjukat vagy másokat, kifejezetten nemzeti hovatartozásuk miatt érte volna a faluban.<sup>13</sup>

### Nemzetközi normák és demokrácia Szlovákiában

Az SZK Statisztikai Hivatalának felmérésében, amely a SZTA TTI-nek közreműködésével 1993 júniusában valósult meg, azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy a Szlovákiában élő magyar nemzetiségű állampolgároknak minden tekintetben biztosítják-e a Szlovák Alkotmányban foglalt jogaik gyakorlását, a szlovákok sokkal határozottabb meggyőződésüket fejezték ki arról, hogy ezeket a jogokat biztosítják, mint a magyarok, de a magyar válaszadók is magas százalékban nyilatkoztak úgy, hogy ezek a jogok inkább biztosítottak, mint nem. Csak a nemzeti kisebbségeket és etnikai csoportokat érintő ügyek intézésében való részvétel jogát illetően válaszolta kevesebb, mint 60% magyar nemzetiségű megkérdezett azt, hogy ezek a jogok biztosítottak és csak ezzel a kérdéskörrel kapcsolatban állította a magyar nemzetiségű válaszadók több, mint 30%, hogy ezeket a jogokat nem biztosítják számukra.<sup>14</sup>

A szociológiai kutatások során felmerült érdekes problémák közé tartoztak a nemzetközileg elismert kisebbségi jogok betartásáról vallott nézetek. A Szlovák Köztársaság lakosságának többsége (63%) meg van győződve arról, hogy Szlovákiában minden a nemzeti kisebbségek szükségleteinek és érdekeinek megvalósítását célzó nemzetközileg érvényes jogot betartanak, 24% úgy gondolja, hogy ezeket többnyire betartják, csak a megkérdezettek 1%-a gondolja, hogy ezeket egyáltalán nem tartják be és 5% azon a véleményen van, hogy ezeket többnyire nem tartják be. A magyar nemzetiségű megkérdezettek lényegesen kritikusabban ítélik meg a helyzetet, 5%-uk úgy gondolja, hogy a SZK-ban egyáltalán nem tartják be a nemzeti kisebbségek nemzetközileg érvényes jogait és

12. Barabás Béla – Kovács Éva – Molnár Imre: Középiskolás diákok nemzettudatának vizsgálata. In. Régió, Budapest, 1990/3

13. Garami Erika – Szántó János: Szlovák nemzeti kutatás II. Kézirat, Budapest, 1992, TÁRKI, Archivum

14. Informatívna správa... ibid

25% azon a véleményen volt, hogy ezeket a jogokat a SZK-ban többnyire nem tartják be. A kutatásból az is kiderül, hogy a magyar mozgalmak parlamenti képviselőinek igénye a dél-szlovákiai kulturális és oktatási autonómia kialakításáról minimális támogatást kapott. Egyértelmű egyetértését csak a megkérdezettek 5% fejezte ki és 7% azt nyilatkozta, hogy inkább egyetért vele, mint nem. Ezt az igényt a magyar válaszadók 32% támogatta és 30% inkább egyetért, mint nem.<sup>15</sup>

Ezzel a problémakörrel foglalkozott az 1995 novemberében végzett közvéleménykutatás is, amelyet az EU megrendelésére az AISA ügynökség végzett. A vizsgált országok közül Szlovákia volt az egyetlen, ahol arra a kérdésre, vajon az országban tiszteletben tartják-e az emberi jogokat, a negatív válaszok voltak többségben: a megkérdezettek 51% tartotta úgy, hogy az emberi jogokat nem tartják tiszteletben, ellenkező véleményt 42% mondott. Ez az arány egy évvel korábban fordított volt, akkor 65%-nak az volt a véleménye, hogy az emberi jogokat betartják és csak 29% gondolta úgy, hogy nem.<sup>16</sup>

Hasonló eredményeket hozott a Focus 1994 decemberi felmérése is. A szlovák és a magyar válaszadók véleménye itt is megoszlott a szlovákiai magyar kisebbség helyzetének általános megítélésében. Míg a szlovákok 63% kedvezőnek és 30% átlagon felülnek ítéli ezt, a magyarok sokkal kritikusabbak: 49% kedvezőnek és 47% korlátozottnak tartja a szlovákiai magyar kisebbség helyzetét. 1994 májusában a magyar nemzetiségű válaszadók 43% tartotta kedvezőnek jogait és lehetőségeit, 57% pedig korlátozottnak.<sup>17</sup>

### Vélemények a szlovákiai kisebbségpolitikáról

Különösen jelentősek a szlovák és magyar nemzetiségű lakosság közti különbségek a nemzetiségi politika egyes konkrét lépéseiről alkotott véleményben. A szlovákok és a magyarok nézetei a magyar kisebbség olyan igényeiről, mint a kétnyelvű feliratok a vegyes területeken és a keresztnév és a vezetéknév anyanyelvi alakjainak használata, jelentős mértékben különböztek már 1993-ban is. A magyar nemzetiségű válaszadók körében ezek támogatása volt a jellemző (71% ill. 72%), a szlovák nemzetiségű válaszadók körében pedig nagyon alacsony volt ezek támogatottsága (11% ill. 20%). Azon szlovák válaszadóknak, akik azt nyilatkozták, hogy támogatni kell a kisebbségi jogokat, 50%-a túlzottnak tartotta a kétnyelvű feliratokkal kapcsolatos magyar igényt és 41% túlzottnak ítélte és elutasította a keresztnév és a vezetéknévnek a kisebbség nyelvén való használatát. A szlovák nemzetiségű lakosok meglehetősen távolságtartással

15. Pravda, 4. 9. 1992. Slovenské statistické úrad zaciatom augusta 1992 uskutočnil výskum verejnej mienky. Véberovy reprezentatívny súbor 1149 respondentov

16. Prieskum verejnej mienky...ibid

17. Aktuálne problémy Slovenska, december 1994. Správa zo sociologického výskumu, Focus, Centrum pre sociálnu a marketingovú analýzu.) Sociologický výskum z decembra 1994

kezelték az erről született törvényeket. A kétnyelvű feliratokról szóló törvénnyel 1994 decemberében a szlovákoknak csak 13%-a értett egyet, részben egyetértett 26%. A magyarok körében az egyetértő megítélés volt többségben (84% 9% ellenében).<sup>18</sup>

A magyar lakosok kritikusabban értékelték a kormány politikáját a magyar, kisebbséggel szemben: helytelennek tartotta a magyarok 66%-a és a szlovákok 23%-a, részben helyesnek a magyarok 30%-a és a szlovákok 35%-a és teljesen helyesnek a fenti sorrendben 4% és 32%. *A magyar kisebbség túlnyomó többségének (93%), de a szlovákok többségének is (63%) az volt a véleménye, hogy a szlovák kormánynak türelmes tárgyalások útján kellene rendeznie a magyar kisebbséggel kapcsolatos problémákat. A magyar válaszadók 89%-a és a szlovákok 52%-a úgy tartja, hogy a szlovákok és a magyarok közti feszültséget elsősorban egyes szlovák politikusok szítják mesterségesen, érzéketlen határozataikkal.*<sup>19</sup>

Ugyan a szlovák válaszadók 63%-a azt mondja, hogy a szlovák kormánynak türelmes tárgyalások útján kellene rendeznie a magyar kisebbséggel kapcsolatos problémákat, de ebből a csoportból ugyanakkor 62% azt a nézetet vallja, hogy a szlovák kormánynak határozott lépéseket kellene tennie, hogy véget vessen a magyar „terjeszkedésnek” és csak 33% utasítja el az efféle „terápiát”. Azon szlovák válaszadók között, akik határozott lépéseket követeltek a magyar terjeszkedés „ellen, 54% támogatta a tárgyalásos politikát, 43% ellenezte.”<sup>20</sup>

1994 decemberében a szlovák válaszadóknak csak 35%-a részesítette előnyben a kölcsönös megállapodás keresését, míg 51% a szlovák nemzet érdekeinek határozottabb érvényesítését követelte. A magyar válaszadók körében magas fokú egyezés volt (91%) az előbbi cél mellett.<sup>21</sup>

A kormánypolitika kritikája két oldalról jön: azoktól, akik nagyrészt kedvező kapcsolatot ápolnak a magyarokkal, de azoktól is, akik túlnyomórészt intoleránsan viszonyulnak hozzájuk. A kormány politikásának kedvező értékelésére inkább azok az emberek hajlamosak, akik intoleránsan viszonyulnak a magyar kisebbség igényeihez, akik határozott lépéseket követelnek a „magyar terjeszkedés” ellen, és akik elutasítják azt a nézetet, hogy a szlovákok és magyarok közti feszültséget szlovák politikusok gerjesztenék.<sup>22</sup>

1994 márciusában a szlovákok között többségben voltak azok, akik úgy gon-

18. Fórum, 28. 4. 1995, c. 4, Pryloha Sme, s. 2. Z. Bútorová, M. Bútora, Zlepsit etnické vzťahy je vzdý tazsie ako ich zhorsit. Vychádza sa zo zistení reprezentatívneho prieskumu verejnej mienky, ktorú na prelome novembra a decembra 1994 uskutočnila agentúra FOCUS

19. Aktuálne problémy Slovenska po rozpade CSFR. Október 1993. Focus, Centrum pre so ciálnu a marketingovú analýzu

V case 15. – 25. 10. 1993 uskutočnila agentúra FOCUS, Bratislava výskum verejnej mienky na vzorke 1 085 obyvateľov Slovenska. Reprezentatívna vzorka

20. Aktuálne problémy Slovenska po rozpade...ibid

21. Aktuálne problémy Slovenska. December 1994,...ibid

22. Aktuálne problémy Slovenska po rozpade...ibid

dolták, hogy a déli községeket csak szlovák elnevezéssel kell ellátni, míg a magyarok több mint fele azt akarta, hogy a községek viselhessék a mai és a történelmi elnevezésüket egyaránt. A kulturális és oktatási autonómia igényével a magyarok nem kevesebb, mint kilenc-tizede értett egyet, a szlovák válaszdóknak csak egyharmada támogatta. A délen élő szlovákok körében a kulturális és oktatási autonómia gondolata nagyobb fokú elutasításba ütközött, mint az egyéb területeken élő szlovákoknál.<sup>23</sup>

1996-ban végzett felmérés megerősítette az ez ügyben mutatkozó nézetkülönbséget. A szlovák nemzetiségű válaszdók 82,4%-a számára elfogadhatatlan ez a gondolat. Elfogadhatónak ítéli a megkérdezettek 4,5%-a. A magyar nemzetiségű válaszdók közül a területi autonómia gondolatát helyesnek vagy inkább helyesnek 46,2% tartja, helytelennek vagy inkább helytelennek a kérdezettek 35%.<sup>24</sup>

Szorosan kapcsolódik e témához az önkép vizsgálatának kérdése is. E témával foglalkozó kutatók vizsgálati eredményei egyértelművé tették a Pataki Ferenc által is megfogalmazott megállapítást, hogy az etnikai-nyelvi, nemzeti kisebbséghez tartozó csoportok a reájuk nehezedő tartós nyomás vagy diszkrimináció következtében fokozottan érzékenyen alakítják ki saját nemzeti-etnikai identitásukat.<sup>25</sup> Amennyiben ezen csoportról erős sztereotípiák élnek a többségi társadalomban, akkor ezek nagymértékben befolyásolják e kisebbségi csoportok a saját magukról alkotott képét is. Szántó János véleménye szerint a saját csoportkép a kisebbségekben két alapvető módon befolyásolódhat (főleg akkor, ha a külső társadalomban erős külső sztereotípiák élnek).

„Egyrészt egy bizonyos szituációban a kisebbségi csoport elhiszi a többségi csoport által róla alkotott sztereotípiát és valamilyen módon, még alkalmazkodik is hozzá.

A második alaptípus, amikor elutasítja ezeket a sztereotípiákat és – idegen szóval – komplementálja, vagyis létrehoz saját magáról egy olyan sztereotípiát, amelyben annak az ellentétjei tételeződnek, amelyek a többségi csoportban élnek róla.”<sup>26</sup>

A szlovákiai magyar fiatalok megkérdezésénél a saját és a „szembenálló” csoportról kialakított kép közt meglehetősen nagy szakadék tátongott. Az önkép között élnek a régi sztereotípiák a magyarok vendégszeretetéről, mulatozási kedvéről. Sokan jellemezték a magyarokat, mint művelt, hazafias, de toleráns népet

23. O. Dostál, Slováci a Maďari o sebe a svojich vzťahoch. V marci 1994 uskutočnil štatistický úrad SR na objednávku Nadácie Sándora Máraiho reprezentatívny sociologický výskum zameraný na aktuálne otázky slovensko – maďarských vzťahov. *Sme*, 20. 3. 1995

24. Agentúra FOCUS uskutočnila v dňoch 13. – 21. 2. 1996 prieskum verejnej mienky, v ktorom zisťovala názory občanov na možnosť vytvorenia územnej autonómie. Reprezentatívna vzorka 1011 respondentov. *Pravda*, c. 64, 16. 3. 1996

25. Pataki Ferenc: *Az én és a társadalmi azonosságtudat*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982

26. Szántó, *ibid*

– ez a tulajdonság is vélhetően csak dichotómiában, a szlovákokkal szemben értelmezhető, illetve a vádként többször megélt, „barbár”, „elnyomó” stb. értékeitelletekkel szemben kialakított képként.

A szlovákságot ezzel szemben gyakran titulálták magyarellenesnek, sovínisztának, a szlovákokat, mint népcsoportot potenciális ellenségként, konfrontációs csoportként ábrázolva. Az alapvetően negatív szlovák-képet alig kompenzálja egy-egy pozitív elem a szlovák segítőkészségről, egyszerűségről. A két nép közötti ellentéteket az alábbi tulajdonságpárokkal jól példázhatjuk: míg a magyar nyílt, a szlovák zárkózott, míg a magyar szerény, a szlovák önző, míg a magyar okos, a szlovák buta, míg a magyar szép, a szlovák csúnya. Gyakoriak voltak az egyoldalú jellemzések is: a magyarokról csak jókat, a szlovákokról csak rosszakat írtak a gyerekek.<sup>27</sup> Kissé általánosítva kijelenthetjük, hogy lényegében ugyanezeket az eredményeket erősítették meg Sz. Dévai Juditnak 1992-ben a szlovákiai komáromi magyar gimnázium diákjai közt elvégzett vizsgálatai.<sup>28</sup>

A Szlovákiában élő magyar és szlovák felnőtt lakosság körében a Márai Sándor Alapítvány támogatásával 1994-ben végzett vizsgálatnak e kérdésre adott válaszaiból meglepő módon az derült ki, hogy a homogén területen élő szlovákok sokszor pozitívabban értékelték a magyarokat, mint önmagukat. És tették mindezt úgy, hogy sokszor verbálisan is megfogalmazták épp a magyarokról alkotott vagy átvett előítéleteiket. A szlovák nemzetiségűek viszont – és itt az eredmények egyeznek más felmérési eredményekkel – egyértelműen negatív értékelést kaptak a magyar válaszadóktól. A szlovákságra jellemzőként felsorolt negatív tulajdonságok mellett a szlovákok magyarképében inkább a zártság, zárkózottság, szlovákokkal való kooperációra való képtelenség és távolságtartás került jellemző tulajdonságként előtérbe.<sup>29</sup>

Mindezzel szemben a magyarországi szlovák felnőtt lakosság köréből kikerült megkérdezetteknek – arra a kérdésre, hogy egyáltalán éreznek-e különbséget saját maguk és a többségi társadalom (a magyar anyanyelvű lakosság) között – mindössze tíz százalékuk válaszolta azt, hogy ilyen különbséget érez, ugyanakkor ennek a tíz százaléknak – aki különbségekre mutatott – nagy része úgy vélte, hogy ezek abban nyilvánulnak meg, hogy a népviseletük különbözik a magyarokétól, ők szlovákul beszélnek, kicsit mások a szokásaik. De a nagy többség – a kérdezettek 90%-a – nem tud ilyen különbséget mondani, nem érzi, hogy különbség lenne. (A Szerzők is jobban megértették ezt a jelenséget, ha a két – az európai és a magyar – nemzetfogalom közti különbséget ismernék. Szerk.)

Hasonló eredmény derült ki a negatív és a pozitív előjelű tulajdonságpárok ese-

27. Kovács Éva: A szlovákiai magyar nemzetiségű középiskolások szlovákokról alkotott képe a rendszerváltás előtt. In: *Pro Minoritate* Budapest, 1995/2

28. Sz. Dévai Judit: *Identitástudat szélzúgásban*. Komáromi Lapok, Komárom, 1993

29. *Ellenpróbák. A szlovák-magyar viszony vizsgálata szociológiai és etnopszichológiai módszerekkel Szlovákiában*. Nap, Pozsony-Dunaszerdahely, 1995

tében is. Az a magyarországi szlovák, aki egyáltalán különbséget észlelt magyarok és szlovákok között, gyakorlatilag 10-15%-ra szorítható kisebbség volt. A többi megkérdezett szlovák azt vallotta, hogy ő nem érez semmi különbséget, a tulajdonságok párhajai mindkét csoportra – a magyarokra és a szlovákokra is – ugyanolyan mértékben jellemzőnek találta és úgy vélekedett, hogy a magyarokat és a szlovákokat ez alapján nem lehet igazán megkülönböztetni egymástól. A kutatást végző Szántó János megjegyzi: „Természetesen a negatív tulajdonságokat úgy utasították el a kérdezettek, hogy az egyik népcsoportra sem jellemző. Nagyon érdekes módon a besorolás így működik lélektanilag, de törvényszerű, hogy negatív tulajdonságokkal senkit nem szeretünk felruházni. Ugyanakkor ez mutat egyfajta mechanizmust, vagyis nem él egy olyan típusú kép a szlovákságban sem magáról, sem a magyarokról, amely túlnyomórészt negatív előjelű lenne”. A vizsgálódásnak a magyarok és a szlovákok különbözőségére vonatkozó eredményei azt mutatták, hogy a szlovák származásúak, szlovák anyanyelvűek valamelyest alacsonyabb iskolai végzettségűek, mint a hozzájuk hasonló településeken vagy társadalmi környezetben élő magyarok; illetve, azt, hogy a magyar többség a szlovák anyanyelvűek, a szlovák kultúrájuk szemében iskolázottabbnak, műveltebbnek számít. A tulajdonságpárok kiválasztásánál minimálisan ugyan, de mégis kimutatható volt, hogy a megkérdezettek szerint a szlovákok óvatosak és önzőek, ezzel szemben viszont a magyarok bátrak és merészek. Ezzel együtt „nagyon nehéz átgondolni, hogy miféle konnotációkat tesznek az óvatosság és önzés, vagy bátorság és merészség mögé” -teszi hozzá a kutatást összefoglaló szerző.

A szlovákiai vizsgálati eredmények megmutatták, hogy a szlovákok önmagukban elsősorban a következőket értékelik: szorgalom, vendégszeretet, barátságosság és szívéllyesség, becsületesség, egyenesség és őszinteség.

Saját rossz tulajdonságaiknak tartják: kevés nemzeti büszkeség, alkalmazkodókészség, megalázkodás, irigység, rosszindulatúság, túlzott alkoholfogyasztás.

A magyarok megítélésekor a szlovákiai szlovák válaszadók egyharmada azt állítja, hogy az embereket egyénileg kell megítélni, 24% nem tudja mi jellemző a magyarokra. Azok, akik nyilatkoztak, többnyire a negatív tulajdonságokat hangsúlyozták. Az egyetlen pozitív tulajdonság, amit a szlovákok a magyarokról elismernek, a nemzeti büszkeség, valamint kis mértékben a temperamentum.

Azon negatív tulajdonságok listája, amelyeket a szlovákok a magyarokra jellemzőnek találtak, tarkább: felfuvalkodottság, fellengzősség, mások megvevése, terjeszkedés, uraskodás, nacionalizmus, sovinizmus; forróvérűség, robbanékonyság, agresszivitás, alkalmazkodóképesség hiánya, kíméletlenség, keményfejűség, kapzsiság, önzés, számítás, összeférhetetlenség, intolerancia.

A szlovákiai magyarok önértékelésükben hangsúlyozzák, hogy nem létezik tipikusan magyar tulajdonság (63%). A pozitív tulajdonságok közül magukra illőnek találják: a szorgalmat, nemzeti büszkeséget, *kultiváltságot* és *kultúráltságot*; negatív

tulajdonságok: robbanékonyság, forróvérűség, impulzivitás, túlzott önbizalom.

Azokra a szlovákokra, akik kizárólag sötét színekben látják a magyarokat, jellemző: a fenyegetettség érzése, elnyomástól való félelem, gyanakvás, annak elutasítása, hogy a kölcsönös kapcsolatok feszültségéről a szlovák fél is tehet, valamint a kompromisszumok elutasítása.

Szélsőségesen elutasító álláspontra a magyarokkal szemben gyakrabban helyezkednek: férfiak, alkalmazottak, magasabb végzettségű egyének, közép-nagyságú városok lakói, a nyitrai és nagyszombati járás lakói, azok, akiknek nincs magyar nemzetiségű rokona, barátja vagy munkatársa, az önálló szlovák állam és a SZNP támogatói, azok, akik kedvezőtlenül nyilatkoznak a csehekről, azok, másoknál gyakrabban szimpatizálnak J. Markussal, V. Móriccal és V. Meciarral.

A magyar nemzetiségű válaszadók több mint fele ugyanakkor azt állítja, hogy nem létezik tipikusan szlovák jellem. A válaszokban túlsúlyban van a kedvezőtlen értékelés, de a magyarok valamivel toleránsabban nyilatkoznak a szlovákokról, mint a szlovákok a magyarokról.

A pozitív jellemzők pl.: szorgalom, szerénység és igénytelenség.

Negatív jellemzők: nacionalizmus és sovinizmus (amit a szlovákok egy az egyben elutasítanak), alkoholizmus és irigység.

Ami a nemzetkarakterisztikát illeti, a válaszadók többsége az emberek egyéni megítélését hangsúlyozta. A következő felmérésben is (1992 január) ugyanazok az értékelések voltak többségben, mint 1990 októberében. Mintha a magyar kisebbség tagjairól kialakított sztereotípiák és a velük szembeni álláspont kulturális állandók lennének.<sup>30</sup>

A kérdőív azon kérdésével kapcsolatban, hogy származhatnak-e valamilyen előnyök abból, ha valaki magyarnak vallja magát, egyetlenegy tényező domborodott ki, mégpedig az, hogy ha valaki magyar, magyar származású és magyar anyanyelvű, ebben az esetben jobbak az iskoláztatási lehetőségei is. Semmilyen más mutató mentén (pl. hogy jobb-e a hivatalban a bánásmód, vagy jobbak az előmeneteli lehetőségek, magasabb életszínvonalat jelent-e ez) a kutató egyszerűen nem tapasztalt számottevő különbséget.<sup>31</sup> Amíg a magyarországi szlovákság körében elvégzett vizsgálatok eredményei alapján szinte egyértelmű, hogy a megkérdezettek a két nép közti másságot nem a nyelvi, hanem inkább hagyomány-szokásbeli különbözőség alapján regisztrálják, addig a szlovákiai magyar kérdezettek szinte egyöntetűen a nyelvhasználatban véltek felfedezni a két nép közti elsődleges különbözőséget.<sup>32</sup> E tény

30. Aktuálne problémy Česko-Slovenska, január 1992. Správa zo sociologického prieskumu. V dnoch 6. – 12. 1. 1992 uskutočnilo Centrum pre sociálnu analýzu sociologický prieskum na vzorke 1308 respondentov v Slovenskej republike. Rozhovory, kvótny vyber, reprezentatívna vzorka

31. Szántó, ibid

32. Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella: „Magyar vagyok és szeretném, ha ez látszódná és hallható lenne.” (Középiskolások véleménye a magyar és a szlovák nyelv keveréséről). In: Irodalmi Szemle, Pozsony, 1995/6



önmagában is jelzi, azt az igazságot, amit mind a Garami Erika–Szántó János félé vizsgálat, mind pedig az ettől közel 10 évvel korábban Székely András Bertalan–Joó Rudolf által lefolytatott magyarországi szlovák gimnáziumi diákok körében lefolytatott vizsgálat<sup>33</sup> kimutatott, hogy ti. a magyarországi szlovákság integrációja jóval előrehaladottabb állapotot mutat és semmiképp sem vethető össze a szlovákiai magyarság integrációjának állapotával. Legjellemzőbb példát erre a Szántó Jánosnak, szlovák iskolákba iratkozott diákok körében 1994/95-ben elvégzett vizsgálatának egyik eredménye adja, mely szerint a megkérdezett magyarországi szlovák serdülőkorú diákok 31,5%-a külföldön magyarnak mondaná magát, 25%-uk kitérő választ adna erre a kérdésre és a megkérdezetteknek csak 27%-a vallaná magát szlovák nemzetiségűnek.<sup>34</sup> Ugyanakkor a közel hasonló korú szlovákiai magyar diákok 62%-a magyar nemzetiségűnek, 30%-a egyszerűen csak magyarnak és csak a maradék 8% tartotta szlováknak, illetve csehszlováknak /sic/ magát.<sup>35</sup> E ponton kell kitételként jeleznünk azt is, hogy véleményünk szerint önmagában a két ország kisebbségének helyzete semmiképp sem alkothatja összehasonlítás tárgyát. Különösen nem az adott történeti háttér összefüggések ismerete illetve ismertetése nélkül.<sup>36</sup> Amennyiben erre mégis történik jelzésszerű utalás e tanulmány keretében, azt csak a pillanatnyi helyzet diagnosztizálása, érdekében tesszük.

Jellemző, hogy a szlovákiai magyar középiskolás megkérdezetteknek viszont már 1989-ben 50%-a nyilatkozott úgy, hogy bizonyos szempontból előnyt, bizonyos szempontból hátrányt jelent számára az, ha magyarnak vallja magát. Válaszaik alapján a kérdezettek 25%-a egyértelműen hátránynak, míg tíz százaléka előnynek tekintette magyarságát.<sup>37</sup> Ezzel szemben a magyarországi szlovák középiskolások szinte teljes egészében előnyösnek tartja, hogy szlovák gimnáziumba jár, azaz áttételesen azt is, hogy szlovák nemzetiségűnek vallja magát.<sup>38</sup>

A magyarországi szlovák kutatás összefoglalójában Szántó János megállapítja: „nincs egyértelmű szlovákkép és magyarkép magukban a szlovákokban. Az elmondottak alapján ez nem meglepő: nem létezhet kialakult szlovákkép, leg-

33. Székely András Bertalan–Joó Rudolf: Anyanyelv és közösségi tudat a nemzetiségi középiskolákban. Művelődéskutató Intézet, Budapest, 1986

34. Szántó János: Serdülőkorúak etnikai – nemzetiségi identitása. Kézirat, 1996, TÁRKI, Arch.

35. Barabás, ibid

36. E háttér lényegi összetevőit olyan pontokba látjuk összefoglalhatónak, amelyek

a. a két kisebbségi társadalom kialakulását (a magyarországi szlovákok önkéntes döntés utáni népvándorlás folyamata mentén alakították ki településszerkezetüket, a szlovákiai magyarok viszont soha nem távoztak szülőföldjükről, hanem a határ lépett át felettük);

b. településszerkezetét (a magyarországi szlovákság az ország szinte egész területén diaszpórában, a szlovákiai magyarság viszont az ország déli vonala mentén kompakt településrendszerben él);

c. az anyaországhoz kapcsolódó, illetve saját kulturális, társadalmi önszerveződését, illetve az ebben foglalt különbségeket mutatja be

37. Barabás, im.

38. Garami, im.



alábbis reprezentatív és generálisan az egész országra nézve, az ország felnőtt lakosságára nézve. Erről a problémáról azokat kell megkérdeznünk, akik a szlovákság közvetlen környezetében élnek, tehát vagy egy faluban közösen, vagy a környékbeli falvak lakosságát alkotják”.<sup>39</sup> Ezen általános vizsgálatra azonban mindezidáig még nem került sor.

### **Politika, pártok, preferenciák**

Az egyik olyan megkülönböztető szempont, amely befolyással van a más nemzetiségekhez való hozzáállásra, szlovák környezetben a politikai pártok vagy személyiségek iránti szimpátia. Pl. a magyar kisebbség azon tagjaira, akik Duray Miklóssal szimpatizálnak, a szlovákokkal szemben gyanakvó és kevésbé békés magatartás jellemző, valamint az a nézet, hogy a nemzetiségi kapcsolatokban a feszültségeket egyes szlovák politikusok keltik.<sup>40</sup>

Erős összefüggés mutatkozik a nemzetiség és a politikai pártpreferencia között. A politikai szubjektumok választásakor a magyar kisebbség tagjainak körében az etnikailag motivált állásfoglalás az ideológiai kritériumok fölött áll. A szlovákoknál pl. a magyarokhoz fűződő toleránsabb viszony összefüggésben van a CSSZFK kettéválasztásának és a szlovák állam történetének kritikusabb megítélésével, a csehekhez fűződő kedvezőbb kapcsolattal és a kisebbségek iránti alacsonyabb szociális distanciával. Azok körében, akik toleránsabban viszonyulnak a magyarokhoz, gyakrabban találunk olyan embereket, akik a pluralista demokrácia elveit, a politikai ellenzék hasznosságát, a nézet-pluralitás szükségességét és a kisebbségi jogok betartásának fontosságát hangsúlyozzák. A politikusok közül a KDM és a liberális pártok képviselőinek szavaznak bizalmat. Ellenkezőleg, a magyar kisebbséghez intoleránsan viszonyuló emberek szimpátiáit a DSZM képviselői nyerik el (V. Meciar, I. Gasparovic, D. Slobodník, R. Hofbauer, valamint M. Kovác).

A magyarokhoz való gyanakvó és intoleráns viszonyulás átlagon felüli mértékben jellemző a DSZM és a SZNP pártolói körében. Az ellenkező póluson a DBP, KDM és a SZS pártolói állnak.<sup>41</sup>

Érvényes, hogy a más nemzetiségű politikusok tevékenységének megítélése kritikusabb, még ha ideológiai beállítottságuk megegyező is, bár ezen a téren nagy az eltérés a nemzeti orientációjú és az egyéb pártok között. Nagyon kevés bizalomnak örvendenek a magyar kisebbség körében a kormánykoalíció tagjai (főként a DSZM és a SZNP).<sup>42</sup>

Ami a magyar kisebbségi képviselők politikájának megítélését illeti, ez főként a szlovák választadók körében kritikus. 79%-nak az a véleménye, hogy a

39. Szántó, im.

40. 1/ Aktualne problémy Česko – Slovenska. (Sprá va zo sociologického výskumu). Centrum pre výskum spoločenských problémov, november 1990. Zber v case 4. – 16. 10

41. Aktualne problémy Slovenska. December 1994,...ibid

42. Aktualne problémy Slovenska po rozpade...ibid

magyar kisebbséget képviselő politikusok nem a magyar kisebbség nevében beszélnek, hanem csak a magukéban. Ezt a nézetet vallja viszont a magyar válaszadók nagy része is (43%).

A közvéleménykutatások rendszeresen foglalkoznak a szlovákiai politikai pártok választási preferenciáival. Leszögezhetjük, hogy hosszú idő után, amíg a listavezető Duray Miklós és az Együttélés volt, az utóbbi két évben a preferenciák fokozatos átcsoportosulása figyelhető meg az MKDM és elnöke, Bugár Béla javára.<sup>43</sup>

Sajnos az utóbbi években az anyagi eszközök hiánya miatt nem folynak olyan specializált kutatások a szlovák-magyar kapcsolatok terén, amelyek a létező problémák mélyére hatolnának. A közvéleménykutatás segítségével többnyire csak helyzetmegfigyelés folyik, s így nincs elegendő információnk pl. arról, hogyan látja a magyar nemzetiségű lakosság a Szlovák Köztársasághoz, a magyar nemzethez, vagy a Magyar Köztársasághoz, annak önállósodása után fűződő viszonyát. Korábbi felmérésekben a magyar nemzetiségű lakosok elsősorban Cseh-Szlovákiához tartozásukat hangsúlyozták, azután a Szlovák Köztársasághoz, a magyar kisebbséghez, a magyar nemzethez és végül a Magyar Köztársasághoz. Nagyon nehéz megítélni, hogyan változhattak azóta ezek a kötődések.

A magyar nemzetiségű lakosság egyértelműen a CSSZFK fennmaradását támogatta az önálló Szlovák Köztársaság megalakulása előtti években úgy tűnt, hogy a szlovákok és a magyarok közti legnagyobb eltérés épp az önálló Szlovákiáról vallott nézetükben mutatkozik, aminek létrejöttét a kutatások szerint a magyaroknak csak 2,5% fogadta volna örömmel.<sup>44</sup>

A szlovák oldalon 1990 után is megmaradt a magyarok iránti gyanakvás. A szlovákoknak csak 35% volt azon a véleményen, hogy magyar polgártársaiknak ugyanolyan fontos Szlovákia jóléte, mint a szlovákoknak, ellenkező véleményen volt 49%. A szlovákoknak nem kevesebb, mint 61 %-a tartott a délen élő szlovákok magyarosításától.<sup>45</sup>

1993 márciusában a válaszadók 56%-a kételkedett abban, hogy a magyaroknak ugyanolyan fontos Szlovákia jóléte, mint a szlovákoknak. A többség meg volt győződve a magyarosítás (66%) és a magyar irredentizmus (70%) veszélyéről.<sup>46</sup>

Gyakorlatilag változatlanok maradtak a szlovákok elképzelései a magyar kisebbség SZK-gal szembeni lojalitásáról 1993 októberében. Hasonló tendenciát jegyeztek fel 1994 decemberében is. A magyar nemzetiségű válaszadók 80%-a szerint a

43. Soucová, D. Názory na problémy Slovákov a Madarov zijúcich v národnostne zmiesanej oblasti. Výskum statistického Úradu SR, 1994, c. 5-6, s. 496-501

44. Aktuálne problémy Česko-Slovenska. ...ibid

45. Aktuálne problémy Česko-Slovenska. Január 1992. ...ibid

46. Aktuálne problémy Slovenska po rozpade CSFR, marec 1993. Správa zo sociologického výskumu. V dnoch 12. – 21. 3. 1993 uskutočnilo Centrum pre sociálnu analýzu v Bratislave sociologický výskum na vzorke 1 132 respondentov, reprezentatívna vzorka

Szlovákiában élő magyarok nem törekszenek határmódosításra. Ellenkező, irredenta nézetet csak 5% vallott, 15% bizonytalan, semleges álláspontra helyezkedett.<sup>47</sup>

A magyar nemzetiségű válaszadók elutasították a szlovákok vádjait: 86%-uk szerint a magyaroknak ugyanolyan fontos Szlovákia jóléte, mint a szlovákoknak. Majdnem a felük (41%) a dél-szlovákiai magyarok elszlovákosításától való félelmének adott hangot. Helyzetüket nagyon kritikusan értékelték. A magyar kisebbség jogait és fejlődési lehetőségeit 52 százalékuk korlátozottnak találta, csak 44%-uk tartotta egészében véve kedvezőnek.<sup>48</sup>

Az 1990 után végzett kutatások azt mutatják, hogy az ezen a téren elfoglalt álláspontok elég stabilak, a változó politikai helyzetre reagálva mutatkoznak kilengések.

A Focus 1993 márciusi felmérésének eredményei a szlovák politikai palettával kapcsolatos álláspontok bizonyos összefoglalásának tekinthetők:

1. a magyar válaszadók túlnyomó többsége a közös állam pártján állt;
2. a magyarok a szlovákokhoz képest nagyobb fokú bizalmatlanságot mutattak az alkotmányos intézményekkel szemben; gyakrabban utasították el a demokráciát, mint a többségi elvnek a kisebbségi jogok betartásának kárára történő alkalmazását; hangsúlyozták a tárgyalás fontosságát, az ellenzék hasznosságát, a nézetpluralitás tiszteletben tartásának szükségességét; a szlovákokkal szemben jogosnak tartották a magyar kisebbség tiltakozásait; valamivel nagyobb kézséget mutattak a tiltakozó a akciókban való részvételre;
3. a magyar nemzetiségű válaszadók nagyobb bizalommal voltak a nemzetközi intézmények szakértői véleményei és ajánlásai iránt, a szlovákok feltételezik ezek elfogultságát.<sup>49</sup>

A szlovákok és a magyarok viszonyát az eddig elvégzett kutatások részeredményeinek tükrében, leegyszerűsítve a csoportközi kapcsolatok sémájával is jellemezhetnénk. E kapcsolatokban szükséges harmónia kialakulásának gyakori akadálya, hogy hiányoznak az elemi tényekre vonatkozó ismeretek. „Ezeknek az ismereteknek a megléte, valamint az értelmezésükre és magyarázatukra szolgáló elméleti konstrukcióknak a kidolgozása valamint széleskörű megvitatása és a társadalmi kommunikáció áramába való juttatása hiányában minden további lépés értelmét vesztheti. Szociológiai, statisztikai, néprajzi, történeti, irodalomtörténeti, vallástörténeti kutatások hiányában nagyon nehéz tisztán látni a terepet, s még nehezebb a kíváncsnak tekintett cselekvési stratégiák kidolgozása” – mondja a témát vizsgáló dolgozatában Csepeli György.<sup>50</sup>

A szlovákok és a magyarok nemzeti-, etnikai-identitásának problematikája, a saját etnikai identitás tudatosításának és megélésének kérdései ugyancsak az

47. Aktuálne problémy Slovenska. December 1994, ...ibid

48. Aktuálne problémy Slovenska po rozpade CSFR,...ibid

49. Aktuálne problémy Slovenska po rozpade CSFR,...ibid

50. Csepeli, ibid

eddiggi kutatások részeredményeként foglalhatóak össze. A nemzeti és etnikai identitás kialakulásának talán egyik legfontosabb összetevője a nyelvhasználat.

Szántó János és Garami Erika már említett szlovákok körében végzett kutatási eredményei világosan megmutatták, hogy a szlovák nyelvhasználat önmagában, ha nem társulnak hozzá más, az etnikai identitás kialakulását szolgáló tudatos törekvések, kevés a szlovák nemzetiséghez való kötődések kialakítására. Mindezt a szlovákiai magyar diákok közt Lanstyák István és Szabó Mihály Gizella által elvégzett anyanyelv és identitás kapcsolatát kutató vizsgálati eredmények is igazolták.<sup>51</sup>

1994 júliusában a FOCUS ügynökség felmérést végzett az alternatív oktatás témakörében. A tiszta magyar családból származó válaszadók azt a lehetőséget részesítették előnyben, amely szerint az „oktatás nyelve a magyar, a szlovák nyelvet, mint tantárgyat oktatják”. Ezt a változatot a válaszadók 63% választotta. Azt a variációt, miszerint „az oktatás nyelve a magyar és két-három tantárgyat szlovákul oktatnak”, a magyar családokból származó kérdezetek 21% választotta, 10% százalék azt a változatot választotta, melyben „az oktatás nyelve a szlovák, a magyar nyelvet, mint tantárgyat oktatják”, 4% a „szlovák nyelvű oktatás, két-három tantárgy magyarul” variációt választotta, 2% nem tudott dönteni. A FOCUS ügynökség reprezentatív felmérést végzett ebben a témában a dunaszerdahelyi járásban.

1. A magyarok többsége a dunaszerdahelyi járásban nem tartja ideálisnak a szlovák nyelv oktatásának állapotát a magyar tannyelvű osztályokban, mégis a kedvező (24%) és a részben kedvező (33 %) értékelés van többségben a kedvezőtlen (14%) és a részben kedvezőtlen (21%) szemben.
2. A dunaszerdahelyi járás magyar lakosságának túlnyomó többsége azon a véleményen van, hogy javítani kellene a szlovák nyelv tanításának színvonalát. Nemmel és inkább nemmel 12,4%, nem tudommal 2,1% válaszolt.
3. A magyar nemzetiségű válaszadók többnyire elutasították (69%) a szlovákul folyó tanórák számának emelését, akkor is, ha ez a szülők többségének beleegyezésével történhetne. Igennel és inkább igennel 26,7% felelt. A szlovákul folyó tanórák számának a szülők véleményétől független emelését a magyarok 92% elutasította.
4. A magyar nemzetiségű válaszadók 55% azt nyilatkozta, hogy az alternatív oktatás erőszakos bevezetése esetén készek volnának polgári engedetlenségre.
5. A felsorolt nézetek a magyar nemzetiségű lakosság körében kortól, nemtől, végzettségtől vagy politikai preferenciától függetlenül elterjedtek.<sup>52</sup>

Figyelemre méltó eredménye a mindkét nemzet-kisebbségi közegben elvégzett, kutatásnak az a tény is, hogy a vegyes (illetve kevert), illetve a többsé-

51. Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella: Kódváltás és nemzeti azonosságtudat. In: Nyelvi tudat, identitástudat, nyelvhasználat. BDTK, Szlovák filológia és magyar nyelvészeti tanszékének kiadványa, Szombathely, 1995, 163 – 174. old.

52. M. Bútorová, Z. Bútorová, „Alternatívne vzdelávanie”: Cesta k zlepšej znalosti slovensciny maďarských detí? Národná obroda. c. 161, 10. 7. 1995

gi nemzetiségi és nyelvi háttérű családi és közösségi környezet, kifejezetten csökkenti annak esélyét, hogy határozott nemzetiségi identitás és az ezzel párosuló önkép alakulhasson ki.

Más egy kicsit a helyzet az iskola szerepével. A magyarországi szlovákság körében végzett vizsgálati eredmények szerint nem a magyar „orientációjú” iskolai oktatás az, amelyik kifejezetten csökkenti a szlovák nemzetiségi érzések kialakulásának esélyét, erre inkább az a jellemző, hogy nem is befolyásolja azt. Károsabb hatást fejtenek ki ebből a szempontból az olyan iskolai hatások, amelyekben keveredtek a nyelvhasználati szokások, az elvárások és az, hogy a gyerekeket milyen nemzetiségűnek tekintették. Az ilyen, úgynevezett „kettős” orientációjúnak nevezett iskolai élmények Magyarországon végképp nem járultak hozzá ahhoz, hogy a gyerekekben szlovák nemzetiségi kötődések alakuljanak ki.<sup>53</sup>

Bár Szlovákiában a magyarországi szlovák oktatáshoz hasonlatos ún. alternatív oktatás, több erre vonatkozó próbálkozás után ma még csupán nyomokban van jelen, nem vitás, hogy az itteni eredmények, ha egyszer a vegyes iskoláztatás itt is kialakul, hasonlóan negatív eredményeket tükröznek majd. Ezzel szemben Szlovákiában a magyarlakta vidékeken létrejött „szlovák orientációjú” iskolák oktatási képéről szerzett vizsgálati eredmények merőben eltérőek a magyarországi szlovák területen lévő „magyar orientációjú” iskoláktól. Az ilyen iskolába járó, vagy az ilyen iskolát végzett magyar gyermekek identitástudata enyhén szólva ellentmondásos képet mutat és olyan információk „betáplálásáról” tanúskodik, amelyek a saját származástudat frusztrációs – nemritkán szégyenérzettel párosuló – élményként való megélését mutatja.<sup>54</sup> Ezt a szégyenérzetet Szlovákiában egyelőre nem tudja ellensúlyozni a kutatásokban mind gyakrabban előforduló kettős identitás kialakulása sem, amely kategória a magyarországi szlovákság körében elvégzett kutatási eredményekben szinte konstans elemként van jelen. A kettős identitás kialakulásában, a mindkét ország kisebbségi köreiből elvégzett vizsgálati eredmények szerint, a többség kulturális jelenlétének a gyermekkori szocializációra való hatása játssza a legfontosabb szerepet.

A Szlovákiában működő Márai Alapítvány frusztráltság okait vizsgáló tesztje egyértelmű bizonyította, hogy a legtöbb frusztráció nyelvi problémából származik. Mindez abból a szempontból is érthető, véli Huncsík Péter, a kutatás egyik értékelője, hogy „a két nemzet esetében épp a nyelv jelenti az egyetlen lényeges eltérést, vagyis a nyelv az egyetlen lényeges identifikációs kategória”. Az eredmények megerősítették azt a feltételezést is, hogy a két nemzet tagjai egyforma érzékenységgel reagálnak a nyelvi diszkriminációra. Bár Szlovákiában a magyarországi szlovák oktatáshoz hasonlatos ún. alternatív képzés bevezetésére mind-

53. Botíková, M. – Navrátil, L. – Végh, L.: Madarsko – slovenské interetnické vzťahy v Samoryne. Slovensky národopis, c., 1994, s. 73 – 95

54. Garami Erika – Szántó János: Magyarországi szlovákok I. Kutatási jelentés, TÁRKI, Budapest, 1991

máig nem került sor, a szerző megállapítása szerint is képtelenség erre a problémára ún. „nyelvi fundamentalizmussal” reagálni, azaz azzal, hogy törvényileg is olyan helyzet teremthető, amelyben létezik egy „felsőbbrendű állami nyelv”, amely természetesen a többség nyelve és vele szemben ott van egy neki alárendelt, kisebb értékű „szolganyelv”. Ez a tény önmagában is képes kisebbségi érzés kialakulására, természetesen a kisebbség tagjai között.<sup>55</sup>

Természetes, hogy e téren a szlovák és a magyar nyelvű iskolai oktatás azzal tehetné a legnagyobb „szolgálatot”, többségi és kisebbségi irányba egyaránt, ha oktatási módszereiben és hangoztatott „ideológiájában” is konzekvensen ragaszkodna a nemzetiségi nyelvi képességek és az ehhez kapcsolódó attitűdök pozitív érték kategóriáinak kialakításához. Nem véletlenül jegyzi meg a kérdés kapcsán Szántó János egyik összefoglaló tanulmányában: „nem emlékszem arra, hogy bármelyik iskolában lenne nemzetiségi térkép vagy egyáltalán földrajzórán, irodalomórán, történelemórán (ezekhez a tantárgyakhoz tudnám legjobban e kérdést kapcsolni) egyáltalán szó esne arról, hogy Magyarországon nemzetiségek, nemzetiségi csoportok élnek.”... „Úgy gondolom, hogy ez a kérdés a műveltségi minimumhoz tartozna az iskolában, feltéve, hogy az emberek egyáltalán meg akarják ismerni azt az országot, ahol élnek. Tehát ez az egyik ok, ami miatt gondolom, hogy a kisebbségismeret hiányzik az általános műveltségéből, a tudományegyetesből, s ez nem hízog az országra nézve”.<sup>56</sup> Az általános műveltség eme hiányát nyilván Szlovákiában is könnyűszerrel felfedezhetnénk, annak ellenére, hogy ott a nemzetiségi kérdés szinte állandó részévé vált a napi politikának és ezzel együtt nyilvánvalóan a kérdéssel kapcsolatos mindennapi manipulációkra is alkalmat szolgáltat.

A fenti eredményekből arra következtethetünk, hogy a nemzetiségi identitás kialakulása szempontjából még a szülői magatartásnál is fontosabb az, hogy a tágabb közösségben is szerezzék-e a gyerekek olyan élményeket, érik-e őket olyan hatások, amelyek már gyerekkorban megerősítik nemzetiségi „tudatukat”, természetessé teszik számukra a nemzetiségi nyelv és kultúra megőrzését.\* Ezen kívül a magyarországi kutatási eredmények szerint óriási hatással van a nemzeti identitás kialakulására az is, hogy a tágabb környezetben „közösségi megítélés” szerint kit tartanak szlováknak, illetve ma-gyarnak, illetve az a magyar vagy szlovák közösségi háttér, amelybe az illető egyénnek kell beilleszkednie.<sup>57</sup>

Tisztában vagyunk ugyanakkor azzal, hogy a „gyermekkori nyelvi szocializációban” gyökerező nemzeti identitás csak korlátozott mértékben mérhető fel az empirikus kutatás módszereivel. A nemzeti hovatartozás tudata individuális, gyakran érzelmi kategória, feltárása csak az egyéni életút és a szocializáció pon-

55. Ellenpróbák, ibid

56. Szántó, ibid

57. Garami, Szántó, Magyarországi szlovákok I., ibid

\* (Mivel itt alapvető nevelési-oktatási elvet érintenek szükséges leszögezni, hogy az ember nevelése három szinten történik. Ezek történelmi és fontossági sorrendje: család – iskola – társadalom. Szerk.)

tos ismeretében, mélyinterjú technikával lehetséges. A kérdőíves felvétel inkább az ún. „peremhelyzetekben” (a kisebbségi helyzetet, mindenképp ilyen helyzetként határozhatjuk meg) lejátszódó cselekvések tipizálására ad lehetőséget.<sup>58</sup>

A Márai Alapítvány nemzeti identitásvizsgálatánál az a meglepő tény is kiderült, hogy a szlovákiai magyarok saját identitásukat erősebbnek tartották a magyarországi magyarokénál, akiket „nem tartottak igazi magyaroknak”. A magyarországi magyarokat ennek megfelelően gyakran illették – nyilván a személyes tapasztalatból fakadó – olyan negatív tulajdonságokkal, mint pl. önző, képmutató, nagyképű, ígérető, de ígéretét be nem tartó, szélhámos, ügyeskedő stb. Nyilván, hogy ezek a tapasztalatok a frusztráció újabb kiváltó okai közé sorolhatók, hisz épp a szlovákiai magyar középiskolások körében végzett vizsgálatok mutatták ki, hogy a megkérdezettek közel háromnegyed része pozitív tartalmú képet hord magában Magyarországról (haza, anyaország, nyelvi háttér stb.).<sup>59</sup>

Gereben Ferenc ezt a jelenséget vizsgálati eredményei nyomán többek közt azzal magyarázza, hogy „a kommunizmus évei alatt Magyarország – a szocialista internacionalizmusnak álcázott szovjet birodalmi érdekek miatt – nem tölthette be a segítő-támogató, fontos viszonyítási és kötődési pontot jelentő anyaország szerepét. A határon kívüli magyar kisebbségek (így a szlovákiai magyarság) esetében is az identitástudat külsődleges fogódzói (országhoz, nemzethez tartozás, állampolgári kötődés) leértékelődtek, széttöredeztek, s helyükbe a nemzeti összetartozás részjelenségei, belső emocionális, etikai formái (nyelv, hagyomány, kultúra, történelem stb.) léptek.”<sup>60</sup>

A szlovák kérdezettek identitástudatában nem fedezhető fel ez a kettős magyarkép. Számukra a „magyar” ugyanakkor a veszélyforrásnak a hordozója. Ez a veszélyforrás minden esetben a „Nagymagyarország” területi visszaállításának, illetve Dél-Szlovákia elszakításának rémképében jelenik meg.<sup>61</sup>

Ez a kérdés azonban átvezet bennünket a magyar-szlovák viszonyt meghatározó történelmi stereotípiák problémakörének vizsgálatára.

A történelmi szlovák-magyar viszonyt meghatározó konfliktusképző pontok vizsgálata e témakörön belül magában foglalná a szlovák-magyar viszony történelméről alkotott felfogás értékelését is.

A mai szlovák társadalmat megosztó egyik vonal a történelem, a kölcsönös kapcsolatok történetének és történelmi személyiségek értelmezése és értékelése a szlovákok és a magyarok által. Ez a kérdés érinti a tudományt, a politikát és a történelmi emlékezetet. Ezt bizonyítja a szlovák-magyar alapszerződés előkészítése, mindkét ország történelemkönyvei, tudományos munkák, publicisztikai írások és az elvégzett kutatások válaszadóinak véleménye.

58. Kovács, ibid

59. Ellenpróbák, ibid

60. Gereben Ferenc: Az olvasáskultúra és a nemzeti identitástudat kapcsolata. (Vizsgálat hét ország magyar nemzetiségű népessége körében. Kézirat, Teleki László Alapítvány, Archivum



### A mai, illetve „igazságos” határok problémaköre

Az Első Világháború utáni határváltoztatás alapvető következménye volt az is, hogy a magyar nemzetiségű lakosság az uralkodó nemzet pozíciójából szám-szerű kisebbségi pozícióba került. Szoknia kellett az új identitást, új körülményeket, az új státuszt, ami olyan folyamat volt, amely nehezen és fájdalmasan megy végbe az etnicitásnál kevésbé érzékenyen átélt hovatartozás esetében is. Főként lélektani szempontból hozott az új szerep sok problémát és a lakosság egy része azt a döntést, amely eredményeképp kisebbséggé lettek, sérelemként fogta föl, ideológiai programjuk az etnicitás és az államiság szempontjából a határmódosítással volt azonos. Ezáltal konfliktusba kerültek az állam integritásával és gyakran az államhatalommal is. Ez az ún. „Trianon-trauma” máig jelen van a történelmi tudatban Magyarországon<sup>62</sup> és a szlovákiai magyarság körében is.

A nyilvánosság különböző módon vélekedik erről a problémáról. Ezt mutatják a szlovák és magyar nemzetiségű tanárok csoportjával elvégzett felmérések eredményei is.<sup>63</sup>

A magyar nemzetiségű válaszadók minimális számban tartották igazságosnak az I. illetve a II. Világháború után kialakult és máig érvényes határokat. Aránylag nagy részük (41,6%) nemzetiségi szempontból a bécsi döntés, 1938. november 2 után kialakult határokat tartotta igazságosnak. Történelmi szempontból szükséges megemlíteni, hogy ezt a határalakítást már a Magyarországgal 1945. január 20-án megkötött szerződés agresszióknak nyilvánította.<sup>64</sup>

Másként látták az igazságos etnikai határok kérdését a mindkét alcsoporthoz tartozó szlovák válaszadók. Túlnyomó többségük (a tisztán szlovák területekről származó szlovákok alcsoportjában 73%, és a nemzetiségileg vegyes területekről származó szlovákok alcsoportjában 54%) a Szlovákia és Magyarország közti mai határt tartotta igazságosnak és az etnikai alapon történő határváltoztatást nem tartották megengedhetőnek sem a CSSZFK keretében, sem Szlovákia önállósodása után.<sup>65</sup>

Történelmi szempontból a szlovák-magyar téma különös „élénkségének” okai röviden a sokáig tartó egy államalakzatban való létezésben gyökereznek – vagyis a szlovák társadalom olyan államalakzatban való létezésében, amelyben a magyar társadalom uralkodott, valamint a nem olyan régi perspektívaváltásban (1918-tól), amikor a hosszú ideig nemzetiségként élő szlovák társadalom állam-alkotó lett, a magyar társadalom egy része pedig kisebbség. Mindkét fél elfogadja, hogy közös

61. Ellenpróbák, ibid

62. P. Gradwohl, *La nouvelle alternative*, 32, 1994

63. Zelová, A.- Bacová, V. Sutaj, S. Vyrost, V.: *Interpretácia...* ibid

64. Vzťahy Slovákov a národnostných menšín v národnostne zmiešaných oblastiach Slovenska. (Ed. V. Paukovic) Kosice 1990

65. Zelová, A. Bacová, V. Sutaj, S. Vyrost, V.: *Interpretácia...* ibid

történelmük kedvezőtlen örökségtől súlyos. Ezt a negatív történelmi örökséget viszont különbözőképpen értelmezik. Mindkét közösség úgy tekinti a múltbéli kellemetlen terhet, hogy akit sérelem ért, az épp az ő közössége, nemzete.<sup>66</sup>

A válaszadók rálátása a szlovák-magyar kapcsolatok történetére a szlovák – magyar kapcsolatokon belüli negatív történelmi örökség képzetéből indul ki. A válaszadók sokkal gyakrabban tudtak olyan történelmi időszakokat vagy eseményeket megjelölni, amelyek negatívan hatottak a szlovák-magyar kapcsolatokra, mint olyanokat, amelyeket a jó kapcsolatok és a kölcsönös egyetértés jellemez. Emellett az egyes csoportok nemzetiségi hovatartozástól függően hajlamosak voltak úgy látni, hogy saját közösségük volt az, amelynek ártottak, amelyet sérelem ért.

A magyar nemzetiségű válaszadók egyrészt nagyobb számban említettek olyan időszakokat, amelyeket a jó kapcsolatok és a kölcsönös egyetértés jellemez, mint a szlovák válaszadók; másrészt pedig gyakrabban ismerték el a magyarok által a szlovákokon elkövetett sérelmeket, mint a szlovák alcsoportok a szlovákok által a magyarokon elkövetett sérelmeket. Tartalmi szempontból a két csoport ellentétesen értékelte: a magyar államban, ill. az Osztrák-Magyar Monarchiában való együttélés időszakát, amit a szlovákok többsége az elnyomás időszakának tartott, míg a magyar válaszadók az osztrák-magyar kiegyezésig egészében véve kedvezőnek látták; e század ötvenes éveitől a nyolcvanas évekig terjedő időszakot a szlovák alcsoportok pozitívabban értékelték, mint a magyarok; a második világháború befejezése utáni időszakot és Csehszlovákia azon próbálkozásait, hogy „megoldja a magyar kérdést” hasonlóan a némethez, ami a magyar alcsoportok tudatában nagyon elevennek és negatívan megéltnek bizonyult, de a szlovák alcsoportok ritkán említették.

A szlovák-magyar történelem globális értelmezésével összhangban voltak az egyes időszakokkal és személyiségekkel szembeni álláspontok. Az 1948 februárjától 1989 novemberéig terjedő időszakot a magyar nemzetscsoport helyzetének szempontjából a szlovák válaszadók olyan időszaknak ítélték, amikor a magyaroknak kedvező lehetőségei voltak a fejlődésre, míg a magyar válaszadók olyanak, amikor a magyarok fejlődési lehetőségei korlátozottak voltak (egy részük, mint a magyarok elnyomásának időszakát).

Annak értékelésekor, hogy egyes személyiségek mit tettek a szlovák-magyar kapcsolatokért, a válaszadók nagy része nem tudott (nem akart) nyilatkozni. Olyan tendencia mutatkozott, hogy a saját nemzetiségükhöz tartozó személyiségeket pozitívan értékelték, a másik nemzetiséghez tartozó személyiségeket pedig nem értékelték, vagy negatívan értékelték. Ez nyilván azokra a nevekre érvényes, amelyekhez kiélezettebb nemzeti orientáció, vagy nemzetileg orientált politika fűződik (pl. A. Hlinka, J. Tiso, J. Markus a szlovák és Horthy M., Antall J., Duray M. a magyar oldalon).<sup>67</sup>

66. ibid

67. ibid

Arra a kérdésre, mely történelmi személyiségekre vagy eseményekre büszkék, vagy melyek miatt szégyenlik magukat, a magyar válaszadók 60% azt nyilatkozta, hogy ilyen személyiséget vagy eseményt nem ismer, vagy egyenesen azt állították, hogy ilyen személyiség vagy esemény nem létezik, ami azt tanúsítja, hogy nemzeti és polgári önmeghatározásuk igen bonyolult.\* Fontosnak kell tartanunk azt a megállapítást, hogy a maradék 40% válaszaiban csak egészen ritkán fordultak elő a magyar történelem eseményei vagy személyiségei, többségben volt a cseh-szlovák történelem negatív vagy pozitív értelmű említése.<sup>68</sup>

A szlovák-magyar kapcsolatok negatív jelenségei a magyar állam időszaka illetve a 20. század történelmi realitásainak különböző értelmezéséből fakadnak. Ezek a mindkét etnikum történelmi emlékezetében jelenlévő valóságok gyakran lépnek föl a feszültség látens vagy közvetlen forrásaként.

A történelem, de főként az etnikum aktuális helyzete az interetnikus kapcsolatok szintjével egyetemben a kulcsfontosságú momentumok közé tartozik, ebből indul ki a szlovákiai etnikai közösségek jelenlegi tevékenysége. Ugyanakkor ezek különböző értelmezése az egyes szubjekumok által a feszültség forrásai közé tartoznak, főként a szlovák-magyar kapcsolatban. Arra az álláspontra, hogy nem volt szó sem aránytalan szlovákosításról, sem magyarosításról, a szlovákok 36,9% és a magyarok 21,7% helyezkedett. A kérdésről nem nyilatkozott a szlovákok 36,7%-a és a magyarok 21,2%-a.<sup>69</sup>

A történelem és történelmi emlékezet kétség kívül fontos tényezője a szlovák-magyar viszony alakulásának Hatványozottan érvényes ez a konfliktusokkal terhelt időszakok megjelenítésére a tankönyvek és a publicisztika, a mindennapi kommunikáció szintjén.

Szlovák tankönyvek magyarsággépének vizsgálatát több kutató is elvégezte. A lényegi kérdések megértése végett Szabolcs Ottó<sup>70</sup>, illetve Für Lajos<sup>71</sup> vizsgálatának eredményeit foglaljuk össze. A kutató által megírt összefoglaló tanulmány legtöbb problémát okozó részeit az alábbi pontokban foglalhatjuk össze:

1. Alapvetően hibás kiindulási pont, többszörösen eltorzított felfogás. A mai Szlovákia területé, soha, semmilyen formában nem különült el Magyarországtól, mégis önálló nemzeti történelemként szemléltetik, méghozzá Csehszlovákia történelmeként. Szlovákia történelme nem a magyar történelem szerves részeként kerül bemutatásra, hanem a „nyugat szlávok” történelmének elnyúló kontextusában. Lényeges módszertani probléma, hogy a történelmi látás-

68. Aktualne problémy Česko – Slovenska...ibid

69. Vztahy Slovákov a národnostných menšin...ibid

70. Szabolcs Ottó: Külföldi tankönyvek magyarsággépe, Tankönyvkiadó, Budapest, 1990

71. Für Lajos: Kisebbségi magyarok történelmi tudata. In: Sors és történelem, Magyar Fórum Könyvek, Budapest, 1992

\* Itt igazán fölmerül a kérdés, amit a szerzők nem válaszolnak meg: pontosan itt, mi teszi önmeghatározásukat olyan bonyolulttá? Nem lehet, hogy akiket kérdeztek, azok képe világosabb, mint a kérdezőké és az elemzőké? Szerk.

módot igénylő módszer keveredik az etnikai-nyelvi felfogással. A szlovák történelemszemlélet így egyfajta turmixá válik, amelyben a magyar történelem keveredik a szláv és benne a szlovák történelmi kontinuitással, amelynek más-más formában ugyan de állandóan fel-fel bukkanó ismérve a Magyarországtól történő elszakadási törekvés.

2. A történelem szerves fejlődésének általános szemlélete helyett, a szlovák történelmi fejlődés egyirányba mutató erőltetett menete bontakozik ki a tankönyv olvasói előtt. Szlovákia ezek szerint a Nagy-Morva Birodalom szétesése óta nem szűnt meg létezni (ergo az is szlovák birodalom volt, miként ezt a legújabb szlovák kiadványok teljes természetességgel állítják), hanem élte a maga szabályos életét csak épp a magyar fennhatóságnak alárendelten. Ezt érzékeltetik az ilyen szempontból következetesen használt földrajzi nevek és fejezet címek, mint Szlovákia „tatárjárás idején”. Szlovákia hozzájárult Magyarország fejlődéséhez a 12-14. században, Dél-Szlovákia a feudalizmus korában stb. Ennek ellenére Szlovákiának nagyon sokat köszönhet a magyar történelem: pl. rendre megszervezett felkeléseikkel a szlovákok képviselték a haladást az elmaradt magyarországi viszonyok közepette, Szlovákia volt a magyar majd a Habsburg Birodalom legfejlettebb része, nemeseink számára a Monarchia elnyomó szerepet töltött be. Szlovákia lett a magyar állam magva és gazdasági központja. Az állami hivatalok és a királyi udvar Szlovákiába, és Bratislavába /sic./ helyeződött át. Ez egész Nyugat-Szlovákia fejlődését fel-lendítette. A török támadások középpontjában Szlovákia, mint a török hódítás egyik fő célpontja jelenik meg, amely ellen természetesen Szlovákia és Csehország lakosai is felvették a harcot stb. Ebben az összefüggésben az sem érdekes, hogy Csehország, amely a szlovák törekvések állandó háttérbázisát és támogató jelenlétét adja, külön állami entitásként hosszú évszázadokon át ugyancsak nem létezett. Ugyanilyen kiragadott összefüggésben szerepelnek a szlovák egyház- és vallástörténet, a reformáció és ellenreformáció is, anélkül, hogy ennek magyar vonatkozásairól egy szót is megtudhatna a tanuló. A művészettörténeti részek bemutatásában ugyancsak az összefüggésekből kiszakított részben szerepel a szlovák gótika, reneszánsz, barokk, amellyel a magyar összefüggések helyett a cseh művészettel való szoros rokonságban látunk ábrázolva. Mindezt azért tartjuk említésre méltónak, mert erre a szemléletre az a jellemző, hogy itt Magyarország történelméből csupán az kerül bemutatásra, amit a tankönyvek szerzői szlovák nemzeti történelem szempontjából fontosnak, lényegesnek tartanak. Ennek a Szabolcs Ottó kifejezésével „lényegi totalitásnak” az a legnagyobb veszélye, hogy a történelmi összefüggésekből kiragadott szelektíven bemutatott részletek, azaz a „félkarú történelemszemlélet” hézagos és állandóan manipulálható történelemismeret az eredménye.
3. Ez a megcsontított történelemszemlélet – mint azt Sz. Dévai Judit vizsgálatai

is kimutatták – „mindvégig a többségi nemzet magyarsággal, Magyarországgal szembeni negatív attitűdjét tükrözi”.<sup>72</sup> Néhány szemléltető példa: a magyar törzsek állandó támadásainak vannak kitéve a nyugati szlávok, amelyek legyőzése után a magyarok átveszik az ő fejlettebb kultúrájukat (földművelést, állattenyésztést, vallást, államigazgatást, vagyis mindent). Szlovákiában dül a magyar főnemesi önkény. A magyar főurak anarchiájának köszönhetően pusztította Európát a török, miattuk volt éhínség, járvány, szegénység stb. Mindezt, az elmúlt kommunista éra időszakában még tetézte az osztályharcra épülő marxista történelemszemlélet, illetve az ezt is módosító „nemzeti és osztályharcos szempontok rövidre zárt összevonása”, amelyben természetesen ismét a magyarok töltötték be az elnyomó úri osztály szerepét (akiknek nem állt érdekében a nép helyzetének javítása), míg a szlovákok az alávetettek többszörösen elnyomottak szenvedését testesítették meg. A tankönyvhasználatban természetesen alakult ki az ítéletként sem közömbös vélekedés: „Minden szenvedésért a gaz magyar főnemesek a felelősek”, akik ellen hiába lázadoztak évszázadokon keresztül az elnyomott szlovákok. Ugyanakkor épp Für Lajos vizsgálata mutatta ki azt a szintén nem elhanyagolható tény, hogy a különböző szláv, illetve esetünkben cseh vonatkozású, de a magyarsággal is összefüggő történelmi események, pl. a huszita eszmék pozitív hatása Magyarországra, illetve a magyar történelem más kapcsolódási pontjai a cseh történelemhez, szintén kimaradtak a szlovák történelemkönyvekből.<sup>73</sup> Mindezzel persze nem azt akarjuk sugallni, hogy a negatív történelmi tények megkerülésére van szükség, hanem sokkal inkább szeretnénk kiemelni azt a fájó tény, hogy a magyarok és a szlovákok közös történetének negatív fejezeteit mindeztáig sem tudományos, sem tudati szinten nem sikerült megnyugtató módon – közös akarattal – feldolgozni.

4. Nem csoda, ha ennek a történelemfelfogásnak következtében ugyanarról a történelmi eseményről, illetve történelmi személyiségről, magyar és szlovák oldalon gyökeresen eltérő, egymásnak szinte teljesen szembeálló értékelésnek lehetünk tanúi. Így gyakran az a feltevés alakul ki az olvasóban, hogy ugyanaz a történelmi esemény egyszerre több különböző országban is lejátszódott, mitöbb ugyanabban a időben. Ennek ellenkező véglete az, amikor a „pártatlan” szemlélőben megszülethet a felismerés: ugyanannak a történelmi eseménynek különböző megjelenési formája létezik különböző népek történelmében, mégpedig egy és ugyanazon időpontban. Hosszasan sorolhatnánk ezeket az ellentmondásos szerepbe állított eseményeket, illetve személyiségeket, a honfoglalástól és Szent István királytól kezdve egészen az Első Világháborúig és Ferenc József császárig\*, sőt ezen túl is, terjedelmi okok miatt azonban nem tesszük. Elég, ha mindezek következtében levonjuk a szomorú

72. Sz. Dévai, ibid

73. Für, ibid

\* Ferenc József nekünk királyunk. Szerk

tanulást, amelyet mindennél jobban jellemez az a tény, hogy szlovák-magyar viszonyban nemcsak a közös történelemszemlélet, illetve a meglévő közös történelem elismertetése hiányzik, hanem feltűnő az is, mennyire nincsenek közös történelmi hősei a két népnek. Aki közös lehetne, annak esetében is folyik már a kisajátító eljárás. Mi több: nincs kiemelve a térséget fenyegető közös veszélyeztetettség, a „közös ellenség” szerepe sem, pedig e térség történelme hosszú évszázadokon keresztül másról sem szól, mint a Bizánci- vagy a Német-Római Császárság illetve a Habsburg-ház vagy a török szultánság hódító szándékairól és az ellenük való hosszúra nyúló küzdelemről. Mindennek megfelelően nincs kellően kiemelve egy olyan közös – elfogadható – történelmi időszak sem, amelyet mindkét fél kölcsönösen elismerhetne. Az ilyen korszakok, elhallgatott vagy elretusált, átszínezett módon vannak jelen a történelemtudatban. Az ellentmondó történelmi értékelés persze az „eltorzuló és eltorzító történelmi tudat” síkján okoz legtöbb károsodást, hisz mindez jelentős részben öncsonkolást, az értékekről való eleve lemondást, meghátrálást jelent mindkét fél részére. A „történelem lényeges kérdéseinek megítélésében – írja összefoglalójában Für Lajos – legfeljebb csak árnyalatnyi-, vagy hangsúlybéli-, de semmiképp sem lehetnek alapvető különbségek”.<sup>74</sup> A gondolat folytatásaként önként adódik a kérdés, hogy a „Dunavölgyi népek történetét annyira egybefűző közös szájak és kapcsolatok, a közösen ható tényezők, – az egymásrautaltság – bemutatása” nélkül vajon mitől várjuk e népek jelenbeli és jövőbeni egymáshoz való közeledését?<sup>75</sup>

Különösen éles kérdésként vetődik elénk mindez akkor, ha történetesen a kisebbségi iskolában tanuló diákokra erőltetik a többségi érdekeknek megfelelően eltorzított történelmet.

Lényegében ugyanezt erősítették meg a pozsonyi székhelyű Márai Sándor Alapítvány által szlovák-magyar felnőtt népesség körében elvégzett kutatási eredmények, amelyek szerint „a közös múlt szlovák illetve magyar megítélésében az a közös nevező, hogy az ezeréves együttlét alatt egyetlen kölcsönösen pozitívnak ítélt időszakot sem tudtak megnevezni a megkérdezettek.”<sup>76</sup>

Nem csoda, hogy a szlovákiai magyar középiskolások körében végzett vizsgálat eredményei szerint a kérdezett diákok nemzeti azonosságtudatában a legnagyobb torzulásokat épp az iskolai történelemoktatás okozta. A válaszokból egyértelműen kitűnt, hogy a diákok történelmi ismeretei hiányosak, tendenciózusak. A szlovák történelemről szóló ismeretek sematikusak voltak. A diákok eleve úgy vélekedtek a történelemről, mintha a szlovák történelem a magyar rovására, annak eltorzításával íródott volna. Így gyakran kerülhettek a középiskolások abba az ellentmondásos, akár skizoid helyzetbe, hogy pl. a magyar történelem pozitív

74. *ibid*

75. *ibid*

76. Ellenpróbák, *ibid*

szereplőit a szlovákság ellenségeként ismerték meg, vagy hogy magyarnak hitt történelmi személyeket, mint a szlovákság képviselőit látták viszont a szlovák történelemtankönyvekben. Ugyanígy rányomta a bélyegét a marxista történetírás is a történelemoktatásra: ennek köszönhetően középiskolásaink épp a csehszlovák közelmúltról, az első republikáról szereztek egyoldalú, sematizált ismereteket. E jelenségek súlyos zavarokat okozhattak a gyermekek számára a mindennapi életben is. Válaszaikból egyértelműen kiderült, mást hallottak a szüleiktől a magyar és a csehszlovák történelemről, s egészen mást az iskolában. A gyökeresen különböző, egymásnak teljesen ellentmondó történelmi „valóságok” erősíthették a kérdezettek válaszaiban is megfigyelhető ún. kettős kommunikáció megjelenését, azaz van egy magántörténelem, amelyről csak a „rejtekhelyeken”, otthon, a barátok között, szűkebb körben lehetett beszélni, és van egy hivatalos történelem, amelyből vizsgázni kell.<sup>77</sup>

Ez a helyzet változhatott valamit a rendszerváltás óta, bár e változásokat nem szabad túlértékelnünk, hiszen a tanárok és nagyrészt a tankönyvek is ugyanazok maradtak: a marxista történetírás ugyan érvényét veszítette, de helyét egyre hangosabban követelve magának, igyekszik elfoglalni a nacionalista történetírás. Csehszlovákia kettéválása a szlovák történelemszemléletben és -oktatásban véleményünk szerint még inkább felerősíti a fent leírt szemlélet érvényre jutását, bár mindezt egy külön vizsgálódás tárgyaként kellene megerősíteni vagy megcáfolni a cseh, a szlovák és a magyar történelem felfogás tükrében.

A szlovákiai magyar középiskolások körében végzett kutatásokban ezenkívül ugyancsak a fenti kép negatív következményeként fogható fel az a válaszadói magatartás, hogy a megkérdezettek 40%-a ellenségesnek látta a szlovák-magyar múltbeli viszonyt. Ez a fentiekből kiindulva nem meglepő eredmény, hisz a magyar és a szlovák nép (a fentiekkel épp ellenkező) hagyományosan békés együttélése a múltban a diákok többsége számára teljesen ismeretlen fogalomnak tűnt. A történelmi szlovák-magyar viszony ellenségesnek ítéltése egyértelműen a tankönyvekből sugallt történelemszemléletből származtatható.

Pontatlan információkkal rendelkeztek a kérdezettek a szlovákság lélekszámának megbecsülésével kapcsolatban. A világ szlováksága létszámának becsléseiből 10'860'000-es átlagot kaptunk. A megkérdezettek ugyanígy magasan felülbecsülték az összmagyarság létszámát is. Hasonlóan pontatlanok voltak információik a szlovák történelmi személyiségek meghatározását illetően is. Nem vigasztaló az sem, hogy a hasonló pontatlan tudásállapotot a magyarországi szlovákok körében elvégzett vizsgálatok is regisztráltak.<sup>78</sup>

Mindezt ugyancsak a történelemtanítás rovására írható, minthogy az is tény, hogy a megkérdezettek több mint egyharmada a szlovákokat, illetve a szlovák

77. Kovács, *ibid*

78. Székely, *ibid*



nép csoportot potenciális ellenfélként, vagy legalábbis konfrontációs, szembeálló csoportként fogta fel. A legtöbben a szlovákokat valamiféle gyűjtőfogalommal egyszerűen magyarellenesnek titulálták. A két nép közti ellentéteket, sztereotípiákat, előítéleteket jól példázzák a diákok fogalompárosításai: a magyar nyílt, a szlovák zárkózott, a magyar szerény, a szlovák önző és így tovább. Az egyoldalú jellemzések azt mutatják, hogy megkérdezett diákjaink a magyarokról írtak inkább jó tulajdonságokat, míg a szlovákokról inkább rosszakat.<sup>79</sup>

A szlovák és a magyar közösség nézetei a szlovákiai magyar népcsoport helyzetének általános értékelésében is eltérnek. Míg a szlovákok 63%-a azt kedvezőnek és 30% átlagon felülnek ítélte, a magyarok kritikussabbak voltak: nézeteik a következőképp alakultak: 49% a magyarok helyzetét és jogait egészében véve kedvezőnek ítéli, 47% korlátozottnak. 1994 májusától emelkedett azoknak a száma, akik kedvezően értékelték helyzetüket.

A legkedvezőbbben a vegyes területeken élő szlovákok ítélik meg ezt a kapcsolatot (52). A magyarok irányában legelutasítóbbak azok a szlovákok, akiknek nincs mindennapos tapasztalata a magyar lakossággal. Ott, ahol 50%-nál több magyar él, a szlovák-magyar kapcsolatokat a szlovákok 50% jónak ítéli, a tisztán szlovák környékeken csak a szlovákoknak csak 17% gondolja így, a vegyes területeken a szlovákok 25% érzi a magyarosítás veszélyét, a tiszta szlovák területeken a szlovákok 60%.<sup>80</sup>

A szlovákok és a magyarok kapcsolatában uralkodó feszültség okainak értékelésében a magyar és a szlovák válaszadók nézetei ellentétesek és tele vannak gyanakvással és vádaskodással.

A magyar oldalról ez a:

1. a veszélyeztetettség érzése, ami a következő szavakkal fejeznek ki: a szlovákok azt akarják, hogy a magyarokat telepítsék át a Duna másik oldalára (66%), Dél-Szlovákiában fenyeget a magyarok szlovákosítása (56%), a szlovákok többnek képzelik magukat a magyaroknál (55%);
  2. sérelmek és teljesítetlen jogos igények: a vegyes területeken kétnyelvű feliratokat kellene használni (89%), a vegyes területeken a hivatalnokoknak mindkét nyelvet beszélniük kellene (89%), a második világháború után a szlovákok igazságtalanul jártak el a magyarokkal szemben (66%), a vegyes területeken élő szlovákoknak meg kellene tanulniuk magyarul (53%);
  3. a másik fél megvádolása azzal, hogy a szlovák politikusok gerjesztik a vitákat (75%).
- Szlovák oldalról:
1. a terjeszkedéstől és irredentizmustól való félelem: a magyaroknak aránytalanul nagy igényei vannak (82%), a magyarok a szlovákok kárára terjeszkednek (80%), a magyarok többnek érzik magukat a szlovákoknál (76%), a szlová-

79. Barabás, ibid

80. ibid

kok visszavonulnak a magyarok elől (75%), a magyarság legszívesebben hozzá-csatolná Dél-Szlovákiát Magyarországhoz (66%), Dél-Szlovákiában a magyarok jobb körülmények közt élnek mint a szlovákok (63%), Szlovákia déli részén a szlovákok magyarosítása fenyeget (55%);

2. a másik fél vádolása a viták gerjesztésével: a szlovákok és a magyarok közti feszültséget a magyar kormány gerjeszti mesterségesen (68%), a szlovákok és a magyarok közti feszültséget a magyarok egyes politikusai gerjesztik mesterségesen (62%);
3. radikális megoldások javasolása: minden magyarnak meg kellene tanulnia szlovákul (92%), a szlovákiai magyaroknak olyan jogokat kellene kapniuk, mint a magyarországi szlovákoknak (66%),\* az lenne a legjobb, ha a magyarok elköltöznének Magyarországra (49%). Aránylagos egyetértés van azon állítás elutasításában, amely szerint az lenne a legjobb, ha a szlovákok kiköltöznének Dél-Szlovákiából (ezzel csak a magyarok 7% és a szlovákok 10% ért egyet).<sup>81</sup>

A szlovák-magyar kapcsolat a magyarok szemével a szlovákiai kutatási eredményekben:

Nagyobb fokú optimizmus. – A magyaroknak csak 20% gondolja úgy, hogy az együttélés sosem lesz jó. Jellemző: a szlovák-magyar kapcsolatok politikai célokból történő mesterséges dramatizálásának tudata; a kényszerűség (95%) és a közéleti tényezők egyértelmű igénye a vegyes területeken (90%), amivel a szlovákok többsége nem ért egyet; az, hogy Szlovákiában élő nemzeti kisebbségként, jogukat a magyarországi szlovák kisebbség viszonylatában értékeljék<sup>82</sup>; ugyanolyan elterjedt a dél-szlovákiai magyarok szlovákosításától való félelem (48%), mint a vegyes területeken élő szlovákok részéről a magyarosítástól való félelem.<sup>83</sup>

A szlovákok és a magyarok közti kapcsolatot a válaszadók nem látják problémamentesnek. 1993 márciusában e kapcsolatot nagyon jónak ítélte a válaszadók 5%-a inkább jónak, mint rossznak 44%-a, inkább rossznak, mint jónak 38%-a nagyon rossznak 7%-a. Tehát valamivel több a pozitív értékelés, mint a negatív. A magyarok már hagyományosan kedvezőbben ítélik meg a szlovák-magyar kapcsolatokat.<sup>84</sup>

A szlovák és a magyar nemzetiségű polgárok körében egyaránt elterjedt az a nézet, hogy a rossz dél-szlovákiai szlovák-magyar kapcsolatokat főként azok

81. ibid

82. Aktuálne problémy Česko – Slovenska. január 1992....ibid

83. Bútorov, Z. – Rosová T.: Slovensko – madarské vzťahy. Slovensko – madarské, vzťahy v XX. storočí Veda. Bratislava 1992

84. Aktuálne problémy Slovenska po rozpade CSFR,...ibid

\* Jó lenne tudni, hogy kik és miért tartják ezt radikális követelésnek? Elvégre a szlovákok Magyarországon betelepülők, akik kedvező feltételek biztosítása esetén sem voltak hajlandók a mai Szlovákiába települni, míg az ottani magyarok östelepések. Szerk.

hangoztatják, akik nem ott élnek.\* A magyarok 90%-a gondolja ezt, a szlovákoknak pedig 64%-a.

A magyarokkal szembeni előítélet és ellenszenv a szlovákok részéről gyakoribb a tiszta szlovák területeken. A vegyes területeken élő szlovákok gyakrabban hangsúlyozzák a szlovák-magyar kapcsolat mesterséges dramatizálását a politikusok által. Megerősítést nyertek a korábbi felmérések tapasztalatai, hogy a szlovákok és a magyarok közti kapcsolatokat nem befolyásolják statisztikailag jelentős mértékben olyan szociális–demográfiai tényezők, mint a kor, a nem, a végzettség vagy a vallás. Csak a legnagyobb városokban jegyezték magasabb fokú toleranciát.<sup>85</sup>

A magyar népcsoport iránti hozzáállás alapján a szlovák nemzetiségű lakosság három kategóriába osztható:

- toleráns, kedvező hozzáállással rendelkező lakosság – 30%;
- ambivalens hozzáállással rendelkező lakosság – 36%;
- intoleráns, konfrontatív hozzáállással rendelkező lakosság – 34%;

A magyarok iránti kedvező hozzáállásnak jellegzetes értékkordinátái vannak. Gyakoribb azoknál a szlovákoknál, akik a mai rendszert részesítik előnyben a „november-előttivel” szemben, olyan válaszadóknál, akik kedvezőbben ítélik meg a visegrádi együttműködést és olyan embereknél, akikhez közel állnak a piacgazdaság elvei. A magyarsággal szemben konfrontatív álláspontra helyezkedő személyek körében főleg a DSZM és a SZNP arat sikereket. Ezek leginkább J. Slota, V. Meciar és J. Lupták támogatói. A DU, KDM és a DBP átlagon felüli mértékben vonzzák a magyarokhoz kedvezően viszonyuló válaszadókat.<sup>86</sup>

A jelenlegi szlovák-magyar kapcsolatokat a válaszadók nem látták egyértelműnek, potenciális konfliktusokat és az együttműködés elemeit egyaránt felfedezni vélték bennük. A tiszta szlovák területekről származó szlovák válaszadók mindkét vegyes területről származó csoporttal szemben a kapcsolatok személyes szintjét látták negatívabban, míg a magyar válaszadók az államközi szintet.

A Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatalának Közvéleménykutatási intézete felmérést végzett a tolerancia és az intolerancia témakörében.<sup>87</sup> A felmérés érdekes eredményeket hozott a felszínre a szlovák-magyar kapcsolatokkal összefüggésben.

Szlovákia lakosságának tudatában a toleranciához leggyakrabban a következő három értelmezés fűződik:

1. a tolerancia kommunikációs síkja (meghallgatni mások véleményét; kontaktus, vita);

85. Aktuálne problémy Slovenska po rozpade CSFR,...ibid

86. O. Dostál, Slováci a Maďari...ibid

87. Benkovicová, L.: Tolerancia a intolerancia v každodennom živote slovenskej spoločnosti optikou výskumu verejnej mienky. In. Sociológia, 27, 1995, c. 5-6, s. 385

\* Az előzőekben a szerzők adatokkal igazolták, hogy ez így igaz. Szerk.

2. a toleranciát bizonyos empátiaként konkretizálja (más emberek megértésének, szükségleteik, érdekeik átértésének képessége, kompromisszumra, megegyezésre való törekedés);
3. a tolerancia tartalmi értelmezése a nyilvánosság felfogásában a minden ember iránti tisztelet, Szlovákia minden polgára emberi jogainak betartása.

A fogalom felfogásában megfigyelhető különbséget statisztikailag jelentéktelen mértékben befolyásolja a kor, eltérés mutatkozott a végzettség függvényében. Az alacsonyabb fokú végzettséggel rendelkező válaszadók a tolerancia fogalmát a békülékenységgel és mások véleményének meghallgatásával kötik össze. A felsőfokú végzettségűek aktívabban fogják fel a toleranciát, beleértve annak szükségességét, hogy a társadalom minden tagjának emberi jogait tiszteletben tartsák. Sajnos, ahogy azt az elvégzett sajtóelemzések bizonyítják, a szlovákiai politika a kormány – ellenzék, ill. koalíciós pártok – magyar pártok kapcsolataiban még az alapfokú végzettséggel rendelkező emberek tolerancia-felfogásának szintjére sem tud eljutni. A megkérdezettek is Szlovákiában a tolerancia hiányát leginkább a politika terén érzékelik, a különböző politikai pártok és mozgalmak képviselőinek egymás közti kapcsolatában. A szlovákiai reprezentatív csoportban kb. minden tíz megkérdezettből kilencnek az volt a véleménye, hogy a tolerancia nagyon hiányzik, vagy egyáltalán nincs jelen a politikusok kapcsolataiban.

A mai valóság az, hogy a nyilvánosság egy részének gondolkozásában a lakosság nemzetiségileg, vallásilag vagy fajilag meghatározott csoportjai a további sikeres fejlődésre nézve veszélyt jelentenek (44%). A magyarok kivételével a többi megfigyelt szociális–demográfiai csoportban (kor-, végzettség-szerinti, szocioprofesszionális csoportokban, a szlovák települések minden (nagyság) típusában az az elképzelés uralkodik, hogy léteznek lakossági csoportok, amelyek veszélyt jelentenek Szlovákia számára. A szerzők megjegyezték, hogy a közvéleménykutatások nem vizsgálják a fenyegetettség-érzet objektivitását, vagy reális alapját, csak lejegyzik azt a tényt, hogy ilyen érzet él ma a nyilvánosságban. Az 1995 márciusi és az 1994 májusi adatok összehasonlítása a közvéleményben felmerülő álláspontok gyakorlatilag egyforma elhelyezkedését mutatja Szlovákia fenyegetettségének problémakörében.

A szlovákiai reprezentatív csoportban a Szlovákia fenyegetettségét vallók fele két etnikumot lát veszélyesnek – a magyart és a romát. Szlovákia minden ötödik lakosa a magyarokat és a romákat különböző okokból Szlovákiára nézve veszélyes csoportoknak tartja. A magyarok szerintük „magyar jelleme” miatt jelent veszélyt. A magyarok viselkedésére, jellemére és tulajdonságaira a kérdezettek véleménye szerint az „uraskodás”, „örökös elégedetlenség”, „más nemzetekkel való békés együttélésre való képtelenség” jellemző, az, hogy „nem tisztelik Szlovákiát”, „gyűlölik a szlovákokat”... stb. A magyar jellem különböző negatív vonásait azon polgárok 47%-a említette, akik a náluk élő magyarokat Szlovákiára

nézve veszélyesnek tartják. További nagyszámú csoport (32%) a magyar veszély indoklására különböző elképzeléseket hozott föl az irredentizmus veszélyéről, a köztársaság egységének és az államhatárok fenyegetettségéről ( „nem adták föl a „Nagymagyarország” gondolatát, Szlovákia déli részét akarják, el akarnak szakadni, területi követeléseik vannak”). A válaszadók egy ötöde egyéb, tartalmilag nagyon sokszínű érveket hozott fel („nyugtalanságokat okoznak, ezeréves tapasztalatunk van velük, megbontják a jó kapcsolatokat, nem ismerik a tolerancia fogalmát, nem hiszek nekik”).<sup>88</sup>

A fiatalok reprezentatív csoportjában a magyarok részéről 47% érez fenyegetettséget, a romák részéről 60%. Azzal a kijelentéssel, hogy „Szlovákiában minden embernek egyenlő jogokat kell biztosítani” mindkét csoport több mint 80%-a egyetértett, ami azt jelenti, hogy e nézet elterjedtsége a közvéleményben magas.

A magyarokhoz fűződő viszonyát a válaszadók 28% barátinak, 25% inkább barátinak, 25% közömbösnek, 15% inkább ellenségesnek és 5% ellenségesnek mondta. Az összehasonlítás kedvéért elmondható, hogy a magyarokhoz való pozitív viszonyulás gyakoribb volt, mint pl. a zsidókhoz, oroszokhoz, ukránokhoz, és nagyjából olyan gyakori, mint a németekhez és a lengyelekhez való pozitív viszonyulás. Az elvégzett elemzés bebizonyította, hogy a magasabb életszínvonalal rendelkező lakosok pozitívabban viszonyulnak a kisebbségekhez, mint az átlagos vagy alacsonyabb életszínvonalal rendelkezők (kivételt képeznek ez alól a romák, akikkel szemben a szociálisan gyengébb emberek mutatkoznak barátságosabbnak).<sup>89</sup>

Az asszimilációtól való félelemmel kapcsolatban érdekes, hogy mindkét etnikumban létezik a saját ill. a vele kontaktusban lévő etnikum helyzetének olyan megközelítése, miszerint őket a másik előnytelen helyzetbe hozná sőt elnyomná. A kutatás eredményeiből az következik, hogy azt a véleményt, miszerint a szlovákok előnytelen helyzetbe hozzák sőt elnyomják a magyarokat, a magyarok körében nagyon gyakorinak vélte a szlovák válaszadók 16,7%-a és a magyar válaszadók 15,8%-a. Gyakorinak találta a szlovákok 24,6%-a és a magyarok 43,5%-a. Ritkán előfordulónak a szlovákok 25,8% és magyarok 23,1% tartotta, és azt, hogy ez a vélemény egyáltalán nem él a magyarok körében, a szlovákok 15,9% és a magyaroknak csak 4,7% gondolta

Annak a véleménynek az előfordulását és intenzitását, miszerint a magyarok előnytelen helyzetbe hozzák sőt elnyomják a szlovákokat, a szlovákok nagyjából az előbbiekkal megegyezően értékelték. Szembetűnő eltérés csak két alternatív válasz esetében mutatkozott a magyar válaszadók csoportjában. A véleményt gyakorinak találta a magyar nemzetiségű válaszadók 23,1% és azt, hogy egyáltalán nem létezik, 23,3% gondolta.

A másik etnikum által történő előnytelen helyzetbe hozásról ill. elnyomásról

88. ibid

89. ibid

adott válaszok elhelyezkedése azt mutatja, hogy a válaszadók a másik etnikum tagjait, a mindkét etnikum bizalmát romboló etnocentrizmussal gyanúsítják. Az ilyen nézetek előfordulását az adott etnikumnál alapvetően mindkét etnikum megközelítőleg egyformán ítélte meg.<sup>90</sup>

Kérdéses, hogy a felsorolt negatív értékelések együttélés során szerzett tapasztalatokat juttattak kifejezésre, vagy a mindennapi élettől független tényezők hatását tükrözik. Nagyobb fokú nemzetiségi összeférhetetlenség csak a közélet terén volt megfigyelhető. Ezt gyakorinak ítélte a szlovákok 28,8% és a magyarok 33,4%. A munkahelyen a nemzetiségi összeférhetetlenség előfordulását gyakorinak ítélte a szlovákok 15,3% és a magyarok 15,2%. Egyéb területeken a válaszadók alacsonyabb fokú nemzetiségi összeférhetetlenségről nyilatkoztak.<sup>91</sup>

Szlovákia lakosságának túlnyomó többsége (a szlovákok 67% és a magyarok 60%) úgy érzi, hogy 1993 januárja után a szlovák-magyar kapcsolatok megromlottak. A szlovákok és magyarok közti viták erőszakos rendezésétől Dél-Szlovákiában a szlovákok és magyarok 40% tart.<sup>92</sup>

A szlovákok magyarokkal szembeni hozzáállása gyakorlatilag nem változott. Ezt tanúsítja a társadalmi távolság nagyjából változatlan szintje: aránylag magas értékeket ér el a szlovák nemzetiségű polgárok magyarokkal szembeni társadalmi távolsága: a szlovák nemzetiségű válaszadók 39% azt nyilatkozta, hogy nem szeretné, ha magyar lenne a szomszédja, 43% nem szeretné ha közeli rokona lenne magyar.<sup>93</sup>

Egy további felmérésben a szlovák nemzetiségű válaszadók 63% úgy nyilatkozott, hogy nem bánná, ha szomszédságukba magyarok költöznének, 33% bánná (1993 márciusában 39%).<sup>94</sup>

1993-1994-ben a magyarokkal szembeni társadalmi távolságtartás nem változott. A szociodemográfiai jellemzők közül statisztikailag jelentős differenciáló tényezőnek mutatkozott a végzettség és a nemzetiségi hovatartozás. Nagyobb fokú a mások iránti bizalmatlanság az alacsonyabb végzettségű idős emberek körében. Legnyitottabbak a 24-25 éves emberek és a középiskolai végzettséggel rendelkezők. A legkevésbé bizalmatlanok a felsőfokú végzettségű válaszadók, nagyobb szociális távolság mutatkozik „mások” iránt a szlovák nemzetiségű válaszadóknál, mint a magyaroknál.<sup>95</sup> A mások iránti nagyobb bizalmatlanságot mutató embereknél megfigyelhető a szociális frusztráltság, igazságtalanság érzésének magasabb foka, erősebb paternalista elvárások az állammal szemben, privatizáció ellenes álláspont, a külföldi tőke belépésének ellenzése. Gyakrabban utasítják el a

90. Vztahy Slovákov...ibid

91. ibid

92. Aktuálne problémy Slovenska po rozpade CSFR,...ibid

93. ibid

94. ibid

95. ibid

demokratikus elveket, kik inkább az erős kéz elvét preferálják, a politikusok által meghozott törvények tolerálását, a többség döntésének elfogadását, még a kisebbség kárán is, a nemzet egységét és zártágát a nézetpluralitás fölé helyezik, támogatják, hogy a kormány ellenőrzése alatt tartsa a médiákat...

Más nemzetek, nemzetiségek és fajok iránti bizalmatlanság jellemzi a DSZM és a SZNP támogatóit. Ezek az emberek elégedettebbek a szlovákiai fejlődéssel.<sup>96</sup>

Ami a kisebbség jellemzését illeti, tagjainak nagy száma és amellett, hogy területi elhelyezkedésük koncentrált, jelentős szerepet játszik az, hogy a magyar nyelv nagyon különbözik a szlovák nyelvtől, a magyar nyelv nagymértékű megőrzése és használata, az erős nemzetiségi érzés és öntudat.

A legutóbbi népszámlálás szerint a magukat, magyarnak valló személyek 98,1% a magyart tartja anyanyelvének (1,4% a szlovákot). A magyar válaszadók körében nagy az összhang a hivatalosan vezetett magyar nemzetiségi hovatartozás és a nemzetiségi érzés között. Erősen tudatában vannak nemzetiségi hovatartozásuknak és azt fontosnak tartják. Közösségi szinten is jellemző etnikai önmeghatározásuk – erősen kötődnek a szlovákiai magyar népcsoporthoz és a magyar nemzethez. A tanárok csoportjában végzett felmérés teljes megegyezést eredményezett a nemzetiségi érzés és az anyanyelv között. Családjukban, munkahelyükön és nyilvánosan saját nemzetiségükhöz tartozó személyekkel (több mint 70%) csak magyarul kommunikáltak. Többségük (több mint 90%) azt nyilatkozta, hogy legalább részben beszéli a szlovák nyelvet és ezt használja a szlovákokkal való kommunikációra; abban az esetben, ha a szlovákok beszélnek magyarul, akkor itt is az anyanyelvüket részesítik előnyben.<sup>97</sup>

A magyar nyelv dominanciáját a kommunikációban erősíti a lakosság koncentrációja, az etnikumon belüli házasságok aránylag jelentős száma, az eredeti nemzet államának közelsége és az ezzel fenntartott anyagi, kulturális, szellemi kötelek. A nyelv jelentősen megkülönbözteti a magyar közösséget a szlováktól, ez az alapvető etnointegrációs elem, amelyre a magyar népcsoport identitása épül.<sup>98</sup>

1990-hez képest kissé csökkent azon szlovák és magyar válaszadók száma, akik mind a szlovák, mind a magyar nyelvet beszélik. A családon belül a magyarok 9%-a beszél szlovákul és a szlovákok 17%-a magyarul.<sup>99</sup>

Alapvetően fontosnak, pl. a kisebbségi nyelvek használatát szabályozó törvény alkotásakor, azt kell tekinteni, hogy a nemzetiségileg vegyes területeken élő szlovákoknak kb. 50%-a is csak szlovákul tud, míg csak magyarul a magyar nemzetiségű lakosoknak csak 3%-a beszél.

A megfigyelt szociálpszichológiai jellemzők közül hatottak: a hajlandóság

96. ibid

97. Zelová, A. Bacová, V. Sutaj, S. Výrost, V.: Interpretácia...ibid

98. ibid

99. Sucová, D. Názory...ibid



más etnikum tagjainak a közeli rokoni körbe való befogadására és a kedvező hozzáállás a magyar nyelv használatához Szlovákiában, amely szorosan összefüggött a nemzetiségi hovatartozással.<sup>100</sup>

A kutatások bebizonyították a magyar nemzetiségű lakosság a társadalmi és politikai képviselők által kitűzött célokkal való hangoztatott magas fokú azonosulását. A magyar nemzetiségű válaszadók többsége magas fokú egyetértésnek adott hangot azon célokkal, amelyek egymás megismerését és a toleranciát hirdetik, sőt ezeket a nemzetiségi iskolaügyet, kultúrát és nyelvet érintő igények fölé helyezték.<sup>101</sup>

A nemzetiségi kisebbséghez való tartozás a magyar válaszadókban fokozza az érzékenységet a demokrácia kérdéskörében. Gyakrabban vallják a demokratikus politika kultúra elveit: az erős kéz elvével szemben előnyben részesítik a politikai tárgyalás módszerét, jobban hangsúlyozzák a nézetpluralitás és a demokrácia szabályai betartásának fontosságát.<sup>102</sup>

Az ellenségkép kialakítása természetes módon hozza magával az önkép torzulását illetve még valamit, amit a Márai Alapítvány által végzett kutatás vezetője immár „súlyos patológiás” jelenséggént diagnosztizált. A magyar nemzetiségű válaszadók csoportjának 73%-a nem szeretné, ha gyermeke Szlovákiában, azaz a saját szülőföldjén élné le az életét és azon fáradozik, hogy ő vagy gyermeke mihamarabb elkerüljön innen.<sup>103</sup>

A megkérdezettek úgy nyilatkoztak, hogy a fenti kérdésekkel kapcsolatos ismereteiket döntő többségben vegyes forrásokból – azaz rádió, tv, sajtó – merítik. A családi baráti kört jelölték a második helyen, míg a könyvet, illetve a történelemórát utolsó helyen nevezték meg. A vizsgálat világos összefüggést mutatott ki a másik népről alkotott attitűdök és az ismeret, illetve az adott esetben meglévő információ-mennyiség között, illetve megerősítette az eddigiekben is meglévő vélekedést, hogy az olvasottság, magasabb fokú iskolázottság, illetve a kultúra általában pozitív irányba befolyásolja a két népcsoport egymásról alkotott véleményalkotását.<sup>104</sup>

A magyarországi szlovák fiatalok körében Szántó-Garami szerzőpáros által elvégzett kutatás szerint viszont információs és egyéb forrásként első helyen egyértelműen a családi közösségi kör jelent meg. Ugyanakkor arra is rávilágít ez a modell, hogy egy nagyon sajátos összefüggés van a család, a közösség és az iskola kifejezetten a nemzetiségi érzésekre gyakorolt hatásában. Az utóbbi egyfajta „közvetítő” szerepet tölt be a család és a közösség között.<sup>105</sup> A magyarországi szlovák fiatalok válaszaiból viszont kiderült, hogy a szülői elvárásoknak, a család életéhez kötődő élményeknek volt a legnagyobb szerepe a nemzetiségi identitás formálásában. Az

100. Zelová, A. Bacová, V. Sutaj, S. Výrost, V.: Interpretácia...ibid

101. Vzťahy Slovákov...ibid

102. Fórum,...ibid

103. Ellenpróbák, ibid

104. Barabás, ibid. Lásd. még erről Gereben: Az olvasáskultúra. ibid

105. Garami – Szántó, Szlovák, ibid

iskola és az innen származó információk csak a második helyre kerültek.

„A történelem újra meg újra elmondható és elmondandó. A konkurens történelemértelmezések szüntelen egyeztetésre, alkura, közös kidolgozásra szorulnak, miközben értelmezési konfliktusok, viták, ütközések fordulnak elő, amelyek természetesen. Mindenkinek joga van a saját történelemfelfogásához, de senkinek sincs joga a másik nevében beszélni, ugyanakkor mindenkinek kötelessége a kölcsönös megértés keresése.”<sup>106</sup>

A szlovák-magyar viszony illetve annak etnikai aspektusaira is kitérő kutatások egyik máig leghiányosabb része a konfliktuskutatás. 1993-ban egy „workshop” műhelymunka keretében együttlévő magyar és szlovák újságírók e témával kapcsolatos véleményét vizsgálta meg lekérdezéssel, magyar kollégák segítségét is bevonva, Christien Michelsen német szociológus. A felmérésről írott tanulmányában kifejtette, hogy a megkérdezettek döntő többségében egyetértettek azzal, hogy a két nép között jelenleg meglévő problémák megoldása végett egyfajta válságkezelésre, a jelenlegi helyzet megváltoztatására van szükség.

A jelenlegi helyzetből azonban negatív irányba is vezethet az út. A résztvevők egyik feladata tehát épp az volt, hogy újságírói hivatásukból eredően vázolják fel a negatív irányba való továbbjutás, tömegkommunikáció által is közvetíthető „legmegfelelőbb” eszközeit.

A szlovák válaszadók ilyen eszköznek vélték az olyan híradásokat, amelyek a szomszéd ország szerepvállalásáról szóltak a saját államrend megdöntésére irányuló összeesküvésekben; az olyan sajtójelentéseket, amelyek arról szólnak, hogy a szomszédok katonai repülőgépei megsértik országuk légterét; híradásokat arról, hogy nemzetiségi kommandók országuk polgárait lemészárolják; említettek még rágalmozásokat homályos utalásokat és gyanúsítgatásokat a szomszédos ország prominens személyiségeivel kapcsolatban; illetve felhozták a folyamatos emlékeztetést a múlt fájó pontjaira; stb.

A magyar válaszadók ilyen eszköznek nevezték a Gabčíkovo-Nagymaros probléma erőteljes átpolitizálását; a kisebbségek kitelepítésére vagy a nemzetiségi nyelv betiltására irányuló követelések megjelenését; egyes politikusoknak a kommunista diktatúra során állítólag elkövetett mocskos tetteinek „leleplezési” kísérleteit; az évszázados jogtalanságok „megtorlására”; a szomszédos nemzet „Európán kívüli elemként” való megbélyegzése szóló felhívásokat; a szomszédos országban élő saját nemzetiség erőszakos asszimilációjáról szóló híradásokat stb.

Mindkét oldalon szerepeltetett negatív eszköz volt a nemzeti érzések súlyos megsértése; a szomszédos ország megbélyegzése, katonai erődemonstrációk támogatása; fajgyűlölő eszmék terjesztése; nacionalista tartalmú írárok közlése a hurrá-patriotizmus szellemében; megerőszakolt nőkről és megvert gyermekekről szóló híradások; kívülálló országokkal létrehozott ellenséges koalícióról szóló híradások a békés megoldás híveinek folyamatos lejáratása, rágalmozása; a másik

oldal militáns megnyilvánulásairól szóló híradások, tárgyszerű érvelés helyett emocionális megnyilvánulások közlése; állítólagos tömeggyilkosságokról és szabotázsakciókról szóló híradások; közlekedési balesetek vagy ételmérgezések stb. olyan beállítása, mintha azok merényletek lennének a szomszédos országban élő saját nemzetiség ellen; ilyen balesetek hiányában: fiktív olvasói levelek; a szomszédos országban élő saját nemzetiség felhívása az önvédelemre; stb.<sup>107</sup>

Nos e kérdés kapcsán épp a Márai Alapítvány vizsgálata mutatta ki, hogy mind magyar mind szlovák megkérdezettek közt „többséget képeztek azok a válaszadók, akik megfelelő alkalom esetén egy adott jelre hajlandók lennének kivonulni az utcákra, terekre és képesek lennének aktívan is harcolni vélt vagy valós jogaikért”. Ugyanennek a vizsgálatnak más eredményei azt erősítették meg, hogy a magyar-szlovák csoportba tartozó kérdezettek épp korábbi frusztrációs élményeik miatt könnyebben ingerelhetőek, jobban manipulálhatóak. Ennek ellenére verbálisan mindannyian azt nyilatkozták, hogy „nem kívánnak semmiféle konfliktust és mindent megtesznek azért, hogy az ilyen helyzetet elkerüljék. „A szerző szerint azonban a már kimutathatóan meglévő „intrapaszichés jelenség” alkalmas társadalmi helyzetben egy „komoly etnikai konfliktus táptalajává” válhat.<sup>108</sup>

*Ennek elkerülésére azon túl, hogy a szerzők a megkérdezettek „autókorrekciós” és „heterokorrekciós” képességeiben bíznak, semmilyen receptet nem tudnak felmutatni.\**

Hasonlóképp a vizsgálatban résztvevő magyar-szlovák újságírók is csak, általános jellegű válaszokban vélekedtek az újságírók szerepéről, a konfliktus kirobbanás elkerülésében, azaz arról, mit kell tenniük „hogy kitörhessünk az ördögi körből”. Válaszaikban az olyan kijelentések domináltak, mint: „Egymás jobb megismerése, korrekt informálás, pozitív hagyományok... Közös vonások... Alapos informálás a másik oldal álláspontjáról, több türelem, párbeszéd, eszmecsere minden területen... A másik oldal pozitív hagyományainak és törekvéseinek megfelelő elismerése... A másik oldal érvelésének megismerése... Kompromisszumos megoldások támogatása.” Néhány válaszban egy-két bátorítatlan konkrétum is megfogalmazódott, amely a két ország közötti jobb kereskedelmi kulturális és idegenforgalmi kapcsolatokra, különböző idegen példák követésére, szakértők megbízására, kisebbségi törvények összhangba hozatalára, párbeszédre, különböző találkozók szervezésére stb. biztatott.<sup>109</sup>

Mindehhez az elméletben fontos kíváncsihoz végszóként érdemesnek tartjuk hozzáfűzni Csepeli György gondolatmenetét. „Minden, az életbe belépő új nemzedék ártatlan. Az előítéletesség nem öröklődik, de persze tovább

106. Csepeli, ibid

107. Michelsen Christian, Párhuzamok a magyar és a szlovák gondolkodásmódban, In.FES. tallózó, 1993/11

108. Ellenpróbák, ibid

109. Michelsen, ibid

\* Akkor miért kérdezősködnék? Azért, hogy lehessen egy újabb központ? Szerk.

örökíthető. Az iskola, az ifjúsági szervezet, a speciálisan megtervezett és lebonyolított szocializációs helyzetek (táborozás, tanulmányi kirándulás, koragyermekkori nyelvtanulás, cseregyerek akciók stb.) dolga kellene, hogy legyen olyan közfelfogási minták vonzóná tétele, amelyek alkalmazása révén az életbe belépő nemzedékek tagjai felismerik, hogy jobban járnak, ha nem engednek az előítéletek csábításának. Kevesebbé válnak, mint emberek és csonkulnak, mint egyházak, kultúrájuk, nemzeti vagy kisebbségi csoportjuk tagjai, ha nem figyelnek másokra, nem keresik a másokban azt, ami összeköti őket egymással. Ezen a réven önmagukhoz is biztosabban juthatnak el, hiszen nemcsak a személyközi, hanem a csoportközi viszonyra is érvényes igazság, hogy önmagunkhoz a másikon keresztül vezet az út”.<sup>110</sup>

A részvizsgálati eredmények egy szempontból mégis közös képet mutatnak, még akkor is, ha ez a közös kép legtöbbször a közös hiányokat képes csupán felmutatni. Olyan közvélemény kialakulásának hiányát például, amely a maga szelíd módján szankcionálja és társadalomlélektanilag lehetetlenné teszi az előítéletesség minden következményével is kockázatmentes megnyilvánulását. A demokrácia tanulási folyamat, halljuk a gyakran ismételtetett leckét. Valószínű, hogy a két nép kapcsolatában is szívós, több nemzedék életét átfogó gondosan tervezett gyógyulási és tanulási folyamatra van szükség, „mely a szabad vállalkozás, a plurális politikai berendezkedés valamint az esélyegyenlőség társadalmi bázisán idővel megtermi a modern társadalom emberét, aki szabad polgár, előítéleteivel elbánni tudó szabad gondolkodó lény, racionális cselekvésre alkalmas és hajlamos személy lehet”.<sup>111</sup>

*Írhatnám jegyzetként, hogy elrettentő példaként közöljük ezt a dolgozatot. Ritkaságszámba megy, hogy egy tudományosságra igényt tartó munkában ennyi tisztázatlan fogalmat használjanak, amit a szerzők kedvükre összekevernek. Ez történt ebben a dolgozatban és nem véletlen, hogy pont a kárpát-medencei „magyar kisebbség” dolgát vizsgálják. Ez a dolgozat is mutatja, hogy az első teendő a tisztességes nemzeti történelem megírása és megtanítása. Honnan vegye tanár és diák, itt és ott a valósághű történelmet, ha még ennek a dolgozatnak a szerzői is „magyar nacionalista történetírás”-sal rémisztenek? Ugyan miért tilos megírni a magyar történelmet? Vagy nem tudják, hogy a „national” az nemzetit jelent? Hol, ki és mikor írta meg a magyar történelmet magyar szempontból? Szívesen olvasnám. Ki csodálkozik azon, hogy egy fiatal magyar máig a magyar történelemről mást hall az iskolában és mást a szülői házban? Tényleg helytelenül járnak el Szlovákiában, amikor lerázzák a kommunista bilincseket és nemzeti történelmet igyekeznek írni? Lehet ezt szakmai szempontból bírálni, de elvét becsülni illik. Szerk.*

110. Csepeli, ibid

111. ibid

*Sebők László (Budapest)*

## **A KÁRPÁT-MEDENCE MAGYARSÁGÁNAK MAI JELLEMZŐI**

### **Romániában**

**E**rdély, ahol a romániai magyarság döntő többsége él, különböző korokban különböző területet jelentett. Szűkebb értelemben az egykori Erdélyi Fejedelemség területét értjük rajta, míg a mai nyelvhasználatban azt a területet nevezzük Erdélynek, amelyet az I. Világháborút lezáró békeszerződés Romániához csatolt, s magában foglalja a történelmi Erdélyen kívül a Bánságot, az egykori Partiumot és még más tájegységeket. (A továbbiakban Erdélyen a tágabb értelmezésű területet értjük, ha a történelmi Erdélyről szólunk, azt külön hangsúlyozzuk.)

Erdély egy évezrede a nemzetiségek együttélésének egyik legjellegzetesebb területe: magyarok, románok, németek (szászok és svábok), valamint más kisebb számban élő nemzetiségek (szerbek, horvátok, zsidók, ukránok, szlovákok, ruszinok, csehek stb.) hazája – sorsa szorosan kötődött mind a magyar, mind a román nép történetéhez. E sajátos helyzetéből adódóan betelepülésének történetét a két ország történettudománya eltérően írja le.

A mai román történetírás dákoromán kontinuitás elmélete szerint a román nép Erdély területén alakult ki a dák nép romanizálásával, majd a Római Birodalom fennhatóságának megszűnése után évszázadokra a hegyekbe vonult, s csak a népvándorlás viharai után hallatott újra magáról. Mindenesetre ezen a vidéken a román nép az őshonos, mindenki más későbbi megtűrt jövevény. A magyar történetírás szerint a romanizált dákok későbbi meglétét semmi sem bizonyítja, sőt errefelé a románoknak semmiféle nyoma nem található a 13. század elejéig.

A honfoglaló magyarok először a Maros vonalától északra telepedtek, majd csak a 10. század közepére foglalták el Erdély déli részét és a Bánságot. A székelek – akiknek ősei feltehetően a magyarokhoz csatlakozott kabarok voltak – ekkor még a mai Bihar területén voltak, majd onnan rajzoltak kelet felé az Olt és a Küküllők vidékére. A szászokat 1160 körül hívták be ugyanezen területre (az ún. Királyföldre), ezért a székeleket továbbtelepítették mai lakhelyükre. A románok a 13. század elején bukkantak először fel okleveleinkben, de tömeges betelepítésükre csak a tatárok pusztítása (1241–42) nyomán került sor. Ekkor még kevesen lehettek, hiszen 1293-ban még az összes románt egy uradalomba kívánták áttelepíteni, s csak tíz állandó településük volt. A földesurak telepítése következében a 14. század végére már 250 román faluról van tudomásunk. Források híján a nemzetiségi arányok kideríthetetlenek, annyi bizonyos, hogy a románok

betelepítése különösen az önálló Erdélyi Fejedelemség kialakulása (1556) után gyorsult fel, mert a moldvai és a havasalföldi fejedelemségből rengetegen menekültek az áldatlan állapotok elől.

A 16. század végén az akkori Erdélyi Fejedelemség (a mai Erdélyhez hasonló nagyságú) területén élő több mint egymillió fő nagyobbik része még magyar és székely volt, de a románok aránya már egyharmad fölé emelkedett. (A németek – szászok – mintegy százezren lehettek.) Ezek az arányok azután lényegesen csak a 18. század közepén változtak, amikor két jelentős népmozgás történt: a háborúkban elpusztultak helyére, a magyar Alföldre erdélyi magyarok, míg Erdélybe ismét a románok költöztek. (Ekkor telepítették a bánsági és a szatmári svábok nagy részét, valamint a cseheket, a szlovákokat, a ruszinokat stb.) A 18. század végén a történelmi Erdély másfélmillió lakosságának már nagyobb részét a románok adták, a magyarok aránya 30% körülire csökkent. A nemzetiségi viszonyokban a következő évszázad folyamán a románok aránya lassan növekedett a magyarok és a németek rovására, míg a 19. század végén átmenetileg – elsősorban asszimiláció eredményeképpen – a magyarság aránya ismét nőni kezdett – a románságéval szemben.

A trianoni békeszerződés értelmében Romániához került Erdély 5'257 ezer lakosának anyanyelvi megoszlása (az 1910. évi népszámlálás alapján) a következő volt: román 54%, magyar 32%, német 11%, egyéb 3%. (Jelentős volt az Ókirályság [Regát] területén élő magyarok száma is, a moldvai csángók és a nagyvárosokban – főleg Bukarestben – élők közel százezren lehettek.)

A továbbiak folyamán alapvető problémát jelent, hogy a romániai magyarság számát, földrajzi elterjedését, település- és társadalomszerkezeti képét a hivatalos statisztikák segítségével nagyon nehezen tudjuk nyomon követni, mert a román nemzetiségstatisztikánál a politikai szempontok mindig erőteljesen háttérbe szorították a tudományos szemléletet. Az Erdélyre vonatkozó adatok egy része még némi kritikával és korrekciókkal felhasználható, a regátiak azonban sehogyan sem.

A párizsi béketárgyalások (1919-20) idején a román delegáció által előterjesztett nemzetiségstatisztikai összeállítás annyira elfogadhatatlan volt, hogy a bizottság a továbbiakban csak a magyar dokumentációval dolgozott. A folytatás hasonló volt: az 1919-es, az 1920-as és az 1927-es összeírást maguk a román szakemberek is elfogultnak és használhatatlannak tartották. Az 1930-as népszámlálás az európai normáknak megfelelő rendszerű volt, de eltüntettek több mint százezer görög katolikus, görögkeleti és zsidó vallású magyart. (Szemléltetési különbség volt, hogy a magyar népszámlálásoknál anyanyelvet kérdeztek, míg a román gyakorlatban a zsidókat önálló anyanyelvűeknek és nemzetiségűeknek vették.) A hatalomváltást követően 1918-24 között 197 ezer magyar menekült Romániából Magyarországra – fele részben városlakó: állami és köz-

alkalmazottak, az értelmiség különböző rétegei és személyzetük. Ezt és a vallás-felekezetek által vezetett anyakönyvi adatokat is figyelembe véve a magyar anyanyelvűek száma 1930-ban valójában legalább 1'600 ezer, s 1940-ben 1'800 ezer körül lehetett.

A II. bécsi döntést (1940. augusztus 30.) Észak-Erdély Magyarországhoz csatolását jelentős 200-200 ezer fő körüli kölcsönös népmozgás kísérte, s ez máig kiható következményekkel járt: a dél-erdélyi magyarság száma és aránya tovább csökkent, de az észak-erdélyieké sem nőtt meg lényegesen, mert az itt letelepedtek jó része végül is a későbbiekben továbbállt. (Az 1941-48 között Romániát végleg elhagyó magyarok számát 100-125 ezer főre tehetjük, a háborúban elpusztultak száma azonban ismeretlen.) A két 1941-es népszámlálás (magyar Észak-Erdélyben és román Dél-Erdélyben) adatai a politikai légkör torzító hatásai és az eltérő szemlélet (románoknál etnikai eredet) miatt komoly vizsgálatra alkalmatlanok.

Azóta öt népszámlálást tartottak Romániában. Ezek közül ki kell emelnünk, hogy az 1956-os volt az egyetlen olyan román népszámlálás, amelynek adatai nagy valószínűséggel meglehetősen pontosan tükrözték az akkori nemzetiségi helyzetet – legalábbis Erdély viszonylatában. (Még az 1930-as népszámláláskor – a leginkább Erdély észak-nyugati részén – eltűnt magyarok jó része is megkerült).

Az 1966-os és 1977-es népszámlálás alkalmával a csalások és manipulációk sorozatát követték el, több esetről is tudomásunk van, amikor az íróasztal mellett döntöttek a települések nemzetiségi összetételéről. (Az 1977-es népszámláláskor a végleges adatokat a nemzetközi gyakorlatban példa nélkül álló “nemzetiség és anyanyelv” kategóriában hozták nyilvánosságra. Az adatlapok újra kiértékelésével románnak regisztráltak mindenkit, aki anyanyelv vagy nemzetiség szerint annak vallotta magát, de az eltérő nemzetiségű és anyanyelvű kategóriába soroltak mindenkit, akinek anyanyelve és nemzetisége nem egyezett.) Az 1992-es népszámlálás már szakmailag korrektebb volt, s a kiértékelésnél sem manipuláltak az adatokkal, de – különösen a kisebbségek szórványterületeiről – rengeteg bejelentés és panasz érkezett az adatfelvétellel kapcsolatosan. A részletes elemzések azt mutatják, hogy azokon a területeken, ahol a kisebbségek jelentékeny számarányban élnek és jelentős számban vettek részt a népszámlálás munkálataiban – az eredmények az általuk várt értékekhez közeliak lettek, míg máshol messze előzetes várakozásaik alatt maradtak. (Különösen feltűnő a regáti – közte a csángó – magyarság ismételten kirívóan alacsony száma: 20 ezer fő.)

A szórványos demográfiai adatok ugyanakkor azt bizonyítják, hogy 1956-77 között az erdélyi magyarság a népszámlálások által kimutatottnál lényegesen nagyobb mértékben gyarapodott. Az erdélyi magyarság egészére az erdélyi természetes szaporodás átlagát véve (1956-66: 7,7%, 1966-77: 10,6%) az erdélyi



magyarok száma 1966-ra 1'740'000-re, 1977-re pedig 1'925'000-re növekedett. Hasonló következtetésre jutunk, ha abból indulunk ki, hogy 1966-77 között a romániai magyar családokban világra hozott újszülöttek száma mintegy 336'000 volt, ami 7,2%-a volt az összes romániai újszülöttnak. Az erre az időszakra vonatkozó országos 2'551'000 fős természetes szaporulat 7,2%-a 184'000 fő, ami hasonló népességyarapodásról tanúskodik a romániai magyaroknál, mint az előbbieken más módon számított adat az erdélyi magyaroknál. (A regáti magyarság évi néhány száz főre tehető természetes szaporulata az előbbieket lényegesen nem befolyásolja.) Az asszimilációs folyamatok felerősödése következtében azonban a kiszámítottnál alacsonyabb értékeket kell valószínűsíteniünk.

Az erdélyi magyarság becsült számának alakulásához feltételeztük, hogy természetes szaporodásuk 1977-92 között már jelentősen az erdélyi átlag alatt maradt, s számukat lényegesen csökkentette a jelentős (főleg Magyarországra irányuló) kivándorlás vagy tartós áttelepülés.

Az erdélyi magyarokra vonatkozó főbb népszámlálási adatok a következők:

Év	Összes lakos	Anyanyelv	Nemzetiség	Becslésünk
		szerint a magyar lakosok száma ezer főben		
1910	5'257	1'662 31,6%	•	•
1930	5'548	1'481 26,7%	1'353 24,4%	1'600 28,8%
1948	5'761	1'482 25,7%	•	•
1956	6'232	1'616 25,9%	1'559 25,0%	•
1966	6'720	1'626 24,2%	1'597 23,8%	1'700 25,3%
1977	7'500	•	1'690 22,5%	1'870 25,0%
1992	7'750	•	1'603 20,7%	1'800 23,2%

A század elején az erdélyi magyarság három nagyobb földrajzi területen élt meghatározó többségben: a Székelyföldön, a magyar-román határ mentén és a két területet szinte etnikai hídként összekötő sávban (Szilágyságban, Kalotaszegen, Kolozsvár környékén, Aranyosvidéken). Számos más területen éltek még kisebb-nagyobb tömegben (Bánság, Zsilvölgye, Barcaság stb.) és jelentős számban szórvány-településeken. A településszerkezet oldaláról nézve: a románok nagy területeket behálózó aprófalvakban éltek, míg a magyarok (és a németek) kompakt tömbökben és a városokban, de ezek egy része román környezetbe ágyazódott. A városi románság erőteljes növekedése a hatalomváltozást követő adminisztrációcserén kívül (100 ezer magyar elmenekült és 50 ezer regáti települt be)

célzatos, irányított folyamat eredménye volt. A román falvak közegébe ékelődött városok fokozatosan elrománosodtak, mert az idegen nemzetiségű környezetben a beolvasztó hatások erőteljesebben érvényesültek.

A falvakban az asszimiláció mindig sokkal gyengébb volt, ezért a beolvasztási politika egyes területekre és rétegekre irányult. A magyar-román határzónában és Közép-Erdélyben a földreformhoz kapcsolva román telepese falvak tucatjainak létesítésével igyekeztek a magyarok lakta területeket elszigetelni egymástól. Az állami magyar nyelvű oktatás fokozatos megszüntetése és az egyházi oktatás anyagi alapjainak megnyirbálása elsősorban a szórványban élő magyarok beolvadását eredményezte. Az elrománosítás fő célpontjával azonban a görögkatolikus és a görögkeleti magyarok szolgáltak, akik között ez eredménnyel járt, mert egy részük amúgy is román származású volt, vagy románul is tudott. (Nem igényel különösebb kommentárt, hogy a népszámlálásoknál, az összes görögkatolikus és görögkeleti magyart románként írták be, azt a félszázévet is, akik románul nem is tudtak.)

A II. Világháború utáni évtizedet a magyarok kisebbségi szemszögből meglehetősen felemásan élték meg, s ez a román nemzetiségpolitika kettős jellegéből adódott. A felszínen és verbálisan, valamint néhány látványosan propagálható területen biztosították a kisebbségi jogokat, a mélyben azonban következetesen azok felszámolására törekedtek. A Magyar Autonóm Tartomány (1952) létrehozásával az erdélyi magyarság egyharmadát kitevő még mindig homogén tömbben élő székelyföldieknek megadták az autonómiát, de az e területen kívül élő magyar lakosságot fokozatosan megfosztották alapvető nemzetiségi jogaitól. A romániai magyarság fővárosának számító Kolozsvár meggyengítése érdekében számos kulturális intézményt Marosvásárhelyre költöztettek. Az ötvenes évek végétől a magyarellenes nemzetiségpolitika fokozatosan kiteljesedett. A M.A.T.-hoz román területeket csatoltak, majd a vegyes nemzetiségre hivatkozva a Maros-Magyar A.T.-t is felszámolták. Az 1968-ban kialakított megyerendszert úgy alakították ki, hogy kettévágtak magyar nemzetiségű tájegységeket, a vegyes nemzetiségű megyék pedig román többségűek lettek. Meghirdették 1972-ben a nemzetiségek beolvasztásának "homogenizálásának" programját, majd a következő években a kisebbségek életét korlátozó intézkedések sorozatát vezették be (oktatási, elszállásolási rendelet stb.).

A homogenizálás fő célpontjai az erdélyi városok voltak, mert bár ezekben összességében a magyarság 1948-ra már kisebbségbe került, de megőrizte többségét még számos román vagy vegyes nemzetiségű környezetben levő városban, a székelyföldi városok pedig még 1956-ban is több mint 90%-ban magyarok voltak. (De magyar többségű volt ekkor még Kolozsvár, Nagyvárad és Szatmárnémeti is.) Azóta azonban alaposan megváltozott Erdély városi lakosságának nemzetiségi összetétele:

	Népszámlálás (ezer főben)			Változás (ezer főben)	
Nemzetiség	1956	1977	1992	1956-77	1977-92
Magyar	554	821	898	+267	+77
Román	986	2515	3351	+1529	+836
Egyéb	214	223	181	+9	-42
Összesen	1754	3559	4430	+1805	+871

A városi lakosságon belül a magyarok aránya 1956-92 között 32%-ról 20%-ra csökkent, ugyanis a magyarság a növekedésből csak 13%-al részesedett. Csak az 1977-et megelőző egy évtized folyamán mintegy félmillió regáti román telepítettek Erdélybe, nagy részüket az ún. zárt városokba, ahová magyar csak különleges (és ritkán jóváhagyott) engedéllyel költözhetett. Ez a tendencia a nyolcvanas években még tovább erősödött, sőt a letelepedők az állami lakás mellett még jelentős letelepedési segílyt kaptak. (Kolozsvárra például csak 1989-ben 10 ezer román telepítettek.) Mára egyetlen magyar többségű nagyváros sem maradt Erdélyben! Ugyanakkor a pályakezdő erdélyi magyar diplomásokat tömegével a Regátba irányították, bár ezek jelentős része azóta visszatért szülőföldjére.

A magyarság mai területi elhelyezkedése és településszerkezeti képe a hetven évvel ezelőtti helyzethez képest a következő változásokat mutatja:

– A Székelyföldön (Kovászna, Hargita és Maros megye déli részén) közel 800 ezer (az 1992-es népszámlálás szerint hivatalosan 723 ezer) magyar él, a falusi magyarság kompaktága változatlan maradt, de a nagyobb városokban (Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda) a regáti románok tömeges betelepítése miatt a magyarok aránya 75-80%-ra csökkent. (A ma 46 ezer lakosú Csíkszeredára csak a 80-as években 8 ezer román telepítettek.) A 164 ezer lakosú Marosvásárhelyen ma már csak a lakosság fele (84 ezer fő) magyar, mert a 80-as években több mint 20 ezer román telepítettek ide – ezzel együtt is ma hivatalosan a “legnagyobb magyar város” Erdélyben. A Székelyföldhöz csatlakozik délen a Barcaság (Brassó és Hétfalu vidékének) mintegy 80 ezres (hivatalosan 63 ezer fős) magyarsága, jelentős részük székelyföldi származású.

– A magyar határ mentén az egykor összefüggő magyar többségű sáv már megbomlott (különösen Nagyváradtól délre és Szatmárnémetitől északra), de Szatmár, Szilágy, Bihar és Arad megyében ma is közel félmillió (hivatalosan 447 ezer) magyar él. Nagyvárad és Szatmárnémeti magyarsága ma is számottevő (74 ezer, illetve 54 ezer fő), arányuk azonban 40% alatti.

Az Erdély északi (Máramaros, Beszterce-Naszód megyében) és déli részén (Temes, Krassó-Szörény, Hunyad, Fehér és Szeben megyében) elszórta élő magyarság beolvadási folyamata tendenciózussá, egyes szórványvidékeken megfordíthatatlanná, vagy megtörténtté vált. Az északi részen közel százezer magyar

él, a déli megyékben mintegy 160 ezer. (Hivatalosan 76 ezer, illetve 148 ezer.) A magyarság aránylag jobban megmaradt a nagyvárosokban és környékükön: Temesvár vidékén mintegy 40 ezren, Nagybányán közel 30 ezren, a Zsil völgyi bányavárosokban pedig kb. 20 ezren.

– Kolozs megyében a székelyföldi és a nyugati határszél magyarságát összekötő „etnikai híd” fellazult, a megyében ma már csak mintegy 170 ezer magyar él (hivatalosan 146 ezer). Kolozsvár magyar lakossága valószínűleg ma is közel van a százezerhez, s ezzel továbbra is a legnagyobb erdélyi magyar város lehet, bár hivatalosan (75 ezer magyarral) Marosvásárhely mögé került. A megye északnyugati és délkeleti részén viszonylag jól megmaradt a Kalotaszeg és az Aranyosvidék (kb. 20-20 ezer fős) magyarsága.

Az erdélyi magyarság jövője demográfiai és nemzetiségstatisztikai szemszögből nem túl biztató: természetes szaporulatuk ma már az erdélyi románságnál is lényegesen alacsonyabb, s mivel az országot elhagyók nagyobb része a fiatalabb korosztályokból kerül ki, ez a tendencia tovább erősödhet. (Intő és szomorú példa lehet az erdélyi németek sorsa, akik a nyolcvanas évek végén még közel négyszázezeren voltak (a harmincas évekbeli félmillióval szemben), annak ellenére, hogy közülük kivándorolt Németországba több mint 200 ezer fő. A marosvásárhelyi magyarellenés akció (1990. március 15.) hatására a következő két év folyamán további 200 ezer német elhagyta Erdélyt – megmaradását immár értelmetlennek látva. Az 1992-es népszámlálás szerint még 120 ezren voltak, egyházi vezetőik szerint azonban mai számuk 50 ezer alatt marad.)

Az erdélyi magyarság jövőbeni sorsát azonban elsősorban az határozhatja meg, hogy az új román alkotmányban is rögzített egységes nemzetállam ideáját milyen módszerekkel és törvényekkel kívánják megvalósítani.

### **Szlovákiában**

A magyarok a Felvidék déli részén a honfoglaláskor telepedtek meg, a hegyvidéki északibb részekbe csak a 12. századtól kezdtek felszivárogni. (Ez a magyar szakmunkákban is előforduló gyakori tévedés semmivel nem igazolható, ellen bizonyíték viszont van elég. Szerk.) A szlovákok ősei a morva-szlávok ekkor még csak a Nyitra és a Vág völgyében éltek – a Felvidék nagy része alig lakott vagy lakatlan volt. A tatárjárás (1241) után indult meg a terület jelentős kolonizációja, a magyarság a Kisalföld mellett már a városokban és a dombvidékeken is megtelepült. Megkezdődött a morva-szlávok (ekkor még slovenin) nemzeté válása: az egyéb sláv telepések (csehek, lengyelek, ruszinok) beolvasztásával a 15. századtól slovaci-nak nevezték magukat. A 15. század végére kialakult magyar-szlovák nyelvhatár a maitól valamivel északabbra húzódott. A török időben a magyarság súlya megnőtt, utána a magyarok a Nagy-Alföld irányába, a szlovákok pedig délebbre húzódtak. A 19-20. századforduló asszimi-

lációs folyamatainak következtében 1880-1910 között a mai Szlovákia területén a magyarok aránya 23-ról 30%-ra növekedett.

Az impériumváltozás idején a magyarság a déli sávban élt összefüggő tömbben, valamint jelentős számban szinte minden északabbra fekvő városban is. Mára a nyelvhatártól északra fekvő területeken a magyarság gyakorlatilag teljesen eltűnt, a déli összefüggő tömbje pedig csak a Csallóközben maradt meg (Dunaszerdahelyi járás: 87%, Komáromi járás: 72%), s 9 délszlovákiai járásban keveredett a szlovákokkal, de kisebbségbe került. Mintegy 9 ezer négyzetkilométeren él a magyarság csaknem teljes egésze – 435 községben többséget alkotva.

A városoknál – még a magyar környezetben levőknél is – a szlovákok viszonylagos magasabb aránya a jellemző. (Legnagyobb magyar városok: Komarno/Komárom 24 ezer (magyarok aránya 64%), Bratislava/Pozsony 20 ezer (4,6%), Dunajská Streda/Dunaszerdahely 19 ezer (83%), Nové Zámky/Érsekújvár 13 ezer (31%), Kosice/Kassa 11 ezer (4,6%).)

A szlovákiai magyarok a népszámlálás szerint:

(1910-ben a magyar anyanyelvűek adata tartalmazza a 76 ezer magyar

	1910 anyanyelv	%	1930 nemzet.	%	1950 nemzet.	1961 nemzet.	1970 anyanyelv	1970 nemzet.	1991		
									anyanyelv	nemzet.	%
magyarok	884309	30,3	585434	19,5	354532	518782	600249	552006	608221	567296	10,8

anyanyelvű izraelita vallását is)

1918-24 között hivatalosan több mint százezer, majd 1945 után ugyancsak több mint százezer magyar (menekültek, kitelepítettek) hagyta el Csehszlovákiát. Erőszakkal reszlovakizáltak 1945-49 között 327 ezer magyart, de ezek nagy része később újra magyarnak vallotta magát.

Az utolsó népszámlálás magyar nemzetiségi adata – eszerint a lakosság 10,8%-a magyar – a valósághoz meglehetősen közel állhat, maguk a szlovákiai magyarok 600 ezres közösségükről beszélnek. Ez az érték a jövőben kismértékben csökkenni fog a negatív természetes szaporulat és az asszimiláció következtében.

A szocialista Csehszlovákiában a magyarság egyetlen kulturális szervezetben tevékenykedhetett, az 1949-ben alapított CSEMADOK-ban. A mai Szlovákiában számos magyar párt, egyesület és szervezet tevékenykedik. A magyar pártok választási koalícióba tömörülve az 1994. évi parlamenti választáson a szavazatok 10,2%-ával 17 képviselői helyet szereztek. Néhány fontosabb magyar párt és szervezet:

Együttélés Politikai Mozgalom (9 parlamenti képviselő): 1990-ben alakult, elnök Duray Miklós.

Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom (7 parlamenti képviselő): 1990-ben

alakult, elnök: Bugár Béla.

Magyar Polgári Párt (1 parlamenti képviselő): 1992-ben jegyezték be az 1990-ben alakult Független Magyar Kezdeményezés jogutódjaként, elnök: A. Nagy László.

A szlovákiai magyarok felekezeti megoszlása (a népszámlálás szerint): katolikus 368 ezer, református 64 ezer, evangélikus 12 ezer, egyéb (főleg görögkatolikus) 12 ezer, felekezeten kívüli 37 ezer, ismeretlen 73 ezer. A római katolikus magyarok a 6 szlovák vezetésű egyházmegyében élnek hitéletüket, kétharmaduk a nagyszombati, csaknem egyharmaduk a rozsnyói és a kassai egyházmegyében – 235 magyarjellegű plébánián. Az önálló délszlovákiai magyar püspökségre tett kísérleteknek eddig nem sok eredménye van. A református egyház döntő többségében (mintegy 80%-ban) magyar egyház, a magyar evangélikusok azonban a szlovák közösségekhez tartoznak. A kb. tízezer magyar görög katolikus 11 magyar plébániához tartozik.

A magyar nemzetiségű lakosság iskolai végzettségének megoszlása (zárójelben a szlovákok adatai): alapiskolai végzettség 40% (27%), szakmunkás 19% (19%), szakközépiskolai 10% (14%), középiskolai 4,0% (3,1%), főiskolai és egyetemi 2,9% (6,0%). Az adatok alátámasztják, hogy az anyanyelvi iskolahálózat legnagyobb hiányosságai szakközépiskolai szinten és különösen a felsőfokú oktatásban vannak. A magyar iskolahálózatban tanulók aránya az osztálytanulók számából az elmúlt tizenöt év alatt 10%-ról 7% alá csökkent, ez azt jelenti, hogy a magyar diákok 26%-a szlovák nyelvű iskolában tanul. Ez az arány a középiskolában már több mint 50%, míg a felsőoktatásban 80%! (1994/95-ben magyar tananyelvű volt 297 óvoda, 268 alapiskola, 9 egyházi alapiskola, 11 gimnázium, 6 szakközépiskola és szakmunkásképző, valamint összesen 185 vegyes tananyelvű oktatási intézmény.) A magyar pedagógusképzés megoldását célzó minden eddigi kezdeményezést a kormány elvetett.

### **Jugoszláviában (Vajdaság)**

A honfoglaló magyar törzsek a 9. században jelentek meg a Duna-Tisza közében, s a 11. századra a terület teljesen magyarrá vált. Az oszmán birodalom terjeszkedésével a 14. század végétől megkezdődött a szerbek több évszázadon át tartó észak felé áramlása – a 15. század végére a Szerémség már részben szerb volt. A mohácsi csatavesztést (1526) követő másfél évszázados török hódoltság alatt a gyéren lakott terület lakóinak csaknem teljes egészét a szerbek és bunyevácok alkották. A török kiűzése után 1694-től megkezdődött a terület újranépesítése, először a szerbeket, majd a legjobb adottságú területekre katolikus németeket telepítettek, s csak ezután (1742-50 között) érkeztek az első magyar csoportok a Bácska északibb – főleg Tisza menti – részeibe.

A mai Vajdaság területén a 19. század közepére nagyjából kialakult etnikai

arányok (kétötöd szerb, egynegyed német és egynegyed magyar) fokozatosan a magyarság javára tolódtak el – nagyobb természetes szaporulatuk és az asszimiláció miatt. Az impérium változáskor a magyarság a Bácska legjelentősebb nemzetisége volt 42%-os arányával. (A Bánságban a lakosság egyötöde, a szerémségi részen 7%-a volt magyar.)

A második világháború végén az újvidéki “tisztoztatások” megtorlásaként a partizánok mintegy negyvenezer ártatlan magyart lemészároltak. A magyarság településterülete az elmúlt hetven év folyamán lényegesen nem változott, de számuk és arányuk mindenhol csökkent, különösen a Bánságban, a Szerémségben és a városokban. Az 1991-es adatok szerint a magyarság mintegy száz településen élt abszolút vagy relatív többségben, ezek nagy része a Tisza nyugati partján fekvő járásokban volt. Járások szerint a magyarok egymás melletti hat járásban éltek abszolút és egy járásban (Szabadka/Subotica) relatív többségben. Közel hatvan százalékuk ma is városlakó, 10-20 ezer magyar lakos közötti hét településük mind város – legnagyobb tömörülésük Szabadka/Subotica-n található (39'749).

A magyarok foglalkoztatottsági szerkezete és végzettségi mutatói kedvezőtlenek – nagyobb részük betanított és szakmunkás, harmaduk egyéni gazdálkodó, kicsi az értelmiségi réteg, mert a közép- és a felsőfokú végzettségűek aránya elmarad a vajdasági átlagtól. A vajdasági magyarság számát a hatvanas évektől kezdődően a nyugat-európai, majd 1988-tól – a Vajdaság autonómiájának felszámolásától – kezdődően a magyarországi kivándorlás és a kilencvenes évek menekülthulláma jelentősen csökkentette. Ez a csökkenés megállíthatatlan és egyre gyorsuló folyamat, mert a magyarok elvesztették reprodukciós képességüket – népmozgalmi adataik katasztrofálisak, a természetes szaporulat körükben 1969 óta negatív.

Annak ellenére, hogy a vajdasági magyarok közül néhány tízezer fő bizonyosan “jugoszlávnak” vallotta magát – számuk az ismertett okok következtében 1996-ra valószínűleg 250'000 alá csökkent!

A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége 1990-ben alakult, majd 1994-ben a szervezetből kiváltak megalakították a Vajdasági Magyar Szövetséget. Az 1996 novemberi parlamenti választáson csak a VMSz szerzett (három) képviselői mandátumot, s az önkormányzati választásokon is jobban szerepelt.

Novi Sad-on (Újvidék) jelenik meg a Magyar Szó c. napilap, a Forum kiadó jelentet meg magyar nyelvű könyveket és újságokat (Hét Nap, Napló, Híd, Létünk). A helyi rádió- és tévéadásokban a magyar nyelvű műsorok egyre ritkábbak.

A vajdasági magyarok túlnyomó többsége római katolikus, a bácskai Szabadkai Püspökség több mint háromszázezer hívének háromnegyede magyar – a többi főleg horvát és bunyevác. A bánáti Nagybecskereki Püspökség mintegy hetvenezer híve szinte teljes egészében magyar. (A két püspökség csak 1968-ban



és 1986-ban alakult meg az addigi helynökségekből.) A bácskai katolikus hívők (és működő plébániák) száma fokozatosan, a bánságiaké pedig rohamosan csökken. A vajdasági magyarok között a reformátusok közel 15 ezren, az evangélikusok mintegy kétezren vannak – saját egyházszervezetekkel.

A második világháború után a magyar nyelvű oktatás látványos fejlődésnek indult, a csúcson 1956/57-ben 50 ezer diák tanult magyar nyelven. A hetvenes évektől a vajdasági magyar nyelvű oktatás – részben a gyermekek számának csökkenése miatt – egyre inkább visszaszorul, 1994/95-re már csak 116 általános és 26 középiskolában 29 ezer diák tanulhatott anyanyelvén. A csökkenés másik oka, hogy a magyar általános iskolások harmada, a középiskolások fele tisztán szerb nyelvű tanintézetekben tanul.

Subotica-i és a Novi Sad-i felsőoktatási intézményekben vannak magyar vagy részben magyar nyelvű szakok. A Novi Sad-i egyetemen Magyar Tanszék és Hungarológiai Intézet működik.

### **Horvátországban**

Az őshonos horvátországi népesség nagyrésze elpusztult a török hódoltság alatt, s helyükre horvátok és szerbek települtek. A múlt század elején Horvátországban magyarok jelentős számban csak a Szerémségben éltek, valamint néhány városban és kisebb szórványban Szlavóniában. A határőrvidék felosztása (1881) után a határőrök (granicsárok) földjeit délmagyarországi magyar parasztok vásárolták fel igen olcsón, a magyarországi áraknak mintegy 5-10%-áért. A betelepülés mértékét mutatja, hogy míg Fényes Elek 1840-ben a horvátországi magyarok számát 5 ezerre tette, számuk 1910-re 106 ezerre nőtt. Az 1900-as népszámláláskor 113 ezren voltak Horvátországban, akik magyarországi születésűek voltak – nagy részük 1880-90 között telepedett le négy fő területen: Belovár és Pozsega megye egyes részein, Verőce megyében Eszék környékén és a Dráva mentén, valamint Szerém megye keleti – ma a Vajdasághoz tartozó – részén.

A népszámlálási adatokat a mai horvátországi területre összesítve megdöbbentő számsorokat találunk: a horvátországi magyarok száma az elmúlt nyolcvan évben – a népszámlálások szerint – a hatodára csökkent. (1910: 123 ezer, 1921: 80 ezer, 1948: 51 ezer, 1971: 35 ezer, 1991: 22 ezer.) A más országokhoz került egykori magyar területek közül sehol sem találkozhatunk hasonló mérvű magyarfogyással. A jelenséget a horvátországi magyarok vándorlási vesztesége csak részben magyarázza, ugyanis az első világháború után ez (a háborús veszteségekkel együtt) mintegy 20-25 ezer fő lehetett, majd a második világháború alatt és után körülbelül 7 ezer fő. Az okok ennél jóval összetettebbek.

Az Eszéktől Nyugatra található magyarság szinte teljes egészében szórványban élt, asszimilációjuk már az első világháború előtt is erőteljes volt. Az impériumváltozást követően a 82 magyar nyelvű Julián- és MÁV-iskolát államosították,

így a horvátországi magyaroknak nem maradt egyetlen magyar tannyelvű elemi iskolai tagozata sem. A Muraközben elfogytak a magyarok, s még az egykor félig magyar Csáktornya is csak 35-en maradtak. Hasonlóan alakult a Bjelovártól nyugatra fekvő területek magyarságának sorsa is, bár erre régebben is inkább csak a városokban éltek nagyobb számban – 1991-re Zágráb (1208 fő) maradt az egyetlen jelentős magyar központjuk. Sajátos ugyanakkor, hogy a tengerparton régebben csak Fiumében éltek jelentős számban magyarok, ma pedig már más városokban is – ezek nagy része Nyugat-Európában tőkét gyűjtött és itt letelepedett vállalkozó vagy üzletember.

Belovár és Daruvár között számos településen maradtak magyar szórványok, öt járás területén összesen 26 településen voltak 20-nál többen, ugyanakkor legnagyobb településeik is 180 magyar lakos alatt maradtak. Az itteni nagyon elszórtan és elzártn élő magyarság asszimilációja már az 1930-as évekre erőteljessé vált, ezt Angeli András szociográfiai jelentéseiben részletesen leírta. A Daruvár és Eszék közötti részen az asszimiláció már megvalósult, ugyanis még szórványnak is nehezen nevezhetők azok a települések, ahol a magyarok száma még nagyobb falvaikban is 10-15 fő alatt maradt. (Az itteni 8 járás területén összesen 7 olyan települést találtunk, ahol 20-nál több magyar élt.)

Eszéktől délre három járásban összesen 25 olyan településen volt a magyarok száma 1991-ben 20 fő felett. Kórógy, Haraszi és Szentlászló magyarjai – a Vukavölgyben – az Árpád-korban telepedtek, helyben vészelték át a török hódoltságot, s mélyen gyökerező magyarságukat minden körülmények között megtartották. Kórógy magyarsága csaknem teljes egészében, Szentlászlóé és Haraszié pedig nagyrészt megmaradt, részben annak is köszönhetően, hogy az előbbi két helyen magyar tannyelvű iskola működött. A nagyobb városokban (Eszéken, Vinkovcin, Vukováron és Újlakon) mindig is élt néhány száz magyar, de ezek a több tízezres tömegben szinte eltűntek. Csak Eszék kivétel, már csak azért is, mert egy városrésze (Rétfalu) néhány évtizede még önálló, s jelentős magyarságú település volt, s ők itt még ma is viszonylag sűrűn laknak.

A Drávaszögben 1991-re a magyarok (9 ezren) a népesség hatodát adták, valójában azonban kb. 11-12 ezren lehettek, mert a „jugoszlávok” egy részét ők tették ki. Nagyrésztük alacsony iskolázottságú mezőgazdasági kistermelő volt, de magyarságukat – anyanyelvi iskolarendszerük és az anyaország közelsége miatt – még úgy-ahogy megtartották.

Az 1961-91 közötti népszámlálási adatok pontos kiértékelését nagymértékben megnehezítette a jugoszláv nemzetiségi kategória használata. A horvátországi „jugoszlávok” ugyan főként szerbek és horvátok, de köztük számos magyar is van, akiknek száma meghatározhatatlan. A Horvátországi Magyarok Szövetsége szerint az ottani magyarok száma 45-50'000 fő volt, ami több mint kétszer annyi, mint a népszámlálás szerinti. Ez az érték némileg túlzottnak tűnt, azt mindenesetre biz-

tosra vehettük, hogy a magyarok a hivatalosan közölnél jóval többen voltak, a demográfusok becslése szerint úgy 30-35 ezren.

A horvátországi magyarság asszimilációs folyamata már 1991 táján is megállíthatatlannak tűnt, mert az itteni magyarság demográfiai mutatói a legrosszabbak voltak a nemzetiségek közül, s nőtt a vegyes házasságok száma is. (A külföldi munkavállalás és a kivándorlás ugyancsak csökkentette a magyarok számát.) Jelentős mértékben rontotta a horvátországi magyarság helyzetét, hogy Eszéktől nyugatra ekkor már nem volt egyetlen magyar tannyelvű iskola sem, csak a Horvátországi Magyarok Szövetsége által szervezett anyanyelvápoló tanfolyamok.

Az 1991 júniusa és 1995 augusztusa között folyó délszláv testvérháború következtében a fenti történeti vázlatban leírtakat múlt időbe kell tennünk.

A Drávaszögben a lakosság fele elmenekült: a 10-12 ezer magyarból tán a negyede, a tizenkilencezer horvátból csak néhány százan maradtak, de elmenekült a lakosság egyéb nem szerb részének többsége is. (A menekültek házaiba szerbeket telepítettek.) A baranyai magyarok szétszóródtak (még Szlovéniába is), közülük számosan – saját bevallásuk szerint – valószínűleg már sohasem mernek visszatérni szülőföldjükre. A helyzet esetleges normalizálódása után is a Drávaszög magyarságának jelentős része szórványhelyzetbe fog kerülni, s mivel tanítóinak, értelmiségének nagy része (több mint 80%-a) véglegesen elmenekült – asszimilációja fel fog gyorsulni. Különösen azért, mert elsősorban az öregek maradtak, s az elmenekültek közül a fiatalok hazatérése vehető a legbizonytalanabbra. Jelenleg tulajdonképpen a terület leendő hovatarozása is kétséges, mert nem kizárt, hogy a jelenlegi megállapodás ellenére végül is Szerbiához (a Vajdasághoz) fog kerülni.

Még bizonytalanabb a Vuka-völgyi magyar falvak jövője. Szinte teljes magyar lakosságuk elmenekült, házaikat lerombolták. Ennek ellenére őshonos magyar lakosságuk egy része talán haza fog térni és a semmiből is újra fogja kezdeni, mint ahogy az elmúlt évszázadokban már számos alkalommal megtette.

A kelet-szlavóniai magyarok legkevésbé még Eszékről menekültek el, s miután eddig is ide koncentrálódott a horvátországi magyar értelmiség java – az itteniek a későbbiekben is meghatározó szerepet fognak betölteni.

Kérdés, hogy a kényszerből áttelepült magyarok közül hányan fognak visszatérni eredeti lakóhelyükre, ha a helyzet végül is normalizálódik? (Szociológiaiilag feltárt, hogy a szórványban élő magyarság a szerbekkel már régóta sokkal nehezebben fér meg, mint a horvátokkal. Várható ezért, hogy számos magyar igyekszik majd megmaradni jelenlegi ideiglenes lakóhelyén. )

A fenti helyzetről pontos adatokkal nem rendelkezünk – csak annyit tudunk, hogy a Horvátországi Magyarok Demokratikus Szövetsége szerint 1995 nyarára Horvátországban kevesebb, mint tízezer magyar maradt, a többi külföldre – természetesen főleg Magyarországra menekült. A helyzet annyira bizonytalan és

áttekinthetetlen, hogy az egész problémakör alaposabb elemzése jelenleg elképzelhetetlen. Az azonban bizonyos, hogy a horvátországi magyarság történetében a fentiekben felvázolt időszak végérvényesen lezárult, s helyzetük oly mértékben megváltozott és még változni fog, hogy ez már egy teljesen más történet lesz.

### **Szlovéniában**

A szlovéniai magyarság a 11. században telepedett mai településterületén (Vas és Zala megyében)\*. Viszonylag háborítatlanul élhetett évszázadokon keresztül, hiszen sem török hódoltság, sem pedig jelentősebb hadi esemény nem zajlott e térségben. Az 1919-ben Magyarországtól Szlovéniához került területen 1910-ben a 92 ezer lakosból csak 21 ezer volt a magyar, a többi (4 ezer német és horvát kivételével) szlovén anyanyelvű. Szlovénia más részein sem akkor, sem pedig azóta jelentős nagyságú magyar közösségek nem éltek – Ljubljana 250 fős magyarságát leszámítva. A muravidéki (prekmurje-i) magyarság két határ menti járás (Murska Sobota, Lendava) aprófalvas településein él alig néhány kilométernyi keskeny sávban – két törvényileg szabályozott “nemzetiségileg vegyes lakosságú terület”-en. Számuk állandóan csökken az alacsony születésszám, a vegyes házasságok és az elvándorlás következtében. Ez a tendencia lényegesen nem nagyon fog megváltozni, mert a korösszetétel meglehetősen kedvezőtlen. Az idősebbek egyéni gazdálkodók, a fiatalabbak alkalmazottak jelentős az ingázók száma. A magyarok száma a népszámlálások szerint:

	1921	1948	1961	1981	1981	1991		
	anyanyelv	nemzetiség	nemzetiség	anyanyelv	nemzetiség	anyanyelv	nemzetiség	%
Magyarok	14.429	10.579	10.498	10.114	9.496	8.847	8.503	0.4

Szlovénia az 1963-as alkotmányban leírtak szellemében mindent megtesz, hogy az itteni magyarság megőrizhesse identitását. A vegyes nemzetiségű területeken a kétnyelvűség valóban működik, a közigazgatásban is! Az 1974. évi alkotmány aprólékosan és az európai normáknak megfelelően szabályozta a szlovéniai magyar és olasz nemzetiség jogait. Ennek érvényesítésére alakították meg 1975-ben Lendaván a Muravidéki Magyar Nemzetiségi Önigazgatási Érdekközösséget.

A szlovéniai alkotmány értelmében a magyar népcsoport parlamenti képviselőt választhat soraiból. Az itteni magyarság kulturális életét az 1950-ben létrehozott Közművelődési Bizottság szervezi. Az 1980-as évek elején 18 kétnyelvű kultúregylet működött, magyar nyelvű hetilap (Népújság) jelent meg

\* Magyar írásokban is gyakori tévedés. Durazzo (ma Dures, eredetileg Durasu) vonaláig a terület avar birtok volt, s ezt a területet már Árpád vezérei elfoglalták. Szerk.

Lendaván. Murska Sobota-ról magyar nyelvű rádió- és tv-műsort sugároznak. A magyarok túlnyomó többsége római katolikus, az egyházi szertartások nyelve is magyar, jóllehet a lelkészek többsége szlovén. (További mintegy ezer magyar evangélikus hitvallású.)

A vegyes nemzetiségű sávban az oktatás kétnyelvű – az itteni szlovének számára is. (A 10 kétnyelvű általános iskolában 1400, a kétnyelvű lendavai középiskolában 300 diák tanul.) A kétnyelvű oktatás számos sajátos problémát vet fel – a diákok gyakran egyik nyelvet sem igazán jól tanulják meg, másrészt, mivel egymás között inkább szlovénul beszélnek – az asszimiláció erősödik. A ljubljanaei egyetemen magyar nyelvtanszék, a maribori egyetemen pedig magyar nyelvű tanárképzés folyik.

### Őrvidéken (Burgenland)

Az itteni magyarság a gyepűvédő magyarok, székelyek leszármazottja. A 13. századtól egyre nagyobb mértékű német betelepülés következtében a magyarok ezen a részen már a középkor folyamán számszerű kisebbségbe kerültek. A 19. század végén elsősorban a magyar közalkalmazottak betelepülése növelte ismét a magyarok számát és arányát, de az újonnan jöttek az első világháborút követő impériumváltást követően visszatértek Magyarországra. A magyarság számának csökkenése azóta folyamatos, bár a magyarországi rendszerváltást (1989) követően számosan már nem szégyellték újra magyarnak vallani magukat. Az 1990/91-es mikrocensus 16'737 fő magyarul tudót mutatott ki az államban, valószínűleg körülbelül ennyi lehet a magyarságukat még kisebb-nagyobb mértékben tartók száma. A burgenlandi magyarok mára elszórtan és jelentős számban csak kevés helyen élnek – míg 1910-ben 53 településen volt 100-nál több magyar anyanyelvű, addig 1991-ben csak 9-en. Egyetlen jelentős koncentrációjuk Felsőőr környéke maradt, itt 1991-ben a városban a 6319 lakosból 1598 volt magyar, a mellette levő Alsóőr 988 lakosából pedig 670. (Ez az egyetlen magyar többségű burgenlandi település.) Nem sokkal kevesebb magyar él Felsőpulyán, s két-háromszáz fős magyarsága van még Kismartonnak, Boldogasszonynak és Vasvörösvárnak.

(Umg. = Umgangssprache: a mindennapi életben leggyakrabban használt nyelv.)

1880 anyanyelv	%	1910 anyany.	%	1923 anyany.	%	1934 anyany.	1951 Umg.	%	1971 Umg.	1981 Umg.	1991 Umg.	%
11162	4,2	26153	9,0	15254	5,3	10442	5251	1,9	5673	4147	6763	2,8

Az itteni magyarok politikai érdekképviselői szervezete a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület (Burgenlandisch-Ungarischer Kulturverein). 1968-ban alakult, négy főt delegálhat a Kancellári Hivatal mellett működő Népcsoporttanácsba. Magyar nyelvű könyvkiadás nincsen, az Őrség és az Őrségi füzetek

című, periódikák jelennek meg csak magyar nyelven. Jelentős ugyanakkor a művelődési egyesületek és könyvtárak szerepe, s Alsóőrött 1988 óta működik az Őrvidéki Magyar Intézet.

A burgenlandi magyarság kétharmada római katolikus – önálló egyházszervezetük nincsen, de magyar nyelvű a hitélet Alsóőr és Felsőpulya egyházközségében, s esetenként még számos településen. Az egyetlen magyar nyelvű református gyülekezet Felsőőrött, az evangélikus pedig Őrszigeten található. Utóbbi egyre inkább kétnyelvűvé válik, a beolvadás veszélye fenyegeti.

A magyarok által jelentősebb számban lakott településeken óvodai csoportokban és iskolai osztályokban néhány tárgyat magyar nyelven is tanulhatnak a diákok, s 1992-ben nyílt meg Felsőőrött a kétnyelvű gimnázium, ahol magyar-német és horvát-német nyelven tanítanak (évfolyamonként 15-20 magyar diák veszi igénybe ezt az oktatási formát).

### **Kárpátalján**

A Vereckei-hágón keresztül érkező honfoglaló magyarok találtak szláv népességet is e vidéken. A területet csak a gyepűrendszer megszűnte után, a 13. század közepén telepítették be, a magyar nyelvterület ekkor mintegy kétszerese volt a mainak, s a 16. századra a népesség kétharmadát a magyarok tették ki. A török időkben a vidék felvonulási útvonal volt, s magyar lakossága csaknem teljesen kipusztult. A spontán és tervszerű újratelepülést a havasokból egyre nagyobb tömegben délre húzódó ruszin népmozgás követte, s a nyelvhatár jelentősen délebbre tolódott.

A mai Kárpátalja területén 1880-ban 105 ezer magyar anyanyelvű lakos volt (25,7%), majd ez a szám 1910-re 183 ezerre nőtt (30,4%), de a jelentős gyarapodást és aránynövekedést valójában elsősorban a zsidók és a ruszinok megnövekedett asszimilációja okozta. A csehszlovák népszámlálások idején (1921, 1930) 112 ezer, illetve 123 ezer magyar nemzetiségűt számoltak (18,2%, ill. 16,8%). Ez látszólag igen nagymértékű csökkenés – a magyarázat főleg abban rejlett, hogy ez utóbbi népszámlálások a zsidókat külön nemzetiségként írta össze, míg például az 1910-es 183 ezer fős magyar anyanyelvű népességből 32 ezer izraelita vallású volt. (Közel húszezer fő pedig Magyarországra költözött.) A második világháborúban és utána ezt a 130-140 ezres magyar közösséget jelentős veszteségek érték. A háborús halottak, elmenekültek, kényszermunkából vissza nem tértek együttes számát legalább 25-30 ezer főre becsülik, így az 1959-ben megszámolt 146 ezer magyar nemzetiségűnél valójában sem lehettek sokkal többen. Kiugróan magas volt a magyarság természetes szaporulata is ekkoriban, de ez a későbbiekben visszaesett, s emiatt, valamint az 1978 óta jelentős kivándorlás következtében a kárpátaljai magyar nemzetiségűek száma az utóbbi három népszámlálás (1970, 1979, 1989) szerint 150-160 ezres szinten stagnál, bár ennél

mintegy tízezerrel több magyar anyanyelvűt írtak össze. Hozzá kell azonban tenünk, hogy a szovjet időkben a nemzetiséget a személyigazolványokban is rögzítették, s így immár fél évszázada ukrán vagy szlovák nemzetiségüként regisztráltak újra és újra azokat, akik a háború utáni megtorlástól félve akkor letagadták magyarságukat. Hasonló, s egzisztenciális okok következtében a nagyvárosok (Ungvár, Munkács, Beregszász) magyar lakossága bizonyosan magasabb a népszámláltnál. A kutatók a régebben hangoztatott 200 ezres becslést ma már irreálisnak tartják, de valószínű, hogy a kárpátaljai magyarság lélekszáma 180 ezer felett van.

A kárpátaljai magyarság nagyobb része falvakban, méghozzá a magyar határ közelében, viszonylag egybefüggő területen él – mintegy 90 községben a magyar lakosság aránya csaknem mindenhol 80% feletti. (További 20 községben kisebbségben, de számottevő arányban és számban találhatunk még magyarokat.) Ezek közé ékelődik néhány telepese falu, s a nagyobb városok, ahol a betelepülések miatt a magyarok néhol már kisebbségbe kerültek (Csap, Nagyszőlő). A beregszászi járásban a 85 ezer fős lakosságból a magyarok 57 ezer fővel részesednek, de feltűnő, hogy a járás ukrán lakossága szinte teljes egészében a járásszékhelyre jut. A magyar településterület közepén fekvő Beregszász esete ugyanis különleges: az utolsó népszámlálás szerint 33 ezer fős lakosságából csak 12 ezer a magyar. Ez egyrészt nincsen összhangban a régebbi népszámlálási adatokkal, másrészt 1992-ben a Beregszász magyar névalak mellett 12,5 ezer felnőtt lakos szavazott (86%), s ebből a város magyar lakosságára legalább 20 ezer fős érték adódik. Mellesleg maguk a helybeli magyarok számukat 23-25 ezer főre becsülik. Az mindenestre biztosan állíthatjuk, hogy Beregszász Kárpátalja legnagyobb magyar lakosságú, s egyetlen magyar többségű városa – a kárpátaljai magyarság központja.

A nyelvhatártól már kissé távolabb került két nagyváros Ungvár és Munkács magyar lakossága a népszámlálási adatoknál (9, illetve 7 ezer fő) valamivel több lehet, de arányuk így is csak kevéssel kerül 10% fölé. A két város között még található néhány jelentős magyar lakossággal bíró település (Mélyút, Beregrákos, Isznyéte), aztán semmi – a két város összekötő vonaltól északkeletre összesen néhány száz magyart tart nyilván a statisztika. Keletre haladva azonban a Tisza völgyében néhány régi, történelmi településnek számottevő – egyenként 2-4 ezer fős – magyar lakossága is van – sorrendben Husztnak, Visknek, Técsőnek és Aknaszlatinának. A sor végén Rahó és Körösmező található (egy-egy ezer magyar), s néhány kisebb magyar szórvány (Gyertyánliget), de ekkor már nagyon keletre, a Tisza forrásvidékén, a havasokban járunk.

A kárpátaljai magyarság társadalmi összetételéről, szociológiai jellemzőiről – az adatok hiánya miatt – csak közelítő képet alkothatunk. Elsősorban falusi, illetve mezővárosi környezetben – szinte egy magyar tömbben élnek, ezért nem



meglepő, hogy csak egyharmaduk beszélt oroszul, s egytizedük ukránul – legalábbis egy 1979-es összeírás szerint. Az egyik legnagyobb problémát azonban az értelmiségi réteg igen szűk volta okozza. Sokan közülük Magyarországra települtek, s ez a folyamat ma is tart. Az egykori Szovjetunió különböző egyetemeire számos kárpátaljai magyar diák járt – haza azonban nem tértek, illetve a munkahely kijelölés miatt nem térhettek. (A legközelebbi egyetemi városban, Lvivben (Lembergben) talán csaknem annyi felsőfokú végzettségű magyar található, mint egész Kárpátalján.)

Gazdaságilag a térség leszakadóban van, s ennek következtében a magyarok kivándorlása (évi több mint ezer fő) ma már meghaladja természetes szaporulatukat. A környezet erősen szennyezett (alig van iható víz), nő a tébécés megbetegedések száma, s az alkoholizmus. Mivel a 18. században 2-3 ezer ember élhetett a területen, voltak falvak, ahol 2-3 család és leszármazottai telepítették újra a népességet. Így az belterjes lett, s emiatt a génállomány leromlott, ennek következtében az öröklött betegségek száma növekszik. A lassan értelmiség, munka és megélhetés nélkül maradó, többszörösen is veszélyeztetett és hátrányos helyzetű kárpátaljai magyarság egyre inkább demoralizálódik, s ma súlyosabb válságban van, mint a század folyamán bármikor.



Gereben Ferenc (Budapest)

## A KISEBBSÉGI MAGYAR TÁRSADALMAK ÉRTÉKSZEMLÉLETE<sup>1</sup>

Az alábbiakban - empirikus adatokra támaszkodva – két kérdésre kísérem meg a választást.

1) Az emberek cselekedeteit, döntéseit irányító értékrendet (amelyet az anyagi, szellemi, erkölcsi, transzcendentális, stb. javak tudatunkban kialakult fontossági sorrendjének viszonylag állandó struktúrájaként kezeltünk) milyen irányban, milyen mértékben módosíthatja a kisebbségi helyzet?

2) Az értékszemlélet eltéréseiben milyen szerepet játszhat az egyes (kisebbségi) régiók eltérő kulturális arculata és történelme? A kérdések konkrétabbá válnak s egyúttal a válaszadás hitelességének esélye is nő, ha a kérdések érvényességi körét, vagyis a vizsgálati terepet leszűkítjük, pl. a különböző országokban élő, de – legalábbis potenciálisan – azonos nyelvi-kulturális közösséget képező magyar nemzetiségű népesség közép-európai csoportjaira, beleértve az anyaországot is. Ez utóbbi helyszín jelenti a viszonyítási pontot a többi régióra jellemző kisebbségi szituáció bizonyos tudatformáinak tanulmányozásához, míg a régiók eredményeinek egymással való összevetésétől a helyi színárnyalatok kirajzolódását várhatjuk.

### *Előzmények*

A második (a regionális kultúrákat illető) kérdésre először Magyarország határain belül kezdtük meg a válasz keresését és ennek során jól érzékelhető eltéréseket tapasztaltunk Nyugat- és Kelet-Magyarország társadalmának kulturális és értékorientációs arculata között (Gereben-Nagy, 1991). Ugyancsak jellegzetes eltéréseket regisztráltunk három dominánsan magyarok lakta, de három különböző országban található tájegység: Csallóköz, Székelyföld, valamint Hatvan város és vidéke tanulóiifjúságának és felnőtt népességének értékpreferenciái között (Gereben-Lőrincz-Nagy-Vidra Szabó, 1993). Ez utóbbi munka már a kisebbségi szituáció bizonyos értéktudatbeli következményeire is rá tudott mutatni. Nevezetesen arra, hogy a kisebbségi identitástudat, önmaga erősítése céljából, hajlamos erőteljesebben támaszkodni a hagyományokra, a kulturális és vallási

---

1.A tanulmány alapját képező kutatást az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások (OKTK) IX. sz. programja támogatta

értékekre, miközben regionális jegyeket is felmutat. Ebből az is következik, hogy a két felvetett téma: a kisebbségi helyzet és a regionalitás kérdése nem választható el élesen egymástól

A minél hitelesebb válaszadás céljából korábbi vizsgálódásainkat kitágítottuk: térben hét közép-európai ország magyar nemzetiségű polgáira, módszertanilag pedig a sokdimenziós skálázás MINISSA eljárására, amely módot teremt az értékek egymás közötti vonzási és taszítási kapcsolatainak síkbeli ábrázolására.<sup>2</sup>

### ***A vizsgálatról***

A felmérés-sorozat, amelynek részeredményeit most ismertetem, s amelynek fő célkitűzése Közép-Európa különböző országaiban élő magyar népcsoportok felnőtt korú (18 éven felüli) népességének tudatszociológiai vizsgálata volt, hét ország mintegy százhusz településén végeztük 1991 és 1995 között (kezdetben az Országos Széchényi Könyvtár, majd a Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézetének keretében). A hét ország (a vizsgált régió megjelölésével) a következő volt: (Dél-)Szlovákia, Ukrajna (Kárpátalja), Románia (Erdély), Kis-Jugoszlávia (Vajdaság), Szlovénia (Mura-vidék), Ausztria (főleg Bécs) és Magyarország (Budapest nélküli vidék). A kérdőívet összesen 2255 fő válaszolta meg, országonként – Szlovénia és Ausztria kivételével – 303-536 fő. (A pontos adatokat ld. a 2. sz. táblázat alsó sorában). Ausztria esete több szempontból is rendhagyó: itt nem az őslakosokat, hanem a (főleg Bécsben élő) emigránsokat kerestük meg a Bécsi Napló című kéthavi újság mellékleteként kiküldött önkitöltős kérdőívünkkel. (A visszaérkezett kérdőívek alacsony száma – 64 db – miatt az ausztriai eredményeinket fokozott óvatossággal kell kezelnünk.) A többi hat országban vizsgálati eszközként olyan kérdőív szolgált, amelyet az adott országban élő, e feladatra felkészített kérdezőbiztosok (főleg pedagógusok és könyvtárosok) a megkérdezettek lakásán töltöttek ki: szórványban és tömbmagyar régiókban, városban és falun, a települések centrumában és periferiáján egyaránt.

A vizsgálati helyszíneként szolgáló települések kiválasztásánál a *magyarság részaránya* tekintetében reprezentativitásra; a *tájegységek a település nagysága* tekintetében a változatosságra, a településen belül az egyes *településrészek* kijelölésénél az arányosságra, a kérdezett *személyek* kiválasztásánál pedig a véletlenszerűségekre törekedtünk. Ez utóbbit úgy kívántuk elérni, hogy a kijelölt utcák minden ötödik házába (lakótelepen mindig más emeletre) kopogtattak kérdezőbiztosaink, s az egyik családban a (férfi) családfőt, másokban annak feleségét interjúvolták.

Mintacsoportjaink tehát, bár nem nevezhetők reprezentatívnak, a vizsgált problémáról képesek *jellemző* és hiteles képet adni, amellet az azonos kiválasztási szempontok miatt jól összehasonlíthatóak. Az átlagosnál valamivel *fiata-*

2. Ezúton mondok köszönetet Füstös Lászlónak kollegiális matematikai tanácsadói segítségéért, valamint Szabados Tímeának és Bolváry Endrének a számítógépes műveletek elvégzéséért

labbb és képzetebb voltuk azt eredményezi, hogy némileg “föléhordanak”, vagyis a valóságosnál valamivel jobb (intellektuálisabb és “modernebb”) képet adnak.

### **Nevelési értékelvek**

A felmérés meglehetősen sokféle tudati jelenség vizsgálatára vállalkozott, korántsem volt az értékek témájára specializálva. A kérdőív egy értéktesztet tartalmazott csupán, a nevelési értékelvek egyik változatát, amelyet egy nyugat-német vizsgálat (Noelle-Neumann, 1978) anyagából kölcsönöztem. Nem állítható, hogy e vizsgálati adatok az értékrend minden fontos összetevőjét tükröztetni tudják, inkább csak a *legfőbb jellemzők és tendenciák* érzékeltetésére alkalmasak.

A kérdőívben szereplő feladat a következő volt: “Összeállítottunk egy listát, ami, különböző követelményeket tartalmaz arra vonatkozóan, hogy mit kell a gyermekeknek későbbi életükre útravalóul adni, mit kell a gyermekeknek a szülői házban tanulniuk. Melyeket tartja Ön ezek közül különösen fontosnak? Válasszon ki ötöt!”

A választható 16 értékelvet az 1. sz. táblázat ismerteti, a határon innen és túl regisztrált említési arányokkal együtt. A közép-európai összmagyarság vezető nevelési értékeinek, amelyek átadását a következő generáció számára különösen (50 százalékot meghaladó arányban) fontosnak tartja, a rendszeren elvégzett *munka*, az *egészséges(ebb) életmód* és az *udvariasság* bizonyult. A szerényebben preferált, de a kérdezettek 30-40 százaléka által kiemelt nevelési elvek között – az *érvényesülés*, *emberismeret*, *takarékosság*, tehát a praktikum és önérvényesítés értékei mellett (illetve azokat követően, a 7-9. helyen) olyan – a kultúrával és a nyitottsággal kapcsolatos – értékekkel találkozunk, mint a *tudásszomj*, a *tolerancia* és az *olvasás szeretete*.

Jelentősen lemaradva, 10 és 20% közötti említésszámokkal szerepelnek a transzcendencia, valamint az önkorlátozás és önálrendelés közösségi értékei: az *alkalmazkodás*, a *szerénység*, a *vallásos hit*; és itt húzódik meg szerényen a *művészetek* iránti vonzalom is. Végül (10% alatt) találjuk meg az értékek olyan vegyesnek mondható együttesét, amelyben a *technikai szakértelem*, a *politikai érdeklődés* és a sok *TV-nézés mérséklésének* kívánalma szerepel.

Ezt a nevelési értéktesztet – a Rokeach-féle cél- és eszközértékek tesztjével együtt – egy korábbi, a nyolcvanas évek derekán végzett országos reprezentatív felmérés során is alkalmaztam, így lehetőségem volt a nyolcvanas és a kilencvenes évek (magyarországi) értékválasztásainak egybevetésére. Ezzel a lehetőséggel, erősen támaszkodva az MTA Szociológiai Intézetének másfél évtizedes értékutatási eredményeire (Füstös-Szakolczai, 1994), már korábban éltem, a következő konklúzióra jutván: “... a rendszerváltozási folyamat első néhány esztendeje főként a hagyományos – önkorlátozó és közösségi – értékekre (taka-

**1. sz. táblázat**  
**Nevelési értékek említési aránya Magyarországon**  
**és a határon túli magyarság körében**

Ranghely	Nevelési értékelvek (Az összes említések csökkenő sorrendjében)	Az összes válaszadó százalékában	Magyar- ország (vidék)	Hat közép-európai ország magyar nemzetisége együtt
1.	Munkáját rendesen és lelkiismeretesen végezni	76,9	79,1	76,3
2.	Egészséges életmód	73,1	69,8	73,9
3.	Udvariasság és jó magaviselet	52,6	50,2	53,1
4.	Érvényesülni, ne hagyja magát könnyen legyőzni	40,4	37,5	41,0
5.	Emberismeret a megfelelő barátok és barátnök kiválasztásához	37,7	40,3	37,0
6.	Pénzzel takarékosan bánni	37,2	45,5	35,0
7.	Tudásszomj, vágy a szellemi színvonal állandó emelésére	35,8	39,9	34,7
8.	A másképpen gondolkodókat tisztelni, toleránsnak lenni	35,4	33,8	35,7
9.	Örömet találni a könyvben, szívesen olvasni	32,4	31,0	32,8
10.	Szilárd hit, szilárd vallási kötődés	17,7	7,5	20,4
11.	A rendbe beilleszkedni, alkalmazkodni	17,2	19,2	16,7
12.	Szerénynek és tartózkodónak lenni	13,8	11,6	14,3
13.	Kedvét lelteni a művészetekben	13,1	11,2	13,6
14.	Technikai szakértelem, a modern technika értéke	8,5	10,6	7,9
15.	Érdeklődés a politika iránt, a politikai összefüggések megértése	6,7	7,1	6,6
16.	A sok TV-nézés mérséklése	3,7	5,2	3,3
	Összesen	502,2	499,3	502,3
	N=megkérdezettek száma	2255	464	1791

rékosság, alkalmazkodás, szerénység, fegyelmezettség, udvariasság, közügyek iránti érdeklődés stb.) és a lelkiismeretes munkavégzésre hatott sorvasztóan, ezzel szemben növelte az individuális önérvényesítő hajlamot, a kreativitást, az anyagiass szemléletet és a racionalitást, s egyúttal az információkra és másfajta véleményekre való viszonylagos nyitottságot.” (Gereben, 1995/a. 88. old.)

### **Kisebbségi értékrend**

Az időbeli összehasonlítás, mint említettük, csak a magyarországi vizsgálati terepre vonatkozott. Az 1. sz. táblázat viszont a határon inneni és túli, vagyis a térbeli összevetés lehetőségét kínálja.

A Magyarországon kívüli magyarságot egy tömbként kezelve, az “anyaországhoz” mérten viszonylag kicsi különbségek mutatkoznak: a *vallásos hit* (10. hely) egyértelműen közelebb áll a *határon túli* magyarokhoz, s ez kisebb mértékben az *egészséges életmódra* (2. hely) és az *udvariasságra* (3. hely), és talán a *szerénységre* (12.) és a *művészetek* iránti affinitásra (13.) is elmondható. Ezzel szemben a *takarékosság* (6. hely), a *tudásszomj* (7. hely) és az *emberismeret* (5. hely) inkább az “anyaország” által preferált értékeknek tűnnek. A többnyire nem túl jelentős értékorientációs eltéréseket nem szabad túlértékelnünk, de annyi mégis elmondható, hogy *határon túl inkább bizonyos poszt-(vagy pre?)materiális és önkorlátozó, határon innen pedig inkább a praktikus és a hétköznapi élethez kapcsolódó értékek iránt mutatkozik valamivel nagyobb affinitás*. Nehéz lenne megmondani, hogy ezek a különbségek milyen mértékben írhatók *magának a kisebbségi helyzetnek* a számlájára, s mennyiben magyarázhatók a Magyarországot környező országok egy részének *fejletlenebb modernizációs szintjével*, vagy *regionális történelmi hagyományaival*. A kérdésre – az egyes értékek országonkénti népszerűségét vizsgálva – később még visszatérünk.

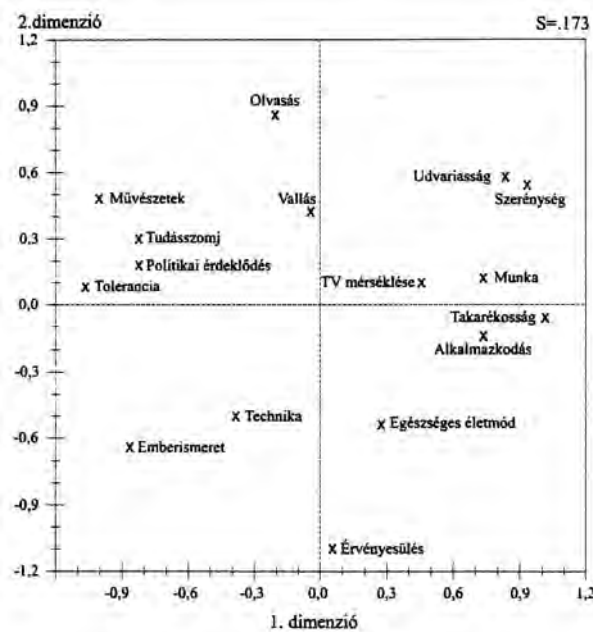
### **Vonzások és taszítások**

Vizsgáljuk meg közelebbről a határon inneni és túli értékrendek *belső szerkezetét*, az egyes értékek társulási hajlandóságát. Az 1. és 2. sz. ábra a sokdimenziós skálázás MINISSA eljárásával készült. Valójában olyan “térképek”, amelyek szemléltetni képesek az egyes értékek egymáshoz viszonyított helyzetét, attól függően, hogy a válaszadók a matematikai valószínűségnél nagyobb, vagy kisebb mértékben preferálták őket egymás társaságában. Azok az értékek, amelyeket sokan választottak *együtt* a legfontosabbnak tartott öt közé, a koordináta-rendszerben közel kerülnek egymáshoz (vonzás), amelyeket pedig kevesen: nagyobb távolságot tartanak (taszítás). Az egymást vonzó értékek esetében felmerülhet a kérdés, hogy milyen szempontok, milyen hasonlóságok alapján rokonították őket a válaszadók; hasonlóképpen vizsgálható, hogy milyen szempontok jegyében jönnek létre a taszító kapcsolatok.

Az 1. sz. ábra a vidéki (Budapest nélküli) *Magyarországnak* a kilencvenes évek első felében regisztrált értékstruktúráját mutatja. A koordináta-rendszer *vízszintes* tengelyének bal oldalán (hogy melyik oldalról van szó, az egyébként esetleges) olyan egymást erősen vonzó értékek sűrűsödnek (*tolerancia, művészetek kedvelése, tudásszomj, politikai érdeklődés*), amelyeket összefogóan a

*humanista nyitottság* értékeinek nevezhetünk. E csoport tágabb holdudvarához tartozik a vízszintes tengelyen mérve ugyancsak erősen balra húzódó, de a függőleges tengely által is erősen befolyásolt („lefelé” kitérített) *emberismeret*. (Ezt az értéket a MINISSA-számítások alapját jelentő Yule-Kendall féle asszociációs együttható Q-számértékei kettős arculatúnak mutatják: vonzási kapcsolatok fűzik egyrészt a fenti „humanista” csoporthoz, másrészt „lenti” szomszédjához: a praktikus technikai szakértelemhez is.)

A vízszintes tengely másik oldalán, a „humanista nyitottság” értékeit erősen taszítva, helyezkedik el egy lazább csoportosulás, amelynek magjában a



1. ábra  
Nevelési értékelvek térképe Magyarországon  
(Budapest nélküli vidék)  
1991-1993. (MINISSA-eljárás)

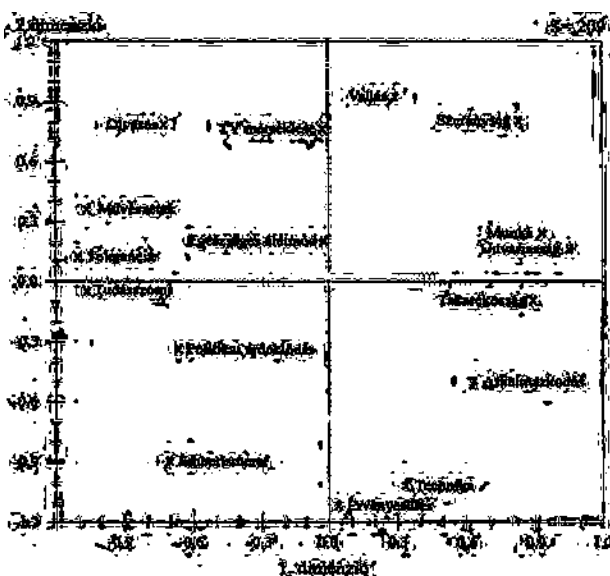
*takarékosság és lelkiismeretes munka*, tágabb holdudvarában pedig az *udvariasság*, a *szerénység*, valamint az *alkalmazkodás* található. Ezeket összefoglalóan *hagyományos közösségi értékeknek*, a *munkaközpontúság*, a *puritán életvitel és önálárendelés* értéknálábjának nevezhetnénk. (Érdekese, hogy az udvariasság, amelyet a tolerancia velejárójának vélhetnénk, milyen messzire sodródott az utóbbtól, kapcsolatukat a meglehetősen erős taszítás ( $Q = -0,387$ ) jellemzi. Ebben szerepe lehet az érték kérdőívben szereplő

teljes szövegének: „udvariasság és jó magaviselet”, s ez a megfogalmazás – az 1. ábrán is jól láthatóan – inkább az önkorlátozó *szerénységgel* rokonítja.) Sajátos, hogy a vízszintes tengely két oldalán milyen nagy mértékben zárja ki egymást a hagyományos közösségi gondolkodás önálárendelő attitűdje, és a „humanista nyitottság” tolerancia által vezetett (és a közélet dolgai iránt is némi érdeklődést mutat) értékcsoporthoz. Az utóbbinak ez a poláris viszony erős *individuális*



színezetet kölcsönöz. A vízszintes tengely eme dichotómiája az ezopuszi mese példázatát idézi a szorgos *hangyáról* és az „önmegvalósító” *tücsökről*, vagy a Thomas Mann-i életmű vissza-visszatérő küzdőpárosát juttatja eszünkbe: a dolgos, puritán *polgárt* és az individualista *művészt*. Ez a kettősség jelenkori társadalmunk értéktudatában is jelentős megosztó erőt képvisel. Állításunkat erősíti, hogy a nyolcvanas évek derekán végzett *országos reprezentatív* vizsgálatunk érték-térképén épp úgy megjelenik, mint *más* (a MINISSA eljárást előttem alkalmazó, és egy más típusú nevelési értékesztet használó) országos és lokális vizsgálatok érték-struktúrájában. (Füstös-Könyves-Tóth, 1988; Szabados, 1995.)

A munkacentrikus, önkorlátozó puritanizmus és a toleranciára, szellemi értékekre nyitott individualizmus bipoláris világa nemcsak Magyarországra, hanem – ld. 2. sz. ábrát – a *határon túli magyarságra is érvényes*; a már leírt két értéknyaláb alaphelyzete lényegében nem változott. Történetek azonban kisebb helyváltoztatások. Az *udvariasság* pl. közelebb húzódott a *dolgos munkavégzéshez*, s mindkettő egyúttal a vízszintes tengelynek a humán értékektől még távolabb eső pontjára vándorolt. Mivel a



2. ábra  
Nevelési értékelvek térképe a határon túli  
– hat közép-európai országban élő –  
magyar nemzetiségű népesség körében 1991-1995.  
(MINISSA-eljárás)

humanista értékek (a toleranciával az élen) ugyancsak polarizálódtak, elmondható, hogy a vízszintes tengely két értéktípusának ellentéte és szembenállása kisebbségi helyzetben tovább fokozódott. (Ezt a taszítást kifejező Q-értékek megnövekedése is jelzi.) Az *olvasás* a függőleges tengely mellől közelebb lépett természetes rokonaihoz, a vízszintes tengely humanista értékeihez, s így a két tengelytől kb. egyforma távolságra helyezkedett el (erre még visszatérünk), maga után „húzva” az olvasás által vonzott „a sok TV-nézés mérséklése” nevelési elvet.

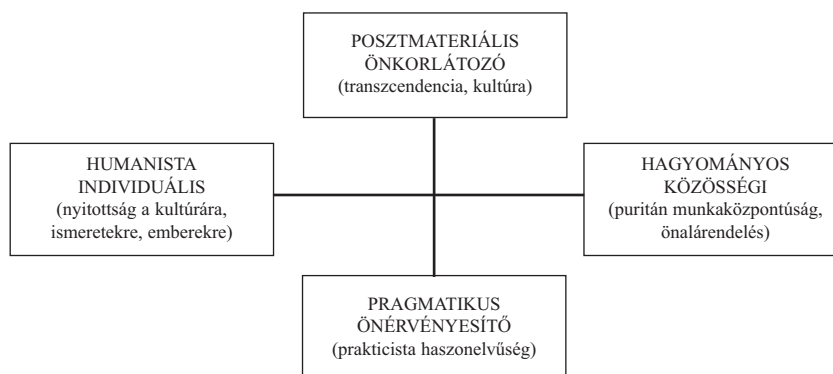
A másik változás ennek tükörképe: a *vallásos hit*, ugyancsak a függőleges tengely mellől, a hagyományos értékek táborához közeledett. (De úgy, hogy a függőleges tengelyen is messzebb – vagyis polárisabb helyzetbe – került az origótól.) A kisebbségi helyzet tehát – a vízszintes tengely erőterét tekintve – nem hozott *strukturális* változást az értékek világában; a változások inkább a *hazai tendenciák markánsabb, kiélezettebb megjelenítését* szolgálták. (A vallás és az olvasás módosult szerepére a függőleges tengely elemzésekor visszatérünk.)

Ami az 1. sz. ábra függőleges tengelyét illeti, „zenitjét” a *könyv és olvasás*, „nadírját” az *érvényesülés* képezi. (Ez is egy beszédes, a hazai társadalmi tudatot jól jellemző bipolaritás!) Az olvasás közelében a *vallásos hitet* és – már a hagyományos közösségi értékek körébe áthajolva – a *szerénységet* és az *udvariasságot* találjuk: közös jegyeik alapján *posztmateriális-önkorlátozó* értékeknek nevezhetjük őket. „Lent”, az érvényesülés szomszédságában pedig a *technikai ismereteket*, az *egészséges életmódot* és az *emberismeretet* (amelynek másik, a humán értékcsoporthoz való kötődéséről már korábban szoltunk) fedezhetjük fel. Közös vonásaik alapján ezeket *pragmatikus-önérvényesítő* értékeknek hívhatjuk. Ezzel kialakult a magyarországi értékrend sematikus vázának az a változata (ld. 3. sz. ábra), amelyet vizsgálatunk tapasztalatai valószínűsítene, s amely – lényegét illetően – a nyolcvanas évek közepén végzett *országos reprezentatív felmérésünk értékstruktúráját is híven modellezi*.

A 2. sz. ábrát szemlélve hozzátehetjük, hogy ehhez a *határon túli* (közép-európai) magyarok értéktérképe – immár a függőleges tengelyt is figyelembe véve – szintén nagyon hasonlít. (Az eltérések inkább a köztes zónákat érintik: az *emberismeret* elhúzódott a humán értékek közeléből és a hazainál praktikusabb színezetet öltött; az *olvasás* és a *vallás* köztes zónák felé való elmozdulásáról már korábban szoltunk.) Az egyetlen jelentősebb változás, hogy a Magyarországon pragmatikus környezetben szereplő *egészséges életmód* kisebbségi helyzetben posztmateriális színezetet kapott a *TV-nézés mérséklésével* együtt, így a függőleges tengely pozitív szakaszának értékvilága „létszámban” és koherenciában egyaránt erősödött. A jelek szerint a kisebbségi lét több szempontból is nehezebb életkörülményei a hétköznapi uralmával, a prakticista haszonelvűséggel szemben egy *markánsabb posztmateriális ellenvilág kiépítésére* hajlamosítanak. Ugyanakkor a pragmatista értékmező is gazdagodott: a *politikai érdeklődés* értelmiségi luxusból a kisebbségi hétköznapi praktikus elemévé vált. Amellett elmondható, hogy ennek az értékmezőnek a pólusa is tömörödött, „izmosodott”, s ez végső soron a kisebbségi értéktérnek *mind a négy* pólusára elmondható. Vagyis a *határon túli magyarság értékstruktúrája* – a hasonló szerkezet mellett – *a magyarországinál kontúrosabbnak és polarizáltabbnak tűnik*. A *vallásos hit* érték környezetének a 2. ábrán látható – már említett – átrendeződésében is szerepe lehet a kisebbségi helyzetnek: vizsgálatunk során bebizonyosodott (Gerben

1995/b), hogy a határon kívüli magyarság jobban ragaszkodik a valláshoz (ld. az 1. sz. táblázatot is) és az egyházakhoz, mint a hazai társadalom, s hogy a hit és a vallásgyakorlás kisebbségi helyzetben az identitástudat fontos támaszául szolgál, s fokozott mértékben kötődik a hagyományos értékekhez. Mindez szerepet játszhatott abban is, hogy a 2. ábrán a vallásosság, mint nevelési értékkel, közelebb került (azokat erősítendő) a hagyományos közösségi értékek csoportjához. Némileg hasonló a helyzet az olvasáskultúrával, amelyről ugyancsak kimutatható (Gereben, 1996), hogy kisebbségi helyzetben mennyiségi és minőségi pozíciói általában jobbak s, hogy szintén jelentős szerepet tölt be az azonosságtudat erősítésében. A 2. sz. ábrán ezért léphetett le – a vallásos hit mellől – a posztmateriális értékek hazai piedesztáljáról, hogy közelebb kerüljön természetes (és nagyobb hatékonyságot sejtető) közegéhez: a művészetek, a tudásszomj és a tolerancia humanista világához.

A néhány – meglehetősen jól értelmezhető (és az 1. sz. táblázat tanulságait kiegészítő) – eltérést leszámítva, a határon túli magyarok egyesített csoportja a magyarországi értéktérkép főbb “égtájait” bátran *magáénak vallhatja*, s ezért a 3. sz. ábra sematikus vázrajza egyaránt érvényes a (nyolcvanas)-kilencvenes évek hazai és határon túli magyar nemzetiségű társadalmára.



3. sz. ábra

Közép-európai magyar nemzetiségű társadalmak értékterének sematikus rajza

Végül hangsúlyozni kell, hogy ez a sematikus struktúra nem statikus, hanem “térben” és időben egyaránt dinamikus rendszer. “Térbeli” dinamizmusát (a valódi térbeliség regionális eltérésein túl) a struktúra virtuális terének köztes szféráiban (a képzeletbeli átlók mentén) elhelyezkedő értékek kettős kötése adja; valamint az a tény, hogy az egyes értékcsoporthoz – a hozzájuk tartozó értékek említési arányait illetően – nem egyformán “erősek”: legnagyobb súlyt még

mindig (főleg a munka és az udvariasság magas említési aránya miatt) a hagyományos közösségi értékek képviselnek; leggyengébbnek pedig a humanista és a posztmateriális értékek csoportja mutatkozik. A struktúra időbeli mozgalmasságát pedig – legalábbis a magyarországi térben – a már említett értékváltozási folyamatok jelentik: *a hagyományos önkorlátozó közösségi értékek visszaszorulása, a “humanista nyitottság” értékcsoporthoz egy részének (tudásszomj, tolerancia), valamint a pragmatikus-önérvényesítő értékek előtérbe kerülése* – vagyis egy erőteljes *individualizációs* folyamatról van szó. Ez a tendencia nem magyar specialitás, hanem nemzetközi értékvizsgálatok által dokumentált *összeurópai* jelenség (Tomka, 1995).

### ***Értékcsoporthoz – társadalmi csoportok***

Ha abból a szempontból tekintjük át – külön-külön – a vizsgált országok válaszadóinak érték-választásait, hogy milyen *rétegspecifikus vonásokat* hordoznak, megbizonyosodhatunk arról, hogy a főnti ábrák tengelyei mentén széttörődező értékterek egymással szembekerült “égtájai” nemcsak virtuális, hanem – ahogy ezt korábbi vizsgálatok eredményei is jelezték (Hankiss–Manchin–Füstös–Szakolczai, 1982.; Füstös–Könyves–Tóth, 1988) – az egyes értéknyalábok társadalmi bázisában is jelentkező valóságos szakadást fejeznek ki. Ez konkrétan azt jelenti, hogy az egyik értéknyaláb hívei, társadalmi összetételük tekintetében, általában élesen elkülönülnek a másiktól.

*A hagyományos közösségi értékeket* főképpen az alacsonyabb iskolázottságú fizikai munkások és nyugdíjasok, a falvak és a kisvárosok idősebb lakói preferálták minden vizsgált országban. (Az ausztriai magyarok értékválasztásairól – az alacsony mintaelemszám miatt – nem készítettünk keresztábrákat.) Határon túl jobbra a tömbszerűen (vagy legalább többségben) együtt élők (inkább mint a szórványvidékek lakói), s végül a könyvtől távolabb álló (keveset vagy nem olvasók), s általában a romantikus és kommersz szórakoztató irodalmat kedvelő válaszadók említették meg.

*A humanista személyiségértékek* épp ellenkezőleg: egyértelműen az értelmiséghez, a fiatalokhoz, a nagyobb városokban élőkhez és általában a szoros értelemben vett kisebbségi (vagy szórvány-) helyzethez, illetve az aktív s a nívós irodalmat olvasókhoz kötődnek a legerősebben.

*A pragmatikus, önérvényesítő értékcsoporthoz* társadalmi bázisa már nem volt ennyire homogén: a képzetesebb munkásokhoz és a nem diplomás szellemi dolgozókhoz (vagyis a középhelyzetűekhez) vonzódott leginkább. (Az érvényesülést határon innen a szellemi, határon túl jobbra a fizikai rétegek választották. A jelek szerint ez az érték a kisebbségben élő szellemi foglalkozásúak körében még nem nyerte vissza morális szalonképességét.) A pragmatikus értékeket valamelyest inkább városban, mint falun kedvelik, vegyesen kisebbségi és többségi helyzetek-

ben. Az olvasáskultúrának főleg gyenge-közepes szintjeivel (a szórakoztató és bestseller irodalom mellett a kizárólagos non fiction-érdeklődéssel) mutat leginkább társulási hajlandóságot.

Végül a *posztmateriális, önkorlátozó* csoport értékeinek egy része (vallás, szerénység) iránt elsősorban az idősebb, nyugdíjas és fizikai foglalkozású rétegeknek volt affinitása, más részüket (egészséges életmód, olvasás) pedig inkább a szellemi foglalkozásúak (sőt értelmiségiek) említették. Sajátos módon ez utóbbiak inkább vidéki (kisvárosi vagy falusi) lakosok voltak, de a többiek vegyesen éltek kisebb és nagyobb városokban, valamint falun. Tehát a posztmateriális értékek társadalmi bázisát nem jellemezte sem a vidéki lakhelynek, sem az alacsonyabb társadalmi státusznak az a dominanciája, amit korábban a hagyományos közösségi értékek híveinél tapasztaltunk. Tarka kép alakult ki a magyar ajkú lakosság településen belüli részarányát tekintve is, mind egy-egy (kül)országon belül, mind pedig az országok között. Annyi mégis elmondható, hogy a *valláosság* kisebbségi (szórvány-) helyzetben áll a legnagyobb becsben, s ugyanez mondható el – minden posztmateriális érték esetében – Kárpátaljára is. Ami pedig a posztmateriális értékcsoporthoz kulturális háttérét illeti, az idetartozó értékek említői általában szerény aktivitással, de nem lebecsülendő színvonalon olvasnak, s főleg a klasszikusok, romantikusok és a bestsellerek kedvelésével jellemezhetőek.

A négy nagy értékorientációs típus tehát eltérő rétegspecifikus vonásokkal és társadalmi arculattal rendelkezik. Ez az eltérő arculat különösen az alapvetőnek tűnő „vízszintes” tengely két oldalán: a hagyományos közösségi értékvilág és a humanista nyitottság modernebb értékei mentén különül el markánsan.

S végül emeljük ki azokat az értékeket, amelyeknek említési arányát az általános kisebbségi sorson belül is a *szórványhelyzet* (vagy legalábbis nem többségi szituáció) tovább növelte: a *tolerancia*, a *vallásos hit* és *tudásszomj*. (Igaz lenne a mondás, hogy súly alatt nő a pálma?...)

### **Hét ország: hét értékvilág?**

Az 1. sz. táblázatból már ismert nevelési elveket – amelyeket a kérdezettekkel alfabetikus sorrendben ismertettünk meg – a 2. sz. táblázat a kérdőívvel azonos sorrendben, a hét vizsgálati csoport százalékos említési arányszámaival együtt közli.

Mielőtt a különböző országokban élő magyar népcsoportok értékrendjéről külön-külön szólnánk, tegyünk néhány általános észrevételt. Először egy hagyományos értékről essék szó: a tisztességesen végzett munka (7. sz.) magas presztízsnak örvend és vezető értéknek számít minden régióban. Nem így a *politika iránti érdeklődés* (3. sz.), amelynek egybehangzóan alacsony arányú említése feltehetően térségünk demokratikus gyakorlatának fejletlenségéről árulkodik. Az

egyetlen kivételt az ausztriai (bécsi) magyarok jelentik, akik egyrészt már jobban ismerik a demokratikus politizálás jelentőségét és tétjét, másrészt – emigránsok lévén – már magával a sorsukkal is politizáltak. A *művészetek kedvelésére* (5. sz.) is egységesen kevesen szavaztak (11-16%), ami azt a jelezheti, hogy térségünkben a szocialista kulturális forradalom virtuális vívmányainak és a politika pótló szerepet kényszerből vállaló művészetek heroikus teljesítményeinek korszaka után eljött az anyagi javak és a pragmatizmus primátusának művészetapályos időszaka. (Lehet viszont, hogy a kisebbségi helyzet továbbra is muníciót ad a műpártolásnak.) A *tolerancia* (6. sz.) iránti igény és érzékenység is – ha nyugati adatokhoz viszonyítjuk (Noelle–Neumann, 1978. 708. old.) – meglehetősen fejletlen, de a különböző országokban nem egyforma mértékben: legtöbb említést az ausztriai, majd a vajdasági magyaroktól kapott, legkevesebbet pedig Kárpátalján és Erdélyben. A fentebb említett modern humán értékek sorába tartozik a *tudásszomj* (15. sz.) is, amely Ausztriában kapott kiemelkedő, Szlovákiában és Magyarországon átlagon felüli szerepet.

Az *alkalmazkodás* (10. sz.), *szerénység* (11. sz.), *udvariasság* (16. sz.) – tehát a hagyományos közösségi értékek – elsősorban kisebbségi erényeknek mutatkoznak: hol Erdély és Vajdaság (alkalmazkodás), hol Kárpátalja (szerénység és udvariasság) vezet említésükben. A *vallásos hit* (12. sz.), amely (kisebbségi helyzetben) rokona a fenti értékeknek, ugyancsak határon túl kapott jelentősebb szerepet (Ausztria, Kárpátalja, Erdély); legkisebb jelentőséget pedig Magyarországon tulajdonítanak neki.

A kép tehát sokkal színesebb, mint amikor csak az anyaország és a határon túli magyarok összevont adatait vetettük egybe: a különböző régiók – a hasonlóságok mellett – a különbözőségek gazdag színkáláját mutatják. A különbözőségeket és a hasonlóságokat nem csak „szabad szemmel” vizsgáltuk, hanem (Pearson–Kendall–, valamint Spearman-féle korrelációs együtthatók segítségével) *matematikailag* is kifejeztük. Ezek az együtthatók – a 2. sz. tábla adatait országonként összehasonlítva – az eltéréseket természetesen mechanikusan (nem tartalmilag) bírálták. Azt mutatták, hogy egyik ország százalékos adatsora egy másikéhoz – globálisan – milyen mértékben hasonlít. (Az alábbiakban – a hasonlóságok és különbségek tartalmi elemzése mellett – utalni fogok a korrelációs együtthatók értékeiből kiolvasható tanulságokra is.)

Leginkább a (sajnos meglehetősen alacsony létszámú) *ausztriai* (bécsi) mintacsoport különül el a többi csoporttól információkra (15. sz.) és közéletiségre (3. sz.) erőteljesen nyitott konzervatív értékrendjével, és leginkább az eltérő vélemények tiszteletének (6. sz.) lényegesen magasabb szintjével. (Ezt az elkülönülést a korrelációs együtthatók is jól kimutatják: pl. a Spearman-féle Ausztria és a többi hat ország viszonylatában csak 0,504 és 0,659 közötti hasonlósági értékeket mér, az összes többi relációban viszont 0,8 és 0,9 fölöttieket.)

**2. sz. táblázat.**  
**Nevelési értékelvek választása hét ország magyar nemzetisége körében**  
 (Százalékos megoszlás) 1991-1995

Sor-szám	Nevelési értékelvek (ABC-rendben)	(Dél-) Szlovákia	Ukrajna (Kárpátalja)	Románia (Erdély)	Kis-Jugoszlávia (Vajdaság)	Szlovénia (Mura-vidék)	Ausztria (főleg Bécs)	Magyarország (vidék)
1.	Egészséges életmód	74,5	78,2	74,4	66,2	75,2	70,3	69,8
2.	Emberismeret a megfelelő barátok és barátinók kiválasztásához	34,8	38,9	40,5	31,6	29,5	48,4	40,3
3.	Érdeklődés a politika iránt, a politikai összefüggések megértése	6,7	6,6	4,5	7,8	1,9	23,4	7,1
4.	Érvényesülni, ne hagyja magát könnyen legyőzni	42,1	35,6	41,8	48,4	43,8	6,2	37,5
5.	Kedvét lelteni a művészetekben	13,4	11,9	14,0	14,4	12,4	15,6	11,2
6.	A másképpen gondolkodókat tisztelni toleránsnak lenni	40,8	26,7	28,4	45,9	32,4	53,1	33,8
7.	Munkáját rendszeresen és lelkiismeretesen végezni	78,6	76,6	75,0	72,5	80,9	70,3	79,1
8.	Örömet találni a könyvben, szívesen olvasni	33,5	29,0	36,2	32,5	27,6	21,9	31,0
9.	Pénzzel takarékosan bánni	31,5	38,6	28,7	44,7	51,4	15,6	45,5
10.	A rendbe beilleszkedni, alkalmazkodni	9,5	13,5	22,9	22,2	10,5	10,9	19,2
11.	Szerénynek és tartózkodónak lenni	13,8	23,8	11,4	13,1	7,6	14,1	11,6
12.	Szilárd hit, szilárd vallási kötődés	15,3	23,1	22,8	17,2	20,0	39,1	7,5
13.	Technikai szakértelem	6,1	8,9	8,4	10,0	7,6	-	10,6
14.	A sok TV-nézés nérséklése	3,2	3,6	1,3	5,0	2,9	10,9	5,2
15.	Tudásszomj, vágy a szellemi színvonal állandó emelése	39,3	22,4	36,6	32,5	30,5	56,2	39,9
16.	Udvariasság és jó magaviselet	55,5	63,7	51,9	38,1	60,9	51,6	50,2
Összesen		498,6	501,1	498,8	502,1	495,1	507,6	499,3
N=megkérdezettek száma		463	303	536	320	105	64	464



*Erdély és Kárpátalja* magyarságának értékvilága hasonlóságot mutat abban, hogy mindkettőben kiemelten fontos az olyan tradicionális érték, mint a vallásos hit (12. sz.), ugyanakkor mindkettőben az átlagosnál jóval alacsonyabb szintű a toleranciára (6. sz.) való készség. Jelentős különbség is akad köztük (Erdély javára) a kultúrához, tudáshoz (5., 8. és 15. sz.) való hozzáállásban (lásd pl. az olvasás (8. sz.) megítélése terén Erdély vezető helyét!); valamint a beilleszkedés, alkalmazkodás (10.), valamint a szerénység (11.) és az udvariasság (16.) eltérő megítélésében. Ez utóbbiakat – a hagyományos közösségi értékekhez való erős vonzódás jeleként – a kárpátaljai mintacsoport preferálta, mégpedig az összes régió közül a legerősebben. (A korrelációs együtthatók Kárpátalja legközelebbi rokonának – az értékek terén – Erdélyt, második helyen Magyarországot mutatták; Erdély értékvilágához viszont leginkább nem a kárpátaljai, hanem a szlovákiai hasonlított.)

*Szlovákia, Vajdaság és Szlovénia* magyar kisebbségi csoportjai között is több hasonló vonás mutatkozik (viszonylagos értékbeli összetartozásukat jobbra a korrelációs együtthatók is megerősítették). Mindháromban erőteljes önértékesítő vágygal (4. sz.) és a 6. sz. tolerancia (Vajdaság és Szlovákia), valamint a 9. sz. takarékoság (Vajdaság és Szlovénia) iránti átlagon felüli fogékonysággal találkoztunk. Közöttük is a rendbe való beilleszkedés (10. sz.) említésében mutatkozott komolyabb különbség: erre – adataink szerint – a vajdaságiak inkább az erdélyiekkel együtt mutatnak nagyobb hajlandóságot.

A *magyarországi* mintacsoport értékcarculata mintha inkább az utóbbi (szlovákiai, vajdasági és szlovéniai) kisebbségi csoportokhoz állna közelebb: ld. a takarékos életvitel (9. sz.), a munka (7.) és az információéhség (15. sz.) hasonló említési arányait. Az emberismeret (2. sz.) vonatkozásában viszont inkább Erdélyhez és Kárpátaljához hasonlít. Magyarország a vallásos hit (12. sz.) legalacsonyabb, illetve a művészetek iránti fogékonyság (5. sz.) egyik legalacsonyabb említési arányával egyben tovább is lép e hasonlóságon – egy kisebbségi sorssal nem nehezített, és (emiatt? ezzel együtt?) egy erősen szekularizált, pragmatikus életvitel és értékvilág felé. (A korrelációs együtthatók Magyarország kétirányú kötődését hangsúlyozzák: legnagyobb hasonlóságot – legmagasabb értékeket – a szlovéniai és az erdélyi relációban mutatnak.)

Erős leegyszerűsítéssel azt is mondhatjuk, hogy az értékegyüttesek eltérései az *életvezetési, fennmaradási stratégiák* különböző, egymást átfedő típusait sejtetik Közép-Európa szétagolt magyar népcsoportjai körében. Hipotetikusan megnevezhetünk egy „nyugati” (konzervatív) *polgári* típust (főleg Ausztria); egy „keleti”, *tradicionális*, befelé (és közösségekre) építkező, premodern típust (főleg Erdély és Kárpátalja); egy nyitottabb, *polgárosuló*, közép-európai modellt (főleg: Szlovákia, Vajdaság és Szlovénia); valamint az utóbbi típusnak egy meglehetősen *practicista* és individualista változatát (Magyarország). Természe-

tesen az egyes típusokon belül is akadnak regionális és egyéb (a társadalmi környezettől, történelmi-kulturális hagyományoktól függő) különbségek, mint pl. Kárpátalja és Erdély értékrendje között, ami leginkább az utóbbi erősebb kulturális elkötelezettségében mutatkozik meg.

### **Összefoglalás**

Hét közép-európai ország 2255 magyar nemzetiségű polgárának kérdőíves megkérdezésével kerestük a választ arra a kérdésre, hogy az értékrendet miképpen módosítja a kisebbségi helyzet, illetve a régiók kulturális-történelmi különbsége.

A kisebbségi sors, amely próbára teszi az identitást és kihívja az azonosságtudatot védelmező gesztusokat, bizonyos mértékig konzerválhatja az értékrendet, s erősítheti a hagyományos közösségi, transzcendentális és kulturális értékekhez való kötődést. Ez az általános tendencia azonban a regionális kultúrák és a réteghelyzet szűrőjén keresztül érvényesül, s ez a tény – a kisebbségi szituáción belül is – nem kis eltéréseket okozhat. A régió fogalmán jelen esetben nem csak egy-egy ország magyarok lakta vidékét értjük, hanem olyan – esetleg több országot is átfedő – övezeteket, amelyeknek értékrendje (a különbségek mellett) lényeges pontokon megegyezik. Így pl. a közép-európai magyarság értéktérképén kirajzolódik egy nyugati, fejlett polgártudatú, egy északkeleti-keleti elhelyezkedésű, a tradíciókhoz erősen kötődő értékvilág, és a kettő között egy – minden tekintetben – köztes zóna, amelyben (különösen erőteljes prakticista orientációja miatt némileg elkülönülten) az anyaország is bennefoglaltatik.

A kisebbségi helyzetből és a regionalitásból fakadó minden eltérés ellenére nagyon erősek, mondhatni erősebbek az összetartozás és a hasonlóság jelei, különösen az értékrendek pólusait és belső szerkezetét, valamint társadalmi arculatát (az egyes értékcsoporcok rétegspecifikus vonásait) illetően. Vizsgált közegünk értékszemléletét tehát az azonosság és a különbözőség; a folyamatosság és a megszakítottság dialektikus egysége jellemzi.

#### HIVATKOZOTT IRODALOM

- Füstös László – Könyves-Tóth Ildikó, 1988. Gyermeknevelési elvek. (A magyar társadalom és Kővágóörs – egy helyi társadalom – értékrendjének összehasonlító vizsgálata.) Budapest, MTA Szociológiai Kutató Intézet (Műhelytanulmányok)
- Füstös László – Szakolczai Árpád, 1994. Értékek változásai Magyarországon 1978-1993. Szociológiai Szemle, 1. szám
- Gereben Ferenc, 1995/a. Az olvasás értékkörnyezete. Értékrendi változások a rendszerváltás időszakában. Valóság, 9. szám
- Gereben Ferenc, 1996. Az olvasáskultúra és az identitástudat kapcsolata (Vizsgálat hat ország magyar nemzetiségű polgárai körében). Új Pedagógiai Szemle, 3. szám
- Gereben Ferenc, 1995/b. Nemzeti és vallási identitás kisebbségi és többségi helyzetben. Protestáns Szemle, 3. szám
- Gereben Ferenc – Lőrincz Judit – Nagy Attila – Vidra Szabó Ferenc, 1993. Magyar olvasáskultúra határon innen és túl. Budapest, Közép-Európa Intézet
- Gereben Ferenc – Nagy Attila, 1991. Adalékok Magyarország olvasás- és értéktérképéhez. Jelkép, 3-4. szám
- Hankiss Elemér – Manchin Róbert – Füstös László – Szakolczai Árpád, 1982. Folytonosság és Szakadás. Budapest, MTA Szociológiai Kutató Intézet
- Noelle-Neumann, Elisabeth, 1978. Buchhändler und Buchkäufer 1978. Börsenblatt für den Deutschen Buchhandler – Frankfurter Ausgabe Nr. 90. vom 10. November
- Szabados Tímea, 1995. Gyermeknevelési elvek a magyar társadalomban. (A magyar társadalom és két falusi közösség értékrendjének összehasonlító vizsgálata.) Budapest, MTA Szociológiai Intézete (Műhelytanulmányok)
- Tomka Miklós, 1995. Európa változó (?) értékrendje. Mérleg, 3. szám



Csapó I. József (Nagyvárad)

## KÖZÖSSÉGI AKARATTAL SZÉKELYFÖLD AUTONÓMIÁJÁÉRT\*

### SZÉKELYSÉG - MÚLT ÉS JÖVŐ Székelyföld autonómiája (Terra Siculorum)

Székelyföld (Terra Siculorum) autonómiája nem sérti Rornánia területi integritását és nemzeti szuverenitását; a területi önkormányzás a közösségek államon belüli önrendelkezésének jogára, a szubszidiaritás, az öngazgatás elvére épül.

A történelmi Székelyföldön meghonosult autonómiát a székely székek szervezettsége és hatásköre testesítette meg, amelyek létezésére már az 1200-as évek írott dokumentumaiban utalás található. A székely székek autonómiája területi önkormányzásként működött, sajátos társadalmi és közigazgatási felépítéssel, sajátos jogokkal és különleges státusszal.

A székek mai polgárai a települési gyűléseken és választott közképviselői révén, újból kinyilvánítják a területi autonómia iránti igényüket, megfogalmazták követelésüket az önkormányzás törvényes kereteinek Székelyföld autonómia-státútuma általi szavatolására.

A székelység (siculitas) ismeri történelmét, őrzi hagyományait, megfogalmazza követeléseit, s a történelmi feltételeknek megfelelően igényli a területi autonómiához való jogot. Európa jogállamaiban alkalmazott megoldások igazolják a régiók területi autonómiájának alkalmazhatóságát és életképességét, azokét a régiókéét, amelyeknek számbeli többségben levő polgárai s ezek közössége a nemzeti identitás megőrzéséért védelemre szorul, a történelmi, társadalmi, kulturális sajátosságoknak megfelelő intézkedéseket igényel.

Az Európa Tanács 1993/1201. számú Ajánlása 11. szakaszában előírja a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek azon jogát, hogy azokban a régiókban, ahol ezen személyek a lakosság számához viszonyítva többségben vannak, autonóm vagy helyi hatóságokkal, vagy saját történelmi és területi feltételeknek megfelelően, sajátos státusszal rendelkezzenek.

Az Európai Parlament Unió állampolgárságára vonatkozó, 1991 november 21. Határozata 3. szakaszában kinyilatkozza, hogy az Unió és a tagországok bátorítják a területükön történelmileg jelenlévő etnikai- és nyelvi közösségek identitásának kifejezését és együttélésük elősegítését, garanciát vállalva az állam-

---

\* A Szerző utóbb benyújtott dolgozata. Szerk.

polgárok tényleges egyenlőségének biztosítására, a sajátos helyi-, regionális-, vagy csoport önkormányzási formák szavatolására, a régiók közötti együttműködés, a határokat túllépő kooperáció elősegítésére.

*A Regionális Autonómia Európai Chartája* (European Charter of Regional Self-Government, adopted by the CLRAE, az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1997/1118. sz. Határozata) többek között a következő *alapelveket* fogalmazza meg:

- a regionális autonómia elismerése magába foglalja az állam iránti lojalitást, amelynek régiói a szuverenitás és a területi integritás tiszteletben tartásával fejlődnek;
- a megfelelő európai intézmények szervezésének az Európa szintjén alkalmazott politika kidolgozásakor és alkalmazásakor figyelembe kell vennie a régiók jelenlétét az európai államokban;
- a régió, mint az állam lényeges összetevője, saját önazonossága révén Európa sokféleségének tanúbizonysága, s a régió történelmi hagyományai tiszteletben tartásával hozzájárul ennek kulturális gazdagodásához.

*Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 2003/1334. sz. Határozata* az autonóm régiók pozitív tapasztalatairól, mint konfliktusmegoldó ihletforrásról Európában (2003. június 24.), többek között, a következőket állapítja meg:

- Az Európában megújult feszültségek részben azoknak a területi változásoknak és új államok keletkezésének tulajdoníthatók, amelyek a két világháború és a korábbi kommunista rendszer 90-es években bekövetkező összeomlása nyomán jelentek meg.
- Ezek a feszültségek tükrözik azt az elkerülhetetlen fejlődést, amelyen a nemzetállam fogalma átment, s amely a nemzeti szuverenitást és a kulturális homogenitást mint lényegi kérdést tekintette. Napjainkban, a demokrácia gyakorlatának valamint a nemzetközi jognak a fejlődését tekintve, az államoknak új elvárásokkal kell szembenéznük.
- Az államoknak a feszültséget meg kell előzniük olyan rugalmas alkotmányi vagy törvényhozási szintű egyezségekkel, amelyek *elébe mennek ezen elvárásoknak*. Hatalmat, illetve hatásköröket adván a kisebbségeknek önön ügyeikre nézve, akár átruházván azt a központi kormányzattól, akár azzal megosztva, az államok néha összeegyeztethetik a területi egység elvét a kulturális sokszínűség elvével.
- Az autonómia, ahogy azt azokban az országokban alkalmazzák, amelyek tiszteletben tartják nemzetiségeik alapvető jogait és szabadságát, jórészt úgy tekinthető, mint egy „államon belüli megoldás“, ami lehetővé teszi a kisebbség számára, hogy gyakorolja jogait és megőrizze kulturális önazonosságát, miközben bizonyos garanciákat nyújt az állam egységére, szuverenitására és területi integritására nézve.

- A „területi autonómia“ kifejezést olyan, általában szuverén államokon belül kialakított berendezkedésre értik, ami által egy bizonyos régió lakosai tágabb hatalmi jogosítványokat kapnak, amelyek tükrözik sajátos földrajzi helyzetüket és amely oltalmazza és előmozdítja kulturális és vallási hagyományait.

*A székelység (siculitas) mérvadónak tekinti az említett nemzetközi dokumentumokat, igényli a történelmi és területi feltételeknek, a közösség követelményeinek, az Európában alkalmazott, megoldásoknak megfelelő területi autonómia gyakorlásához nélkülözhetetlen törvényes keret megteremtését.*

### **Miért vagyunk és mire vállalkozunk?**

MI A SZÉKELY NEMZETI TANÁCS (SZNT)?

- Székelyföld őshonos közösségének, a Székelységnek Közképviselői Testülete (KT).

*Milyen önépítkező folyamat révén jön létre a Székely Nemzeti Tanács?*

- minden székely település képviselőjének szavazatolásáért az 1500 magyar nemzetiségű lakosnál kisebb település a széki székely tanácsba 1 (egy) küldöttet jelöl;
- az 1500 magyar nemzetiségű lakosnál nagyobb települések, minden újabb 3000 magyar nemzetiségű lakos után egy-egy küldöttet jelölhetnek – időpont október 12;
- a választott települési küldöttekből létrejövő széki székely tanácsok határozata alapján, amelyeket a széki fórumok hitelesítenek – október 19;
- a széki székely tanácsok együttes ülésén a közképviselővel felruházott tanácsokból megalakul a Székely Nemzeti Tanács – október 26.

*Hogyan alakul meg a Település Székely Tanácsa?*

- az október 12-én összehívott települési gyűlésen, a közvetlen demokrácia elve alapján;
- a település állampolgári gyűlése megválasztja a Település Székely Tanácsát, amely legkevesebb 3 tagból áll;
- a település állampolgári gyűlése kijelöli a széki székely tanácsba javasolt küldötteket;
- kinyilvánítják egyetértésüket az SZNT KT által munkadokumentumként elfogadott autonómiastatútumban feltüntetettekkel;
- alapelv: a település lakói állampolgári gyűlésen a közvetlen demokráciát gyakorolják, amelynek hatáskörét, a Helyi Autonómia Európai Chartájának megfelelően, a helyi választott önkormányzati testületek hatáskörének gyakorlása nem korlátozza.

*Hogyan alakul meg a Szék Székely Tanácsa?*

- október 19-én a települési gyűléseken kijelölt küldöttekből megalakul a Szék Székely Tanácsa, (Kézdi-, Orbai-, Sepsí-, Csik-, Udvarhely-, Gyergyó-, Maros-, Miklósvár-Bardóc Szék), amelyet a széki közösségi fórum hitelesít;
- alapelv: a küldöttek a képviseleti demokráciát gyakorolják.

*Hogyan alakul meg a Székely Nemzeti Tanács?*

- október 26-án a székek székely tanácsainak együttes ülésén, a közképvisellett felruházott tanácsokból megalakul a Székely Nemzeti Tanács;
- az SZNT KT tagjai – a küldöttek jóváhagyásával – a Székely Nemzeti Tanács tagjaivá válnak.

*Mi a hatásköre a Település Székely Tanácsának?*

- képviselni a közösség területi autonómia iránti igényét;
- kijelölni a települési székely tanács tagjait;
- a nemzeti önazonosság védelmében ellátni a közösség közképviseletét.

*Mi a hatásköre a Széki Székely Tanácsnak?*

- képviselni a széki székely közösség területi autonómia iránti igényét;
- ellátni a széki székely közösség közképviseletét,
- kijelöli a Széki Székely Tanács Állandó Bizottságát, amely áll az elnökből, 2 alelnökből, 2 titkárból, 2 jegyzőből;
- kijelöli a Székely Nemzeti Tanács szakbizottságainak elnökét és minden Szakbizottság 7 állandó tagját.

*Mi a célja és hatásköre a Székely Nemzeti Tanácsnak?*

- Székelyföld őshonos lakossága, a székelység nevében igényelni és elnyerni a történelmi terület autonómiáját, nemzeti alapú eurórégióvá nyilvánítását;
- kijelöli a Székely Nemzeti Tanács Állandó Bizottságát, amely áll az elnökből, 4 alelnökből, 4 titkárból, 2 jegyzőből;
- kijelöli a Székely Nemzeti Tanács szakbizottságainak elnökét és minden Szakbizottság 9 állandó tagját;
- közvitára bocsátani, véglegesíteni, elfogadni Székelyföld Autonómia Statútumának tervezetét;
- a közakaratot képviselve, jóváhagyás végett Románia Parlamentje elé terjesztetni Székelyföld Autonómia Statútumát;
- Székelyföld autonómiájának törvény általi szavatolásáig közképviselni a székelység érdekeit.

*Milyen nemzetközi dokumentumok teszik jogossá a területi autonómia igénylését és megteremtését?*



- az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet koppenhágai dokumentuma (1990);
- az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet genfi dokumentuma (1991);
- az Európai Állam- és Kormányfők Bécsi Találkozójának dokumentuma (1993);
- az Európai Parlament Unió állampolgárságára vonatkozó, 1991 november 21. Határozata;
- az Európa Tanács 1993/ 1201. sz. Ajánlása;
- az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1997/1118. számú Határozata által elfogadott Regionális Autonómia Európai Chartája;
- az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 2003/1334. számú Határozata.

*Mi történik Székelyföld Autonómia Statútumának Parlament általi elfogadása után?*

- a Statútum rendelkezései alapján szabad és általános, közvetlen és titkos választások révén megalakulnak a helyi közigazgatási önkormányzatok, a széki önkormányzatok és Székelyföld Önkormányzata – saját törvényhozó, végrehajtó és igazságszolgáltató hatósággal;
- ha a Székelység úgy dönt, hogy Székelyföld Önkormányzatának létrejötte után, nemzeti önazonossága védelmében, továbbra is szüksége van közösségi képviseletre, akkor saját akaratából fenntartja a Székely Nemzeti Tanácsot.

*Mi nem a Települési Székely Tanács?*

- nem jogi személy;
- nem önkormányzati testület;
- nem helyi választásokon jelöltek által állító szerveződés.

*Mi nem a Széki Székely Tanács?*

- nem jogi személy;
- nem önkormányzati testület;
- nem helyi választásokon jelöltek által állító szerveződés.

*Mi nem a Székely Nemzeti Tanács?*

- nem választási párt;
- nem önkormányzati testület.

*Miért találkozik az autonómiatörekvés a székelyföldi román közösség érdekeivel?*

- haszonélvezője Székelyföld gazdasági fejlődésének;
- részese a teljes és tényleges egyenlőségnek;
- számszerű jelenlétének megfelelően, résztvevője a különböző szintű közigazgatási önkormányzásnak.

## **KÖZVETLEN AKARATNYILVÁNÍTÁS, KÉPVISELETI MEGBÍZATÁS. A küldöttek képviseleti arányáról**

A települési gyűlések, amelyek a helyi székely tanácsok megalakulásáról döntenek, s megfogalmazzák igényüket Székelyföld autonómiájára, a közvetlen demokrácia, a közakarat érvényesülésének megtestesítői.

Azért szükségszerű a települési gyűléseket kezdeményezni, mert az önkormányzatok létrehozása céljából kiírandó szabad, általános, titkos, közvetlen választást az autonómiastatútum érvénybe lépése után lehet megrendezni.

A közösségi akarat megjelenítésére tehát az állampolgári (települési) gyűlések a legalkalmasabbak és hitelesesek.

E hitelesség készíthet arra, hogy ezen települési gyűléseken kijelöljék a küldötteket a széki székely tanácsokba, azaz a széki székely tanácsok tagjait, s a széki székely tanácsok megválasztják saját döntéshozó-, végrehajtó- és ellenőrző testületeiket.

Miért nem lehetséges, hogy széki gyűlés hozza létre a széki székely tanácsot? Azért, mert a széki népgyűlés megrendezése kivihetetlen. Ilyen feltételek közepette, a települési gyűlés döntése és az általa kijelölt képviselet sokkal hitelesebb egy esetleges fórumnál, illetve annak határozatainál!

A közakarat hitelességét tovább víve, a széki székely tanácsokból megalakuló Székely Nemzeti Tanács közösségi közképviselettel felruházva nyilváníthatja ki újból a székelység területi autonómia iránti igényét, szavazhatja meg Székelyföld Autonómia Statútumát és juttathatja ezen Statútumot törvényre emelés végett a Parlament elé, s képviselheti – létrehozott testületein keresztül – a székelység érdekeit mindaddig, amíg Székelyföld törvényerejű Statútuma lehetővé nem teszi Székelyföld önkormányzati testületeinek szabad, általános, közvetlen és titkos választással való létrehozását!

Sarkalatos kérdés: a küldöttek képviseleti aránya. A szentgyörgyi ülésen az SZNT KT elfogadta a települési képviselet elvét, s marosvásárhelyi ülésen kiegészítette az arányos képviselet elvének alkalmazásával.

E határozat védhető, megmagyarázható, indokolható:

- a települési gyűlés (egyébként az is megfogalmazódott, hogy a székeken a „település” fogalma rugalmasan értelmezhető, tehát jelenthet falut, falvakat magába foglaló községet, kisebb települések csoportját, az fontos, hogy a települési képviselet kimutatható legyen) nem számszerűsíthető! A kezde-

ményezett falu(települési)gyűléseken nem kötelező a részvétel, a számszerű jelenléttől függetlenül érvényes, a család, vagy rokonság képviselésében is részt vehet a polgár és képviselheti álláspontjukat. Nem szavazás, hanem közakarat kinyilvánítás történik, amikor hatáskörükbe tartozó kérdésekről döntenek, s ez leginkább akkor történik, amikor a közakarat kinyilvánít, például azt, hogy autonómiát akar, mégpedig olyan hatáskörökkel és intézményekkel, amelyeket a statútumtervezet magába foglal, esetleg a gyűlésen résztvevők nyilvánosan, kézfelemeléssel fejezik ki véleményüket a javasolt küldött vagy küldöttek képviseléssel való felruházásáról;

- a demokratikus jogállamokban ma már a demokrácia nem a többség (diktatúrája) demokráciája, hanem a számbeli kisebbség esélyegyenlőségének, teljes és tényleges egyenlőségének szavatolása!

Az SZNT KT ajánlja, hogy a települési gyűlések a széki székely tanácsokba jelölt küldöttek számának meghatározásakor az arányos képviselő elvét is juttassák érvényre.

ENNEK MEGFELELŐEN:

- a) Minden székely település képviselőtételének szavatolásáért az 1500 magyar nemzetiségű lakosnál kisebb település a széki székely tanácsba 1 (egy) küldöttet jelöl.
- b) Az 1500 magyar nemzetiségű lakosnál nagyobb települések, minden újabb 3000 magyar nemzetiségű lakos után egy-egy küldöttet jelölhetnek.

FIGYELMEZTETŐ:

Ha valaki hatalmi pozíciót akar megszerezni, annak számolnia kell azzal, hogy a Székely Nemzeti Tanács Székelyföld többségi lakosságának képviselőtételt látja el és nem „diktál” az autonóm széki székely tanácsoknak, amiképpen a széki székely tanács a szék többségi lakosságát képviseli és nem „diktál” az autonóm helyi (települési) közösségeknek.

*A közképviselő tehát szolgálat és nem hatalom!*

### **Autonómiastatútum által szavatolt önkormányzás**

*Székelyföld Autonómia Statútuma a történelmi terület önkormányzásának jogi garanciája. A Statútum Parlament általi törvényre emeléskor Székelyföld, történelmi azonosságának kifejezéséeként, önkormányzati közösséggé alakul, az ott többségben levő lakosság nemzeti önazonosságának védelmében sajátos hatásköröket gyakorol, az eurorégió minden polgára számára teljes és tényleges egyenlőséget szavatol.*

Székelyföld lakói, szülőföldjükön, a történelmi hagyományoknak megfelelően, a demokratikus jogállamokra jellemző regionális önkormányzás szellemében, maguk

döntenek sorsukról. Akaratukat a saját kebelükből választottak révén juttatják érvényre, akik a közösség megbízásából, annak érdekében döntenek és végrehajtanak.

Székelyföld Autonómia Statútuma tartalmazza mindazokat a hatásköröket, jogosítványokat és intézményeket, amelyek lehetővé teszik, hogy *a székelység, a történelmi régió magyar nemzetiségű polgárai és minden más nemzetiséghez tartozó lakos teljes és tényleges egyenlőségben élhessen, önazonosságát megőrizhesse, az autonóm terület fejlesztésének előidézője és részese lehessen.*

*Az Autonómia Statútum szerint Székelyföld Románia Köztársaságon belül jogi személyiséggel rendelkező autonóm régió, amely a jelenlegi Kovászna-, Hargita-, valamint a Maros megyéhez tartozó történelmi Maros szék területét foglalja magába, s helyi közigazgatási egységeként tartalmazza a történelmi régióban levő községeket, valamint a területi közigazgatási egységeként újraszerveződő székely székeket.*

*Székelyföld önkormányzati intézményei: az autonóm régió intézményei (Székelyföld Nemzeti Tanácsa, mint döntéshozó, Önkormányzati Bizottsága, mint végrehajtó, Székelyföld Elnöke, mint képviselőt ellátó), a székek intézményei (a döntéshozó széki tanács, a végrehajtó széki bizottság, a képviselőt ellátó széki elnök), valamint a települési önkormányzatok intézményei (a községi-, városi-, municípiumi tanács és polgármester).*

Székelyföldön a magyar nyelv egyenragú lesz az állam hivatalos nyelvével. Székelyföldön anyanyelvét mindenki szabadon használhatja a magán- és a közéletben, különösen a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban, a gazdasági élet minden területén, a bank- és pénzügyekben, a kulturális intézményekben.

Székelyföldön megteremtik a magyar anyanyelven tanulás lehetőségét az oktatási intézményekben – óvodától egyetemig. Legyen Székelyföldnek önálló Tudományegyeteme!

*Székelyföldön a magyar anyanyelvű kulturális intézményekben teljes értékűvé válik a nemzeti önazonosság megőrzését szavatoló művelődés, hagyomány-ápolás, a nemzet történelmének megismerése és ápolása. Székelyföld anyagi alapjainak hasznosítása, Székelyföld pénzügyi autonómiája a régióban élők közös haszna és gyarapodásának záloga.*

## NYILATKOZAT

**Mi, a székelység közképviselőivel felruházottak, hétszázezer székelyföldi magyar nevében igényeljük a nemzeti hovatartozás alapján elnyerhető magyar állampolgárságot.**

**Sepsiszentgyörgy, 2003. október 26.**

**A Székely Nemzeti Tanács**

**EURÓPA TANÁCS PARLAMENTI KÖZGYŰLÉSE  
2003/1334. sz. HATÁROZAT (2003. június 24)**

**AZ AUTONÓM RÉGIÓK POZITÍV TAPASZTALATA,  
MINT KONFLIKTUSMEGOLDÁST SUGALMAZÓ IHLETFORRÁS  
EURÓPÁBAN**

1) Az újjáéledő, intenzitásukban változó feszültségek Európában és amelyek gyakran az államokon belüli megoldatlan konfliktusok eredményei, a Parlamenti Közgyűlés figyelmében maradnak. Napjainkban Európában a legtöbb politikai válság ténylegesen az államokon belül jelentkezik.

2) E megújult feszültségek részben azoknak a területi változásoknak és új államok keletkezésének tulajdoníthatók, amelyek a két világháború és a korábbi kommunista rendszer 90-es években bekövetkező összeomlása nyomán jelentek meg.

3) Ezek a feszültségek tükrözik azt az elkerülhetetlen fejlődést, amelyen a nemzetállam fogalma átment, s amely a nemzeti szuverenitást és a kulturális homogenitást mint lényegi kérdést tekintette. Napjainkban, a demokrácia gyakorlatának valamint a nemzetközi jognak a fejlődését tekintve, az államoknak új elvárásokkal kell szembenéznük.

4) Legtöbb jelenlegi konfliktus nagyon gyakran az államok oszthatatlansága és az identitás elve közötti dichotómiaként vázolható fel és az államok, valamint az identitásuk megőrzéséhez való jogot követelő kisebbségi csoportok közötti feszültségben gyökerezik.

5) Az európai államok óriási többsége ma olyan közösségeket foglal magában, amelyek eltérő identitással rendelkeznek. Egyesek közülük saját intézményeket követelnek és külön törvényeket akarnak, amelyek lehetővé teszik eltérő kultúrájuk kifejezését.

6) Az államoknak a feszültséget meg kell előzniük olyan rugalmas alkotmányi vagy törvényhozási szintű egyezségekkel, amelyek elébe mennek ezen elvárásoknak. Hatalmat, illetve hatásköröket adván a kisebbségeknek önnön ügyeikre nézve, akár átruházván azt a központi kormányzattól, akár azzal megosztva, az államok néha összeegyeztethetik a területi egység elvét a kulturális sokszínűség elvével.

7) Az Európa Tanács, amely el van kötelezve a béke megőrzésére és az erőszak megelőzésére, amelyek lényegesek az emberi jogok, a demokrácia és a törvények uralmának előremozdításához, úgy véli, hogy az autonóm régiók pozitív tapasztalatai ihletforrásként szolgálhatnak arra, hogy miképp kell megoldani a belső politikai konfliktusokat.

8) Sok európai ország már megoldotta belső feszültségeit, illetve azok fel-

oldása folyamatban van a területi és a kulturális autonómia különböző formáinak bevezetésével, amelyek az elvek és a konkrét intézkedések azon széles skáláját foglalják magukban, amelyek segíthetnek a belső konfliktusok feloldásában.

9) Tagadhatatlan, hogy az autonómia olyan fogalom, amelynek negatív értelmezései lehetnek. Fenyegetésnek tűnhet az államok területi integritására nézve, a szecesszió irányába tett első lépésnek, azonban legtöbbször kevés tény támasztja alá e nézőpontot.

10) Az autonómia, ahogy azt azokban az országokban alkalmazzák, amelyek tiszteletben tartják nemzetiségeik alapvető jogait és szabadságát, jórészt úgy tekinthető, mint egy „államon belüli megoldás“, ami lehetővé teszi a kisebbség számára, hogy gyakorolja jogait és megőrizze kulturális önazonosságát, miközben bizonyos garanciákat nyújt az állam egységére, szuverenitására és területi integritására nézve.

11) A „területi autonómia“ kifejezést olyan, általában szuverén államokon belül kialakított berendezkedésre értik, ami által egy bizonyos régió lakosai tágabb hatalmi jogosítványokat kapnak, amelyek tükrözik sajátos földrajzi helyzetüket, és amely oltalmazza és előmozdítja kulturális és vallási hagyományait. A „kulturális autonómia“ kifejezés a nyelvi és kulturális jogok gyakorlásának lehetővé tételére utal. Az esetek többségében ez egybeeshet a decentralizáció elvének alkalmazásával.

*12. Az Európa Tanács tagállamainak többségében az alkotmány nem ismeri el az egyoldalú kiváláshoz való jogot. Azonban az oszthatatlanságot nem kell összevetésztetni az egységes állam fogalmával, és az állam oszthatatlansága ekként összeegyeztethető az autonómiával, a regionalizmussal vagy a föderalizmussal.*

13) A politikai berendezkedések változatos formái felruházhatók autonóm státussal, az egységes államokon belüli egyszerű decentralizációtól a hatalom valódi megosztásáig, illetve akár szimmetrikus, vagy aszimmetrikus módon, a regionális vagy föderatív államokban.

14) Korábban az autonómiát két szakaszban vezették be, és három módon hoztak létre: regionális entitások létesítették, amikor a centralizált állam létrejött, területi feszültségek oldására vezették be, vagy a nemzetközi közösség kezdeményezésére.

15) Az autonómia nem varázsszer és az általa nyújtott megoldások nem egyetemlegesen érvényesek és alkalmazhatók. Mindazonáltal, a kudarcokért nem az autonómia mint olyan hibáztatható, hanem alkalmazásának körülményei. Az autonóm státust mindig az illető terület földrajzi, történelmi és kulturális körülményeinek, valamint a sajátos esetek és konfliktus-zónák egészen sajátos jellemzőinek megfelelően kell kialakítani.

16) A belső feszültségek enyhítésére való tekintettel a központi kormányzatnak megértéssel kell reagálnia, amikor a kisebbségi csoportok, különösen ha számottevőek és régóta élnek egy adott területen, nagyobb szabadságot követelnek

saját ügyeik önálló intézésében. Ugyanakkor az autonómia elismerésének soha sem szabad a közösségben azt a benyomást keltenie, hogy a helyi önkormányzás kizárólagosan őrá tartozó probléma.

17) A sikeres autonómia a többség és a kisebbség közötti, valamint a kisebbségek közötti, államon belüli kiegyensúlyozott viszonytól függ. Az autonóm státusnak mindig tiszteletben kell tartania az egyenlőség és a diszkriminációmentesség elveit, és az államok területi integritásán és szuverenitásán kell alapulnia.

18) Nagy jelentősége van annak, hogy azok a növekvő előnyök, amelyeket az autonóm entitások jogaiknál fogva élveznek, ne aknázzák alá az államok nemzetközileg elismert határait.

19) Az autonómia minden értelmezése, alkalmazása és kezelése az állami hatóságok, azaz a nemzeti parlamentek, valamint intézményeik akaratára és megítélésére tartozik.

20) Pozitív diszkrimináció, azaz kedvezményezett képviselő a központi kormányzat szerveiben, gyakran alkalmazható a kisebbségek hatékonyabb bevonására az országos ügyek intézésébe.

21) Alapvető fontosságú, hogy különleges intézkedések fogantatandók a „kisebbségen belüli kisebbségek” védelmére is és annak biztosítására, hogy a többség és más kisebbségek ne érezzék féltelmet az autonóm entitásnak megadott hatalom miatt. Ezen autonóm entitásokon belül a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény szintén alkalmazandó a kisebbségeken belüli kisebbségek érdekében.

22) A Közgyűlés felkéri a tagállamok kormányait, hogy tartsák tiszteletben a következő alapelveket, amikor autonóm státust elismernek:

- A) Az autonóm státusnak, mely meghatározás szerint a központi kormányzat és az autonóm entitás közötti kooperációtól és koordinációtól függ, az érintett felek közötti tárgyalásos megegyezésen kell alapulnia.
- B) A központi kormánynak és az autonóm hatóságnak el kell ismernie, hogy az autonóm státus egy dinamikus folyamat része és mindig a kölcsönös megegyezés tárgya.
- C) Az autonómiával kapcsolatos státútumokra és az autonóm státus megalapozására vonatkozó alapelvekre nézve megfelelőbb lenne, ha ezek az alkotmányba foglaltatnának, mint csupán a törvényekben, mert így a módosításokra csak az alkotmánnyal összhangban kerülhet sor. A későbbi vitákat elkerülendő, az autonóm státusra vonatkozó megegyezésnek explicit módon meg kell határoznia a hatalom, illetve a hatáskörök megosztását a központi és az autonóm hatóság között.
- D) Az autonóm státusra vonatkozó egyezménynek garantálnia kell az autonóm hatóságok megfelelő képviselőjét és effektív részvételét a döntéshozatalban és a közügyek intézésében.



- E) Az autonóm státusra vonatkozó egyezményeknek elő kell írniuk, hogy az autonóm entitások rendelkezzenek helyi szinten demokratikusan megválasztott *törvényhozó és végrehajtó* hatóságokkal.
- F) Az autonóm státusra vonatkozó egyezményeknek elő kell írniuk pénzalapok biztosítását és/vagy átutalását, amelyek lehetővé teszik az autonóm hatóságok számára, hogy a központi kormányzat által nekik átadott külön funkciókat gyakorolhassák.
- G) Annak biztosítására, hogy a hatalommal nem élnek vissza, külön mechanizmusokat kell létrehozni a központi kormányzat és az autonóm hatóságok között támadt viták megoldására.
- H) Ha a feszültségek a központi kormányzat és az autonóm hatóságok közt fennmaradnak, a nemzetközi közösség támogathatja a megegyezési folyamatot.
- I) A hatáskörök autonóm entitásokra való átruházása során parancsoló módon védelmezni kell a közöttük élő kisebbségek jogait, amelyeket nem lehet semmibe venni vagy elnyomi.

\*Megvitatta a Közgyűlés 2003. június 24-i ülése (19. ülészak) (lásd 9824. sz. dok., a Politikai Bizottság jelentése, riportőr: Gross úr, és 9837 sz. dok., a Jogi és Emberjogi Bizottság véleményezése, riportőr: Jürgens úr). A Közgyűlés által 2003. június 24-én elfogadott szöveg (19. ülészak).

(Nem hivatalos fordítás, fordította: Bakk Miklós)



Csámpai Ottó (Pozsony)

## BARANGOLÁS AZ ALAPFOGALMAK BŰVKÖRÉBEN

(Adalékok a nemzet és más etnikai közösségek szociológiai<sup>1</sup> jellemzéséhez)

Az utolsó évek történései egyértelműen bizonyítják, hogy a különböző utak és útkeresések csődje után lehetőség kínálkozik egy további út irányába is. Ez az út tartalmazza azt a „társadalmi-történelmi igényt, amely a reformkor óta tárgya közgondolkodásunknak: az etnikumok alapján szerveződő és etnikai tagoltságában, értékörzésben és az ésszerű különбözés elfogadásában kifejeződő társadalomfelfogást.<sup>2</sup> De minden útkereséshez szükséges valamiféle társadalom-elméleti kiindulópont vagy legalább a leginkább használt alapfogalmak tisztázása.

A legújabb kori társadalomelmélet, a szociológia egyik fő tézise az ember társadalmi lényegéről és társadalmi jellegéről szóló tézis. Az ember társadalmi jellegét különböző szempontokból lehet szemlélni és megítélni: *az ember társadalmi lény, mert nem létezhet a társadalmon kívül*. Beleszületik a társadalomba, a társadalom az ember további fejlődésének tápláló talajává válik. Az ember társadalmi lény, mert a társadalom alakítja létezésének egész ideje alatt. És végezetül, de nem utolsó sorban, az ember társadalmi lény, mert akarva-akaratlanul, mindig bizonyos társadalmi érdeknek van alárendelve.

*Mi is igazában a társadalom?* Társadalom az egyiknek a nemzet, a másiknak ugyanazon faj egyedeinek összessége, végül a harmadiknak a társadalom fogalma az egész emberiséggel olvad össze. Sőt, vannak nézetek, amelyek szerint a társadalom valójában nem is létezik. Pontosabban: csak addig létezik, amíg az emberek úgy viselkednek, mintha valójában létezne. Empirikusan csak egyes emberek léteznek a konkrét érdekeikkel és konkrét viselkedésükkel. Ezért „társadalmi érdekekről” vagy „társadalmi hatásokról” beszélni e nézetek szerint félrevezető. El kell ismernünk azonban, hogy léteznek társadalmi viszonyok, kapcsolatok, intézmények, amelyeket nem lehet egyénekre leszűkíteni, és empirikusan ki lehet őket mutatni.

Az ember természetes adottságából ered, hogy a legkülönbözőbb csoportosulásokba, közösségekbe tömörül. Minden emberi közösség arra hivatott, hogy az együttműködés, a szerepek értelmes megosztása és kölcsönös kiegészítése útján, az emberi egyed életébe lényeges hasznot hozzon, többletet a magányos élettel

1. Ügyeljünk: ez egy szociológiai dolgozat. Az itt használt fogalmak és tartalmuk nem minden esetben kell egyezzenek az azonos módon fogalmazott történelmi, vagy közjogi kategóriák tartalmával. Szerk.

2. A. Gergely A.: Kisebbség, etnikum, regionalizmus. MTA Politikai Tudományok Intézete. Budapest 1997, 10. old.

szemben. Az embereknek a társadalomba való bekapcsolódásával, ez még nem válik egyöntetű, egységes egésszé, hanem színesen rétegzett rendszerré, amelyben a változatos kapcsolatok és viszonyok sokasága és sokszor ellentétes hatású erők nyivánnak meg. A társadalmi valóságnak ezt az oldalát a szociológiában a *társadalmi szerkezet* kategóriáján keresztül szemléljük.

A társadalmi szerkezetről szóló különféle szociológiai értekezésekben az utóbbi évekig kevés helyet szenteltek az etnikai rétegződésnek, az etnikai megosztottság okai kibogozásának, az etnikai közösségekbe való besorolások kritériumai pontosításának, ugyanúgy, mint a velük kapcsolatos fogalmak tisztázásának. Ha a szociológiai irodalomban meg is jelentek ezek a kérdések, nem bírtak nagy jelentőséggel, mivel a nemzetiségi ellentétek, amelyek a felszínre hozták volna őket, vagy tabu témának számítottak, vagy még nem voltak annyira időszűrűek. A súlypont ezért inkább az etnikai problémák konkrét szociológiai kutatásain volt. Emellett nyilvánvaló, hogy az *etnikai megosztottság* történelmileg az egyik legrégebbi probléma a társadalmak fejlődésében, tehát szükséges hogy kiemelt figyelmet szenteljünk annak nemcsak az empirikus kutatások keretében, hanem elméleti szinten is. Ugyanakkor szükséges, hogy ezek a kérdések a „köznap” ember tudatába is beépüljenek és műveltségének részévé váljanak.

Az etnikai szerkezet egyes összetevőit, elemeit *etnikai közösségeknek* nevezhetjük. De már a közösség fogalmi meghatározásánál is nehézségekbe ütközhetünk.

Minden közösség önkéntelenül keletkezik, mint az emberek nagyobb egységekbe való társulása természetes vágyának eredménye (ez még akkor is így van, ha intézményi kezdeményezés vagy szervezés – iskola, katonaság – következményeként jelenik meg). Az emberi közösségek nemcsak az egyének összességei, hanem rendszerint szerves rendszert alkotó csoportosulások, amelyek különleges vonásokkal vannak felruházva. Olyan jellegű együvértartozással van dolgunk, amelyben érvényesül a *közös érdek*, a *közös cél*, a *hasonló értékrend*. *Karácsony Sándor* a közösségi életet szemléletesen a vásár példáján magyarázza, ahová sokan eljárnak: a maguk hasznáért és egyúttal mégis egymás kedvéért mennek a vásárra az eladók is, meg a vevők is ... Kettőn áll a vásár. De nemcsak a vásár, hanem nagyon sok minden az ember életében<sup>3</sup>.

Az etnikai közösségek így szerves részei a társadalmi szerkezetnek, amelybe az emberek a biológiai jegyek (közös eredet, faj stb.) és szociokulturális (nyelv, történelem, hagyományok, vallás stb.) egységének alapján kerülnek. Az etnikai szerkezet alapelemei a *nemzetek*, annak ellenére, hogy az etnikai tömörülések történelmi szempontból éppen a legfejlettebbek és legbonyolultabbak. A nemzet is közösség, bár tagjai térben egymástól távol élhetnek. De a közös érdekek, célok, értékek tudata köti őket össze anélkül, hogy esetleg személyesen ismernék egy-

3. Lásd Karácsony S.: Magyar nyelvtan társas-lélektani alapon. Budapest. Exodus Kiadás 1938, 1-2. o.

mást, vagy közvetlen kapcsolatban lennének egymással. Ezt a tudatot a tudományban „mi” tudatnak nevezzük. *Tehát a nemzet ezek szerint eszmei közösség.*

A *nemzet* fogalmi tartalma feletti első tünődéskor Közép-Európa emberének az a definíció jut az eszébe, amit a nemzeti kérdés „első szakembere” J. V. Sztálin fogalmazott meg. „A marxizmus és a nemzetiségi kérdés” című írásában (1913) a nemzetet a nyelv, a terület, a gazdasági élet és a kultúra közösségében megnyilvánuló lelki sajátosságok történelmileg kialakult tartós közösségének nevezi. Később, pontosította az előbbi meghatározást és a nemzetet négy fő ismerv alapján határozta meg: közös nyelv, közös terület, közös gazdasági élet és közös lelki (pszichikai) beállítottság, amely a nemzeti kultúra specifikus sajátosságaiban nyilvánul meg. Ezt a meghatározást ismétli térségünkben ma is majdnem minden tankönyv, lexikon és egyéb ismeretterjesztő mű a nemzetekről. Még mielőtt rámutatnánk ennek a meghatározásnak az elégtelenségeire, azt kell mondanunk, hogy megvan a racionális magva. Nyilvánvaló, hogy Sztálin nemzet-definícióján nyomot hagyott külföldi tartózkodása. Ugyanis „A marxizmus és nemzetiségi kérdés” című írását az 1912-1913 évek fordulóján írta, amikor Oroszország határain kívül tartózkodott és hozzájutott Európa rangos tudósai a munkáihoz.

Ennek és a hasonló definícióknak azonban az a veszélyes vonása, hogy „objektív” kritériumokat szab meg arra, hogy melyik etnikai közösséget tarthatjuk és melyiket nem tarthatjuk nemzetnek és ezzel tulajdonképpen „objektív”, vagy jobban mondva pszeudoobjektív mértéket is meghatároz a nemzethez való tartozásra. Tehát automatikusan kirekeszt bizonyos közösségeket a nemzetben való gondolkodás és cselekvés lehetőségéből, abban az esetben, ha nem teljesítik valamelyik kritériumot. Maga Sztálin határozottan leírta: „... *ha az ismérvek közül csak egy is hiányzik, a nemzet megszűnik nemzet lenni...*”.

Próbáljuk meg röviden elemezni a nehézségeket, amelyek a hasonló, túlságosan aprólékos definíciókból erednek és amelyek mind a reális, mind az álproblémák sokaságát okozzák.

*Az első nehézség a közös nyelv kifejezésből ered.* Igaz ugyan, hogy a nyelvi közösség a nemzetek többségére jellemző, de vannak kivételek is, illetve nem mindig világos, hogy lehet-e róluk, mint nemzetről beszélni. Például meg vagyunk győződve a svájci nemzet létezéséről, s közben a svájciak 65%-a németül, 18%-a franciául, 12%-a olaszul és a többi rétorománul beszél. Csaknem teljesen kihalt az írek nyelve; ők rendszerint már angolul beszélnek. Ellenben senki nem kételkedik abban, ha egy ember írnek vallja magát, hogy ő az ír nemzethez tartozik. Ma a walesieknek is csupán kb. 20%-a beszéli a walesi nyelvet. A belgákat is nemzetnek véljük, pedig a flamandok és vallonok közti ellentétek nyelvi jellegűek. Nem beszélve a hindukról, akik sok különböző nyelven beszélnek. Velünk, magyarokkal kapcsolatban is azt kell mondanunk, hogy pl. az

Amerikában élő magyarok második vagy harmadik nemzedéke már nem is tud magyarul, sokan közülük mégis magyarnak és a magyar nemzet tagjának érzi magát.

Az említett nehézségek ellenére, a mai szociológusok többsége, a nyelvet a nemzet fő és lényeges vonásának tartja.

*Hasonló nehézségekkel jár a további ismerv is, a közös terület.* Különbözőképpen lehet értelmezni, mindegyik értelmezés mást jelent a nemzet meghatározásában:

1. földrajzi értelemben, mint olyan területet, amely természetes határokkal van körülvéve és zárt földrajzi egységet képez. Ebben az esetben azonban kérdéses az olyan nemzetnek a létezése, amelyik több szigeten él, mint pl. a Fülöp-szigetek lakói. Egyúttal ilyen esetben nem tekinthetjük nemzetnek az olyan közösségeket, amelyek diaszpórában élnek, mint pl. a zsidók;
2. politikai értelemben, a közös terület államhatárokkal van körülvéve. Ebben a felfogásban az adott nemzetbe besorolódnak más etnikai közösségek is, amelyek nyelvileg, illetve kulturálisan nem tartoznak bele (erre még kitérünk az ún. politikai nemzetfelfogás elemzésénél);
3. pszichológiai értelemben, a közös területen főleg a szülőföldet értjük. De ebben az esetben a közösség, amely az adott területet lakja, nem alapja a nemzet kialakulása folyamatának, hanem megfordítva – a következménye.

De a modern politikaelméletben is gondok vannak a nemzet fogalmi meghatározásával, nem beszélve a politikai gyakorlatról. Például az ENSZ meghatározásában a *nemzet*, mint az ország különböző etnikai, faji, vallási és nyelvi csoportjából összetevődő állandó népesség jelenik meg. A magyarság szempontjából ez a meghatározás teljesen legitimálja a történelmileg kialakult helyzetet: a kiszakított magyarság ezek szerint nem a magyar nemzet része. Ezen nincs is mit csodálkozni, hiszen az ENSZ már a nevében is visszaélt a nemzet fogalmával. A szervezet megnevezése feltételezte, hogy a világ nemzetei lesznek képviselve benne. Pedig elvi okoknál fogva sem tud kialakítani pozitív viszonyt a nemzetekhez egy szervezet, amely az államok, sőt rosszabb esetben ezek kormányai csúcsszervezete. Olyan államok és kormányok szervezete, amelyek elnyomják saját területükön élő nemzeteiket, megbéklyózzák alapvető jogaikat.

Találkozhatunk további nemzetdefiníciókkal is. A *világpolgárság* elvét hirdetőik szerint, akik mellőzik, sőt megcsúfolják a nemzeti értékeket, a *nemzet* „...olyan emberek csoportja, melyet a származás „közös tévedése” és a szomszédok iránt érzett „közös megvetés” fűz össze.” Az ilyen meghatározás átültetése a társadalmi életbe, természetesen nem vezethet egészséges nemzeti élethez.

Európai szemszögből fontos rámutatni két alapfelfogásra a nemzet értelmezésében. Mind a kettő a nemzeti újjászületési folyamatokban lépett a színre.

Az első felfogás a német területeken terjedt el és a nemzetet *kultúrnemzetként*

értelmezte. J. G. Herder filozófiai nézeteire volt alapozva. Herder annak ellenére, hogy a nemzetek fejlődésében a földrajzi tényezők és az éghajlati viszonyok hatását hangsúlyozza, hozzáfűzi, hogy az embert emberivé elsősorban a nyelv, a hagyományok, a népi alkotások tették, amelyek összekötik az egyes nemzeteket és nemzeti egységeket alkotnak. Éppen az ilyenféle nemzetfelfogás (Kulturnation), amely eltekintett az állampolitikai rendszertől, terjedt el Németországban, ahol a nemzetállam csak 1871-ben jött létre és nemcsak a németül beszélő lakosságot foglalta magába. A német nyelvben ennek felel meg a „Volk” (nép) kifejezés is, kölcsönösen helyettesíthető a „Nation” (nemzet) ki-fejezéssel.

Az angolszász irodalomban a *nemzet politikai értelmezése* volt és van máig is elterjedve. Eredete már B. Bolzano filozófiai elképzeléseiben megtalálható, aki a nemzetet politikai egységként kezelte. Bolzano elutasította az akkoriban nagyon elterjedt herderi természeti egységként értelmezett nemzetkonceptiót. A nemzet értelme szerinte nem a biológiai, természeti adottságokban rejlik, hanem erkölcsi teljesítményekben – a jogfosztás elleni védekezésben, az aszociális érzelmek, a társadalmi elnyomás, egyenlőtlenség és kiváltságok elleni harcban. Ezért juthatott el a nyelvnek, illetve axiológiai funkciójának az elutasításához. A nemzetet szellemi és erkölcsi közösségnek tekintettel és így pl. feltételezte, hogy Csehországban egységes „politikai” nemzet fog létrejönni, szellemi közösség, amely egymás mellett és közösen, két nyelvet fog használni – a csehet és a németet.

Az előző eszmefuttatásainkból levonhatunk bizonyos következtetéseket, amelyek egyben kiindulópontként is szolgálhatnak a nemzetnek, mint az etnikai közösségek legmagasabb fejlődési fokának szociológiai magyarázatához.

A nemzet mind etnikai, mind társadalmi tömörülés, azonkívül az a sajátossága, hogy ilyen vagy amolyan mértékben mindig összekötődik a politikával. Mindig a társadalmi, etnikai és a politikai vonások egysége. Külön-külön kiemelni csak az említett összetevők jegyeit nem lenne helyes, már csak ezért sem, mert mind az etnikai, mind a társadalmi, sőt a politikai összetevő sem létezik tiszta formában. De a nemzetelmélet keretei között viszonylagos önállóságban kell őket vizsgálni. Mielőtt rátérnénk ezeknek a vonásoknak az elemzésére és a kölcsönös viszonyuk meghatározására, fel kell tennünk újra a kérdést: biológiai közösség-e a nemzet, illetve rendelkezik-e faji jegyekkel?

Egyértelműen azt kell mondanunk, hogy a mai nemzeti(ségi) közösségek, főleg európai szemszögből nézve, nem felelnek meg pontosan bizonyos rasszcsoportoknak. Ellenben az antropológia alkalmas tudománynak bizonyult az előző fejlődés emberi leleteinek tudományos értékelésére. Az európai nemzetek napjainkig olyan sokszínű társadalmi folyamatokon mentek keresztül, hogy ez a kölcsönös biológiai keveredésükhöz is vezetett. Az egyszerű szemlélő nehezen tudja felfedni a jellemző vonásokat az egyes európai embertípusokon, illetve alrasszokon. De az antropológus mint élesszemű megfigyelő megtalálja ezeket a

különbségeket a most élő etnikumok tagjain is. Teljesen bizonyos, hogy a *nemzetségek* egy rassz vagy alrassz tagjaiból tevődtek össze, és kimondhatjuk azt a feltevést is, hogy a kialakulásuk kezdetén a *törzsek* is. Csak később kerültek be ezekbe a közösségekbe más rasszok tagjai, akik genetikailag és embertanilag megváltoztatták az arculatukat. Minden esetben a nemzet tagjainak többségében fennmaradt a faji rokonság tudata, időről időre feltűnik az ún. rasszi atavizmus, amelynek sajátzerűen hatása volt a nemzeti „karakterre” vagy nemzeti „jellemre”. Ez a fő vonás, amely bekerül az etnikai tudatba és többféleképpen nyilvánul meg. Minden nemzet kisebb vagy nagyobb mértékben védekezik más embercsoportok közösségei ellen. Szélsőséges formában ez a vonás egy különleges infantilis közösségi tudatba torkollik, aminek lényege a saját képességekről való meggyőződés és mások sajátosságainak megvetése. Ez a sajátos etnocentrizmus természetes módon egyfelől családok közti házasságokba torkollik, másfelől pedig xenofóbiába (gyűlölet minden ellen, ami idegen). Tehát a közös származás, a faji hovatartozás, pontosabban ennek a hovatartozásnak a tudata, az etnicitás fogalmának tartalmába helyeződik. Ebben az összefüggésben rá kell mutatnunk az „etnikai” és a „kulturális” közötti kapcsolatra. Mert a nemzet főleg *kulturális közösség*. A kultúra fogalma és a „kulturális” jelző korunkban a leghasználtabb szavak közé tartozik. Mindennap használjuk őket és sokszor nem is nagyon gondolkodunk pontos értelmükön. A kultúra egyszerűen körülvesz bennünket, a kultúrába beleszületünk. A kultúra fogalmával a tudományos irodalomban több jelentésben találkozhatunk. A legtágabb értelemben a *kultúra az emberek aktív tevékenysége*, amely a világ megértésére irányul, illetve megváltoztatását eredményezi. Ez a tevékenység a társadalmilag jelentős anyagi és szellemi értékek létrehozásán, megőrzésén, elosztásán, cseréjén és felhasználásán alapszik. A kultúra tárgyi formájában azoknak az értékeknek is az összessége, amelyek az emberi tevékenység tárgyiasított formáit ábrázolják. A társadalmi és a kulturális aspektusok összefüggése legkifejezőbben a kultúra cselekvési (személyiségi) szférájában nyilvánul meg. A kultúra fejlődése folytonosságának feltételei egyben a tapasztalatok elsajátításán, átvételén és értékesítésén alapuló tevékenységek, ugyanúgy, mint az új, alkotó cselekvések is. A kultúrszociológia a szorosan értelmezett kultúrától olyan tágabb kultúrkatégória felé halad, amely magában foglalja a társadalmi magatartást, értékeket, normákat stb. Ez a tágabb kultúrafogalom a legelfogadhatóbb az etnoszociológiai elemzésekhez is. Ha tömören akarnánk összegezni az előző gondolatokat, a kultúrát nagyon szoros kapcsolatban kell látni a társadalmi élet más területeivel. Egy területet nem lehet elkülönítve meghatározni, hanem mindig a többi területtel kölcsönösen kiegészített viszonyrendszerben. Ez egyben azt is jelenti, hogy a kultúra nemcsak az ember szimbolikus jellegű objektivációkhoz (nyelv, művészet, tudomány, filozófia, vallás, erkölcs, jog stb.) való viszonyait tartalmazza, hanem a társadalmi viselkedés kultúráját, a



politikai kultúrát, szokáskultúrát, ugyanúgy mint a tárgyi kultúrát, amelybe tartozik a termelés és a fogyasztás kultúrája is. Minden nemzet rányomja sajátos bélyegét az objektivációkra (a tudattartalom kivetítése), amivel kapcsolatba kerül. A kultúra nemzetivé lesz, a nemzetnek saját kulturája van. A kultúrának az a része, amely „felszívódik” a nemzetbe, amely észlelhető nyomokat hagy rajta, kifejezi *a nemzet etnicitását*. De a nemzet egyben mindig kitermel valami sajátosat, amellyel gazdagítja a saját és ezzel az egyetemes emberi kultúrát is. Az *eticitást* ebben az értelemben úgy határozhatjuk meg, mint a *viszonylagosan zárt emberi közösség (esetünkben nemzet) főleg azon kulturális jellegzetességeinek egységét, amiben különbözik más embercsoportoktól*.

Milyen vonásai vannak a nemzetnek, mint kulturális közösségnek? Ezek szerint főleg a kultúra megnyilvánulásainak vonásai, jegyei: öltözet, szokások, hagyományok, de ilyenek a kultúrába épült nemzeti színek, a himnusz, az állam címere stb., de a népi kultúra más alkotásai is. Ezek a jegyek és szimbólumok a nemzet kultúrájához való tartozás igen fontos kellékei, melyek útján kifejeződik az egyénnek a közösséghez való tartozása. Ezek teremtik meg a lehetőséget annak, hogy az etnikum kijelölhesse határait az elfogadottaknak és a kívüllállóknak, vagyis befogadjon vagy kirekesszen valakit. Általában ezeken keresztül kerülnek az etnikum tagjai olyan emberekkel is kapcsolatba, akikkel egyébként talán nem is érintkeznének. Éppen ezért a nemzeti kultúra jegyei és szimbólumai nagyon erős érzelmi töltetet hordoznak, és gyalázásuk vagy felszámolásuk félelmet és dühöt válthat ki a nemzet vagy más etnikum tagjaiban.

Említettük, hogy bizonyos nehézségek merülnek fel, hogy úgy jellemezzük a nemzetet, mint olyan közösséget, amelynek közös a nyelve. Korunk szociológusai a nyelvet mégis fő és lényeges jegynek tekintik. Ez azért is van így, mert a beszéd és a nyelv az egyik legfontosabb emberek közötti kommunikációs eszköz. Az etnikumom belüli, vagy etnikumok közötti kommunikációnak többnyire közvetlen személyközi jellege van, tehát amikor jelen vannak a résztvevői is, de ugyanúgy lehet közvetett jellegű pl. a gondolatok írásos kifejezésével és ezeknek továbbadásával, vagy tömegtájékoztató eszközök felhasználásával. Minden esetben jelen van az adott etnikum nyelve. A nemzet tehát elsősorban *nyelvi közösség*. A nyelvvel kapcsolatban a nemzet esetében szükséges további mozzanatokat is kihangsúlyozni. A nyelv a nemzeti együvértartozásnak a legalapvetőbb jegye. A nyelv egyfelől lelki jelenség, de nem az egyén és nem is a tömeg pszichikus funkciója, hanem közösségi. Ha valamely közösség elhanyagolja nyelvét, ha tagjai nem beszélnek egymással, hamarosan gyengül a közösség tudata is. Ennek a fordítottja is érvényes és teljes egészében vonatkozik a nemzetre. A nemzet, amelynek gyenge a nemzeti tudata, pusztulásra van ítélve, főképp ha olyan más nemzet közelében él, amely erős nemzettudattal rendelkezik. A nyelv a nemzeti önvédelem egyik legfontosabb fegyvere, mert erőteljesen és hosszú ideig képes ellenállni a beolvadás-

nak. A nemzetben, mint kulturális közösségben, gyorsabban halványulnak el az anyagi kultúra emlékei, de a nyelv tovább él a családokban, népdalokban, az emberek mindennapi imáiban. A nyelv egy magát élő közösségnek tudó embercsoport legnagyobb közös alkotása. (Ezen a ponton se feledkezzünk meg arról, amit a Szerző néhány oldallal korábban írt a svájci nemzetről. Szerk.)

Történelmi szempontból többnyire előbb jön létre a közös nyelv, amelynek alapján aztán fokozatosan kialakul a nemzet, amely államot alapít. De találkozhattunk fordított folyamattal is: először jön létre az állam többnyelvű lakossággal, s ez után a közös sors küzdelmeiben egy nemzetté alakul. A közös nyelv egyben az emberek további egyesítésének és a nemzet erősödésének az alapfeltétele. Bizonyos szakaszban a nyelv a társadalmi egyesülés eszközévé válhat. Az embereket szoros közösségbe egyesíti és a kölcsönös egység természetes érzését idézi. A nemzet kialakulása a közös nyelv, mint a legalapvetőbb kommunikációs eszköz működése eredményének a csúcsa. Egyben látnunk kell, hogy a nyelvnek, ugyanúgy, mint a kultúra többi elemének integrációs szerepe nem valósul meg önállóan, elkülönülve, hanem bizonyos összefüggésben van más tényezőkkel is. A nyelv főleg a közös tevékenység folyamatában alakul ki, a társadalmi kapcsolatokban, mint az információcsere eszköze. Aszerint, miként működik, milyen mértékig beszélnek az emberek az adott nyelven, olyan mértékig egyesíti az embereket a nemzetbe, mint szociokulturális közösségbe.

A nyelvet azonban, amelyet a kölcsönös megértés, együttműködés és egyesülés eszközének vallunk, ritualizált formáiban a kölcsönös megértés akadályaként is felfoghatjuk. Ennek bizonyítéka pl. a különféle foglalkozások szaksargonja, amellyel a szakemberek elkülönülnek a laikusoktól. Hasonló elvre épül a bürokrácia hivatalos nyelvezete is. Ennek célja kizárni a be nem avatottakat a kiválasztottak konverzációs rituáléiból. Az ilyen mesterségesen kialakított nyelvi akadályok kitermelik a társadalmi kommunikáció olyan formáit, amelyek nem az esetleges konfliktusok megoldásához vezetnek, hanem éppen megfordítva, a kiéleződésükhöz. Ugyanúgy találkozhatunk a szavak tartalmatlanságával is, aminek nyomán az a hiedelem keletkezik, hogy a szó önmagában a valóság. Példa lehet erre a tudományok művelőinek a nyelvezete. A hosszú (ál)tudományos értekezéseknek sokszor nagyon kevés a mondanivalójuk, ellenben, minél érthetlenebbek, annál magasabb „tudományosságuk” szintje. Nem ritka jelenség az idegen, divatos szavak túlzott beszivárgása, melyek használata a szakember látszatát kívánja kelteni. A nyelvnek is vannak tehát buktatói; romlása nemcsak az egyén, hanem az egész nemzet számára veszélyt jelent. Még annak ellenére is, hogy az utolsó években, idegen hatások következtében, sokat romlott a magyar nyelv és jelen állapotában nem olyan tökéletes, mint adottságainál fogva lehetne, alapvető szókincsét, ragjait és nyelvtani szerkezetét az elmúlt évezred alatt majdnem hogy sértetlenül megőrizte.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a társadalmi szerkezet más elemeivel ellentétben, a közös nyelv birtoklása egyedül az etnikai közösségek sajátossága. A társadalmi szerkezet más elemeinek nem alapvető feltétele, hogy közös nyelvük legyen. Például az, hogy a társadalmi rétegek, foglalkozási csoportok vagy osztályok egy bizonyos országban közös nyelvet beszélnek, még nem szükségszerű vonásuk. De a nemzettől, mint szocioetnikai közösségtől a nyelv többnyire el nem választható.

Végezetül hadd jegyezzük meg, hogy a nyelv sajátos módon a nemzeti kultúra szimbólumrendszere. Szimbóluma, jele annak, hogy ez a kultúra csakugyan van, csakugyan létezik. Nem valamiféle fikció, amelyet erőszakkal kell a nemzetbe helyezni és aztán keresni, miképp fog megnyilvánulni. A kultúra a erkölcsi alapelvek egyfajta tárházát képezi, azoknak a szabályoknak az őrzője, amelyekkel a közösség kitűzi saját erkölcsi „univerzumát”, előírja, mi helyes és helytelen, melyek az elfogadható vagy nem elfogadható viselkedésmódok. A kultúra működése megszabja a nemzet érzelmi határait. Ezen határok keretében az adott nemzet tagjai nagyon szorosan kötődnek egymáshoz és összefűző kötelekeiket saját azonosságuk részének tartják. Mivel ezek a határok könnyen sebezhetőkké, áthághatókká válnak, a nemzetek állandóan veszélyeztetve érzik magukat. A legnagyobb veszélyt jelenti számukra a többi közösség vélt vagy valós igényei és követelései. Ebben az esetben a nemzet minden eszközt felhasznál létének védelmére. Ez azt jelenti, hogy a kultúrába egyfelől politikai elemek kerülnek és amellettt létrejönnek a nemzeti önvédelem-politikai eszközei. Mihelyt napirendre kerülnek az identitás kérdései és az etnikum tagjai létüket veszélyeztetve látják vagy érzik, a politika érzelmi töltetet kap. Az etnikum politikailag kezd gondolkodni, létezése védelmének érdekében politikai eszközökhöz nyúl, meghatározott politikai igényei vannak. Ez az a mozzanat, amikor az etnikai közösséget nemzeti közösségnek, nemzetnek lehet nevezni. *A nemzet tehát politikailag gondolkodó és cselekvő kulturális közösség.* A nemzet politikai gondolkodása és cselekvése azonban mindenekelőtt a konkrét terület és az ezen élő közösség kultúrájával összefüggő problémákból ered. Sokszor ugyan alkotmányos politikai hatalomra is törekszik nemzetállam létrehozása céljával, mivel ez a nemzet élettevékenységének kerete, ennek ellenére a nemzetnek nem kell szükségszerűen nemzetállamot alkotnia.

*A leírtakból kitűnik, hogy a nemzet tudományos meghatározására irányuló próbálkozások sokszor kudarcba fulladnak. A nemzet lényege nem határozható meg semmiféle racionálisan megismert jegyek szerint. Sem a faj (a szó embertani értelmében), sem a terület, sem a nyelv stb. nem olyan jegyek, amelyek egyértelműen meghatároznák a nemzetet, bár mindegyiknek nagy szerepe van. De semmiféle társadalomtudományi vizsgálat nem tudja felszínre hozni a nemzeti sajátosság titkait. A nemzeti lét egy titokzatos, misztikus, irracionális valami, amelyben az ember „én”-je teljes egészében részt kell vegyen. Mert csak a teljes részesülés a nemzet alkotó életfolyamatában segít hozzá, hogy felfedjük őskul-*

túrájából fakadó titokzatosságát. A nemzet olyan misztérium, amely az egyes ember számára felfogható és felfoghatatlan, megfogalmazható és megfogalmazhatatlan, önmagában hordozva és tőle függetlenül is létezik. Minél inkább a pontos leírására törekszik, annál inkább szembesül annak leírhatatlanságával. Olyan teljesség, amit csak érezni lehet, azonosulni lényegével. Minél inkább azonosul a lényeggel, annál inkább beavatottá válik, minél inkább nem tud azonosulni, annál inkább érzi kitaszítottságát.

A nemzetfogalom tartalmi meghatározásai körüli viták mellett, szükséges a többi etnikai közösség körüli fogalmak tisztázásának is. Az etnikai megoszlással kapcsolatban az egyik leggyakrabban használt fogalom a *nemzetiség*. A nemzetiség, mint történelmi és politikai kategória a 18. és a 19. század modern társadalmaiban jelent meg. A szakirodalomban, de a közhasználatban is többféle jelentősége van:

1. a többségi nemzettől függő közösség megnevezése;
2. az etnikai közösségek nemzet előtti fejlődési fokának megjelölése;
3. gyakori a nemzetiségnek, mint egy meghatározott nemzethez való tartozásnak valamiféle megnyilvánulása vagy kifejezése. Ebben az esetben a nemzetiség minden olyan jellegzetességnek egysége, amelyek egy bizonyos etnikai közösségre jellemzők és megkülönböztetik őt más etnikumoktól;
4. a nemzetiség kategóriát, mint valamelyik etnikai közösséghez való tartozás verbális megnevezését használják, közigazgatási-jogi értelemben.

A *nemzeti kisebbség* kategóriája térségünk szociológiai és politikatudományi irodalmában csak az utóbbi években jelent meg, annak ellenére, hogy használata a külföldi szakirodalomban eléggé gyakori (az angol *national minority* fordítása). Különösen a közép-európai földrajzi területen terjedt el ennek a fogalomnak a használata, ahol többször került sor a legkülönbözőbb államhatár igazításokra. *Nemzeti kisebbségnek* nevezik egy nemzet tagjainak azt a csoportját, amely más nemzettől is lakott területen él, és saját nemzetétől államhatárral van elválasztva. Ez a kategória a nemzeti közösségek kisebbségi léthelyzetét kívánja kifejezni. A kisebbségi megnevezés azonban semmi esetre sem jelenti azt, hogy e csoport tagjai kisebb mértékben lennének illetékesek a nyelvük, vallásuk, szokásaik és egész kultúrájuk gyakorlásához. Ebben az esetben *csak mennyiségi arányt* fejezi ki a többségi nemzethez képest. Sok esetben azonban ezek a nemzetrészek jogállásuknál fogva is kisebbségek, mivel az államalkotó többségi nemzetet különleges jogok illetnek (az államnyelv jogi védelme, a kulturális intézmények nagyobb arányú állami támogatása stb.). Kultúrája a legtöbbször nem szuverén, cselekvőképességében korlátozott, mivel a többségi nemzet kultúrtörvényei határozzák meg a működését. Ez a közösség egészében vagy elszórtan él bizonyos területen, de öntudatával vonzódik a saját „anyanemzetéhez”, amely esetleg más állam területén él. A legkülönbözőbb kapcsolatokkal és gyökerekkel van vele össze-

kötve. Annak ellenére, hogy bizonyos mértékig az akkulturációs folyamatok hatása alá került, a nemzeti kultúra hordozója, kulturálisan a saját nemzetéhez tartozik. Sok olyan közös vonása van (nyelv, szokások, hagyományok, szomatikus és pszichikai sajátosságok), amelyek megkülönböztetik másoktól. Többnyire nagy fokú politikai tudattal bír, amely nemzeti politikai programok, követelmények és igények alakjában nyilvánul meg, a politikai tevékenységet gyakran szervezetenként (nemzeti irányú politikai pártok és mozgalmak) és intézményesen (tehát meghatározott normák és szabályok alapján) is tudja biztosítani.

A szociológia szempontjából nyilvánvalóan a legfigyelemreméltóbbak az *etnikai csoportok* (gyakran találkozhatunk a *népesség* megjelöléssel is). Régiókban szociológiailag etnikai csoportként lehet értelmezni a *ruszinokat*, a *zsidókat*, a *cigányokat*. Rendszerint olyan közösségekről van szó, amelyekből hiányoznak azok az alapvonások, amelyek egységes közösségbe integrálnák őket. De éppen ezeknél fontos aprólékosabb ismertetőjegyeket keresni. Az elsőnek az azonos lakóhelyet tekinthetnénk, de ez sem alkalmazható minden etnikai csoport esetében. A cigányságnál éppen ez a legbonyolultabb ismertetőjegy. A többi etnikai csoport azonban többszáz évre is vissza tudja vezetni közös településeit. További ismérvek lehet tekinteni a közös történelmet, amely a közös eredetből és a lakóhely azonosságából eredeztethető. A kultúra viszonylagos egységesét is egyik ilyen ismérvek tekinthetjük, hiszen majdnem minden etnikai csoportnak van sajátos műveltsége és nyelvi dialektusa. Nagyon fontos az összetartozás érzése, amely egyfelől bizonyos előjogok és kiváltságok érzéséből fakadhat (pl. a zsidóknál), másfelől a kiszolgáltatottság és a megaláztatás érzéséből (pl. a cigányoknál). Nem utolsósorban meg kell említeni az ún. beltenyészet (endogámia) bizonyos fokú kialakulását, amely az írott vagy íratlan szabályokkal meghatározott közösségen belüli házasságokból ered. A felsorolt ismérvekhez azonban nem szabad szigorúan ragaszkodni. A szociológiai vizsgálatok során találkozhatunk ugyanis olyan esetekkel, amikor az említett csoportok szóróványban, nagy területen élnek, szokszor kis etnikai szigetek alakjában, nem mindig van egységes nyelvük, sőt az azonosságtudatuk is alacsony szintű lehet és a kultúra más elemei is hiányoznak belőlük. Értelmezés szempontjából a legvitatottabb etnikai csoport a zsidó és a cigány. A zsidók, akik régiókban mennyiségileg etnikai csoportot képeznek, lehetnek a zsidó (izraeli) nemzet része, a zsidó vallás hívei, vagy annak a nemzetnek a része, amelynek a területén élnek. Ugyanakkor embertani szempontból egy sajátos alrasszhoz tartozhatnak. Éppen az ő esetükben különösen fontos újrafogalmazni a kérdést: kit lehet tekinteni más etnikum tagjának – azt, aki annak vallja magát, azt, aki az adott etnikum nyelvét beszéli, vagy elég hozzá, ha a környezete annak tartja.

A *társnemzet* esetében inkább politológiai, mint szociológiai fogalommal van dolgunk. Ez akkor áll elő, ha több nemzet, azonos jogokkal és esélyekkel közö-

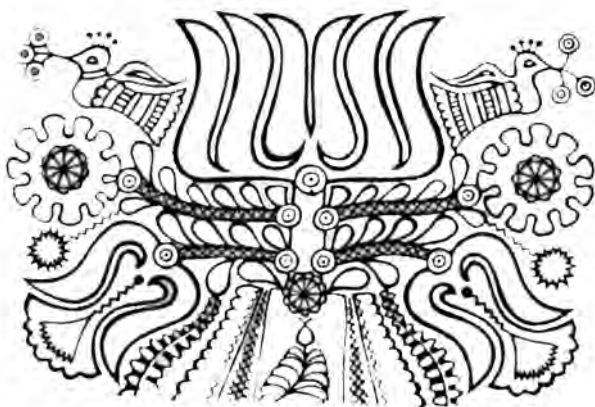
sen hoz létre államot. Pl. Wales, Skócia, Anglia, Észak-Írország esetében a társnemzeti viszony lehet a meghatározó, de némi megszorítással társnemzeti alakulatnak lehet felfogni a volt Osztrák-Magyar Monarchiát is (németek, csehek, magyarok, horvátok stb.) A társnemzet sajátos, de egyben klasszikus példája Svájc, ahol ugyan a konföderáció kantonokra épül, de társnemzeti viszonyban a négy különböző nyelvű, de azonos értékű nemzet van. Természetesen, a társnemzeti alakulat egyfajta morális tartalmat is előfeltételez. Hisz minden ami „társ” viszonyosságot, kölcsönösséget fejez ki; akinek én társa vagyok, az nekem is társam és viszont. Tehát nincsen első- és másodrendű államalkotó egyén (ez a polgári egyenlőség lényege), ugyanakkor az etnikai közösségeknek is egyenrangúaknak kell lenniük. Ennek pedig a kölcsönös egyetértés, az együttélés a legfőbb feltétele, amit főleg politikai eszközökkel lehet megteremteni. A nemzetfogalom sokrétűsége és sokszínűsége nem zárja ki, hogy valaki etnikai hovatartozását vállalva, nyelvéhez, hagyományaihoz ragaszkodva a saját nemzetállamán kívül élő közösség tagjának vallja magát, de ugyanakkor hazájának érezze azt az országot, amelyben már ősei is éltek és bizonyos közösséget érez az ország más etnikumú lakosaival is. Ezt lehet legkifejezőbbben érzékeltetni a „társnemzet” kategóriával. A társnemzeti alakulatok lakosai egyszerre több nemzethez, különböző intenzitással kötőd(het)nek. Ennek egyik alapesete a vegyes nemzetiségű származás, sokszor kétnyelvűséggel párosulva (a magyarság múltjában pl. Zrínyiek és Frangepánok). De példa lehet arra is, hogy az egyén hű marad természetes „nemzett” nemzetéhez, amellelt azonban egy más értelemben vett „nemzet” tagjának is érzi magát. Térségünkben ilyen lehetett a Habsburgok császárhű cseh alattvalójának nemzettudata, vagy a *Szent Korona eszmén alapuló Magyarország lakosának „hungarus” tudata. A „hungarus” tudat olyan állam-eszmének a megnyilvánulása, amely fogantatásában keresztény eredetű, de szervesen illeszkedik az ősi, Keletről hozott politikai hagyományokhoz is. A magyar alkormányjogi felfogás szerint a Szent Korona egy misztikus testet (corpus mysticum sacrae regni coronae) képez amelynek feje az uralkodó (caput sacrae regni coronae), a politikai jogokkal rendelkező állampolgárok, nemzeti (ségi)-etnikai hovatartozástól függetlenül, pedig a tagjai (membra sacrae regni coronae).*<sup>4</sup> De ez csak addig működhetett, amíg az államalkotó, többségi magyarság politikai helyzetéből kifolyólag, a más társnemzetek részéről afféle „primus inter pares”-nek volt elismerve. Egyben ez a jövőben esedékes geopolitikai régiók kialakulásának és életképes működésüknek is a legalapvetőbb feltétele. Ha nincs aki betöltené a társnemzetek közötti „vezető”, de egyben egyenrangú szerepet, a társnemzeti tömörülés esélytelen vállalkozás marad.

4. Az újabb kiadványok közül lásd közelebb Csihák Gy.: Beszélgetés népemmel a hazánkról. ZMTE. Budapest-Zürich 1995. Endrey A.: Nemzeti jelvényeink. Boldogasszony Szövetség. Hódmezővásárhely é.n., Molnárfi T.: A Korona (Regnum Marianum – A valóság mítosza, a mítosz valósága). Szent István Társulat. Budapest é.n. és további művek



A nagyobb társadalmi-etnikai közösségeket (nemzetek, népcsoportok, nemzeti kisebbségek, de etnikai csoportok is) belsőleg meg lehet különböztetni egy vagy több etnikai jegy – tájszólás, szokások, népművészet, életmód, szertartások stb. – szerint. Ezeket a közösségeket az etnikumokon belül *néprajzi (etnográfiai) csoportoknak* lehet nevezni (ilyenek pl. a matyók, a palócok stb.). Ezeknek azonosítánál nem annyira meghatározók a biológiai, ezen belül a genetikai adottságok, hanem inkább a természeti-társadalmi környezet hatásaként kialakult sajátosságok.

A kisebbségi etnikai közösséghez való tartozásnak nem volna szabad megnyilvánulnia valamiféle kisebbségi tudatban. Ezért fontos, hogy az anyanemzet segítsége és gondoskodása mellett, (természetesen vannak olyan „kisebbségek”, amelyeknek nincs „anyanemzetük”, vagy ha van, az maga a „kisebbség” pl. baszkok, kurdok, katalánok, makedonok – és sorolhatnánk többszáz ilyen „kisebbséget”. Szerk.) az adott állam többségi nemzete optimális feltételeket teremtsen a kisebbségi kultúrák fejlesztésére. Ha ehhez az etnikai kisebbségek is hozzájárulnak kellő gazdasági és társadalmi tevékenységgel, ha képesek gyarapítani a saját szellemi és anyagi kulturájukat és ha mindez a tagjaik magasabb fokú integritásában is megnyilvánul, az etnikum mennyiségileg ugyan kisebbség marad, de belső sajátosságaival minőségi többletként léphet fel.





Csihák György (Zürich)

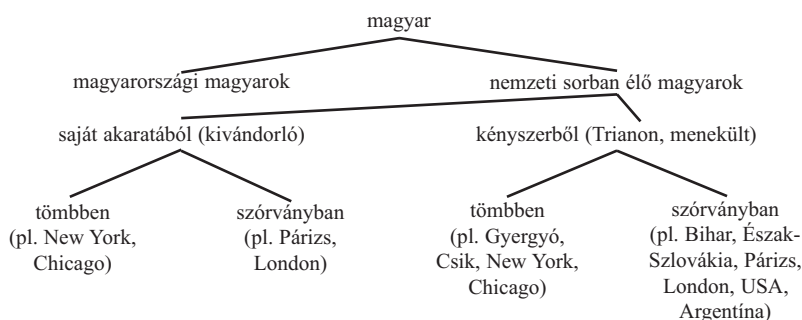
## MAGYAR NÉP – NEMZET – KISEBBSÉG – AUTONÓMIA (MAGYARUL ÖNIGAZGATÁS, ÖNKORMÁNYZAT, ÖNRENDELKEZÉS)

A magyar igen régi nép, tudatában sajátjaként rengeteget őriz a földön élt legrégebbi népek szellemi kincséből. Tudatunk ezen a ponton ütközik más népek tudatában őrzött hasonló elemekkel, így évezredes harcokról beszélhetünk, amely harcban – úgy tűnik – az utóbbi ezerötven évben fokozatosan a vesztes oldalra csúszunk.

Témánkhoz kanyarodva, kezdjük a magyar meghatározásával. Hangsúlyoznom kell, hogy itt nem a mi, történelmileg kialakult magyar nemzetfogalmunkról van szó, hanem az új, európai nemzetfogalomhoz közelítünk. Amikor tehát ma magyar népről beszélünk, akkor egy nyelvében és közösségi tudatában eléggé egységes, embertanilag is jól meghatározott etnikumról beszélünk, idesorolva mindazokat, akik magukat tudatosan magyarnak vallják, és se más etnikumhoz, se más nemzeti közösséghez nem tartoznak. Ezeket a magyarokat két csoportba sorolhatjuk:

1) a legnagyobb csoport a magyarországi, akik a mai Magyar Köztársaság területén élnek, ezeket nevezik anyaországiaknak (milyen anya az, amelyiknek kezét-lábát levágták! – egyébként gyarmatokhoz kötődő fogalom), – nevezzük őket magyarországi magyarnak;

2) a második csoport nemzetiségi sorban él. Ez utóbbi csoportot felbonthatjuk kétszer, kétféle csoportba: egyfelől, a nemzetiségi magyar élhet nemzetiségi sorban saját akaratából (mint például a kivándorlók) és kényszerből – ilyen a Trianon által sújtott területek magyarsága. Másfelől, a nemzetiségi sorban élő magyarok élhetnek tömbben, mint például a székelyek Gyergyóban és Csikban, vagy a nyugati magyarok New Yorkban és Chicagóban, és élhetnek szóróványban, mint az erdélyi magyarok Biharban, a nyugati magyarok Franciaországban, stb.



Szerintem ezek összessége alkotja az *egyetemes magyarságot* – ismétlem – akkor, ha nyelvében és közösségi tudatában magyar és nem tartozik se más etnikumhoz, se más nemzeti közösséghez. Ajánlom, hogy figyelmünket erre a magyarságra összpontosítsuk, és csak ha és amennyiben ennek a magyarságnak a szempontjából szükséges, akkor foglalkozzunk más etnikumokkal, közösségekkel. Ajánlom, tekintsük kivételnek azokat, akik magyarul beszélnek, de más etnikumhoz és/vagy más nemzetiséghez tartoznak, valamint azokat, akik például magukat magyarnak vallják, de nem tudnak magyarul, továbbá azokat, akik magukat magyarnak vallják, tudnak magyarul, de idegen érdekeket szolgálnak stb.

Ne legyünk kirekesztők, se ellenségesek másokkal szemben, de szögezzük le, hogy ha mi magyarokról beszélünk, akkor kikről van most szó, viszont amit mondunk, azt vagy egységesen minden magyarra értjük, vagy ha különbséget teszünk, akkor is ugyanarról a magyarról beszélünk, de megmondjuk, hogy a magyarság mely rétegéről van szó. Ily módon nem leszünk ellenségesek, de kizáróak lehetünk, hiszen mások az elvárásaink is, attól függően, hogy kiről van szó.

Nézzük Hóman Bálint meghatározását: „*A faj vagy fajta a közösség vérségi egységét, tagjainak közös eredetét, a nép ennek társadalmi és művelődési egységét, életformáját és világszemléletének azonosságát, a nemzet, a közösség államszervezeti egységét, politikai egyéniségét és szemléletét fejezi ki.*

A fajta és a nép őseredeti alakulások, a nemzet későbbi fejlemény, minden nép történetének későbbi időszakában jelentkezik. A fajta természeti, a nép és nemzet történeti, amaz társadalmi, ez pedig politikai alakulat. Az ember természeti lényként egy fajtához, társadalmi lényként egy néphez, politikai lényként egy nemzethez tartozik.

A fajta közös eredetű és közös ősök testi-lelki vonásait viselő emberek és csoportok természetes úton létrejött közössége. A nép egyhelyütt és azonos életformák között együttélő, azonos nyelvű embercsoportok világszemléleti közössége. A nemzet egyazon állami szervezet keretei közt élő egyének és csoportok politikai közössége, az államszervező és államfenntartó nép politikai megjelenési formája.“ (Ősemberek – ősmagyarok. Atlanta, 1985. 54-55. old.)

Eckhart Ferenc, a nagy magyar jogtörténész talált egy levelet, amit Werbőczy országbíróként írt egy másik magyar főúrnak 1517-ben: „*Én mindenkinek megkülönböztetés nélkül igazságot tartozom szolgáltatni, mégha zsidó vagy cigány is, csak Magyarország Szent Koronájának alattvalója legyen, aki ezt kéri.*“

Ebből az is következik, hogy senkit senki nem kényszerít arra, hogy – nemzeti értelemben – magát *magyarnak* vallja. Miként mindenkire rá van bízva pl., hogy erkölcsös legyen, hogy miként öltözködik, hogy növeszt-e szakállt, éppúgy eldöntheti, hogy miután a Szent Korona Tagja, vállalja-e, akarja-e ezt a tagságot? Az embernek értelme és szabad akaratja van.

*Európában egy nép van és az a magyar, amelynek Kr.u. 800 táján saját*

betűírása volt. Ez az írás az ún. székely magyar rovásírás. A kárpát-medencei Haza biztosítása és megszervezése során, *Európa földjén létrejött az első olyan egységes keresztény királyság, amely alapítása helyén mindmáig fennáll: a Magyar Királyság. Ennél Európában csak Szent Péter széke régebbi és állandóbb.*

*Lovasműveltségünkől mi hoztuk Európába a küldöttek rendszerére épülő országgyűlés intézményét és miénk a Corpus Juris Hugarici-ban összefoglalt Európa legrégebb írott alkotmánya, ami a Vérszerződéssel kezdődik. Gerincét alkotják Szent István Intelmei (1030), az Aranybulla (1222) és a Szent Koronaszeme, vagy -tan, amit már szabatos jogi formába öntve megtalálhatunk az ún. sarkalatos törvényekben (1351).*

Az a nyelv, amit ma magyarnak hívunk, már biztosan a Kárpát-medencében volt, mielőtt Álmos és Árpád hadai megjelentek, és a tudományban senki sem vitatja, hogy máig ennek a nyelvnek legalább háromezer éves múltja van. Shakespeare (1564-1616) korának nyugat-európai nyelveit a mai nyelvre le kell fordítani: az angolt angolra, a németet németre stb. Nem így a mi nyelvünket: az Ómagyar Mária-siralom már fordítása idején (1280 táján) magyarul szebb mint a latin eredeti. Tinódi (1505-1556), Balassi (1554-1594) nekünk nemhogy érthető, de csodálatosan szép verseket írt, méghozzá sajátos magyar stílusban.

Mindezek dacára I. István királyunk – feltehetőleg a soknyelvű népre tekintettel – az akkor már holt nyelvként tisztelt latint tette hazánkban – mai fogalmaink szerint – hivatalos nyelvvé. Miáltal elejét vevé a nyelvi torzalkodásnak. Európában egy állam van, a magyar, ahol 1846-ig a latin volt a hivatalos nyelv, ami – egyebek mellett – azt is jelentette, hogy a hivatalos iratok óriási többsége latin nyelven készült. Eközben a magyar nyelv is továbbfejlődött, amit nemcsak gazdag népi irodalmunk bizonyít, hanem a családi levéltárak bőséges iratanyaga is. Példaként említhetjük a horvát származású Zrínyieket, akik három nyelven is irodalmi értéket alkottak: horvátul, magyarul és latinul.

A régi idők latin írásbelisége történelemtudományunkban sok galiba forrása. Ez részben arra vezethető vissza, hogy ez a latin írásbeliség aránylag rövid idő alatt megszakadt. Mi magyarok nemcsak „táblaíró nép” vagyunk, hanem igen tehetségesek is. Így lehetséges az, hogy az ősi magyar kifejezéseket igen pontosan tudtuk latinul visszaadni, sok magyar gyönyörűen tudott latinul írni és beszélni. Ezeket a szövegeket nem volt szükség mind egyidejűleg magyarra fordítani, hiszen értette, aki akarta. Később viszont a fordítással, sok minden történt. A magyarra való áttérés nagyjából egybeesett a nyelvújítás korával, amikor buzgó nyelvújítók azt gondolták, hogy nyelvünk ázsiai ősképződmény és elparlagiasodott, részben a latin, majd a német nyelv erőltetése folytán. Miközben harcoltak a germán befolyás ellen, mégiscsak a nyugati példákat követték – nyelvünkől irtották az archaikus, ma már megmondhatjuk: őseredeti tulajdonságait.

Gyakorlatilag elvesztettünk számos igeidőt, de szót is, az értelmek pedig sok esetben összezavarodtak. Nem lévén helyesírási szabályzat, a sok idegen eredetű pap már a korábbi évszázadok során is, ha magyarul írt, gyakran összekeverte a latin és a magyar szót, a latin és a szláv betűt. Így lehetett például Szerviából Szerbia. Talán nem is véletlenül.

Vallás terén ez nagyjából a reformáció kora is, amikor sok minden mást is reformálni igyekeztek, nemcsak nyelvünket. A Bibliát latinról magyarra kellett fordítani, de szótár akkor még nem létezett. Károli Gáspár (1529-1594) ebben a munkában kitűnő segítőtársra talált Szenczi Molnár Albertben (1574-1639), aki nemcsak a két nyelvet ismerte kitűnően, hanem jó stílusérzéke is volt, miáltal Bibliája még elég híven tükrözi a magyar nyelv egykori báját. Kettőjük nevéhez köthető az első latin-magyar szótár is.

A szótár tökéletesítését Pápai Páriz Ferenc (1649-1716) végezte el. Szótárát halála után is többször kiadták. Ezek a szótárak, összevetve mai szótárakkal, a tárgyilagosságot szerintem esetleg nevezhetők hibásnak. Egy szempontból viszont pótolhatatlanok: korai történelmünk latin nyelvű forrásait *csak ezen szótárak segítségével szabad vizsgálni*.

Közelebbi tárgyunkra térve, vissza kell kanyarodnunk a sarkalatos törvényekhez (1351), közelebbre az ún. ősiségi törvényhez. *Ebben a törvényben*, mint az írott magyar alkotmány részében, *találjuk a magyar állameszme mindmáig érvényes kifejtését*.


„Sacra Corona radix omnium bonitum et iurium“, azaz a Szent Korona minden javak és jogok gyökere. A magyar király – akit a magyar országgyűlésben, vagy a nemzetgyűlésben választ – „Caput Sacrae Regni Coronae“, azaz a Szent Korona Feje, tehát csak a feje (és nem uralkodó, király stb.). A magyar nemzet „Membra Sacrae Regni Coronae“, azaz a Szent Korona Tagja. A kettő együtt a „Totum Corpus Sacrae Regni Coronae“, azaz a Szent Korona Teste – vagyis a magyar nemzet. A „magyar nemzet“ fogalma Európában egyedülálló alkotás, semmi köze az Európa más vidékein jóval később kialakított nemzetfogalomhoz. Ha a nemzetet vallási szempontból akarjuk csoportosítani, akkor vannak római katolikusok, reformátusok stb. Ha a nemzetiség alapján csoportosítunk, akkor vannak magyarok, szlávok, németek, oláhok stb. Ha ezen belül pl. a németeket akarjuk csoportosítani, akkor vannak szászok, cipszerek, svábok stb. Ha a szlávokat csoportosítjuk, vannak ruszinok, tótok, szerbek stb.


*A magyar állam területe a Szent Korona területe, az állam lakói a Szent Korona polgárai, alkotmánya a Magyar Történelmi Alkotmány – és mindezek megtestesítője a Szent Korona.*

„Sacra Regni Hungarici Corona“ – Magyarország Szent Koronája nem vallási fogalom, hanem a hagyomány által megszentelt évezredek jelképe a magyar államiságnak (és nem a királyságnak, pláne nem valami Habsburg-királyságnak).

Sacra és nem sancta, mint az Isten, a Szent Szék, a Szent Atya, a szentek stb. Nem az uralkodó (rex), hanem az ország (regnum), *a magyar állam folyamatos fönnállásának jelképe.*

*A magyar nemzet* tehát nem etnikai, nem nyelvi, hanem *szellemi közösség* és fogalom. De akkor mégis: miféle közösség, miféle fogalom? Szégyelnem kell, hogy magyar vagyok? Törekednem kell arra, hogy ne legyen magyar nemzet? Hogy megszűnjön? Tényleg háborúba visz a nemzet – amint azt egyes politika-csinálók állítják –, vizályt kelt, elavult? Nézzük a latin eredetit, és induljunk ki koronánk nevéből: Sacra Regni Hungarici Corona.

Egy előadásomon valaki figyelmeztetett (óh! – latin nyelvünk!), hogy rosszul fordítom a nevet: a korona rendben van, a szent, az ország úgyszintén – de hol van ott, hogy „magyar”? „Mert azt úgy fordítják.” – válaszoltam. Hungaria – Magyarország és így tovább. Ez igaz – veté közbe az illető – de hol van ott, hogy „magyar”? – mert azt látja, hogy *hun*. Utána néztem: mindenki téved, neki van igaza. Mindenek előtt: az ősi neveket nem szabad lefordítani. Úgy kell hagyni, ahogy van. Ez szigorú szabály a tudományban. A „Hungarici” három szótagból áll. Az is megállapítható számtalan régi iratból, hogy a magyar király (így fordítják!): Rex Hungarorum. A rex az király, a következő három szótagból az -orum és főntebb az -ici latin végződés. Ez rendjén van. Minden nyelvben lehet kölcsön szó, amit a nyelv a maga rendjében ragoz. „Telefonálok; bekapcsolom a televíziót” stb. De mi az a -gar? Igen régi nyelvből kell legyen, de nem latin, mert van Dzsungar, Kashgar, Bulgar, Ungar – ez mind terület és nép – de ezek a népek nem járatok vasárnapi misére, ite missa es-t hallgatni! Több személyt kérdeztem és nekem ez a válasz tetszik leginkább: Labat szumer lexikonjában a 333. sz. GAR, KAR  jelentése kötelék, bilincs, lánc; a

376. sz. GAR, KAR  védő töltés. Tehát a -gar *jelenthet területet és egyazon csoportba tartozó emberek közösségét* – miként a Dzsungar–Kashgar–Bulgar–Ungar. Megnéztem: az ó-törökben (=hun?) is szintén megvan a -gar, hasonló jelentéssel és ott egy nagy szóbokor.

Tehát a *Hun-gar helyes fordítása Hun Ország, vagy Hunok Ország*. Eszerint a Rex Hungarorum, a hunok királya, vagy Hun Ország Királya – ami nekem azért tetszik, mert a „regnum szó” – szerintem – azért került koronánk nevébe, mert a latinul kiválóan tudó eleink pontosan tudták, hogy a *csak* latinul tudó európaiak, papok, királyok, stb. így biztosan megértik, hogy *nem királyi koronáról, hanem az ország koronájáról van szó. Ezek szerint Sacra Regni Hungarici Corona helyes fordítása: Hun Ország (vagy Hunok Ország) Szent Országkoronája.* A kétszermond kétszermond – a jobb megértés kedvéért van.

Egyébként van egy közismert nyugati krónikai adat, amely szerint: „A hunok elfoglalták Pannóniát, amit most ők Hungariának neveznek.”

Vegyük a korai latin nyelvű szövegeinkben gyakran előforduló „gens Hungarorum” kifejezést. A fordítók kivétel nélkül „magyar nép”-nek, vagy „magyar nemzet”-nek fordítják, de *mindkettő tévedés*. Tévedés mindenképp azért, mert *a nép és a nemzet két teljesen különböző, egymást biztosan nem helyettesítő fogalom*. Kellő fölkészültség nélkül senki ne keresse ezeket a fogalmakat a lexikonban, se szakkönyvben. A kétségkívül meglévő kevés kivételtől eltekintve, a legtöbb nemzetfogalom sztálini jegyeket hordoz és akkor megindul a gyűlölködés, elindulnak a kitelepítő szállítmányok, megszületnek a nyelvtörvények stb.

Pápai Páriznál a *gens, gentis* jelentése *nemzetség* – igen nagy szóbokor alapja. Valamennyi szó az anyával, az atyával, a nemzettel, a születéssel, származással, nemzetséggel, fajjal kapcsolatos. Tehát vitán felül: *vérszerinti rokonság*, mely szerint a *Gens Hungarorum* a *hunok vérszerinti rokonságát, nemzetségeit – országát jelenti*.

Tehát a Rex Hungarorum a hunok, vagy a Hun Ország, vagy a Hunok Országának királyát kell jelentse Pápai Páriz és a tudomány mai állása szerint. *Ez pedig vérségi közösség* – ami ha kétséges, vagy a szövetség biztosan nem vérségi, akkor a dolgon *vérszerződéssel* kell segíteni, miáltal helyreáll, vagy létrejön a vérszerinti közösség.

A *natio* szintén latin szó. Pápai Páriz szerint első jelentése szintén nemzetség, de ami a *gens*-nél hiányzik, sőt a szóbokor alapján kizárt, itt az a második jelentése a szónak: *társaság, ami nyilván nem vérségi köteleket jelent*.

A *natio* jelentése tehát több *gens*,\* *ami teljesen fedi a Szent Korona népe fogalmát: „Membre Sacrae Coronae”, ami a legalább ezeregyszáz éves magyar nemzet. Ismétlem: nem vérszerinti közösség – hanem társaság, nem nyelvi, hanem szellemi közösség*. Befogadó és nem ismer kizárást, kitelepítést, nyelvtörvényt, guillotine-t – diszkriminációt. Bizonyítja a legalább ezeregyszáz éves kárpát-medencei történelmünk. Ez is lovasműveltségünkől származó örökségünk. Ugyanis korabeli források szerint a tatárok minden hódoltatott népnek megparancsolták, hogy magukat tatárnak nevezzék. Az Avar Birodalomban mindenki avar volt. Egy hun uralkodó azt írta a kínai császárnak, hogy meghódított minden íjkesztő népet az Uráltól Koreáig, és ezek most mind hunok. Julius Caesar soknyelvű, különböző kinézetű népként írta le a keltákat, akik megtalálhatók Anatóliától a ködös Albionig. Hérodotosz csak szkítákat ismert – Belső-Ázsiától a Duna völgyéig. *A magyar nemzethez való tartozását nyugodtan vállalhatja tehát minden normális gondolkodású magyar*.

Tapasztalataim szerint a magyar nemzet fogalma a legtöbb magyarországi ember számára ismeretlen, a környezetünkben élő népekről nem is beszélve. Európa többi részén is nehéz megértetni.

---

\* A „de genere” kifejezés is a gén-re megy. Egyébként ezt a felfogást mindenben alátámasztja az európai génkutatás eredménye. Összefoglalóját lást: Semino és társai, Science, 2000. nov. 10. Vol. 290, 1155-1159. old. (www.sciencemag.org) Magyarul és angolul megtalálható a 43. sz. kiadványunkban



Vegyük ezek után a „kisebbség“ fogalmát azért is, mert a magyarok világa is hangos a „magyar kisebbség“ erőltetésétől.

Tudvalévő, hogy történelmileg – főleg az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében – a kisebbség fogalmának a nemzetközi szóhasználatba, majd a jogba való bevezetését elsősorban azok erőltették, *akiknek nem volt, esetleg máig sincs saját hazájuk*. Ez a fogalom így alig ötvenéves.

*Saját hazában élő őstelepes lakosságra a kisebbség fogalmát sehol se alkalmazták.* Itt szeretném hangsúlyozni, hogy feltétel nélkül el kell ismerni minden nép saját hazához való jogát.

A kisebbség fogalmát fokozatosan kibővítették etnikai, nemzetiségi, vallási, kulturális, nyelvi stb. jelzőkkel. Azt is világosan kell látni, hogy mi, a mi nyelvünkben régóta kialakítottuk a megfelelő elnevezéseket, tehát nem kell kölcsönöznünk, különösen nem, ha a történelmi Magyarországról van szó, ahol teljesen más nemzetfogalom érvényesült; nálunk nemzetiségek voltak, mint a magyar, a német stb. Olyan kisebbségek nálunk soha nem léteztek, legfeljebb történelmileg igen rövid ideig (például akkor, amikor mi is idegen uralom alatt éltünk), mint amilyenek ma a magyarok a szomszédos országokban, vagy mint amilyenekre ma a nemzetek közössége ezt a kifejezést gyakran használja. *A mi fogalmaink szerint a magyar a Kárpát-medencében kisebbségben nem lehet, legfeljebb nemzetiségi sorban.*

Természetesen használnunk kell a kisebbség fogalmát, pl. a nemzetközi szervezetekben, de a magunk nyelvén és a mi dolgainkban, magunkra vonatkoztatva *kerülnünk kell*. Pont a nemzetiségi sorban élő testvéreink figyelmeztetnek erre bennünket elég gyakran és minden látható eredmény nélkül. Ha mi önmagunkat is kisebbségnek nevezzük, a sok ismétlés eredménye az lesz, hogy elhisszük, és elfelejtjük saját valóságos múltunkat, ami egyetlen magyar célkitűzése sem lehet.

Mondok egy példát. Megkötöttük az ukrán alapszerződést, amelyben – tudja Isten hányadszor – ismét leszögeztük, hogy nem törekszünk a fennálló államhatárok erőszakos megváltoztatására. Tudja az egész világ – de legalább aki akarja –, hogy ezek a határok úgy jöttek létre, hogy egy általunk vesztett háború után a térségben idegen nagyhatalmak ránkényszerítették, mégpedig saját maguk által megfogalmazott alapelveik mellőzésével. Ukrajna elnöke Kárpátalja Ukrajnához való csatolásának ötvenéves évfordulója alkalmával Kárpátalján kijelentette, hogy ötven évvel ezelőtt, egy rövid átmenet után Ukrajna újra egyesült, mert a Kárpátok a történelemben sohasem választották el Kárpátalját Ukrajnától. Ebben a mondatban egy szó, egyetlen gondolat igazság nincs, mégsem emelte fel ez ellen a szavát hivatalosan senki. Ha mi elfogadjuk azt, amit ránk kényszerítettek, akkor a többiek is tartoznak elfogadni a történelmi igazságot. Ezt a helyzetet mi magyarok nem kerestük. Aki nem hiszi, nézzen utána a történelemben.

Ismét leszögezzük, hogy *a Kárpát-medencében nincs magyar kisebbség*. Ebben a tárgyban napjainkban érdemleges elméleti munka csak Erdélyben és a Felvidéken



folyik. Az ottani magyarok törvényes képviseletében fellépők minden illő alkalommal követelik, hogy őket senki ne nevezze kisebbségnek. Mi itt a helyzet?

Nemzetközi jogi értelemben etnikai, nemzeti kisebbség minden olyan népcsoport, amelyiknek *nincs saját hazája*. Például a kurdok Törökországban, Irakban, Örményországban, miután egész hazájukat elvették és négyfele osztották. *Pont ilyen kisebbség minden betelepülő*: például az oroszok a balti államokban, a fekete-afrikaiak egy fehérek lakta országban stb. Felekezeti kisebbség egy keresztény csoport egy moszlim országban stb.

A dolgokat azok szeretik összekeverni, akik vagy tudatlanok, vagy a zavarosban szeretnek halászni. Az Európában östelepes lakosok mindenütt tiltakoztak az ellen, amikor őket saját hazájukban kezdték kisebbségnek nevezni. Kiharcolták, hogy minden jelentős, idevágó nemzetközi jogi iratban mára az östelepes nemzeti közösség nem „kisebbség“, hanem főleg „népcsoport“, „nemzeti közösség“.

Az östelepes népcsoportok számára önzgázgátást, önkormányzatot (autonómiát) ajánlanak, biztosítanak stb. Alapelv, hogy *a „kisebbség“ van nehezebb helyzetben, ezért nekik több jog jár, mint a többségnek*.

Önkormányzati, önzgázgátási ügy esetén nem területi szavazást kell tartani, hanem belső szavazást: például egy földrajzi egységben, mint város, megye stb., vagy egy felekezeti közösség dolgában az adott csoport szavazzon és nem pl. az adott földrajzi, vagy közigázgátási egység lakói.

A nemzetközi dokumentumokban feltüntetett rendelkezések és politikai kötelezettségek egyaránt vonatkoznak mindhárom – *a személyi, a közösségi és a területi – önzgázgátásra* (autonómiára). Néhány példa:

Az Európai Együttműködési és Biztonsági Értekezlet koppenhágai dokumentumának (1990) 35. pontja értelmében az aláíró államok erőfeszítéseket tesznek a történelmi és a területi körülményeknek megfelelő közigázgátási – vagy helyi – autonómia alkalmazására a nemzetiségek etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásának kifejezéséért. Genfi dokumentumában (1991) a résztvevő államok elismerik azon intézkedések fontosságát, amelyeket a nemzetiségek történelmi és területi feltételeinek megfelelően azon országoknak ajánlatos meghozniuk, ahol a problémák megoldása különleges figyelmet igényel. Az aláíró államok érdeklődéssel vették tudomásul a demokratikus megoldásokkal elért pozitív eredményeket, amely megoldások közé tartozik: a közigázgátási vagy helyi autonómia, valamint a területi autonómia, amely a szabad és az időszaki választások révén létrehozott tanácsadó, törvényhozó és végrehajtó testületeket, intézményeket is magába foglalja.

Az Európa Tanács 1201/1993. számú Ajánlása 11. szakaszában előírja a nemzetiségekhez tartozó személyek azon jogát, hogy azokban a régiókban, ahol ezen személyek a lakosság számához viszonyítva többségben vannak, *autonóm vagy helyi hatóságokkal*, vagy a sajátos történelmi és területi feltételeknek megfelelően *sajátos státussal* rendelkezzenek.

Az Európa Parlament az Unió állampolgárságára vonatkozó, 1991. november 21. Határozata 3. szakaszában kinyilatkozza, hogy az Unió és a tagországok bátorítják a területükön történelmileg jelenlévő etnikai és nyelvi közösségek identitásának kifejezését, és együttélésük elősegítését, garanciát vállalva az állampolgárok tényleges egyenlőségének biztosítására, a sajátos helyi-, regionális- vagy csoport-önkormányzási formák szavatolására, a régiók közötti együttműködés, a határokat túllépő kooperáció elősegítésére.\*

A területi autonómia működését szavatoló garanciák és jogi keretek megteremtésére több példát találunk az európai gyakorlatban:

- 1) az olaszországi Bozen (Bolzano) és Dél-Tirol (Südtirol-Trento) régió autonómia-statútuma (1972, 1992) önkormányzást szavatol a német nyelvű közösség által lakott Bolzanónak (Bozen-Bolzano) és a kétnyelvű, tehát német és olasz közösségek által lakott Trentinónak (Südtirol-Trento);
- 2) a spanyolországi Katalónia autonómia törvénye (1979) önkormányzást szavatol a többségben katalánok által lakott régióknak;
- 3) a spanyolországi Baszkföld autonómia törvénye (1979. XII. 18.) önkormányzást szavatol Euskal Herria területnek;
- 4) a spanyolországi Galícia autonómia törvénye (1981. IV. 6.) önkormányzást szavatol a galegok által lakott régióknak;
- 5) a spanyolországi Asztúria autonómia törvénye (1981. XII. 30.) területi önkormányzást szavatol a bable nyelv védelmére;
- 6) a spanyolországi Valencia autonómia törvénye (1982. VII. 1.) önkormányzást szavatol a többségben valenciaiak által lakott Alakant, Castello, Valencia területnek;
- 7) a spanyolországi Aragónia autonómia törvénye (1982. VIII. 10.) önkormányzást szavatol a területnek és népének;
- 8) a spanyolországi Navarra autonómia törvénye (1982. VIII. 10.) önkormányzást szavatol a kasztíliai és a baszk nyelvű polgárok által lakott területeknek;
- 9) a spanyolországi Baleári-szigetek autonómia törvénye (1983. III. 1.) önkormányzást szavatol a többségben katalánok lakta területeknek;
- 10) a portugáliai Azori-szigetek és Madeira politikai-közigazgatási autonómiája a Portugál Alkotmány 227. szakasza 1. bekezdése értelmében a területek földrajzi, gazdasági, társadalmi és kulturális sajátosságaira és a szigetek lakosságának arra a történelmi óhajára épül, hogy autonómiát biztosítsanak számukra;
- 11) a finnországi Åland-szigetek svéd autonómiával bírnak.

Érdemes felfigyelni arra, hogy a Spanyol Alkotmány 3. szakaszának 1. bekezdése előírja: az állam hivatalos spanyol nyelve a kasztíliai; a 2. bekezdés pedig

\* Újabb hivatkoznunk kell az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése 2003/1334. sz. határozatára is (L.: Csapó József dolgozata)

kinyilatkozza: a többi spanyolországi nyelv szintén hivatalos a megfelelő autonóm közösségben, a Statútumok előírásaival összhangban. Egyébként ezen Alkotmányban külön fejezet rendelkezik az autonóm közösség jogairól.

A Svéd Alkotmány I. fejezetének 1. szakasza kijelenti: a *svéd nemzet szuverenitása, többek között, a területi közösségek autonóm önigazgatásán keresztül valósul meg.*

A Finn Alkotmány 14. szakasza értelmében a finn és a svéd nyelv a köztársaság nemzeti nyelve. Az Európa Tanács 2003/1334-es határozata a regionális autonómiát a nemzeti közösség önazonossága védelmének egyik legfontosabb eszközeként írja le.

Ezen jogok biztosításának nem előfeltétele a földrajzi összefüggés, vagy távolság. Franciaországnak vannak tengerentúli megyéi, az Észak-Amerikai Egyesült Államokhoz tartozik mint szövetségi állam Alaszka és a sziget Jamaika, Oroszországhoz a balti állam, Königsberg, ma Kalinyingrád – hogy csak néhány példát említsünk.

Ezért, tehát alapvetően elhibázott a magyar diplomácia azon erőlködése, hogy biztosítsa a szomszédos országokban élő magyarok kisebbségi jogait. Minden szomszédos országban azt állítják, hogy a magyarok minden kisebbségi jogot megkapnak, ami Európában szokásos. És nekik van igazuk. Mert például a török vendégmunkásoknak lehet Németországban Korán-iskolájuk, mecsetjük, kulturális és társadalmi szervezetük, *de területi önkormányzatuk* soha. Az kisebbségnek nem jár – *őshonos népességnek viszont természetes joga.*

Ajánlatos olvasmány:

CSAPÓ JÓZSEF (Nagyvárad), a Székely Nemzeti Tanács elnökének írásai

DURAY MIKLÓS és KVARDA JÓZSEF: A nemzetállam és demokratikus ellenszere. Készült az Együttélés Központi Irodájában, Pozsony, 1994. Kiadta a Demokratikus és Nyitott Társadalomért Alapítvány, Csenke

Magyar Autonómia. A VMDK állásfoglalása az önkormányzatról. Szerkesztői tervezet. A VMDK közgyűlésének dokumentuma. Magyarokanizsa, 1992. április 25.

Rókusfalvy Pál (Budapest)

## MAGYAR KÜLDETÉS: A NEMZET MÚLTJA, JELENE ÉS JÖVŐJE

Nincsen a Kárpát-medencében, a világon olyan jelentéktelen magyar ember, akinek ne lenne olyan – bármilyen szerény – feladata, amit csak ő tud megoldani, s helyette más nem. Aki pedig ezt mélyről fakadóan érzi és tudja, annak küldetéstudata van.

Mi a küldetés, mi a küldetéstudat és mi ennek a funkciója az életünkben? Van-e és miben állt a mi sajátos magyar küldetésünk az elmúlt évezred folyamán és miben áll ma? Ebben a fejezetben ezeket a kérdéseket tárgyaljuk. A mondanivaló lényegét tézisekben foglaljuk.

### 1. tézis

#### A küldetéstudat és a nemzetsors vállalása egymást erősítő folyamat

A küldetés teljesítése egyszersmind a hazaszeretet útja is. Németh László egyszerű, világos és mindig konkrét eligazítást nyújtó meghatározása így szól: „*A hazaszeretet a nemzet sorsához méltó magatartás.*”

A sorsunk – a helyzetünk az idő teljességében nézve, a történelmi múltunk és a jelenünk, valamint a ma már világosan látott, tervezett és építeni kezdett jövőnk.

Ma a legjobb akarattal is csak törekedni tudunk a hazaszeretetre, mivel a méltó magatartást máig akadályozza az évtizedek óta tartó *történelemhamisítás*, amelynek következtében a saját sorsunkat sem látjuk olyannak, amilyen.

A történelemhamisítást közömbösíteni és reális történelemszemléletet kialakítani csak a nemzet előtt álló feladatot világosan megfogalmazó, tudatos, egész nemzetben való gondolkodással és erre irányuló cselekvési készenléttel lehet. Ehhez van szükség küldetéstudatra, s ezt kell követelményként támasztani ahhoz, hogy egyáltalán a siker reményében elkezdhessük a tanárképzés megújítását. *Csak küldetéstudattal rendelkező tanárok lesznek képesek a nemzet sorsát vállaló, ahhoz méltó magatartást kialakító ifjúság nevelésére. Ha meg akarunk maradni a Kárpát-medencében, ennél lejjebb nem adhatjuk.*

*A történelem az a tantárgy, amelyet eredményesen oktatni csak reális önismereten alapuló nemzeti öntudatra neveléssel együtt lehet.*

## 2. tézis

### A küldetés és a küldetéstudat a természeti renden alapuló életjelenség

A *küldetés* (misszió) – feladat: nálunk hatalmasabb erőből kapott és az életünknek értelmet adó hosszútávú építő feladat. Ilyen küldetést teljesítettek, s teljesítenek ma is Jézus elhívott tanítványai. Ilyen küldetés forrása a magyarság számára a Pusztaszeren vérről megpecsételt Szerződés. Kereszthalállal, vérről megpecsételt, tehát *életre-halálra szóló feladat*.

*Küldetéstudat*: belső törvényként tudatossá váló, kényszerítő erejű késztetés egy személyfeletti feladat vállalására és megoldására.

A küldetéstudat kényszerítő erejű, azaz uralkodik rajtunk, mivel lelkünk leg-ősibb, legmélyebb rétegében, az ún. kollektív tudattalanban gyökerezik. Ebből ered a küldetést teljesítőknél alázatos és felelős szolgálatot teljesítő fölénye. Ez a fölény nem külső, hanem belső: a feladatvállalásban és teljesítésben másokénál nagyobb igényesség, szilárdság és áldozatvállalás.

A küldetéstudat eltérő világossággal és intenzitással, *de minden egészségesen élő emberben* működő természetes életjelenség, amely személyiségfejlődésünknek legmélyebb hajtóereje. A küldetéstudat a kiemelkedő és karizmatikus személyiségekben világosabb és erőteljesebb. Mindenki azonban *saját útként, rendeltetésként, belső törvényként tudatosul* úgy, hogy közben népünkkel, nemzetünkkel azonosulunk. Ahhoz, hogy mindezt jobban megértsük, emberségünk lényegét kell jobban ismernünk.

Az emberi lélek ismeretében a svájci pszichiáter és pszichológus, *Carl Gustav Jung* hatolt a legmélyebbre. Orvosi gyógyító tapasztalatai bizonyították számára, hogy az *ember lelki természete valóság*, az élővilág sokmillió éves fejlődésének az eredménye. *A lelket, az ember élő lényegét ő úgy szemléli, mint „a Föld környezeti feltételeiből származó alkalmazkodási rendszert”*. Ezt a Föld és lélek című tanulmányában fejti ki (1927). Ahhoz, hogy a léleknek a Földtől való függőségi viszonyát helyesen értelmezzük, világosan kell látni, hogy a tudatos lelki jelenségeink az emberi filogenezisnek (törzsfjlődésnek) csak késői termékei. *Emberségünk lényegéhez, lelki természetünkhöz a tudattalan is hozzátartozik, sőt az az alapja*. Tudattalan ösképeink, idegen szóval archetipusaink lelkünk tudatos részének a mélyben rejtett gyökerei, fundamentuma. Készenléti rendszerek ezek, ősi reakciók, alapvető, főként veszélyt jelentő élethelyzetekre, képek és émoációk egyszerre. Ösztönös ítéletek ezek, amelyek hatékony támaszai az ember alkalmazkodásának.

Az ösképek közül központi szerepe van az istenképnek, amely a személyiség magvában, mint elemi erejű tudattalan energiaközpont uralkodik bennünk, rajtunk. Tehát a tudatosuló lelki természetű ember nem „találhatott ki” művi termékként semmit e tudattalan ősi erőkből, képekből, hiszen ezek *már évmilliókkal*

öntudatosodása előtt természeti folyamatokként működtek benne. Az istenkép természeti erő, amelyről azonban csak lelki működésünk közvetítésével szerezhetünk tudomást. Nem szükségszerűen tudatosul bennünk. Van, akinél ez soha nem nyilvánul meg, legfeljebb babonás félelmekben (l. ufo-hiedelmek). Van, akiben materialista nevelés fojtja ezt el és vannak, akiknek hívő élete gazdag gyümölcsöt terem. (Ugyanezt a Bibliában a magvető példázata szemlélteti.)

Amíg a küldetéstudatban a személyfeletti közösségi tartalmon van a hangsúly, addig a rendeltetésben a személyes elhivatottságon. Mindkettő irracionális tényező a személyiség fejlődésében, amely sorsszerűen, mint egy belső hang, erőteljesen arra ösztönzi az embert, hogy a saját útját, a saját törvényét kövesse. Jung: A személyiséggé válásról szóló tanulmányában (1932) ezt írja: „A valódi személyiségnek mindig megvan a rendeltetése és hisz benne, pisztisszel viseltetik iránta, akárcsak Isten iránt.” (A „pisztisz” görög szó a magasabb rendű, az Istennel összekapcsoló hit jelölésére.)

Az ember erre a belső hangra vagy válaszol (cselekvéssel), vagy nem. A saját emberségemet azonban csak akkor tudom kibontakoztatni, ha tudatos etikai döntéssel *saját utat* választok. Ezt csak akkor tudom megtenni, ha ezt az utat tartom a legjobbnak és *saját belső törvényemként* követem. Valójában minden ember számára ez az egyéni személyiségfejlődés természetes útja, az *individuáció: a közösségre értékes önmegvalósítás*. „Az ember olyan mértékben hibázta el az életét, – figyelmeztet Jung –, amennyire hűtlen a saját törvényéhez, s így nem válik személyiséggé” (1932). A mai történelmi világhelyzetben ez az igazi veszély: az emberiség jelentős hányada – s a meghatározó hatalmi körökben is – elhibázott életű ember.

### 3. tézis

#### **A magyar küldetés – megőrzés és gyarapítás; magyar sorsalakítás a Kárpát-medencében**

Van-e egyáltalán ilyen küldetésünk? Van. Nem mi tűztük ki magunknak, hanem beleszülettünk. Nyomait a magyar mitológiából és őstörténetből évezredekre visszavezethetjük. Vegyük azonban most csak a Honfoglalástól számított 1100 évünk történelmét.

A Kárpát-medencében élő magyarság küldetéstudatának legilletékesebb, s feltehetően első írásos nyoma és forrása „*Szent István király intelmei Imre herceghez*”. Valamennyi intelme – egyértelműen utalva Magyarország geopolitikai helyzetére – fiának, illetve öt követő királyutódainak egyet céloz: „*megtartani királyságodat e tájon*,” kettős egységben nagyobbítani egyházat, országot. Kereszténység és magyarság, elválhatatlan egységben van. A „*vendégek befogadása és gyámolítása*” is része történelmi küldetésünknek, – *amennyiben értéket hoznak*. Figyeljünk a megfogalmazásra: „*Mert amiként külön-külön*

*tájakról és tartományokból jönnek a vendégek, úgy különb-különb nyelvet és szokást, különb-különb példát és fegyvert hoznak, s mindez az országot díszíti, az udvar fényét emeli, s a külföldieket a pöffeszkedéstől elrettenti.*“ Szent István tehát különbséget tesz az országot sajátos értékkel gyarapító vendég és értéktelen úrhatnám külföldi között. Mindkettőt ugyanazon mérce szerint értékeli: hozzájárul-e az ország gyarapításához vagy sem. A helyes magatartás: az előzőket „jóakarátúan gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak,“ az utóbbiakat pedig „a pöffeszkedéstől elrettenteni“ szükséges.

„Naponta nagyobbítsd országodat“, – szól a nemzedékeken átívelő intelem –, mivel a „fiak kövessék az elődöket“. Nem gondolkodás nélkül, mégis határozottan: „Az én szokásaimat pedig, amelyekről látod, hogy a királyi méltósággal összeférnek, a kétkedés minden béklyója nélkül kövessed. Mert nehéz lesz megtartani e tájon királyságodat, ha szokásban nem utánzod a korábban királykodó királyokat. Mely görög kormányozta a latinokat görög módra, avagy mely latin kormányozta a görögöket latin módra? Semelyik.“ Tehát a nemzet emelkedését és egyszersmind hatékony külpolitikát eredményező példakövetés – még ma is, az európai uniós csatlakozás idején is – csak egyféle lehet: *a magyart magyar módra kell kormányozni.* (A „latin“ vagy „görög“, az idegen módi, az igazi kormányzástól természetidegen, tehát káros.)

A magyar, nemzeti küldetéstudat valóságos és természetes hatóerőként az elmúlt évezredben – olykor búvópatakként, de – mindvégig munkálkodott, s munkálkodik ma is, s nemcsak királyokban vagy vezető államférfiakban, hanem egyszerűbb, „megjelölt“ emberekben, költőkben, alkotó művészekben, tudósokban, s az Isten szolgálóiban. Az értelmiség küldetése az elmúlt évszázadokban vörös fonalként húzódott végig pl. a magyar irodalmon. A török idők lantosai, Zrínyi Miklós Török Áfiuma, a 19. század költészete (Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, Arany János, Vajda János stb.), s az elmúlt században Ady Endre, Babits Mihály, Illyés Gyula, Reményik Sándor, Dsida Jenő, s még hontalanságában is Wass Albert, hogy csak néhányat említsünk.

A belső megszólítottásban pedig még az is mindegy volt, milyen származású, eredetileg mely nép fia az illető. A horvát Subics nemzetségből származó Zrínyiék Miklós fia életével példázza a figyelmeztető kiáltást: „*Ne bánts d a magyart!*“ Petrovics – Petőfi Sándor 1848 márciusának idusán Nemzeti dalban szólítja fel népét: „Talpra magyar!“

Ha történelmünket az idő teljességében tekintjük, azt látjuk, hogy *a nemzet célja változatlan, csak a feladatai változnak a nemzet sorsától függően.* A második világháború küszöbén, 1939-ben Babits Mihály ezt írta: „*Nemzet vagyunk, a szó régi, szellemi, jogi erkölcsi értelmében: nem pedig faj a tülekedő fajok között, se nem valami nyomorult, kicsiny erőlködés a nagy erők félelmetes csataterén.*



*Csak nem akarunk ilyenné válni? Meg kell maradnunk nemzetnek, léleknek, szabadnak, nemesnek, alkotónak, keleti nyugalomban, mely mindenkivel dacol, szellemi erőben, mely senkinél sem érzi hátrább magát. Nem átváltozásra, magunkból való kikelésre van szükségünk. Inkább magunkhoz való visszatérésre. Magunkba szállásra.*“ Három évvel később Márai Sándor a Röpirat a nemzetnevelés ügyében című hosszabb lélegzetű tanulmányában a következőket hangsúlyozza: „*A magyarság nemcsak a történelmi múlt jogain él itt és követel önálló, független állami létezését az európai erők összjátékán belül, hanem hivatása van. A magyarság jelenti Délkelet-Európában azt a kiegyensúlyozó erőt, amelynek hasznos és üdvös kihatásairól semmiféle új európai hatalmi konstelláció nem mondhat le. A magyarság létezéshez való jogának legfőbb bizonyítéka a magyar alkotmány sérthetetlensége, a Szent István-i állameszme töretlensége és a magyar nyelv.*“ S ezzel elérkeztünk a jelenbe és a jövő építéséhez.

#### 4. tézis

##### Az alapfeladatunk – egy új, szellemi Honfoglalás

Az alapfeladat azért is nagyon nehéz, mert párhuzamosan egyszerre kell a nemzetnek talpraállni és emelkedni.

A talpraállás legfontosabb feltétele: a több, mint másfél évszázados történelemhamisítással is eltorzított nemzeti öntudatunk újraélesztése, helyreállítása. Makkai Sándor református püspök 1937-ben írt figyelmeztetése – sajnos – ma időszerűbb mint valaha: „*Vége van annak a nemzetnek, amelyik lemondott a saját nagyságának igényléséről. Csakhogy a nagyságnak nem csupán külső jelei, lehetőségei vannak, hanem belsők is. Mikor egy nemzet politikailag és anyagilag sorsának mélypontjára érkezik, akkor nyílik meg előtte a nagyság másik útja. Nemztünk elérkezett ebbe a mélységbe és jaj volna neki, ha öntudatosan meg nem látná, hogy mai helyzetében a nagyság belső és felfelé vezető útja nyílt meg, amely számára az egyetlen: szellemiségének megtalálása és kifejtése a nemzeti műveltség értékeiben, amelyek minden egyéb valóságnak megteremtői is lehetnek és lesznek számára.*“ (Kiemelés tőlem, R. P.)

*Fel kell dolgozni és meg kell gyógyítani az utolsó évszázad sebeit, köztük a legsúlyosabbat, Trianont is. Az értelmesen és érzelmileg is feldolgozott szenvedés ad szilárd tartást az embernek.*

Nézzünk körül a világban, a történelemben, s vegyünk példát más, hozzánk hasonlóan sokat szenvedett népről, a zsidóról. A 20. században őket több, mint egy évtizeden keresztül embertelen tömeggyilkosság irtotta. Ez a holokauszt fél évszázad után is fájdalmas mementó. Isten ószövetségi választott népe ennek megálljt tudott parancsolni és nemzetközi bíróság ítélezett a gyilkosok felett. Ma külön pszichiátriai intézményekben gyógyítják a túlélőket, s utódaik lelki sebeit. *Ha Magyarországra, a Kárpát-medence magyarságának sorsára tekintük,*

akkor az elmúlt évszázad folyamatos emberveszteségei (két világháború, tömeg-mészárlások, sortüzek, kitelepítések, kényszermunkatáborok) több milliós nagyságrendükkel figyelmeztetnek: *ez a nemzetközi összefonódásokkal végrehajtott népiirtás*, – ez is holokauszt. Ez a legkülönbözőbb eszközökkel ma is folytatódik. Elegendő, ha csupán az elmúlt évtizedekben megölt hét millió magyar életcsírára gondolunk. Elég volt! A nemzetközi fórumokat is felhasználva kell ennek megálljt parancsolni.

Minden nép Isten népe, s mindegyik annyira Isten választott népe – a magyar nép is! – amennyire megőrzött hitével és kultúrájával lehetővé teszi fiainak és leányainak, hogy meghallják s belső törvényként, küldetesként kövessék Isten hangját, s hirdessék az ő örömteli igazságát, az evangéliumot.

A magyar élni akarást kell a lelkekben újraéleszteni. Offenzív stratégiát kell követni az élet és a kultúra minden területére kiterjedő, következetesen kemény önvédelemmel együtt. Minden esetben és azonnal Kölcsey Ferenc értelme szerint kell cselekedni: *„Közdolgokban hallgatni, hol káros vélemény vagy tett nyilatkozik, hű polgárnak nem szabad.”*

Másfelől *minden erővel* meg kell indítani *minden magyar egészséges emberre* *válását és személyes fejlődését*. A nemzet többsége ma még nem hallja a belső hangot. Akik már hallják, akik „elhivatottak” s hiteles emberek, azoknak kötelességük környezetükben hírül adni: *van értelme az életünknek, mindenki csak maga adhat értelmet az életének azzal, hogy másokat is segítő értelmes feladatokat tűz maga elé*. A belülről fakadó szolgálat lelke még a feldolgozott szenvedésnél is hatalmasabb erő.

A küldetés, a saját út, a saját törvény lényegéből fakad, hogy a küldetés, az alapfeladat *teljesítése* elsősorban *hűség kérdése*: hűség önmagunkhoz, a családukhoz, a nemzetünkhöz, hitünkhöz. A hűség maga a ragaszkodó hit. Kifejező erejű magyar nyelvünkben a két szó töve közös, jelentése rokon: : „*légy hív mindhalálig!*” Hű, hív, hívő.

Gondolkodtunk-e már azon, hogy az utóbbi évtizedben miért vált olyan divatossá az identitástudat (*azonosságtudat*) problémája, miért hivatkoznak útonútfélen identitászavarra? A pszichológiában ezt a problémát már a 19. század végén világosan leírták, de igazában ilyen problémája egészen a második világháborúig csak keveseknek volt. Miért?

A tudományosan szépen hangzó identitástudat zavarára van egy egyszerű magyar szó: *meghasonlás*. A válasz tehát egyszerű. Az identitás-tudatzavar *azért olyan gyakori*, mert megfogytakozott a hit, a hűség. Túl sokan meghasonlottak önmagukkal, mert *túl sokan megtagadták hitüket, hazájukat*. Most pedig forgalmi dugó van a „damaszkuszi úton”. Mindezeknek mélyebb oka *az erkölcsi értékrend széthullása*, ami nem csupán magyar probléma, még csak nem is európai, hanem világjelenség. Ezért a szellemi Honfoglalásnak – amely egyszersmind

lelkileg egységes nemzetté válást is jelent – az első kulcsfeladata az értékrend helyreállítása. Ebből következik a többi feladat: az egészségügy és a köznevelés megújulása, a gazdasági élet regenerálása és a honvédelem újjászervezése. Mindezeket – terjedelemtöröltek miatt – kifejtteni nem tudjuk, csak röviden összefoglaljuk.

Ez a kulcsfeladat–lelki feladat, belső lelki folyamat. Az az alapja, hogy az anyagi és az emberi (lelki) tényezők közötti kölcsönhatásban az utóbbi a meghatározó.

A történelmi tapasztalatok újra meg újra azt bizonyítják, hogy minden gazdasági nyomorúság, szenvedés valamilyen destruktív pszichológiai hatalom (szellemi áramlat, ideológia) előkészítésével zúdult az emberiségre s így ránk is. Ne tévesszen meg: az anyagi, önző materializmus is szellemi áramlat. Ugyanígy minden kedvező gazdasági fordulat, kedvező egészségügyi, kulturális, szociális változás kiinduló feltétele és alapja egy építőszándékú pszichológiai hatalom térnyerése. Mindent meg kell tenni tehát egy értéképítő, egészséges, tiszta emberi légkört sugárzó mentalitás, lelkiület és közvélemény kialakításáért és elterjesztéséért.

Ma a külső hatalommal és pénzzel természetellenesen kialakított és tetszőlegesen manipulált értékromboló közvéleménnyel szembeállni eleinte Dávid és Góliát harcával egyenlő. Egy nem hivatalos közvéleményt kell kialakítani. *“Az eszméknek ezzel a természetellenes elterjesztésével a természetet kell szembehelyezni, amely embertől emberig terjed és csak a gondolat igazságával és az igazságra való fogékonysággal számol”,* – írta már az első világháború idején Albert Schweitzer a Kultúra és etika című könyvében, majd így folytatta: (Az embernek) *„az öt százféle módon hatalmában tartó túlszervezett kollektívákban kell ismét önálló személyiséggé válni és ezekre visszahatni. Ezek minden szervükkel arra fognak törekedni, hogy őt a személyiségnélküliség számukra tetsző állapotában tartsák. A személyiségtől azért félnek, mert a szellem és az igazság, amelyet ők némának szeretnének tudni, benne szólal meg.”*

A) AZ ÉRTÉKREND HELYREÁLLÍTÁSA: A TERMÉSZET RENDJÉNEK HELYREÁLLÍTÁSA ÖNMAGAMBAN.

Mi az a probléma, amely *egyéni és közösségi bajaink gyökere* és egyszerűs mind a *megoldás forrása*, s ugyanakkor a megoldáshoz sem pénzre sem mások segítségére nincsen szükség, az *kizárólag a mi hatalmunkban áll*. Ez a probléma az értékrend, a bennünk működő belső iránytű, az értékorientáció.

Minden igazi érték – *életérték*. Valódiságának egyetlen ismérve: hatásával segíti-e az élet, az élőlény (természet, növény, állat, ember, emberi közösség) *lényegének kibontakozását*, vagy sem.

Természetes iránytűnket naponta meghamisítják. Úgy járunk, mint a Verne-regény tizenöt éves kapitánya: gonosz emberek eltájolták az iránytűnket, s hajón-

kat veszélyes vizekre, zátonyok felé irányítják. Évtizedek óta *mesterségesen gerjesztett tájékozódási zavarban élünk*, amelyet elsősorban a média tart fenn. *Az alaplómódszer a gyűlölettől vezérelt hazugság, egy tudományosan kikísérletezett kommunikációs technikával.* Ebben – többek között – a *manipuláció* fontosabb eszközei: 1. hamis információ, 2. bizonytalan megállapítások, 3. suttozó propaganda (rágalmazás), 4. a kapcsolatépítés korlátozása és 5. az érzelmekre hatás. Az ilyen módszerek egyébként a terrorista diktatúra előkészítésére is alkalmasak.

Az értékrendet csak *offenzív stratégiával* lehet helyreállítani. *Nem a gyűlölet és a hazugság ellen kell harcolni, hanem egyszerűen normálisan és egészségesen kell élni.* Ehhez először rendet kell tenni a fejünkben és a szívünkben. Újra meg kell tanulni *önállóan és egész nemzetben*, 15 millió magyarban *gondolkodni*. Újra vissza kell helyezni *az életet az értékrend középpontjába*. Az élet tiszteletévé nemesült, tudatosult élni akarás, életszeretet, ez az *etikának* is természetes és legmélyebb alapja. Ez a naponta megküzdött *keresztény szeretet etikája*. *A szeretet az egyetlen igazi egységteremtő erő.*

Az értékrend helyreállítása *az egyes emberekben*, a megújulásukkal, újjászületésükkel megy végbe. Ez nem tömegmozgalom, de ha megindult, tömegeket mozdíthat meg, lélektől-lélekig hatolva egy egész nemzetet.

Az értékrend csak az egészséges emberben áll helyre.

B) EGÉSZSÉGBEN ÉS IGAZSÁGBAN KELL ÉLNÜNK!

Ez az egészségügy és a köznevelés megújulásának az alapja. Mindkettő feltetele egy olyan egészséges emberkép, amely a nemzeti egészségprogramnak és a nevelésnek is eszményképe lehet. Jelenleg ilyen hivatalos eszménykép nincsen.

A magyar nyelv kifejező ereje egyértelműen utal arra, hogy *az egészség lényegének megragadásánál az ember (tudattalan folyamatait, pl. ösztöneit is magában foglaló) egészéből kell kiindulni.* *Az egészség: az ember egészsége, az emberség teljessége, szüntelen fejlődési folyamat, azaz teljes értékű testi és lelki (ebben foglaltan erkölcsi) működőképesség, ellenálló képesség, fejlődőképes életvezetés.*

Az egészségre nevelésben, pontosabban az egész emberré nevelésben egy ilyen teljesebb egészség-betegség értelmezés jobban eligazít. Valójában ugyanis nemcsak az beteg, akinek tüszős mandulagyulladás van, vagy eltört a karja, nemcsak az üldöztetési téveszmétől szenvedő elmebeteg, hanem az erőből duzzadó garázda, az érzelmileg kiégett gyilkos, az erkölcsileg sérült és nemtelen célokat szolgáló tudós, s az információtorzítással a társadalmat félrevezető újságíró is. Igazában az összefüggés megfordul: nem *az* egészséges, aki nem beteg, hanem *aki nem egészséges* a szónak ebben a teljes értelmében, *az már beteg és gyógyító fejlesztésre szorul.* *Egészségre nevelni tehát csak az igazság légkörében, valamint a szabadság és a rend egyensúlyában lehetséges.* A szabadság, a tévesen értelmezett liberalizmus szükségszerűen értéknihilizmushoz, beteges személyiség-torzuláshoz vezet.

C) A JÖVŐT MA ÉS AZ IFJÚSÁGBAN ÉPÍTJÜK

Egy nemzet ereje ifjúsága erején fordul meg. Amit tehát *Imre Sándor* pedagógia professzor a nemzet erejéről ír, az az ifjúságra fokozottan érvényes, nevezetesen, hogy annyira erős, „*amilyen egészséges, amennyire tanult és amilyen becsületes.*”

Ahhoz azonban, hogy erősek legyünk, ahhoz egyáltalán *lenni* kell! Sok egészséges *gyermek* kell, – már ma, hogy holnapra sok erős, tiszta forrásból táplált ifjú, leendő édesanya és édesapa nőjön fel és sok erős, megtartó *nagycsaládot* alapítson!

Ennek a nemzetgyarapító feladatnak a teljesítése készíti elő, segíti a további kettőben a helytállást.

D) VAGYONI RENDET KELL TEREMTENI!

Ez *Széchenyi István* szerint a megelégedett emberi élet egyik fontos pillére. Ez minden magyar számára – saját munkával – elérhető állapot kell legyen. Bonyolult és *kérlelhetetlen szívósságot igénylő feladat: a magyar földtulajdon* védelme, valamint a nemzeti vagyon gyarapítása és elherdálásának megakadályozása.

E) VÉGÜL MINDEN PILLANATBAN GONDOSKODNI KELL A HAZA VÉDELMÉRŐL.

Ezt nem csupán évezredes történelmi tapasztalataink indokolják. Minden egészséges fiatalembernek felkészülnie kell lennie erre a feladatra. Különböző módon nő hozzá a kiszolgáltatottságból és kiszolgáltatottságból a saját családi fészek, az otthon, a saját ház védelméhez az, aki megelőzően nem járta végig annak a honvédelemnek az iskoláját, amelyik védőgyűrűjével az összes családi otthonnak sziklaszilárd biztonságot nyújt. Ehhez azonban *a honvédség is meg kell újuljon*: az élet-halál küzdelemben is a sziklaszilárd emberséget formáló *nemzetnevelés műhelyévé kell váljon*.

## IRODALOM

*Babits Mihály* (1939): A magyar jellemről. In: Szekfű Gyula (szerk.) *Mi a magyar?* Magyar Szemle Társaság, Budapest

*Jung, C.G.* (1927): *Seele und Erde*. (Magyarul 1995-ben jelent meg a Kossuth Könyvkiadónál)

*Jung, C.G.* (1932): *Vom Werden, der Persönlichkeit*. (Magyarul megjelent A személyiség kialakulása címmel a Mélységeink ösvényein című tanulmánykötetben 1993-ban a Gondolat Kiadónál)

*Márai Sándor* (1942): *Röpirat a nemzetnevelés ügyében*. (Változatlan utánnyomásban 1993-ban Pozsonyban a Kalligram Könyvkiadónál)

*Nemeskürty István*: *Bibliai örökség. A magyar küldetéstudat története*. Szabad Tér Kiadó, 1991

*Rókusfalvy Pál*: *Az ember, fejlődése és fejlesztése*. Enciklopédia dióhéjban. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001

*Szekfű Gyula* (1939) (szerk.): *Mi a magyar?* Magyar Szemle Társaság kiadásában (reprint kiadásban ismét megjelent 1992-ben)

Szent István király intelmei Imre herceghez. In: *Árpád-kori legendák és Intelmek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989, 54-61. old



László Gyula rajza

Keszi András (Zürich)

## TÖKÉLETES HONFITÁRSAM !

Mert ugyan mi egyéb is lehetnél ilyen magasztos titulussal és mi is lehetne magasztosabb, mint ilyen titulus? Kifogástalan, gömbkerek tökéletesség, akár a szkarabeus gyúrta kisvilág. Mindenkire illik, hiszen mindenki a honból jött, aki magyarul beszél, mindenki született, tehát fi, az ember társas lény, tehát társ – semmi kivetni való. Olyan természetes lény ez a megszólítás, mint egy szitakötő, vagy egy szürke veréb. Van és kész. Lett, mert az úr létreszívta és punktum.

Lehetett volna ugyan urat mondani, mint a dollárövezet egyéb kétszikű, kétlábú, emlős férfianak megjelölése, de milyen eredetiség lett volna abban? A tökéletesség csorbát szenvedett volna. Az úr-ban van valami túlságosan egyszemélyes, vagy inkább kultúr-személyi, hogy ne is említsünk személyi-kultúrt.

A fitárs tárgyilagos, mértánias, szenvtelen, racionális, megtámadhatatlan, tehát elpusztíthatatlan. Szerencsére nem olyan végtelen köd az eredete, mint amilyen örök az élete. A múltidőtlen dolgokat megilleti ugyanis az “el” előszó, akkor pedig elhonfitársat mondanánk, az zavarna némelyeket.

Nem szerencse viszont, a nőnemű formák hiánya nyelvünkben. Emiatt kettős zavar jelentkezik: honnőtárslányt, vagy honnőtársnőt kell mondjunk selymes bársonnyá varázsolt oldalbordáinknak. Erre nem gondoltak a szkarabeus korában. Ezen a hajszálrésen pedig más baj is szivárogoz. Anya szül fit, lányt, nem pedig hon. Akkor még igazságosabb volna olyan nomenklatúra, hogy anyatársnő és anyafitárs. Ezt a változatot minden esetre be kellene vezetni. Úgyszintén figyelem terjedjen különleges esetekre. *Akik külhonban születtek*, azok mindenképpen külhontársak, illetve külanya- vagy külapa-társak. Akinek egyik szülője volna csak fremdbürger, az *lehessen félhontárs, vagy félapa-, félanya-hontárs*. Táblabíró-nép vagyunk, nem tekinthetünk semminek, ilyen fontos anyakönyvi adatot.

A demokratizálódás is igazítana valamit a monogrammon, mert nincs ugyan Úr, és ki-ki maga-magának a szolgája. Akit kiszolgálunk, az mégis *úr*. Ezt is el kell rendezni magunknak. Mondjuk tehát: “Magad Honfitársam, ha nincs szolgád!” A szolga se demokratikus, hiszen éppen emiatt választottunk társat a szkarabeusi időből. A franciák is mondják közmondásosan, hogy soha sincs olyan jól kiszolgálva az ember, mint amikor saját magát szolgálja. Akkor pedig, vagy kétszer úr, vagy kétszer szolga, nem pedig összevissza, mint a társadalom osztályos, régi változatában. Az urat mindenképpen ki kell zárni – marad tehát: “Magad Honfitársam, ha nincs Honfitársad!” Két honfitársnak egyszerre nem lehet honfitárskodni.

Ha azonban mégis sikerült volna az összes igentisztelt honfitársak hon-



fitárskodásának eleget tenni, az világrekord volna, de amit kötve hinnék. Egy akol, egy pásztor, egy farkas. Künn a bárány pásztortalan, farkastalan – benn a pásztor, benn a farkas. Együtt őrzik egymást.

Van nagyobb aggály. *Egyik nyárádmenti, székeleyből jött magyar embertársam kifogást emelt. Azt mondta, ők székeleyek, semmiképpen sem honfitársak, mert eleve atyafiak.* Akkor őket milyen név illesse? Ami viszont a politikai földrajzot illeti: hontalan társtalanok. Igaza van, de akkor mi legyen velünk többiekkel? Nekünk többieknek is nagykérdőjeles nagyigazságtalanság a hon területe, az pedig nem egyformát rendelkezik mindenkinek. A dédapák még Bécstől Vereckéig mérték az átló hosszúságát, a fiatalabbak csak Dévénytől Kőtegyánig, ebből pedig diszkrimináció keletkezik. Próbálják ki, meg fogják tapasztalni. Lesznek kishonfi-, nagyhonfi-, triahonfi-, elcsathonfi-, uralhonfi-, finnugorfi-, szemúrhonefitársak – végül is ujjhúzás lesz a dologból.

Van kisebb aggály: az utódok. Apuka majd mit mondjon gyermekének és viszont: honfiam-honapukám? Illetve honfiamtársam-honapukámtársam? És mindez női változatban: honnőtárslánycám-honnőtársanyukám? Nehezedik az emberi lét feltétele ezen a földön, megmondták, megírták többen Dani bától Malrauxig.

Ezeket a fogalmakat és elméleteket be kell vezetni úgy is, mint az élet minőségének kritériumait. Könnyű elképzelni azt most a plasztik és műszál korában, hogy az absztrakt társadalom gazdasága fröccsöntvényben produkált eszközökkel helyettesít kézműipari értékes termékeket. Például tucatsomagolású plasztik kanál, ezüst vagy cinn kovácsolt kanál helyett, és ugyanígy az eszközök teljes spektrumában. A megvételre ajánlott árucikk messze kevesebbet ér önmagában, mint az elosztás költsége. Az áru csomagolásának költsége pedig sokszor meghaladja a becsomagolt áru előállításának a költségét.

Aki megtudja határozni a fogyasztó polgár károsodását, az a művészet szükségességéről is mond valamit, és fordítva: a művészet, s a művi szépség, az élet minősége alapján igazolható. Ezt a fogalmat komolyabban kell venni: a szükségletek egyszerűen szimplex mennyiségi kielégítése bűnös, ördögi, embertelen kísérlet. Ugyanakkor: a különbséget mire fordítják? Senki nem lát bele, se nem vonhat kérdőre államtitkok halálos zárlata alatt működő számlákat.

*Legyenek számlák, de előzően legyen meg a élet minősége, a tudat bizalma, a környezet élhető, biztató kedvessége. Akkor majd lesznek utódok, lesznek ismét éneklő emberek, asszonyt szédítő férfiak, bátor harcosai az erkölcsöknek s a másik embert ért igazságtalanságnak.*

---

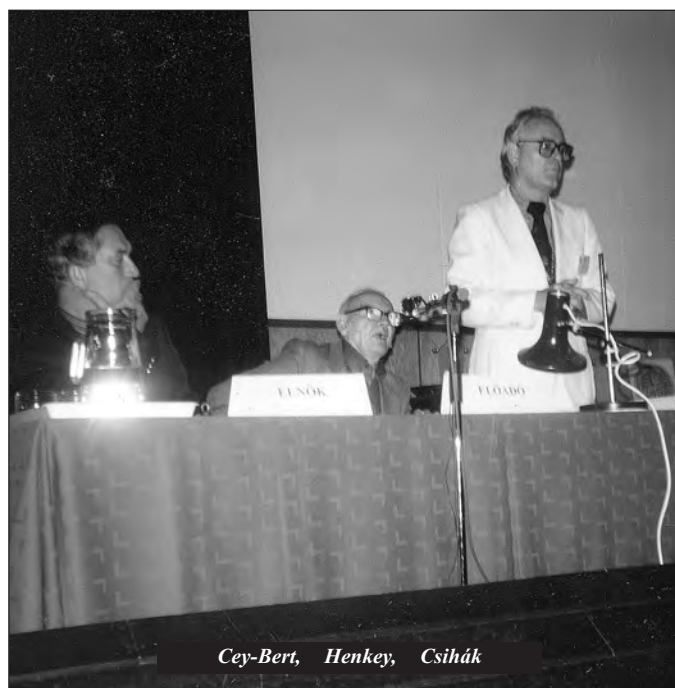
---

*Meg kell újulnunk – ennek első feltétele, hogy szembenézzünk önmagunkkal és az ország történelmével.*

*István Lajos*

## II.

### A MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI TALÁLKOZÓ ELŐADÁSAINAK SZÖVEGE



*Cey-Bert, Henkey, Csihák*



*A résztvevők egy csoportja Pápán, a kiránduláson*

*Szádeczky-Kardoss Irma (Budapest)*

## **A JOGTÖRTÉNETI KUTATÁS, MINT ESZKÖZ A MAGYAR ŐSTÖRTÉNET FELDERÍTÉSÉBEN**

**M**ivel előadásomban írásbeliségi és nyelvi kérdéseket is érintek, előre kell bocsátanom azt, hogy nem vagyok sem írástörténész, sem nyelvész. Jogász vagyok, aki azonban a jogtörténeti kutatásai során sem az írástörténet, sem a nyelvtörténet ismereteit nem mellőzheti és nem kerülheti meg. Ám amikor az írástörténettel vagy nyelvi kérdésekkel foglalkozom, nem ezekben a tudományokban akarok megállapításokra jutni, hanem segítségükkel keresek választ, bizonyítékot vagy megerősítést a saját jogászai kérdéseimre. Ezen túlmenően csupán az a szándékom, hogy ezen tudományok művelőinek a figyelmébe ajánljak olyan kérdéseket, amelyeket a jogtörténet is érint, és vagy alátámasztóan támogat, vagy – mint említettem – segítség nélkül nem tud megoldani. Mindezt nem azért hangsúlyozom, hogy fenntartsam magamnak a tévedés jogát, hanem azért, hogy eleve magyarázatát adjam annak, miért nem teszek kategorikus megállapításokat. Véleményem szerint ennél többre a jogtörténeti kutatás önmaga területén belül sem juthat, hiszen a konkrét jogi dokumentumok hiánya – a csak nyelvben kifejezhető és csak írásban megjeleníthető jog kutatásában –, az ilyen megállapítások lehetőségét nem engedi meg a számunkra.

Legyen szabad még egy magyarázatot fűzni az „óvatosságomhoz”.

A modern őshaza- és őstörténeti kutatásban mára már túljutottunk azon az időszakon, amelyben a hivatalos és nem-hivatalos irányzatok vitájában érzelmeket is szembe lehetett állítani a dogmákkal. Ma már – úgy hiszem – szigorúan csak korrekt és szakszerű tudományossággal szabad megállapításokra jutnunk, mert enélkül a helyes érvek is porondon maradhatnak.

Most pedig engedjék meg, hogy három kérdés témakörébe csoportosítva adjam elő a gondolataimat és azokat a tapasztalataimat, amelyek arra mutatnak, hogy a jogtörténeti kutatás a maga tér- és időbeli lehetőségeit miként tágíthatja, egyebek között a nyelvtörténet és az írástörténet és egyéb kultúrtörténeti ismeretek igénybevételével. Hogy azután a jogtörténeti kutatások eredményei is szolgálhassák a honfoglalás előtti őstörténet fehér foltjainak lehetséges felszámolását.

### **A magyar jogi írásbeliség honfoglalás előtti lehetősége**

A közönséges, de a szakmai köztudomás is úgy tartja, hogy írásbeliségünk kezdetei, a jogalkotásban – latin nyelven – Szent István korába, a hivatali írásbelisége pedig III. Béla koráig vezethetők vissza. Való igaz, hogy a ma ismert

korabeli dokumentumok túlnyomó részt erre mutatnak, s alig van olyan jogalkotási vagy levéltári emlékünknél, amely közvetlenül utalna a korábbi írásbeliségre. Ezek között itt van mindjárt – in medias res – Szent István királyunk 1000-ben kelt egyik, s ebben a körben már nem ismeretlen intézkedése. A Szilassy család levéltárában maradt fenn („IX. Cal. oct. die festo Jac. Ap.” vatikáni jelzettel; közölte magyar fordításban a Nyíregyházi Jósza András Múzeum 1967/71. Évkönyve.). Ez az intézkedés elrendelte a „magyarok, székelők, kunok, valamint az egyházi magyar keresztény papság által is használt régi magyar betűk és vésetek, a jobbról balra való „pogány” írás” valamennyi dokumentumának „tűzzel-vassal való” elpusztítását, ezen írás használatát és szigorú következmények mellett megtiltotta tanítását. (Ezzel a rendelkezéssel mintegy hitelesítően vág egybe Lőrinc esztergomi érsek 1114-es rendelkezése is, amely szerint „Minden kanonok a klastromokban, minden káplán az udvarokban tudományos nyelven, azaz deákul beszéljen és senki semmit meg ne tartson a pogány vallásbeli szokásokból, amelyet aki cselekszik, ha tette nagyobb, 40 nap tartson különös pönitenciát, ha kisebb, megveretve hét nap böjtöljön”). Szent István rendelkezéséből több korabeli jelenségre is következtethetünk. Egyebek között arra is, hogy a rovásírást nemcsak a honfoglaló magyarok de többi nemzetrészeink is használták.

Az idézett rendelkezés rovással írt feliratokról és könyvekről szól. Következésképp a rovásírást nemcsak fába, kőbe vésvé alkalmazták, hanem falra, bőrre festve, és könyvek írására is. Talán azért hisszük ma köztudomásúan azt, hogy csak a rovásbot, rováspálca volt ezen írás hordozója, mert egyrészt a nyelvünk a rovással egybekötve csak ezek nevét tartotta fenn, másrészt mert ezek voltak azok az íráshordozók, amelyek a nem-hivatalos körökben a leghosszabb ideig tartották fenn nemzetünk kulturális tudatában az ősi írás örökségét. Részint mert a tilalom párhuzamában ezek voltak a leginkább testközelben tartható és a legkönnyebben elrejtendő, sőt szükség esetén különösebb anyagi kár nélkül megsemmisíthető íráshordozók, részint pedig azért, mert – e tulajdonságaik révén is – a köznépi, vagy gyors és olcsó házi használatra a legmindennapibb alkalmatosságnak bizonyultak. (Ezt a feltevést alátámasztja az is, hogy a legalsóbb társadalmi rétegek körében, az állattenyésztésben, az elszámolás (számadás) eszközeként, az adószedésben pedig a kirovás és a behajtás eszközeként a 18-19. századig a jogszokás által is elismert hivatalos használatban maradt. Hogy e területeken a mai kort mennyire megközelítette a rovásírás gyakorlati használata, kifejezi az is, hogy a szaknyelv az adót ma is kirója, az illetéket ma is lerovatja velünk, a köznyelv pedig a tartozást ma is a rovásunkra írja, és – ugyancsak – lerovatja az adóssal.)

Itt természetes módon adódik egy újabb következtetés, ami a nemzet korabeli általános kulturális színvonalának megítélésében cseppet sem érdektelen, hogy ugyanis Magyarországon az írástudás, illetve az analfabétizmus a honfoglalás

után még századokon át, minden bizonnyal csak viszonylagos és túlnyomó részt a latin-betűs írás ismeretéhez és használatához kapcsolható. Igen valószínű, hogy a latin-betűs írás ismeretének és használatának hiánya párhuzamában – a latin írás használóinál népesebb körben –, még sokáig élt a rovásírás „közönséges” ismerete és alkalmazása. Erre utalnak azok a későbbi rovásírási emlékek, amelyek templomokban (Enlaka, Órisziget, Csikszentmárton), síremlékeken (Pécs), rovással írt naptárboton (Marsigli-féle), továbbá téglajegyekben, népi kerámiákon és faragásokban, tehát köznépi környezetben és használatban még századok múltán is keletkeztek. S ezek közül a népművészetre még csak kimondható, hogy csupán szimbolikus hagyományt őriz (bár ez sem mondható ki *expressis verbis*) de sem a falusi templomok adományozót, készítőit, építési vagy renoválási körülményeket jelző – pl. „csináltatta Sándor 1111-ben” –, vagy intelmet jegyző feliratairól, sem a sírfeliratokról, de még a rovásbot-naptárakról sem feltételezhető, hogy csak kevesek által ismert rejtjeleket használtak rajtuk az adott felhasználásban lényeges, sokakhoz szóló és közérthetőséget igénylő közlendő rögzítésére.

A Szent Istváni rendelkezés azzal adja indokát a rovással írt dokumentumok megsemmisítésének és a rovásírás betiltásának, hogy ennek révén „a „pogány” vallásra való emlékezés, visszavagyódás megszüntetődjék.” Márpedig ha a rovásírást – amint a rendelkezés mondja – az egyházi magyar keresztény papság is használta és tanította, akkor feltehető, hogy ez, az úgynevezett pogány vallásra való emlékezés párhuzamában, nemcsak a régi táltos/mágusi vallásgyakorlatra utal, hanem talán a kereszténység – akkor már – eretneknek bélyegzett (keleti) irányzatának, vagy irányzatainak hitéletére is. De ha mindezt tévesen feltételeznénk is, a rendelkezés mindenképpen tükrözi, hogy mind a hivatalos, mind a pogánynak nevezett korábbi hitéletnek megvolt a maga rovásírási írásbelisége.

A régi hit táltos-mágus papjai ellen a 13. században folytatott inkvizitorius perek adataiból tudjuk, hogy a gyógyfüvekkel és gyógyítással kapcsolatos ismereteket is rováspálcákra írták.

Mind a vallásgyakorlat, mind a gyógyító tevékenység – amely a korábbi időben ugyanazon táltosi-mágusi hivatás más-más gyakorlatát jelentette – meghatározott rítusok, előírások, receptek, vagyis *szabályok* szerint működött. *Ha ezek ismereteit írásban rögzítették, akkor miért ne rögzítették volna írásban a jog szabályait is.* A jogot, amely a vallással egy töről fakad, s azzal párhuzamosan fejlődött. Valamint a jogélet azon produktumait (adományok, kiváltságok, szerződések, öröklés, ítélet, stb.), amelyek a törzsszövetségen belül egy-egy törzs, azon belül egy-egy nemzetség vagy család, illetve személy sorsát, társadalmi helyzetét, kapcsolatait meghatározóan érintették. Ez annál is valószínűbb, mivel az egykor még Belső-Ázsiában élő türk eleinkről feljegyzett kínai adat szerint már ők is fára véstek jeleket „szerződés végett” – miközben azt is feljegyezték róluk, hogy kérésükre a kínai császár nyelvükre lefordított budista szent könyveket küldött nekik.



Az ősi magyar jogélet jogalkotási és bizonyos jogalkalmazási írásbeliségére utalnak azok az adatok is, amelyek már az őseinknek tekintett népeknél is ezt bizonyítják. Például a 8. századból származó orhoni felirat, amely szerint az ugyancsak többtörzsű népességen uralkodó türk Bumin és Istemi kagánok „trónra ülven, megszervezték a türk nép birodalmát és *megszabták törvényeit*”. És mit mond a honfoglalás utáni magyar jogélet hasonló eseményéről Anonymus? „A fejedelem és előkelői azon a helyen rendelkeztek az ország szokásjogáról/szokástörvényéről és az egyes jogesetokról/valamennyi jogáról: miként szolgáljanak a fejedelemnek és előkelőinek, vagy miként hozzanak ítéletet az elkövetett bűncselekmények/vétek ügyében. (...) És azt a helyet, ahol minderről határoztak, a magyarok saját nyelvükön *Szernek* nevezték el, mert itt rendezték el az ország minden dolgát”. Márpedig, a jog természetéből folyóan, főfejedelmek és fejedelmek, őshonosok és honfoglalók, törzsszövetségi és csatlakozott illetve hódoltatott népek le- és összetelepítését, kapcsolatát, jogait és kötelezettségeit egységesen és általánosan megszabni – különös tekintettel a szokások valószínű különbözőségére és a nyelvi eltérésekre is –, hatékonyan és használható módon csak írásban lehet. Nem utolsó sorban azért is, mert ez a szeri szabályozás újdonságot is hozott valamennyi törzs számára.

Igaz, hogy a kétes hitelűnek tekintett Anonymus itt „szokás/jog/ról” beszél, ez azonban nem a hitelének kétségeit erősíti és nem is a szeri jogalkotás írásbeliségét cáfolja, hanem inkább csak azt a tényt tükrözi, hogy az ő idejében a régi jog, magyar nyelvű lévén, a Szent Istvánnal elindított latin nyelvű jogalkotástól elkülönülve, rovás-írással voltától pedig megfosztva, lefordíthatatlanul és átíratlanul, már valóban csak a szóbeliségben és csak a szokás gyakorlatában élt. Ezért a – természete és hagyományai révén mindig is – pontos meghatározásra kényszerülő és törekvő jogi terminológia már akkor „szokásjognak” nevezte, differenciálván, az írott latin nyelvű törvények párhuzamában.

És vajon Árpád és első jogalkotónknak tekintett Szent István kora között, ebben a százéves időszakban, amikor a nomád és letelepedett életmód súrlódásai, a betelepültek és őshonosok összeszoktatása nemkülönben, természetesen szaporította a szabályozandó kérdéseket, nem volt-e szükség Szer után és István előtt is, újabb és újabb szabályozásra, s nem születtek-e újabb és újabb szabályok? Nyilvánvalóan nem István törvényei voltak ebben a sorban az elsők. S amiként ezek igényelték a leírást, ugyanúgy igényelték a korábbiak is.

*Nem állíthatjuk tehát teljes bizonyossággal, hogy a magyar kultúra és jogalkotás írásbelisége csak 1000 körül, Szent Istvánnal kezdődött. Ellenkezőleg, szórványos adatokból ugyan, de az következtethető, hogy a honfoglaló és honfoglalás előtti magyarság már ismerte és alkalmazta jogéletében is az írást és az írásbeliséget.*

### Az eredetre és az őstörténetre utaló jogintézményeink és azok terminológiája

Nyelvi kérdésekről is szólván és minden félreértést megelőzendő, el kell mondanom annyit a munkamódszeremről, hogy a legmesszebbmenőkig kerülendőnek tartom az előítéletes, eleve meghatározott irányba törő kutatási koncepciót. Nem szabad ugyanazt a hibát elkövetni, amit a több évszázados magyar történelmi tudaton erőszakot tevő finnugor nyelvészeti művelt a „csak ez lehetséges” szemléletével és minden más lehetőséget elvető vagy tagadó irányvonalával. Úgy gondolom, hogy nem járnék helyes úton, ha „ezzel szemben” eleve csak a török, a szumér, vagy a belső-ázsiai hun-ogur nyelvi eredet-lehetőségekre voksolnék, s előre elhatározva ezek nyomait keresném.

Hiszem, és a tapasztalataim máris arra utalnak, hogy ennél sokkal összetettebb a kérdés, annyira összetett, hogy valamennyi irányban célszerű kutatnunk, még a finnugor irányban is, mert kétségtelen, hogy a nyelvi rokonság valóban fennáll, de ennek mértéke, mibenléte is csak objektív elfogulatlansággal határozható meg. És nem célszerű lemondanunk egyetlen lehetőség vizsgálatáról sem csak azért, mert például az adott nyelvtől vagy nyelvemlék keletkezésétől mondjuk hatezer év választ el bennünket.

Nagyon megnehezíti azonban a kutatómunkát az a történelmi tény, hogy Magyarországon a jogalkotás Szent István kora és a 19. század dereka között latin nyelvű volt, ami ez idő alatt, különösen a török és méginkább a Habsburg időkben igen hátravetette a magyar nyelvű jogi terminológia fejlődését. Érdekes viszont, hogy ennek a török-kapcsolati időnek lényegesen kevesebb a nyelvi hatása – a köznyelvre is –, mint ahogy a török eredetű szókincsünk nagyságából következtethetnénk. S ha már a török példánál tartunk, szóljunk egy olyan 1374-es feljegyzésben fennmaradt 13-14. századi (tehát török hódoltság előtti) nyelvemlékünkéről, amely egy, a szókincsünkből azóta kiveszett, de igen valószínűn ótörök eredetű jogi szakkifejezést őriz. Az esküdtek az igazságszolgáltatási pártatlanságot fogadták ezzel az esküvel. Egyebek között azt, hogy nem kedveznek sem orvnak, tolvajnak, gyilkosnak, *kacir*nak, sem ember etetőnek, bűvösöknek, bájosoknak, házégetőknek, félhiten valónak és ki ország veszedelmére volna. Ebben a szövegben a „kacir”-nak, a bizonytalanság fenntartása mellett ugyan, mégis egyetlen eddigi olvasata a „kacér”, ami az értelmező szótárak szerint a magyarba a németen át került latin eredetű kifejezés. Előfordulásai 1374-től, tehát elsőként ebből az eskümintából(?) ismertek, a német-latin használat szerinti eretnek, szodomita, bűnös, elvetemült ember jelentéssel. A „kacir” (régiesen kaczir = kacsir?) viszont ótörök (kisázsiai) gyökerű, s feltehetően általunk is használt türk-magyar szó, amelynek török változataiban ma is felismerhető a „szökés” alapfogalom mellett a szökő – szöktető, menekül – menekülni hagy tartalom. Talán épp a „kacér” szorította ki a használatból, s tehette ezt azért, mert a

„kacir”, mint türk szó, a magyar nyelv egészében csak egyik etnikai-tájnyelvi szinonimája volt a fogalomnak, s könnyen volt helyettesíthető más tájnyelvi, de közérthető vagy elterjedtebb szinonimával, elhagyva emezt az idegenből vett, de zavaróan hasonló írásképu és hangalakú kifejezés – köznyelvi és szaknyelvi – beilleszkedése javára.

Az előző cím alatt említett szeri példa orhoni párhuzama viszont – a nomád állam jogalkotásának emlékével – a belső-ázsiai régiségbe, földrajzi, népi és kulturális közegbe vezet bennünket.

Mezopotámia irányába mutat viszont a ma is használatos „ügy” szavunk. Erről azt tartják az értelmező szótárak, hogy nyelvújítási kifejezés. Az ugyan lehetséges, hogy valóban a nyelvújítás vezette be immár a modern szaknyelvi használatba, de kétségtelen, hogy ez már másodlagos, átvitt értelmű jelentése az eredetileg „folyó” jelentésű (vö. pl. a Feketeügy folyónévvel) – bizonyítottan szumer gyökerű – régi magyar szónak. Ugyanis az „ügy” előfordul már jóval a nyelvújítás előtt, a Tripartitum legkorábbi magyar nyelvű fordításaiban is (1562-től), a „pernek folyása” vagy a „perfolyam” szinonimájaként, azokhoz hasonlóan a mai „eljárást” is fedő tartalommal. Így feltehető, hogy a nyelvújítás csupán felújította a magyar nyelvű Hármaskönyvekben még élő régi szó használatát.

Igen valószínűen mezopotámiai eredetű „ró”, „rovás” szavunk is, megróni, büntetni illetve büntetés jelentéssel. Ennek alátámasztásául egy igen érdekes párhuzam hívja fel magára a figyelmet. Közismert a magyar mondavilág és eredethagyomány Nimrudja, akinek a nevét magyar mondáinkban Nimród, Ménrót és Nemróth alakban vagy átírásban is feljegyezték. Szelényi Imre ismerteti a „Sumér-magyar rokonság” c. könyvében azt az adatot, hogy a nem magyar, tehát kívülálló szumerológus, Krüger szerint *NEM-ROT(H)* az ékiratos szöveg helyes olvasata (amit egyébként a magyar Nemróth és Ménrot változat is alátámasztani látszik), s azért nevezték így, mert a Noéi átok után született, ezért az őrá nem hatott ki, vagyis *ő nem lett „megróva”*. És érdekes módon – avagy nem véletlenül? – ezzel a Krügeri értelmezéssel vág egybe a Hármaskönyv azon tétele (I/16.), mely szerint a hűtlenség és a nota-per következményei nem hatnak ki azokra a gyermekekre, akik az ítéletmondás után születtek. Ehhez hasonló felfogást találunk Szent Lászlónál, amikor a visszaeső közszabad tolvaj gyermekei csak 10 év fölött bűnhődnek atyjukkal együtt szabadságuk elvesztésével, a 10 évesek vagy annál fiatalabbak azonban szabadok maradnak (I. László II:17/3.); Kálmán pedig, fenntartva ezt a rendelést, 15 évre emelte a korhatárt (Kálmán I:56.).

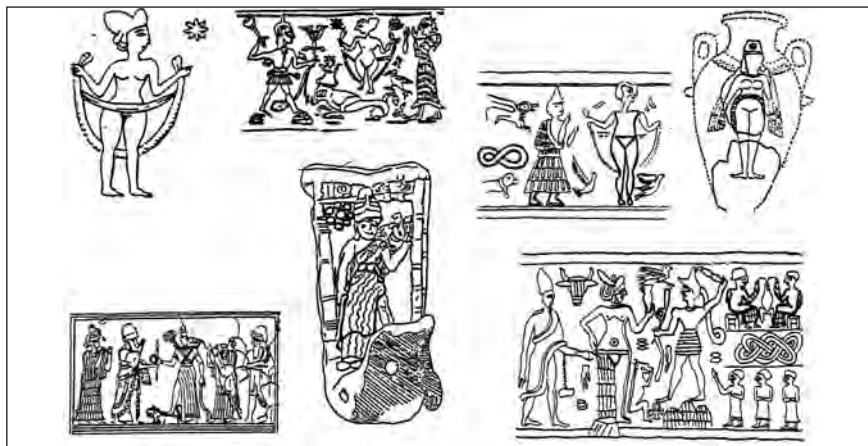
Keletre visz minket az a szokásjogi gyakorlat is, amely – a nyugati jogtól merőben eltérően és egészen az újkorba hatóan – az árvák között a legkisebb fiú jogát biztosította az apai házhoz, s annak gazdasági javaihoz (Trip. I:40.). Itt, a joggal való párhuzamban, a jog és a vallás egy-gyökerűségét mutatja népmeséink

karizmatikus legkisebb fiúja, a jövő letéteményese. Ennek a keleti múltnak a színterei egyelőre még homályosak, de a szumér mitológia is feltétlen figyelmet érdemel a gyökerek keresésében. A jelenlegi ismeretek szerint ugyanis ott találhatók legrégibb ismert nyomai a legkisebb gyermek karizmájának és jogi kedvezményezettségének is. És itt legyen szabad, széljegyzetszerűen megemlíteni néhány, a vizsgálódásnál figyelmen kívül hagyhatatlan összefüggést.



Ebben a században tárult fel az esztergomi királyi palota kápolnájának falán az az életfás oroszlánkép, amelyek kétségtelen előképe az ókori kelet mezopotámiai népeinek mitológiájában található. Mind az oroszlán, mind az Eget a Földdel összekötő életfa, amely ott egyúttal az igazság és a tudás jelképe. De mindkettő megtalálható a szettepei népek művészetében is. Például a szkítákéban, akiket krónikás és történetíró eleink – nem egy külföldi kortársukkal együtt – eleinknek tekintettek.

Van a Mezopotámiában termett, s onnan szétáradt mitológiának egy számkra igen érdekes istennője: Anat-Inanna-Ninni-Anahita-Astarte-Istár. Egyes



népek és korok e más-más nevekkkel illették. A szépség illetve a gyógyítás, egyúttal a háború és a harc istennőjének, a harcolók védelmezőjének tekintették. Alakjának képzőművészi megjelenítését általában a csapodár szemérmertlenség kifejezéséül értelmezik. Rendszerint még akkor is, amikor nem csak ő látható az ábrázolaton, hanem nyilvánvalóan harci jelenet résztvevője, a harcolók egyikének oldalán „szemérmertlenül mutogatva magát” az ellenség felé fordulva, az ellenség és a védelmezett alak között. Később a harci jelenetekben már csak a fél lába

mezítelenkedik ki a ruhája alól, majd – így a szkíta művészetben is – csak a ruha jelképes szabása és lengése jelzi kilétét.

Nos, ez a figura is megjelent Magyarországon, mégpedig több megjelenítésben, egyebek között egy Árpád-kori (Magyarszentpál, Kolozs m.) templomunkban. Ahol is – László Gyula leírása szerint – az oltári szentség fülkéjének védelmére, „hogya a rontó tekintetnek útját állja, s azt magára vonja, egy magát szemérmetlenül mutogató mezítelen némben kifaragott képe állt”. De mielőtt Magyarszentpálra érkezett volna, ugyancsak megjelent a szkíta művészetben is: lószerszámok homloklemezsein, sátoztartó rudak hegyébe tűzött bronzfigurákban, vért- és ruhadíszeken, tábori eszközökön. A felhasználási mód egyértelműen jelzi itt is a harcost segítő, oltalmazó szerepkört. És nemcsak bronzfigurákban, kőportrékban érkezett el hozzánk ez a harcban oltalmazó szumér istennő, hanem élő, s gyakorlati valóságban is. László Gyula a görög Kinnamosztól, mint szemtanútól idéz ennek bizonyítékul egy történetet. Zimony ostromakor egy várbéli magyar varázslóasszony kiállt a bástyafokra, s a szoknyáját a nyakába kanyarítva, szemérmetlen felét mutogatta a bizánci ostromlóknak, közben varázsszavakat mormolt, s így védte tőlük az ostromlottakat.

Az ókori kelet civilizációjának feltárása és az ékiratok megfejtése nyomán a történészek arra következtettek, hogy Szumérban született meg az első olyan írásban fennmaradt *jogrendszer*, amely a társadalmi rend szabályozását, a jogalkotást és a törvénykezést a közrend és a köz igazgatása, valamint a szociális jólét és igazságosság szolgálatába állította. A jogélet legfontosabb értéke az igazság volt. És ha az előbbi példánál a kultúrtörténeti elemek Szumérból Magyarországra kerülésében a szkíta közvetítést tekintjük, mindenképpen jelentősnek kell tekintenünk azokat az ókori történeti adatokat is, amelyek a szkítákat egyrészt a legrégebbi népnek mondják – ami a szumérokkal való közvetlen kapcsolatot is megengedi –, másrészt a *legigazságosabb* népnek írják. S ha mindezt egybevetjük azzal, hogy a világ minket még ma is nemcsak „lovass népmértéknek” tart (akik a szkíták voltak), hanem „*jogász népmértéknek*” is, akkor a szkítáktól való származásunk hagyományai mellett ezek a párhuzamok, s a bennük vélhető bizonyítékok is megérhetnek annyit, hogy a szkítákhoz, majd rajtuk keresztül a szumérokhöz is elvezető lehetséges kapcsolat lehetséges bizonyítékaiként vessük alapos vizsgálat alá őket. Mert lehet, hogy ezek is *tanúi* (szintén *szumér eredetű szavunk*) lehetnek őstörténetünknek. Ez is olyan kérdés, amelyben az igazságot csak gondos vizsgálattal állapíthatjuk meg, nem pedig a lehetőség vizsgálat nélküli, arisztokratikus elvetésével.

E témakör befejezéséül azokra a nyelvelméleinkre utalok, amelyek vagy latin szövegben előforduló magyar közsavakat, személy- és földrajzi neveket foglalnak magukba a korabeli alakjukban, vagy teljes egészében magyar nyelvűek lévén, magát a korabeli nyelvet őrzik. Novotny Elemér elemzései igen értékesek ebben a tekintetben. Miközben meggyőzően bizonyítja a két nyelvelmélek hite-

lességét, szófejtései néhány jogi szakkifejezés *szumér kap-csolatát* is kimutatták. Ezek: a főember jelentésű *lófő*, a *törvény*, amelynek szumér töve a rendelés jelentésű *tur-tar* – további hangzováltozással: *tor-tör* (feltehetően ez a *Torah* gyöke is), és a *király*-nak egy I. Endre idejében még használatos kifejezés-változata: a szumér „*lugal*”, amellyel egy-egy korabeli magyar nyelvű imádság Szent Istvánt is, I. Endrét is, uralkodóként titulálja. Ugyancsak szumér eredetű a felforgató, lázadó jelentésű *garázda* szavunk, valamint a *gaz*, akkor még „gyilkos” tartalommal.

Mindezekkel nem a finnugor nyelvrokonság, vagy a török-nyelvi eredet ellenében, hanem ezek párhuzamában állítom annak egyes jogi elemekben is megmutatkozó valószínűségét, hogy mérhetetlenül gazdag és sokszínű nemzeti kultúránk bölcsőjét Szumériában is ringatták. S mindaz, amit ide, a Kárpát-medencébe többszöri honfoglalásunkkal magunkkal hoztunk, csak a sokféleség lehetőségének megengedésével vizsgálható. Ideértve azt a lehetőséget is, hogy nemcsak közvetlenül vezettek a szálak a Kárpát-medence és Szumér között – Erősd, Turdos, Tatárlaka népességétől a honfoglaló magyarok Kaukázuson s Meotiszson átkelő szumér-pártus szavárd-szubar-szabirjaiig –, hanem különböző szakaszokban, Kína, Mongólia határához vezető kitérőkön megfordulva is, hogy Szkítiában: Turánban, Dentu-Mogerben, Kummagariában, Magna Hungáriában, Kazáriában, Chorezmben és Bizánc szomszédságában, s Etelközben is gazdagodván, a 895/6-os honfoglalók is megérkezzenek ide, a már őshonos rokonnépekkel együtt Magyarországot alapítani.

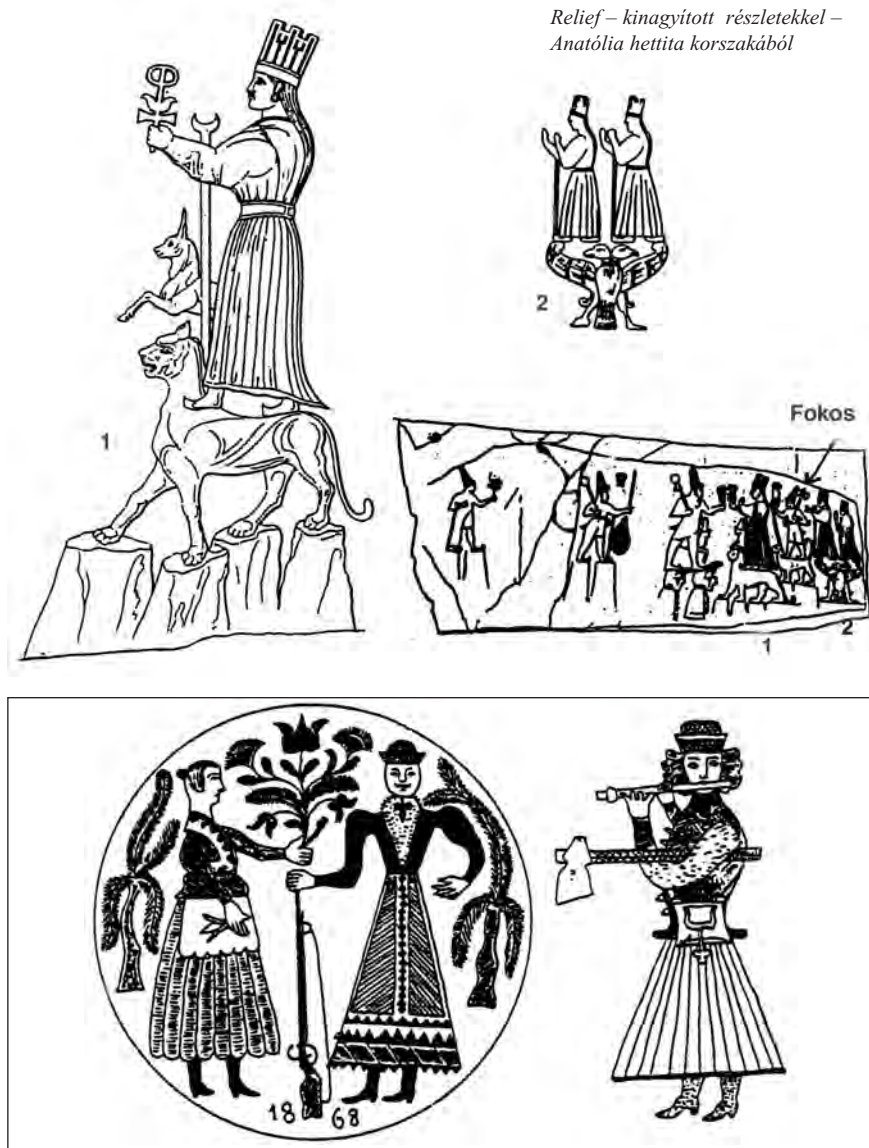
Mert az említett nyelvi és jogintézményi emlékek – a koronázási palást és a korona egy-két szimbolikus részletének értelmezésével és ezek előképi analógiáival együtt – a magyarság útját visszafelé követve a már jól ismert, Belsőázsiaiba vezető útról letérő meotiszi elágazással a Kaukázuson, annak déli lejtőin át a kisázsiai Anatóliába, illetve lejjebb Mezopotámiába vezetnek minket. Abba a Mezopotámiába, ahol egykor, egymással egyidőben – mint a következő oldalon látható képen – egy perzsa viseletű nép élt együtt, és állt szemben olyan etnikummal, amely a magyar puszták pásztorainak és csikósainak betyáros viseletét hordta, ott, kétezer évvel ezelőtt.

Megtalálhatók köztük az együtt harcoló fivérek – mint Hunor és Magor ? –, és olyan kisebb etnikum feje vagy közzharcos vitéz, aki épp úgy fokossal harcolt, mint a magyar hajdúk, a mátrai és a bakonyi betyárok, meg a hortobágyi legények. Ahol ennek a viseletnek egyes kiegészítői közül a *guba gubat* volt, és *subatu* a suba. Ahol *pir-ka-an-va* kelt föl a nap, míg a *kuták uggatu* ugattak. Ahol a kuvasz neve

1. Talán a honfoglalóknak a mezopotámiai környezetből legutóbb kiszakadt szavárd-szabir ága hozta magával azokat a szumer eredetű (de már a babiloni idők hatását is viselő) szavakat, mint ami például a „*lugal*” volt. Itt viszont arra is figyelniünk kell, hogy a hunokra és az avarokra vonatkozó korabeli kútfők a „válogatott előkelők, főemberek”, mint tisztviselők között említik a „logadesz”-eket. Ez a kifejezés a „*lugal*” görög átírata is lehet, s mint ilyen, hun/avar eredetre is utalhat



kuassza, a komondoré *komundur*, a pulié pedig *puli* volt. Ahol a kost *kos*-nak, bárányt *barinná*-nak, de *szilának* is hívták, mint nálunk a Dunántúlon ...



Magyar pásztorok viselete népi faragáson



### A koronázási jelvények lehetséges háromnyelvűsége, a koronázó palást üzenete

Kezdjük mindjárt a *koronázási palástartal*. Ugyanis mindannak egy, és nem is jelentéktelen részét, amit a palást képeiben rejtőző híradásból megtudhatunk, Érdy Miklós már ebben a körben is ismertette. Ő hívta fel a figyelmet annak őstörténeti jelentőségére, hogy a királyi család portréi köré himzett, nem keresztény, hanem régi „pogány” szimbólumokat megörökítő turulszerű *örmadarak* és *tulipánfejű életfa* az őshazakutatást miről informálják: a madarak és a vadtulipán genetikai őshazájáról, az urál-altaji és a belső-ázsiai Bajkálon túli, s körüli, gyakorlatilag a Kínai Nagy Faltól a Kárpátokig terjedő területekről – amit az ókori írók Szkítiának neveztek és ahol több évezredes vándorlási, birodalom-alapítási és felbomlási folyamatok közepette a magyarság fő ágának, a hun-avar-onogur népességnek etnogenezise is bekövetkezett –, építészeti és régészeti emlékekkel bizonyítva, hogy onnan hoztuk ma is élő népművészetünk eme motívumait. Ő hívta fel a figyelmet arra is, hogy Szent István az országalmát nem a kezében tartja, hanem az csak lebeg a háttérben, míg a király balkeze, az országalma előtt, kissé takarva is azt, felénk fordított *nyitott tenyérrel*, mintegy figyelmet és hívó, elfogadó engedelmességet parancsoló látványossággal, hat ujját mutatja a nézőnek! *Hat ujját*, amivel az ősi hit és a mai „babona” szerint a *táltosok* születnek: az égietől való elhivatás, a karizma testi jeleként.

Ez a kéz beszélt azokhoz, akik látták. Ez a kéz itt a római keresztény misepaláston elsősorban nem az államalapító vagy térítő király keze volt – bár az is volt –, hanem a karizmatikus táltos királyé! ... Egyenesen a magyarázat olvasható ki ebből a kézből: *ezért* lehetett oly hatékony a király római kereszténységre térítő uralkodása. Ezért sikerült némi Géza előkészítéssel egyetlen uralkodási ciklus alatt végérvényesen és visszavonhatatlanul a nyugati kereszténységre térítenie a kereszténységet ugyan már ismerő, de lelke mélyén még mindig az ősvallást hordozó magyarságot. És ezért tekintették sokan Őt, a fegyverrel és vérontással is térítőt – mindezek ellenére – szent királynak, szinte már a kortársai körében is.

Ebben rejlik a Szent István korában készült palást egyik üzenete. Számunkra csupán ténybeli tájékoztatás, a korabeliek számára azonban misztikus valóság volt. A palást egyéb, hasonló jegyeivel együtt azt valószínűsítve, hogy *Szent István mégsem lehetett olyan, a régi vallásnak és szokásoknak hátat fordító, minden ősi hagyományt s azok követőjét kiméletlenül kiirtó, német befolyás alatt élő – nota bene: „németimádó” –, agyamosott, hitét és magyarságát elárulva feladó uralkodó, amilyennek ma nem egy mű bemutatja!*

Hiszen lám: a koronázó paláston, fia és bajor felesége társaságában, a legszorosabb családi – és dinasztikus – körben mindhármukat az ősmagyar hagyomány életfája és őrmadarai védik. Mi ez, ha nem hagyományörzés? Az ősi hit és létforma értékeinek őrzése, átmentése. Mi ez, ha nem az ősi hit tisztelete, egy generációval későbbi aktualitással ugyan, de Géza fejedelem felfogásához híven,

aki elég gazdag volt ahhoz, hogy egyszerre két Istennek is áldozzék. Vajon nem követelte-e meg a korabeli társadalmi valóság is azt a magyarok királyától – és a jelek szerint annak elfogadását a bajor Gizellától is –, hogy ilyen nyíltan őrizze az ősi magyar hit hagyományait? Vajon nem az történt-e, hogy a véres leszámolás a régi rendnek és régi hitnek csak az új renddel és vallással erőszakosan szembeeszegető, felforgató (= szumer gyökerű szavunkkal *garázda*) alattvalói ellen fordult fegyverrel, ám mint államszervező, jogalkotó és térítő, és a római-keresztény Európában való megmaradás tartós alapjait építő uralkodó – lehetőség szerint – a türelem szelídebb eszközeit is alkalmazta?

De vizsgáljuk tovább a palástot, és időzzünk még kicsit a királyi család képei környékén.

A szegélysáv medalionjai közötti teret a páros őrmadarak és az indák szövénye tölti ki. Valamennyi indavégen tulipánfejjel vagy bimbóval. István király portréjának balján az életfát – ha jól látom – éppen hat különböző formájú virág, palmetta, cifra és teljes tulipán, öt- és háromosztatú, s közöttük egy utólag elrontott, vagy eredetileg is rózsaszirmos virágfej környezi. Ezek, az életfa tulipánjával együtt, éppen hetet tesznek ki: mint a hét törzs, a hét vezér, vagy népmeséink hét fivér-hattyúja, stb. A tulipánfejek egyikében megismétlődik az életfa ötosztatú tulipánfeje, a többi tulipán háromosztatú virága pedig különböző formájú, egyesek egészen tulipánszerűek, mások a honfoglaláskori sírmellékletek palmetta díszítésére – egyik például a beregszászi süvegcsúcs palmettáira – emlékeztetnek. Nagyságuk is hangsúlyosan hívja fel erre a figyelmet. (E tulipánfejek eltérő változatossága, különösen itt a paláston, s ezen a helyen – alátámasztani látszik azt az újkeletű feltevést is, hogy a tarsolylemezek s ékszerek tulipán- és liliom-palmetta díszínek családi, nemzetségi, törzsi vagy etnikai jelző szerepük is lehet.)

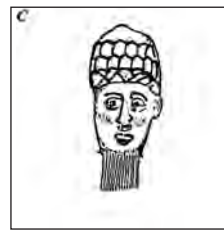
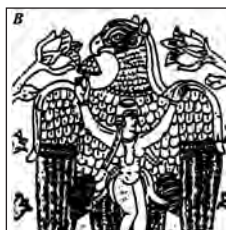
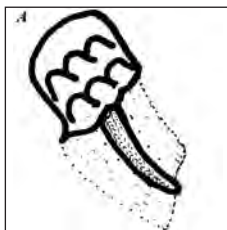
Hovatovább ezek az életfa motívumok sem a nyugati kereszténység szimbólumai, hanem ősi magyar „pogány” mitikus szimbólumok! És szemmel látható funkciójuk nem a térkitöltés, hanem a kultikus mondanivaló közvetítése.

Az életfát és Szent Imre herceget őrző, és a többi medaillon-közben is párosával hímzett őrmadarak megformálása is az ősi „pogány” mitológia szent madarát idézi a palástra. A dús indázat ezeknek is épp úgy a csőréből burjánzik ki, mint a magyar fazekas, faragó és hímző népművészet mára galambbá gömbölyödött madarainak csőréből. Fejük pártatollai pedig hátul mélyen lecsüngve lebegnek, s rájuk – szemmel láthatóan az időközi javítások korrekciójával – valami masniféle van erősítve. S bár a szalagdísz sem ismeretlen a magyar díszítőművészetben, mégis valószínűbb, hogy eredetileg ezeknek a madaraknak is olyan fejdísz hímeztek a pártatollaira, mely a honfoglaláskori leletek egyikén, a rakamazi hajfonatkorongon megmintázott madár üstökéhez hasonló. (Lásd a szövegvégi hajfonatkorong-kép madarának palmetta-indás csőrét és palmetta üstökét.) Így ezek az őrmadarak sem tekinthetők másnak, mint ősi „pogány” jelképeknek.

Van a palástnak ebben az életfás környezetében egy más jellegű, de valószínűen ugyancsak az ősvallási múltra mutató jelentőségű apró szimbolikus részlet is. Kevéssel az életfa-motívum fölött, az indák szövevényében, de azoktól függetlenül, rövidre vágott szárral lebeg a térben egy karélyos rajzú háromlevelű növényrészlet. Azt az ornamentális formát idézi, amely a Szent Korona Atyaisten- és Krisztus-képén a ciprusok (életfák, avagy a tudás és az igazság fái) lombozatát mintázzák, illetve Szent Tamás, János és Fülöp apostol alakját keretező indák végein bimbóznak. (Ezek az indavégek középkori kódexeinkben is megjelennek.) Nyilvánvaló – bár még nem nagyon tisztázott – e motívum szimbolikus jelentősége is. Azt hiszem, nem tévedünk, ha ősi kulturális örökségünk fontos elemének tekintjük, amely nem véletlenül jelenik meg a palástnak éppen ebben a részletében, az életfás, őrmadaras, palmettákkal is dúsan telehímzett királyi környezetben. Ősvallásunk – és ősi létformánk – szimbolikus emléke a keresztény szentek és szimbólumok társaságában.<sup>2</sup>

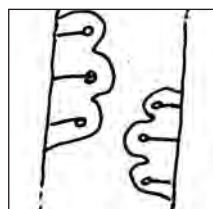


Szent Imre képe mellett viszont egy aranyhímzésű fejrevaló (A) lebeg. Értelmezik a korona alá szolgáló sapkaként is (ha valóban az, akkor itt mindenképpen az utódlási várományt jelezve), az analógiák azonban sokkal inkább a vezér, a „kisebbik király” (dux) fejékét illetve vezéri sisakját valószínűsítik. Egyik egy kaukázusi lelet, ezüsttál egy nőalakot égbe ragadó Turullal, ahol a nő fejéke pontosan ezt a „sapkát” formázza (B). Ettől Imréé csak annyiban tér el, hogy emezen a férfi s egyben vezéri viselethez illő nemez, bőr vagy sodrony nyakvédő lebeny is látható. A fejrevalón két sorban 3 – 3 halom, amely címerünkben is az ország és a hatalom régi magyar rovájszele. Figyelemreméltó párhuzama ennek a rajznak egy Mezopotámia hurrita korszakából származó isten-relief fejéke és annak hasonlóan halmos díszítése (C).



2. Az életfa tulipánfeje fölött és a többi medaillon-közi tér központi helyén, az őrmadarak között az indák kereszteződésében, egy-egy (olykor több) kék színű rombusz van hímezve (legalább is a fotókon így látható), valószínűen nem csupán dekoratív rendeltetéssel. A rombusz forma a szumér írásban több jelentéssel bír, jelenti az életadó, teremtető női termékenységet is. A kék szín a szumér régiségben az ég királynőjének, a kereszténységben pedig a Szűzanyának/Boldogasszonynak a színe. Így, ha ezek valóban rombuszok, akkor itt is feltehető a kultikus mondanivaló, mert a kereszténységben Szűz Máriává lett őshitbeli Boldogasszony emblémáit is őrzik a palástszegély ősi motívumai között a szépséges őrmadarak

A palást medaillonos, őrmadaras, életfás, tulipános keretéből a kereszt szára vezeti fel tekintetünket a római keresztény vallás alakjaival és szimbólumaival telehímzett tükörbe. A kereszt szárán kétoldalt azonban újra csak ősi szimbólumokat találunk. A széleken, egymástól független, de egymást követő kis *hármashalmok* sorakoznak, belsejükben olyan gömb-vonal formációkkal, amelyek ötvösművészeti hasonmásait Csomor Lajos – az európai gyűjtemények hun-avar kincseinek elemzésekor – már a hun ötvösművészetre is jellemző motívumnak mondja. Honfoglalás-kori leleteink egyikén-másikán, a palmettákban és madártollakon is megtalálhatóak. (Lásd mintául a szövegzáró képeket is.)

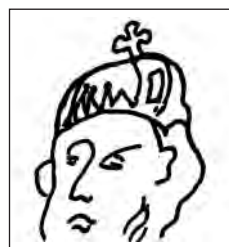


További érdekes részlet a palást vállvonalába hímzett védőmű, vár-, város- vagy országfal, tornyain bimbózó tulipánokkal, a falakon pedig nyüzsgő emberekkel. A javarészt felfegyverzett férfiak sokaságában van egy asszonyi alak is. Közvetlenül a palástot felező kereszt szárának, s a ráhímzett Jézus-alakos mandorlának a baloldalán álló bástya fokán félig térdelve, félig lebegve ápolgatja a kupola alól kinövő leveles virágot. A virág nagysága és a Szent István melletti háromosztatú cifratulipánhoz való hasonlatossága egyértelművé teszi, hogy a növényi dísz itt is az életfát szimbolizálja, mégpedig az egész országra, a királyságra kiterjedő kultikus jelentéssel. A nő óvó-nevelgető-ápoló testtartása és hangsúlyozottan lenge öltözete pedig igen valószínűen azt jelzi, hogy ennek a figurának itt, ezen a bástyafokon – eufémikus megfogalmazásban – ugyanaz a szerepe, ami a zimonyi varázslóasszonynak, vagy a magyarszentpáli szentségtartó szobrocskájának, ősi magyar mithológiánk harcosokat és hont őrző isten- és papnőinek, aranylemez- és bronzfiguráinak. (A ruha szabása pedig igazolja a régészet viseleti rekonstrukciós feltételezését abban, hogy az avar nők általában, de a honfoglalók asszonyainak egy része is a könnyű kelmét a bokán szorosan összefogott szárú, buggyos nadrágot hordott.)

A keresztszár és a mandorla másik oldalán egy ugyanilyen bástya áll, és abból ugyanilyen életfa-ágacska sarjad, a túloldalival szimmetrikusan a mandorla felé hajolva. Mellette egy fegyvertelen férfialak ül, törökülésben, s baljával – a mozdulat itt is egyértelmű – szertartásosan a virágra mutat. A mögötte álló bástya-torony bimbós virágára egy álló férfialak mutat ugyanígy. A várfal ezen jobboldali szárnyán, az alatta húzódó árkádsor boltívei feletti falszakaszokon, a fegyveresek sorában még két fegyvertelen férfialak ül az előzőhöz hasonlóképpen, de más-más kéztartással, ami nyilván más-más szerepet jelez. Egyikük például antik (talán ókeresztény) ima-pózban, mindkét kezét a fej magasságába emelve, tenyérrel kifelé fordítva tartja, a másik testtartása mintha meditációt jelezne. Közülük pedig az említett papnőéhez hasonló lenge öltözetben lebeg egy alak (talán férfi – de kecsessége szerint inkább nő) az árkádcsúcs tornyocskái között, kezét ő is

óvón fordítja az egyik kupola csúcsán ékeskedő tulipánfejecske felé. Az álló alakok között is van egy nőies ruházatú, fején koronkát vagy glóriát viselő alak, ez is inkább női, mint férfi figura. Gyanítható, hogy ezek, a harcosoktól eltérően megformált figurák sem a (római) keresztény vallás vagy ország szereplői, hanem a régi hit és társadalom táltos/mágus – avagy keleti keresztény – papjai s papnői, akik a régi rítusú szertartás gesztusaival jelzik – s teljesítik – misztikus védelmi feladatukat.

Legnagyobb meglepetéssel azonban a kereszt szára mellett, bal oldalon, István király képe fölött – a mennyei Jeruzsálem árkád-sorában – Szent Bertalan képe szolgál. Fején – ultraibolya felvétel tanúsága szerint – a Szent Korona, keresztpántos felső részének hasonmását viseli, mégpedig jobbfelé fordult gömbvégű kereszttel! Egyes vélemények szerint ez nagy valószínűséggel azt jelzi, hogy a Szent Korona a palást készítésének, tehát Szent István uralkodásának idején, már a mai alakjában létezett. Avagy olyan előkép után hímeztek a veszprémi apácák, amely ezt a korona-konstrukciót Szent Bertalan személyéhez és örményországi térítőként a kereszténység általa terjesztett keleti irányzatának rítusához kötötte.

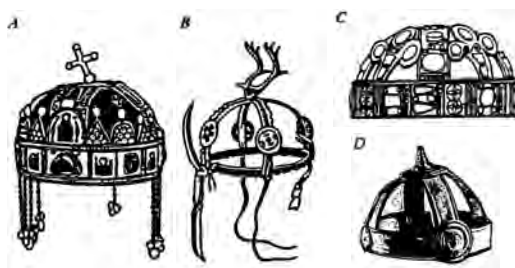


*A korona itteni és ilyen megjelenítése olyan jelentős, hogy alapos vizsgálata aligha mellőzhető. Nem utolsó sorban azért is, mert – a palást e részletéről készült ultraibolya felvétel tanúsága szerint – Szent Bertalan fején abroncs nélkül – csupán a pártá és a keresztpántos kupola rajzában – jelenik meg, tehát a Szent Koronával való összehasonlításban és a palást e részletének a Szent Korona első ezredfordulói dokumentumaként való kezelésében ez a tény, s a belőle fakadó kérdés még további választ és megoldást igényel. Erre pedig nem az a tudományos hitelű megoldás, hogy az eltérésről nem veszünk tudomást, avagy hogy a kupola és pártázat alá odalátjuk az abroncsot is, hanem az, hogy magyarázatot keresünk a korona két részének ilyen sajátos szétválasztására. Sajátosnak mondom, mert a valóságos Koronán a pártázat az abroncshoz tartozik, azzal van úgy egybeépítve, hogy nem tekinthető a kupolához tartozónak. A Szent Bertalan-kép ábrázolata szerinti kupola-pártázat egység statikailag, valamely abroncsszerű tartószerkezet nélkül kivitelezhetetlen.*

Az elemzések erre, tudomásom szerint, eddig még nem terjedtek ki. Ugyanakkor ezt a képet, mindazok akik a Szent Koronát ismerik fel rajta, a teljes: abroncsos-kupolás-pártás-dőltkeresztes Korona ábrázolataként, tehát olyan dokumentumként kezelik – az abroncs hiányának értékelése nélkül! –, amely azt bizonyítja, hogy a Szent Korona már Szent István korában is a mai teljességében létezett. Ami egyébként, éppen e kép szerint, valószínű lehet, de – éppen e kép által – önmagában, a felső koronafél ilyen külön való ábrázolásának magyarázata nélkül, nincs bizonyítva. *A magam részéről Szent Bertalan abroncs nélküli*

koronájára lehetséges és megfontolandó magyarázatnak vélem azt a korabeli nézetet, hogy a Szent Korona felső, keresztpántos-boltozatos része az áttetszően fénylő pártázattal együtt az égi szférát, és a földi hatalom égi eredetét szimbolizálja, ezért van a Koronának eme része a már égben lakozó Szent Bertalan fején, míg a földi királyságot szimbolizáló abroncsot István király viseli.

Természetesen azt is célszerű figyelembe venni, hogy türk őseink (egyik) őshonában, a Kína-közelí vidéken, ősrégi sziklatemplomok reliefsjein is a Szent Koronához (A) hasonló fejékkal jelenítették meg az uralkodók alakját. Sőt, a finnugor nyelvi rokonainknak tekintett osztják-szamojéd nép körében még nemrégiben is megszólalásig hasonló szerkezetű sámánkorona volt használatban (B).



A Conques-i francia gyűjteményből ismeretes egy hun királysobor, ugyancsak hasonló konstrukciójú koronával (C), de a szkíta-rokon keltáktól is maradt fenn hasonló szerkezetű uralkodói (?) fejdísz (D) (amelynek képét Timaru-Kast Sándornak köszönöm).

Mindazonáltal máris feltehetjük a kérdést: hányféle magyarhoz, hányféle vallás követőihöz, hányféle jelképpel, szimbólummal, nyelven, jellel-betűvel szolt és szolt ez a palást, kortársakhoz és kései utódokhoz? Mint egy Szent István-kori valóságos beszélő köntös: a kereszténységben már titkos, de akkor még közönségesen is értett jelekkel, országról, országépítő programról, múlttól és a jövő követendő eszméiről; hagyományról és kultúráról, hagyomány- és kultúraörzészről. Uralkodói bölcsességről. Valóságos kordokumentum ez a palást. Műremekbe hímzett kor- és jellemrajz. Királyi politikai program, amely pontosan ugyanazt mondja, jelzi, fejezi ki, amit Szent István az Intelmekben írt Imre fiának oktatásul: „Őseink követése foglalja el a királyi méltóságban a nyolcadik helyet. A legnagyobb királyi ékesség, az én tudásom szerint, a királyelődök után járni, a szülőket utánozni. (...) Mert nehéz lesz megtartani e tájon királyságodat, ha szokásban nem utánszod a korábban királykodó királyokat. Mely görög kormányozta a latinokat görög módra, avagy mely latin kormányozta a görögöket latin módra? Semelyik. Ezért hát kövesd a szokásaimat, a tied közt kimagasló így leszel, s az idegenek dicséretére szert így teszel”. Mily korfestően szemléletesek ezek a szavak a palást képeivel illusztrálva!...<sup>3</sup>

3. A palástot csak kiállítás körülmények között és csak Kovács Éva – Lovag Zsuzsa könyvének fotói alapján vizsgálhattam. Ezért, az alaposabb vizsgálat lehetősége nélkül, észrevételszerűen még néhány vizsgálandó lehetőségre szeretném itt felhívni a figyelmet: a) a mezopotámiai régiségből fennmaradt pecsét-hengerek némelyikén az isteneknek jellegzetes, elől oválisan kiszélesedő öves kötényük van. A palást keresztény szentjeinek zömén is ilyen övet találunk Talán ennek is van hagyományértéke, s jelentése; b) a felső mandorlában az Atyaisten szakállas-bajuszos arcvonásai feltűnő hasonlatosságot



A palást (kazula) Szent István király és Boldog Gizella királyné megrendelésére készült, s talán Gizella közreműködésével is. Bizonyos, hogy arra semmi nem kerülhetett István király tudta és akarata nélkül, mégkevésbé annak ellenére. De legvalószínűbb az, hogy határozott megrendelői kívánság és koncepció szerint készítették. Nyilván semmi nem kaphatott rajta helyet véletlenségből. *A palást tehát beszédesen árulkodik Szent István országépítő, államalapító, államszervező, jogalkotó és térítő egyéniségéről és tevékenységéről, annak rugóiról és módszereiről is.* Mint például a hagyományok őrzése és tisztelete, az értékörző és értékmentő kulturális és vallási tolerancia, és az uralkodói céltudatosság.

Ez a palást is egyik eszköze volt mindezek kinyilvánításának. Hiszen Székesfehérvárra készült, az uralkodó dinasztia családi monostora, s egyben a székváros temploma számára. Székesfehérvár, mint székváros egyúttal az országos törvénynapok színhelye is volt. Nyilvánvaló, hogy az ország különböző részeiről sokan megfordultak ott, ügyeiket intézni vagy udvarolni a királynak. Ez a palásnak publikatív hatást kölcsönzött. Hiszen az az idő a vasárnapi templomjárás törvényes kötelezettségének ideje volt, a többi napon pedig illendőség diktálta a jelenlévőknek a királlyal együtt való – király-látni is alkalmas – miselátogatást. Tehát sokan látták a palástot, szertartásos és ünnepélyes, következésképp emlékeztető körülmények között, amikor a mise és az aranyosan ragyogó palást szépségének szemképráztató áhitatában mindenki megtalálhatta a paláston azt a szimbólumot, amely az ő hite szerint vezetett Istenhez. Mert ezeket a szimbólumokat a kor gyermeke folyékonyan olvasta s értelmezte. Hatott tehát a palást látványa is, István akaratával és bölcsességével.

Eszerint ez a palást nem „csak” tárgyi emléke a kornak, hanem forrása is a kor kutatásának. S nemcsak képzőművészeti értelemben, hanem társadalomtörténeti, egyház- és vallástörténeti, sőt állam- és jogtörténeti vonatkozásban is. Mert a palást eme keresztényi és nem keresztényi szimbólumai képet festenek a kor jog által is szabályozandó viszonyairól, az államszervezés során megoldandó vallási, etnikai, szemléleti és módszerbeli kérdésekről, a jogalkotás feladatáról és hátteréről egyaránt.

### **És most szóljunk a Szent Koronáról**

Ha számbavesszük, hogy a Szent Korona történetéről, eredetéről és készítéséről a tudományban hányféle álláspont van, akkor bizvást mondhatjuk, hogy az máig tisztázatlan, tehát a tudomány nemcsak megengedheti magának – tekintélycsökkenés nélkül –, de meg is kell tennie, hogy megvizsgálja azokat az újabban felmerült nézeteket is, amelyek a korona latin-görög kettőssége mellett, vagy annak ellenében a konstrukció egységét valószínűsítik. Ebben – számomra – igen

#### **3. folytatása:**

mutatnak az Uta kódex (Csomor szerint hun munka) Krisztus- vagy atyaisten-képének, avagy még régebből a cseh Msecké Zehrovice-i kelta szoborfej karakterével. Amaz feltehetően az ősi (szkita-kelta) hun-avar-magyar képzőművészetben hagyományos – mintakönyv szerinti? – ábrázolása a Teremtőnek



nagy súlya van az ötvös-vizsgálat ötvös-szakmai megállapításainak, amelyek az abroncs és a keresztpánt készítésének egyműhelyű és egyidejű egységét állítják. Ezt állítja Szigeti István aacheni kanonok „A Szent Korona titka” c. könyvben – egyháztörténeti alapokon kifejtett – álláspontja is. Szerinte a Korona időszámításunk kezdeti évszázadaiban, Örményországban, az első keresztény királyságban készült, s innen került zsákmányul előbb az avarokhoz, majd Nagy Károly frank udvarába és aacheni sírjába, onnan pedig Ottó császár és a Pápa jóvoltából Szent István országába. Ezzel szemben tartja lehetségesnek Csomor Lajos, hogy a korona, egységes konstrukcióval, kaukázusi hun-avar-ómagyar műhelyben készült. Ha jól átgondoljuk, az ötvösszakértői megállapítások és következtetések – mindaddig, amíg szakmai szakszerűséggel cáfolatlanok – a korona tárgyi mivoltával dokumentáltak, mint a kettős – pápai és bizánci – koronaküldésre alapított feltevés, amely mellett egyetlen olyan dokumentumunk sincs, ami a két korona (vagy más) egybeszerkesztését közvetlenül és történetyszerűen igazolná.

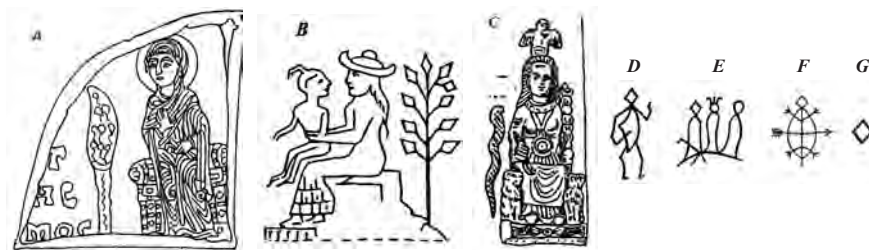
Adataink vannak viszont arra, hogy Izabella királyné, amikor a koronát Ferdinándnak ki kellett adnia, arról egy „kereszt alakú” részt letört. Ezt a kereszt alakú dísz, egyéb adatok híján feltételezéssel, általában a Szentlélek galamb-szimbólumában rekonstruálják, mások az ugyancsak keresztet formázó madáralak feltételezésével, abban a magyar turult vagy annak szumér-pártus elődjét, a Szent Sólymot látják. A forrás alapján mindkét értelmezés valószínű lehet, hiszen a kereszt motívum az ősi magyar szimbólumkincsben több alakban is előfordul. De bármit formázott is ez a kereszt alakú dísz, erősen valószínű, hogy az őrmadarakkal, turulokkal népes ősi mythológián nevelkedett magyarokkal, az ősi jelképek nyelvén, olyan misztikus mondanivalót is közölt, ami a király személyét, s a királyi hatalmat föléljük emelte és védte. Amint Imre királyt is II. Endre táborában.

Révay Péter koronaőr még látta a koronán a Boldogasszony képét is, ami ma már nincs rajta. Rajta van viszont három uralkodó-portré, s közülük kettő az „adományozó” bizánci társcsászárokat, a harmadik pedig, állítólag, a „görög abroncs koronával” megajándékozott II. Géza királyunkat ábrázolja. A két bizánci császárképet kormeghatározónak tekintik a korona-abroncs keletkezésére nézve is, holott csak a képek keletkezésére nézve lehet minden kétséget kizáróan annak tekinteni. Ugyanis – ez megintcsak ötvös-szakmai megállapítás – ezekben a foglalatokban eredetileg nem ezek a képek voltak. Nem is lehettek, mert nagyobbak a foglalat eredeti méreténél. A Geobitzász képről pedig csak vélelmezik, hogy az Géza király portréja, s hogy annak szövege őt nevezi Turkia hű/hívó királyának.



### **Maradjunk tehát mi is a feltevések talaján**

*Tegyük fel*, hogy a Korona valóban egységes szerkesztésű, István koronázásánál korábbi, örmény vagy hun-avar-ómagyar munka (későbbi sérülések /avagy hatalmi koncepciók/ miatt idegen elemek felhasználásával kipótolva vagy áta-

lakítva), s valóban „Nagy Károly“ Pannóniában zsákmányolt avar kincsei közül került „vissza” a pannonföldön nyugati értelemben is országot, keresztény királyságot alapító magyar Vajk-István királyhoz. És *tegyük fel* – további bizonyítástól



vagy cáfolattól függően –, hogy a Korona Boldogasszony képe azonos azzal a töredékkal, amelyet Csomor Lajos ilyenként azonosított (A), és vessük egybe ennek rajzát egy Krisztus előtti III. évezredből származó szumér pecsét anyais-tennő-képével (B), valamint egy pártus királyi párt ábrázoló, Krisztus születése körül készült relief királynőt mutató részletével (C), és egy Krisztus születése utáni időben keletkezett belső-ázsiai (ibrit-parti) sziklafelirat áldott állapotú nőt (D) és dinasztikus ősokeket (E) ábrázoló rajzával, valamint az értelmezéshez használt – a szumér ékírással rokon – kínai piktogrammal (F) illetve székely rovásjellel (G).

Az ibrit-parti sziklarajzoknak Szekeres István értelmezése és megfejtése szerint a szumér  =DUG jelentésű képjel, valamint a kínai teknőc piktogram felbontása és a székely rovásírás egyik  =K betűjének egybevetése arra enged következtetni, hogy a sziklarajzon az az alak, amelynek feje rombusz alakú, az uralkodó pár nőtagja, s a mellette álló koronás férfi rajzából eredően a testén át vezető elágazás (atyakereszt) „hatás” – „hajtás” jelentéssel a trónörökös megfogantatását, valamint az anyaságot, a királyné áldott állapotát írja le. Badiny Jós Ferenc azt írja Labat szumér szótára nyomán, hogy a szumér DUG ékjelnek több jelentése van. Ezek egyike (Labat 396.: DUG-3) „örömteli, jó”, s cselekvést jelentően „teremteni, alkotni”, és olykor a női ölet és férfi nemi szervet is jelenti. Eszerint az örömteli teremő nőiségben az áldott anyaság kifejezője is, mint pl. a szumér-pártus BAU-DUG-ASAN, ami mai magyar nyelvünkben – de már Szent István korában is – a *Boldogasszony* megfelelője<sup>4</sup>. A szumér írásjel<sup>5</sup> ilyen értelmezése lényegileg egybevág azzal, ahogyan Szekeres István az ibrit-parti

4. Jelképi jelentőséget látok abban is, hogy a ciprus itt kifelé hajlik. Feltehetően a nőiséggel összefüggésben, ahogy a tulipán szimbólum is kopjafás temetőinkben

5. A Korona atyaistenének glóriájában a dicsfényt mezőkre osztó egyenlő szárú kereszt (ez is ősi szimbólum) szárait is rombuszok díszítik. Itt, a Teremő képén vélhetően a férfi teremő erőt jelzi, a poliszemantikus írásjel ilyen jelentésváltozata szerint

sziklarajzot értelmezi. Ha figyelmesen szemléljük az immár öt évezreddel ezelőtti szumér pecséthenger képét, azt látjuk, hogy az anyaistennő mögött álló fa lombja ugyanezekből a rombuszokból rajzolódik ki. És mit tapasztalunk Csomor Lajos feltételezett korona-képén: a Boldogasszony mellett álló életfa lombjának leveleit is rombusz alakú idomok jelzik. Másik érdekessége a képnek, hogy a Boldogasszony kezében tartott kettős ágszerű képződmény a pártiai dombormű nőalakjának kezében tartott „valamit” másolja, de rokonságban látszik lenni az ibrit-parti sziklarajz atyakeresztjének hatás-, hajtás-, utód-ként, az áldott állapot jelzőjeként értelmezett elhajló ágacskájával is.

És itt a jogász megáll a következtetésben. Mert csak arra szándékszik felhívni a figyelmet, amit elmékedése közben a szeme és összefüggéseket, valamint lehetőségeket kereső logikája észrevett. Lehet, hogy van ráció az észrevételeiben, lehet, hogy téved. De ez olyan kérdés, amelynek tisztázásában egy jogász egyébként is az illetékes szakma szakértőire bízta magát. Ám de olyan kérdés is, amely talán megér annyit, hogy az illetékes szaktudományok is fordítsanak rá némi figyelmet.

Az egymással összefüggeni látszó jelenségek ismertetésének teljességéhez azonban, s megintcsak széljegyzetszerűen, még néhány észleletre szeretném felhívni a figyelmet.

- \* A régészeti ásatások által feltárt temetkezési leletek bizonyítják, hogy az ősvallás mellett a keleti kereszténységet már az avarok is ismerték, s gyakorolták. Igen valószínű, hogy a honfoglalók számára sem volt ismeretlen, s nem volt előzmények nélkül való a honfoglalást követő bizánci keresztelkedések sora sem. Nyilvánvaló tehát, hogy a magyarok között nemcsak az új térítés hívei voltak keresztények, hanem (s úgy látszik nem is kevesen) a keleti kereszténység követői is. Talán, és igen valószínűen, nekik szólt a paláston is a – koronás – Szent Bertalan kép üzenete.
- \* A rovásírás-történeti vélemény szerint a Szent Korona pártázata, az egymást hétszer váltó legömbölyített és csúcsos halom és hegy-szimbólum – abban a három halom – a régi magyar szimbolika és rováshagyomány szerint az „országot” írja a leglátványosabb korabeli közérthetőséggel a Koronára, akárcsak a paláston Szent Imre herceg „sapkájának” hasonló díszítése.
- \* II. Endre pecsétein, az ismert királyi pecsétek között szokatlan módon, úgynevezett „pogány” jelképeket találunk: egyik oldalán a 7 oroszlánnal díszített sávós címerpajzsot, a másikon az uralkodó alakja körül a napot szimbolizáló rozettát és az ugyancsak szumér jelképiségű félholdat a Vénusz csillag pentagramjával, a királyi fő jobb és bal oldalán. A királyi pecsét szimbólumai mindig politikai értelmű jelzések. Vajon véletlen-e, hogy ezek a régi, keleti múltat idéző szimbólumok éppen annak a királynak a pecsétjén kaptak helyet, aki – Vajay Szabolcs nyomán tudjuk – zseniálisan nagyvonalú diplomáciai

terveivel még itáliai útjában is az ókori Kelet földje felé, bizánci és örményországi családi kapcsolatok felé fordult. (Talán ennek, a pecsét szimbólumaival jelzett uralkodói programnak is része volt abban, hogy később olyan léhának igyekezett bemutatni őt a római katolikus szemléletű történetírás.) E vonatkozásban fontos tény az is, hogy II. Endre kora küldte első útjára Julianus barátot és három társát a keleti magyarok felkutatására! És az egymással összefüggő jelek sorában az az adat sem érdektelen, ami II. Endre leánya, Árpádházi Szent Erzsébet neveltetéséről, a családi légkörről (és Gertrudisról is!) árulkodik: amikor közölték vele a hírt, hogy elhatározott férjhezadásával királylányi hivatásának diplomáciai betöltése közeleg, egy erdei patak vagy forrás mellett mondott ezért hálaimát! (Több törvény, pl. Szent László törvénykönyve (I/22.) is tiltja az ilyen „pogány” áldozatot: „*Aki pogány módra kutak mellett áldoz, avagy fának és forrásnak és kőnek ajándékot ajánl, akárki legyen, egy ökörrel bünhődjék érte*”).)

\* A keleti múlt értékeit becsülő II. Endre mellett elődje, I. Endre viszont, egyetlen ismert törvényével a szkíta és szkítiai szokásokat, ceremóniákat tiltja. Ám ezzel a forrás-értékű tilalommal egyben a korabeli nemzeti eredettudatról is tudósít, mintegy „törvénybe iktatva” azt, alátámasztván vele mind krónikás adatainkat, mind az e kérdésben a 18. századig töretlen tudományos álláspontot és közfelfogást.

E jelenségek számbavétele után térjünk vissza a Koronához. Ha az ötvösszakértői álláspontra alapított feltevésünk helyes, és a Szűz Mária/Boldogasszony kép tárgyi (vagy tartalmi) azonossága alaposan feltételezhető, akkor ez egy újabb adattal jelzi Szent István uralkodói zsenialitását. A Korona és véle az ország Szűz Máriának való felajánlásában a régi és az új hit össze- és megtartó erejének építő összekapcsolását, s ezzel az ország összes lakosának megnyerését a fennmaradást jelentő államiság és nyugati kereszténység elfogadására. Már rég tudjuk, hogy az ősi magyar mitológia Boldogasszonya azonosult Mária alakjával. Ha a Korona „Mária képe” valóban – és ha régen készült, akkor természetesen – ezt a régi hitbeli Boldogasszonyt jelenítette meg, abban az emberek hagyományosan Őt látták, akkor a Mária védelmébe adott nemzettel Szent István nemcsak Koppány, Ajtony, Gyula fegyveres leverése útján igyekezett elfogadtatni a nyugati kereszténységet, nemcsak kényszerrel, hanem pszichológiai érzékkel, az élet- és értékmentő bölcs lélekismeret szelidebb eszközeivel is.

Ha pedig igaznak bizonyul az a feltevés, hogy a Korona az avaroktól zsákmányolt kincsekkel került Nagy Károlyhoz, majd Szent István koronájaként „viszsa” a hun birodalom szétesését majd az avarirtást túlélő, a honfoglalókkal rokonpü és nyelvű, akkor már István-alattvaló hunokhoz és avarokhoz, akkor ebben a Koronát vissza-„követelő”<sup>6</sup> (v.ö.: a Hartvik legenda álom-adatával!) Szent

6. Talán a rovásírás – pápára hivatkozó! – tiltása is egyik feltétele volt (1000-ben, a „koronaküldés”, előtt!) ennek a Korona-alkunak. Mi másért került volna a rendelet a pápai levéltárba?

István diplomáciai sikerét, sőt nemzetközi tekintélyét is épp úgy fel kell ismerünk, mint a koronaküldési-visszaadási gesztusban a Pápa és III. Ottó császár ugyancsak lélektani eszközökkel élő diplomáciai taktikáját. A honfoglaláskor itt talált – és gyaníthatóan többségben lévő – avar, onogur és hun-utód ősnépességgel, akik nem voltak résztvevői sem az Árpádot és leszármazóit maguk fölé emelő honfoglaló törzsszövetségnek, sem a Vérszerződésnek – de talán a vallási hagyományaikhoz ragaszkodó honfoglalók egyik-másikával is – így fogadtatták el az egész ország, s valamennyi népcsoport uralkodójául a – cserében? – a római ritus szerinti kereszténységre hajló, vagy azt egész népével együtt követni hajlandó, tehát a Pápának és a császárnak, de az egész nyugati Európának is egyaránt kedves és fontos Vajk-Istvánt.

Ha! ... Ha a kultúrkör, amelyben a Szent Korona készült, a nyugati és a keleti kereszténység, valamint a kereszténység előtti keleti vallások együttes hagyományain épült. A világteremtő Isten egyszerre keresztényi (glória) és „pogány” (nap, hold és a babiloni szumér-akkád asztrológia ismeretei szerinti 9 bolygó) szimbólumokkal jelzett alakja és az igehirdető Jézus trónja mellett álló ciprusok, mint „pogány” életfák – valamint a hatalom és az igazság fái –, s azok palmettás lombkoronája, a vallások fölötti egyetemes isteni hatalom kifejezői. Ha Isten, Jézus – és Mária – eme „pogány” szimbólumok kíséretében való megjelenítése mellett a Szentléleknek és Szent Súlyomnak egyaránt értelmezhető (letört) keresztalakzatnak, illetve a szkíta Kozma és Damján orvosszenteknek a Koronán való szerepeltetése valóban a kereszténység előtti mitológiai és történelmi múltunk emlékét őrzi – és igen valószínűen ezt őrzi –, akkor a Szent Korona latin és görög-nyelvűsége mellett számolhatunk annak rovásírással, vagy rovási és ősvallási szimbólumokkal feljegyzett harmadik nyelvvel is, ami a *palástra himzett hasonló szimbólumokkal együtt*, talán éppen magyarul – de mindenképpen akkori közérthetőséggel – közölt az országról, királyról, hatalomról és uralkodói programról, az őstörténeti hagyományokról, a vallási és a kulturális hagyományok gazdagságáról és sokszínűségéről, e hagyományok értékőrző tiszteletéről, valamint a térítés párhuzamában a vallási toleranciáról, a földi hatalomról és az égi Patrónáról valami olyat, ami a hon- és államalapító nemzet minden tagjának, őslakosnak, honfoglalónak, vendégnek, különféle keresztényeknek és „pogányoknak”, konzervatívnak és modernnek egyaránt, mondott valami *életbevágóan időszerűt és fontosat*.



---

## FORRÁS-IRODALOM

- A Magyar Nyelv Történelmi – Etimológiai Szótára. Akadémia Kiadó, 1984  
Árpád előtt és után. Szerk: *Kristó Gyula és Makk Ferenc*. Szeged, 1996  
Árpád-kori legendák és intelmek. Budapest 1983  
*Badiny Jós Ferenc* könyveinek a szumer nyelvvel, nyelvtannal, szemantikával foglalkozó fejezetei  
*Bónis György*: Régi magyar esküminták. Magyar Nyelv. LVII. évf. 279-285. old.  
*Brasinszkij, J. B.*: Szkíta kincsek nyomában. Helikon, 1985  
Corpus Juris Hungarici. Millenniumi kiadás. I. kötet  
*Csomor Lajos*: Őfelsége a Magyar Szent Korona. Vitéz Hunyadi László kiadása. Székesfehérvár, 1996  
Fehér Mátyás Jenő: Középkori magyar inkvizíció. Editorial Transsylvania, Buenos Aires, 1968  
*Götz László*: Keleten kél a nap. I. kötet; Püski, 1994  
Hodinka Antal emlékkönyv. Nyíregyháza, 1993<sup>7</sup>  
*Huszka József*: A magyar turáni ornamentika története. Nyers Csaba magánkiadásában, Budapest, 1996  
Jósa András Múzeum Évkönyvei 1967/71<sup>8</sup>  
*Klima, Jozef*: Mezopotámia. Gondolat, 1984  
Kopári Dénes (infravörös) fényképfelvételei a koronázási palástról, Szigeti István könyvében.  
*Kovács Éva – Lovag Zsuzsa*: Magyar koronázási jelvények. Budapest, 1980  
*Kristó Gyula*: A magyar állam megszületése. Szeged, 1995  
*László Gyula*: Őseinkről. Tanulmányok. Budapest, 1992  
Magyarország Története 1242-ig. *Győrffy György – Kristó Gyula*. Akadémiai Kiadó, 1984  
*Novotny Elemér*: Sumer – magyar. Svájc, 1977. Duna Könyvkiadó  
*Pandula Attila*: Az egri vár kiállítási katalógusa<sup>9</sup>

---

7. E kötetben különösen Kállay István tanulmánya, a Kijevi Rusz jogának egyes, a miénkhez hasonló jogintézményeiről, ide vágóan pl. a legkisebb fiú jogáról

8. Innen idézem szent István rovásírást tiltó rendelkezését. Az okirat a Szilassy család egyik jelvidéki családi levéltárában maradt fenn. Mai holléte ismeretlen. Az előadáson, elsősorban annak nyomán, hogy az utóbbi idők gyakori hivatkozásai a közzétételkor közölt vatikáni jelzetet rendszerint tévesen jelölik meg, felmerült a hitelességi kétely. Én magam azért nem kételkedem abban, mert a korabeli etnikai; kulturális és szabályozási viszonyokkal nem ellentétben, hanem összhangban van; teljesen egybevág a mellette idézett esztergomi káptalani rendelkezéssel; sem a Szilassy családnál – az évszázados lappangásban –, sem a közzétévé egyházi személynél, sem a közzététel módjában, sem pedig a közzététel korának társadalmi, kulturális, tudományos viszonyaiban nem mutatható ki hamisítási érdek

9. A kiállítás tárgyai között egy „szkíta” korbács is van, amit Magyarországon még évszázadokkal később (17. sz.) is így neveztek



- Sebestyén László*: Szkíták, hunok, avarok. ZMTE: Az Első (Szegedi) Iskola Előadásai és Iratai. Budapest-Zürich, 1994
- Sitchin, Zecharia*: A tizenkettedik bolygó. Budapest, 1996
- Szádeczky-Kardoss Samu*: Az avar történelem forrásai. Szeged, 1992
- Szekeres István*: Őstörténetünk írásjelekben. ZMTE: Második (Tabi) Magyar Történelmi Iskola Előadása és Iratai. Budapest-Zürich, 1994
- Szegfű László*: A Kárpát medencei „szlávok”, különös tekintettel Megalé Moráviára. ZMTE: Tizenegyedik Magyar Őstörténeti Találkozó és Ötödik Magyar Őstörténeti Iskola Előadásai és Iratai, Tapolca 1996. Budapest-Zürich, 1997<sup>10</sup>
- Szelényi Imre*: Szumér-Magyar rokonság. München, 1961
- Szigeti István*: A Szent Korona titka. Lakitelek, 1994
- Thorma Zsófia*: Sumér nyomok Erdélyben. Buenos Aires, 1973
- Zétényi Zsolt*: A Szentkorona-eszme mai értelme. Budapest, 1997
- Zsoldos Attila*: Az Árpádok és alattvalóik. Debrecen, 1997
- Werbőczy István* Hármaskönyve. MTA, 1894



10. A Szerző ebben a tanulmányában egyebek közt azt bizonyította, hogy a föld-fű-víz mustrával és a „cserébe adott” fehér lóval nem az akkor már évek óta halott Szvatopluktól, de nem is a Kárpát-medence déli területén – nem etnikai, hanem házassági kapcsolati alapon – uralkodó fiától, Predslávtól, hanem Szvatopluk szellemétől „vettük meg” azt a területet. Szegfű véleménye szerint annak lakosai nem morvák vagy egyéb szlávok voltak, hanem a frank időkben javarészt a déli Alföldre és Erdélybe visszavonult keleti avarok. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy mind Zimony, mind Magyarszentpál ebben az országrészben van, tehát itt, a már akkor is, de idővel egyre nagyobb honvédő szerephez jutó déli végeken van nyoma az ellenség és rontás ellen védő „szemérmetlen” varázslóasszonyoknak a mezopotámiai Anat-Inanna-Ninni-Anahita-Astarte-Istár istennő papnő-utódainak. – Ebben az összefüggésben is érdekes párhuzam a palást feltehetően ugyanezen papnőt idéző asszonyalakja, az országhatárt (vagy védő erődítményt) jelző védőfal bástyafokán



*Henkey Gyula (Kecskemét)*

## **DUNÁNTÚLI MAGYAROK ETNIKAI EMBERTANI VIZSGÁLATA**

**B**ár etnikai embertani kutatásaimat 1956 elején kezdtem, első dunántúli vizsgálatomra 1972-ben a Fejér megyei Cecén került sor, a többi dunántúliak felmérését mind 1983 és 1994 között végeztem. Összesen 5137 felnőtt dunántúli magyart vizsgáltam, de sor került 142 horvát és 89 német felmérésére is, hogy a keveredés embertani kihatásai ebből a szempontból is tanulmányozhatók legyenek. A felmérések előkészítéséhez és lebonyolításához a Somogy, Veszprém, Fejér, Vas, Tolna és Baranya megyei múzeumok igazgatóságától, valamint Csorna és Kapuvár város művelődési osztályától is segítséget kaptam. A célkitűzés a 16-19. században is folyamatos, őslakos magyar népesedések, a telepés és kevert eredetű magyarok, valamint a nagyobb létszámú nemzetiségek tagjaira kiterjedő felmérés volt, különös tekintettel a 24-60 évesekre. Az ELTE Néprajzi Tanszéke javaslatára tervezve volt az apátistvánfalvai szlovének (vendek) vizsgálata is, de ehhez 1989-ben sem a községi tanács elnökétől, sem a Magyarországi Szlovének Szövetségétől nem kaptam támogatást. A szervezők a tudósűrések alkalmából minden helységben azokat a 24-60 éves férfiakat és nőket irányították hozzám, akik ősei az 1828. évi összeírás és a 18. század eleji anyakönyvek alapján helyiek vagy szomszéd községbeliek voltak. Sor került néhány önként jelentkező 18-23 és 61-70 éves, valamint távolabbi vidéki ősöktől származó vizsgálatára is. Az utóbbiak adatait külön dolgoztam fel. A dunántúli telepés magyarok pontosabb megnevezése telepés és kevert eredetű, valamint származási helyükön kívül vizsgált dunántúli magyarok lenne, de ezt a terjedős meghatározást a táblázatokban és e munka további szövegében mellőzöm. Az egyes helységek népességeinek nemzetiségi megítélése tekintetében az 1910-es népszámlálás adataiból indultam ki, a kevert magyarok közé azon népességeket soroltam, amelyeknél a délszláv, a német vagy a szlovák eredetű családnevek gyakorisága elérte a 10%-ot.

### **A felvétel és feldolgozás módszere**

A méreteket és a morfológiai jellegek többségét Martin előírásai (Martin-Saller 1957-1966) szerint vettem fel, egyes morfológiai jellegek tekintetében a Weninger (1940) által leírtakat is figyelembe vettem. A szemszínt a Martin-Schulz szemszíntábla, a hajszínt a Fischer-Saller hajszíntábla alapján rögzítettem. Az egyes embertani jellegek elemzését a 24-60 évesek adatai alapján végeztem

el, a típusok megoszlásánál az összes vizsgált 18 éven felüli magyarok meghatározásait vettem figyelembe. A Kárpát-medencei magyar átlagok összmagyar összefoglalóban (Henkey 1998) találhatók.

#### A főbb embertani jelek elemzése

*Testmagasság.* A vizsgált dunántúli magyarok termete mindkét nemnél magas, nagyobb a 170.00 cm-es magyar férfi és a 157.87 cm-es magyar női átlagnál. Ebben azonban annak is szerepe van, hogy a dunántúliak közel 95%-át 1983 és 1994 között vizsgáltam, viszont Magyarországon a sorozottaknál az 1937-ben születettektől kezdve az átlag minden évben 0.4 cm-el emelkedett (Véli 1967), felméréseimet pedig 1956-ban kezdtem. A dunántúli csoportok közül mindkét nemnél a nyugat-dunántúli őslakosok termete a legnagyobb (1. táblázat).

*Fejhossz.* A dunántúli magyarok e mérete alig tér el a 188.22 mm-es magyar férfi és a 179.32 mm-es magyar női átlagtól.

*Fejszélesség.* A dunántúli magyarok fejszélessége férfiaknál némileg nagyobb a 160.32 mm-es magyar férfi és enyhén kisebb a 154.05 mm-es magyar női átlagnál. A fejszélesség az az egyik jelleg, amelynek átlaga igen jelentősen nagyobb a magyaroknál, mint amely az európai népek túlnyomó többségére jellemző. Bunak (1976) csak az európai férfiakra jellemző átlagot adta meg, mely 151 mm.

*Homlokszélesség.* A dunántúli magyarok e mérete mindkét nemnél nagyobb a 113.35 mm-es magyar férfi és a 109.93 mm-es magyar női átlagnál.

*Járomívszélesség.* A dunántúli magyarok járomívszélessége igen közel áll a 146.30 mm-es magyar férfi és a 139.32 mm-es magyar női átlaghoz, viszont igen jelentősen nagyobb az európai népekre jellemző átlagnál. Bunak (1976) csak az európai férfiakra vonatkozó átlagot adta meg, amely 140 mm.

*Morfológiai arcmagasság.* A dunántúli magyarok e méretének átlaga közel áll a 121.26 mm-es magyar férfi és a 111.39 mm-es magyar női átlaghoz.

*Állkapocsszögletisétség.* A dunántúli magyarok e mérete némileg nagyobb a 112.97 mm-es magyar férfi és a 105.89 mm-es magyar női átlagnál. Mind a dunántúli, mind az összmagyar férfi átlag jelentősen nagyobb a Bunak (1976) által közölt 108.5 mm-es európai férfi átlagnál.

*Orrmagasság.* A dunántúli magyarok orrmagassága közel áll az 53.69 mm-es magyar férfi és a 49.78 mm-es magyar női átlaghoz.

*Orrszélesség.* A dunántúli magyar férfiak e mérete alig tér el a 36.00 mm-es magyar átlagtól, a dunántúli nők 32.78 mm-es átlaga pedig a 32.78 mm-es összmagyar átlaggal teljesen megegyező.

*Fejfelzõ.* A dunántúli magyarok fejfelzõje mindkét nemnél „rövid”, igen közel áll a 85.22-es magyar férfi és a 85.95-ös magyar női átlaghoz. Az európai népekre jellemző férfi átlag 81, jelentősen eltérő, viszont a palócföldi szlovákok, dél-so-

mogyi horvátok és a Baja kömyéki bunyevácok, sokáccok fejjelzője a dunántúli és az összmagyar átlaghoz közeli (Henkey 1993/b), szintén „rövid” vagy „túlrövid”.

*Az arcjelző* a dunántúli magyaroknál mindkét nemnél széles, csaknem megegyező a 82.93-as magyar férfi és a 80.01-es magyar női átlaggal. A dél-somogyi horvát és a palócföldi szlovák férfiak és nők arcjelzője alig tér el a dunántúli és az összmagyar átlagtól.

*Az orrjelző* a dunántúli magyaroknál mindkét nemnél „keskeny”, bár némileg kisebb mértékben, mint a szintén keskeny, 67.28-as magyar férfi és a 66.07-es magyar női átlag.

*Járomcsont alakja.* Az előreálló forma nagy gyakorisága az egyik keleti eredetű örökségünk, mely a dunántúliaknál a magyar átlagnál (férfiaknál 66.5%, nőknél 69.1%) nagyobb mértékben észlelhető.

*Homlokprofil* tekintetében a dunántúliak túlnyomó többségére a meredek forma a jellemző, nagyobb arányban, mint a 87.7%-os magyar férfi és a 94.1%-os magyar női átlag.

*Orrprofil* vonatkozásában a dunántúliaknál mindkét nemnél konvex, egyenes, konkáv az előfordulás sorrendje. A konvex forma a dunántúliaknál nagyobb arányban észlelhető, mint a 43.2%-os magyar férfi és a 27.2%-os magyar női átlag.

*Orrhát kiemelkedése.* A dunántúliak nagy többségére a közepesen kiemelkedő forma a jellemző, de az erősen kiemelkedő orrhát is kissé nagyobb arányban mutatható ki náluk, mint a 25.5%-os magyar férfi és a 9.4%-os magyar női átlag.

*Tarkó profilja.* Az enyhén domború forma a dunántúliaknál a magyar átlaghoz (férfi 67.4%, nő 79.2%) közeli arányban észlelhető, de férfiaknál a lapos tarkó gyakorisága is eléggé jelentős.

*Szemszín.* A dunántúliaknál mindkét nemnél sötét, kevert (zöldes), világos az előfordulás sorrendje. A sötét szemszínárnyalatok a magyar átlagnál (férfi 43.5%, nő 49.8%) nagyobb arányban észlelhetők, ezek a közép-dunántúliaknál és a nyugat-dunántúli nőknél abszolút többségben vannak.

*Hajszín.* Bár a magyarok túlnyomó többségére a barna-fekete hajszínárnyalatok jellemzők (férfi 97.7%, nő 96.9%), ezek a dunántúliaknál még kissé nagyobb mértékben észlelhetők.

#### A Howells-féle szigma ráció

A 24-60 éves férfiak dunántúli csoportjainál kiszámítottam a méretek és a jelzők szigma rációit (Thoma 1956), vagyis jellegeik szórását az egész emberi faj megfelelő szórásának százalékában fejeztem ki. (20. táblázat). Mind a méretek, mind a jelzők átlagos szigma rációja a nyugat-dunántúli őslakosoknál a legkisebb, azaz a három dunántúli magyar csoport közül ők a leginkább homogének (egyöntetűek).

### A Hiemaux-féle számítások

E számításoknál (Piveteau 1965) az alábbi jellegeket vettem figyelembe: testmagasság, fejhossz, fejszélesség, járomívszélesség, morfológiai arcmagasság, állkapocsszöglet szélesség, orrmagasság, fejjelző, arcjelző, előreálló járomcsont, meredek homlok, konvex orrhát, erősen kiemelkedő orrhát, enyhén domború tarkó, sötét szemszín és barna-fekete hajszín. 16 jelleg összehasonlítása esetén 625 az átlagos távolság. Az összehasonlított népeiségek közül a férfiak mind az átlagosnál kisebb mértékben térnek el egymástól, nőknél pedig csak a dunántúli és a Duna-Tisza közí őslakosok között mutatható ki az átlagosnál nagyobb távolság (21. táblázat). Feltűnő közelség van mindkét nemnél e két dunántúli őslakos csoport, és a dunántúli telepés magyarok között, az utóbbiak közül a közelség azon népeiségekre is vonatkozik, melyeknél gyakoriak a horvát eredetű családnevek, sőt az 1910-es népszámlálás során túlnyomóan horvát anyanyelvűekre is (Henkey 1990). Meglepően kicsi az eltérés mindkét nemnél a három dunántúli csoport, valamint a nyugat-dunántúli, közép-dunántúli és a felvidéki őslakos nők között is.

### Tipusok megoszlása

A dunántúli magyarok között négy típusnak, a turanidnak (36.0%), pamirinak (18.1%), dinárinak (8.5%) és a keleti mediterránnak (4.5%) van jelentősebb szerepe.

Az előfordulás szempontjából első helyen álló *turanid* típuson belül az alföldi változat (7-12. kép) a leggyakoribb, amelyre a magas vagy nagy-közepes ter-



met, a fej nagy méretei mellett rövid fejjelző, széles – igen széles, középmagas arc mellett széles arcjelző, előreálló járomcsont, meredek homlok, közepesen kiemelkedő, egyenes vagy enyhén konvex orrhát, enyhén domború tarkó, sötét vagy kevert (zöldes) szemszín és barna-fekete hajszín a jellemző. A dunántúliaknál eléggé gyakori az észak-kazakisztáni turanid változat (3-6. kép), melynél a



termet kifejezetten magas, a fej méretei még kissé nagyobbak, az arc és az állkapocs még szélesebb, a járomcsont teste nagyobb és kissé erősebben előreálló, mint az alföldi változatnál. Az erősebben mongoloid jellegű változat (1. kép) és a turanid középtípus (2. kép) csak ritkán észlelhető, viszont egykori a turanopamiri átmeneti forma (13-15. kép). A turanid típus gyakorisága a Dunántúlon bölcskén (51.6%), Segesden (48.7%), Vörsön (47.6%), Nemesgörzsönyben (47.1%), Csányoszáron (47.0%), Darányban (42.3%), Söjtörön (42.0%), Dudaron (42.0%), Óriszentpéteren (41.2%), Fehérvárcsurgón (41.0%), Egyházaskródon (40.7%), Bussákon (40.7%), Rábatamásiban (40.6%), Csömödéren (40.5%), Köröshegyen (40.1%) és Babócsán (40.0%) a legnagyobb.

A második helyen álló *pamiri* típus markáns formájára a jelenlegi dunán-túliaknál a nagyközepes vagy magas termet, a fej kis méretei mellett rövid fejjelző, középszéles vagy enyhén széles, enyhén magas arc mellett közepes vagy keskeny





arcjelző, lekerekített járomcsont, meredek homolok, a közepesen erősebben kiemelkedő, konvex vagy egyenes orrhát, enyhén domború vagy lapos tarkó, sötét vagy zöldes szemszín és barna-fekete hajszín a jellemző. A 20-21. képpel bemutatott, pamiroidnak jelölt személyek állnak közel a fenti leíráshoz. Lényegesen gyakoribb a pamiro-turanid átmeneti alak (16-19. kép), melynél a termet átlagban magasabb, a fej méretei nagyobbak, az arc szélesebb és a járomcsont is enyhén előreálló. A dunántúliaknál a magyar átlagnál kissé gyakrabban észlelhető a pamiri + dinári kevert forma (33. kép). A pamiri típus gyakorisága a Dunántúlon a zalacsébieknél (25.0%), dudariaknál (24.3%), őriszentpéterieknél (24.3%), darányiaknál (23.9%), osliaknál (23.0%), látányiaknál (22.5%), farádiaknál (22.2%), babócsaiaknál (22.1%), söjtörieknél (22.0%) és takácsiaknál (22.0%) a legnagyobb.

A *dinári* típusba soroltak között egyenlő arányban volt meghatározható a balkáni és a keleti dinaroid változat. Ezen utóbbit a grúz antropológusok kaukázusi változatnak nevezik (Natishvili-Abdushelishvili 1960), míg az előbbi jelenleg Boszniában és Montenegróban a leggyakoribb és Dálmácia őslakóira, az illirekre vezethető vissza (Bartucz 1938). Mindkét dinári változatra a magas termet, rövid fejjelző, erősen kiemelkedő orrhát és barna-fekete hajszín a jellemző, de a keleti dinaroidnál a fej méretei nagyobbak, az arc szélesebb, kevésbé magas és a járomcsont is nagyrészt enyhén előreálló, míg az utóbbi a balkáni dinárinál előre keskenyedő. A keleti dinaroid az őslakos eredetű, főleg a gypűőri és más katonai feladatokat ellátó népessegek leszármazottainál, míg a balkáni dinári a telepes, részben horvátokkal, dalmátokkal és szlovénekkal kevert magyaroknál gyakoribb. Az utóbbi változaton belül a szávainak nevezett, sötét hajú, világos szemű helyi forma csak elvétve, kevert alakban volt meghatározható. A dunántúli magyaroknál a keleti dinaroid a legnagyobb arányban Veszékényben volt észlelhető, 8.2%-ban, a balkáni dinári pedig a dalmátokkal kevert buzsaikiaknál, 6.8%-ban. Ha azonban a balkáni dinári turaniddal, pamirival, előázsiaival vagy ezek kombinációjával keveredik, a keleti dinaroidhoz hasonló jellegegyüttes jöhet létre, ezért e mindkét változathoz kötődő formákat (24. kép) egyenlő arányban osztottam meg a keleti dinaroid és a balkáni dinári között. A 22-23. képpel a balkáni dinárit, a 25. képpel a keleti dinaroidot mutatom be, míg a 26. képen az a keleti dinaroid + turanid kevert forma látható, mely a dunántúli magyaroknál jelentős számban észlelhető.

Az 5.1% *keleti mediterránba* sorolt dunántúli magyar többségénél a középzásiai türkméneknek gyakori kaszpi változat (27. kép) volt meghatározható, amelyre a magas vagy nagyközepes termet, a fej nagy méretei mellett hosszú vagy közepes fejjelző, közepes vagy keskeny arcjelző, lekerekített járomcsont, a közepesnél erősebben kiemelkedő, konvex vagy egyenes orrhát, erősen domború tarkó, sötét szemszín, fekete vagy mély sötétbarna hajszín és enyhén barnás bőrszín a jellemző. E változat jelentős részben turaniddal kevert formában (34.



kép) volt észlelhető, de az e sorszámmal bemutatott nő a méretek többsége és a jelzők tekintetében a turanid típushoz (Henkey-Kalmár 1984) áll közelebb. A kaszpi változat a legnagyobb arányban, 5.5%-ban a besenyő eredetű rábaközi bősárkányiaknál volt észlelhető. A Dunántúlon, főleg annak nyugati részében a magyar átlagnál nagyobb arányban fordul elő a keleti mediterrán típus pontusi és iráni változata is.



A 4.5%-os magyar átlagnál lényegesen kisebb mértékben, 3.2%-ban volt kimutatható a *keletbalti típus*. Annak klasszikus változata kizárólag az újratelepült Cecén volt észlelhető két személynél. Az őslakos eredetű dunántúli magyar népességeknél túlnyomóan a keletbalti + turanid kevert forma volt meghatározható, a keletbalti + lapponoid kevert alak (28. kép) is ritkábban volt észlelhető, mint a palócoknál és a telepese eredetű alföldi magyaroknál. A Duna-Tisza közén, főleg a kiskunoknál gyakori előázsiái típus előfordulása az 5.3%-os magyar átlag felét sem éri el. Enyhén, kevert formáját a 29. számú férfivel mutatom be. A ritkábban előforduló típusok közül az alpi a 30., a mongoloid a 31., a lapponoidnak keletbaltival kevert alakja a 36. képen látható. Az alpi, valamint az igen kis számban kimutatható északi és cromagnoid típus fele részben német eredetű apai vagy anyai családnévhez kötődik. A dunántúli magyaroknál gyakoribb átmeneti és kevert formák a 13-19. és a 32-36. képen látható.

### Népesedéstörténeti összefüggések

A 21. táblázat alapján is megállapítható, a dunántúli magyarok a típusok megoszlása szempontjából egységesebbek a magyar átlagnál, különösen az őslakos eredetű népségek. Míg ugyanis a középzásiai eredetű jellegegyüttesek (turánid, pamiri, kaszpi, mongoloid) a 46.8%-os magyar átlaggal szemben a dunántúli magyaroknál 57.6%-ban, viszont az őslakos eredetű dunántúliaknál 61.8%-ban voltak meghatározhatók. 42 évi kutató munkám alapján megállapítható volt, a 16-18. században is folyamatos, őslakos eredetű magyar népségek nagy többségénél a honfoglalóknál leggyakoribb két típus, a turánid és a pamiri (Lipták 1958) előfordulása emelkedik a magyar átlaghoz képest és ez a dunántúli magyar őslakosokra is érvényes, hasonlóan, mint a dél-szlovákiai, kárpátaljai, észak-tiszántúli és székelyföldi magyarokra. Az embertani egyöntetűség összefüggésben lehet azzal, hogy a Dunántúl nyugati részét nem érintette az oszmán-török hódoltság, a Közép-Dunántúlnak a Balatontól északra eső részében a hódoltság csak 20-25 évig tartott, Somogy megyében pedig jelentős mértékben maradt fenn a török hódoltság alatt az őslakosság, sőt egyes ottani helységek magyar népségei nemcsak az elnéptelenedett kömyékbeli községekbe tudtak telepes rajokat kibocsátani (Kováts 1969), hanem a Bácskába és a Bánátba is. Az Árpád-korban nagy számban telepedtek le a Dunántúl területén besenyők (Lackovits 1972), akikkel jelentősen megerősödtek a magyarság középzásiai eredetű elemei, de az sem kizárt, egy besenyő néprész már a honfoglalás korában a kabarokkal érkezett a Kárpát-medencébe (Györffy 1990). Vizsgálataim szerint a besenyő eredetű magyar népségeknél (a rábaközi bősárkányiak, rábapatonaiak, rábatamásiak, belediek, osliak, a Veszprém megyei nyárádiak, a Somogy megyei köröshegyiek) nemcsak a turánid és a pamiri típus, hanem a kaszpi változat előfordulása is emelkedik a magyar átlaghoz képest. (Míg a nagykunok közel állnak a besenyő eredetűekhez, a kiskunoknál jelentősen csökken a pamiri, a jászoknál pedig a turánid gyakorisága, mindkét utóbbinál emelkedik viszont az előzásiai aránya, a jászoknál a keleti dinaroid változaté is (Henkey 1993). Nagyban hozzájárul a dunántúli magyarok embertani egyöntetűségéhez, hogy azok a részben vagy túlnyomóan telepes eredetű népségek, melyeknél 30%-nál nagyobb arányban fordulnak elő horvát eredetű családnevek (Babócsa, Buzsák, Gamás), mind a tipológiai megoszlás terén, mind a Hiemaux-féle antropológiai-statisztikai számítások szempontjából közel állnak a kömyékbeli őslakos népségekhez, sőt a babócsaiak azok közé a dunántúli népségek közé tartoznak, akiknél a turánid és a pamiri típusok a legnagyobb arányban voltak meghatározhatók (Henkey 1990). Vizsgálataim alapján nemcsak a horvát származásuakkal kevert magyarok (Henkey 1994), hanem a dél-somogyi horvátok (Henkey 1990) is alig különböznek a dunántúli magyar őslakosoktól. Ez összefüggésben lehet azzal, hogy 670 körül Kuvrát onogur-bolgár kagán ötödik fia népével Dalmáciában telepedett

le (László 1977), 803-ban pedig, amikor Nagy Károly megdöntötte az Avar Birodalmat, egész későavar törzsek menekültek a horvátok és a szlovének közé (Erdélyi 1986). Alátámaszthatja a magyarok és a horvátok embertani közelségét az is, hogy az oszmán-török hódoltság elől észak felé menekülő horvátok először a Dráva-Száva köze északi felében telepedtek rá az ottani őslakosságra, mely a 15. században nagyjából magyar volt (Szücs 1982), majd a Dunántúl déli és nyugati részében élő magyarokra is. Az általam vizsgált dél-somogyi horvátok is csak azzal térnek el a dunántúli magyaroktól, hogy mintegy 10%-al gyakoribb náluk a Dalmácia őslakóival, az illírekkel kapcsolatba hozható balkáni dinári változat (Bartucz 1938), viszont a régi szlávoknál túlsúlyban lévő északi típus (Wiercinski 1978) és a korábban annak altípusának tartott cromanoid (Bartucz 1938) nem volt kimutatható náluk (Henkey 1993/b). Németekkel kis mértékben (12-14%-ban) kevert dunántúli, magyar népségeket a Fejér megyei Nádasdladányban és a Somogy megyei Andocsan vizsgáltam. Mindkét népségnél a dunántúli magyar átlagnál kissé nagyobb arányban volt kimutatható a balkáni dinári változat és az alpi típus. Az északi és a cromanoid típus e két népesség egyikénél sem éri el az 1%-ot, viszont általában a Dunántúlon mindkét típus is fele részben kötődik apai vagy anyai ágon német eredetű családnévhez. A kelet-dunántúli bölcskeiek részben őslakos eredetűek, részben a 18. században érkezett telepések leszármazottai. Bár 9%-ban szlovák és 4%-ban német eredetű családnevek mutathatók ki náluk, a Hiemaux-féle számítások alapján a rábaközi besenyő eredetű rábapatonaiakhoz állnak a legközelebb és a palócföldi szlovákoktól térnek el a legnagyobb mértékben. Az izlandiaknál, svédoknál, norvégoknál, dánoknál leggyakoribb és az északnyugati németeknél is nagy számban észlelhető északi és cromanoid típus (Bartucz 1938) nem volt meghatározható náluk.

Érdekes összefüggés volt kimutatható a jobbágy és a köznemes eredetű magyar népségek tipológiai megoszlása között. Bár e téren a turanid típus gyakorisága tekintetében nincs eltérés, viszont a pamiri típus – ezen belül a pamiro-turanid átmeneti forma is –, valamint a keleti dinaroid és a kaszpi változatok a köznemes eredetű népségeknél nagyobb arányban voltak észlelhetők, az utóbbi két változat főleg a volt gyepűr eredetű népségek leszármazottainál.

*Összefoglalva* az etnikai embertani vizsgálatok népesedés történeti síkra kivetített lényegét, a dunántúli magyarok jól megőrizték a középázsiai eredetű embertani jellegeket és igen közel állnak a felvidéki, kárpátaljai, tiszántúli és székelyföldi magyar népségekhez, amelyeket nem érintette az oszmán-török hódoltság, vagy az csak 20-25 évig tartott. A jelentős részben telepés eredetű dunántúli magyar népségek is alig különböznek az őslakos származásúaktól. Nemcsak a telepés dunántúli magyarok állnak az őslakos eredetűekhez közel, hanem azok a dél-somogyi népségek is, melyekben az 1910-es népszámlálás során a horvát anyanyelvűek voltak túlnyomó többségben (Henkey 1990).

1. táblázat. Testmagasság

		Férfiak			Nők		
		n	$\bar{x}$	$s^2$	n	$\bar{x}$	$s^2$
1	Nyugat-dunántúli őslakosok	1004	172.37	41.83	894	159.68	37.00
2	Közép-dunántúli őslakosok	738	171.55	40.89	691	158.71	36.01
3	Dunántúli telepés magyarok	660	171.57	43.01	747	159.35	39.81
1-3	Dunántúli magyarok együtt	2402	171.90	42.03	2332	159.29	37.76

2. táblázat. Fejhossz

		Férfiak			Nők		
		n	$\bar{x}$	$s^2$	n	$\bar{x}$	$s^2$
1	Nyugat-dunántúli őslakosok	1005	188.02	33.90	898	179.31	28.75
2	Közép-dunántúli őslakosok	741	187.81	35.14	692	178.62	28.51
3	Dunántúli telepés magyarok	662	188.06	39.78	749	178.87	28.94
1-3	Dunántúli magyarok együtt	2408	187.97	35.91	2339	178.97	28.83

3. táblázat. Fejszélesség

		Férfiak			Nők		
		n	$\bar{x}$	$s^2$	n	$\bar{x}$	$s^2$
1	Nyugat-dunántúli őslakosok	1005	160.35	29.09	898	153.49	24.93
2	Közép-dunántúli őslakosok	741	160.44	29.94	692	154.19	27.08
3	Dunántúli telepés magyarok	662	160.44	31.40	749	153.52	29.75
1-3	Dunántúli magyarok együtt	2408	160.41	29.99	2339	153.71	26.25

4. sz. táblázat. Homlokszélesség

		Férfiak			Nők		
		n	$\bar{x}$	$s^2$	n	$\bar{x}$	$s^2$
1	Nyugat-dunántúli őslakosok	1005	114.46	17.09	898	110.94	15.49
2	Közép-dunántúli őslakosok	741	114.44	19.78	692	110.98	15.27
3	Dunántúli telepés magyarok	662	114.52	18.77	749	110.56	15.40
1-3	Dunántúli magyarok együtt	2408	114.47	18.38	2339	110.83	15.43

5. táblázat. Járomívszélesség

		Férfiak			Nők		
		n	$\bar{x}$	$s^2$	n	$\bar{x}$	$s^2$
1	Nyugat-dunántúli őslakosok	1005	145.79	28.58	898	138.49	25.22
2	Közép-dunántúli őslakosok	741	146.45	32.70	692	139.36	27.17
3	Dunántúli telepés magyarok	662	146.32	35.02	749	138.89	28.02
1-3	Dunántúli magyarok együtt	2408	146.14	31.71	2339	138.88	26.82

6. táblázat. Morfológiai arcmagasság

		Férfiak			Nők		
		n	$\bar{x}$	$s^2$	n	$\bar{x}$	$s^2$
1	Nyugat-dunántúli őslakosok	1005	121.19	33.94	898	111.00	30.31
2	Közép-dunántúli őslakosok	741	120.82	33.85	692	110.90	27.78
3	Dunántúli telepés magyarok	662	121.08	32.91	749	110.95	30.42
1-3	Dunántúli magyarok együtt	2408	121.05	33.65	2339	110.95	29.60

7. táblázat. Állkapocsszöglet szélesség

		Férfiak			Nők		
		n	$\bar{x}$	$s^2$	n	$\bar{x}$	$s^2$
1	Nyugat-dunántúli őslakosok	1005	113.69	27.82	898	106.64	23.54
2	Közép-dunántúli őslakosok	741	114.03	31.86	692	107.03	21.54
3	Dunántúli telepés magyarok	661	113.66	30.57	749	106.21	24.02
1-3	Dunántúli magyarok együtt	2407	113.79	29.84	2339	106.62	23.20

8. táblázat. Orrmagasság

		Férfiak			Nők		
		n	$\bar{x}$	$s^2$	n	$\bar{x}$	$s^2$
1	Nyugat-dunántúli őslakosok	1005	53.34	9.97	898	49.53	8.22
2	Közép-dunántúli őslakosok	741	53.11	9.95	692	49.39	6.57
3	Dunántúli telepés magyarok	662	53.31	10.49	749	49.29	8.15
1-3	Dunántúli magyarok együtt	2408	53.26	10.12	2339	49.41	7.72

9. táblázat. Orrszélesség

		Férfiak			Nők		
		n	$\bar{x}$	$s^2$	n	$\bar{x}$	$s^2$
1	Nyugat-dunántúli őslakosok	1005	36.26	4.06	898	32.85	2.58
2	Közép-dunántúli őslakosok	741	36.20	4.35	692	32.71	2.86
3	Dunántúli telepés magyarok	662	36.31	4.83	749	32.77	2.96
1-3	Dunántúli magyarok együtt	2408	36.26	4.36	2339	32.78	2.79

10. táblázat. Fejjelző

		Férfiak			Nők		
		n	$\bar{x}$	$s^2$	n	$\bar{x}$	$s^2$
1	Nyugat-dunántúli őslakosok	1005	85.32	10.26	898	85.65	8.31
2	Közép-dunántúli őslakosok	741	85.48	10.94	692	86.36	9.57
3	Dunántúli telepés magyarok	662	85.39	10.99	749	85.88	10.64
1-3	Dunántúli magyarok együtt	2408	85.39	10.67	2339	85.93	9.51

11. táblázat. Arcjelző

		Férfiak			Nők		
		n	$\bar{x}$	$s^2$	n	$\bar{x}$	$s^2$
1	Nyugat-dunántúli őslakosok	1005	83.19	19.41	898	80.18	17.93
2	Közép-dunántúli őslakosok	741	82.56	20.12	692	79.62	16.58
3	Dunántúli telepés magyarok	662	82.81	20.44	749	79.93	18.06
1-3	Dunántúli magyarok együtt	2408	82.89	19.99	2339	79.93	17.63

12. táblázat. Orrjelző

		Férfiak			Nők		
		n	$\bar{x}$	$s^2$	n	$\bar{x}$	$s^2$
1	Nyugat-dunántúli őslakosok	1005	68.13	28.52	898	66.47	23.09
2	Közép-dunántúli őslakosok	741	68.33	29.57	692	66.41	23.60
3	Dunántúli telepés magyarok	662	68.34	31.44	749	66.64	25.30
1-3	Dunántúli magyarok együtt	2408	68.25	29.65	2339	66.51	23.96

13. táblázat. Járomcsont alakja

		Férfiak						Nők					
		lekerekített		előreálló		előre keskenyedő		lekerekített		előreálló		előre keskenyedő	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1	Nyugat-dunántúli őslakosok	204	20.3	773	72.9	68	6.8	147	16.4	719	80.0	32	3.6
2	Közép-dunántúli őslakosok	142	19.2	549	74.1	50	6.7	103	14.9	563	81.4	26	3.7
3	Dunántúli telep-es magyarok	161	24.3	454	68.6	47	7.1	183	24.4	542	72.4	24	3.2
1-3	Dunántúli magyarok együtt	507	21.1	1736	72.1	165	6.8	432	18.5	1824	78.0	82	3.5

14. táblázat. Homlokprofil

		Férfiak						Nők					
		lekerekített		előreálló		előre keskenyedő		lekerekített		előreálló		előre keskenyedő	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1	Nyugat-dunántúli őslakosok	1	0.1	970	96.5	34	3.4	13	1.4	881	98.1	4	0.5
2	Közép-dunántúli őslakosok	1	0.1	705	95.2	35	4.7	10	1.4	680	98.3	2	0.3
3	Dunántúli telep-es magyarok	4	0.6	608	91.8	50	7.6	16	2.1	727	97.1	6	0.8
1-3	Dunántúli magyarok együtt	6	0.3	2283	94.8	119	4.9	39	1.7	2288	97.8	12	0.5

15. Táblázat. Orrprofil

		Férfiak						Nők					
		konkáv		egyenes		konvex		konkáv		egyenes		konvex	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1	Nyugat-dunántúli őslakosok	69	6.9	334	33.2	602	59.9	137	15.2	367	40.9	394	43.9
2	Közép-dunántúli őslakosok	65	8.8	263	35.5	413	55.7	90	13.0	286	41.3	316	45.7
3	Dunántúli telep-es magyarok	51	7.7	235	35.5	376	56.8	159	21.2	322	43.0	268	35.8
1-3	Dunántúli magyarok együtt	185	7.7	832	34.5	1391	57.8	386	16.5	975	41.7	978	41.8



16. Táblázat. Orrhát kiemelkedése

		Férfiak						Nők					
		gyenge		közepes		erős		gyenge		közepes		erős	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1	Nyugat-dunántúli őslakosok	4	0.4	677	67.4	324	32.2	9	1.0	762	84.9	127	14.1
2	Közép-dunántúli őslakosok	6	0.8	541	73.0	194	26.2	6	0.9	583	84.2	103	14.9
3	Dunántúli telep-es magyarok	3	0.4	450	68.0	209	31.6	14	1.9	648	86.5	87	11.6
1-3	Dunántúli magyarok együtt	13	0.5	1668	69.3	727	30.2	29	1.2	1993	85.2	317	13.6

17. Táblázat. Tarkó profilja

		Férfiak						Nők					
		erősen domború		gyengén domború		lapos		erősen domború		gyengén domború		lapos	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1	Nyugat-dunántúli őslakosok	82	8.2	659	65.5	264	26.3	159	17.7	722	80.4	17	1.9
2	Közép-dunántúli őslakosok	53	7.2	504	68.0	184	24.8	84	12.2	596	86.1	12	1.7
3	Dunántúli telep-es magyarok	66	10.0	423	63.9	173	26.1	106	14.2	622	83.08	21	2.8
1-3	Dunántúli magyarok együtt	201	8.3	1586	65.9	621	25.8	349	14.9	1940	83.0	50	2.1

18. Táblázat. Szemszín\*

		Férfiak						Nők					
		világos 1a - 4a		kevert 4b - 8, 10		sötét 9, 11 - 16		világos 1a - 4a		kevert 4b - 8, 10		sötét 9, 11 - 16	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1	Nyugat-dunántúli őslakosok	259	25.8	286	28.4	458	45.6	159	17.7	283	31.5	456	50.8
2	Közép-dunántúli őslakosok	180	24.3	175	23.6	384	51.8	126	18.2	180	26.0	385	55.6
3	Dunántúli telep-es magyarok	175	26.4	198	29.9	287	43.4	178	23.8	209	27.9	361	48.2
1-3	Dunántúli magyarok együtt	614	25.5	659	27.4	1129	46.9	463	19.8	672	28.7	1202	51.4

\* 2 nyugat-dunántúli, 2 közép-dunántúli és 2 dunántúli telep-es magyar férfinél, valamint közép-dunántúli és 1 dunántúli telep-es magyar nőnél heterochromia, iridis (a két szem színe eltérő csoportba sorolható)

19. Táblázat. Hajszín\*

		Férfiak								Nők							
		vörös		szőke		átmeneti		barna fekete		vörös		szőke		átmeneti		barna fekete	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1	Nyugadunántúli őslakosok	7	0.7	3	0.3	7	0.7	988	98.3	3	0.3	3	0.3	12	1.4	880	98.0
2	Középdunántúli őslakosok	2	0.3	–	0.0	3	0.4	736	99.3	–	0.0	1	0.1	9	1.3	682	98.6
3	Dunántúli telepesség magyarok	2	0.3	–	0.0	7	1.1	653	98.6	5	0.7	12	1.6	20	2.7	712	95.0
1-3	Dunántúli magyarok együtt	11	0.5	3	0.1	17	0.7	2377	98.7	8	0.3	16	0.7	41	1.8	2274	97.2

\* vörös I-IV, szőke A-L, átmeneti M-O, barna-fekete P-Y

20. táblázat. A Howelles-féle szigma ráció

	Nyugat-Dunántúl	Közép-Dunántúl	Dunántúli telepesség
Testmagasság	111.52	110.24	113.07
Fejhossz	93.90	95.61	101.73
Fejszélesség	103.71	105.23	107.77
Homlokszélesség	84.37	90.75	88.41
Járomívszélesség	100.87	107.89	111.66
Morfológiai arcmagasság	91.02	90.91	89.64
Állkapocsszöglet szélesség	90.93	97.31	95.33
Orrmagasság	83.11	83.00	85.24
Orrszélesség	69.48	71.93	75.79
<b>Méreték átlaga</b>	<b>92.10</b>	<b>94.76</b>	<b>96.52</b>
Fejjelző	94.21	97.26	97.50
Arcjelző	86.39	87.94	88.65
Orrjelző	68.46	69.72	71.88
<b>Jelzők átlaga</b>	<b>83.02</b>	<b>84.97</b>	<b>86.01</b>

21. Táblázat. A Hiernaux-féle számítások eredményei

	Férfiak	Nők
Nyugat-dunántúli őslakosok – Közép-dunántúli őslakosok	75	100
Nyugat-dunántúli őslakosok – Dunántúli telepés magyarok	37	137
Nyugat-dunántúli őslakosok – Felvidéki őslakos magyarok	519	125
Nyugat-dunántúli őslakosok – Duna-Tisza közti őslakosok	494	906
Közép-dunántúli őslakosok – Nyugat-dunántúli őslakosok	75	100
Közép-dunántúli őslakosok – Dunántúli teleps magyarok	81	250
Közép-dunántúli őslakosok – Felvidéki őslakos magyarok	306	194
Közép-dunántúli őslakosok – Duna-Tisza közti őslakosok	494	787

22. Táblázat. Typusok megoszlása %-ban

	Nugat-dunántúli őslakosok	Közép-dunántúli őslakosok	Dunántúli telepés magyarok	Dunántúli magyarok együtt	Magyarok összesen (1997.V.31.)
Turanid	36.9	40.0	31.0	36.0	31.4
Pamíri	19.9	20.0	14.0	18.1	12.0
Dinári, keleti dinaroid	8.6	7.5	9.5	8.5	5.8
Előázsiai	2.4	2.3	3.0	2.6	5.3
Keletbalti	2.9	2.5	4.3	3.2	4.5
Keleti mediterrán (kaszpi, pontusi, iráni)	5.1	4.8	3.4	4.5	4.1
Alpi	1.6	1.8	3.1	2.1	2.5
Lapponid	1.0	0.7	1.1	1.0	1.7
Mongolid	0.8	0.8	0.7	0.8	0.9
Gracilis mediterrán	0.3	0.1	0.4	0.3	0.8
Északi	0.1	0.1	0.5	0.2	0.4
Cromagnoid	0.2	0.3	0.4	0.3	0.4
Atlanto-mediterrán	0.1	0.1	0.4	0.2	0.1
Uráli	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
Meghatározatlan (x)	19.9	18.8	28.1	22.1	30.0
<b>Vizsgáltak száma</b>	<b>2008</b>	<b>1530</b>	<b>1599</b>	<b>5137</b>	<b>32'899</b>

## IRODALOM

- Bartucz L.*: A magyar ember. Budapest, 1938
- Bunak, V. V.*: Rassengeschichte Osteuropas. In: Rassengeschichte der Menschheit. (Kiadó Schwidetzky, I.) 4., 1976. Lieferung; 7-101
- Erdélyi I.*: A magyar honfoglalás és előzményei. Budapest, 1986
- Györffy Gy.*: A magyarság keleti elemei. Budapest, 1990
- Henkey Gy.*: Babócsa és Bolhó népességének etnikai embertani vizsgálata. In: Babócsa története; 277.308. 1990
- Őseink nyomában. Magyarság és Európa kiadó. Budapest, 1993a
- A kárpát-medence népeinek etnikai embertani képe. Magyar Ifjúság Érdekeit Védő Szövetség (MIÉSZ) kiadása. Léva, 1993b
- Kárpát-medencei magyarok etnikai embertani vizsgálata. A Cumania 15. kötetében. 1998
- Henkey Gy. - Kalmár S.*: Kiskunsági őslakosok etnikai embertani vizsgálata. Cumania 8; 541-602. 1984
- Kováts Z.*: Somogy megye népessége a 17-18. század fordulóján. Somogyi Almanach 12. 1-52 old. (1969)
- Lackovits E.*: A rábapatonaiak eredethagyománya. Arrabona 14. 1972. 242. old.
- László Gy.*: Kovrát kagán fiainak történetéhez. Magyar Őstörténeti Tanulmányok. 1977. 225-230 old.
- Lipták P.*: Awaren und Magyaren im Donau-Theiss Zwischenstromgebiet. Acta Arch. Hung. 8. 1958. 199-268 old.
- Piveteau, M. J.*: Une nouvelle mesure de distance anthropologique entre populations. Compte Rendu Ac. Sc. Paris, 1965. t 260 (II.8); 1748-1750
- Thoma A.*: Folytonos eloszlású jellegek variációjának mérése. Anthropol. Közl. 4. 1956. 71-72 old.
- Véli Gy.*: Az akceleráció a felszabadulás előtt és után. Anthropol. Közl. 11. 1967. 25-30 old.
- Weninger, J.*: Die anthropologischen Methoden der menschlichen Erbforschung. Handbuch der Erbbiologie des Menschen 2. Berlin, 1940. 1-50 old.
- Wiercinski, A.*: Racial history of Poland. In: Rassengeschichte der Menschheit (Kiadó Schwidetzky, I.), 5. 1978. Lieferung; 75

Meskó Lajos (USA)

## ZOMBOR NEVE

**Z**ombor Bács-Bodrog vármegye régi székhelye; 1920 előtt körülbelül egy-egy harmadában magyar, német és szerb lakosságú volt. A szerb uralom alatt lassan a szerbek javára tolódott el ez az arány, míg végre 1945 után a svábok „fölszámolásával” a szerbek túlnyomó többségre jutottak. Pedig a város alapításában és nevében is színmagyar. A török uralom azonban névben, lakosságban is hatalmas törést hozott. Illyésházy István 1599-ben följegyzi: „Az tatár hám itt Magyarországon telelt vala minden népével *Czobor-Szent-Mihályon*, kit most az törökök Zombornak hínak.”

A középkorban a város is, messzi környéke is színmagyar, mint az a *Czobor-Szent-Mihály* név, amelyet a város tulajdonosáról, a Bodrog megyéből eredt *Czobor* családról vett; és először az 1360-as, majd az 1390-es évben szerepel.

A Magyarországon kiadott *Földrajzi nevek etimológiai szótára* fölteszi, hogy e családnév a szláv *Ctibor*ból származik és valahogy folytatódik *Zombor*ban, a későbbi névben, amelyre már az 1400-as években van adat *Szombor* alakban.

Az alapító Czobor-ös 1360-ban *Chubor* (olvasd: Cubor) Jánosként szerepel, a város 1403-ban *Coburnak* is (olvasd: Cobur) és így hangtan szerint egy kissé nem vág a *Ctibor* föltevéshez, mert egy korábbi *o*-ból nem lesz *u* a magyarban. Épp ellenkezőleg: az *u* lesz *o*-vá. *Ctibor*ból *Cibar* vagy *Tibar* lenne ma.

Mivel a *Szumbur*, *Zsumbur* ősmagyar név (mai Zombor, Zsombor) több helyen is található (lásd alább!), ebből a *Czobort* könnyen levezethetni. Minden eredeti szavunkban lévő szőkezdő *c* hang *sz*-ből való, például *cipel* (vö. szepelkedik „erőlködik” tájszó), szirony: *cirom*, cirmos stb. Az ősmagyar *Szumbur* alakból helyi változatul könnyen válhatott *Cumbur* úgy 1200 után, s az *m* elvesztésével *Cubur*, a családnév ősmagyar alakja. (Nazális vesztesre: *un*: *untál*: *utál*; *tám-lál* „támogat”: *támplál*: *táplál* stb.)

A helynévre ugyanakkor megmarad a *Szumbur*:*Szombor* változat, mégpedig a környék *kun nyelvű* lakosságában. Mert az 1300-as években északra, keletre Zombortól még eredeti török-kun nyelven beszélők éltek és a török nem ismer *c* hangot. Ez a kun közvetítette a szerbbe és az oszmán-törökbe a *Szombor* formát. A *Cobor*ból ugyanis a szerb vagy török semmiképp sem eredhet hangtanilag.

Mármost akár *Cobor* azonos *Zombor*ral, akár ez a Csanád megyei Zombor (Kis-Zombor) „csúszott át” a Bodrog megyei Zomborra (de már a 15. században), a *Zombor* és változata, a *Zsombor* jól adatolt nemzetség- és személynév az erdélyi *Gyula-Zsombor nemzetségben*, ahonnan a föntiek szerint talán a Czoborok is erednek. Anonymusnál e nemnek őse Tühütüm (mailag: Téteny), az István-kori

Gyula és Zombor nagyapja; e kettőtől ered a Maglód-nem. 1278-ban él Zumbur-fia Lukács, az Illyésházyak őse; az 1272-ben feltűnő Zombor az Újfalussyak őse; az 1291-i Zsombor-fia Gyula a Szilvássyaké. Közrendűek közt is: 1171-ben Zumbur szolgáról van említés. Szent István anyja, Sarolt az erdélyi Gyula-Zsombor-nem leánya, akinek nagybátyjai (a Tühütüm-ivadék Zsombor unokái) *Bugha és Buhna*. E kettőt Szent István az erdélyi Gyulának, apjuknak lázadása után maga nevelteti és az Alföldön, Sárköz, Észak-Bodrog megye és Csanád megye táján ad nekik birtokokat. A csanádi Kis-Zombor, a tolnai Bonyhád (előbb Buhnád, Bugha testvérétől), talán Baja is és Kun-Baja e kettőnek vagy családjának telepítései. Velük került a *Kalocsa* (régibb Kolocsa, Kolosa) név Erdélyből a Duna mellé. Alkalmasint azonos a *Kolozsvár*-beli *Kolos* (Kylus:Klus) személynévvel. Nos, Zombor is e telepítések „szórásába esik“.

*Zombor* – legrégebbi alakban *Zumbur* és *Sumbur* (mely utóbbiból *Zsumbur*: Zsombor lett mára) – a bolgár *zumbru* „bölény“ szó átvétele, s jelzi, hogy az erdélyi Gyula-nem már szlávósodóban volt. Mert az eredeti bolgár-*török* megfelelője, amiből fordítva van a név: *bugha* „bölény, bika“, becézve *bughna* „bikácska“: újra föltűnik a fönti két testvér nevében. (A *bugha* állatnévképzővel: *bughlan*: *bulan*, felhangú változatban *bülen*, a mi bölényünk. A *gh*: zöngés *ch* hang, amely nálunk utóbb eltűnik vagy *j*, *v* lesz: Baja, Boja, Bajna, esetleg Bia őrzik emlékét, míg Buhna nevét a mai Bonyhád.)

Másról is beszél Zombor neve és története. A csanádi Kis-Zombor, a zempléni Mező-Zombor stb. erdélyi megfelelői a kalotaszegi, udvarhelyi Zsomborok, a Szolnok-Doboka megyei Szász-Zsombor, a csiki Zsomborújfalu. Mármost hangtörténetünk tud róla, hogy Árpád korában, a honfoglalás táján két tájszólásunk volt: az egyik *sz*-ének a másikon *s* (*zs*) felelt meg. Utóbb e kettő keveredett, az *sz*-es többnyire győzött (kivéve szóvégen), de a *sző*, *szövevény* mellett máig él a *sövény*; a *szőr* mellett a *sörény*; az *ország* mellett (Halotti Beszéd: *uruszág*) az *uraság*. Árpád-fia Zsolt, Pest megyei *Solt* egy a *Zoltán* és a korai *Zulta* névvel. A moldvai csángó máig *sz-szel* beszél (este: eszte, illetve öszte; sötét: szetét stb).

Talán más is fölvetette már: az újabb történelmi-régészeti fölfedezés, László Gyula „kettős honfoglalása“ tán összefügg az ősmagyar *sz-s* kettősséggel.

Iszperik bolgár fejedelem alatt az onogurral, bolgárral 670 táján az Alföldre és Erdélybe érkezett magyarok („onogurok“) *s*-sel beszélhettek. Talán *Solt* és *Zsombor* az onoguri „iszperik magyar“ alak, *Zoltán* és *Zombor* meg az „árpádi magyar“. De persze lehet fordítva is; ehhez alaposabb kutatás, az *sz-s* párhuzamok pontos lokalizálása kellene, méghozzá az Árpád-kor eleji helyzetben.

Mivel *Zoltán* az Árpád család neve, föltesszük, hogy a már itt talált magyar formálta belőle a maga *Solt* (*Zsolt*) változatát, vagyis: a Duna menti Solt vidékén onoguri magyar élt volna, mint Erdélyben is.

Gombocz Zoltán már 1912-ben rámutatott, hogy a korábbi bolgár-török *dzs* kezdet hozzánk *dzs*-vel került át (mai *gy*), például *gyertya*, *gyom*, *gyűrű* stb.; de egy-két kétségtelen esetben *sz*-szel, például *szél*, *szőlő*. Illesszük ötletünkbe: a keleten maradt bolgár-török ivadék a mai csuvas; ez pedig mindig *szj* hanggal él a régi *dzs* helyén (gyertya náluk: *szjurta*; gyom: *szjum*; szél: *szjil*, ami a kirgizben például *dzsel*; szőlő-szöllő: *szjirla*.) Egy szó kétszer is átjött hozzánk: *gyűrű* és *szérű* (népi szűrű) alakban, ez még csuvasban: *szjörö* „gyűrű, körtér“.

Tegyük át ezt mind történelembe! A 670 előtti keleti együttlétbe esik a *dzs* kezdetek átvétele, s e szókinccsel az onogur és az ősmagyar együtt jő a Duna-medencébe. Keleten 670 után megindul a *dzs(dz):szj* változás a keleti-bolgár: ócsuvas nyelvben; és a vele még ott élő magyarság ebből is merít. Aztán 900 után a két magyar egyesül, a szókinccs egybefolyik, kicserélődik. (Ez is azt sugalmazná, hogy *Árpádék nyelve sz-es*. A moldvai csángókat így *Árpádék hagyhatták el*.)

Egy érdekes, mindeddig magyarázatlan eset a *sarlóé*. A föltett bolgár alak *dzsarlagh* (köztörök *jarlak*, csuvas *szjurla*), de nálunk *sz* helyett *s* van, se *gy* („onoguri“?), se *z* („árpádi“?). Talán a fentiek szerint ez kései átvételül Árpádékkal került a Dunához körülbelül *szorlagh*, *szorlah* alakban, s az itt talált „onoguri“ magyar átvette, a maga kiejtésére módosította *sorlagh*-nak, melyből már szabályos 1200-ra *sorlau* és 1300 utánra *sarló*.

Az eset tehát a *Zoltán:Zsolt* névével azonos: újonnan behozott szót a régiek a maguk nyelvére formálnak. Ez is megerősítené az illetén elosztást: „árpádi“ magyar: *sz*, „onoguri“ magyar: *s*. Fordítva nehezebben magyarázható, úgy látszik. Mert tudott tény, hogy a dunai bolgár-török *dzs*-vel élt; vallja ezt a híres óbolgár királylista fölirata. Ottan: *dzsür* „száz“ (csuvas *szjör*, kirgiz *dzsüz*, oszmán *jüzl*); *dzsirem* „hús“ (csuvas *szjirem*, kirgiz *dzsirmi*, oszmán *jirmi*) a párhuzam tökéletes. Ugyanez a fölirat vallja, hogy az ősmagyar-onogur évszámításban is megvolt az állatokról nevezett tizenkét éves ciklus. (Keleten máig. 1982 például agár év, 1983 vadkan év, nemcsak a kínaiban, hanem minden turáninál.) De ez már messze vinne...

A kettős honfoglalás tétele eddig csak régész érvekre támaszkodott. A mi *Zomborunk* most névével beleszólhat nyelvész érvekkel is a fontos fölfedezésbe.



Cey-Bert R. Gyula (Bangkok)

## A HUN-AVAR ÉS MAGYAR ŐSVALLÁS VILÁGFÁJA

A világfá a közép-ázsiai lovasnépek ősvallásának legalapvetőbb rendszerezési formája, ugyanúgy kifejezi az ősi hun, avar és magyar hitrendjét, mint jelképrendszerének szerkezeti felépítését.

Igazi csoda, hogy a kereszténység felvétele után az óhitű magyarság legfontosabb vallási jelképe több mint 1000 éven át megmaradt a magyar nép emlékezetében.

Néprajzkutatóink szerint a táltoshit világfáját a következőképpen írták le még a 20. század elején a régi mondákat ismerő öregek: „*Van a világon egy csudálatos nagy fa, amelyiknek kilenc elhajló ága van, mindenik egy-egy erdővel vetekszik. Ha elkezdenek kavargogni, imbolyogni, onnan támad a szél. Olyan csudálatos nagy fa ez, hogy nemcsak a hold jár el az ágai között, hanem a nap is. De ezt a fát csak az leli meg, hogy hol van, merre van, aki foggal született, oszt kilenc álló esztendeig nem vesz a szájába a tejnél egyebet. Az meg tudnivaló, hogy a táltos az ilyen. Mert ez a csudálatos nagy fa olyan helyen nőtt, hogy csak az ilyen tudományos férhet hozzá.*” (Diószegi Vilmos: A pogány magyarok hitvilága.)

Hasonló csudálatos fák népmeséinkben és mondáinkban is megtalálhatók. Több változatban az „*égig érő tetejetlen fa*” egy nagy hegyen vagy a király udvarán áll (jelezve a szakrális jellegét). A világfá felső ágán található a nap, a hold a nap anyja és a hold anyja.

A világfá képzete minden nagy kultúrában megtalálható és az indoeurópai népek körében általánosan ismeretes. A magyar és az indoeurópai népek mondái között azonban találunk egy lényeges különbséget, ami a két fát elválasztja egymástól.

A magyar fa csúcsán vagy az ágai között égitestek vannak. Ez csak a magyar mondákban és díszítőelemekben fordul elő, az indoeurópai népek körében ismeretlen. Ugyanezt a képzetet megtaláljuk viszont a közép-ázsiai lovas kultúrák népeinél.

Hasonló világfát ábrázolnak az altaji török sámándobok rajzai. A fa magaslaton áll, az egyik oldalán a napot, a másikon a holdat ábrázolják.

A napos-holdas világfá képzete kétségtelenül igen régi alapszimbóluma a táltos hitű népeknek, és egész Közép-Ázsiában és Kelet-Ázsiában mindenütt ismert. Több, mint 2000 éves hun sziklarajzokon már megjelenik a napos és a holdas világfá.

Az avarok szintén nagy jelentőséget tulajdonítottak a világfá jelképrendszerének. Egy bánáti avar sírból előkerült egy csonttégely, amelyen többek között

kilencágú fa látható, a jobb oldalán a nappal, a bal oldalán pedig a holddal. *A lovas kultúrák hitvilágában fontos hangsúlyozni a világfa jelképrendszerének központi szerepét*, amely a hagyományok és a hitvilág szerint a Föld közepéből nő ki és a koronája az Eget tartja. Az ég fordított üsthöz hasonlóan borul a világra és a világfa körül lassan forog. A világfát csak a táltos tudja megmászni.

#### A világfa, ég és föld kapcsolata

A Köl Tegin és Bilge Kagán tetteit dicsérő orkoni türk sziklafeliratok szerint (az első írásos török nyelvemlék Kr. u. 730 körül) az ég és a föld teremtésével alakult ki a világmindenség. Az Eget és a Földet két jelzővel különböztették meg. Az *Ég kök* (kék vagy világos), a Föld *yagiz* (sötét vagy barna). A világfa az Ég és a Föld szimbolikáját nemcsak pontosan kifejezi, hanem még, egy új dimenziót is ad az Ég-Föld tengelynek; a földi világ és a Föld alatti világ megkülönböztetésével:

égi világ  
földi világ  
-----  
föld alatti világ

#### Jobb- és balszárnny, a világosság és a sötétség hierarchiája

A világfa jelképrendszerének a megértéséhez rendkívül fontos megismerni a lovas kultúrák jobb- és balszárnny, illetve világosság és sötétség ellentétpárja jelképes nyelvezetét. Az ősi mondák és hagyományok szerint a világfa jobb oldali felső ágán található a nap, a bal oldali felső ágán a hold. Nem véletlen, hogy a világosságot jelképező nap a jobb oldalon foglal helyet, az éjszaka, a sötétség jelképe, a hold pedig a baloldalon.

A közép-ázsiai lovas kultúrák mindig nagy jelentőséget tulajdonítottak a rangsornak. Ebben a rangsorban a jobb- és a balszárnny fontos szimbolikus értelmet kapott. László Gyula „A honfoglaló magyar nép élete” című munkájában (Múzsák Kiadó, Budapest, 1988) kitűnő példákkal mutatta be a lovas kultúrák rendjét, amely ugyanúgy tartalmazza a jobb- és a balszárnny rangsorolását, mint a fehér és a fekete szín rangját és az áldozati állat húsa felosztásának sorrendjét.

Az ősi török törzsszövetségben az egyik legfontosabb tudnivaló a törzseknek és a törzsekhez tartozó személyeknek a rangsora volt. A kánok székhelyén, a nagygyűléseken (kurultáj) vagy pedig a nagy lakomákon, minden résztvevőnek megvolt a határozott helye. Ezt a sorrendet a régi szokásjog alapján Oguz és Dzsingisz nagykan írta elő és még a 20. század elején is szigorúan betartották.

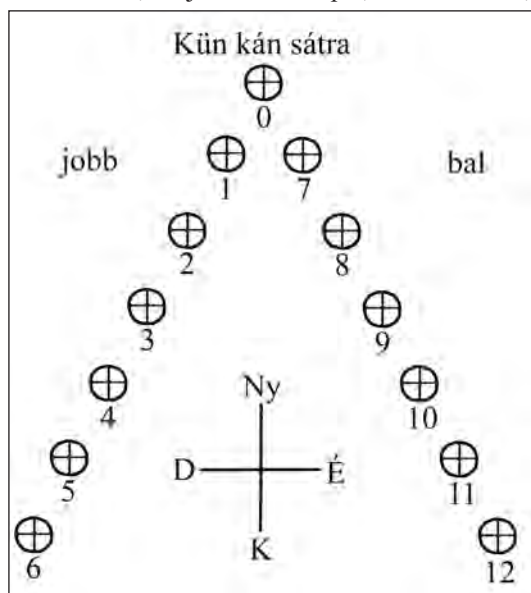
Az oguz törzsek nagygyűlésein a törzsek sátrainak elhelyezkedési rendjét Abulghazi Bakadur gyűjtötte össze a régi hagyományok alapján. Valamennyi

sátor ajtaja keletre nézett és a sátrak sora jobb és baloldalon szárnyként csatlakozott a kán középen felvert sátrához.

Így hangzik Abulghazi leírása: „Most mi azt tárgyaljuk, hogy a 12 sátorban ki-ki hogyan foglal helyet, s milyen részt kap a húsból, ki darabolja fel a húst, és ki marad a lovak mellett:

### Közép

Az aransátorban a legtisztéletreméltóbb helyen Kün kán ül. A nemzetségek leghíresebbjei az egész nép megegyezése szerint a juhnak a fejét és karáját (gerincét) nyújtották neki (ti. az étkezéskor), mondván: ő a kán, neki ez a kijáró rész. Az ajtó mellett Erkül hodzsa ült, ő a juh oldalát kapta, mert aki vezér, annak ez a joga.



*Az oguz törzsek helyrendje nagygyűléskor*

#### *Jobbszárny*

1. A jobbszárnyon az első sátorba Kün kán legnagyobbik fiát, Kait ültették, neki a juh jobb lábáról a comb felső része járt. Bajat húst darabolt, Sorki pedig a lovakat őrizte.
2. A második sátorban Alka Evli a mellső jobb lábat kapta. Kara Evli húst darabolt, Lale a lovakra nézett.
3. A harmadik sátorban Ay kán nagy fia ült, ez a jobb oldali csípőt kapta. Yazit húst darabolt, Komi a lovakra nézett.

4. A negyedik sátorban Dudurga volt, neki a hátrész járt. Döker húst darabolt, Merdesög a lovakra vigyázott.
5. Az ötödik sátorban Yedliz kán fia, Aspar lakott, ennek a combcsontot adták Kizik húst darabolt, Turudszu a lovakra nézett.
6. A hatodik sátorban Bekder lakott, ez a jobb oldali lapockacsontot kapta. Karken húst darabolt, Karasük a lovakra nézett.

#### *Balszárnny*

7. A bal oldalon az első sátorban Gök kán fia, Bayandar lakott, neki a bal combcsontot adták. Becne húst darabolt Kazygurt a lovakra nézett.
8. A második sátorban Csavuldur szállott meg, neki a bal csípőcsont járt. Csepní húst darabolt, Kangli a lovakra nézett.
9. A harmadik sátorban Dag kán fia, Salur lakott, ő az alsólábszárcsontot kapta. Imur húst darabolt, Kalacs a lovakra nézett.
10. A negyedik sátorban Alayuntlu lakott, ő a hátsórészből kapott. Ürker húst darabolt, Teken a lovakra vigyázott.
11. Az ötödik sátorban Deniz kán fia, Jagdir szállott meg, ő az első lábat kapta. Bögdük húst darabolt, Karluq a lovakra nézett.
12. A hatodik sátorban Ava lakott, a bal oldali lapockacsontot kapta. Kanik húst darabolt, Qipcsak a lovakra nézett.“

Az egyes sátrakban úgy helyezkedtek el, hogy a sátor jobb oldali részében lakott az először említett (pl. Kai), a bal oldali részben az, aki húst darabolt (tehát Kai mellett Bajat), a sátor mögött volt az, aki a lovakra vigyázott.

Valószínű, hogy Abulghazi ezt a rendszert nemcsak régi írásokból merítette (tehát például Rasid ed-Din művéből), hanem felhasználta az élő népi jogszokást is. A rangsor politikai változások vagy uralkodócsaládok változása esetén felcserélődhetett, de ez a felcserélés nem lehetett önkényes, mindig meg kellett indokolni a hagyományból.

A karakirgizeknél a családon belül is, még ma is megvan ez a rend. Tehát nemcsak lakomákon, a nagygyűléseken és nemcsak a törzsek között van szigorú rangsor, hanem a családtagok között is ez teremt rendet. Ha a nyári szálláson például együtt telepszik meg a nagycsalád feje a fiaival, akkor a rend a következő: 1. középen a nagyapa sátrai, 2. a jobbszárnnyon a nagyobbik fiú sátrai, 3. a balszárnnyon a kisebbik fiú sátrai. Ha a nagycsalád vendégeket hív össze vagy gyűlést tart, a rokonság és a vendégek sorrendjét az ősrégi hagyományok szerint állapítják meg.

*Közép:* 1. sátor: a nagycsalád fejének lakása, ha meghal, a legkisebbik fiú öröklí a sátrat.

*Jobbszárnny* 2. sátor: a nagycsalád fejének legidősebb fia, 3. sátor: a nagycsalád fejének legidősebb testvére, az elhunyt közös nagyapa sorban nagyobbik

unokája, 4. sátor: a nagycsalád fejének sorban következő testvére, 5. sátor: a nagycsalád fejének második fia, 6. sátor: a nagycsalád szegény rokonai.

*Balszárnny:* 6. sátor: a nagycsalád fejének legkisebbik fia, 7. sátor: a nagycsalád fejének sorban következő öccse, 8. sátor: a nagycsalád szegény rokonai, 10. sátor: a ménesre ügyelő rokonok, 11. sátor: a juhász.

Néha hallatlan veszekedésre került sor a meghívott családok között az ülésrend miatt. Ha nem sikerül a vitát eldönteni, akkor a mellőzöttek gondolt család, mint a vendéglátók örökös ellensége hagyja el a lakomát vagy a gyűlést. A vitát döntőbírók döntenek el. A vitatkozók előadják az érveiket. A hely ugyanis nem pillanatnyi gazdagságuk szerint illeti meg őket, hanem a hagyományok ereje alapján. Ilyen vitákban bontakozik ki a török népek bámulatos élő történelme. 600-700 évre visszamenőleg kell itt tisztázni a család ősenek hivatalát és emlékezetük rendszerint Dzsingisz kán udvaráig elér. A vitát is mindig az ősapák hagyományai szerint döntenek el, aszerint, hogy mi volt a család ősenek foglalkozása és helye Dzsingisz kán udvarában. Ebből látszik, hogy egy-egy család nemcsak a maga leszármazását tartja emlékezetében, hanem szinte az egész nép történelmét.

A lakomán a húst is a családon belüli szigorú rend szerint osztják fel. Aszerint, hogy kinek milyen hely jár, kapja meg ki-ki a neki járó részt a leölt juhból vagy lóából. A karakirgizeknél például a következőképpen osztják meg a családban az állat húsa: 1. hely: csípőcsont, tompor, három borda, farkzsír, belső részek, fej. Ha lovat öltek, akkor hátgerinc, 2. hely: ugyanez, csak fej nélkül, 3-4. hely: csülkök, két borda, belső részek, farok, 5-6. hely: felső comb, 7-8. hely: lapocka, 9-10. hely: mellső felső comb, 11-12. hely: alsó lábszár.

A menynek vagy vőnek az oldal, lányoknak a farkcsont, az asszonyoknak a belek és a gyomor jut. A nyak és a hátsó rész mindig a pásztoré.

*Ez a szigorú ültetés- és étkezésrend jellemezte már Atilla király udvarát és a hunok rangsorolását is.*

Priszkosz rhétor, aki a görög császár követeként járt Atilla udvarában, megfigyelte, hogy milyen szigorú szabályok közt folyik a lakoma. Idézzük fel a leírás néhány részletét! A vendéglátás nagy, hosszú teremben történt. A terem falai mentén kis asztalok voltak, körülöttük székek állottak. Egy-egy ilyen asztal mellé négy-öt személy ültetett. Az asztalsor jobb- és balszárnnya középpontjában állt emelvényen Atilla asztala és kerevete. Kissé hátrább egy másik kerevet volt, mindkettőt fehér szalagok ékesítették. Mikor a követek beléptek, az ajtóban álló pohárnokok boroskupát nyújtottak nekik. A kupából a királyra köszöntve kellett minden belépőnek innia, ez kötelező szertartás volt. Az emelvényen, Atilla jobb-ján a tiszteletbeli főhelyet minisztere, Onegesiosz foglalta el, vele szemközt ült Atilla két fia. Legidősebb fia apja kerevetén foglalt helyet, de alacsonyabban. Szemét lesütötte és az egész ünnepség alatt tisztelettudóan viselkedett. A császár követeinek meg kellett elégedniük a másodrangú balszárnnyal, de még itt is

elējük ültettek egy előkelő hun urat. A vendégek drága arany tálakból ettek és aranykupából ittak. Atilla azonban fakupából ivott és fatányérból evett.

A jobb- és balszárny különbségét színekkel jelölték. Az előkelő kivétel nélkül mindig a fehér színnel jelzett jobbszárny (a világosság és a nappali ég színe), ezért díszítették fehér szalagok Atilla kerevetét. A balszárny a fekete színt kapta (a sötétség, az éjszakai ég színe). A két szárny azonban tudatosan őrzi származásának egységét. Eredetmondáikban gyakran két testvér szerepel a nép őseként, így például a hun-magyar rokonságot regélő magyar eredetmondában Hunor és Magor\*.

A lovas kultúrák rendje Tengrit, az Istent jelképező égboltváltozás világosság-sötétség, fehér-fekete jelképrendszerét követte: a fehér színnel jelölt jobb szárny, Tengri, a nappali égen való megnyilvánulási formáját jelezte (Kök Tengri), a feketével jelölt balszárny, Tengri, az éjszakai égen való megnyilvánulási formáját jelezte (Kara Tengri).

Ezt az alapelvet alkalmazva alakították az idők során azt a rangsort, amelyet a hősi múlt dicső nagykánjaihoz való rokonsági fok, vagy az uralkodása idején betöltött tisztség döntött el. A lovaskultúrák népei szilárdan hitték, hogy a Tengri égi világban is szigorúan betartott rend uralkodik: minden égi lénynek megvan a pontos rangsorolása és az égi lények a rangsorolásuknak megfelelően viselkedtek.

Az égi világot, a saját rendszerüket kivetítve, szintén a jobb és a balszárnyat jelképező fehér (világosság) és fekete (sötétség) jelképrendszerére osztották. Ez a jelképes felosztás egy vízszintes síkú, két pólusú, tengellyel ábrázolható:

jobbszárny: fehér	balszárny: fekete
világosság	sötétség
Kök Tengri ege	Kara Tengri ege

Ha ezt a tengelyt egy síkba hozzuk, a világfát kifejező Ég-Föld-Föld alatti függőleges tengellyel, akkor megkapjuk a világfa teljes jelképrendszerének pontos rendjét.

A jobb oldal: a világosság, a nap, a fehér szín és Kök Tengri világa. A kettős királyságban a kagán, a kündü vagy az idősebb király helye. A japánoknál a császár helye.

A bal oldal: a sötétség, a hold, a fekete szín és Kara Tengri világa. A kettős királyságban a sád, a horka, a fiatalabb király (a király trónörököse helye). A japánoknál a sogun helye.

\* A fehér és a fekete hun, vagy a fehér és a fekete magyar megkülönböztetése elsősorban a csapat-testek jobb- és balszárnyon való elhelyezkedését jelentette

Abulghazi szerint az oguz törzsek elhelyezkedési modelljét követve a világfai égi világának feltételezett rangsorolása a következőképpen írható le:

A világfán, középen fenn, a csúcson Tengri, az Isten.

A Tengri nappali világát jelképező jobb szárny, Kők Tengri világa (az „ágakat“, az égi szinteket számokkal jelezzük fentről lefelés haladva):

1. Nap.
2. A napot jelképező mitikus isteni férfiős, ősatya.
3. A napot jelképező mitikus állatös: turul-sólyom, sas, szarvas, orosz-lán, farkas, ló.
4. A múlt dicső fejedelmeinek szellemei.
5. A megszületendő fejedelmek, főtáltosok lélekmadaras (a világfán e lelkek madár formában foglalnak helyet).
6. A múlt dicső vitézeinek szellemei.
7. A megszületendő vitézek lélekmadarai.
8. A nép őseinek férfi szellemei.
9. A megszületendő férfiak lélekmadarai.

Tengri éjszakai világát jelképező bal-szárny, Kara Tengri világa:

1. Hold.
2. A holdat jelképező mitikus isteni női, ős, ősanya, Boldogasszony.
3. A holdat jelképező mitikus állatös: bagoly, kuvik.
4. A múlt dicső fejedelmei asszonyainak, leányainak szellemei.
5. A megszületendő fejedelmek asszonyainak, leányainak lélekmadarai.
6. A múlt dicső vitézei asszonyainak, leányainak szellemei.
7. A megszületendő dicső vitézek asszonyainak, leányainak lélekmadarai.
8. A nép őseinek női szellemei.
9. A megszületendő nők lélekmadarai.

A Földön hasonló rend épül a fejedelem köré, a Föld alatti világban pedig a Föld alatti világ urához (Erlík kán, az ősi török hagyományok szerint).

A világfai hierarchikus rendje tökéletes vallási jelképrendszer, amelynek elemei az Isten, az Ég, a Föld, az ember, az állatok, a növények és az alapelemek összefüggő és egymást kiegészítő harmóniájára épülnek.

Az ősi hit szerint tehát az égi és a Föld alatti világ a földi világ pontos tükörképe. Ez az ősi hittétel, amely a világmindenség minden rendszerének és minden szintjének az összefüggését hirdeti, már a mikrokozmosz és a makrokozmosz közti szoros kapcsolatot hangsúlyozó ókori ezoterikus bölcsek gondolkodásában is fontos szerepet játszott. Egy ókori legenda szerint az egyiptomi Hermesz Trismegisztosz ezoterikus alaptétele a mikrokozmosz és a makrokozmosz egymást visszatükröző tanára épült.



A hagyomány szerint Nagy Sándor egyiptomi hódításai idején egy régi sírkamrát fedeztek fel. A sírkamrában Nagy Sándor Hermesz Triszmegisztosznak az isten és az emberek közti követnek a bebalzsamozott múmiájára lelt. A múmia smaragdtáblát tartott a kezében, amelyre a világmindenség törvényeit vészték. A smaragdtáblán a következő írás volt olvasható: „Ami lent van, ugyanaz, mint ami fent van: és ami fent van, ugyanaz, mint ami lent van. Így vihető végbe az Egyetlen csodálatos műve.”

A mondat világosan kifejezi a mikrokozmosz és a makrokozmosz egybetartozásának tanát, amelyet szimbolikusan ugyanúgy kifejez a magyar ősvallás három szintre épülő világfája.

Az ősi magyar hit világfája tehát az emberi lét misztériumainak legalapvetőbb tételét fejezi ki, amely összekapcsolja és közös rendszerbe foglalja az Istent és az embert, a mikrokozmoszt és a makrokozmoszt képező világmindenség egészével.

A világfá jelképrendszere a nappali ég és az éjszakai ég megújulásához kapcsolja az élet állandó változásainak dualisztikus törvényét, amelyhez hozzáteszi még az égi, a földi és a Föld alatti világ hierarchikus kapcsolatát, végeredményben sokkal frappánsabb és vallásfilozófiai mélyrehatóbban elemezhető harmóniamodellt állít fel, mint a kínai jin-jang szimbólikája.

*A világfá jelképrendszere tehát ősvallásunk legfőbb értékeit fejezi ki.*



*Kozmopusztai pásztor kobakja díszítésének részlete*

*Juba Ferenc (Bécs)*

## **A MAGYAR TENGERÉSZ-ÖSZTÖN KIALAKULÁSÁNAK HELYEI**

**A** Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kebelében tartott előadásaimban többször rámutattam arra az önmagában is érdekes jelenségre, hogy évezredünkben a tengertől – török, német, szláv megszállók által – néha igen hosszú időn át elvágva, mégis megőriztük tengerész képességünket. Emellett mindég is konok igyekezettel törekedtünk a tengerhez visszajutni. Egykori osztrák-magyar flottavezetőségünk – lényegében velünk nem éppen rokonszenvezően viselkedve – mégis elismerte, hogy a legjobb „tengerész-anyag” a magyar fiukból került ki. Nem lehet véletlen az sem, hogy ennek – Európában a hatodik legerősebb – hadihajórajnak az utolsó parancsnoka magyar ember, – méghozzá az Alföld fia – Horthy Miklós altengernagy volt. A magyarság tengerkedvelő szelleme trianoni tengerfosztottságunk után szinte nyomban megtalálta a tengerhez jutás Széchenyi ajánlotta útját: a Dunán át a Duna-tengeri hajózás megoldása segítségével. Ez egyben fiaink kiváló hajózás-műszaki tehetségére is utalt. Manapság is, második Trianonunk után, szintén az a helyzet, hogy bár magyarul beszélő, de nem magyar érdekű, közlekedési vezetőségünk ezt a világ szakemberei által megcsodált –, utolsó tengerhajózási lehetőséget is elvette tőlünk és azt idegenek kezére játszotta; munkanélkülivé vált tengerészeink – akárcsak az első Trianon utáni nyomorban – kiváló tengerészmivoltuk alapján elég jól tudnak idegen lobobójú hajókon elhelyezkedni.

Fentemlített előadásaimban és könyveimben (3, 4, 5, 6) rámutattam arra, hogy tengerészképességünk ősi öröklöttségeken alapul. Ezeknek lényege a Nobel-díjas Lorenz, (Konrad) felismerése, hogy a megszerzett magatartásminták öröklődnek a génekben. Ezeket a tengeri magatartásmintákat nemzetünk fiainak az évezredekre nyúló magyar történelem során valamikor és valahol meg kellett szerezniök.

Megszállóink, ellenségeink, sőt – *horribile dictu!* – még magyarul beszélő, de nem magyar érdeket képviselő „tudósaink” (erről: Bakay Kornél: „Östörténetünk régészeti forrásait”; „Kapu”. 1997. 6. 7.) is természetesen fontosnak tartják, hogy nemzetünket annak történelme során mint az állattól alig különböző, kutya-fejű, vérszomjas, civilizáció és kultúra nyomát sem mutató hordaként ismer-tessék. Részben saját hibánkból is, de főleg ellenségeink szorgos igyekezetéből kifolyólag a nagyvilág még ma is valahogyan így ismer bennünket. Erre leg-jellemzőbb, hogy pl. a belga iskolai tankönyvek még nem is sok évvel ezelőtt rólunk azt tanították, hogy „germanizált mongolok” vagyunk.

1945 évi ellenséges megszállásunk és magyarírtásunk elől az emigrációba

menekült kiváló történészeink és a nagy nemzetek tárgyilagos nyelvész-, történetész-, stb. gárdájának a munkálkodása alapján lassan fény derült nemzetünk őstörténetére. Ezeknek a tudósoknak tárgyilagos megállapításait a csupán nevében „Magyar“ Tudományos Akadémia, valamint a velünk ellenséges, idegen kézben lévő médiák népünk előtt természetesen elhallgatják, szerzőiket pedig lebecsmérelve, tudományos megállapításaikat olvasóközönségünk előtt igyekeznek elhallgatni, vagy, ha másként nem megy, kigúnyolni. Ennek megfelelően itthon a helytelensége és tarthatatlansága miatt már a nyugati világ tudósaitól sem követett finn-ugor nyelvtudományra épített őstörténelmünk a „hivatalos“. Dehát a régi közmondás szerint: „A kutya ugat, a karaván halad“, és így a régészet, a modern nyelvtudomány, az embertan, néprajz és ezek segédtudományai által kidolgozott helyes őstörténetünk is lassan-lassan ismertté válik olvasóközönségünk előtt.

Fiaink tengerkézségét kutatva természetesen mi is ehhez a tudománynak megfelelő vonalhoz tartjuk magunkat. Őstörténelmünknek a sok-sok évezredet felölelő folyamáról rövid előadásunk keretében természetesen nem tudunk beszámolni. Ezért csak hivatkozunk arra az óriási szakmai irodalomra, amely őstörténetünket őscsaládfánk népei: (mahgar, subar, szumér, kus, hun, pártos, méd, szittyá, avar onogur, magyar) történelmének kidolgozásával bemutatja. A subar-szabir nép történetének legkimerítőbb ismertetését Bíró József: „A szabirok őstörténete“ (Copyright Bíró József Orange. California. 1986) c. művéből ismerhetjük meg. Szerinte a szabirok rakták le a hatalmas szumér civilizáció alapjait, beleértve a kerék, az írás, a földművelés feltalálását, az írott történelem bevezetését. Ezt a kultúrát és civilizációt hajók juttatták a Fekete-tengeren és a Dunán át a Kárpát-medencébe, a Földközi-tengeren, Krétán és a Balkánon át úgyszintén a Kárpát-medencébe, a Niluson át Egyiptomba, az Araxes folyón át a Kaspi-tengerbe, majd a Perzsa-öblön át Indiába. Ilymódon tudunk a Földközi-tenger északkeleti csücskében fekvő Árpád városáról, amely az Árpádok országalapítói géniuszát hirdeti. (1/I/29) Mezopotámia őslakói a szabirok voltak. Ezek a Földközi-tengerig (1/I/34), Kappadociáig (1/I/39) és a szíriai tengerpartig terjedtek. Több kutatónk szerint ők alkották az Olt völgybeli „Erősd“ kultúrát. Bíró József Padányi Viktor emlékének áldozva a magyarság eredetét, illetőleg annak elméletét „szabir-onogur“ elméletnek nevezi (1/I/61) és ezt a vándorlást őseink első honfoglalásának tekinti (1/I/63). E vándorlás során pl. besenyő törzsünk 895 előtt a Káspi-tengernél, az Aral-tótól északra volt. (8/11). Fentiek arra utalnak, hogy eleink a Van- és az Aral-tó, a Káspi-tenger, Perzsa-öböl, a Földközi-tenger térségében élve ezeken a vizeken otthonosan kellett mozogniok, hajózniok.

A szabirok közelkeleti ősmúltját a századeleji német tudósok tanulmányozták behatóbban, indogermán érdekeket vélvén abban felfedezni. Ez ugyan nem sikerült nekik, de – akarva, nemakarva – szilárd alapra helyezték a közelkeleti ősszabir (egyben ősmagyar) történelmet. (1/I/65). A szumér agyagtáblákon „subur“, „subir“

néven nevezett népet Arthur Ungnad „szabir“-nak, William Z. Ripley pedig „mediterrán“ népnek nevezi. (1/L/73). Ezzel a népességgel két vonalon is találkozunk. Padányi Viktor: „Dentumagaria“ (Buenos Aires, 1963) c. könyvében Árpád népének a zömét szabirnak írja, Kiszely István Brady Maryval a korai neolitikor kárpát-medencei népét a mediterrán fajhoz sorolta. (1/L/75-77). Egyes tudósok úgy vélik, hogy a mai ember, a Homo Sapiens eredete az őskorba nyúlik vissza és ez a népesség a Közel-keletről érkezett (9/33-34) és közel-keleti-, újkőkori eredetűéhez az összeköttetést a legjobban bizonyítják a szalagkerámiás és festett-kerámiás dunavölgyi kulturák. (9/108). Ez a mediterrán népesség ma is jelentős részét teszi ki népünknek.

Magyar Adorján szerint a kun törzsek azok, amelyek hajón érkeztek Kréta szigetére (10/109) és az egész kréta-mykeni művészetben jász törzsektől származó ábrázolások fordulnak elő (különösen a polip néprajzi ábrázolásai). Szerinte a jászok genetikailag perzsa származékok (10/265). Mindezeket a népeket mi őstelepes népünknek nevezzük Baráth Tibor szerint (műveit a csatolt irodalmi jegyzékben soroljuk fel). Ezek az ú.n. „termékeny félhold“ területéről elindulva a Földközi-tengeren, Krétán és a Balkánon át érkeztek hazánkba, a Kárpát-medencébe. Itt kialakították az újkőkorból a tordosi-, péceli(badeni)-, Körös kultúrát (telepeket). Nagy Sándor mondja („A magyar nép kialakulásának a története“. Editorial Transsylvania, 1956. Casilla Correo 2067. Buenos Aires): ők adták nevet kárpát-medencei földrajzi képződményeinknek, helyiségeinknek, amikor az ezen a területen ma itt élő népek még nem is léteztek.

Manapság a honvisszafoglaló nép létszámát Kiszely 400'000-re-, az ittmaradt avarokét és az őstelepes nép lélekszámát 300'.000-re teszi, a Kárpát-medence lakosságát tehát kb. egy millióra. (Kiszely István: „A Kárpátmedence benépesedése az őskortól a honfoglalásig.“ – „Magyar Mult“. XII. évf. No. 1. -1963)

Ennek az őstelepes népnek a kapcsolatai annyiban is mutatnak a Földközi-tenger felé, hogy nőábrázolásai teljesen egyeznek a kánaáni nőábrázolásokkal (10/373-374). Ennek az ősnépünknek a tenger felé utaló kapcsolatára mondáink egy része is mutat. Pl. a „Kárpát-ember“ kedvese a „Tenger-asszony“ volt (10/9). Ugyancsak a Földközi-tenger felé mutat az a tény is, hogy Görögország népe Heraklesten napistenként tisztelte Makar és Magar néven, ami a görögben „boldog“-ot jelent. Az Égei-tenger szigeteit is „Makaron szigeteknek“ (a „Boldogok szigetének“) nevezték (10/122-3, 180).

A korai neolitikor kárpát-medencei embere tehát évezredekig töltött a Káspi-tenger, a Van-tó, a Perzsa-öböl, valamint Mohenjo Daro kultúráját kialakítva, a Perzsa-öböl és a Földközi-tenger partjain és ezeken a vizeken hajózva. Magától érthetődik tehát, hogy ezalatt a hosszú idő alatt ki tudta alakítani és génjei által tovább is tudta örökíteni a tengeren-, tengerpartokon szerzett magatartásmintáit. Ezek manapság nyomban éreztetik hatásukat, amint fiaink tengerre szállanak.

Népességünk nem mediterrán része a másik, úgy mondanánk „északi vonalon“ érte el a Kárpát-medencét, a Káspi-tengertől kiindulva az Azovi- és Fekete-tenger, továbbá az Alduna, illetőleg a Duna vonalán.

Hazai, és sokkal inkább külföldi kutatók tudományos munkásságának az eredményeként ma már kétségtelenné vált, hogy a szittyá-hun-avar-magyar vonal lényegében és formákban, sőt nyelvben is egy természetes ütemben fejlődő folytonosság. *Ezért ma már nyugodtan beszélhetünk honvisszafoglalásról.* A nyugati világnak bennünket lealázó megállapításai, nézetei is lassan megváltoznak. Féltonyban, az ausztriai Halbtornban 1996-ban volt látható egy rendkívül gazdag „Keleti lovas népek-hunok, avarok“ című kiállítás. Ennek a szakleírásában olvashattuk, hogy eljött az ideje megváltoztatni nézeteinket ezekről a népekről, amelyek bizony nem voltak barbárok, vérengző gyilkosok, a szittyák művészete pedig a legnagyobb, amit Ó-Európa nyújtani tud a világnak.

Az avarok Kr.e. 2300-ban alapították első birodalmukat. 555-ben nagy részük csatlakozott a hunokhoz és velük jutott a Kárpát-medencébe (2). Az Avar Birodalom több évszázadon át virágzott. Baján nagyágán alatt Dobrudzsától a nyugati Ennsig (Erdélyt is beleértve), az északi Árva megyétől a déli Adriáig terjedt, partjain Dalmáciát is beleértve. A prestováci aranyelet az ő emlékü és azt is tudjuk, hogy Antivari régi neve Civitas Avarorum (Avarok városa) volt (12/31-32). Az óriási birodalom természetesen Fiumét is magában foglalta. Ennek Tersatto nevű hegyén (ma Trsat) Tarcsatár néven kardgyártó műhelyük is működött – írja Fehér Mátyás Jenő „Az avar kincsek nyomában“ (Magyar Történelmi Szemle Kiadás, Buenos Aires, 1972) az 56. oldalon. A leírt birodalom óriási területén az avar leletek gazdagsága igazolja e birodalom nagyságát. Ezek a leletek a Hernád völgyében különösen gazdagok. (Lukács)

Az avarok azonban nemcsak sírleleteiket hagyták maguk után. Átörökítették génjeik által tulajdonságaikat is és ennek következtében génjeinkben is megjelennek. Az avarok nem haltak ki, mint a scláv Nestor krónika – kissé talán vágyakozva is – emlegeti, hanem utódaikban, így bennünk is, élnek tovább.

Az avarok adriai tengerészete és kereskedelme idővel olyan hatalmassá növekedett, hogy Bizánc versenytársaivá váltak. Emiatt Heraklios császár (575-641) kárpátokontúli őshazájukból odahívta a horvátokat. Odatelepítésükkel az avarok útjait akarta elzárni az ott beáramló kereskedelmi árucikkek elől. Azt tudjuk biztosan, hogy az avarok hajóztak az Adrián, hiszen a bizánci források határozottan beszélnek az avar hajóhadról és arról, hogy a hajók építését a kagán határozottan támogatta. A horvátok kb. 100 éven át vándoroltak délre a mai Horvátország területére, ahol természetesen összeolvadtak az avarokkal. Emiatt állapította meg róluk a Bíborban-született császár, hogy a horvátok nagy része avar, azaz ikernépünk.

Rövid kis összefoglalónkból is látható, hogy a Káspi-tenger vidékéről egykoron elindult és az ezredévek alatt testvér-népeivel összeötvöződött magyarság

mindig is itt élt a Kárpát-medencében, nagyobb időközökben és nagy hullámban időnként megismételve egy „honfoglalást”. Az is világos, hogy az említett „északi útvonalon” a Kárpát-medencébe érkező népünknek, a hunoknak, avaroknak, magyaroknak, évszázadokig volt módjuk a Káspi-, Azovi-, Fekete- és Adriai-tenger partjain és ezeken a tengereken a tengeri élet magatartásmintáit megszerezni és azokat génjeikben utódaik részére átörökíteni.

Az európai vagy fekete hunok 350 után az Urál hegység és a Káspi-tenger partjai közötti területen szerveződtek népcsoporttá és e tengerparttól ragadták magukkal az alánokat. (12/21). 377/378-ban Balambér fejedelmükkel már a Balkánon voltak. 378-ban Hadrianopolisnál legyőzték a rómaiakat, a 420-as években pedig Rua fejedelmükkel ellepték a Kárpát-medencét is. A Hun Birodalom legnagyobb kiterjedése idején a Rajnától az Urálig húzódott, tehát beletartozott a Fekete- és az Azovi-tenger is. Atila alatt élte a birodalom fénykorát. Halála után a túlélők, fiai is, az avarokkal mintegy összefonódva, kb. 500 táján a Duna-, Fekete-tenger északi partjainak térségét uralták. Ennek kereskedelmét annyira hatalmukban tartották, hogy pl. Bizánc hajói csak engedélyükkel futhattak krími kikötőkbe, így Chersonba is. Erről tudósít Fehér Mátyás Jenő „Korai avar kagánok” (Magyar Történelmi Szemle Kiadása, Buenos Aires, 1972) c. könyvének 49. oldalán. Hatalmuk ekkor kiterjedt az akkor már püspökséggel rendelkező Tomi (ma Constanza) partvidékére is.

*Az eddigieket összefoglalva leszögezhetjük, hogy őseink őstörténetünk iratlan idejétől kezdve írásos történetünk idején, honvisszafoglalásunkig hosszú évszázadokat, egyes tengerpartokon évezredekig töltöttek, ami alatt a tengeri magatartásminták eleinkben kifejlődhettek a Káspi-tenger, az Aral-tó, a Perzsa-öböl, a Földközi-tenger, az Azovi-tenger és az Adria vizein.*

Tengerhez vonzódásunk, emlékezésünk-, különösen az Adria felé irányuló vonzódásunk nyomban tudatossá vált, amikor Árpád nagyfejedelmünk átlépte a Kárpátok vonalát. Parancsára Zuárd és Kadocsa nyomban délre indult. Zuárd Thesszalonikiig ment népével, ott – sajnos – beolvadtak az ottani lakosságba. Kadocsa azonban elfoglalta az akkori Szerbia, Rascia (innen a rác név) és az Adria közötti területet, kialakítva így az első, valódi magyar tengervidéket és tenger melléket.

Az ősi ösztönzések alapján árpádházi királyaink politikájukat mind a tenger felé irányították. Szent István leánytestvérét Orseolo Otto velencei dogehoz adta feleségül és egy alkalommal az ő megsegítésekor először tette lábát az Adria partjára. Szent László királyunk Horvátországot, Kálmán királyunk pedig Dalmáciát és Szlavóniát csatolta a Szent Koronához. IV. Béla a mohi katasztrófa után nyomban megalapította első hadiflottáját. Ebből a parányi flottából építette ki „tengeradta királyunk”, Nagy Lajos azt a maga korában hatalmas hajórajt, amelynek Velence feletti győzelmeként a Serenissima kénytelen volt a zárai szer-

zódásban, 1358-ban lemondani az Adria egész keleti partjáról, Fiumétól Durazzoig a magyar Szent Korona javára. Az így kialakult középkori magyar tengeri hatalom tette részünkre lehetővé, hogy – mint Európának akkori egyik vezető nagyhatalma – hathatósan vehettünk részt Európa civilizációs és kulturális kialakításában.

A következő századokban – ma talán mondhatnánk „sajnos“, – keresztény kultúránk hatása alatt nem adtuk meg magunkat az előre törő ozmán hatalomnak és 150 éves harcunkban szinte elvérezve tettük lehetővé ezalatt az idő alatt Európa szabad fejlődését.

Szomorúan állapíthatjuk meg, hogy Mohi, Mohács, Világos után rettentően rossz geopolitikai helyzetünkből kifolyólag nemzetünknek, a hazánkon átáramló idegen, sőt Európán kívüli, bár civilizált, de kultúrálatlan népességű hatalmak hordáinak a győzelmét el kellett szenvednie. Ezerszáz éves, áldozatos, európai életünk végefelé, Trianon kettős zsákutcájában tengerfosztottá válva, ellenséges és kegyetlen népek gyűrűjébe szorítva, évi több, mint nyolcszázezer abortusszal tántorgunk a második évezred felé. Lassan kibontakozik rémült szemünk előtt egy nemzeti agonia ijesztő látomása. Reméljük, hogy talán – minden tagjának összefogásával – lesz még a nemzetnek annyi ereje, hogy elűzze ezt a nyomasztó látomást.

## FELHASZNÁLT IRODALOM

1. *Encyclopaedia Hungarica I-II-III.* (Hungarian Ethnic Lexicon Foundation. Calgary 1992. ISBN 0-9695894-0-9)
2. *Bíró József: A szabirok őstörténete.* Copy. Bíró József, Orange, California, 1986
3. *Juba Ferencz: A magyar tengeri hajózás őstörténeti vonatkozásai.* Szerző kiadása. Bécs, 1982
4. *Juba Ferencz: A magyar tengeri hajózás múltja képekben.* Szerző kiadása, München-Bécs, 1983
5. *Juba Ferencz: A magyar tengeri hajózás nagyjai.* Kaposvár, 1996
6. *Juba Ferencz: A magyar tengeri hajózás a második világháborúban.* Kaposvár, 1993. ISBN 963 04 2~740 0
7. *Kiszely István: A Kárpátmedence benépesedése az őskortól a honfoglalásig.* „Magyar Múlt“, XII.évf. No.i.-1963
8. *Pálóczi Horváth András: Besenyők, kunok, jászok.* Hereditas. Corvina, 1989. ISSN 0324 40 67
9. *Kromer, Karl: Die ersten Europaer.* Pinguin Verlag Innsbruck. 1982, Co. 1980 by Innsbruck Verlag, A-6021
10. *Magyar Adorján: „Az ősműveltség“.* Magyar Adorján Baráti Kör. Budapest, 1995. ISBN 963 045509 0



11. *Magyar Kálmán*: A magyarság antropológiai és genetikai kutatása a legújabb eredmények alapján. „A XXX. Magyar Találkozó krónikája“. Árpád Könyvkiadó Vállalat. Cleveland. 1991. ISBN 0 934214 24 7
12. *Rásonyi László*: Hidak a Dunán. Magvető Kiadó. Budapest
13. Zürichi Magyar Történelmi Egyesület vonatkozó kiadványai

### **A magyar tengeri hajózás történetéhez javasolt irodalom**

- Dr. Aczél József*: Szittya-görög eredetünk. Turán Publisher. Garfield N.J. USA. 1975. II. kiadás
- „A Tenger“. A Magyar Adria Egyesület közlönye. 1911-1944
- Badiny-Jós Ferenc*: „Káldeától Istergámig“. I-II köt. Szerző kiadása. Buenos Aires, 1971
- Baráth Tibor*: „A magyar népek őstörténete“. I-III köt. Szerző kiadása. 1968. Prompt Printing
- Bobula Ida*: „Origin of the Hungarian Nation“. Published by the Danubian Research and Information Center. 3837. S. W. 1-st Ave, Gaineville, Florida, USA 1968
- Bauer, Ernest*: Drei Leopardenköpfe in Gold. Herold, Wien - München, 1973
- Bánki Vajk Emil*: „Attila hun király élete“. Szerző kiadása. 1988. ISBN 963 500 750 7
- Bíró József*: Szabir-magyar őstörténelmi örökségünk. Cleveland, Szeged, 1992
- Bóna István*: „A hunok és nagy királyaik“. 1993. Corvina. ISBN 13-3382-5
- Brünnér Vilmos*: „A magyar tengeri közlekedés fejlődése és szerepe Magyarországon gazdasági életében“. Doktori értekezés. 1931
- Casson, Lionel*: „Die Barbarenkönige“. 1983. Christian Verlag. München. ISBN 3 88199 612 2
- Cserép József*: „A magyarok őshazája Amerika“. Utánnnyomás. 1972. Waren, Ohio, USA
- Csicsáky Jenő*: „MMU, az emberiség szülőföldje“. Editorial Transsylvania Könyvkiadó Vállalat, 1956. Taller Grafico. Roda. Ombu 477. V. Alsina
- Csobánczi Elemér*: „Horvát-Magyar Kapcsolatok“. Szerző kiadása. POB. 370. Marickville. NSW. 2204. Australia
- Csihák György*: „(szerk): Magyar Történelmi Tanulmányok I. Zürich, 1993. ISBN 1217 4629
- Csonkaréti Károly - Benczur László*: „Hadtengerészek és folyamőrök a Dunán“. Zrínyi Kiadó. ISBN 963 327 1533
- Csőke Sándor*: „Őstörténet“. „Északi Vártán“ 91, 92/2 és 92/3 számban
- Dukai Takách Gusztáv*: „Hozzászólás“. „A Nap Fiai“ 1975. VII-VIII. július-augusztusi szám
- Endrey Antal*: „A magyarság eredete“. Magyar Intézet. Melbourne, 1982

- Érdy Miklós:* A sumir-urál-altaji, magyar rokonság kutatásának a története. Gilgamesh, New-York, 1974
- Fehér M. Jenő:* A korai avar kagánok. Magyar Történelmi Szemle Kiadása, 1972. Buenos Aires
- Fehér M. Jenő:* Az avar kincsek nyomában. Magyar Történelmi Szemle Kiadása. 1972. Buenos Aires
- Gonda Béla:* A magyar tengerpart és a Fiumei Kikötő. Budapest. Pátria Nyomda, 1906
- Gosztonyi Péter:* „Miklós von Horthy. Admiral und Reichsverweser.“ Musterschmidt. Göttingen-Zürich-Frankfurt. ISBN 3 7881 0076 0076 1. 1873
- Götz László:* „Keleten kél a nap“ I-IV. kötet. Szerző kiadása, és Püski kiadás, Budapest, 1994. ISBN 963 8256 30 3. I-II. köt.
- Grabar, Andre:* Byzanz. Holle Verlag. Baden-Baden, 1964
- Hermann Egyed:* A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. Aurora Könyvek, München, 1973
- Henkey Gyula:* Magyarország mai lakosságának embertani vizsgálata és a magyar őstörténet. „Forrás“. 1981. 13/1-2-4-5. H
- Heyerdahl:* „A Kon-Tikitől a Ra“-ig“. Gondolat. Budapest, 1974. ISBN 963 280 079 6
- Horthy Miklós:* Emlékirataim. Stephen Vörösváry-Weller Publishing Co.Ltd.-Toronto. Canada. 1974
- Hóman Bálint és Szekfű Gyula:* Magyar Történet. I-V. köt. Budapest. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1938
- Horvát Jenő:* A magyar kormány, adriai politikája 1848-49.-A Magyar Adria Egyesület kiadása, 1927
- Jetman, Karl:* Die frühen Steppervölker. Holle Verlag. Baden-Baden, 1964. ISBN 3 87355 200 0
- Juba Ferenc:* Ős történetünk és a tenger. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kiadása. A Második (Tabi) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai. Budapest-Zürich. ISBN 963-04-44135
- Juba Ferenc:* A magyar tengerészet nagyjai. Kaposvár, 1995
- Juba Ferenc:* A magyar tengeri hajózás múltja képekben. Szerző kiadása. München-Bécs, 1983. (magyar-német-angol nyelven)
- Juba Ferenc:* A magyar tengeri hajózás őstörténeti vonatkozásai. Szerző kiadása. Bécs, 1982
- Katona Sándor:* Kettős népvünk a magyar és hungár. Somogyi Zoltán kiadása, 1993
- Kádár Ferenc:* A magyar tengeri kereskedelmi hajózás története. Gépipari Tudományos Egyesület kiadása. Budapest, 1968
- Khuepach, von, Arthur und Bayer, von, Heinrich:* Geschichte der K. K. Kriegsmarine. 1814-1847. Verlag Böhlau. Graz-Köln, 1966

- 
- Kiszely István:* A Kárpátmedénce benépesedése az őskortól a honfoglalásig. „Magyar Mult“, XII. évf. No. 1. 1963
- Komoróczy György:* A kereskedelem és ipar Szent István korában. Kiadó: Budapesti Kereskedelem és Iparkamara, 1938
- Kutscha, Gudrun:* Auf den Spuren der Vorzeit. Prisma Verlag, 1976. ISBN 3 570 09917 X
- László Gyula:* Emlékezzünk régiekről. Móra Ferenc Könyvkiadó
- László Gyula:* Vértesszőlőstől Pusztaszerig. Gondolat. 1974. ISBN 963-280-087-7
- László Gyula:* Őstörténetünk. Tankönyvkiadó. Budapest, 1981. ISBN 963-17-5332-8
- László Gyula:* Őseinkről. Gondolat. Budapest. 1990. ISBN 963-282-265 X
- László Gyula:* Árpád népe. Helikon. Budapest, ISBN 963-207-863-2
- Leidenfrost Gyula:* Késérő tenger. Budapest. Franklin Társulat, Magyar Földrajzi Társulat könyvtára
- Leidenfrost Gyula:* Kalandozások a tengeren. Stádium Rt. Budapest, 1924
- Leidenfrost Gyula:* Kék Adria. Kir. Magyar Egyetemi Nyomda. 23.605
- Dr. Márki Sándor:* Magyar uralom az Adrián. Magyar Adria Egyesület könyvtára. I. sorozat. 6. füzet
- Magyar Adorján:* Az ősműveltség. Magyar Adorján Baráti Kör, 1995. ISBN 963 045509 0
- Dr. Miklósy Zoltán:* A magyar király tengeri hajóhada a középkorban. Budapest, 1934
- Nagy Gyula:* Ellopott magyar őstörténet. Budapest-Zürich, 1994. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kiadása. ISBN 963-04-41128
- Orbán Árpád:* Folio Hungarica - Déli Magyar Őshaza. I-II. köt. Kézirat gyanánt. István Szatmári. Garfield. N. J. USA. 070.26, 1975
- Németh Gyula (szerk):* Attila és hunjai. Akadémiai kiadó, 1986
- Padányi Viktor:* Dentumagyaria. Turul.Veszprém, 1989
- Padányi Viktor:* Történelmi tanulmányok. Hidfő Baráti Köre, 1972
- Rónai András:* Térképezett történelem. Magvető. Budapest, 1989
- Rudnay Eged:* Attila trilogia. I-III. Szerző kiadása, 1964
- Zajti Ferenc:* Magyar évezredek. Szerző kiadása, 1939
- Zakar András:* A sumir hitvilág és a biblia. Copy. Szatmári István. Garfield N. J. USA.07026. Turán. Printing and Bindery
- Zajti Ferenc:* Magyar évezredek. Szerző kiadása, 1939
- Zakar András:* Melkizedek. Kiadta Szatmári István. P.O.Box. H.Garfield. N.J.O. 76 0726 USA

*Lásd még a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kiadványait*

*Juba Ferenc (Bécs)*

## A MAGYARSÁG ADRIAI ÉS TENGERMELLÉKI NYOMAI

**A**mind szabadabbá váló hazai és külföldi kutatások eredményének megfelelően ma már elmondhatjuk, hogy a hunok, avarok és magyarok vonala lényegében, formákban, sőt nyelvben is egy természetes ütemben fejlődő folytonosság. Tudjuk, hogy 395-ben már mindkét Pannónia és Dalmácia is a hunok uralma alatt állott és Mauricius császár idejében az avarok már megszállták Dalmáciát. Később a horvátok telepedtek meg Dalmáciában, akikről a Bíborbanszületett császár azt írja, hogy nagy részük avar.

Az Árpád fejedelem vezette honvisszafoglalás idején, amelynek most ünnepeljük 1100. évét, a millicentennáriumot, árpádi parancsra Lehel, Bulcsú és Botond nyomban Horvátországon át az Adria Partjára ment és elfoglalta Spalatot (ma Split). Kadocsa népével elfoglalta Rascia (az akkori Szerbia) és Durazzo (ma az albániai Dures) közötti területet. Így már a honvisszafoglaláskor megalapították a magyar tenger melléket. Ez lényegében a 896 évi honvisszafoglalásunk legtávolabbi területe.

Alig múlt el 100 esztendő, keresztény típusú királyságunk megalapítója, Szent István király, leánytestvérét feleségül adta Orseolo Otto velencei doge-hoz. Ez a házasság bizonyítja az Árpád-ház nagy tekintélyét, királyságunk nemzetközi értékelését, de egyben azt is, hogy első királyunk határozottan tekintetett visszafoglalt tenger mellékünk, az Adria felé. Nemzetünk az elkövetkező ezer évben számos nyomot hagyott az Adrián és tengervidékén, értve ezalatt a tengerpartot, a tenger melléket és a szárazföldi háttérét. Ezekről a nyomokról, amelyek az európai történelmet óriási mértékben alakították, mai honfitársaink a nemzetet és hazánkat hosszú ideig megszállva tartó ellenségeinknek a magyar valóságos és igaz történelmet elhallgató iskolapolitikája eredményeként jóformán semmit sem tudnak. Az angolok egyik legnagyobb történésze, Sir Arthur Bryant azt mondja, hogy a történelem a nemzet jövőjének a kulcsa. Amely nemzet ezt a kulcsot elveszíti, az a jövőjét veszíti el. A magyarság fiai ezt a kulcsot jóformán már el is veszítették. Ezért ennek a félelmetes ténynek a felismerése folytán felettébb fontosnak tartjuk, hogy most, honvisszafoglalásunk 1100. évében, nemzetünk fiai megismerjék ezeréves adriai múltunk történetét. Még akkor is, ha az erre irigylkedő szomszédok mondvacsinált és nagyrészen tőlünk ellopott úgynevezett történelmük feltésében megsértődnek. Megsértődni egyedül a mi jogunk! Még mindig jobb, ha a szomszédaink megsértődnek, mintha mi azt a bizonyos „kulcsot” teljesen elveszítjük.

Kövessük tehát az Adriánál visszahagyott nyomainkat.

Zvonimir horvát király meghalt. Özvegye, Szent László királyunk leánytestvére és a horvát urak a horvát királyságot amely akkor „patrimonium regium” azaz örökölhető királyság volt, 1091-ben Szent Lászlóra hagyták. Könyves Kálmán királyunk alatt került hazánkhoz Dalmácia és Szlavonia, 1096-ban. Ekkor már élénk magyar élet alakult ki Zarában (ma Zadar), Ossero szigetén és a szomszédos részeken. Zara Vecchia ekkor kapta magyar nevét, a Tengerfehérvárt. A Katapán nemzetségből származó Mercurius gróf innen vitte I. Roger normann király leányát, Kálmán király menyasszonyát 5000 lovas kíséretében Budára.

Ebben a korban hajóhada révén Velence volt az Adrián a legnagyobb hatalom. A fent leírt dalmáciai „veszteséget” nem bírta lenyelni. Háborúskodások sorozatával visszavette Trau (ma Trogir), Spalato (ma Split) és Zára (ma Zadar) várost. Spalato ebbe nem nyugodott bele és II. Béla királyhoz fordult, aki 1136-ban az északi szélesség 42°30' és 45°30' valamint a keleti hosszúság 14°30' és 19° közötti területet boszniai bánsággá, a tengerpart örvidékévé alapította, amelyet Dalmáciával és Horvátországgal együtt a tengerpart természetes tartozékának tekintett. A magyar álláspont mindég is ezt a nézetet képviselte.

A horvát időben modrusi zsupánság néven ismert területet a király Modrus vármegyévé alakította. Addig végzett jó szolgálataik fejében a király a római Aniciusok családjából származó Frangepánokat – akiket a horvátok szlávosan, előszeretettel Francopane-knak neveznek – a vármegye örökös grófjaivá nevezte ki. Frangepánok IV. Béla királynak is számos szivességet tettek, különösen a tatárjárás idején, 1241-ben, amikor a király országa déli tartományaiba menekült. Hálából a király nekik adta Zengg (ma Senj, a régi nevén Szén) városát és kikötőjét, amely 1235-től 1275-ig a templomos lovagrend hűbérében állott. A kikötő a 15. és 16. században hazánk legfontosabb külkereskedelmi kikötőjeként működött, mint hazánkhoz a legközelebbi adriai kikötő.

Adriai történettünk fontos eseményét jelentette, hogy a kis városköztársaságot, Raguzát (ma Dubrovnik) Nagy Lajos királyunk, a város kérelmére 1358-ban Magyarországba kebelezte és azt szabad királyi város rangjára emelte. 1370-ben Cattaro is kérte a Magyar Birodalomba kebelezését, amit a nagy király kegyesen teljesített is.

Az adriai uralom addigi legnagyobb szerencsétlenségét annak török megszállása jelentette. *Tengerpartunk egy részének a visszaszerzésére végülis 1689-ben, a török kiűzése után került sor. Az 1797 évi campoformioi békében I. Ferenc a magyar király jogán kapta vissza Dalmáciát, azonban esküszegő módon nem hazánkhoz, hanem az osztrák tartományokhoz kebelezte be.*

1526 évi mohácsi legyőzetésünk súlyos következményei belügyileg is jelentkeztek. II. Ferdinánd 1630. évi október 5-én kelt utasításával Fiumétól Temesvárig egy „Császári és Királyi határörvidék”-nek nevezett sávot hasított le. Ezt

az arcátlan jogtalanságot szinte első Trianonnak tekinthetjük. Ebből a sávból a magyarokat kitették és a német nyelvű közigazgatás bevezetése után teletöltték sváb és délszláv megszállókkal. *Ennek még a mi életünkre is kiható súlyos következménye lett, hogy Trianonban ezeket a megszállókat minden jog ellenére kisebbségnek tekintették és Dél-Magyarországot a dél-szlávoknak adták.*

Az Adriához visszajutásunk első szerény jelét III. Károly királynak egy 1725. november 19-én kiadott kiváltságlevele jelentette, amellyel Fiumét (és Triesztet is) szabadkikötővé tette. Leánya, Mária Terézia királyunk figyelme is mind erőteljesebben fordult az Adria felé. 1774-ben kiadta az „Editto politico di navigazione mercantile“ nevű törvényt. Ez a tengerészet minden köz- és magánjogi kérdését rendezte. Kiválóságára jellemző, hogy sok része, mint szokásjog, közel 180 éven át volt érvényben és a Magyar Tengerészeti Hivatal joggyakorlatában még 1945 után is alkalmazta. Mária Terézia 1776. augusztus 9-én a fiumei kikötőt értékes szabadalmakkal látta el és azt kerületével együtt kormányzósággá alakította. Első kormányzójául Majláth Józsefet nevezte ki. II. József, a „kalapos király“ 1786-ban a vinodoli-, hreljeni és buccari kerületet „Littorale Hungaricum“ azaz „Magyar Tengerpart“ néven a fiumei kormányzóságba kebelezte. Döntő közjogi változást jelentett, hogy Mária Terézia 1779. évi április 23-án *Fiumét kerületével együtt a Magyar Szent Koronához csatolt külön testté nyilvánította.*

A következő szomorú évtizedek alatt folyó meddő viták az osztrák kamarilla által támogatott horvátok részéről a kérdés végleges megoldását ugyan gátolták, de megakadályozni nem tudták. Ezalatt a prepotens parvenü és mai szóval aggresszornak nevezhető háborús bűnös Napoleon csapata 1807-1809-ben megszállották Fiumét és a tenger melléket, amelyet csak 1813-ban hagytak el. Végül I. Ferenc kénytelen volt az 1827 évi XIII. tc.-el a visszakebelezést szentesíteni. Ezáltal Fiume és kerülete – úgy vélték – véglegesen visszakerült Magyarországhoz.

*Miután vázlatos körvonalakban áttekintettük egykori tengerünknek és tenger mellékünknek a történetét a múlt század közepéig, vegyük ezeketán sorra a nyomokat, amelyeket a magyar uralom a sok évszázad alatt ezen a területen maga után hagyott. Ilyenek bőségesen találhatók, hiszen a gyakorlatilag ezer éves, uralma alatt a magyarság a terület anyagi-, gazdasági-, szellemi-, kulturális-, pénzügyi-, védelmi és civilizációs, felvirágoztatásáért, rendkívül sokat tett. Ezzel szemben az ott élő más nyelvű népeket annyira nem nyomta el, hogy azok túlszaporodva az ottani magyarságot semmisítették meg.*

Szent László, a „kegyes“ és „lovagkirály“ Szent István tiszteletére létesítette a *zágrábi egyházmegyét*, amelyet gazdag privilégiumokkal látott el. Ő emeltette fel Szent István holttestét és az ekkor változatlan állapotban megtalált jobb kéznek, a „Szent Jobb“-nak az őrzésére alapította 1083-ban a szentjobb apátságot.

Kálmán király nagyvonalú ajándékként épült Zára városában a Szűz Mária

tiszteletére emelt templom harangtornya. Kálmán neve azon még ma is olvasható. Ugyancsak ő alapította az ehhez a templomhoz tartozó benedekrendi apácák konventjét.

A tengerpart katonai védelmének a jelentőségére utal Farkas nádorispánnak már 1181-ben kezdődő tevékenysége, aki a tengerpart összes várát megerősítette. *Ekkor lett Zára – a korabeli utazók megállapítása szerint – a világnak nemcsak leggazdagabb, de legszebb városa is.* Amidőn a tatárjáráskor IV. Béla király déli országrészeibe volt kénytelen menekülni, felettébb előrelátóan kincseinek java-résztét már előre odaküldötte. A középkor értelmezésében a szentek ereklyéi jelentették a legnagyobb kincset. Már csak azért is, mert az aranyművességnek drágakövekkel díszített legszebb alkotásai szolgáltak ezek tartóiként. Ezért akarta a király biztonságban tudni Szent István koponyatetőjét, állkapcsát és jobb kezét, Szent László alszár és alkarcsontjait. Szent István jobb keze ugyan a török uralom alatt Boszniába került, de ott keresztény kereskedők magukhoz váltották és megőrzés céljából a raguzai domonkosokhoz vitték. Onnan Mária Terézia hozatta Budára. *A többi felsorolt ereklyék ma is Raguzában láthatók,* de olyan megdöbbentően szörnyű állapotban, ami csak a dél szlávok illetőleg horvátok ellenünk irányuló gyűlöletével magyarázható.

IV. Béla két leánya, Katalin és Margit Clissa várában halt meg. A két szerencsétlen királykisasszonyt a spalato-i dóm főkapuja feletti fülkében helyezték örök nyugalomra. A dóm harangtornya magyarországi Mária (V. István királyunk leánya), II. Károly nápolyi és szicíliai király felesége, majd folytatódólagosan Róbert királyunk felesége, Erzsébet építtette.

A tengerpart védelmének a céljából Guthkeled nádor 1244-ben megépíttette Jablanac várát a várossal együtt. Ezeket arbei (ma Rab) tengerészekkel népesítette be. Itt megjegyezzük, hogy a 19. század elején az ottani lakosság jobb élelmezési ellátottságának a biztosítása céljából a magyar királyi tengerészeti hatóság, Garády Viktor javaslatára, osztriga telepet létesített. Fő uraink közül Frangepán Kristóf alapított Cirkvenicán (ma Crikvenica) egy kolostort. Ezt több közbeeső tulajdonos után József magyar királyi herceg vette meg és azt beteg gyermekek üdültetési és gyógyítási céljaira ajánlotta fel. 1453-ban Fiume hegyén, a Tersatton (ma Trsat) Frangepán Miklós építtetett kápolnát. Azon a helyen, ahol a legenda szerint az angyalok megpihentek, amidőn Szűz Mária názáreti házáat Lorettoba repítették. A ház Lorettóban ma is látható. Ezt a kápolnát azután Frangepán Miklós a ferences barátoknak adományozta. A tersattoiak a ház elveszését rendkívül sajnálták. Vigasztalásukra II. Orbán pápa egy Mária-képet küldött nekik ajándékba, amelyet a hagyomány szerint maga Szent Lukács evangélista festett. Ennek a képnek a hajlékául építtették a Frangepánok a mai templomot, amelyet a pápa 1709-ben a Szűzanya és a kis Jézus részére egy-egy arany koronával ajándékozott meg. A templom kriptájában több Frangepán alussza örök álmát, többek között



Zrínyi Péterrel együtt 1671. április 30-án Bécsújhelyen, a német császári hatalom által jogtalanul kivégzett Frangepán Ferenc is, a család utolsó tagja. A kegytemplom, – de a régi kápolna is – a Tengerek Nagyasszonya tiszteletére épült. Ezért lett a tengerészek kegy- és zarándoktemploma. Ők, ha életveszélyből menekültek, fogadalmi képekkel fejezték ki hálájukat a Gondviselés felé. Még ma is láthatók ott végveszélyből menekült magyar hajók képei. Ilyen a „Szent László“-a, a „Rákóczi“ gőzös, az „Olga“ vitorlás képe, stb. A Tersatto alatt van az ú.n. „Magyar Kapu“, amelyet a bennünket gyűlölő horvátok „Jellašić kapuvá“ kereszteltek. Ide torkollik a városba vezető Károlyváros-Fiumei „Lujza-út“, amelyet I. Ferenc királyunk feleségéről neveztek el. A két Kiss mérnök által, tervezett út 1809-től 1873-ig a magyar kivitelt szolgálta.

Térjünk azonban vissza a „tengeradta király“, Nagy Lajos idejébe. Általa, a nápolyi Anjou-rokonság révén, egész tengeri politikánk megváltozott. A IV. Béla által Trauban (ma Trogin) megkezdett flottaszervezési programnak egyenes folytatásaként hatalmi eszközül kiépítette a magyar királyi hajóhadat. A hosszú velencei háború végén a legyőzött Serenissima és Nagy Lajos között 1358 február 18-án kötött úgynevezett zárai szerződésben Velence örök időre lemondott az Adria keleti partjairól Quarnerotól Durazzoig. *A szerződés kimondta a középkori tengerjog leghaladottabb tengerjogi alkotását, a tengerek szabadságát.* A király ezután meghallgatta a kis városközség Raguza kérését és a várost 1358-ban a Magyar Birodalomba kebelezte. Ezután kiadott szabadságlevelében Raguzát tette meg hajóhadának hadikikötőjévé. Ezáltal mind a város, mind környéke egy nem remélt gazdasági fellendülés és virágzás korszakába lépett. A hajóraj élén egy tengernagy állott. Állásának fontosságát mutatja, hogy évente 26'000 aranykorona jövedelmet élvezett. Összehasonlításként említjük meg, hogy az osztrák-magyar hajóhad parancsnokának az illetménye 1914-ben csupán 20'000 aranykoronát tett ki! A hajóhad részére hajóépítő műhelyek, hajójavítók és tengerszertárak működtek, amelyek a lakosság gazdasági helyzetére rendkívül jótékonyan hatottak.

A horvát báni méltóságot Subich Pál és rokonai, majd a Babonichok, később Felsőlendvai Miklós és a Peleskei Ördögh család őse, Ákos nembeli Micsk látta el. A király személye által létrejött hasznos összeköttetések révén felvirágzott az irodalom, a művészet, a tudomány. A salerno egyetem kapcsolatai gazdagították az orvostudományt. Hajórajunk egészségügyi állapota az európai orvostudomány elismerését váltotta ki. A hajók élelmiszereinek a minőségére külön felvigyázók örködtek. *A tengerészek egészségére – már akkor! – a világon elsőül, 1362-ben hajóorvosok vigyáztak.* Az akkor még igen körülményesen tárolható ivóvíz kérdését a flottában malváziai bornak az étrendbe iktatásával oldották meg. A gyógyszereket szakavatott gyógyszerészek készítették az 1317-ben alapított gyógyszerertárban, *amely Európa legöregebb gyógyszerertáránál, a Pozsonyban, 1312-ben*

alapított, „Vörös Rák“ gyógyszerháznál csupán öt évvel volt fiatalabb. A Raguzában született 1377-ben a világ első vesztegzárintézete. Ennek a ténynek a jelentőségét az mutatja, hogy a vesztegzár még ma is a fertőzőbetegségek elleni küzdelemnek az egyik leghathatósabb eszköze. A városnak a fentiekben vázolt gazdagodása tette lehetővé, hogy kiépítették a csatorna- és városi vízvezetékrendszert, amely akkor, a 14. században a legnagyobb ritkaság számba ment. Egy leprosoriumot is berendeztek, amely a lepra leküzdésében mind a védelmet, mind a gyógyítást szolgálta.

Zsigmond tíz évig tartó magyar királysága után lett választott német-római császár. Uralkodása alatt épült a raguzai rektori palota. Oldalfalán óriási márványlapokon volt olvasható a város története, amelyben Zsigmond neve is bőven szerepelt. Ezeket azonban a Nyugat barátai, a délszlávok a „kultúra jegyében“ a szövegekből kivésték, mint mindent, ami a magyarságra emlékeztetett. A palota oldalától nem messze áll – még ma is – a tenger szabad kereskedelmét hirdető és szimbolizáló, hatalmas, az 1418-1423 évben felállított Roland-szobor.

A hajóraj által biztosított békés légkörbe mind a város, mind a flotta építése lendületesen haladt előre. Ennek láttán Cattaro városa is kérte a királytól a Magyar Birodalomhoz tartozását. A bekebelezést Nagy Lajos természetesen engedélyezte.

Ragusa a magyar időkben oly mértékben gyarapodott, hogy több, a tengervíden, azaz a közeli szárazföld belsejében fekvő községet is meg tudott szerezni Curzola, Brazza és Lesina (ma Korcula, Brac és Hvar) sziget tulajdona mellett. Ezekkel szemben azonban, hatalma tudatában, a város oly dölyfösen kezdett viselkedni, hogy a szigetek panasszal fordultak Zsigmond királyhoz, aki akkor éppen Calais kikötőjében tartózkodott és azt tervezte, hogy hű vitézét, Kusalyi Jakcsi Lászlót Raguzába küldi rendet csinálni. A szigetek panasza kapóra jött és a király ezeket a szigeteket 1416-ban odaajándékozta Jakcsinak, aki később erdélyi vajda is lett. Ez az ajándékozás is egy jele annak az értékes összefonódásnak, amely az ország közepe és a tengeremlék lakossága között mind erőteljesebben kibontakozott.

A tengeremléken mindmáig kimagasló kultúrtörténeti jelentőségű a híres milánói ötvös, Francesco da Mediolano által készített 323 kg. súlyú ezüstkoporsó, amelyet a királyné, Kotromanics Erzsébet ajándékozott Zára városának. A zárai dóm főoltára felett elhelyezett bámulatra méltó műemlék ma is idegenforgalmi látványosság, amelynek eredetét a dél szláv propaganda szemérmesen elhallgatni igyekszik, annak ellenére, hogy a királyné a bosnyák király leánya volt. A történelmileg fontos eseményeket, a királyi hajókat és a tengerészeket, Nagy Lajos címerét ábrázoló domborművekkel díszített koporsót a város védszentjének, Szent Simon hamvainak a megőrzésére ereklyetartóként ajándékozta a kegyes királyné. Az Arbe-sziget (ma Rab) dóm oltárán látható Szent Kristóf ezüsből készült, domborművekkel díszített ereklyetartója, szintén a nagylelkű magyar

királyné ajándéka volt. Az özvegyi sorba jutott királynét 1387 januárjában a Horváthiak lázadása során megfojtották. Holttestét a záraiak drága pénzen kiváltották és a zárai San Grisogono templomban helyezték örök nyugalomra.

Tengerparti kapcsolataink azonban nemcsak magyar-dalmát, hanem fordított viszonylatban is jelentősek és a történelmi kép hű ábrázolásai. Dalmata volt Martinuzzi Fráter György bíboros, esztergomi érsek, Brodarits István püspök, Verancsics Antal történész, esztergomi érsek, Verancsics Fausztusz csanádi püspök, sőt, még a Szegeden, 1740-ben született költő Dugonics András is egy elmagyarosodott dalmát családból származott. Emlékeznünk kell még Giovanni di Dalmatára, aki 1481-ben Mátyás király udvarában dolgozott, továbbá Giacomo Staticora, aki az újvári és váci püspöki palotát, valamint Báthory Miklós püspök megbízásából a váci székesegyházat építette. Giovanni di Trau Mátyás király és Beatrix királyné híres bécsi mellszobrát alkotta. Dalmata származású volt Statileo János veszprémi kanonok és később (Mohács után) erdélyi püspök, diplomata, aki 1528 októberében, az I. Ferenc francia királlyal kötött szerződés megteremtője volt.

A magyar kultúrkörhöz és államisághoz Raguza olyan ragaszkodással tapadt, hogy pl. Mátyás király halálakor európai hírű gyászünnepeket rendezett és Elveo Cerveo költő nemcsak a nagy király emlékezetét, hanem még a Hunyadiak történetét is megírta.

Tengerpartunk török megszállása és Mohács után adriai kapcsolataink sajnálatosan megszakadtak, bár Velence ezt jól kihasználva Szent Márk lobogója alatt szállította az „Egyház leányának“, Franciaországnak a török haderő részére küldött ágyúit és instruktorait, amelyeknek a segítségével a törökök lőttek bennünket, akik a keresztény gondolatot védjük!

Fiumének és kerületének 1779 évi visszakebelezése után ezek a kapcsolatok lassan újjáéledtek. Emiatt ott is, addig el sem képzelhető fejlődés következett be. Lükettető élet indult meg először csak inkább tapogatózva, majd mind gyorsuló irammal. Az ország szíve és a tengerpart közötti kapcsolat a vasút megjelenéséig az úttrendszer kiépítésének köszönheti fejlődését. A „Károly-út“ építése 1727-ben kezdődött és csak 1771-ben fejeződött be. A „József út“ Zenggig 1774-ben, a „Lujza-út“ 1820-ban lett kész.

Rövidre szabott előadásunkban csak a legszűkebb körvonalakban vázolhatjuk tengerpartunknak, de különösen Fiuménknak, becenevén a „Szent Korona Gyöngyének“ a fejlődését. Ez így alakult:

A városban 1793-tól 1915-ig 16 gyár épült: cukor-, bőr-, kötél-, hajó-, sör-, vitoria-vászon-, dohány-, konzerv-, torpedó-, csokoládé- és tengeralttjáró-gyár.

Az oktatás célját a bencés apácák iskoláján kívül 1774 és 1896 között hét tanintézet alapítása szolgálta: a hadi tengerészeti- és a kereskedelmi tengerészeti akadémia, felső leányiskola és főgimnázium. 1885-ben már 50 tanintézet működött a városban.

A szorosan vett kultúrintézmények közül 1790-ben a Gerlóczy, 1805-ben az Adamich és 1893-ban a Helmer és Fellner építész által emelt városi színházat említjük. Ebben az évben épült meg az izraelita imaház is. Az egészségügyi intézmények közül különösen a tengeri forgalom szempontjából jelentős volt az 1833-ban üzembehelyezett – akkor hipermodern – martinasschizzai vesztegintézet, az 1895-ben épített városi vízvezeték és az 1894-ben kapuit megnyitó Ilona-fürdő. Már 1830-ban elkészült az I. Ferencről elnevezett kikötő-kórház. Ennek megnyitása alkalmából Zaitz katonakarmester a világ zeneirodalmának egyetlen „Kórházavató valcer”-ét írta meg, amelyet Ürményi a magyar királyi kormányzónak ajánlott.

A város legszebb épületei közé tartozik – még ma is – a Hauszmann Alajos tervei szerint 1893-ban épített magyar királyi kormányzósági palota, amelyről – és annak remekbeparagott bútorzatáról a délszlávok – sovinizmusuknak megfelelően – levéstek mindent, ami a magyarokra emlékeztet engedett. A nemesfa bútorokról legyalult magyar címerek helyén most vak mezőket tartó angyalokat, bámulhat a látogató. A kikötő és rakpart látképét uralja az „Adria” Magyar Királyi Tengerhajózási Rt. palotája, amely ma a „Jardan” hajózási Rt. vezérigazgatói épülete. Fentebb, a hegyoldalon épült József magyar királyi herceg palotája. Ennek parkjában a herceg áldozatkészségének és tudománytiszteletének a bizonyítékeként európai hírű növényteni kísérleti telep működött.

A lüktető gazdasági és társadalmi élet az irodalomnak és a művészeteknek természetesen kedvezett. A városban gombamódra szaporodott a hírlapok száma, gazdagodtak a könyvtárak. Dudits Andor „Mária Terézia a Szent Korona külön testtévé nyilvánítja Fiumét” című monumentális olajfestménye a városházára került. Az „Adria” Magyar Királyi Tengerhajózási Rt. budapesti vezérigazgatósági palotájának lépcsőházi mennyezetén Lotz Károly: „A tenger apotheózisa” c. óriási freskója ékeskedik még ma is, amelyet csupán az orosz megszállás alatti beázás csúfít el. Basch Árpád illusztrálta Herczeg Ferenc rendkívüli sikert aratott könyvét, a „Szelek szárnyán”-t, amelyben adriai vitorlázó emlékeit írta meg. Szinnyei Oszkár: „Magyar lobogó alatt az Adrián” c. könyvének képeit Győrök Leó, első, igazi tengerfestőnk alkotta. A későbbi holland királyi festővé kinevezett Mendlik Oszkár a Múcsarnokban tüntették ki a magyar-dalmát tengerparton alkotott csodálatos tengerfestményeiért.

Hajóépítőiparunkat 1867-ben csupán 13 hajóépítő telep képviselte. 1893-ban kezdte meg működését, az akkor már európai hírű, kieli Howaldt-gyár, valamint a fiunei „Dokk-vállalat”. 1905-ben indult a Ganz-Danubius európai hírű hajóépítő üzeme. Ennek nagy csatahajók építésére alkalmas súlyját lángeszű hajóépítő mérnökeink, Scharbert Gyula és Ferdinánd Lajos tervezte és építette. Ez tette lehetővé, hogy azon 1911-ben vizrebocsáthatták az oszták-magyar haditengerészet legmodernebb, 1918-ban tragikus véget ért csatahajóját, a „Szent

István“-t. Megjegyezzük, hogy még évtizedünkben is, szakfolyóiratok hátoldalán elhelyezett, öndicsérő és hazug, nagyképű hangon írott reklámokkal úgy hengegtek a dél-szlávok, hogy „mi már 75 éve építünk nagy csatahajókat!“ 1915-ben kezdte meg tevékenységét az „Első Magyar Tengeralttjáró Gyár“, amelynek készítményeit még a dán királyi haditengerészet is vásárolta.

Tengerhajózási vállalatok is napról-napra szaporodtak. I. Ferenc ugyan már 1800-ban kiadta szabadalmi levelét az első magyar tengerhajózási részvénytársaság részére, de a gyakorlatban mégis csak 1843-ban kezdte meg érdemi működését az első magyar tengerhajózási társaság. 1847-ben megkezdődtek a kikötő nagymérvű kiépítési munkálatai. Csúspontjukat 1872-től kezdve érték el. Haynal Antal mérnöki tervei alapján és vezetése alatt a természettől rossz kikötőként teremtett kis halászkikötőből világkikötőt épített az áldozatot nem sajnáló magyar nemzet és annak alkotói géniusza.

Ezzel a magasba szökkenő fejlődéssel párhuzamosan fejlődött tengerhajózásunk is. Egymásután születtek tengerhajózási vállalatok. 1881-ben az „Adria“ Rt. 1884-ben a „Schwarz Lipót és Tsa“, a „Sverljuga és Tsa“, 1888-ban a „Krajacz és Tsa“, 1897-ben a „Magyar Keleti Tengerhajózási Rt.“, 1891-ben a „Magyar-Horvát Tengerhajózási Rt.“, a „Copaitich és Tsa“, továbbá az „Indeficienter“ hajózási vállalat, a „Magyar-Horvát Szabadhajózási Rt.“ és 1907-ben az „Atlantica Rt.“. Ezek bőséges munkaalkalmat nyújtottak az olasz és horvát nyelvű, valamint a mind nagyobb számban jelentkező tengerészpályát választó magyaroknak.

Erőteljesen fejlődő tengerhajózásunk természetesen odavonta a biztosító társaságokat is. Ezekkel karöltve alakult meg az angol Lloyd-hoz hasonló feladat körben és kivitelezésben dolgozó Osztrák-Magyar Veritas intézete, amely a maga nemében első volt a Földközi-tengeren.

A rendelkezésünkre álló rövid idő alatt – sajnos – nem lehetséges a fiúmei kikötő építésének a történetét még csak halvány körvonalaiiban sem ábrázolni. Úgy érzem azonban, hogy egypár jellemző adatot mégis meg kell említenem.

A kikötő hullámgátjai a magyar nemzetnek 25'000 kg. színezüstjébe, az összes kikötői létesítmények 90'000'000 koronába azaz kerekken 30 tonna színaranyba kerültek.

Feltöltésre felhasználtak 22 és félmillió tonna anyagot, 25'000 m<sup>3</sup> cementbetont, a partfalakra 200'000 m<sup>3</sup> mesterséges zömöt, és beépítettek 79'000 m<sup>3</sup> terméskő falazatot. Készítettek 98'000 m<sup>2</sup> kövezetet. Elvégeztek 350'000 kotrást. Beépítettek 1500 cölöpöt és 200 tonna vasanyagot. A kikötő szabad tárolóhelyén 8400 vasúti vagon tárolhatott, a raktárházakban pedig 1000 vagon árut lehetett elhelyezni. A kikötőben egyszerre 170 hajó köthetett ki és művelethezhetett. A kikötői vágányhálózaton 5600 vagon közlekedhetett egyszerre!

A kikötő fejlődését és jelentőségét mutatja, hogy míg 1871-ben 165'000 tonna

áruforgalmat tudtak kimutatni, ez a mennyiség 1913-ban már, 2'100'000 tonnára rugott, ami – szinte hihetetlen! – 1070% növekedésnek felelt meg!

Tengerhajózásunk fejlődésére jellemző, hogy míg 1871-ben 1 gőzös szerepelt a nyilvántartásban, 1891-ben már 38 és 1917-ben már 801 hajót mutatott ki a magyar királyi tengerészeti hatóság évkönyve. Ezek ellátták az áruforgalmat a Földközi-, a Fekete- és az Északi-tenger területén és a dél-merikai forgalmat. Ezen felül 1914-ben megindult az ausztráliai forgalom is. Hajóink látták el a postaszolgálatot Nyugat-Európába és Dél-Amerikába. Személyhajózásunk látta el az Adria egész keleti partjának a személyforgalmát, sőt, még Olaszország felé is tartottak fenn járatokat.

Az első világháború végén a győztesek elvették egész tengerpartunkat az összes, általunk beépített létesítményekkel, összes kereskedelmi és hadihajónkat az azokhoz tartozó összes létesítményekkel. Csupán elvett hajóink értéke 1'000'000 kg. szíнарanyat, azaz kereken 100 vagonnyit tett ki. Mindezt „kárpót-lásként“ kellett adnunk a győzőknek az osztrák-magyar haditengerészet által nekik okozott károk fejében. Igen ám, de! Mivel flotta-állományunknak csupán 20%-a volt magyar, ezért nekünk csupán 200.000 kg. aranyat kellett volna „károkozásunk“ fejében fizetni. Flottánk 48%-a szláv és 14%-a olasz volt. Így nekik, a „fő“ kártokozóknak kellett volna 62%-ot, azaz 620.000 kg-t fizetni. Csakhogy ezt nekik nem kellett kifizetni, sőt, ezt tőlünk kapták meg! *Az egész ügy jellemzően mutatja, hogy a Nyugat milyen eszközöket használt a magyarság megsemmisítésére.*

Rajongva szeretett tengerünkről még sok-sok mindent mondhatnánk. A „Nadajade“ hajóval tartott két tengerkutató expedíciónk dr. Leidenfrost Gyula vezetése alatt még új állatfajt is felfedezett az Adria mélyén. Meg kell jegyezzük, hogy ezt a teljesítményünket is elhallgatta a Magyar Tudományos Akadémia a nemzetközi felmérés elől. Így eredményeinkkel a horvátok, a csehszlovákok és az osztrákok dicsekedhettek. Tengerészeti-, vám-, pénzügyi- és igazságügyi-hatóságaink részére épített korszerű és minden tekintetben időtálló épületeink még ma is fennállanak és működésképesek.

Egykori tengerünket és annak partjait a mai, nagymérvű idegenforgalom keretében számos honfitársunk látogatja. Rendkívül fontos lenne, hogy ők, szülők és gyerekeik meghatva gondoljanak apáikra és nagyapáikra, akiknek áldozatkészsége minden ott található értéket teremtett.

Emlékezésünket az Adriáról és a tengervidékéről ezzel befejeztük. Egy mai Nestor-krónika nem fogja tudni rólunk – mint az egykori avarokról – elmondani, hogy nyomtalanul eltűntünk. Nyomaink, kultúrhatásunk, anyagi és szellemi értékeink ottmaradva a partokon és mélybe süllyedt hajóink halott tengerészeink őrizetében – minden elhallgató szláv igyekezet ellenére – örök emléket állítanak nekünk. Tudjuk, hogy csak az hal meg, akit elfelejtene. Senki sem veheti tehát

rossznéven tölünk, ha emlékezünk Leidenfrost Gyula „legkeserűbb tengerére“, mint ahogy senkinek sincsen joga szidalmazni a fájdalomtól vonagló testet, ha lecsonkolt tagja után visszasír...

A magyar tengerészet szerény krónikásának nem marad más hátra, minthogy Reményik Sándor „Mohács után“ című versének utolsó soraival búcsuzzék:

„S ki éjjben születik majd, mit csináljon?  
Dolgozzék, imádkozzék, türjön, várjon,  
S a sírba is reménysugárral szálljon,  
ha könnyel szózott kenyerét megette.

Mert változnak a csillagok felette“

*Megjegyzés: Adriai történetünknek több, mint ezer emléktárgyát mutatja be a Komáromi Klapka György Múzeum „Juba Ferenc“ Magyar Tengerészeti Gyűjteménye azoknak, akik nemzetünk igaz történelme iránt érdeklődést mutatnak.*

*Szerkesztő: A teljes gyűjteményt Juba Ferenc adta szülővárosának, ahol költéségére föllállította a magyar tengerész emlékművét.*



*Dr. med. univ. és dr. jur. vitéz **Juba Ferencz** tengerészkapitány, a Nemzetközi Orvostörténeti és a Nemzetközi Hajózástörténeti Társaság tagja, mindkét Komárom díszpolgára, a nevét viselő komáromi Magyar Tengerészeti Gyűjtemény létrehozója, a Templomos és a Szent Lázár Lovagrend tagja, a ZMTE ausztriai alelnöke, örökös dísztagja és Tudományos Tanácsának tagja*



## FELHASZNÁLT ÉS VONATKOZÓ IRODALOM

- A Tenger. A Magyar Adria Egyesület közlönye. Különböző évfolyamok 1911-1944
- Brunner Vilmos*: A magyar tengeri közlekedés fejlődése és szerepe Magyarország gazdasági életében. Doktori értekezés, 1931
- vitéz Bornemisza Félix és Bartos Dezső*: Magyarország és a Tengerhajózás. A Kikötő-Tengerhajózás kiadása. Budapest, 1942
- Csobánczi Elemér*: Horvát-magyar kapcsolatok. Szerző kiadása. P.O.B. 370. Marickville. NSW. 2204. Australia
- Csihák György*: (szerk.): Magyar Történelmi Tanulmányok. I. Zürich, 1993. ISBN 1217 4629
- Gonda Béla*: A magyar tengerészet és a fiumei kikötő. Budapest. Pátria nyomda, 1906
- Hermann Egyed*: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. Auróra-könyvek. München, 1973
- Hóman Bálint-Szegfű Gyula*: Magyar Történet. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. I-V. kötet
- Horvát Jenő*: A magyar kormány adriai politikája 1848-1849. Budapest. A Magyar Adria Egyesület kiadása, 1927
- Juba Ferenc*: A magyar tengerészet nagyjai. Kaposvár. Kaposvári Nyomda Kft, 1995
- Juba Ferenc*: A magyar tengeri hajózás múltja képekben. Szerző kiadása. München-Bécs, 1983
- Kádár Ferenc*: A magyar kereskedelmi hajózás története. Gépipari Tudományos Egyesület kiadása, 1968
- Komoróczy György*: A kereskedelem és ipar Szent István korában. Kiadó: Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, 1938
- Leidenfrost Gyula*: Késérő tenger. Budapest. Franklin Társulat. Magyar Földrajzi Társulat könyvtára
- Leidenfrost Gyula*: Kék Adria. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, ISBN 23 605
- Dr. Márki Sándor*: Magyar uralom az Adrián. A Magyar Adria Egyesület könyvtára. I. sorozat. 6. füzet
- Miklós Zoltán*: A magyar király tengeri hajóhada a középkorban. Budapest. Pallas Lexikon
- Szalai Béla*: A fiumei vasút keletkezése. Budapest, 1928. „Élet” Irodalmi és Nyomda Rt.
- Dr. Sziklay János és Dr. Borovszky Samu*: Magyarország városai és vármegyéi. Fiume és a Magyar-Horvát tengerpart. Budapest, Apollo Rt.
- Wenczel Gusztáv*: A Frangepánok Magyarország történetében I-II. Századok. 1890 évf. 193-310. old.
- Dr. Wilczek Ede*: Magyar tengerészet az Anjou korban. Századok. 1895 évf. III, IV, V., VI. füzet

Szekeres István (Budakalász)

## A HUNG-FÁN – ÉS LEGRÉGEBBI NÉPNEVEINK\*

**A** Kelet-ázsiai Szélrózsa jeltörténeti feltárása után a kínai régiségben is keresni kezdtük valamilyen írott formában feljegyzett változatát. Hát-ha újabb, ismeretlen összefüggések tárulnak fel előttünk.

Részletes leírását az ókori kínai filozófiában „Hung-fan” néven, Henri Maspero „Az ókori Kína” c. könyvében<sup>1</sup> találtuk meg. Az eredeti leírás a Su king egyik szerzőjétől származik. A mű száz darabból állt, s a hagyomány Konfuciusznak (Kung-fu-ce – Kr.e. 551–479) tulajdonítja összegyűjtését.

„A Jao tien szerzője pedig, az ősidők két szent császára, Jao és Sun portréjának megrajzolása közben úgy mutatja be az elsőt, mint aki kiterjesztvén erényét pusztán ezáltal átalakítja a világot, a másikat pedig mint aki állandó gondban van afelől, hogyan válassza meg az alkalmas időt és helyet avégből, hogy ’egyezzék az éggel’, azaz hogy ne támadjon ellentmondás tettei és a természeti világ jelenségei közt.

Ilyen módon létrejött a királyi hatalom, a király erényének mind politikai, mind természet fölötti szempontú elmélete. Mindezeket a kissé szétszóró elképzeléseket valószínűleg a 8. században összeszedték és rendszerezték egy nevezetes traktátusban, a *Nagy Szabályban*, a *Hung-fan-ban*, amelyben egy névtelen szerző megkísérli a különböző értékek numerikus kategóriákba való rendezését és osztályozását, valamint az ember, különösképpen pedig a király helyének a világban való meghatározását. A benne kifejtett elmélet Nagy Jü oltalma alá van helyezve, ugyanis ’A kilences felosztású nagy terv’-ből származik, amelyet az ég adott a szent császárnak, amikor levezette a kiáradt vizeket; Jü azután továbbadta leszármazottainak, a Hiáknak. Azok a Jineknek, ez utóbbi utolsó királyának fivére, Ki ura pedig elmondotta Wu királynak, a Csou uralkodóház alapítójának. Az elmélet alapja egyrészt a világmindenség és az ember szembeállítása, másrészt pedig egymásnak való pontos megfelelésük. A világmindenség, az érzékelhető világ az öt elemnek (wu hing), a víznek, tűznek, fának, fémnek, földnek köszönhető. Ezek nem metafizikai entitások, sem nem erők vagy potenciák, hanem egyszerűen az öt valóságos anyag, amelyek e neveket viselik, s amelyeknek fizikai tulajdonságaik vannak. A víz folyik és lefelé halad, a tűz ég és felszáll, a fa görbe és egyenes, a fém nyújtható, a föld lehetővé teszi a vetést és aratást, s e tulajdonságok hozzák létre az ízeket: ami folyik és lefelé halad, hozza létre a sósat, ami ég és felszáll, hozza létre a keserűt stb. Az öt elem működése

\* 2005-ben javított változat. Szerk.

létezhetett. Egy egykorú szöveg, úgy tűnik, arra utal, hogy működésükben egymásra következnek, miközben egyik legyőzi a másikat. A Hung-fan más sorrendet ad, kettesével állítva szembe egymással a nekik megfelelő égtájakat: Észak (víz), Dél (tűz), Kelet (fa), Nyugat (fém), s a Középpel (Föld) végzi. Működésüket tehát úgy képzeltek, hogy végtelen mozgásban következtek váltakozva egymásra. Egyik elméletben sem hatolnak azonban egymásba, s nem is keverednek.”

Az idézetből kitűnik:

1. A „több féle elmélet” közül „a Hung-fan más sorrendet ad, kettesével állítva szembe egymással a nekik megfelelő égtájakat.”

2. Leírása egyezik a Kelet-ázsiai Szélrózsával, a tájolt teknős és a nyíl-vesszőhöz rendelt fogalmak jelentéseivel, amelyekből négy az ordosi hun aranykoronán is rajta van. Megkülönböztető fontosságát jelzi, hogy hét ideogrammanak betűjelként is biztosította jelenlétét a nikolsburgi ábécében alkotója, így az nem csak írástörténeti, hanem tudatos kultúrtörténeti alkotás!

3. A ’hung’ egyezik **Hungária**<sup>2</sup> országnevünk **hung** szótövével, amelyhez **-ár** és **-ia** képző járt. A Hung-fan és népünk közt valamilyen összefüggés nyilvánvaló.

Az első kérdésünk: milyen összefüggés? Vagy csak azonos hangzású szavak véletlen egybeesése? Mit jelent a „Hung-fán”?

Nyelvészeink *Ungarn*, *Hongrie*, *Węgry* országnevünket a török *o n o γ u r* (tíz törzs) népnévből vezetik le azzal, hogy a magyarokra – mint utódnépre – a név az onoguroktól „visszamaradt”.

„Etimológiailag összetartozik a német *Ungarn*, a francia *Hongrie*, a lengyel *Węgry* (> orosz *Венгрия*) stb. országnévvel. Tövében a török *onoγur* (tkp. ’tíz törzs’) népnév rejlik, az tehát, amelyből a magyar *ugor*<sup>3</sup> is származik.” (Kiss Lajos I. 615) S mivel az *Ungarn* magánhangzóval kezdődött, a franciák egy H-betűt írtak elé.

**Csakhogy!** – a Hungária ’hung’ szótöve előfordult Hungh „nemzetségnévként” [1361: ÁUÓ. 1: 42], helynévként pedig Hunguar (1150 k. /13-14. sz.), H.n.k.b.r (1154) (Hungvár) alakban. A Dombrádba olvadt Óntelek neve is Hunghtelek [1446: Csánki 1: 552] volt. (Kiss Lajos II. 705)

Vajdahunyad neve: „1265: **Hungnod**” (Hungnogy > Hungnagy) volt. A ’nod (nogy) > nad (nagy)’ utótagnak ’vezető, magas rangú, tekintélyes, hatalommal rendelkező’ jelentése van: *Hadnagy*. A ’nagy’ írásmódjára: Nagybossány: „1408: *Nadbassan*”. Hunyad (megye) neve: „1276: Hunod”. (Kiss Lajos: II. 723) Az ’ny’ hangot ’n’ betűvel és ’gn’ betűkapcsolással is jelölték. A „Hungnod” –ban az **n** és a **gn** is előfordult. Ez hatalmi szerepvesztése után zavart okozott az írásmód és értelmezés között, mivel a ’gy’ hangot (többnyire) ’g’ betűvel jelölték, nem ’d’ –vel. Csak a Hungnagy „nagy” címe hagyo-

mányozódott tovább az analóg jelentésű (szláv) „**vajda**” ’hadvezér, parancsnok, tartományi főnök’ elnevezésben. Vö.: **vajda**: „1200: „Eth voywoda et comite Albe Transsiluane” Valamint (!!!): „1222/1550: *Voyanoda*” (TESz)

Kiss Lajos Bánffyhunrad és *Hunyad vármegye* névéhez: „[1522: *Banfy Hwnyadya*: BánffyOkl. 2: de I. 1332—1337: *Hunak, Hunad*: Györffy 1: 626 is]”, és az alapjául szolgáló „1213/1550: *Honod* szn. (VárReg. 386)” személynévet adja meg. Mi a *Hunod* (*u* > *o*) *Honod* névben a torlódó ’**gn**’ más-salhangzók „kiesését” látjuk bizonyítva.

Miként a Hungnod helynévben a szóközi **ng** az azt követő **n** hang hatására **ny** hanggá változott. Névtörténeti összefüggéseiben úgy látjuk, hogy a ’hung’ szó eleji ’h’ hangja „lekopott”: ’(h)ung’. „[1222/1550: *Vnga* : VárReg. 245.]. (Kiss L. II. 278) > Onga. A név alapja nem az ótörök *oŋa* ’könnyű, mozgékony’, hanem az Ung + a képző.

U > o (és nem o > u) hangváltozás történt. Valamint Hungvár > Ungvár. Az ’ung’ az ’n’ kiesésével tovább rövidült ’ug’ –ra: Ug > Ukk, Ugra, stb. A szóvégi ’g’ lekopásával: „1225: *Vnd*” > Und. (Kiss I. 704) **De** – **Úny** esetében a vég-hangzó ’g’, majd a szókezdő ’h’ kopott le: „[1262: *Hun* : Györffy 2: 316; 1400/1412: *Wn*” (Kiss L. II. 705) Un > Úny, n > ny hangváltozás történt.

Egyáltalán nem „kétes hitelű” a Hungh „nemzetségnév”, ami – szerintünk – népnév! Kizárható, hogy eleink a francia és latin évkönyvek írásmódja nyomán (nagyjából a ’jó’ folyónevekkel „lefedett” területen) rendre Hungvár, Hungtelek, Hungnod, stb. településneveket alkottak volna. A fordítottjára cáfolhatatlan bizonyítékok ’Hung’-ból származó névadataink.

**Összefoglalva:** Az *Ung* a *Hung* rövidült változata, ahol a szókezdő ’h’ lekopott. *Hungvár* > *Ungvár*. Az ’*Ung*’ pedig tovább rövidült ’*Ug*’ –ra. Ebből származik az *Ung* eredőágának ukrán kicsinyítő képzős *Uzsok* neve is. A *hung* > *ung* -ből tovább rövidült *ug* változatok már tömegesen fordulnak elő személynévből keletkezett helynevekként: **Biharugra** (1214/1550: *Vgra*); **Ugocsa** (1150 k./13-14. sz. *Vgosam* latin tárgyeset) 1247 k.: *vgocha* szn.); **Ugod** (1275: *Vgud*) (vö. még: Ugron ~ Ugrin~ Uhrin = ’magyar ember’); **Tiszaug** (1330: *Ugh iuxta Tychiam*, és 1075/+1124/ +1217: *huger* (= Ug-ér); **Ukk** (*Vk, Vck*, vö. 1282/1411: *Wg* személynév); **Uherské Hradište, Uherský Brod**, stb.

A *Hung* szóvégi **g** hangjának „kopásával” rövidült a *Hungnod* -ból a *Hunod* is. A helynévi példasorozatból látható (és belátható) a *Hung* > *Ung* > *Ug*, valamint a *Hung* > *Hun* > *Un* rövidülés, mert az „1262: *Hun*” is tovább rövidült 1400/1412: *Un*, > *Úny* –ra. (Kiss Lajos 705) Miként a hunokat ugyanilyen rövidült változatban „*unni*” –nak is hívták. A fenti helynévi példákból kitűnik, hogy a szláv alakok az **ug** (> **uh** > uhor; > **og** > oger) rövidült változathoz jöttek létre, miként a legjelentősebb magyar nyelvű „elhasonulás” is: „[1268: *Vc, Vck*: ÁUO. 8: 210].” (Kiss Lajos II. **Ukk**, 703)

Vessünk egy pillantást szláv neveinkre:

„E népnév valószínűleg már *\*ongur* alakban került a szláv nyelvekbe; ennek fejleményei pl.: szb.-hv. *Ugar, Ugrin* fn., *úgarski* mn.; szln. *Oger* fn., *ogrski* mn.; cseh *Uher* fn., *uherský* mn.; le. *Węgier* fn. *węgieski* mn.; or. R. *угрин* fn., R. *угорски* mn.: ’magyar’.” Továbbá:

„A szó a szlávorságból terjedt tovább – igen korán, még az eredeti nasallal – nyugatra; vö. pl.: k. gör. *Ογγροι*; k- lat. *Ungari, Ungri, Hungari*; ném. *Ungar*; fr. *Hongrois*.”(TESz)

**Hol** van a bizonyíték? hogy *\*ongur* alakban került a szláv nyelvekbe, amikor mind ’ug’ –töví, amelyekből hiányzik az ’n’ nazális! Mégis nazálissal adták tovább nyugatra? Szláv neveinkből látjuk, hogy a legrövidebb (legkésőbbi?) **’ug’** (> **uh** ~ **uzs**; > **og**) változat került a szláv nyelvekbe. Az *\*ongur* nazálissal hogy adhatták tovább, ha elő sem fordult náluk?

E rövid kitérő után térjünk vissza a ’Hung-fán’-hoz, amely csak az egyik sajátosság, „tájolt” elmélet a többi (tájolatlan) mellett. Nem egyezik a kínai Pa-kua szélrózsával, mert ott a kínai ’folyóvíz’ nyugaton van, a ’tűz’ pedig keleten. A szibériai folyamokat tápláló, északi folyók messze voltak, s így közömbösek a korabeli Kína népességszociális helyzetére. Ebből következne, hogy a Hung-fán nem is kínai. Vagy ha igen, annak a közös kultúrkörből adódó hun átvétele. Abban joggal kételkedhetünk és kizárhatjuk, hogy egy filozófia rendszerének nevéből nép és településnevek származzanak, miként kizárhatjuk azt is, hogy a nyugat-európai évkönyvekben előforduló Hung és Ung -töví személynevek nyomán hazánkban (utólag) településnevek jöttek létre. A települések jelentős részben tulajdonosairól, vagy néphez tartozásukról kapták nevüket. Pld: Hungvár.

A kínai hagyomány a „kilences felosztású nagy terv”, az „öt elem” bölcselétének eredetét a Hiák őseihez vezeti vissza. S itt – az ősidők államszervező *Jao* császár neve nyomán – egy felettébb érdekes nyelvi és történeti összefüggés lehetősége bontakozik ki előttünk, amennyiben az ókínai ’jó’ egykor ’jao’ volt. Az ő, majd ómagyar melléknévi ’jó’ – szintén jau ~ jaß, (és) (vagy) jou ~ joß volt.<sup>4</sup> Véletlen egybeesés? A kínai ’jó’ „birtokolni” jelentés is egyezik „jószág”<sup>5</sup> szavunk ’jó’ tövével.

A kínai bölcsélet szerint az ősi öt elem mintájára az erkölcsi világ is öt alapelven nyugszik, amely tevékenységek: „a mozdulat, a beszéd, a látás, a hallás, a gondolat. Ugyanúgy, ahogy az elemeknek, a tevékenységeknek is megvannak a maguk tulajdonságai: „A mozdulat tiszteletteljes, a beszéd ésszerű, a látás világos, a hallás éles, a gondolat átható”, stb.

Ezek után joggal felmerül a kérdés: amennyiben az öt elem bölcselete része volt műveltségünknek, valamilyen maradványának létezni kell a szólások vagy közmondások szintjén mai nyelvhasználatunkban is, nem csak ideográfikus múltú betűjeleinkben. És valóban:

„Tűz és víz.” „Tűz, víz nem ellenkezik úgy egymással, mint...” „Mintha vizet égetnénk.” „Elöl tűz, hátul víz.” „Fából vaskarika.” Nem hatolnak egymásba, nem is keverednek.

Az sem véletlen, hogy három (!!!) Sajó (’só-jó: sófolyó’) nevű folyónk van. Legnagyobb a Felvidékről folyik a Tiszába, szlovák átvételű neve: *Slaná*, ’sós folyó’. Erdélyben az egyik Sajó az Iza, másik a Szamos baloldali mellékveze. Egyiknek sem sós a vize! Csak a Hung-fán filozófiában: „ami folyik és lefelé halad, hozza létre a sósat”. Mindhárom a Mezőségtől (Csigla-mezőtől) északra van. (!) Évezredek mélységéből egy európaizálódott kultúrában – ennél több nem is várható.

Tőkei Ferenc a kínai filozófia keretében foglalkozott a „Hung-fan” -nal.<sup>6</sup>

„A Su king hitelesnek tartott fejezetei közül a legérdekesebb a Hung-fan (A nagy szabály) című, amelyet sokan a legrégebb kínai filozófiai traktátusnak tartanak.

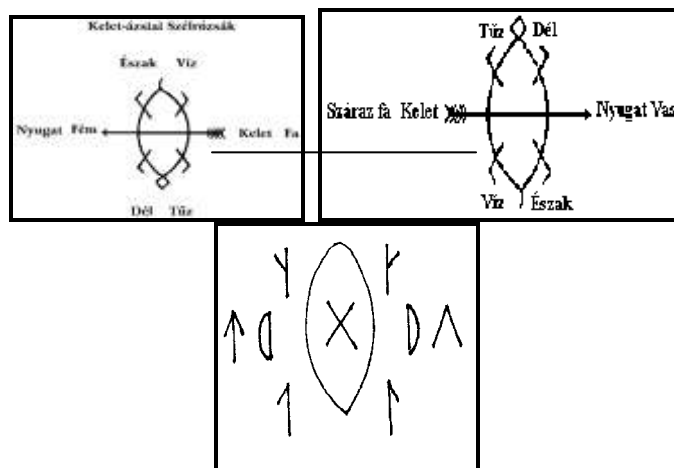
H. Maspero a Kr.e. 8. századra teszi (La Chine antique. Páris 1955, 362), mások, például Feng Ju-lan, a Csou-kor végére (Fung Ju-lan, A history of Chinese Philosophy I. 1953. 159-163). E nagy véleményeltérés oka az, hogy a műnek egyfelől igen archaikus a nyelvezete, (Karlgrén is hiteles fejezetnek tartja), másfelől meglehetősen bonyolult rendszerezést találunk benne, amely a Kr.e. 8. században valóban elképzelhetetlen még. Nézetünk szerint a Hung-fan korát az említett határok közt kell keresnünk, ennél pontosabb datálása azonban korai volna.

A kis mű legfőbb érdekessége az öt elem (wu hing) elmélete, amely szerint az öt elemből álló világmindenségnek megfelel az ember erkölcsi világa, az öt elemmel párhuzamos az ember világában az öt tevékenység és így tovább. Kiindulópontjában ez az elmélet a világ megmagyarázásának naiv-materialista kísérlete lehetett, s ezt értékelnünk kell benne. Ugyanakkor azonban ékes példáját nyújtja annak, hogy a kínai filozófiában hogyan végződik kudarccal a filozófiának a vallástól való elszakadási kísérlete. Az öt elem elmélete a Nagy Szabály „kilencedik cikkelyének” részeként az Úrtól (ti) származik, isteni kinyilatkoztatás.” Továbbá:

„Először, az öt elem. Első a víz, a második a tűz, a harmadik a fa, a negyedik a fém, az ötödik a föld. A víz nedvesít és lefelé törekszik, a tűz éget és felfelé törekszik, a fa meghajlik és kiegyenesedik, a fém engedelmeskedik és átalakul, a föld befogadja a magot és aratást nyújt. Az öntöző és leszálló teremti a sósat, az égető és felszálló teremti a keserűt, a meghajló és kiegyenesedő teremti a savanyút, az engedelmeskedő és átalakuló teremti a fanyart\*, a magot befogadó és aratást nyújtó teremti az édeset.”

\* Attól tartok, ez fordítási hiba. A kínaiak szerint az ötödik íz a csípős. Szerk.

Tőkei az elemek égtájakhoz rendeléséről nem tesz említést. De mit is jelent a Hung-fan? Induljunk ki abból, amit a forrásadatokból látunk:



### A NAGY SZABÁLY SU KING, HUNG-FAN 書經，洪範

A **Su** 書 (írás), **king** 經 (kánon). (Írások könyve) A „fejére állított” Hung-fan egy nyílvevővel átfűrt teknős, amelyhez égtájak szerint tájolt fogalmak tartoznak. A normál helyzetű változatból származnak a tájolt fogalmak hun ideogramái.

A címadó egyik írásjegy: B. Karlgren 1957, No. **1182o**. \*g’ung / yung / hung inundation (Shī); great, greatly”

洪

Jelentése: ’árvíz, nagy, nagyon’. Az összetett írásjegy baloldalán felül a jég, alatta a folyóvíz gyökjelét látjuk. A jobboldali írásjegy: **1182c**. „join the hands”, azaz: ’kezek egyesítése’. Olyan „nagy” fogalmat fejez ki, amit a megáradt folyó nagy vizével s az összefogással, az árvízvédelemmel hasonlít. A **fán** írásjegy

範

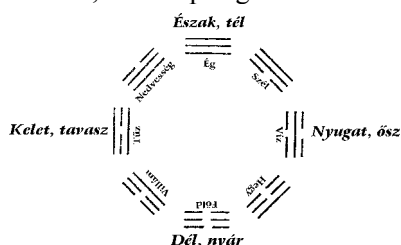
rajzához fűződő jelentések: „példa, minta: 典范 modell; szabály, szokás: 规范 standard; kerete valaminek”.



A **Hung-fán** olvasata: „nagy szabály”, – de mégsem egyező „szemlélete” a Kelet-ázsiai Szélrózsza tájolt ideogrammai által (is) megjelenített Hung-fánnal, mert a teknőst átfúró nyíl olyan militáns, militáris sajátságot hordozó összetevő, ami a Hung-fán írásjegyéből és szöveges leírásából is hiányzik!

Annál több köze van az 防 洪 árvíz, áradás, árvízvédelem kapcsán a legendás történetéhez: „A benne kifejtett elmélet Nagy Jü oltalma alá van helyezve, ugyanis 'A kilences felosztású nagy terv'-ből származik, amelyet az ég adott a szent császárnak, amikor levezette a kiáradt vizeket; Jü azután továbbadta azt leszármazottainak, a Hiáknak.”

A „perdöntő” eltérés az, hogy a kínai Pa-kua szélrózsza szemlélete szerint a 'víz' nyugaton, a 'tűz' keleten, a 'föld' pedig délen van!




A teknőssel ábrázolt Hung-fán szélrózsában a 'víz' északon, a 'tűz' délen, a 'föld' pedig középen van. Ezért a „többféle elmélet” közül a tájolt teknőssel és nyílvezzővel megjelenített Hung-fán az elmélet hun változata, ami nem más, mint a hun (Hiung-nu) szélrózsza. A „militáns” nyílvezző rámutat, hogy ezirányban is kutakodnunk kell, mert a szélrózsában megjelenő bölcsellettörténeti tartalmán kívül is láthatóan fontos üzenete van.

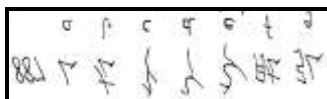
A nyílnak (vagy) íjnak az ember rajzával együtt a kínai írástörténetben jól meghatározott jelentései vannak. Az ember 夫 és 弓 íj rajza: 𠂔 'barbár'.<sup>7</sup> (Karlgren 1957, No. 551 a—c)













„S még beszédesebb a 𠂔 ji írásjegy, amelynek Jin-kori formája 𠂔 „nyilat és embert”, Csou-kori 𠂔 alakja nyilat és sebesüléssel kapcsolatba hozható „kötést” ábrázolhatott, s a '(keleti)barbár' terminusává vált;” (Ecsedy 1987, 267) Bernhard Karlgren (az „Easy lessons in chinese writing” c. könyvében) az íjjal kapcsolatosan írja: „57 a. yi 'barbarian'. From 37. 'man' and 57. 'bow'.” Tehát az ember íjjal és nyíllal rajzolt összetétele egyaránt helyes, mert egyazon fegyver részeit alkotják. A kínaiak a hunokat „északi barbár”-nak (is) hívták.

Előfordul még a „hung” Karlgren 1957, No. 887g jeleként<sup>8</sup>, ahol a kar mellett az íj a másik összetevő: ugyanezt látjuk a 887b rajzon is, ahol a kar mellett az íj

régibb rajzát látjuk, amely a székely-hun ábécé akrofonias **i**  hangértékű jele.



„Az eredeti ábra egy rajza a karnak – **f** Id. kar (különösen a felső kar könyöktől vállig). **g** \*h u n g óriási, hatalmas, nagy; kitágít, növel”. Az íj kihúzása (tágítása) lövéskor a kar nagy erőfeszítésébe került. A ’b’ jegyek rajza megfelel a ’g’ rajznak, ahol a könyök jobboldali rajza mellett az íj „modern” rajza látható. A ’nagy’ fogalom jelölésére még több (egyszerűbb rajzú) jegy is van a kínai írástörténetben. Pl.: Karlgren 1957, No. 317 ; No. 999 ; No. 1218i ; vagy:  (No. 1218h, 598k).


A *hung* (nagy) fogalmának jelölésére nem a ’kar és íj’ rajzából álló  „militáns” írásjegyet használták, hanem az árvízre, az árvízvédelemre utaló  írásjegyet. Ugyanez a helyzet a ’szabály’  írásjegyével is, amelynek szintén van más változata a kínai írástörténetben. Például: *cs’eng程 szabály*. (Nagy Bálint 391) Van egy másik „fan” is, amelynek jelentése megfelelne a „kínai” teknős (fordított) helyzetének: *fán*  ’szemben, fordított helyzetben’; vagy: *fán*  ’mintha, példa’. (Nagy B. 392) Ez esetben e „másik” ’Hung-fán’ jegyeinek  jelentése ’Hung példa’, vagy: ’Hung fordított’ volna.

Ez utóbbit azért említjük így, mert Cey-Bert Róbert szíves közlése szerint a hunok (hiung-nu-k) vezértörzsének neve (egy időben) **Hung** volt. Ezért is, de a teknős nyílvevessző-szimbóluma okán is meg kell vizsgálnunk a **’hung’** szó (szavak!) mibenlétét. Lehetséges valamilyen összefüggés az **íj** és a **hung** szavak között? És ha lehet – milyen?

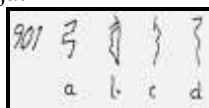
A kínai „öt elem elmélete” csupán a Hung-fántól kapta – épp a teljesség okán – az öt elem elméletének változatait összefoglaló címét, miként Maspero írja:

„Mindezeket a kissé szétszórt elképzeléseket valószínűleg a 8. században összeszedték és rendszerezték egy nevezetes traktátusban, a Nagy Szabályban, a Hung-fan-ban, amelyben egy névtelen szerző megkísérli a különböző értékek numerikus kategóriákba való rendezését és osztályozását, valamint az ember, különösképpen pedig a király helyének a világban való meghatározását.” Továbbá:

„A Hung-fan más sorrendet ad, kettesével állítva szembe egymással a nekik megfelelő égtájakat: Észak (víz), Dél (tűz), Kelet (fa), Nyugat (fém), s Középpel (föld) végzi.”

A Hung-fan tehát más! Eltér a többi kínai változattól. A  ’hung’ jegyének nem sok köze lehet régmúltú népmeneinkhöz, ha csak nem a „közös ős” (ural-

kodó) „Nagy Jü” személyére megy vissza. Egy filozófia nevéből népnévet még soha nem alkottak. A ’hung’ népből származó uralkodótól viszont származhat egy filozófia neve. Ezért meg kell vizsgálnunk: Lehetséges a ’hung’ nevet a militáns, nyíllal jelölt teknős szemléletével interpretálni? Mert egy másik ’hung’ összetételben: 弓 (Karlgrén 1957, No. 887g) ott látjuk a hunok fő fegyverét (Karlgrén 1957, No. 901), az íjat<sup>9</sup>



„901 a—d. \*kiüŋg / kiüŋg / kung egy íj; egy hosszúság méret (mérték). b. is Yin csont, c. is Yin csont, d. is Chou I. Az ábra egy rajz.” (Eleink nyíllövessel osztották fel egymás közt a legelőt, a földet.)

A hunok hosszú időn át kínai szomszédságban éltek, így az íj egyik megnevezése (több jövevényszóunk bizonyítja) az általuk létrehozott birodalmi konglomerátumban – kínai (is) lehetett. A kérdés az, hogy az íj, mint a hunokra jellemző, meghatározó fegyver, **hung** (íjas) néven lehetett törzs, és (ebből általánosított) népnév?

A kínai írásban kb. Kr.u. 600 óta tudják rögzíteni fonetikai elemek („gyökök”) segítségével a kiejtést. Az azt megelőző korok nyelvét a szavak (és hangok) hangtörténeti rekonstruálásával próbálják (próbálták) megállapítani. Ennek ellenére, sokszor még a sinológusok közt sincs teljes egyetértés az ókorban leírt kínai szavak kiejtésében.

Lehetséges a kiüŋg > kung > hung, k > h kezdőhang-változás? S ha igen, a kérdés az, – hogy nyelvünkben, vagy a kínai nyelvben ment (mehetett) végbe? Ámbár – a kínaiak így soha nem hívtak minket. Önelnevezés ettől még lehetett.

Nyelvünkben az egyik megállapított hangtörténeti jelenség, a k > h hangváltkozás. (Vö.: \*kala > hala > hal; vagy hangátvetéssel: kroát > horvát.) A kung > hung hangváltkozás nyelvünk természete szerint minden nehézség nélkül lehetséges. De a kung már a szó mai, Mandarin tónusú kiejtése. Nekünk pedig időrendben az archaikus kiüŋg szót kell vizsgálatunk tárgyává tenni.

Nyelvünk főleg szókezdőként nem kedveli a mássalhangzó torlódást, ezért (jövevényszavakban) az egyiket elhagyja, nem ejti, pl.: hvala > hála. Vagy hangátvetéssel az egyik mássalhangzót „áthelyezi”: szlama > szalma, stb. Így a kiüŋg > kung, s a kung > hung (k > h) hangváltkozás nyelvünkben is lehetséges. Hangtörténeti nehézségek nincsenek.

Maradva még a kiüŋg > hung, (íj) szónál: – (hun) hung + -er: hunger: ’íjas (férfi)’, amely szó -ar > -ár képzővel: hungár: ’íjas, íjász (nép)’; hungár + ia = **Hungária**: ’íjas (íjász) nép országa’. (Vö.: bulya (összezavar, összekever) + -r = bulgár (keverék nép) + ia = **Bulgária**: ’keverék nép országa’.)

A „hungár” (íjas, íjász) életmódra vonatkozó megnevezés.

Közismertek az idegen nyelvekből származó önelnevezések, amelyek majdnem minden esetben egy nép történeti kialakulása folyamán jöttek létre: rusz (orosz), frank – francia, stb.

A hunok is nagy valószínűséggel íjász életmódjukról, abban való különleges jártaságukról kaphatták önelnevezésüket. Történeti folyamata már a szikla-rajzokon végigkísérhető. A **hung** -ből rövidüléssel jött létre – a **hun(g)**, és az (h)**ung** változat, amely **ng > g** hangváltozással tovább rövidült **ug** -ra. A **hun(g)** is (h)**un** -ra. (vö.: unni, unnoi.) Hazánkban, a Kárpát-medencében – helységneveinkben – szinte mindegyik változat jelen van! E rövidülések térben és időben, egymástól függetlenül, több helyen is végbemehettek. A **hun** már Kínában.

A **hung** elnevezésre utalnak a régészeti leletek nyílhegy ideogrammai a csatatesteken, és Mao-tun hivatkozása is a kínai uralkodónak (állítólag Kr.e. 177-ben) küldött levelében:

„Ezek most mind hunok, s valamennyi ifjesítő nép egyesült.” (Németh 40)

A 'hun' népnév eredetére több elképzelés látott napvilágot. Egyik az, hogy a 'kun' népnévvel azonos szóból származik. (Csakhogy a kunok kipszakos török nyelvet beszéltek.) A másik pedig, hogy a török *kün* ~ *gün* (Nap) szónak a változata.

Érdy Miklós 1988-ban a ZMTE Londoni Őstörténeti Találkozóján két ujjur nyelvű történeti munkát ismertetett.<sup>10</sup> Az egyik: Kurban Koday: „Ulusal tarihimiznin ana hatleri” (Nemzeti történelmünk fő vonala) c. munkája. Először ebből idézünk részleteket:

„A vereség után a magyarok összefogtak és az egyesülés útjára léptek. Géza kán, az Árpád törzsből, maga mögé állította a magyarokat és abban a helyzetben mindazokat, akik uralma alatt voltak, a kereszténységre térítette. Géza Kán fia, István kán, apját követte e téren és az összes magyart katolikus-kereszténnyé tette. A magyarokat egy államszervezetbe és egy vallásba kötve, azokat egy erőteljes nemzetté tette. Ennek a szolgálatnak az elismerésére az 1000. évben a pápa a legnagyobb elismerésről biztosította. Ezzel az eseménnyel a magyarok az európai népek katolikus családjához kapcsolódtak. A mai Magyarisztán Birodalma és a magyar nép ezekből a gyökerekből jön, és Hungáriának hívják őket. Ennek az oka az, hogy ők a korábbi hun-türkökből erednek.”

Az ujjur Kurban Koday a Hungária nevet a hunoktól eredőnek tartja. Valamint: „A kínai források a saját nyelvükön az ujjur türköt több néven hívják, úgy, mint: she su, khotoku, mukushche, u-su, chu-lu-vu etc. (azaz munkájukra, aktivitásukra, életmódjukra vonatkozó nevekkkel) – az ujjur fordító megjegyzése)”

A másik Turghun Almas ujjur történész: „Hunlar nin kishkicse tarihi” (A hunok rövid története) c. munkája. Ebből három, hunokról szóló részletet idézünk:

„A történelem folyamán kapcsolatokat létesítettek a következő kínai dinasztiákkal:

Kr.e. 1600 – Kr. e. 1200 az ősi Yin (Shang) dinasztia

Kr.e. 1200 – Kr.e 300 Zhou (Chou) dinasztia

Kr.e. 207 – Kr. u. 220 Han dinasztia

Ezekben a korszakokban még ha nagy tragédiákat is okoztak a hunok ezeken a területeken, viszont nagy mértékben segítették a kínai gazdasági élet fejlődését és Kína kulturális haladását. A kínai történelem folyamán a kínai évkönyvekben különböző néven hívták a hunokat.” *Továbbá:*

„A kínai történelem szerint a helyi vélekedés az volt, hogy a hunok a területeiket 5000 éve lakták és nagyon veszélyesek lettek a kínaiakra nézve. Minden kínai úgy tudta, hogy a hunok számukra nagyon ártalmasak. Ezek a türk-hunok ősidőktől kezdve a következő területeken éltek: az Orkhon folyó partjai mentén (amely Külső-Mongólia), a Chokhai hegyek északi és déli oldalán (ezeket most Ying Shen hegyeknek hívják, és Belső-Mongóliában vannak), valamint az Altaj és a Tengri hegyek (Tien-san – É. M.) északi és déli oldalán.

A nyelvtudomány, jelenlegi álláspontja szerint, azt bizonyította, hogy a ’hun’ szó a ’kün’ szóból fejlődött, amely ’nap’-ot jelent.

Ősidőktől fogva a hunok, csakúgy, mint az ujgurok és mint más türk népek, sámán-hitűek voltak, az köztudott, hogy a sámán-hitben sok isten van. Ennek a vallásnak az elvei szerint „kün-tengri” -nek, a Napistennek az imádása nagyon fontos volt. Így ősidőkben a hunok „kün”-öknek, azaz „nap”-oknak hívták magukat. Az idő múlásával aztán a ’kün’ szó ’hun’-ná alakult. Professzor Zeki Velidi Togan a könyvében szintén ’kün’ -nek nevezte a hunokat<sup>2</sup>. (4. oldal) Ezen források mellett, mások úgy vélik, hogy a hun elnevezés az Orkhun folyó nevéből jön. A mi generációnk, amely ősidőktől az Orkhun folyó partjai mentén élt, a folyónak a nevéből „khun”-nak nevezték magukat. Majd idővel a szó „hon”-ná változott át. Azonban jelenleg még senki nem tudta eldönteni, hogy a két változathoz melyik a helyes.”

*Továbbá:*

„A kínai Tudományos Akadémia Régészeti Intézete felfedezett egy Han dinasztia korabeli temetőt (1955-1957 között) Shaanxi tartományban, Xi’an város közelében, és egy másik temetőt is találtak a Shanglifen területen. A sírok közül kettőben a tetemek két négyzet alakú rézlemezzel voltak eltemetve. Az egyik rézlemezre két ló képe volt vésve. A másikon két férfi képe volt birkózó állásban, akik a hátuknál és egyik lábuknál fogják egymást (6. oldal). Az eltemetetteknek szintén magas homlokuk volt, bőséges hajuk és lábaikat hosszú nadrág fedte. A régészek szerint a kiásott tetemeket eredetileg hun uralkodó küldte követekként a Han császárhoz. A felszínre került testek azt tanúsítják, hogy a hunoknak más volt a hajviseletük, más az öltözködésmódjuk, más arcalkatúak, és más a küzdőmódszerük.”

Így vélekedik Turghun Almas, 1986-ban megjelent könyvében. (Az utolsó

szakaszt, a hun követek sírjának két lóval (kínai: 'ma'-val) jelölése miatt idéztük. Ehhez még visszatérünk 'magyar' népvünk tárgyalásakor.)

Nyelvünkben a szókezdő **k** > **h** hangzováltozásnak nincs különösebb hangtörténeti problematikája. A törökben is találunk rá példát: qan ~ χan. A kūn > hūn mindkét nyelvben lehetséges. A hūn > hun', ü > u hangzováltozás a török nyelv(ek)ben már kevésbé egyértelmű.

Az is nyilvánvaló: miért vannak 𠂇 𠂇 𠂇 'Nap' piktogramok a 𠂇 'tűz' és 𠂇 'dél' ideogrammákkal együtt a 'gün; dél, Nap' jelentésből képzett nazális g (ɣ) hangértékkel az ótürk jelrendszerekben. Miért nincs önálló betűjelként jelen a 𠂇 'tűz' ideogramma az ótürk 'ot, oot; tűz' szóból képzett betűjelként.

Erre csak egy logikus magyarázat lehet.

Csak ősnépünk alkotott szomszédságból fakadó, részben közös kultúrkört a kínai néppel, amikor a törökség nem volt még jelen az ókori Kínával szomszédos térségeken. A Hung-fán (a Nagy Szabály) nem volt része az őstörök kultúrának! Így a 'tűz' fogalomnak (és ideogrammának) a török népeknél nem volt kulturtörténeti, szakrális tartalma. Így nem is tudtak mit kezdeni vele. Az ótürk jelrendszer alkotója (alkotói) besorolta (besorolták) a gün (dél, Nap) ideogrammából és piktogramból képzett nazális g (ɣ) hangértékű jelek közé.

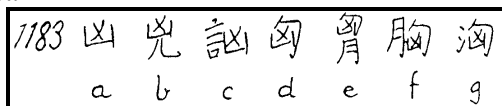
A hunok népvénével foglalkozott Otto J. Maenchen-Helfen is<sup>11</sup> „The ethnic name hun” c. tanulmányában. (University of California, Berkeley) London, 1973.

„A Xiung és a hun talán rokon szavak voltak. De nem voltak azonosak.”<sup>12</sup> Otto Maenchen-Helfen tanulmányában felsorolja a hunok, és a hunokhoz kapcsolódó névváltozatokat, lehetséges etimológiájukat:

„Hun 渾庚 a Hun-jü –ben talán a Hun népnév. A Hun-jüket < ɣuən-iu > g'wən-diu Mo-tun meghódította Kr.e. 203 és 200 között. Ők esetleg, azonosak voltak a 灌窳 Kuan < kuân < kwan-jü –vel.”<sup>13</sup>

A kínai **hiung-nu** (magyar átírással **sjung-nu**) „barbár, erőszakos rabszolga” név erősen pejoratív. Ez egyértelműen kitűnik a 匈奴 **nu** rabszolga' megnevezésből. Szabad akaratából egyetlen nép sem hívja magát rabszolgának! A kínaiak (ma) **sjung já li** -nak<sup>14</sup> – („hun agyar haszon”-nak) neveznek bennünket. Vagy röviden csak „**sjung**” –nak,<sup>(14)</sup> mint egykor a hunokat. A hunokkal azonos népnek tartanak bennünket.

De – mit jelentett a 匈奴 **hiung-nu** első szava? Bontsuk fel alkotó részeire a kínai írásjegyeket:

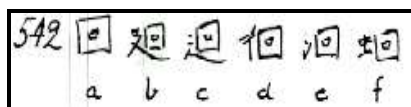


A *hiung* (Karlgren 1957, No. 1183)<sup>15</sup> (a) alapjele: 𠂔. Jelentése: „bad, unlucky, nefast, to fear” Vagyis: ’rossz, gyalázatos, félni, rettegni’. (Eszünkbe jut a Jin-kori teknős-fejű emberalakok rajza: 𪚩 ~ 𪚪 ’félni’.) b. id.: „to fear” – ’félni, rettegni’. c. id.: „litigate, discord” – perel, viszály’. d. 𠂔 **h i u n g** „breast; loan for id. shout, bawl” – ’szembeszáll (megküzd)’; kölcsönzés (tükörfordítás) a ’kiált, ordít, üvölt, rikolt ideogrammákhoz’. e. id.: „breast (Meng)” – ’szembeszáll, megküzd’. f. 𠂔 „id. variant of the preceding” – ’változata az előzőnek’. g. 𠂔 „h i u n g to rush as water” – ’h i u n g – rohan, mint a víz’.

Szembeszálltak (rikoltozva, kiáltva), és gyorsak voltak (mint a rohanó víz). Ily módon voltak „erőszakosak”, „barbárok”.

Általában körüljárva kínai nevünk jel és jelentéskörnyezetét, a *h i u n g* (sjung) pontosabb, árnyaltabb jelentése: **’szembeszáll, megküzd’** (rikoltozva, kiabálva) jelentéssel bír.

Ehhez „kapcsolódik” menekülést szinlelő, majd visszafordulva „szembeszálló”, bekerítő, Húj! Húj! –t rikoltozó harci kiáltásunk. Jelentése: **huí** 𠂔 visszafordulni, visszatérni (Nagy Bálint) Valamint Karlgren 1957, No. 542:



„a 𠂔 \*g’wər /ɣuái / h u e i revolve, (Shī); go round by” – ’kering, forog, megkerül’. „b. variant of the preceding (Lie).” – ’az előző változata’. „c. id. revolve, go everywhere (Lü).” – ’id. kering, menés mindenütt’. „d. id. go to and fro (Chuang)” – ’id. menni ide-oda’. „e id. go up against, go everywhere” – ’id. ellenszegül egy áradat ellen’.

Kétség nem férhet a „Húí!” szó katonai, harcászati kifejezés voltához. Ahhoz, hogy „Húj! Húj!” egykori csatakiáltásunk, a visszafordulva szembeszálló, bekerítő harcmozdulat rikoltozása volt – egy kínai szóval. Nem indulatszó.

A kínaiak a *h i u n g* -hoz csatolták a ’rabszolga’ jelentésű 奴 nu szót.<sup>16</sup> Ennek van pejoratív tartalma. Hadifoglyokról, behódolt törzsekről általánosíthatták az egész népességre?

Most térjünk vissza az általunk **ij**(as) jelentésű **hung**(er) és **hung**(ár) szóhoz, és a hazánkban előforduló, belőlük (és személynevekből) származó helységnevekhez. Egyeztessük, hogy milyen változatokban fordultak elő Európában, a korabeli feljegyzésekben.

Király Péter a 895 előtti nyugat-európai adatokat összegezte tanulmányában.<sup>17</sup>

„A magyarok 896 előtti elnevezése közismerten bonyolult kérdés. Ha a nyugat-európai latin nyelvű forrásokban a magyar népméneket keressük, az eredmény



negatív, ugyanis sehol nem fordul elő. Ebből kiindulva két kérdést kell felvetnünk: eljutottak-e magyar eleink egyes csoportjai vagy tagjai már 896 előtt Nyugatra, és ha igen, milyen néven kereshetjük őket. Az alábbiakban a fentiekre próbálok választ adni.

Kiindulási tételként Anonymusnak, Béla király jegyzőjének 1200 körül írott alábbi megállapítását fogadom el: „...vagy ezt a szittyia földről kijött népet mi okból hívják az idegenek beszédében hungarusoknak, a maga nyelvén pedig magyerinak...”

Majd Király Péter ismerteti, hogy a 6-8. századi szállásterületen a magyarok az elvándorolt onogurok örökébe léptek, s így hagyományozódott rájuk az onogur (tíz törzs) népnév. A szlávok ezt az *onogur* > *ongur* alakra rövidült *ogure/i* népnevet ruházták rá a magyarokra, s innen terjedt át a szomszédos nyelvekbe, – „vö. ólitván Unguras, görög Οὔγγροι, latin Ungri, Ungari, Hungari, német Ungar stb. Természetesen másodlagos elterjedés is valószínű a görög és latin közvetítéssel. A fentiek alapján 834-836. (esetleg 831-832.) évi ún. makedon lázadás kapcsán, a bizánci-bolgár harcok során, a dunai bolgárokat segítő Οὔγγροι-Οὐννοι-Τουρκοι nép – ’magyar’-ként értelmezhető.” (A szláv átvétel-átadásról már kifejtettük véleményünket.)

Az eredeti szöveg fordítása:

„A bolgárok, akik nem tudtak átkelni, az ungrokhoz folyamodtak, hírül adván nekik a makedonok dolgát. Megérkeztek a császár hajói, hogy felvegyék és a fővárosba vigyék őket, de azonmód hunok jelentek meg végtelen tömegben.

Azok pedig látván őket, könnyezve kiáltottak fel így szólva: ’Szent Adrianos Istene, segíts nekünk’, és csatasorba álltak, hogy megütközzenek. A türkök pedig azt mondták nekik: ’Adjátok nekünk mindazt, amitek van, és menjetek, ahová akartok’. Ezek azonban nem fogadták ezt el, hanem három napon át csatarendben álltak, és a negyedik napon kezdtek hajóikra szállni.

Látván ezt a türkök, az ötödik órától egészen estig tartó harcba bocsátkoztak velük. És megfutamodott a pogány nép, a makedonok üldözték őket. A következő napon, amikor vissza akartak vonulni, ismét hunok jelentek meg, hogy szembe szálljanak velük.”

A lábjegyzetben:

„Meglepő, hogy a krónikás ugyanazt a népet először ’ungrok’-nak, majd kétszer ’hunok’-nak és ismét kétszer ’türkök’-nek nevezi. Erre kielégítő magyarázatot még nem sikerült találni. L. Gy. Moravcsik: *Dumbarton Oaks Papers* 15 (1961) 75.” (Moravcsik 57)<sup>18</sup>

Pedig egyszerű a magyarázat. A krónikás részére teljesen természetes volt, hogy e népnevek alatt egy nép, vagy egy politikai akarat alatt működő fegyveresek értendők.

„Moravcsik Gyula úgy véli, hogy noha a dunai bolgárok vagy legalább is

uralkodó rétegük az onogur népből való volt, s az onogur név a 8. század elején a dunai bolgárok közt még ismert volt, de később ezt a bolgár név kiszorította, s az onogur teljesen eltűnt. Az „onogur-bolgárok” névösszetétel azt jelzi, hogy e két nép etnikai, nyelvi tekintetben rokon volt, de ez nem jelenti a két nép azonosságát. Párhuzamokra vö.: 920. 'Hungari, id est Hunni', 894. 'Avari, qui dicuntur Ungari'; a bizánci forrásokban: ad annum 836/837. Ούγγροι-Ούννοι... Τουρκοι.

A fentiekhez még azt is hozzá kell tenni, hogy az onogur név a bolgároknál nem őrződött meg, ennek – a földrajzi neveket is beleértve – a bolgárban semmi nyoma nem maradt fenn (J. Zaimov szíves közlése, Szófia), s a bolgárokat ezzel a névvel a szomszédok sohasem nevezték.” (Király 113)

„Hungari, id est Hunni”, 894. 'Avari, qui dicuntur Ungari'; a bizánci forrásokban: ad annum 836/837. Ούγγροι-Ούννοι... Τουρκοι.”

A kortárs krónikás (történetíró) tanult ember lévén nem követett (nem követhetett!) el akkora baklövéseket, hogy egy korabeli nép ismert összetevőinek neveit ne ismerje.

„A magyarokra vonatkoztatott népevek közül a török onogur > ongur törzsnévből keletkezett szláv оугре/и változatait kerestem a forrásokban. Az eredmény kedvezőnek mondható:

Ungarus: 731/736. Glatt – St. Gallen: „, Signum Petonis... sig. Lantfreti test. sig. Ungari test. Ego Silvester diagonus scripsi et in testimonio subscripsi.” Urk. StG I. 6); itt fontos kiemelni azt, hogy az adat hitelességét 'Silvester diagonus' aláírásával igazolta; – későbbi párhuzamok: ad unnum 926. 'Ungar baptizatus uxorem duxit, filios genuit' (Ekkehardus, Continuatio cauum s. Galli); ” *Továbbá:*

„Hungarius: 797—809. Weißenburg: 'iuftu(l)fuf ep(íco)(u)f. Gerhoh abb(al). hungariuf. Dancho. Francho. Chrimpalduf. Otgeruf...’ *Továbbá:*

„820. Tuttlingen: '...ego Cozbertus abbas congregationis sancti Galli... sig(num) Amalgarii. sig. Hungarii presbiteri...' (UrkStG); 821. Klengern: '...sig Hunolti prepositi. sig. Reginharti decani. sig Isanberti portarii. sig Hungarii cellerarii. sig Gerbaldi hospitarii...'”; 853. Conventus Silvacensis: „Missi autem... Signum ... fuerunt tunc ordinati... Paulus episcopus, Hilmeradus episcopus, Herloinus, Hungarius, missi in Rotinense, Tellau...” (MGH Legum tomus I.); stb.;

Hungoer, Hunger: 761: Liptingen–St. Gallen: In Dei nomine. Ego Hungoer, filius Teutgæri, trado ad monasterio sancti Gallonis, ... Signum + Hungoero... (UrkStG I.); 8-9 sz., St. Salzburg: 'Hunger' (MGH Necrologia. II. Dioec. Salisburg.); 8-9. sz., -St. Gallen: 'ego hunger' (Profeßbuch d. Abtei St. Gallen); stb.;

Onger: 9. sz., Kempten: 'Onger' (frater) (VAR); 9-10. sz. Murbach; 'Ongeri' (frater) (VAR); 9-10 sz., Kempten: 'Onger mon(achus)' (VAR);

Wanger: 812. Hofs-St. Gallen: 'Signum...Altman, Complacuit itaque mihi Wangelo... Signum Wangeri ...' (UrkStG II.); 9-10. sz., Monasterium s. Galli,

Magnus Locus, Offinuillare, Mosabach, Noua: 'Uuanger' (VAR).

Összesen mintegy hatvan 8-9. századi hasonló adatot sikerült találnom, többségükben német (frank, aleman, bajor), valamint francia és olasz területről. Az adatok igen szűkszavúak, egyedül a személynév, s néhol a foglalkozás van megadva, például: tanú, földtulajdonos, sáfár, presbiter, fráter, püspök.

Nyilvánvaló, hogy aki az Ungarus, Hungarius stb. neveket hallja, az tüstént hajlandó ezeket 'magyar' jelentéssel felruházni. Ám a kérdés nem ilyen egyszerű, ugyanis a német szakirodalom nagyobb része a Hungar, Hunger személynéveket germán közszoói eredetűnek tartja. Vö.: Kluge a germán 'medvebocs' jelentésű Hün-tővel hozza összefüggésbe (: angolszász Hun-gar); Kaufmann (: Förstemann) a 9. századi Hungar, valamint a Hun-ger személynévet – mindkettőt feltételezsen – a Hung(a)-vá rövidült eredeti három szótagú Hung(a)ru-tőhöz kapcsolja; Geuenich a német hün-gair összetételből magyarázza; Brechenmacher szerint, aki 11. század utáni adatokra támaszkodik, a Hunger családnév többsége a Huneger családnévhez tartozik, egy kis részének a jelentése azonban 'magyar, magyarországi'. J. W. Grimm és K. Euling nem a személynévvel, hanem a 'magyar' jelentésű Ungar, Unger népnévvel foglalkoznak, felsorolva néhány történeti adatot és a 'magyar' népnév szomszédos nyelvi változatait, vö. Ungri 862., gens Hungarum/Hungariorum 889., Ungar 10. sz. (Parthus oxfordi kézirata), Ungarii, Ungere, ... 10. sz. (summarium Heinrici; I. Henrik megh. 936-ban), középnémetalföldi Onger, Honger, luxemburgi Onger, francia ongre 'equus hunnicus, ungaricus'.

A Hungar, hunger stb. neveknek germán (német) közsavakból való származtatása korántsem látszik meggyőzőnek, mert nem mindegyik névváltozat (Ungarus, Hungarius, Unger Hunger, Onger, Wanger) keletkezésére ad magyarázatot. A német szakemberek egy része is lehetségesnek tartja 'magyar' jelentésüket. Elfogadhatóbb a felsorolt személynéveknek az onogur, on(o)gur, esetleg az onogur, hunogur, illetve az ebből keletkezett szláv ogъre/i, valamint görög Ούγγροι és latin Ungarus népnévvel való rokonítása.

A népnévből való származtatást valószínűsíti az a körülmény is, hogy a vizsgált forrásokban az Ungarus, Hungarius személynéveken kívül más ugyancsak népnévekből keletkezett 8-9. századi személynévek is előfordulnak. Vö.: Avari („Auari cle(eicu)l”, Bulgar, Pulgar, Caozhari, Gaozhari ('kazár'), Chorananus ('Carantanus') Gallicanus, Italicus, Meger, (VAR m 19 – egyetlen adat), Pannonius, Sahs, Swab Walahus, (Uualah, ...), Wandalenus, Winid, (Uuinid), Waring (Uaring, Uaringus). S még egy lényeges tényt kell megemlíteni. A nyugati elbeszélő források a honfoglaló magyarokat leggyakrabban az Ungri, Hungri, Ungari, Hungari, Unger, Hunger stb. népnévvel jelölik. Mi a magyarázata e népnév folytonosságának, az etnikai azonosság?” – *Továbbá:*

„A fentiekén kívül a honfoglaló magyarokat egyes források „hunok”-nak és

„avarok”-nak is mondják. Vö. ez utóbbiakra: 894. „Avari, qui dicuntur Ungari, in his temporibus ultra Danubium peragrantes multa miserabilia perpetravere”; 896. „Pacem ergo Greci eodem anno cum Avaris, qui dicuntur Ungari, facientes” (Ann. Fuldenses); stb. Ezek az adatok azonban már újabb problémakört érintenek, és jelentőségüket figyelembe véve komoly elemzést érdemelnek.” (Király 111-117)

Az elemzést már korábban elvégeztük. A **hung** minden névváltozatunkra magyarázatot ad. Bizonyítva (helységneveinkben is) a **hung** < **hun**(g), a **hung** < (h)**ung** > **u**(n)**g**, valamint a **hun** > (h)**un** (rövidült változatok) együvé tartozását. A Hungri > Ungri, Hungari > Ungari, Hunger > Unger, Unger > Onger, stb. változatok létrejöttét – annak ellenére, hogy mindezen változatokat az *onogur* > *ongur* > *ogъre/i* szláv változat átvételből származtatják. **Hibásan!** A valóban szláv átvételű *ug* > **uh** változatok hiányoznak a nyugat-európai és latin forrásokból.

Az Onogur > Onger > *ogъre/i* –ből az Ungár, Unger és Hung, Hungár származtatásának sebezhetőségét jelzi, hogy az „átadó” szláv *ogъre/i* –be hogy került vissza a nazális **n** az átvevő nyugati – Hunger, Unger, Hungar, Ungar, Onger, stb. névadatokban? Hogyan került utólag a szókezdő **h** az **ung** elé a kárpát-medencei helyneveinkben? Mert végképp nem hihetjük, hogy nyugati, latin nyelvű források alapján hazánk keleti felében *Hung* nevű települések jöttek volna létre. Márpedig településnévként előfordult a Hung (1150 k.: *Hunguar* > Ungvár; 1446: R. *Hungthelek* → *Óntelek*); vagy rövidült változataként 1262: *Hun* > 1400/1412: *Wn* > Úny, stb.

A szókezdő **h**, és a szóvégi **g**, bizony ott volt, csak egyszerűsödve lekopott. Vö.: „equus hunnicus, ungaricus”; „Hungari, id est Hunni”. Anonymus még (igen hézagosan, de) tudott valamit a régmúlt valóságról, s így a várat és népet – amelyet Árpád népe már itt talált – „belekomplikálta” népnevünkbe:

**De hung calhs.** – „Hung vára”

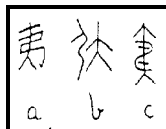
„Aztán Álmos vezér és övéi bevonulva Hung várába, a halhatatlan isteneknek nagy áldozatokat mutattak be és négy napig tartó lakomát csaptak. A negyedik napon pedig Álmos vezér tanácsot tartván és övéit mind megeskettvén, még életében vezérré és parancsolóvá tette fiát, Árpádot. Ezért hívták Árpádot Hungvária vezérének; összes vitézeit pedig Hungról hungvárusoknak nevezték el az idegenek nyelvén és ez az elnevezés mostanáig él az egész világon.”

Ungvár eredeti neve: Hungvár<sup>(20)</sup> volt. Csak erről (sajnos) – manapság a történetészek is igyekeznek megfélekezni.

## JEGYZETEK

- 1 Henri Masperó: *Az ókori Kína*, 1978, Gondolat (Ford. Csongor Barnabás)
- 2 Hungária 'Magyarország' [1757: *Hungáriának* gr.: Bertalanffi: Vil. 691]. A k. lat. *Hungária* átvétele. E névalak francia- és olaszországi írók műveiben már a 10. és 11. században megtalálható, de eredeti magyarországi oklevélben először csak 1137-ben fordul elő (PRT. 1: 90, 596). Etimológiailag összetartozik a ném. *Ungarn*, fr. *Hongrie*, le. *Węgry* (> or. *Βένετσα*) stb. országnévvel. Tövében a török *onogur* (tkp. 'tíz törzs') népnév rejlik, az tehát, amelyből a m. *ugor* is származik. – A *Magyarország* hn. korai adataként l. 1405 k.: *magarōzag* (SchlSzj.)" (Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára, Akadémiai Kiadó 1997, 615) (vö. még 3. ugor) – A 'H' pedig úgy került (volna) a *Hungária* változat elejére, hogy a franciák, – mivel magánhangzóval kezdődött a név, elé írtak egy H-betűt. – Az idézett etimológia tarthatatlanságára utal, hogy *Hungária* *Hung* szótöve *Hungvár* helynévként is előfordult 1150 k./13-14. században: *Hunguar* alakban (Kiss Lajos 705: Ungvár); valamint a *Hungh* nemzetségnév [1361: Áúo. 1: 42] és a Dombrádba olvadt Öntelek helység R. *Hunghtelek* (:1446) nevében is. De ide tartozik: 1265: *Hungnod*, Vajdahunyad korábbi neve is.
- 3 „**ugor 1864:** „a finn magyar szóhasonlítás nem mellőzheti a szorosan vett *ugor* nyelveket” (NyK. 3:24). J: A) mn. 1. 1864: 'a magyar, vogul, és osztják néppel kapcsolatos, rájuk vonatkozó; ugrisch' (NyK. 10: 1). B) fn. 1864: 'annak a finn-ugor nép- és nyelvcsoporthoz tagja, melybe a magyar, vogul, és osztják tartozik; Ugrier' (Hunfalvy: Vogul föld 351: NSz.). Nemzetközi szó; vö.: ang *Ugrian*; ném. *Ugrisch* mn., *Ugrier* fn.; fr. *Ougrien*; ol. *Ugrico*; or. *угорский* mn., *угры* fn. (többes sz.) 'a magyar, vogul, osztják népet magába foglaló finnugor népcsoporttal kapcsolatos, rájuk vonatkozó; valamelyik ugor nép tagja'. E nyelv- és néptudományi műszóként használt szavak végső forrása a török *onogur* (tkp. 'tíz ogur') népnév. Ez a bolgár-török törzsek egy csoportjának volt saját neve. A magyarokra, valamint a vogulokra és osztjákokra a 8. sz. táján terjedhetett át, amikor e népek az Urál vidékén az onogurok fennhatósága alá kerültek. A vogulok és osztjákok lakóhelyét már a 10. századi arab források, majd az orosz évkönyvek, végül a 15–16. századi nyugat-európai írók *Ugra*, *Jugra*, *Jugria* néven emlegetik. E formáknak az orosz volt a forrása. A szakszóként használt modern nyelvi elnevezések e hagyományokban gyökerezhetnek. A m. *ugor* szakszó közvetlen forrása bizonytalan; föltehetően a világnyelvek megfelelő alakjai alapján formálták. A 'finnugor' jelentésben való használatot Budenz javasolta a hosszadalmasnak tartott *finnugor* helyett.” (TESz) – Az etimológiának több „hiányossága” van. Hiszen a 'Hung' már Anonymusnál előfordul: *Hunguar* (1150 k.), valamint „a kétes hitelű” *Hungh* nemzetségnév [1361: Áúo. 1: 42] és a Dombrádba olvadt Öntelek R. *Hunghtelek* (1446: Csánki 1 522) (Kiss Lajos) helynevéként. De ide tar-

- tozik: „1265: *Hungnod*” (Vajdahunyad), valamint „1276: *Hunod*” (Hunyad megye) neve is. A helynevek szóalakjai sem bővülnek, hanem kopnak, rövidülnek. Így: „Úny 1262: *Hun*: Györffy 2: 316; 1400/1412: *Wn ZsigmOkl. 2/1*: 30; 1570: *Un*”
- 4 Amennyiben a kínai 'jó' ősnyelvi átvétele melléknévi 'jó' szavunknak (?), úgy tűnik, hogy hasonló hangfejlődésen ment keresztül: a szóvégi  $\beta$  lekopott, vagy már nem is volt meg az átvétel időpontjában. A szócsalád rendre azonos, vagy hasonló etimológiai rendszert alkotó tagjainak egyezései minden esetre figyelmet érdemelnek, mert a sajátos hungarizmusok nem lehetnek véletlenek. Csakis a két nyelv (és nép) egykor szomszédos kapcsolatával, s a kínai hagyományból magyarázhatók. Az ideográfikus írástörténeti összefüggések egyértelműen bizonyítják, hogy népeink régmúltja és kultúrája érintkezett és össze is fonódott a kínai történelem hajnalán és később is több alkalommal.
- 5 Nézzük meg néhány kínai „jó” szónak igencsak meglepő, a melléknévi jó szavunkkal azonos, vagy analóg etimológikus összefüggését. Például: 優 *jiū* kiemelkedő, kiváló 'jószág' <sup>(5)</sup> szavunkban is 'jó' a szótő: 右 *jiū*. Vagy: 右 *jiū* jobb, jobboldalt, jobb oldalon. Végül néhány érdekes összefüggés: 友 *jiū* barát, 好 *hǎo* barátság, 好 *jiū* ok; által, révén, segítségével. (Nagy Bálint: Kínai nyelvkönyv 1989. 396-397) Most pedig hasonlítsuk össze (a kínaival) 'jó' szavunk etimológikus jelentéseit: – jó 1078 k./15. sz. fn.: 'vagyon' (!), 'kellemes, hasznos, szükséges dolog', 'jobb oldal, (!) irány', 'erkölcsi értelemben megfelelő, becsületes ember' (!), 'helyes cselekedet', 'valaminek a legjelentősebb, legjobb része' (!), 'valakinek a haszna, előnye'; mn.: 'derék, becsületes'(!), (pld.: jóakaró, barát); 'kedvező, hasznos, megfelelő', 'jobb oldalon levő'(!), 'jókora'. „Ősi örökség az ugor korból.” (TESZ) De jól ismerjük a – „jó barát”, „jó barátság”, „jó oka van rá”, „javait” (vagyonát) kifejezéseket is. Úgy tűnik, hogy kétség nem férhet ősi, etimológikus kapcsolataikhoz. A melléknévi 'jó' szavunk szinte minden jelentésében azonos, vagy analóg a két nyelvben.
- 5 „jószág 1372 u./1448 k.: Bernald mindennemű *iozagat eloza*” (JókK. 7); 1872: *gyószágok* gr. (Nyr 1: 423). J: 1. 1372 u./1448 k.: 'vagyon: Habe | javak;’
- 6 Tőkei Ferenc: Kínai filozófia Ókor. Első kötet Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962.
- 7 „551 a—c



a—c. \**diar*/i / *yi* barbarian (esp. Tribes to the East of ancient China)” Továbbá: „The graph has either (b.) 'man' and 'arrow' ” (B. Karlgren, 1957)

- 8 „887 a—e. \*kweng / kweng | k u n g Shuowen says: arm, thus taking it to be primary form of f. below (no text). c. is Yin bone (A 5:15,2, sense of g. below), d. is Chou I (inscr. 95, sense of g.), e is Chou II. (inser. 164, name).” Továbbá: „The original graph may have been a drawing of an arm. – f. Id. arm (esp. the upper arm, from elbow to shoulder). g. \*g'weng / yweng / h u n g vast (Shi); enlarge” (B. Karlgren 1957)
- 9 „901 a—d. \*kiŋg / kiŋg / kung a bow (Shi); a lenght measure (Yili). B. is Yin bone (A 5: 7,2), c. is Yin bone (B hia 13: 17), d. is Chou I (inscr. 88). The graph is a drawing.” (B. Karlgren 1957)
- 10 A Harmadik (Londoni) Magyar Östörténeti Találkozó előadásai és iratai London, 1988. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kiadványa Budapest – Zürich 1999. Érdy Miklós (New York): Két ujjur nyelvű történelmi munka a steppe hun-türk népeiről és a magyarokról. 57-59. Az egyik: *Kurban Koday*: „*Uhusal tarihimiznin ana hatleri*”, Yalkin Kiadó, Ürümcsi, 1948. 54 oldal. A másik: *Turghun Almas* „*Hunlar nin kizkicse tarihi*”. Felelős szerkesztő: Islamdzsan Serip, Ujjur kiadványok, Kashgar, 1986. 340 oldal. A hagyományos betűkkel írt ujjur szöveg számunkra fontos részleteit Mr. Gulamettin Pahta fordította angolra, amit Érdy Miklós tett át magyar nyelvre.
- 11 Maenchen-Helfen, J. Otto: The world of the Huns, edited by Max Knight – University of California Press, (Berkeley) (Los Angeles) London, 1973
- 12 „*Xiung* and *Hun* are possibly cognate words. But they are not identical.”
- 13 „*Hun* in 渾 庾 Hun-jü is possibly the ethnic name Hun. The Hun-jü < *ɲən-iu* > *g'wən-diu* were conquered by Mo-tun between 203 and 200 B.C. They were, perhaps, identical with the 灌 纛 Kuan < *kuân* < *kwan-jü*.”

14

*sjung-nu* 匈奴 hun, ázsiai hun

*Sjung-jü-li* 匈牙利 Magyarország; magyar

*sjung* 匈 magyar, Magyarország (rövidítésben)

(Nagy Bálint: Kínai nyelvkönyv (1989) 408)

- 15 „1183 a—b. \*xiung / xiwong / h i u n g bad, unlucky, nefast (Shi); to fear (Kuoyü). – b. *id.* to fear (Tso). – c. *id.* litigate, discord (Shi). Gl. 1152. – d. *id.* breast (Ch'uts'i); loan for *id.* shout, bawl (Sün). – e. *id.* breast (Meng). – f. variant of the preceding (Tso). g. *xiung* / xiwong: / h i u n g to rush, as water (Ch'uts'i).”

16

*nu* 奴 rabszolga



- 17 Király Péter: A magyarok elnevezése a korai európai forrásokban. (Honfoglalás és nyelvészet 111-118 Balassi Kiadó Budapest, 1987)
- 18 Moravcsik Gyula: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai 55-57  
 „**Ungvár** ’város Kárpát-Ukrajnában (SZU); Uzsgorod’ [1150 k./13-14. Sz.: *Hungwar*: An. 2.; 1154: *H.n.k.b.r.*: AhistSzeg. 82:62]. Az *Ung* folyónévnek és a *vár* ’erősség’ fn.-nek az összetétele. Az *Ung* folyó mellett épült várra utal. A 19. sz. közepe óta adatolható ukr. *Ужгород* ’Ungvár’ a magyar név tükörfordítása” Továbbá: „**Ung** ’a Laborc bal oldali mellékvíze’ [1150 k./13-14. sz.: *Hunguar* ’Ungvár’: An. 2.], A m. R *Vnga* szn. [1247: Sztp. KritJ. 1: 258], a kétes hitelű *Hungh* nemzetségnév [1361: ÁÚO. 1:42] és a Dombrádba olvadt Óntelek helység R. *Hunghthelek* [1446: Csán ki 1: 552] névváltozatának előtagja alapján némelyek egy török eredetű m. R. \**Ung* személynévre következtetnek, s az *Ung* folyónevet ezzel kapcsolják össze A szlk. *Uh*, ukr. *Уж*, R. *Уз* a m. *Ung*-hoz képes másodlagos alak, amelyben szláv denazalizálódás ment végbe.” „Vö. **Onga**, Uzsoki-hágó.” (Kiss 705) „**Onga** ’helység Borsod-Abaúj-Zemplén megyében Miskolctól keletre’ [1222/1550: *Vnga*: VárReg. 245.] Pusztá szn.-ből keletkezett magyar névadással; vö. 1247: *Vnga* szn. (ÁÚO. 2: 193). Az alapjául szolgáló szn. talán a török nyelvekből származott; vö. ótörök *oŋa* ’könnyű, mozgékony’.” (Kiss 279) – **Bizonyításunk szerint: Elsődleges a Hung**, s ebből rövidüléssel jött létre (többek között) az **Ung** változat. A szavak történetére (is) a „kopás” jellemző, nem a bővülés. Semmi köze az ótörök *oŋa* ’könnyű, mozgékony’ szóhoz. Ki kell hangsúlyoznunk, mert manapság (már) magyar történészek is (tudatlanságból? – vagy más okból?) történeti munkáikban Ungvárnak említik a régi Hung várát.

## IRODALOM

- A Magyar Nyelv Történeti-etimológiai Szótára. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1970
- Anonymus*: Gesta Hungarorum. (Hasonmás kiadásban megjelentette a Magyar Helikon Pais Dezső fordításában Budapesten, 1975-ben)
- Bárczi Géza*: A magyar nyelv életrajza. Budapest, 1975
- Bárczi Géza*: A magyar nyelv múltja és jelenje. Gondolat. Budapest, 1980
- Danzel, Theodor-Wilhelm*: Die Anfänge der Schrift (1912) Voigtlander, 1929
- Érdy Miklós*: (New York) Két ujjur nyelvű történelmi munka a steppe hun-türk népeiről és a magyarokról. A Harmadik (Londoni) Magyar Őstörténeti Találkozó előadásai és iratai, London, 1988. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kiadványa. Budapest – Zürich 1999
- Faulmann, Karl*: Illustrierte Geschichte der Schrift. Wien, Pest, Leipzig, 1880
- Gabain, A von*: Alttürkische Grammatik. Otto Harrasovitz. Leipzig, 1950
- Karlgren, Bernhard*: Grammata Serica Recensa. Stockholm, 1957
- Király Péter*: A magyarok elnevezése a korai európai forrásokban. Honfoglalás és nyelvészet. Balassi Kiadó. Budapest, 1987
- Kiss Lajos*: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1978
- Maenchen-Helfen, J. Otto*: The world of the Huns. Edited by Max Knight – University of California Press, (Berkeley) (Los Angeles). London, 1973
- Maspero, Henri*: Az ókori Kína (Ford.: Csongor Barnabás). Gondolat Budapest, 1978
- Moravcsik Gyula*: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988
- Tőkei Ferenc*: Kínai filozófia. Ókor Első kötet. Szöveggyűjtemény. Akadémia Kiadó, Budapest, 1962

Szekeres István (Budakalász)

## AZ (URÁLI) IRBIT-PARTI SZIKLARAJZOK VIZSGÁLATA ÍRÁSTÖRTÉNETI ESZKÖZÖKKEL

A mikor először megpillantottuk a teknős piktogramját, legfeltűnőbb a rombusz feje volt. A kínai forrásokban nőnemű, így sejtettük, hogy a rombusz feje a nemét jelzi. Nálunk is több alkalommal láttuk falra firkálva a vulva rajzaként. Az összefüggés az előzmények ismeretében nyilvánvaló volt. Mégis – további előfordulásait kerestük, mivel izgatott: honnan ered, hol fordul még elő, és mit bizonyít ez az ősi eredetű, szimbólikus ábrázolás? Mi a teknős rombusz fejének történeti előzménye? Ezért úgy gondoltuk: át kell tanulmányozni Kínától az Urálig terjedő terület sziklarajz irodalmát. Karl Faulmann könyvében (*Illustrierte Geschichte der Schrift*) a 291. oldalon találtuk meg legfontosabb előzményét, a „szibériai sziklarajzok”-at, s a teknőssel azonos „nemjelző” rombusz fejeket, mint termékenységi szimbólumokat.

Faulmann egyértelműen az ókínai írástörténettel, az előtte tárgyalt Yü-felirattal hozza összefüggésbe: „Groteszk karakterei ezeknek a formáknak nagyon emlékeztetnek a feliratokra, melyeket a szibériai sziklafalakon találunk. Ilyen feliratot talál az ember Nagy-Permben, közel Tzerdyn városához, kősziklán vörös színnel beégetve vagy beírva.”<sup>1</sup> A sziklarajzok környezeti ismertetése után áttér a rajzok (vélt tartalmának) ismertetésére:

„Az első kép balra egy férfit és egy asszonyt mutat, a férfi alatt egy sárkány, az asszony alatt egy állat, amelyik egy pók vagy skorpió, mindenesetre szimbólumai az Égnek és a Földnek. A második ábrázolásban jobbra lát az ember egy nyolcszent szélrózsát, közepében egy jelet, ami kerítést vagy szántóföldet jelent, alul jobbra három hegycsúcs van megszemélyesítve, mint szent személyek. A hátralévő jelek túl zavarosak körülöttük, csak gyaníthatóak. Mindenesetre csak a vallásos buzgalom volt az, mely által az említett megközelíthetetlen helyeket felkeresték e megsemmisíthetetlen emlékművek felállításához. Talán volt itt egy zarándokhely, és a folyó partján feküdt hajdan tehát egy nyomtalanul eltűnt város, amely a kultuszát ezen istenségeknek ápolta.”<sup>2</sup>

A rajzok részletesebb feldolgozásával nem sikerült találkozunk. Faulmannon kívül csak egy magyar szerző foglalkozik velük: Debreczeni Miklós:<sup>3</sup> „Strahlemberg svéd katonatiszt volt s bizonyára a legmíveltebbek közül való; az 1709-i híres pultavai ütközet alkalmával hadifogságba esett és Tobolszkba internáltatott. Hadifogsága teljes 13 esztendeig tartott. Ezt az elég hosszú hadifogságát azonban nem a saját személyes és a nemzetét sújtotta szerencsétlenség fölött való búson-

gásban, tétlenül henyélte át, hanem Észak-Európa s Ázsia akkoriban nagyon hiányos és hibás térképének helyesebb alakban való elkészítésére használta fel. Evégből az orosz kormány engedélyével bejárta Szibériát és Tatárországot, sőt két éven át részt vett abban a tudományos expedícióban is, amelyet Nagy Péter orosz császár 1720-ban dr. Messerschmiedt D. G. danczigi tudós vezetése alatt Közép-Ázsia kikutatására küldött ki. S amit ez utazgatásai közben látott és tapasztalt – s éleslátású szemeit úgyszólván semmi el nem kerülte – mindazt, midőn nystádti béke az ő fogságának is véget vetett s hazájába visszatért, fent idézett és több mint egyszerűen érdekes könyvében apróra megírta; nemcsak, hanem sok tárgyat, miket pusztá szóval kellően már azért sem ismertethetett volna meg, mert maga sem volt velük tisztában, hogy tulajdonképpen mik? – ékes rajzolatokban is bemutatott, melyek fölvetelénél nem elégedett meg saját rajzolás béli kétségtelen ügyességével, hanem maga mellé vette egy ifjú honfitársát, Schulmann Károlyt is, aki ifjúsága daczára egész mester volt a rajzolásban; s így mindazt megtette, amit abban az időben tenni lehetett arra nézve, hogy könyve mellékleteit képező rajzok, az illető tárgyakat teljesen hű s pontos ábrázolásban állítsák az olvasó elé.” Továbbá:

„Rajzolatai közül azok érdekelnek, melyeket most ősrásunk oroszországi emlékei gyanánt kívánok ismertetni. Már magában az a körülmény, hogy Strahlenberg éppen e rajzolatok előterjesztésénél Bél Mátyásnak Lipcsében 1718-ban «De vetere litteratura hunnoscythica exorcitatio» cím alatt megjelent értekezésére hivatkozik, rájuk irányította a figyelmemet; még inkább lekötötte ezt az a tapasztalatom, hogy amidőn az írásemlékekhez, – melyeket azon a vidéken talált nagyobbbrészt, ahová Hunfalvy Pál Magyarország etnographiája Dentu-Mogeriát helyezi és a palóczok legelője volt, – a székely rovásírás közvetítésével kérdéseket intéztem, kérdéseimet nemcsak megértették, hanem azokra összefüggő, értelmes magyar feleleteket is adtak.” (Debreczenyi 12-13)

Debreczenyi „betűolvasata” dilettáns, „belemagyarázó” próbálkozás. Rajzokról van szó, nem feliratról. De a rajzok helyszínéről, megtalálásáról – Strahlenberg után – azt hisszük, hogy megbízható leírást ad:

„A Pyschma folyótól északra, de nem nagy távolságban és szintén az Urál-hegységben, Irbitskoi falu közelében fakad az Irbit folyócska, mely rövid északi irányú pályafutása után, Irbit város mellett a Nizá-ba, ez pedig Tjumen városától északra a Turába szakad és így az Irbit folyócska, ha nem is közvetlenül, mint a Pischma, a Turának szintén egyik mellékfolyója, az Irtisz baloldalán, mely aztán az Ob folyamba viszi el valamennyit.

Ez Irbit nevű folyócska forrásánál Strahlenberg egy körülbelül 18 rőf magas, négyoldalú kőoszlopra bukkant, melynek északi (hátsó) oldala sima és az Irbit folyócskára, – keleti, déli s nyugoti oldala pedig e világtájak felé néz és vörösszínű, beégetett vagy festett kisebb-nagyobb betűképekkel ékes.

Az oszlop tövében, mint Strahlemberg megjegyzi, feldúlt sírhelyek is valának, úgy alkotva, mintha mindenik háztetőszerű fedéllel volna ellátva.

Azért mondom, hogy valának, mert maholnap éppen kétszáz esztendeje, hogy Strahlemberg ez oszlopra rátalált s azóta tán senki sem «abajgatta látogatásával» s ha más nem, az idő vasfoga megemészthette. Pedig nagyon megérdemelte volna legalább is Reguly részéről, ki az Urál-hegységről térképet is készített, hogy tudomást vett legyen róla, mert mint az alábbiakból kitűnik, ez az oszlop Attila halálának emlékére állíttatott fel, fejedelmi udvara ama tagjainak is megnevezésével, kik e nagy fejedelem halálán «igazi vérkönyvet sírtak».” (Debreczeni 54)

Nos – Reguly óta – az elmúlt évtizedekben bizonyára lett volna rá lehetőség! Megérdemelt volna egy tudományos igényű, a kor mai színvonalán álló komplex vizsgálatot. Annál is inkább, mivel Bartha Antal az „uráli ősnép” hagyatékának tartja:

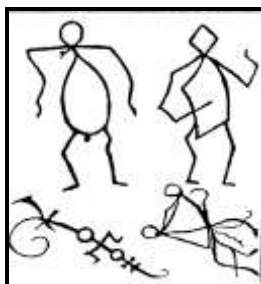
„A Kr.e. 3. évezred elején, esetleg korábban keletkezett uráli sziklarajzok motívumai az újkőkori népség agyagedényeinek díszítéseiben és az obi-ugorok élő művészetében is jelen vannak. A Kr.e. 3. évezred elején megkezdődött az uráliak szétvándorlása, a szibériai Angara folyó és Skandinávia között elterülő roppant tajgában létrejövő egységes arculatú műveltség előidézői a szétvándorló uráliak voltak.”<sup>4</sup>

A rajzokról paleográfiai eszközökkel tudományos értékű, elemző vizsgálatot (tudunkkal) eddig nem végeztek, így immár halaszthatatlanná vált.

Szemponjtjai:

- 1) Mit látunk a sziklán? Milyen ismert történetekkel azonosíthatók a rajzok?
- 2) Milyen ókori kultúra(k)hoz köthetők a paleográfiai, szimbolikus eszközök?
- 3) Milyen összefüggések vannak a képi és paleográfiai eszközök között?
- 4) Milyen kultúrtörténeti és történelmi folyamatot tárnak elénk?

A kőoszlop három oldalán három rajzmező van. Kezdjük a **nyugati** oldallal:



A rajzmező felső részén meztelen emberpárt látunk. A bal oldali hímnemű ember feje kerek. Nemének bizonyítékát látjuk, így kétség nem fér hozzá. A nőnemű feje rombusz, mint a nőnemű teknősnak! Baloldalon emlői jól megrajzoltak. Lábai

között egy háromszög alsó szögében végződik ágyéka: – ágyékháromszögben. A meztelen nő alatt két (kerek fejű) hímnemű szimbólikus rajzát látjuk. Az egyik fekszik, a másik térdel fölötte. Két karja a fekvő nyakán végződik. Megfojtja. Megöli.

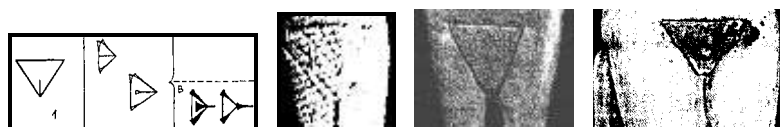
A meztelen férfi alatt egy hosszú, két végén indába görbülő egyenes vonalat látunk, amelyen különböző rajzok helyezkednek el. Középtájon egy enyhén homorú vonal metszi merőlegesen, amelynek végei lefelé irányuló, horogszerű kampókban végződnek. E homorú, kampós metsző vonaltól egyenlő távolságra két hímnemű jelölő kört látunk. A felső száron a kör felett az erőteljes inda görbületének kezdeténél, egy vonalmetszetből, ferdén szélesedő hajtás tör felfelé. A vonal alsó felén, a hímnemű jelzője alatt két kis csökött vonal merőleges, párhuzamos metszetét látjuk, – amelyekből nem tör elő hajtás. Az alsó inda is csökevényes hajtáskezdemény. A rajzmező rajzairól, a meztelen emberpárról a következők jutnak eszünkbe:

„Valának pedig mindketten meztelenek, az ember és az ő felesége és nem szégyenlik vala.” (Ádám és Éva. Mózes I. könyve 2 25) A két hímnemű:

„És szól s beszél vala Káin Ábelrel, az ő atyjafiával. És lőn, mikor a mezőn valának, támadta Káin Ábelre az ő atyjafiára és megöle őt.” (Káin testvérgyilkossága. Mózes I. könyve 4 8.)

A sematikus rajzról: a felső hímneműnek – Káinnak – erőteljes indája van, míg az alsónak (Ábelnek) nincs utóda, nemzetsége. Az indából feltörő hajtásvonal: „És ismeré Káin az ő feleségét, az pedig fogadta méhében és szülé Hánókot.” (Mózes I. könyve 4 17.)

A teremtéstörténet rajzait látjuk az Kr.e. 4-3. évezred körüli időszakból. A nemeket jelző paleográfikus eszközök a sumér kultúrára utalnak:

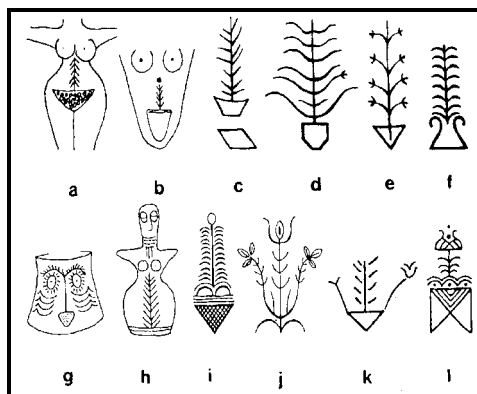


Az „ágyékháromszög” jelentése<sup>5</sup> a sumérekénél: ‘asszony, nő’. Később Mezopotámiától északra, a szomszédos népek nősobrai ágyékát szintén így jelölték.

A baloldali a dél-mezopotámiai Ur város temetőjében talált agyagszobrocska ágyéka, a Kr.e. 4. és 3. évezred határától. A középső egy hatti ezüstsobrocska ágyéka, a Kr.e. 3. évezred végéről. A jobb szélső egy elefántcsont szobrocska részlete a kültepei kárum I/b rétegéből (a Kr.e. 18. századból).<sup>6</sup> A jelentős távolság és az időrendi egybeesés miatt a sumér azonosság talán kizárható. Viszont a „teremtéstörténet” igazolja, hogy mégis Mezopotámiából, vagy északi határterületéről elvándorolt népességgel juthatott el története az Urálba.

Indoeurópai népeknél az ágyékháromszögekből nővé életfák rajzai és a rombusz nemjelzők – egyáltalán nem ismeretesek. Nekünk pedig ősi kapcsolatunk van

az ágyékábrázolással, mert még ma is jelen van népművészetünkben,<sup>7</sup> igen gazdag jelképes tartalommal:



A „virágtő”-motívum feltételezett eredete: a. agyagszobor; b. arany nyakdísz Astarte stilizált képével; c-d „cserépből kinövő életfák” egy baranyai sulykolón; e. háromszögből induló kilencágú növény baranyai sulykolóról; f. szaruval írott mángorló részlete; j. sőtartó díszítése; k. tükrös részlete; l. a tűzhely melletti fal „kibabozása” (Hoppál Mihály)

Belőlük nőnek az „életfák”. A **c**-vel jelzett rajzon cserépből, de alatta ott van a **rombusz** nemjelző! A **h, l** rajzok háromszögei a női testet jelképezik, mint Mongóliában a csulúti kőrajzokon, s a Bajkálon túl, az Oljokma folyó mentén. Szimbólikus alkotója a hun és a kínai ’anya’ piktogramnak.

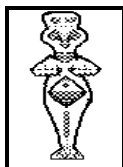
De nem csak képi formában, nyelvünkben is él a képpel egyező, azzal teljes egységet alkotó tartalom: „**ágyék** fn -ot, -a **1**. <Az emberi testen>: comb hajlatai közé eső és a hastól lefelé eső táj, a nemi szervek tájéka.” Továbbá: „v.kinek az ~ából ered, szakad, származik v. vki. ~ának gyümölcse: vkitől mint szülőjétől származik. Egy íze sem enyím. E szenny idegen ágyékból ered! S kik szakadtak ágyékomból, Unokák és gyermekek, Bolondak és pajkosak, Babrálgatnák ősz szakállam.” (ADY) (MSzFE) „Egyszersmind úgy tetszett neki, hogy méhéből forrás fakad, és ágyékából dicső királyok származnak.” (Anonymus)

Az ágyékháromszög és a rombusz nemjelzők történeti összehasonlító feltárása a finnugor nyelvlánc népeinél (amennyiben az Uráltól nyugatra is léteznek) érdekes nyelvi és időrendi következtetésekre szolgáltatnának alapadatokat. Az ’ágyék’ szó csak nyelvünkben létezik: „származékszó; ágy alapszava ősi örökség az ugor korból; vö. vog. T. onšél, uñis, É. uñs: ’far’ (NyK. 25: 178). Az ugor alapnyelvi alak \*ańc3 lehetett.” (TESz)

Az ágyékháromszög hiányzik a Tom-menti (ugor ősnép) sziklarajzairól. A rombusz fej szimbóluma szintén mezopotámiai előzményre mehet vissza. A

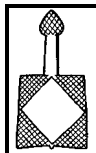


sumér 'anyaistenség' szobrán az ágyékháromszög tükörképként megduplázódik, rombusz-alakú.<sup>8</sup>



**Periode IX. 2000—2400 v. Chr. Früheste Tonstatuetten des 'Muttergöttin'-Typs<sup>8</sup>**

Az uráli sziklarajzok időrendben idősebbek. Az emberpár nőalakjának rombusz feje – a női ágyék megduplázott rajza? Népünk a vulva szimbólumának tekinti, példa rá egy népművészeti alkotásunk:



**Stilizált női és férfi nemi szerv. Szeremlei sulyok. (Hoppál Mihály: Jelképtár 241)**

Miként a fej, vagy személy hímtagonak nevezése is igazi „hungarikum” népünkél. A szemantikai összefüggések egyértelműek. A rajzmező szimbólikus rajzai (indák, hajtások) sajátos értelmet nyernek, mint a sarjadó élet, az utódok szimbólumai. Nyelvhasználatunkban az egyetlen gyermek: „egyetlen hajtásom”.

A **keleti oldal** rajzmezője bonyolultabb. Baloldalán egy fát látunk, tövén egy kunkorodó fakú, nyitott szájú kígyóval. Felette a fa törzsén egy hosszúfejű, púpos hátú, macskaszerű állatot egy szögletesen befelé hajló, elkerített térben. Felette a fa törzsén a nőnemet jelző rombuszt (Éva jelképét). A fa lombja kerek, jobboldalán alul talán egy rombusz, bal oldalán egy hosszúkás, vékonyodó, ismeretlen valami. Közepén repülő madarak (?), alatta három függőleges vonal: 111 (kerítés?). A fa tetején szintén kerítés-féleség (?). A fa fölött egy felülről lefelé szétágazó, elvékonyodó vonalakból álló rajz. Villám? Mellette jobbra (főnt) egy kacsszerű indába végződő fa ágemeletekkel. A jobb felső sarokban a „háromcsúcsos lángoszlop” alatt egy felajzott, lefelé irányuló íj,



alatta négylábú állat. A többit csak találgatni lehet. Az Édenkert madarai? – álla-

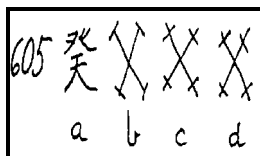
tai?

A rajzokból a baloldali „jó és gonosz tudásának fája” egyértelműen értelmezhető a kígyóval és a nőnem (Éva) jelképével: „3 A kígyó pedig ravaszabb vala minden mezei vadnál, melyet az Úr Isten teremtett vala és monda az asszonynak: csakugyan azt mondta az Isten, hogy a kertnek egy fájáról sem egyetek? 2. És monda az asszony a kígyónak: a kert fájának gyümölcséből ehetünk. 3. De annak a fának gyümölcséből, amely a kertnek közepette van, azt mondá Isten: abból ne egyetek, azt meg se illessétek, hogy meg ne halljatok. 4. És monda a kígyó az asszonynak: Bizony nem halltok meg.” (Mózes I. könyve 3 1-4.)

A villám és a lángoszlopok is érthetők a lefelé irányuló íjjal: „És kiüzé az embert és oda helyezteté az Éden kertjének keleti oldala felől a Kerubokat és a villogó pallós lángját, hogy őrizték az élet fájának útját.” (Mózes I. 3 24.) A többi fa, állat és madár rajza az Éden megjelenítése lehet. E rajzcsoport összefüggéseiben értelmezhető része szintén Mezopotámiába visz bennünket.

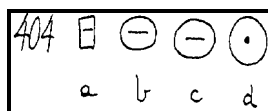
A **déli** rajzmező rajzait (mai ismereteink szerint) egymással nem tudjuk összefüggésbe hozni.

A jobb felső sarokban egy szélrózsát látunk, a négy főiránnyal. Alul és fölül napkarikát – a felkelő és lemenő Nappal. Középen, a két fővonal kereszteződésében egy ✕ - jel látható, a vonalak végein rövid vonalakkal. A kínai írástörténetben Bernhard Karlgren (1957) a 605-ös listaszámmal jelöli a „Grammata Serica Recensa”-ban:



„605 a—d. \*kiwer / kjwi: / k u e i cyclical character (Tso). b. is Yin bone, c. is Yin, d. is Chou I.” Jelentése: „ciklikus jelleg”. Olyan ciklikus, periodikus jelleg, ami a Nap mozgását jelöli az égboltozaton. (Az a-val jelölt (korunkbeli) rajzon az alsó jel az ég ideogramma. Karlgren 1957, No. 361) Az uráli rajzhoz a Jin-kori **b** rajz áll a legközelebb.

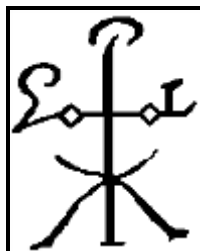
A Nap legrégebbi ábrázolása a kínai írástörténetben: egy kis kör (napkarika), benne egy kis vonással. (Karlgren 1957, No. 404) Csak később, a Chou I. korban lesz pont a vonás helyén:



A **b**, **c** a Yin, a **d** pedig Chou I. korból való. Jelentése: „sun; day” – Nap, mint égítest, nap, mint időtartam.

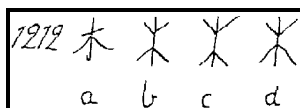
A szélrózsától balra egy homorú vonalat áttörő indát látunk, amely lefelé hosszasan folytatódik. A homorú vonal a Föld lapos felszínét ábrázol(hat)ja. Jellegzetes sumér felfogás, amely szerint a „világ” addig terjed, ameddig a szem ellát, s a szem ilyen homorúan lapos alakúnak látta (körkörösén) a világot. A középén elhelyezkedő rajz, kerítést ábrázolhat.

Biztosabban értelmezhető a tartalom a rajzmező bal alsó részén elhelyezkedő „égigérő fa” esetében, ahol a gyökerek elágazási pontján szintén ezt a homorú vonalat látjuk a Föld lapos felszínéként:



A Föld felszíne alatt a gyökerek sematikus rajza. A függőleges vonal (a fa törzse) felett az Ég boltozatának jele. Erről tudjuk, hogy „égigérő fa” rajzát látjuk. A fa törzsét vízszintesen metsző vonal a fa ágait jelképezi. Mindkét oldalán, a fa törzsétől egyenlő távolságra egy-egy nőnemet ábrázoló rombuszt látunk. A baloldali ág végén erőteljes indát, a jobboldali ágon a rombusz mellett fallosz-szerű hajtást. Számunkra (egyelőre) ismeretlen történet vázlatos rajzát. Lényeges körülménye, hogy összeköttetésben van az Éggel – mint legfelsőbb hatalommal – és a Földdel is.

Akármi az ábrázolás története, az égigérő fa központi szerepet tölt be. Rajza történeti előképe lehet a kínai 'fa, mu' rajzának, az égbolt rajza pedig a hun 'ég' piktogram szemléleti előzménye. Ha a vízszintes ágakat a gyökerekkel ellenkező irányú szögben rajzoljuk, megkapjuk a 'mu' (fa) kínai rajzát:

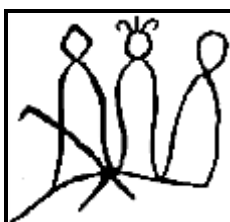


„1212 a—d. \*muk | muk | mu tree, wood. b. is Yin bone, c. is Yin, d. is

Chou I.” (B. Karlgren, 1957)

E fától jobbra három „ősalak” rajzát látjuk, amelyek közül a baloldali nőnemű, a középső és a jobboldali hímnemű. A középső hímnemű fején szarvakat jelképező dísz, korona van. A „koronás” középső hímnemű, s a baloldali rombuszfejű nőnemű ősalak szomszédos vonalaikkal „atyakeresztet” alkotva keresztelik egymást, s a két vonal metszéspontjából – de a nőneműn keresztül – erőteljes hajtás nő!

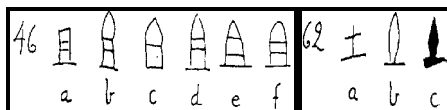
Úgy tűnik: az „atyakereszt” (talán) legősbibb ábrázolását látjuk:



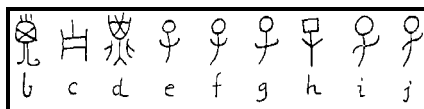
Lenyűgöző! – gyönyörű szimbólum! A jobbszélső „ősalak” teljesen passzív. Szerepe egyelőre ismeretlen. Az „égigérő fa” sematikus rajza talán összefüggésben áll az ősalakok rajzával. Lehetséges, hogy az „égi megbízatás” ősi változatát látjuk e jelenetben, amit Dümmerth Dezső így fogalmazott meg:

„A királyi családok eredete az égbe visz, az istenség körébe, és a királyok maguk is félig istenek, istenkirályok, amikor megjelennek. Innét van, hogy a dinasztiák származását mindig bizonyos misztérium, titok veszi körül, melynek lényege az, hogy az égből leszálló férfias erőtől egy földi nő fogan, s kettejük fia az „istenkirály”, a szakrális tiszteletben részesülő személy, aki azért méltó az uralkodásra, a társadalom, a nép vezetésére, mert csak félig származik e világról, lényének másik része égi, azaz isteni.”<sup>9</sup>

A három „ősalak” törzse hasonló a kínai írástörténet „nagyapa, ős” rajzához: (B. Karlgren 1957, No. 46)<sup>10</sup> De nagy a hasonlóság a „föld fallikus alakú rúdjának” rajzával is, (B. Karlgren 1957, No. 62) „A rajz egy vonzó fallikus-alakú szentelt rúdja a Föld oltárának.”<sup>11</sup>



Az „atyakeresztet” a hímnem köralakú fej rajzával a kínai írástörténetben is viszontlátjuk a ’fiú’ Jin-kori ábrázolásánál: (Karlgren 1957, No. 964 b, d)<sup>12</sup>



„964 a – j. \**tsi*ǝg / *tsi*: / *tsī* fiú, leány, gyerek; gyerek módra, állat-kölyök, úriember, fiatal nő, úr, herceg, vikomt, ciklikus karakter” „b. Jin csont, c. Jin csont, d. Csou II, e. Jin csont, f. Jin, g. Csou I, h. Jin csont, j. Csou I”

A *tsī* ’gyerek módra, fiatal embert, fiatal állatot’ jelent. Több kínai jövevényt is van nyelvünkben, valószínű, hogy a *csi* is közéjük tartozik: *csígat*, *csicsí*, *csicsikál*, *csibe*, stb. „Paplan alá! Hajjcsi!” (Babits) Nem gyermeknyelvi, vagy hangutánzó eredetű, amint a TESz feltételezi.

A **b**-vel jelzett rajzban ott látjuk az atyakeresztet s egyik lábként a fiatal hajtást jelölő indát. A többi rajznak is fő alkotója a hímnemet jelző kör, bár némi jelentésmódosulást is történt. Mindamellet az uráli hatás (mint előzmény) tagadhatatlan.

### Kultúrtörténeti és történelmi összefüggések

Az uráli, Irbit-parti Sziklarajzok a „teremtéstörténetből” (Mózes I. könyve) ábrázolnak jeleneteket. Bizonyosságát adva, hogy az ösgeztáiban (s így Anonymusnál is) volt, vagy lehetett valamilyen évezredek átívelő ősi hagyománya a bibliai történeteknek. Az ágyékháromszög és a rombuszfej nemjelző Dél-Szibérián és Mongólián át eljutott a kínai piktográfiába. (Termékenységi szimbólumaink az Urál-hegység és a Sárga-folyó között)

Meggondolandó, hogy e szimbólumok – évezredek mélységéből – máig élnek néprajzi kultúránkban. Jelezve, hogy népünk – történelme ősmúltjában – korának nagyműveltségű, igen nagy időmélységbe emlékező, nagy lélekszámú népe volt, hogy szimbólumaiban is tovább élő ősi identitását máig megőrizte. Néprészei, nomád-kori szállásterületei olyan nagyságrendűek voltak, hogy nyelvének és kultúrájának fennmaradását változó környezetben, a Kárpát-medencébe érkezésig biztosítani tudta. Az ágyékháromszög, a rombusz és a kör nemjelző nem csupán mértani elem és díszítő motívum kultúránkban. Annál sokkal fontosabb történeti (történelmi) jelentőségük van.

Nemjelzőink széleskörű összehasonlító kutatása, nép- és nyelvtörténeti szempontból – nyelvrokonságon belül és azon kívül is – nagy jelentőségű, önálló tárgykörű kutatási feladat lehetne a népek (népünk) kapcsolatrendszerének feltárása szempontjából. Az újkőkori, és azt megelőző időből olyan ismereteket adhatna a kutatók számára, amivel népmozgásokat, kultúr- és néptörténeti-összefüggéseket lehetne feltárni.

Igy akaratlanul is feltolul a kérdés: milyen identitású népcsoport volt, – vagy

inkább: milyen identitású népcsoportokból jöttek létre az „uráliak”? – amennyiben ragaszkodunk az „u r á l i” terminushoz. A rajzok tartalma és írástörténeti eszközei alapján: magas kultúrájú, sajátosan nagy időméltségbe emlékező gyökerekkel rendelkeztek.

Mit tudunk még a sziklarajzot alkotók műveltségi kapcsolatairól?

A rajzok készítésének időpontja (ha jó az időrendi meghatározás!) a Kr.e. 4. évezred vége, 3. eleje. Piros festéket használtak. Ezért fel kell tennünk a kérdést: kik használtak még ez idő tájt piros festéket?

„A kurgánművelődés sírja egyszerű, földbe ástott gödör” „Gyakori, hogy a halott felsőteste mellé vörös színű port szórtak, vagy pedig övére kis bőrzacszóba tettek ilyen, vasoxidból készült festéket. Vörös színe vagy a halál után folytatódó életet jelképezte, vagy a másvilág testfestéséhez kellett.” *Továbbá:* „Előfordul az is, hogy a kurgánsírba szarvasmarha vagy ló koponyáját tették (sőt vannak ilyenek az áldozati szertartások maradványai között is).”<sup>13</sup> *Továbbá:* „A főnök vastagon be volt szórva vörös festékekkel és ruháját sok-sok aranydíszt ékesítette annak idején, köztük oroszlánok és bikák figurái.” *Valamint:* „Mellette voltak fegyverei: balta, tör, nyílhegyek és eszközei, kés és véső rézből és kőből, edények aranyból, ezüsből, kőből és agyagból. A sír néhány tárgya olyan szoros hasonlóságot mutat a mezopotámiai királyi művészetekkel (pl. edények díszítései), hogy a sírt egész biztosan a Kr. e. 3. évezred közepére lehet tenni.” (Makkai 1991, 142)

Az uráli sziklarajzok – amennyiben jó a kormeghatározás – ennél is régebbiek. A piros festék használata a kurgánkultúrához is kötődik, valamint a Tom folyó mentén a legrégebbi, Kr.e. 4. évezredbe keltezett sziklarajzokhoz, amelyeket orosz történészek az ugor népek hagyatékaként tartanak számon.\*

Tárgyunk szempontjából lényeges, hogy az indoeurópai őstörténet kutatói az indoeurópai népeket (egy részüket) a kurgánkultúra népeivel „vándoroltatják” az „őshazából” Európába; – valamint ezzel a kultúrával „juttatják” a finnugor népek nyelvébe az ősiráni jövevényszavakat. A kurgán-kultúrából fejlődött ki a szkíta kultúra, amelyhez középkori történetírásunk is kötődik. (Anonymus)

S bár írástörténettel össze nem függő, módszeres összehasonlítással nem bizonyítható dolgokkal nem foglalkozunk, fontossága okán mégis említésre méltónak tartunk néhány feltételezést, mivel a szkíták népművészetében szintén ismeretes az ágyékháromszög:

\* A szabírok és a maják gyakran a sírok egész belterületét felszórták piros porral. Szerk.



Szkíta kori csörgő Nagytarcsáról. (Magyarország története I.)

Amíg az ágyékháromszög díszítő elemként előfordul indoeurópai népeknél is, a rombusz fej nemjelző sajátos eleme ősműveltségünknek.

A szkíták a Kr.e. 3. évezred utolsó harmadában jelentek meg a Kaukázus előterében. Jelenlegi ismereteink szerint sem az indoeurópai népek körében, sem a finnugor nyelvcsalád Uráltól nyugatra élő népeinél nem fordult elő *a rombuszfej* nőnemet jelölő alkalmazása. Számunkra pedig történelmünk jelzett ösvényét jelenti, mint mesében az elpotyogtatott kavicszemek. Ezért ismételten fel kell tennünk a kérdést: – Kik voltak az Uráliak?

*Ha a finnugor népek közül csak az „ugor” népeknél létezett a rombusz fej és az ágyékháromszög sajátos alkalmazása, akkor egységes „uráli ősnép” a Kr.e. 4. évezredben már nem létezhetett. Ugyanakkor, Az „uráli motívumok” (a rombusz és az ágyékháromszög) eredete nem az Urálban keresendő. Léteznie kellett a mezopotámiaival közös műveltségi előzményű népességnek, amely északra vándorolva keveredett a helyi lakossággal, és sajátos, nomád életmódot alakított ki a ligetes-fás, füves térségeken.*

Tehát a „finnugor” ősnép (és a finnugor „őshaza”, ha volt ilyen) az Uráltól délre kellett hogy legyen. A szétváló „uráli ősnép” legdélebben élő része (népünk előnépe) – ősiráni népekkel (vagy még nélkülük) – igen korán „elsodoródott” (elvándorolt) az Urál délkeleti előteréből Szibéria ligetes steppe-övezetén át Mongólia és a Bajkál-tó felé. Közben szibériai népekkel keveredve, a Kr.e. 2. évezredben érintkezett az őskínai népességgel.

Harmatta János nyelvtörténeti kutatásai a történelmi folyamatokat – a szimbólum és írástörténeti bizonyítékokkal párhuzamosan – az iráni jövevényszavak idő és tárgybeli eloszlásával támasztják alá. (Írániak és finnugorok, irániak és magyarok. Az alábbiakban ebből idézünk.)

Az ősiráni nyelvi érintkezés a vogul és az osztják nép esetében a többi „finn-ugor” néptől eltérően, csökkenő erősségű volt. Így kevesebb „ősiráni” jövevényszó került a vogul és az osztják nyelvbe. Ősnépünk ekkor e népektől délebbre élt. A vogulok és osztjakok elődei csak a már keleti irányba vándor-



ló, nomád életmódra áttért népünkkel kerültek délről érintkezésbe, így az ősiráni nyelv hatása csak áttételesen érvényesült:

**„lapp finn cseremis mordvin zürjén votják magyar vogul osztják  
15 25 14 27 27 24 26 15 12”**

A későbbi, óiráni nyelvű népek jelentősebb steppei térhódítására csak e történeti (és nyelvi) folyamatok végbemenése után nyílt lehetőség. Az önálló „finn-ugor” nyelvek létrejötte befejeződött. Ősnépünk még érintkezett és keveredett az északibb életterű „ugor” népekkel. Szállásterületei – a nemjelző szimbólumok tanúságtétele szerint – már a Kr.e. 2. évezred elején érintkeztek az ókínai népesség északi peremével, mert az uráli nemjelzők és más uráli rajzelemek is megjelentek a Jin-kori kínai írástörténetben. A jelentős keleti irányú elmozdulással a további iráni kapcsolatok megszűntek. Ezzel magyarázható, hogy a legkevesebb óiráni jövevényszó a mi nyelvünkbe és a vogul-osztják elődök nyelvbe került. Legtöbb pedig a zürjén, votják és mordvin nyelvbe:

**„lapp finn cseremis mordvin zürjén votják magyar vogul osztják  
7 10 12 19 33 25 6 9 8”**

„Az ősmagyarokat e korban a finnugor törzsek közül a legkisebb iráni hatás érte. Ez csak úgy érthető, ha feltesszük, hogy településterületük a Volga vidéki szkíta törzsszövetségtől távolabb északra vagy keletre esett, s esetleg a permiek közöttük és a szkíták között helyezkedtek el. Az ősiráni kor óta tehát a finnugor törzsek földrajzi helyzetében lényeges változások következhetek be.” (Harmatta 178)

A kelet- és belső-ázsiai térségből a kínai, majd mongol és török nyelvű népek nyomására, az időszámításunk kezdete előtti és utáni évszázadokban szorult ki népünk. Részekre szakadva, iráni nyelvű népeken törve át, (Vö.: Harmatta János: Nyelvünk kelet-iráni, régebbi és újabb alán, északnyugat-iráni és xvarizmi alán jövevényszavai), – amikor (többek közt) a jüe-csi, majd később az alán törzsszövetséget rombolták szét. Az „etnikai ütközés” erejére vall, hogy e népek a félkör minden irányába távoztak. Délre és nyugatra (Kaukázus) s a permiek felé, az északi (vogul) irányig az alábbiak szerint: „A magyar nyelv közép-iráni jövevényszavai között is több, különböző eredetű csoportot lehet felismerni. A kutatás jelen állapotában a kelet-iráni jövevényszavakon kívül még legalább 4 réteget lehet megkülönböztetni: a régebbi és az újabb alán, az északnyugatiráni és a xvarizmi alán jövevényszókat. A régebbi és újabb alán jövevényszók között a kronológiai határvonal az alán törzsszövetség felbomlása a hunok támadása következtében. Ugyanez a kronológiai tagolódása a permi nyelvek alán jövevényszavainak is.” (Harmatta 181)

A nyelvi tények a történelmi folyamatot bizonyítják. A „finnugor” nyelvek

közül a mai magyarság népréseinek nyelvébe került a legtöbb iráni jövevényszó (45), amelyből 12 keletiráni:

<i>lapp</i>	<i>finn</i>	<i>cseremisiz</i>	<i>mordvin</i>	<i>zürjén</i>	<i>voják</i>	<i>magyar</i>	<i>vogul</i>	<i>osztják</i>
(1)	(4)	(12)	(28)	(39)	(31)	(45)	(24)	(17)
1	4	1	12	8	6	12	12	8

„A táblázatból fontos megfigyelések adódnak. Megfigyelhető elsősorban, hogy a finnbe (és a lappba) a középiráni jövevényszavaknak már csak ez a legkorábbi, keletiráni rétege jut el. Ez nyilván azt jelenti, hogy e jövevényszók átvétele után a finnek (és észtek) érintkezése a keletebbre lakó finnugor népekkel s rajtuk keresztül az irániakkal megszakadt. Fontos megfigyelni azt is, hogy e keletiráni jövevényszóréteg az egyes finnugor nyelvekbe feltűnően egyenlőtlenül jelentkezik. Figyelmen kívül hagyva a sajátos helyzetű finnt és lappot, a többi finnugor nyelvben a keletiráni eredetű átvételek a középiráni jövevényszók következő százalékát képviselik:

<i>cseremisiz</i>	<i>mordvin</i>	<i>zürjén</i>	<i>voják</i>	<i>magyar</i>	<i>vogul</i>	<i>osztják</i>
8,3%	42,8%	20,5%	19,3%	26,6%	50%	47%

Mint láthatjuk, a cseremisizben a középiráni jövevényszóknak csak kis hányada keletiráni eredetű. Viszonylag több (20-25%) található belőlük a zürjénben, vojákban és a magyarban, míg a mordvin, a vogul és osztják kiugrik a többi finnugor nyelv közül a keletiráni jövevényszók 50%-ot is elérő arányával. Lehetséges, hogy a vogulban és osztjában e jövevényszók százalékaránya valójában még magasabb, mert a keletiráni hangfejlődési sajátyságot nem mutató átvételek egy része lehet ugyanilyen eredetű is. E jelenségnek bizonyára az lehet a magyarázata, hogy a mordvinok, vogulok és osztjások szorosabb kapcsolatba kerültek a középiráni kor elején különböző keletiráni, Közép-Ázsiából Kelet-Európába vagy Nyugat-Szibériába húzódott törzsekkel.

A történeti forrásokban ez a folyamat jól megragadható. A hiung-nu támadások által előidézett saka és jüe-csi vándorlás mozgásba hozta Közép-Ázsia nomád iráni népeit is a Kr.e. 2. században és egészen a Dnyeper-vidékig éreztette a hatását.” (Harmatta 180)

A fenti adatok alapvető fontosságúak! A paleográfiai bizonyítékokat kiegészítve alátámasztják, hogy népalkotó részeink, – amelyek később a Kárpát-medencében letelepedtek, – először a xvareزمi és attól északra fekvő, ligetes-erdős-füves térségeket foglalták el, amikor kiszorultak Belső-Ázsiából. A velük ismét érintkező iráni népek antropológiai megjelenésüket néprészenként eltérően – de immár máig kihatóan – jelentősen befolyásolták. A keleti mediterrán és a pamíri jellemzők minden itt letelepedett néprészünkben elég jelentős százalék-

arányban megtalálhatók.

Népünk ezen újabb, néprészekre szakadó történetét – a történeti összehasonlító jeltörténet segítségével sikerül egyre pontosabban és részletesebben feltárni. A paleográfiai eszközökkel bizonyítható etnokulturális folyamatok kezdete az uráli és szibériai, mongóliai sziklarajzokhoz kötődik. Történeti értékük páratlan. Ugyanakkor ősiráni (nagyállattartó) jövevényszavaink átvételének időrendi egybeesése (Kr. e. 4500-1600,) uráli nemjelzőink megjelenésével egy jogos kérdés felvetését indikálja bennünk: vajon, nem egyazon hatás érhető tetten az ősiráni jövevényszavakban és a sumér eredetű nemjelzők közvetítésében? Nem erről szól a történet? – s a történelem?

Válasz – egyelőre nincs. Csak kérdések által kijelölt feladatok.

## JEGYZETEK

- 1 „Der groteske Charakter dieser Formen erinnert sehr an die Inschriften, welche sich auf den Felswänden Sibiriens finden. Solche Inschriften findet man in Gross-Perm, unweit der Stadt Tzerdyn, auf Felsen mit rother Farbe eingebrannt oder geschrieben. (Karl Faulmann: Illustrierte Geschichte der Schrift 291)
- 2 „Das erste Bild links zeigt einen Mann und eine Frau, unter dem Manne ein Drache, unter der Frau ein Thier, welches eine Spinne oder ein Scorpion ist, es sind jedenfalls die Symbole von Himmel und Erde. In der zweiten Figur rechts sieht man eine achtheilige Windrose, in der Mitte ein Zeichen, welches Zaun oder Ackerland bedeutet, unten rechts drei Berggipfel, personifiziert als heilige Personen. Die übrigen Zeichen sind zu dunkel, um auch nur Vermutungen zuzulassen. Jedenfalls war es nur religiöse Eifer, welcher unzugängliche Stellen wie die erwähnten aufsuchte, um unauslöschliche Denkmäler zu errichten. Vielleicht war hier ein Wallfahrtsort, und an dem Ufer des Flusses lag einst eine nun spurlos verschwundene Stadt, welche den Cultus dieser Gottheiten pflegte.” (Karl Faulmann: Illustrierte Geschichte der Schrift 291)
- 3 Debreczeni Miklós: Az ősmagyar írás néhány hazai s oroszországi emléke. Budapest, 1914
- 4 Magyarország története I. 404 /: Bartha Antal
- 5 Labat No. 554 „GEME, MI siništu femme; déterminatif précédant les noms de femmes”
- 6 Makkai János: Az indoeurópai népek őstörténete. Gondolat, 1991
- 7 Kiszely István: A magyarság őstörténete. 691. Püski, Budapest, 1996

- 8 Edward Chiera: Sie Schreiben auf Ton
- 9 Dümmerth Dezső: Álmos az áldozat. 48-49
- 10 **No. 46.** „b. is Yin bone, c. is Yin bone, c. is Yin bone, d. is Yin, e. is Chou I., f. is Chou I.” Továbbá: „In all these cases, our graph stands for b’. Below, ’grandfather, ancestor’, and it is a drawing of the phallic-shaped ancestral tablet. All the meanings above are loan applications of the primary graph for b’.”
- 11 „**62 a – c** \* t’o | t’uo- | t’u soil, earth, land” „The graph is a drawing of the phallic-shaped sacred pole of the altar of the soil.”
- 12 „**No. 964 a – j.** \*tsiōg / tsi: / tsī son, daughter, child; treat as a child; the young of animals; gentleman; young lady; master; prince; viscount; cyclical character;” „b. is Yin bone, c. is Yin bone, d. is Chou II, e. is Yin bone, f. is Yin, g. is Chou I, h. is Yin bone, i. is Yin bone, j. is Chou I” – A csi szótövé „csicsikál”: úgy alszik, mint egy fiatal gyerek. A csi szótövet találjuk a csibe, csirke, csiápol, stb. szóban is. Egy hun fejedelmet is Csicsi-nek hívtak
- 13 Makkai János: Az indoeurópai népek őstörténete. 140-141

## IRODALOM

- Chiera, Edward: Die Schreiben auf Ton. Orell Füssli Verlag, Zürich-Leipzig 1938
- Debreczeni Miklós: Az ősmagyar írás néhány hazai s oroszországi emléke. Budapest, 1914
- Dümmerth Dezső: Álmos az áldozat. Panoráma, 1986
- Faulmann, Karl: Illustrierte Geschichte der Schrift. Wien, Pest, Leipzig, 1880
- Harmatta János: Irániak és finnugorok, irániak és magyarok
- Karlgren, Bernhard: Grammata Serica Recensa. Stockholm, 1957
- Kiszely István: A magyarság őstörténete. Püski, Budapest, 1996
- Labat, René: Manuel d’ Epigraphie Akkadienne. Paris
- Magyarország Története I., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984
- Makkai János: Az indoeurópai népek őstörténete. Gondolat, 1991

Négyesi Lajos (Esztergom)

## MIÉRT MONDOTT NEMET LEVEDI A KAZÁR KAGÁNNAK?

**B**íborbanszületett Konstantin a birodalom kormányzásáról írott műve az egyetlen forrás, amely a magyarság levédiai és etelközi hatalmi viszonyairól adatokat közöl. A magyarság őstörténetével foglalkozó kutató nem kerülheti meg, hogy ne foglalkozzon az ott leírtakkal. Az alapos vizsgálat során, már nem csak a leírtak értelmezése történt meg, hanem az egyes szavak, jelentésbeli árnyalatok is hangsúlyt kaptak. Ennek ellenére úgy érzem, hogy néhány nehezen megmagyarázható eseményen, nem túl meggyőző magyarázatokkal léptünk túl.

A legfurcsább Levedi esete a kazár uralkodóval. Konstantin így írja le az esetet:

„Kezdetben a magyarok a Kazár Birodalom közelében szereztek maguknak lakóhelyet. Ekkor még nem álltak fejedelmi irányítás alatt, hanem vajdáik voltak, akik közül az első vajda Levedi volt. Három évig részt vettek a kazárokkal minden háborújukban. Levedi vitézségéért előkelő kazár nőt kapott feleségül, de nem nemzett vele gyermeket. Közben a besenyőket legyőzték a kazárok és kiszorították a szállásterületükről őket. A besenyők rátörtek a magyarokra és elűzték őket a területükről. A hét törzs két csoportra szakadt. Az egyik fele Perzsia vidékén telepedett le, a másik Levedivel nyugatra ment lakni, Etelközbe. Kevés idő múltán a kazár kagán üzent a magyaroknak, hogy küldjék el hozzá Levedit. Levedi elment a kagánhoz és megtudakolta, miért hívatta magához? ‘Azért hívatunk, hogy mivel nemes származású, értelmes vitéz és vagy és a türkök közt az első, nemzedet fejedelmévé emeljünk, és engedelmeskedj a mi szavunknak és parancsunknak.’ Levedi erre így válaszolt: ‘Nagyra veszem irántam való hajlandóságodat és jóindulatodat és illő köszönetemet nyilvánítom neked, minthogy azonban nincs elég erőm ehhez a tisztséghez, nem fogadhatok szót neked, azonban van rajtam kívül egy másik vajda, akit Álmosnak neveznek, akinek fia is van, név szerint Árpád; ezek közül akár az az Álmos, akár a fia, Árpád legyen inkább a fejedelem, aki rendelkezésekre áll.’ Megtetszett a beszéd a kagánnak, követeit elküldte a magyarokhoz akik megbeszélték velük, hogy inkább Árpád legyen a fejedelem. Így is történt, az ifjú Árpádot a kazárok szokása és törvénye szerint pajzsra emelték és fejedelemmé tették.“

Levedi viselkedését a témával foglalkozó irodalom, többféle képpen értelmezi. Németh Gyula kiemeli Levedi korát. Az említett eset megítélése szerint csak egy baráti találkozó – az ekkor már 80 év – körüli Levedi és a kagán között, ahol az öreg vajda korára hivatkozva elhárítja az ajánlatot úgy, hogy fiatalabbat javasol maga

helyett.<sup>1</sup> Györffy György szerint naiv mese, hogy egy nomád fejedelem önként lemond a hatalomról, a történetet pusztán Árpád hatalomrajutásának legitimációjaként találták ki. Czeglédy Károly egy elvesztett besenyő háborúban látja az okot, ami menekülésre kényszerítette a magyarságot és Levedi helyzetét bizonytalanná tette. A vajda leginkább a saját életét féltette amikor nem merte megkockáztatni a kagán által felkínált magasabb tisztség elvállalását. Kristó Gyula az utóbbi két nézettel vitatkozva úgy véli, hogy az elvesztett kangar háború után nem csak a magyarság, hanem a kazárok is meggyengültek. Ezért a kagán igyekezett a magyarokat az érdekszférájában tartani. A magyarság ekkor két pártra szakadt a kazárokkal való „kiegyezés” kérdésében, míg végül az azt pártoló Árpád került hatalomra. Levedi a másik vélemény képviselője volt, azé amely nem akarta tovább fenntartani a kazár függőséget és a vajda pedig nem akart a kazárok bábja lenni<sup>2</sup>. Lám csak a nemzeti büszkeség korai emléke. A nemes Levedi vissza meri utasítani a hatalmas kagán ajánlatát. Szép lenne, ha igaz volna, csakhogy nem az!

Levedi ugyanis, már Levediában is a kazárok embere (kiszolgálója) volt. A vajda cím ugyanis a vojevoda, hadvezér szóból származik. Az alatt a három év alatt, amikor a magyarok együtt harcoltak a kazárokkal Levedi volt az aki megszervezte és vezette a hadjáratban résztvevő csapatokat. A magyarok tehát mint segédnép szerepeltek a kazár sereg „állománytáblájában”. Ennek előzménye volt, hogy a magyarok a Kazár Birodalomhoz közel telepedtek. Kezdetben a viszony nem lehetett békés. Erre utalhat, hogy a kazárok elsáncolták magukat a szomszédos népek ellen. Később a kazárok fölverték a diplomáciai kapcsolatot a magyarokkal. Ekkor következett az a három év amikor a magyar segédc csapatok résztvettek a kazárok háborúiban.

Hála a magyar csapatok vitézségének, Levedi karriert csinált. Valószínűleg benne is volt hajlam a kazárosodásra, de a birodalomnak is érdeke volt, hogy a vajdát magához kösse. Ezért előkelő kazár nőt kapott feleségül. Az így születendő gyermek származása már eleve biztosította volna a birodalom iránti hűségét.

A magyarok elleni besenyő támadás a birodalom szempontjából, csak egy segédnép személyes tragédiája volt. Fel sem merült, hogy a kazárok esetleg megvédenék szövetségeseiket. A menekülő magyarság kettészakadt, jó esetben a hétből öt jutott el Etelközbe. Gondoljuk meg! Az öt menekülő magyar törzs olyan nagy erőt jelentett volna a kazárok szemében, hogy szövetséges fejedelemséget akartak volna belőle szervezni, amikor a hét törzs vezetését vajdák is képesek voltak ellátni? Levedi, aki maga is kazár akart lenni és a kagán első hívására hozzá rohant, úgy, hogy azt sem tudta miért hívták, néhány legyengült törzzsel a háta mögött büszkén dacolt a kagánnal?

Valószínűleg

nem.

A kazár diplomácia által követett gyakorlat mintáit megtaláljuk a keleti régió másik

1. Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991. 227-228. old.

2. Györffy, Czeglédy és Kristó nézeteinek ütköztetése megtalálható Kristó Gyula: Magyar honfoglalás, honfoglaló magyarok. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1996. 59-64. old.

nagyhatalmánál, Bizáncnál is. A birodalom szomszédságában élő törzsekről minél több adatot igyekeztek gyűjteni. A békét ajándékokkal vásárolták meg és a katonailag használható népeket mint segédnép alkalmazták a hadjáratok során. A jó kapcsolatokat házasságok útján is erősítették, elképzelhető, hogy Levedi megnemszületett fia is a kazár udvarban nevelkedett volna. Itt megtanulta volna a birodalom iránti hűséget és túszként is szolgált volna, Levedi hűségét biztosítva.

Ezek után persze, jogosan vetődhet fel a kérdés: vajon miért hívta magához a kagán Levedit?

A választ szintén Konstantinnál találjuk meg: elmondja, hogy Etelközben a menekült magyarok találkoztak a kabarokkal, akik a Kazár Birodalomból menekültek. Fellázadtak ugyanis a kormányzat ellen és a kitört polgárháborúban vereséget szenvedtek. Egyeseket közülük lemészároltak, mások Etelközbe menekültek. Itt összebarátkoztak a magyarokkal, akiket megtanítottak a saját nyelvükre. Mivel a háborúkban a legerősebbek és legvitézesebbek voltak, az első törzsek rangjára emelték őket. A kabarok népe három törzset alkotott, amelyek egy fejedelem vezetése alatt álltak. A következőkben Konstantin felsorolja az etelközi törzseket. Első helyen említi a kabarokat, rajtuk kívül még hét törzset nevez meg. Ez az adat ellentmond annak, hogy már Levediában is hét törzs volt, mivel az onnan való menekülés során kettéváltak. Így Etelközbe már hétnél kevesebb jutott. Itt egyesültek a három kabar törzsszel, így egészült ki a törzsek száma nyolcra, vagy az Anonymus által említett hétre. A törzsek nevei finnugor-török kettősséget mutatnak. Azonban nem csak itt, hanem a vezérek nevében is kettősség van. Levedié finnugor, míg Álmos és Árpád neve török eredetű. A hatalomváltásra az Etelközben került sor, ahol a menekülő magyar törzsek a török eredetű kabarokkal találkoztak, akik a háborúkban a legerősebbnek mutatkoztak. Valószínűleg katonailag nagyobb erőt képviseltek a magyarságnál. Ezért került sor arra, hogy egybeolvadt a két népesség kabar vezetés alatt. Ezért jelennek meg a török nevet viselő vezérek: Álmos és Árpád. A hatalmi viszonyokat jól jelzi, hogy a magyarok tanulták meg a kabarok nyelvét, tehát a kormányzás ezen a nyelven folyhatott.

Ekkor lép színre a kazár diplomácia. A kagán bizonyosan figyelemmel kísérte a lázadók sorsát. Az elüldözött kabarok továbbra is veszélyt jelenthettek, azonban a három törzs katonai ereje nem mérkőzhetett a birodaloméval. Megváltozott a helyzet a magyar törzsek csatlakozása után. A kagán tapasztalatból ismerte a magyarok magas harcértékét. A kabarok így megerősödve már nagyobb veszélyt jelenthettek. A helyzet megoldására mesteri diplomáciai sakklépés kínálkozott. Fel kell venni a kapcsolatot Levedivel, a kagán emberével és rajta keresztül elérni, hogy a magyarok kiváljanak a kabar kötelékből. Így kerül sor Levedi elhívására, oly titokban, hogy csak az udvarba érve tudhatta meg, hogy mit akarnak tőle. A kagán azonban elkésett, Levedi már nem rendelkezik hatalommal („nincs erőm ehhez a tiszt-séghez”), így csak azt tudja javasolni, hogy forduljanak a kabarokhoz, Álmoshoz



vagy Árpádhoz. Nem nehéz elképzelni, mennyire tetszhetett a kagánnak ez a beszéd, azonban nem tehetett mást, mint követeket küldött akik az uralkodó nevében tisztázták az érdekszférákat. Ezt követően került sor arra, hogy Álmot vagy Árpádot kazár szokás szerint avatták fejedelemmé. A szertartás értelmezése támpontot adhat az etelközi kazár-magyar viszony megítéléséhez. Konstantin szerint Árpádot pajzsra emelték. Vajon milyen lehetett ez a pajzs. Valószínűleg nagy méretű, akár csak egy hoplita pajzs, mivel kisebbben nem fért volna el a fejedelem. Azonban a honfoglalók hagyatékából nem ismerünk pajzsot, de egyébként is miért pont pajzs? Egy szakrális ceremóniában a tárgyak jelentéssel bírnak. Miért emelték volna a kagánt pajzsra? Feltételezem, hogy az a tárgy amin a kagán vagy Árpád állt csak hasonlított pajzsra. Nagy méretű lehetett, valószínűleg korong alakú és akit rajta állva az emberek fölé emeltek az isteni hatalmat nyert. A kazár kagán hatalmát napkorong jelképezte. Ibn-Roszteh írja: „Amikor a király valamely irányba indul, előtte egy naphoz hasonló tárgyat hordanak, amely a dob mintájára van készítve”.<sup>3</sup> Megítélésem szerint a fejedelem avatás során Árpádot is szimbolikus napkorongon állva emelték a vezérek a nép fölé. Ezt a rítust egy bábfejedelem nem engedhette volna meg magának, főleg nem kazár küldöttek jelenlétében. Így nyilvánítva ki, hogy a Kazár Birodalomtól független hatalom létezik Etelközben. Szent István hasonlóan járt el, amikor a korona formájával és a koronázás rítusával is kinyilvánította a Német-Római Birodalomtól való függetlenségét.

Az arab történetírók leírásai már erről az önálló „etelközi országról” szólnak. A törzsek szövetségét Vérszerződéssel pecsételték meg, ami jelzi, hogy nem azonos vérből származó törzsek vezetői kötötték, törökök és ugorok.

A következő kérdés persze az lehet, hogy kik voltak a kabarok? A nevük egy magyarázat szerint „láza-dót” jelent. Ez persze még nem ad választ arra, hogy melyik népről van szó. Az, hogy a hatalom ellen, annak megszerzéséért mertek lázadni, azt mutatja, hogy vagy kazárok voltak, vagy olyan önálló nép amit a kazárok győztek le. Ez utóbbi a valószínűbb. László Gyula<sup>4</sup> hívta fel a figyelmet a kettős honfoglalásról alkotott elmélete kapcsán, Kovrat kagán történetére, mely az onogor birodalom széthullását mondja el. Kovrat halála után birodalmán öt fia osztozott. Az atyai intés ellenére nem maradtak együtt, hanem csak az első fiú, Batbaian maradt az ősi földön, a többiek Nyugatra vándoroltak. Így a negyedik fiú, Kuber a Kárpát-medencében telepedett le népével. A fenti eseményekre, 670-680 táján került sor. Batbaian népe kazár uralom alá került. Valószínűnek tartom, hogy őket kell látnunk a kabar név mögött. Ez megmagyarázná a László Gyula által feltételezett rokonságot a honfoglalók és a késői avarok között. A magyar hon-

3. Ibn-Roszteh: „A kazárok”. i. n. A magyar honfoglalás kútforrásai. Szerk. Pauler Gyula és Szilágyi Sándor. Budapest, 1900. 156. old.

4. László Gyula: Kovrat kagán fiainak történetéhez. (Megjegyzések a kettős honfoglalás forrásainak értelmezéséhez) i. n.: Magyar őstörténeti tanulmányok. szerk: Bartha A., Czeglédy K., Róna-Tas A. Budapest, 1977. 225-230. old.

Lukács József (Kassa)

## HERNÁDMENTI AVARSÁG IV. A zsebesi (Šebastovce) avar temető

Kassától délre a Hernád folyó jobb oldalán, a várostól kb. 6 km-re terül el a Zsebes község.

Zsebes községet már az Árpád-korban királyi okirat említi 1248-ban. A község határában különböző dülőkön, különböző történelmi időszakokból régészeti leletek kerültek elő.

A dülők közül az előkerült régészeti leletek szempontjából a legismertebb a *Kenderes* (Konopiská) és a *Lápisz* (Lapiše) dülő.

A Lápisz dülön a szántás révén megbolygattak egy hamvasztásos temetőt, mivel a sírok laposan, s nem mélyen voltak elhelyezve. Ezek után 1966-tól dr. Budinsky – Krička Vojtech archeológus a Nyitrai Szlovák Archeológiai Intézet megbízásából elkezdte a csontvázas temető feltárását.

A kutatás ideje alatt és a munkálatok alkalmával megállapították, hogy bizonyos hamvasztásos sírok megbolygatásával egy későbbi (és mélyebb) temetkezésekre utal, s így került elő az avar temető.

A régészprofesszor 1966-1970 között 290 sírt tárt fel, míg 1970-1977 között fiatal régészek közreműködésével az ő felügyelete alatt további 100 sír feltárására került sor.

### A sírok feltárása



5. számú – férfi lovas sír

A lovas sír homokos talajba beeresztve. A sír alján deszka-maradékok voltak fellelhetők. A lovas bal oldalán volt elhelyezve a lova teljes felszereléssel. A lovas nyújtott állapotban feküdt a lova jobb oldalán. A lovas feje ellentétes oldalon volt a lova fejével.

12. számú – hamvasztásos sír



A sírgödörben 10 db agyagedény behelyezve és égetett emberi csontokkal beszórvva.

17. számú – férfi sír

1 db agyagedény



A hosszúkás sírgödörben nyújtott helyzetben volt elhelyezve a férfi csontváz.

A két lábfej között 1 db agyagedény. Az edény nyaka táján hullámos díszítés található, amelyet alulról és felülről vízszintes vonalak zárják.

A csontváz jobboldali lábszáranál a tárgy közelében 1 db kecskefej volt behelyezve.

31. számú – női sír



Agyagedény



Bronz fülbevaló

A női csontváz lábfejnél 1 db agyagedény és 1 db vedér (vasabroncsokkal és vasfogantyúval) került elő. A női csontváz medence tájékán vas-tűk kerültek elő.

41.-42. számú – gyerek sírok

A sírban illetve sírokban 2-2 gyerek volt eltemetve.

51. számú – leány-gyermek sír



A koponya tájékán 1-1 db bronz fülbevaló kék színű (1-1) gyöngygyel díszítve. A medencecsont tájékán vastűk voltak elhelyezve.

52. számú – női sír



A koponya tájékán 1-1 db arany fülbevaló a végeken pasztel színű gyöngyökkel díszítve.

Ez a típusú fülbevaló a késői avarkorhoz sorolható.

58. számú – férfi lovas sír

A férfi lovas teljes felszereléssel és gyermekével volt eltemetve.

67. számú – férfi lovas sír



Öntött bronz övgarnitúra



A férfi lovas öv-garnitúrája öntött bronz. Az egész garnitúra griffes-indás veretű. A nagy szíjvég, egy darabból öntött, előlapján állatfigurákkal díszített, míg hátlapján tökindás dísz található. A csuklós övdíszek griffes állatot ábrázolnak.

A szíjlyuk-védő "U" formájú tökindás dísszel van ellátva.

86. számú – férfi lovas sír



Bronz övgarnitúra

Két db fejrőzsa (sfaléra),  
svasztika díszítésű



három  
darab  
kantárveret

A lovas övgarnitúrája leveles-indás díszítéssel. A lókantár díszait 1-1 db fejrőzsa képezi. A fejrőzsa belső terét svastika-alakú lófejjel végződő díszítés képezi. A fejrőzsa bronzból készült a kantár többi dísz aranyból készült.

93. számú – női lovas sír

A lovas sír nem tartalmazott fegyvert, csak 2 db orsó karikát, valamint 1 db agancsból készített vadásztülköt.

94. számú – férfi lovas sír

A hosszúkás sírgödör alján 40 cm vastag ácsolás volt. A sírgödör körül 20-25 cm magas földpatka húzódott. A férfi csontváz hossza 175 cm, kora kb. 40-45 év, orientációja Kelet-Dél-kelet, Nyugat-Észak-nyugat.

A sír egyik felében a lovas csontváza nyújtott helyzetben feküdt. A lovas jobb oldalán fordított irányban a ló csontváza helyezkedett el.

A sír földpatkájának nyugati részén egy nagyobb kutya csontváza feküdt, míg a földpatka déli hosszabbik oldalán egy kisebb kutyáé.

A lovas jobb oldalán volt elhelyezve a szablya, melynek hossza 100 cm, fatok maradványokkal. Foggantyúja 15 cm hosszú, két nyerges ezüstlemez borítással. A szablyának a fa foggantyúja 2 db gombos nittel rögzítve, míg a nyerges ezüstlemez 34 nittel erősítették a foggantyúhoz.

A szablya tuskéje palmeta dísszel van díszítve, míg az alatta lévő fémfoglatat is palmeta dísszel van ellátva.

A szablya és a jobb kar között 1 db keskeny vaskés helyezkedett el – torzója 6,5 cm.

A szablya és a lábszár között 25 cm hosszú kés volt elhelyezve.

A lócsontváz bal oldalán a sír nyugati patkáján helyezkedett el egy háromszögű köpűs dárdahegy, közepén bordával – hossza 19,6 cm.

A lócsontváz bal oldalán – a borda közelében 3 db nyílhegy volt elhelyezve. A nyílhegyek következő típusúak: az egyik köpűs-rombuszos, a másik tuskés-rombuszos, a harmadik szárnyas és tuskés.

A lócsontváznak mindkét oldalán kengyelvasak voltak. Az alakuk „U” formájú. A kengyelvas magassága 17,5 cm, szélessége 12 cm. A nyeregkápa vasmerevítője is előkerült. Mellette egy tojás alakú, agancsból készített tárgy volt, ami valószínűleg az ostornyél díszé lehetett. Hossza 7 cm-es furattal ellátva, függőleges irányban. A lócsontváz hasa alatt egy masszív nyeregkápa csat került elő.

A lócsontváz fején előkerültek a kantár díszes veretei. A bronzpléhből készült fejrőzsa korong átmérője 12 cm, a korong közepén elhelyezkedő dudora 3,4 cm átmérőjű, palmettás díszítéssel. A kantárszíjakon mindkét oldalon 8-8 db dudoros bronzdíszek (átmérőjük 2,1 cm) voltak.

A ló szájüregében egy vas szorítózabla.

A lovas lábfejénél a sír jobboldalán 1 db agyagedény volt elhelyezve. Az agyagedény világos barna színű, magassága 13,2 cm, szájpereme 8,7 cm, és aljának átmérője 7 cm. Az edény nyaka tájékán kettős hullámos vonal, 2-2 vízszintes vonal közé zárva.

A sírgödörben ételmaradványok voltak. A jobb lábszárnál tyúkcsontok, a bal lábfejénél állatkoponya (bárányfej ?), a balkéznel tojás-héja törmelékek.

104. számú – női sír újszülöttel



A sírból előkerült 1 db nyakék pasz-  
tel színű, tökmag alakú üveggyöngyök-  
ből. 1-1 db bronz fülbevaló 1-1 db lógó  
üveggyöngyel.

108. számú – férfi, szimbolikus sír

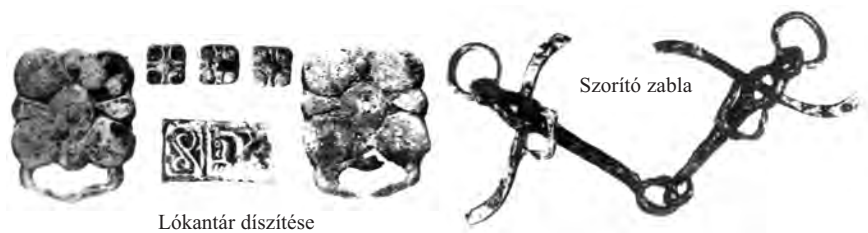
A sírgödörbe 1 db íj és 1 db szekerce volt helyezve (a csontváz a sírból hiány-  
zott). Ezenkívül a sírgödörbe 1 borjú és 1 bárányfej volt.

131. számú – fiúgyermek sír



A csontváz mellett 1 db dió alakú  
barázdás díszítésű csengő, és 2 db kis  
bronz szíjvég csüngő (tökindás díszítés-  
sel ellátva).

132. számú – férfi lovas sír



Lókantár díszítése

Szorító zablá

A lovas csontváza mellett 1 db szablya volt elhelyezve. A lófej kantárdísz 2  
db fejrózsából állt. A fejrózsa négyszögű, aranyozott bronz, palmettás díszítésű.  
A kantár szíjdíszei négyszögű lóhere díszítésűek. A kantár szíjvég (töredéke –  
fragmentje) griffes állatot ábrázol. A lófejnél szorító zablát találtak.



143. számú – leánysír

A sírból 1 db kisméretű ekepapucs került elő.



157. számú sír

Az anya iker gyermekeivel volt behelyezve a sírba. A sírban 1 db halászhorogot találtak.

161. számú – férfi lovas sír

A csontváz mellett 1 db szablya volt behelyezve. Ezenkívül 1 db dárdahegy, 1 db tör, 1 db íj nyílhegyekkel, valamint megemlítendő 1 db dió nagyságú bronzból öntött csengő, emberi álarccal díszítve (a ló kantárjáról).

164. számú – egyszerű férfi sír

A sírból 1 db szaruból készített kürt került elő.

173. számú – részben hamvasztásos gyermek sír

A sír egy db bronzveretet tartalmazott.

221. számú – férfi lovas sír



A csontváz övgarnitúrája – 1 db öntött bronz nagy szíjvég, egyik oldalán ember alakot ábrázol, másik oldalán tökindás dísszel van ellátva.

A szíj 2 db kis bronz csüngője tökindás díszítésű. Az övcsat és az övveret csuklós díszei tökindások. A szíj lyukvédő veretei szívalakú tökindás díszítésűek.

A lófej kantárja azonos a többi lovas sírokkal.



289. számú – férfi lovas sír



A lovas csontváza mellett 1 db szablya és 1 db vas kés (különös anténás foglalatban) volt elhelyezve. A csontváz lábfejénél 1 db agyagedény. A mellette fekvő ló teljes felszerelésével volt eltemetve.



321. számú – férfi lovas sír



A csontváz mellett 1 db szablya, 1 db dárdahegy helyezkedett el. A lovas dereka tájékán egy övgarnitúra helyezkedett el. 1 nagy darab öntött bronz szíjvég – egyik oldalán állatfigurák, másik oldalán tökindás díszítés látható. Az övcsat öntött bronz (dísz nélküli). A csuklós szíjveretek téglalap alakúak, benne griffes állat ábrázolással. 4 db kis szíjvég bronzból öntött tökindás dísszel. A lovas lóva teljes felszereléssel volt behelyezve.

### A sírok kiértékelése

A zsebesi avar temető igazolja azt a körülményt, hogy ezen a helyen a késői avar korban egy jól felfegyverzett katonai közösség élt, amely a hanyatlás idején valószínűleg határőr szolgálatot teljesített.

A 390 sírból összesen 47 lovas sírt emeltek ki.

A harcosok feltételezett életkora 20-50 év között mozgott.

Felszerelésük: szablyák, dárdák, íjak, szekercék (fokos), bárd alakú balták, és két típusú kések.

A szablyák között a 94-es sírban találtak 1 db 100 cm hosszú szablyát, ami méretét tekintve eddig a leghosszabb, amelyet az avar korból Felvidék – a mai Szlovákia területén ásatás alkalmával találtak.

A dárda hegyek 22 sírban voltak, 7 sírban szekercékkel együtt.

A kések majdnem minden sírban megtalálhatók voltak. A kisebb típusú kések hossza 6-10 cm, de előkerültek különös szurony alakú 25 cm hosszú kések is.

A lovas sírokban előforduló lódisz-veretek többségben azonosak a 94. számú sír lódisz-vereteivel.

A sírokból előkerült agyagedények túlsúlyban a Dunamenti típusú kerámiát képviselik.

Ezek egyszerű kézzel formált edények, amelyek a rituális temetkezés alkalmára készültek.

A sírokból kisebb mennyiségben (arányban) Tiszamenti kerámia csoporthoz tartozó edények is előkerültek.

Ezek gyors korongon készültek, többnyire világos színűek. Az edények alján található kis gödör a lábajtású korongozást igazolja.

Ezek az edények vízszintes vagy függőleges de egyenes vonalakkal vannak díszítve.

*A zsebesi avar temetőt a szlovák archeológusok a 8-9.-ik századra datálják.*

A zsebesi avar temető griffes-indás motívumokat tartalmazó fém leletei, palmetás díszítéssel vannak ellátva, ami a Perzsa–Sasanida és Perzsa–Sasanida kultúrára utalnak, alátámasztva ezzel László Gyula kettős honfoglalás elméletét, amikor is a honfoglaló magyarokat a késői avarság utódai a még meglevő szálláshelyeiken bevárják és velük békésen tovább együtt élnek.

## FELHASZNÁLT FORRÁSANYAGOK

- František Bejda*: Jazdcovi do hrobu osedlaný kôň Práca – 29. XII. 1967 – str. 4
- V. Budinský-Krička*: Výskum eneolitického a slovensko-avarského pohrebiska v Šebastovciach Archeologické rozhledy – roč. XX., 1968. č. 1 – str. 213 – 219, Academia – Praha
- V. Budinský-Krička*: Jedinečne nálezisko v košickej kotline Večer – 17. IX. 1975
- Bohuslav Chropovsky*: Významné slovanské náleziská na Slovensku Šebastovce, okres Košice (C – 8) str. 208 – 214. Veda – 1978, SAV – Bratislava
- Ján Dekan*: Moravia Magna. A Nagymorva Birodalom – kora és művészete Tatran – 1980 – Bratislava
- V. Budinský-Krička - Antor Točík*: Jazdecký hrob č. 94/1967 z doby Avarskej ríše v Kosiciach, časť Šebastovce. Zborník práce L. Kraskovskej (k životnému jubileu) SNM – Bratislava 1984 – str. 172 – 195
- Laco Zrubec*: Poklady zeme Osveta – 1986 – Martin str. 156
- Mária Lamiová-Schmiedlová - Elena Miroššayová*: Archeologická topografia Východoslovenské vydavateľstvo pre Archeologický ústav Košice v roku 1991, str. 51 – 55



Lukács József (Kassa)

## ÉLETUTAM

**E**lső fiúként, de második gyereknek születtem egy iskolaigazgató, egy tanár családjában. A Szobránc melletti községben, Porubkán éltünk. Olykor elutaztunk Ungvárra, máskor meg Miskolcra. Ott éltek a keresztszüleim. Nagyon szerettem őket. Római katolikusnak kereszteltek és igaz hívő lett belőlem.

Békésnek és boldognak mondható életünk a II. Világháború alatt változott meg. Édesapámat ekkor tolmácsként használták a hármashatár mindhárom oldalán. Erre kiváló német, magyar, szlovák és orosz nyelvtudása miatt kerülhetett sor. Családunkat a három gyerekkel együtt egy kis szekéren Ungvárra szállították. Tatár nagyapa házában húzódtunk meg. Négy évig nélkülözés, éhezés és apa nélkül éltünk. Édesapámat – mint szlovák tanárt – Csadcára száműzték. 1947-ben végre sikerült Kassára optálnunk. A megpróbáltatások után itt polgárokként élhetünk.

A gimnáziumban kezdtem el tanulni, de a nagy hiányosságaim miatt úgy döntöttem, hogy átiratkozom a magyar ipari szakközépiskolába. Nehéz helyzetben voltam, mert az irodalmi magyar nyelvet nem ismertem, hiszen csak két évig járhattam magyar tanítási nyelvű iskolába. Végül is e gondjaim miatt kizártak az ipariból. Állás után kellett nézmem. A revíziós orvos szerint én csak a bányába mehettem volna. Mivel nagyon gyenge és alultáplált voltam, a barátaim azt ajánlották, hogy a Magas-Tátrába menjek, ahova akkor hegyi hordárokra vettek fel. Ez az ötlet felvillanyozott és nyomban jelentkeztem. Fel is vettek. Az életem legszebb éveit töltöttem ott. Szabadidőmben hegymászóként sportoltam. Minden csúcsot megmásztam. A Tátrát és környékét úgy ismertem, mint a tenyeremet.

1951-ben vonultam be katonának. Az ejtőernyős alakulathoz jelentkeztem. Magyarként nagyon nehéz volt elviselni a gúnyolódásokat. Tudtam, ezen csak úgy változtathatok, ha mindenben a legjobb leszek. Ehhez tartottam magam. Később már sok barátom lett.

Már abban a korban is nagyon érdekelt a történelem, a múlt kutatása, annak az igazi valóságnak a megismerése, amit az iskolában nem tanítottak. Auto-didakta módon fejlesztettem magam. Sokat olvastam. A könyveket böngésztem akkor is, amikor mások aludtak, vagy szórakoztak.

1953-ban kezdtem dolgozni a Szlovák Tudományos Akadémia kassai régészeti részlegén. Dr. Pásztor János volt a főnököm, akinek nagyon sokat köszönhetek, mert fejlesztette a tudásomat. Ásatásokra jártam, később én tartam fel a meglett sírokat. Dr. Kricska professzor figyelmeztetése után Zemplénben is én

tártam fel a fejedelmi sírt. Nagyon örültem ennek a rendkívüli leletnek, annál is inkább, mert meggyőződhettem, hogy a krónikások igazat jegyeztek fel.

II. Rákóczi Ferenc volt az eszményképem. Nyilván ez adott ösztönzést ahhoz, hogy egész életemen át kerestem, kutattam életének azokat a rejtélyesebb mozzanatait, amelyek eddig ismeretlenek voltak. Egyebek mellett sikerült felfedeznem Borsiban a szülőházát jelző mellszobrát. Ennek a szobornak a történetét később feldolgoztam és publikáltam. A hetvenes években sorra látogattam, számba vettem a Rákóczi-család birtokait. Ezeknek a birtokoknak akkori állapotáról Rozmann László kassai fotóművész készített felvételeket. Akkor sok kastély és egyéb Rákóczi-építmény már omlásnak indult. Meg akartuk örökíteni a jövőnek és megmenteni attól, hogy ne merüljenek a feledés homályába. Ezt a terjedelmes munkát Magyarországon a sok lektor szétlopkodta. Csak a kivonat (libreto) maradt meg nekem.

1954-től működtem a CSEMADOK-ban. Turista csoportok vezetését vállaltam. Jártuk a természetet minden időben. Sokat magyaráztam, mert mindenütt az elődeink nyomaira bukkantunk. Mindent följegyeztem, mert meggyőződéssel vallottam: van értelme foglalkozni a múltunkkal. A csatározások és az ősmagyarok stratégiája, diplomáciája – ez mind-mind megragadott, mint ahogy Árpád útjának kutatása is.

A Pozsonyi csatát megírtam úgy, ahogy azt a krónikások feljegyezték, megtoldva ezt az ásatások eredményeivel. (Mennyivel könnyebb lesz már a következő generációnak!)

1959-ben megnősültem. Három gyerek apja lettem. Nehéz volt őket felnevelni, de a jó Isten segítségével boldog családi életet éltünk.

1989-ben Dúcz Laci barátom beajánlott a Zürichi Magyar Történelmi Egyesületbe. Dr. Csihák György elnöksége alatt benyújtottam az írásaimat. Hosszú évek alatti gyűjtőmunkáim tudományos feldolgozásban, írásban is napvilágot láttak.

1992-ben tagja lettem a kassai Henszlmann Imre Helytörténeti Társaságnak. Nagy szeretettel és odaadással segítettem kiállításaik összeállítását és egyéb helytörténeti aktivitásukat.

Én magyarnak születtem, magyarként éltem és ekként fogok meghalni is.

*Elhunyt 2001. február 1-én. Szerk.*

*Requiescat in pace!*

Csajághy György (Pécs)

## ŐSI FÚVÓS HANGSZERÜNK: A TÁROGATÓ-SÍP

Régi hangszereinkről kevés írásos emlék maradt fenn. Ennek az az oka, hogy a krónikák és egyéb feljegyzések más „fontos” eseményeket rögzítenek. Ugyanakkor már Anonymus említi a Gesta Hungarorum 46. fejezetében, hogy *a magyaroknak voltak kobzai és sípjai*.

Hogy a magyarok mennyire kedvelték a sípokat, arról tanúskodik egy 1138-ból származó oklevél, amelyben Sípos helynév szerepel. Emellett 1222-ből egy név szerinti sípos is említődik: Zadislaus Sypus. Tudunk a pozsonyi jokulátorok (énekmondók) csallóközi birtokáról az 1200-as évekből. E birtokot 1358-ban „Pozsony vár síposainak telke gyanánt” említik.

A magyarok többféle fúvós hangszere közt ott volt az a sípféle is, amelyet később *tárogatónak* neveztek. E türk-iráni eredetű vagy még régebbi (asszír-babilon, sumer) kultúrában gyökerező sípféleség egyik jellegzetessége az a kettős nyelvű „nád” fúvóka, amely a mai oboaféle hangszereket is jellemzi. A hangszernek keleten igen sok változatát ismerték régen és ismerik ma is. Elsősorban a sípok méretei térnek el egymástól.



Kínai souna  
Fotó: Csajághyné  
Duha Júlianna

Az oszmán-törökök a hangszer több változatát használják. Emellett a (részben) onogur-türk eredetű bolgárok kedvenc népi hangszere az a fajta síp, amelynek „zurna” a neve. Az egyes arab népek „zmr” néven ismerik. Közép-Ázsiában és Távol-Keleten (Kína, Mongólia, Tibet, India) is közismertek e hangszerek: a kettős nyelvvel megszólaltatott sípok különféle változatai. Az iráni hangszer neve szintén „zurna”, míg a közép- és belső-ázsiai türk, iráni népek „surnay” ill. „souna” néven ismerik a különféle rokon hangszereket. Indiában – a hasonló és más elnevezések mellett – „sanay” néven ismert. (A „sanay”-t egytestű és kettőzött változatban is használják.)

A szakemberek egy része azt állítja, hogy a magyarsághoz ez a sípféleség oszmán-török közvetítéssel („janicsár-zene”) jutott el a török hódoltság idején. Ez a feltételezés azonban több szempontból is tarthatatlan. Mindenekelőtt említést érdemel, hogy a magyarság eredetével kapcsolatos feljegyzések (régí krónikáink), valamint az őstörténeti kutatások eredményei (embertan, étkezési szokások, fegyverhasználat, harcmódor, öltözet, bizonyos díszítőmotívumok, népmesei és mondai elemek, ősi hiedelemvilág, az ehhez kapcsolódó temetkezési szokások és nem utolsósorban a népzene) azt bizonyít-

ják, hogy eleve rokonságban állunk türk-iráni népekkel. Következésképp mindazokat a hangszereket ismertük, amelyeket a rokon népek használtak. Így tehát nem hihető, hogy az oszmán-törökök ismertették meg velünk azokat a kettős



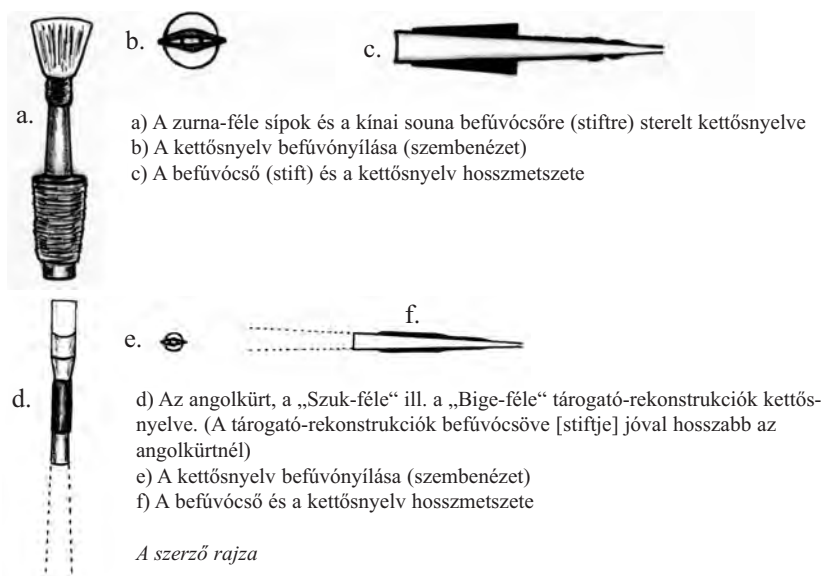
Oszmán-török síp (zurna)  
Fotó:  
Csajághyné Duha Julianna

Shenayi (Sanay) játékos  
Észak-Indiából (Rajasthan)

B. Chaitanya Deva:  
*Musical Instruments of India*,  
New Delhi, 1987.  
pict. no. 35. nyomán



nyelvű sípok, amelyeket töröksíp vagy tárogató néven szokás említeni. Az ázsiai eredetű, ill. Ázsia felől érkező magyaroknak már a Kárpát-medencébe való bejövetelük előtt ismerniük kellett a kettős sípnyelvvvel megszólaltatott zeneszerszám valamelyik változatát. Erre vonatkozólag néhány utalást találunk a szakirodalomban: „Valószínűleg közép-ázsiai eredetű tábori síp, s már a honfoglaló magyarok ismerhették, majd feledésbe ment.” (V.ö: Új Magyar Lexikon, 1963. VI. kötet 370. old.) „Ázsiai eredetű fúvós hangszer (oboaszerű tábori síp)... A magyarok valószínűleg már a honfoglalás előtt... ismerték.” (V.ö: Szabolcsi-Tóth 1965. III. kötet 490. old.)





A szakirodalom egyik tévedése, hogy a közép- vagy belső-ázsiai türk-iráni eredetű (vagy még régebbi, keleti kultúrákban gyökerező), kettős nádnyelvvel megszólaló sípok európai megjelenését az arab közvetítéshez köti. (Mór hódítások az Ibériai-félszigeten.) Az arabok 711 táján jelentek meg a mai Spanyolország területén, ám őket jóval megelőzték a Kárpát-medencében megjelenő *szkíták*, ill. a későbbi türk-iráni (és mongol) keveredésű keleti lovasnépek, a *hunok* és az *avarok*. E népek minden valószínűség szerint jóval előbb behozták Európába ezeket a jellegzetesen keleti eredetű sípféleségeket. (A részben hunokból ötvöződő avarok kései hullámának *onogur-előmagyar* voltát László Gyula komoly érvekkel támasztotta alá.)

A pusztai lovasnépek hitvilágának szertartásai nem nélkülözték a különféle hangszerek használatát. Ennek nyomai az ősi magyar zenekultúra maradványaiiban is megmutatkoznak. Az énekelt népzeneben fennmaradt egy ma is közsímet gyermekdal-mondóka, melynek egy bizonyos részletét a tudomány egy hajdani magyar táltos (a kereszténységet megelőző, ősi hitvilághoz kötődő) gyógyító tevékenységhez kapcsolja. Ebben a táltos tevékenységre utaló szövegrészletben a síp is említődik: „...gyógyítja; sippal, dobbal, nádi hegedűvel.” Az ősi gyógyító, és talán egyéb szertartásokkal kapcsolatos tevékenységet bizonyítja a 9-10. századból származó okarinaféle síp is, amely egyúttal valamelyik táltos arcását ill. fejét ábrázolja. (Kralovánsky, 1966.)

Valószínűnek látszik, hogy a hajdani magyar szertartásokkal kapcsolatos zenében egyéb sípok is megszólaltattak. Ilyen pl. a nádsíp, amelyet Sárosi Bálint, Bartókra hivatkozva említ (Sárosi, 1973. 75). Nem lehetetlen azonban, hogy eleink a – későbbi forrásokban tárogatónak is nevezett – kettősnyelvű (vagy ehhez igen hasonló egyszerű nyelvű) sípok kultikus zenéjükben is használták. E feltételezés nem alaptalan, mert az egyes keleti népek vallásokhoz kötődő zenéjének hangszerhasználata – bizonyos értelemben – erre utal. A *samanisztikus* (bön) alapokra épülő tibeti budizmus (sámanizmus, ami elsősorban Tibet, Nepál, Bhutan, Mongólia stb. területén honos) szertartás-zenéjében rendkívül fontos szerepe van a kettős nyelvvel megszólaló *gja-ling* nevű oboaszerű sípnek. Az oboafélék használata a – ma már iszlám kultúrában élő – különféle türk (török) és más népek „vallási” zenéjében is megmutatkozik. A türk (török) népek a korábbi samanisztikus hitvilágukra később telepedett moszlim vallás keretei közt, ill. azzal összefüggésben is használják ősi, kettős nyelvű, oboaféle sípjaikat.

A magyarság által használt valamely oboaszerű hangszerváltozatoknak a kereszténység felvétele előtti kultikus zenében való (feltételezett) szerepére más jel is utal.

A régi magyar hitvilágban gyökerező regölés népszokásának hangszerei közt a század elején még szerepelt egy igen egyszerű sípféleség: a regös síp. A hangszernek kétféle fennmaradt változata ismert, s e zeneszerszámok formai tekintet-



ben nagyjából megfelelnek a tárogató-töröksíp alakjának. A sípok teste lopótökből készült, s egyik változatán 3, a másikon 6 hangnyílás található. A hangszer „felfedezője” Sebestyén Gyula „a régi tárogatók együgyű utánzatának” tartja. (Sebestyén, 1902. IV/72, V/I/5-80. Továbbá: „Találnál csodafiú szarvast.” 18. Szerk.: Buka L. 1997.)

A regös sípot Sárosi Bálint szintén a „töröksíp primitívebb... népi leszármazottjának, változatának” tekinti. (Sárosi, 1973. 84.)

A fennálló alaki hasonlóság dacára egy alapvető különbség kétségtelenül fennáll a régi tárogató és a regös síp fennmaradt példányai közt: a regös sípnak nem kettős, hanem egyszerű (lúdtollból készült) nyelve van. Nem vonom kétségbe Sebestyén és Sárosi véleményét, de figyelembe kell vennünk azonban azt a lehetőséget is, hogy az egyszerű nyelvű regös síp nem az oboaféle tárogató magyarországi kiveszése után alakult ki. Hasonló egyszerű nyelvű változat – anyagától függetlenül (lopótökből vagy akár fából készítve) – már igen-igen régóta együtt élhetett az oboaféle tárogatóval a magyarországi zenekultúrában. Ennek párhuzamait Közép-Ázsiában is megtaláljuk az üzbég népi hangszerek

közt, ahol a zurna típusú oboaféle mellett használják a hasonló küllemű, de egyszerű nyelvű népi klarinétfélét a *balaban* nevű sípot. Hasonló egynyelvű sípok keleten máshol is előfordulnak. A keleti párhuzamok pontosan azt mutatják, hogy a kétféle megszólaltatású, hasonló küllemű hangszerek használata „békésen” megfér egymással. Következésképp az ősi magyar mitológia szertartászenéjében használhattak kettős nyelvvel megszólaló sípok is.



Különböző méretű indiai oboafélék\*

*Shripada Bandoypadhyaya:*  
*The Music of India [D. B. Tara-*  
*porevala Sons Co. Pvt. Ltd.*  
*1985. 18.] nyomán*

A regös síp egyik fennmaradt példányának 3 hangnyílása meglehetősen behatárolja a hangszer hangterjedelmét. Egyes szertartások alkalmával azonban *valószínűleg nem is játszottak felismerhető dallamokat*. Pusztán a regösénekek bizonyos refrénjeinél stb. fújták meg a hangszereket teljesen rögtönzött módon, mindössze néhány hangot rendszertelenül megszólaltatva, s mindezt a láncos botok, csengők, ill. különféle zajkeltő „hangszerek” kíséretében. Érdekes párhuzamát látjuk ennek a játékstílusnak a már említett, (részben mongol és türk zenei hagyományokra épülő, samanisztikus ele-

\* Az egyes indiai nagyméretű (többféle néven ismert) oboafélék formája és a hangszertest arányai hasonlítanak a Schunda ill. Stowasser tárogatókra. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a korszerűsített magyar tárogató az indiai sípfélék leszármazottja, de kétségtelenül jelzi, hogy a Schunda ill. Stowasser hangszerek eredete – a sípszerkezet klarinétyszerű változatától eltekintve – a különféle ősi ázsiai oboafélékre vezethető vissza

meket tartalmazó) tibeti budista szertartások keretében fújt oboák esetében. A tibeti kettős nyelvű síp kiválóan alkalmas nagyívű dallamok játékára, de csak néhány hangot (esetenként kitartott hangot), díszítéseket, trillákat szólaltatnak meg. A néhány – általában magas – hangból álló, rögtönzött dallamtöredék szerepe ugyanis kétségtávol azt a célt szolgálja, hogy távol tartsa és elriassza az ólálkodó gonosz és ártó szellemeket.

Nem lehetetlen tehát, hogy a magyar regös síp egyes megszólaltatásai is hasonló igénnyel történtek. Mindez azonban nincs ellentmondásban azzal, hogy a regölés kapcsán jól felismerhető dallamokat is énekeltek, vagy azokat esetleg hangszereken is megszólaltatták.

A fentiekből adódóan lehet valószínűsíteni annak a feltételezésnek, hogy az ősi magyar kultikus-rituális zenében – más sípok mellett – a kettős nyelvű oboafélék is megszólalhattak.

A magyarságnak a Kárpát-medencében fel kellett cserélnie ázsiai kultúráját európaire. Ezzel esetleg együtt járhatott, hogy a régi kultikus szokásaihoz kötődő hangszereitől is el kellett búcsúznia. Hosszabb feledésről azonban nem lehet szó. Egy 15. századból származó felső-magyarországi fafaragvány alakjai közt egy – nagy valószínűséggel – kettős nádnyelvvel működő sípot fúvó angyal látszik.

(Zolnay, 1977. 86. 90. old.) A síp stilizált ábrázolása, de megállapítható, hogy rövid, fokozatosan táguló csövű hangszerről van szó, amelynek kettős nyelvű „fúvókájára” jól látható ajaktámasztó korong utal. A jellegzetes ajaktámasztó korong több keleti rokonhangszeren is megtalálható. Az említett sípot fúvó faragott angyal alak világosan bizonyítja, hogy kettős nádnyelvű hangszer már a „török világ” előtt is létezett Magyarországon. Az 1500-as években



Nagyméretű kettősnyelvű síp (nagasvaram) Dél-Indiából  
(B.Chaitanya Deva: Musical Instruments of India.  
New -Delhi, 1987. pict. n<sup>o</sup>.70. nyomán)

újra felbukkan hangszerünk. Gyakorta „töröksíp” néven említődik. Thököly Imre önéletírásából tudjuk, hogy Erdélyben közkedvelt volt a hangszer, esküvőkön és temetéseken fújták. Rákóczi kurucai elsősorban hadisípként használták a tárogatót. Ekkor vált a szabadság jelképévé. Többen úgy vélik, hogy a „tárogató” elnevezés a kuruc korhoz kötődik, azonban ez is tévedés. A tárogató hadi szerepéről már 1544-ből vannak adatok. 1572-ben „tárogató-syp”-ként írnak róla. (V.ö:

Szabolcsi-Tóth, 1965. 490. old. Továbbá: Takáts Sándor: A török-magyar énekek és muzsikások. Rajzok a török világból. I. 1915.)



Kuruc tárogató (utánzat)  
a Vajai Rákóczi Tárogató  
Egyesület archivumából

A Rákóczi szabadságharc bukása után a győztesek igyekeztek valamennyi tárogatót megsemmisíteni; a szabadságot jelképező sípok a lán-gok martalékai lettek, alig maradt fenn néhány példány. (Ezek a Nemzeti Múzeumban, a Szekszárdi Wosinszky Mór – korábban Béri Balogh Ádám – Múzeumban is láthatók.)

A kuruckor után Cinka Panna\* cigányzenekarában állítólag még használták a kuruc tárogatót. A későbbi, elsősorban magyar népies műzenét játszó cigányzenekarokból kiszorította egy másik hangszer, a klarinét. Pávai István (1993. 26. old.) későbbi adatokat is említ: 1809-ben a Napóleon ellen felkelt nemesi hadak még használták a tárogatót, valamint (Mátray Gábort idézve) 1827-ben egy főispáni beiktatáson szólalt meg a hangszer. (A szakirodalomban még néhány szórványos későbbi adat is szerepel.)

A kuruc kori tárogató-töröksípval kapcsolatosan megemlítendő Pongrácz Zoltán félreérthető leírása (1965. 54. old.), ami szerint e fúvó hangszerek „vagy fából készültek, de rézfúvókával fújták (fatrombita), vagy az egész hangszer bronzból volt.” Ebből az derül ki, hogy a kuruc tárogatóknak alapvetően két változata létezett: egyrészt egy fából készült, amit rézfúvó hangszerek (trombita? kürt?) megszólaltatásához használt fúvókafélével fújtak. Másrészt egy bronzból készült változat, de a megszólaltatás módjáról nem történik említés, vélhetően itt is trombita fúvókára gondolt a szerző.

Nem tudni, hogy Pongrácz leírása mely adatokon alapul. Legjobb tudomásom szerint a kuruc korból a rézfúvókra jellemző tölcsérfúvókával megszólaltatható, hangnyílásokkal ellátott fa vagy bronz anyagú tárogatók nem maradtak fenn. Nem lehetetlen, hogy léteztek ilyen – tárogató néven említett – hangszerek, ám valószínűleg a téves szóhasználat okoz félreértést. Az ugyanis semmi esetre sem hihető, hogy a kuruc idő e jellegzetes hangszere valamely trombita (kürt?) és fafúvó hangszer keresztezéséből származó zeneszerszám lett volna. Maga a síp elnevezés ezt lényegében kizárja, mert a magyar hagyományos (nem tudományos értelemben vett) nyelvhasználat a síp gyűjtőnév alatt a furulyaféle (ill. a hasonló elven működő ún. ajaksípos) és mindenekelőtt a nádnyelvvvel megszólaló fúvóhangszereket érti. A tölcsérfúvókás hangszerek (rézfúvók, szarukürtök, vagy a korábbi évszázadok sajátos keverékhangszerei) azonban nem tartoznak ebbe a körbe.

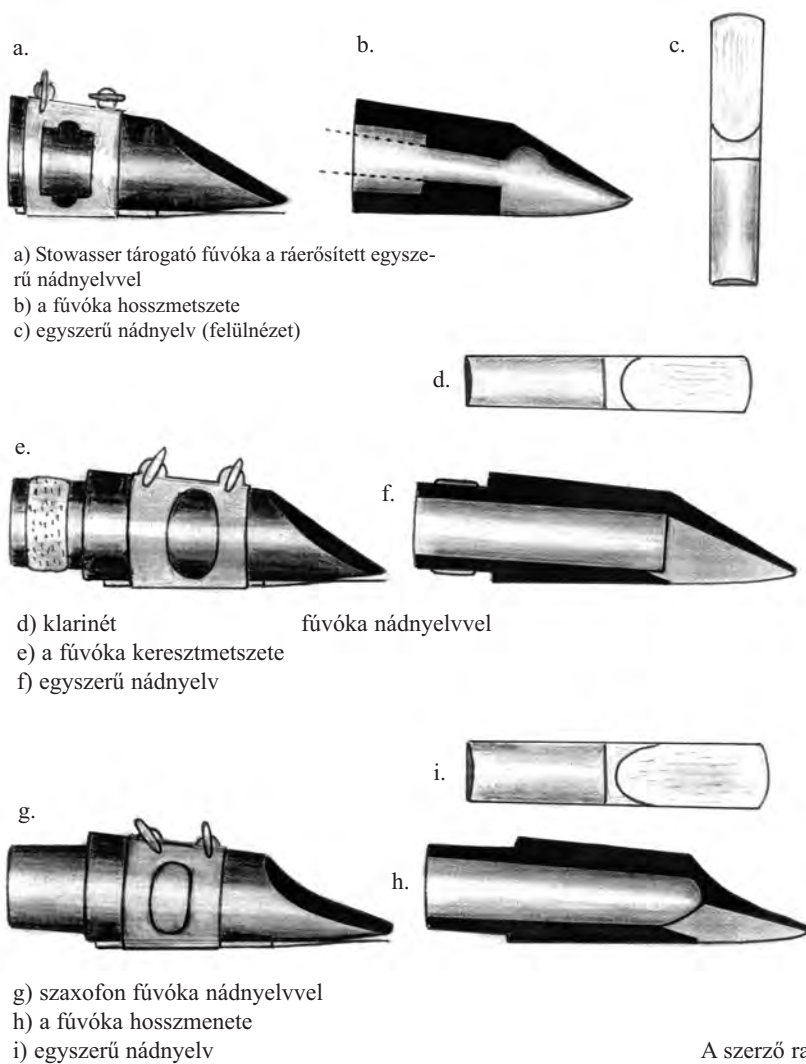
A Pongrácz által említett és a kuruc korban állítólag előforduló „fatrombita” jellegű hangszerekben egyébként a 16-17. században közkedvelt cink-féle

\* A cinka csángó szó és kislányt jelent. Szerk.

zeneszerszámok valamely különleges magyar változatára ismerhetnénk talán, ha ezek közül néhány példány egyáltalán létezett Thököly vagy Rákóczi hadizeneszeinek kezében. A ránk maradt régi tárogatók (töröksíp, „Rákóczi-síp“ stb. elnevezés alatt) mind „nádnyelves“ (kettős nyelvű) megszólaltatásúak voltak, következésképpen ez a keleti eredetű oboaféle volt a kuruc tárogatónak nevezett, meghatározó sípfélesége.

A mai modern tárogató különbözik a kuruc koritól, mégis annak egyenes leszármazottja. Szuk András (Endre?) fővárosi oboaművész 1859-ben megszólaltatta az egyik, talán a Rákóczi-időből fennmaradt példányt, ám csekély sikerrel. Egyrészt a hangszer állapota kívánnivalókat hagyott maga után, másrészt a kor romantikus képzeletének nem felelt meg az éles és kemény hangszín, amit sikerült kipróbálni a régi, rossz állapotú és kiszáradt sípból. (Szuk a tárogató felújításával is foglalkozott.) A 19. század végi milleniumi ünnepekre szeretnék volna feleleveníteni a magyarság ősi hangszerét, a tárogatót. Végül, több évi munkával a cseh származású Schunda Vencel József 1889-ben modernizálta a hangszert. Erre irányuló kísérleteinek utolsó hangszerváltozataival 1896-ban készült el. A hangszer testét – a kuruc tárogatóéhoz képest – megnagyobbította, és a modern szimfónikus fafúvósok mintájára néhány billentyűvel látta el. Schunda a tárogatóval kapcsolatos felújítási munkálatok során kettős nyelvű fúvókával ill. az egyszerű és a kettős nyelvű fúvóka közti különleges átmenettel is kísérletezett, ám ezek nem váltották be a hozzá fűzött reményeket. A magyar paraszzenész számára az ilyen fúvókákkal felszerelt hangszer már nem volt használható, hisz az 1890-es évekre rég elfelejtődött és a magyar népzeneből kikopott a kettős nádnyelvvvel megszólaltatott sípféleség. Ugyanakkor a magyar népdalokat és a magyaros műzenét játszó cigányzenekarokban muzsikáló síposok már a klarinétot használták és annak egyszerű, felcsapó nyelvű fúvókájához voltak szokva. Ebből adódóan Schunda a kettős nádnyelvet klarinétyszerű fúvókára cserélte. Később a Schunda-mintára készült, jobb minőségű, ún. Stowasser-féle tárogatók még korszerűbbé finomodtak. Így a 19. századvégi hangszerkészítők kezén lényegében egy sajátos, „keverék“, hangszer jött létre. Emiatt a zenetudomány későbbi képviselői közül többen azt állították, hogy a modern tárogatónak semmi köze sincs a kuruc kor hangszeréhez. Némelyek úgy vélték, hogy a német származású francia hangszerkészítő, Adolph Sax találmánya (1840); a szaxofon közvetlenül hatott a Schunda-féle tárogató kialakulására. Ez a feltételezés azonban bizonyíthatatlan. Sax ugyanis nem az oboaféle hangszerekből indult ki, hanem a – szintén fokozatosan táguló csőszerkezetű – rézfúvó hangszereket „ötvözte“ a fafúvó klarinéttal. Ennek megfelelően a szaxofon hangja meglehetősen „fémes“. Billentyűzete is közelebb áll az ún. „Böhm-rendszerhez“, ami eleinte a francia hangszerekre volt jellemző. Ezzel szemben a Schunda-tárogató billentyűzete a „régí“ német hangszerépítést követi. A különböző hangolású szaxofonok

pipa-formájától eltérő „B“-szoprán szaxofon és a Schunda-tárogató formai hasonlósága a véletlen műve.



A tárogató egyébként sohasem készült fémből, miként a szaxofon sem fából. A magyarság által használt, nyelvcsípval megszólaltatott tárogatók tekintetében nincs adat arról, hogy akár az ősi, akár a korszerűsített változat valaha is fémből készült volna. Egyes keleti rokonhangszer-változatok tölcseré készöl fémből. A

modern tárogató eredetét jól mutatják a hangszer tölcserén levő „hangelosztó” lyukak. Ezekhez hasonlót sem a szaxofonon, sem a klarinéton nem találunk. A keleti zurna-töröksíp típusú hangszerek legtöbbször a tölcserén viszont felleljük ezeket a különleges nyílásokat. A szaxofonok, oboák és a tárogató egyaránt oktávvaltó hangszerek. Ez azonban egy fizikai törvényszerűségeken alapul, amely minden nádnyelvvvel megszólaltatott hangszerre jellemző, ha a belső ürege fokozatosan bővülő, ún. „kúpos furat”. Többen megkérdőjelezték a modern tárogató hangszínét, mondván, hogy nem hasonlít a kuruc kori tárogató-töröksíp hangjához. Akik ezt állították, soha nem voltak a hangszer játékosai, vagy éppen csak meg tudják szólaltatni.

E sorok írója – több évtizedes tapasztalatai alapján – nyugodt lelkiismerettel állítja, hogy a Schunda- ill. a Stowasser-tárogatók kétvonalas regiszterének hangjai igenis megőriztek valamit az oboa hangszínéből, következésképp az ősi töröksíp-tárogató hangszínéből. Ez éppen abból adódik, hogy a modern tárogató tölcserészerűen bővülő, ún. „kúpos” belső furata ugyanúgy fokozatosan tágul, mint a hajdani töröksípé. Az ugyanis, hogy egyszerű vagy kettős nyelvű fúvókával fújják a hangszert, kevésbé változtat a tárogató hangszínén. Ez a tény más fúvós hangszerek esetében is fennáll. (A különféle dudatípusok esetében felváltva alkalmaznak egyszerű, felcsapó nyelvű, klarinetszerű ill. kettős nyelvű, oboaszerű fúvókát. Ennek ellenére az összes különböző fúvókájú dudának – semmi mással össze nem téveszthető – dudahangja van.)

Érdemes olyan tényeket is megvizsgálnunk, amelyek tapasztalatokon alapulnak.

1) A szimfónikus zenekarok korszerű oboáinak a hangszíne sem ugyanolyan már, mint elődeiké, az ősi keleti oboaféle sípoké, de senki sem tagadja, hogy azokból fejlődtek ki. Ebből adódóan elfogadhatatlan az az álláspont, amely szerint a mai tárogatónak „semmi köze sincs” a kuruc korihoz pusztán azért, mert a hangszín és a nyelvsíp tekintetében eltérés tapasztalható.

2) A modern tárogatón lehet puhább, lágyabb vagy keményebb, durvább hangszínt játszani. Ez ugyanis fúvástechnika kérdése, aminek megvannak a szakmai fortélyai. Néhány ezek közül: a nádnyelv kiképzése, a szájtartás, a levegőmennyiség adagolása ill. az ezzel összefüggő hangerő, dinamika.

3) Kétségtől igaz, hogy a modern tárogató mély hangjai más hangszínnel bírnak, mint a Rákóczi kor tárogatói. Itt azonban a méretbeli különbségek játszanak jelentős szerepet, hisz a tárogató-töröksíp nagyjából fele akkora, mint a modernizált hangszer. (Az oszmánok által használt egyik síp még a kuruc tárogatónál is kisebb.) Ha a kuruc hangszer testét megnagyobbítanánk egy Schunda-Stowasser tárogató méretére, úgy az – a megfelelő nagyságú kettős nyelvvel – nyilván jóval mélyebb és lágyabb hangot adna. E jelenség jól megfigyelhető a mai szimfónikus zenekarok fafúvós hangszercsaládjainál, köztük a türk-iráni gyöke-



rekből kifejlődött zenekari oboafélék hangszinbeli eltéréseinek kapcsán. (Pl. az oboa-angolkürt vagy a szintén kettős nyelvvel megszólaló fagott hangszínei.)

Az Ázsia-szerte ismert zurna-töröksípféle népi hangszerek is a legkülönbözőbb méretben készülnek. A legnagyobbak – többek közt – a Tibetben s az egyes, Indiában található hangszertípusok, amelyek egyben a legmélyebb hangúak. A legkisebb, a már említett oszmán-török hangszer a maga visító hangjával. A modern tárogató is többféle méretben és hangolásban készült. E sorok írójának módja volt egy kicsiny építésű, igen ritka „C” (körüli) hangolású tárogatót megszólaltatni. E hangszer hangja jóval fényesebb és keményebb, mint az elterjedt és közismert, mélyebb, „B” hangolású tárogatóé. Ebből adódik a tény, egy nagyobb méretű töröksíp és egy kisebb építésű modern tárogató hangszíne – megfelelő fúvástechnika alkalmazásával – közelít egymáshoz.

4) A Schunda-tárogató hangszínevel kapcsolatosan érdemes megemlíteni a 20. századelő művészembereinek véleményét. Káldy Gyula Tárogató-iskolájának (Neuma, Budapest 1901.) előszavában Hickisch Henrik tollából olvashatjuk az alábbiakat: „Schunda V. József... a tárogatót eredeti formájának megtartása mellett ... állította elő... és az angolkürt, klarinett és fagót hangszínezetét egyesíti magában.” Schunda – ha nem is „eredeti”, de – hasonló formát állított elő. Másrészt az angolkürt és a fagott kettős nyelvű fúvókával szólal meg, jelezvén, hogy az ősi, keleti oboaszerű hangszerek európai leszármazottai. Ebből adódik, hogy a modern tárogató 2:1 arányban az oboaszerű hangszerek hangszínét őrzi.

5) Az általános jellegű fúvástechnikai összetevők, ill. a hangszínt befolyásoló egyéb szempontok mellett számos más – nem elhanyagolható – tényező is létezik, ami az ősi típusú és a korszerűsített tárogatók hangszínét befolyásolja. (Az alábbiakban – a teljesség igénye nélkül – kifejték néhány tényezőt, megjegyezve, hogy mindezek kifejezetten szakmai megfigyeléseken alapulnak, s e tanulmány régebbi kiadású változataiban nem szerepelnek.)

— a. Nem mindegy az, hogy a sípnyelvek (akár kettős, akár egyszerű felcsapó nyelv) milyen anyagból készülnek. Lényegesen erősebb és érdekesebb hangja van az egyes olyan – ma is használatos – keleti oboaféléknek (pl. oszmán-török zurna, kínai souna stb.), amelyeknek háromszög alakú, rövid és széles nyelve valamely üreges szárú (pázsitfűféle? káka-szerű?) növény sugarasan rostos anyagából készül. A növény szárából széles karikákat vágnak, majd összelapítják, kiszárítják, ill. az összelapított anyag egyik nyitott oldalát cérnával összeszűkítik és rákötözik a hangszerhez csatlakozó rézből készült csövecskére („stiftre”). E nyelvek – noha kettős jellegűek –, valójában nem válnak el egymástól, hanem körkörösén összefüggenek. Így eltérnek a más, de hasonló jellegű népi oboafélék, ill. a belőlük kialakult szimfónikus fafúvósok megszólaltatásához használt nyelvektől. Ezek ugyanis kifejezetten fás szárú növényből, vagy nád anyagból készülnek. Anyaguk tömör mivoltából adódik az egyöntetűbb rostszerkezet, ami eltér a lágyabb, csö-

ves szárból készült nyelvektől. Magától értetődik, hogy ez az eltérés a megszólaló hang minőségét meglehetősen befolyásolja. A tömörebb rostszerkezetű anyag rezgése egyöntetűbb, s a hangszín ennek megfelelően lágyabbá, fedettebbé válik. Egyes adatok arra mutatnak, hogy a történelmi Magyarország területén használt népi oboaféle sípok nyelvét fából, de talán nádból is készítették. (Sudár-Csörsz, 1996. 105. old.). A sípnyelvek nádból való előállítására nem európai jellegzetesség, mert számos keleti (népi) oboa (és klarinétféle) nyelve készül hasonló anyagból.

A különféle anyagból készült sípnyelvekből adódóan a keleti és az Európában meghonosodott (keleti eredetű) népi oboafélék (zurna, töröksíp-tárogató, salmey) hangszíne semmiképp sem mondhatók azonosnak, hangjukban sokféle árnyalat és kisebb eltérés fedezhető fel.

— b. A népi és az európai klasszikus zenében használt nyelvsípos hangszerek – így az oboafélék – hangszínét és hangerejét befolyásolja a hangszer belső furata és a hangszer mérete (hosszúsága) és a tölcser alakja. Az oboafélék hangja annál „testesebb”, minél nagyobb a hangszer mérete és a belső furat keresztmetszete ill. annak tágulása. A furat tágulása általában „arányos” a hangszer méretével. Előfordulnak azonban kivételek is. Egy viszonylag rövid örmény oboaféle igen erősen táguló furattal bír. Az egyes népi ábrázolások, viszont felmutatnak meglehetősen hosszú, a hengeres (cilindrikus) furathoz közelálló, viszonylag kevésbé táguló belső üregű, vélhetően oboaféle sípok is. Kettős nyelvvvel megszólaló, enyhén kúpos furatú hangszerek nemcsak Európában, hanem Ázsiában is előfordulnak, mégpedig különféle méretben. Ilyen pl. a belső-ázsiai ujgurok egyik kisebb-közepes méretű *suona* sípja. A kevésbé táguló furatú oboafélékhez csaknem mindig egy villás betét tartozik, ami a hangszer befűvás felőli végének tartozéka. A villás betét kettős szereppel bír. Egyrészt beszűkíti a hangszer felső végének furatát, vagyis kúpos jellegűvé teszi azt. A villás furatszűkítő másik szerepe az, hogy tartja a rézből készült csövecskét (stiftet), amire a nádat rögzítik.

A fennmaradt töröksíp-tárogatók közül néhánynak nincs villás betétje, s így furata hengeres. A modern tárogató a bővülő furatú (vagy villás betéttel bővülővé tett) oboafélékkel rokon. A kisebb méretű, de bővülő furatú töröksíp-tárogatók hangszíne nyilván élesebb és hasonló a hengeres belsejű sípokéhoz. A táguló furatú hangszer testének viszonylag csekély megnagyobbításával azonban már érzékelhető a hangszín különbözősége, ami kifejezetten oboaszerűvé válik. Ezt igazolja a tárogató-töröksíp Bige-féle rekonstrukciója. A Bige-féle síp hangja már megközelítőleg sem olyan éles, mint egy kisméretű oszmán-török zurnáé. Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy a „valódi”, bővülő furatú népi oboafélék hangjára ugyanaz érvényes, mint az a (különféle zenekarokban használatos) klarinétok esetében tapasztalható: a kicsiny „Esz” (vagy még kisebb) klarinétok hangja ugyancsak vékony, sipító és jelentősen különbözik a basszusklarinét hangjától, de mégis mindegyik klarinétnak *klarinét hangja van!*



A népi oboaféle sípok tölcserformája lényegében háromféle. Létezik a viszonylag keskenyebb nyitású hosszabb tölcserforma. Egyesek ezt az „európai salmey típusok sajátosságának tartják, noha a szűkebb tölcser számos keleti oboafélén megtalálható – általában egybeépítve a hangszer testével. (Ilyen pl. egy rövid örmény oboaféle, vagy a közép-ázsiai tadzsikok és üzbégek *surmay* sípja. A fokozatosan táguló tölcser az egyes arab hangszereken is megtaláljuk.)



Uygur souna sípok  
A szerző rajzai

A hirtelen kiszélesedő tölcser általában a rövidebb testű zurna-típus sajátossága, de ugyanezt megtaláljuk a nagyméretű tibeti oboán (gja-ling), vagy az egyes kínai *souna* sípokon. (E távol-keleti hangszerek tölcserére réz, vagy más fém.)

A két jól elkülöníthető tölcser-típus közt léteznek különféle átmeneti formák is. Az átmeneti formák adják a tölcser-típusok harmadik változatát.\* Az átmeneti formákat Európától a Távol-Keletig megtaláljuk, nem tipikusak, „határesetet” mutatnak a fokozatosan és a hirtelen táguló tölcserformák között. A tölcserék szélesedésének arányában nő a hangerő- és élesedik ill. érdesedik a hangszín. Ez a jelenség különösen a kisebb testű hangszereken feltűnő.

— c. A korszerűsített tárogatók klarinetszerű fúvókájának anyaga és annak belső kiképzése jól érzékelhetően befolyásolja a hangszínt. (A nem zenész olvasók kedvéért jegyzem meg, hogy e fúvókára erősítjük fel az „egyszerű felcsapó” nádlapot.)

A régi ében, ill. a vele rokon grenadilfából készült fúvókákkal puhább és lágyabb hang képezhető, míg az újabb műanyag (ebonit, plexi) fúvókák érdeesebb, de egyben nazálisabb – bizonyos értelemben – „oboaszerűbb” hangot adnak a tárogatón. (Mint említődött, ehhez jelentősen hozzájárul a nádnyelv megmunkálása és más tényezők jelenléte.)

Az egyes régi fafúvókák belső kiképzése – a rezgőnyelv alatti részen – kétoldalt kissé kivájt „kamrákat” mutat, aminek „fúratát” igen nehéz meghatározni. (Ez talán megmagyarázható a hengeres és a gömbfúrat különleges arányú alkalmazása által.) Ez a kiképzés lényegében lágyítja a hangszínt. Ez a sajátosság azonban korántsem mondható általánosnak. Viszonylag későn alakult ki Stowasser kísérleteinek nyomán, mint arról az 1997. IX. 15-i szabadalmi leírás tanúskodik. (Musica Pannonica 3. Budapest-Oberschützen, 1998. 133. old.)

\*Az egyes keleti tölcserformák (hajlított vagy lapított) a fentiekől ritkán eltérnek

A „hangkamrák“ belső kiképzése igen ritkán, de megfigyelhető egyes szaxofon fúvókákban is. Elsősorban a század eleji, „Boucher“ (amerikai) márkájú szaxofon fúvókák rendelkeznek hasonlóan mondható belső, kétoldali „kamraszerű“ kiképzéssel. Feltehető, hogy az egyes szaxofon és tárogatófúvókák közt a későbbiekben fennállhatott valamely kölcsönhatás. E kölcsönhatás azonban csak a fúvókákra vonatkozik, de semmiképp sem a tárogató ill. a szaxofon testének belső, egyaránt kúpos „furatára“, ami – mint említődött – más megközelítésből jött létre. (Schunda oboa és klarinét ötvözetű tárogatója ill. Sax rézfúvó-klarinét keverékhangszere.)

A Stowasser-féle tárogatófúvóka jelentősen eltér a szaxofonfúvókáktól. A tárogatófúvóka üregében a náddal szemben lévő lapos, enyhén homorú – alapvetően klarinetszerű – kiképzés közvetlenül a furatszűkülés előtt kagylósan mélyül és gömbölyded vályatot mutat. A szaxofon fej (fúvóka) belső kiképzése más jellegű, mert hiányzik a hirtelen furatszűkülés, s a náddal szemben lévő belső, lapos (kissé homorú) kiképzés általában meredeken, lépcsőszerűen torkollik a fúvóka hengeres, vagy kissé táguló furatába.

Stowasser későbbi fúvóka találmánya alátámasztja azt a tényt, hogy a korszerűsített tárogatók hangszíne korántsem mondható egyöntetűnek. A szabadalmi leírásokat megelőző, kezdeti Schunda-féle klarinét fúvókájú hangszerváltozatok hangja valószínűleg jóval érdekesebb volt, mint a későbbi (módosított fúvókájú) Stowasser-tárogatóé. Ezt bizonyítja a ma is fellelhető, márkajelzés nélküli Schunda (?) vagy Schunda utánzatú (?) tárogatók durvább, érdekesebb és kissé nazális hangja, ami, bár öblösebb, de rokonítható a nagyobb méretű, keskenyebb tölcserű, nádból készült, kettős nyelvű népi oboafélék hangszínével. (E tárgykörben kísérletet folytattam – többek közt – egy Schunda tárogatóra emlékeztető, márkánélküli hangszerrel és egy Bige-féle oboaszerű fúvókájú töröksíp-tárogató rekonstrukcióval.)

— d. A klarinetszerű fúvókával rendelkező hangszerek – így a modernizált tárogató – hangját lágyítja, ha a nádnyelvet a régi – de olykor ma is alkalmazott módszerrel – zsinórtekerccsel rögzítjük a fúvókához.

A hangszínt befolyásoló összetevők sokfélesége tehát a legkülönbözőbb variánsokban jelenik meg a kettős nyelvű népi és egyéb oboafélék esetében, s ez a tény némiképp kivetíthető a Schunda, Stowasser és más hangszerészek által gyártott tárogatókra is. Úgy tűnik, hogy már e néhány felsorolt tényező és szempont alapján is megkérdőjelezhetőek azok a korábban „kinyilatkoztatott“ állítások, amelyek szerint a korszerűsített tárogatónak és hangjának „semmi köze sincs“ a hasonló nevű oboaféle elődeihez, mert Schunda „klarinétot alkotott“ (mások szerint szaxofont készített).

A tárgyalt tényezők – ill. az egységesnek nem mondható hangszín – tekintetében ugyanis óhatatlanul felvetődik a kérdés: vajon *melyik* modern tárogatónak nincs köze az oboaszerű elődök hangjához?

- Schunda – ma már fel nem lelhető – kísérleti típusainak? (Egy kettős nyelvű változat megtalálható a bruxelles-i hangszermúzeumban. V.ö: Pap, 1988. 23. old. [Musica Pannonica 3.] )

- Esetleg a Schunda által továbbfejlesztett „korai” változat hangjáról van szó?

- Vagy a későbbi Schunda-féle ill. az azt utánzó hangszerek hangszíne tér el – ahogy egyesek mondják: „tökéletesen” – az oboafélék hangjától?

- Netán a Stowasser-tárogató hangja lenne kérdéses? E típus hangszíne ugyanis – különösen a hozzáértő számára – eléggé jellegzetes. (Mindez a fúvóka belsejének eltéréseiből, a hangszertest kecsesebb voltából, s a tölcsér kiképzéséből adódik.)



Az eredendő kérdésből természetesen adódik egy másik. Vajon melyik az a – méretében, formájában, de még a kettős nyelv tekintetében is eltérő – sokféle hangárnyalatú keleti és (keleti eredetű) „nyugati”, vagy ránk maradt múzeumi és egyéb oboaféle, amelynek hangjából egyesek levonták az általánosító következtetést, a korszerűsített tárogató/k/ tekintetében?

Ezzel kapcsolatban talán érdemes megemlíteni azt, hogy Szuk (oboaszerű fúvókájú) tárogató rekonstrukciójának hangját a korabeli szakirodalom (Vasárnapi Ujság. 1859., Zenészet Lapok 1860. stb.) éppenséggel „panaszosnak” és „meghatónak” írják le. Mások szerint a hangszín az oboa és a fagott közt áll, de nem azonos azokkal, s „jóval terjedelmesebb”, mint a klarinét hangja. (V.ö: Sudár-Csörsz 1996. 97. old.)

E jellemzés már jelentősen eltér az általánosan használt „sipító”, „fülsértő” stb. szóhasználatától, s jóval közelebb áll a korszerűsített tárogató hangszínéhez.

A modernizált tárogató létrejöttének és hangszínének problematikája tehát igen bonyolult és rendkívül összetett kérdéseket vet fel. Nem zárható ki, hogy ezek tükrében a korábbi, meglehetősen kategorikus állítások némi felülvizsgálatra szorulnak.

Egy bizonyos: az újraalkotott tárogató ugyan sajátos keveréke az egyes fáfúvós zenészerszámoknak, de létrejöttében szerepet játszottak a táguló furatú oboaszerű sípok, s ennek következtében jellegzetes rangjának összetevői közt jelen vannak a kettős nyelvvel megszólaló hangszer-elődök hangszínei is.

Korszerűsített (Stowasser) tárogató

Fotó: Csajághy György

A fentiekből következik, hogy *a magyarság mind az ősi „töröksíp”*, *mind annak modern változatát joggal vallhatja sajátjának*. Éppen ezért célszerű lenne mindkét hangszert együtt is szerepeltetni. Ez annál is inkább kívánatos lenne, mert az ősi hangszert és a részben ebből eredő modern tárogatót – sajnos – alig-alig ismeri a hazai közönség. Külföldön viszont egyre nagyobb érdeklődés tapasztalható a tárogató modern változata iránt. Németországban és Romániában gyártják, de Európa-szerte vannak művelői a hangszernek, s újabban felfigyeltek rá Amerikában is.

A szakirodalom gyakorta említi, hogy a (modern) tárogátón többnyire csak lassú dallamok játszhatóak, s a hangszer „nehézkés”, „nehezen kezelhető”. Ezek az állítások azonban alaptalanok, mert a tárogátón igenis lehet virtuózan játszani. Ennek titka a játéktechnikában rejlik.

Kevesen tudják, hogy Liszt Ferenc VI. (Doppler Ferenc hangszerelt változatában III.) Magyar Rapszódiajában egy későbbi átiratában az ismert klarinét-szólót játszották tárogatóval.\* A korabeli újságcikkek tanúsága szerint Európa különböző operaházaiba 1902-től vonult be a tárogató. Richard Wagner: Trisztán és Izolda című operájában alkalmazták a hangszert, s az angolkürt szólam egyes (szólisztikus) részleteit játszották vele. (V.ö: Musica Pannonica 3. Falvy-Habla, 1998. 125-126. old.)

A Bayreuthi Ünnepi Játékokon 1906-ban mutatkozott be a tárogató.

Üdvös lenne a méltánytalan feledésből és mellőzésből kiemelni, felkarolni és megőrizni magyarnak e hangszernek mind az ősi, mind a korszerűsített változatát.

---

\*A kadenciának a tárogató hangterjedelméhez igazított variánsával

## IRODALOM

- Bandoypadhyaya, Shripada*: The Music of India. D. B. Taraporevala Sons & Co. Pvt. Ltd. Reprinted, Bombay, 1985
- Csajághy György*: A magyar népzene bölcsője: Kelet. Alexandra. Pécs, 1998
- Csajághy György*: A felgyői avar síp és történeti háttere. A tizedik magyar őstörténeti találkozó és negyedik magyar történelmi iskola előadásai és iratai. Tapolca, 1995. 75-137. Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Budapest-Zürich 1996. A tanulmány önálló kötetben való (bővített terjedelmű) megjelenése Püski Kiadó. Budapest, 1998
- Darvas Gábor*: Évezredek hangszerei. Zeneműkiadó. Budapest, 1975
- Deva, B. Chaitanya*: Musical Instruments of India. Second revised edition. Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd. New Delhi, 1987
- Mandel Róbert*: Magyar népi hangszerek. Móra Kiadó. Budapest, 1986
- Kralovánszky Alán*: Antropológiai adatok a honfoglalók sámanhitéhez. Anthr. Közlem. X. évf. 1966. 1-3. sz. 91-97
- Musica Pannonica* 3. Falvy Zoltán-Bernhard Habla kiadása. Budapest-Oberschützen, 1998
- Pap János*: A tárogató akusztikai tulajdonságai: Musica Pannonica 3. Falvy Zoltán és Bernhard Habla kiadása Budapest-Oberschützen, 1998
- Pávai István*: Az erdélyi és a moldvai magyarság népi tánc zenéje. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1993
- Pongrácz Zoltán*: Népzeneészek könyve. Zeneműkiadó, Budapest, 1965
- Sárosi Bálint*: Cigányzene. Gondolat. Budapest, 1971
- Sárosi Bálint*: Magyar népi hangszerek. Tankönyvkiadó. Budapest, 1973
- Dr. Sebestyén Gyula*: A regösök. Magyar népköltészeti Gyűjtemény IV/72, V/I/5-80. Budapest, 1902
- Sudár Balázs-Csörsz Rumen István*: „Trombita, rézdob, tárogató...” Tinódi Lantos Sebestyén Református Zeneiskola, Enying, 1996
- Szabolcsi Bence-Tóth Aladár*: Zenei Lexikon III. Zeneműkiadó, Budapest, 1965
- „Találnál csodafiú szarvast...” Válogatott írások a regölésről. Szerk: Buka László. Magányos Kiadó, Debrecen, 1997
- Uj Magyar Lexikon. 6. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962
- Zolnay László*: A magyar muzsika régi századaiból. Magvető, Budapest, 1977

*Majláth István (Brazília)*

## AZ AVAROK ÖRÖKÖSEI

Eltekintve a nyugat-európai térségben megtelepedett népek egymás között lebonyolított hatalmi viszályaitól, amelyeket az európai népek családi belviszályának minősíthet a történelem, az európai kultúra sorsdöntő térsége az a terület volt és ma is az, amelyet Közép-Európának nevezünk. Közép-Európában is – közelebből nézve a dolgokat – a Duna völgye volt az a térség, ahol az elmúlt 2000 év során sorsdöntő viaskodások sorozata zajlott le. Ezek a küzdelmek mindig az európai keresztény kultúra megmaradásának vagy pusztulásának tétje körül forogtak, akárcsak ma is.

Amikor a Duna völgyéről beszélünk, akkor három, egymástól hegyekkel elhatárolt medence van a szemünk előtt, amelyeket a Duna folyamvidéke köt össze egymással. Jelesen az északi vagy Osztrák-medence, a Kárpátok koszorújában fekvő középső vagy Kárpát-medence, és a déli vagy balkáni Duna-medence.

Az avarok birodalmának magja a Kárpát-medence volt, ezért a következőkben azoknak az eseményeknek a megvizsgálására összpontosítjuk mondani valónkat, amelyek a Kárpát-medencében zajlottak kerekén 1200 évvel ezelőtt és azt követően.

Előljáróban a túloldali vázlatos összefoglalás szemlélteti a Krisztus utáni első évezred népvándorlásának nagy hullámain a Kárpát-medencében.

Amint látjuk, az egymást kergető, feltűnő és eltűnő népek vándorlásának idején a Kárpát-medence térsége csak a hunok és avarok idején állt egységes politikai uralom alatt. Egyébként a Kárpát-medencei térség folyókkal és hegyekkel határolt belső területe ugyanazon időben különböző néptörzsek szállásterülete volt. A szorosán vett Felvidéken, vagyis a Kisalföldtől északra, dombokba, majd hegyekbe átváltó térségben csak a Vág folyó völgyében és Nyitra környékén tudunk történelmileg igazolt emberi településekről. A Garamtól keletre a zólyomi erdőségektől kezdve elterülő terület őserdő, és az avarok idejében még lakatlan térség volt. Ennek a területnek a benépesítése az Árpádok idején történt.

Amint a túloldali összefoglalás feltűnteti, a Krisztus utáni első évezred során a rómaiak kerekén 400 éves jelenlétén kívül csak az avaroknak sikerült 230 évig szervezett államközösséget fenntartani a Kárpát-medencében. A nagy népvándorlás egyetlen más népe sem tudott 80 évnél hosszabb ideig gyökeret verni a Kárpát-medencében, amelynek politikai egységbe fogását a magyarok valósították meg a Krisztus utáni második évezred során.

Kereken évig Kr. u.	Kárpád-medence		
	Pannónia	Felvidék Nagyalföld	Erdély
400	rómaiak	kelták markomannok szarmaták jazigok vandálok vizigótok alánok	kelták dákok rómaiak roxolánok gepidák
80	hunok	hunok	hunok gepidák
70	keleti gótok	langobárdok	gepidák
30	langobárdok	avarok	avarok gepidák
230	avarok	avarok	avarok
86	keleti frank birodalom gyepüje  sclávok	Felvidéken: sclávok (?)  Nagyalföldön: bolgárok	bolgárok
896	Árpád vezérlete alatt a hét magyar törzs „második honfoglalása“		

---

### Kicsodák az avarok?

Jelenlétükről tudott a történelem, de írásos feljegyzések hiányában a Nagy (?) Károllyal vívott harcaik után szinte nyomtalanul eltűntek a köztudatból. A szláv történelemírás ma is agyonhallgatja az avarok 230 éves uralmát, mintha nem is léteztek volna és kiiktatva őket a köztudatból, igen jelentős, két és fél évszázados uralmuk idejére a szláv törzsek legendákból font történelmi szereplését helyettesíti be.

A 20. században végrehajtott történelmi kutatások és gazdag régészeti feltárások alapján ma már sokat tudunk az avarokról. Tudjuk, hogy két, törzsszövetségben élő népről van szó. Czeglédy Károly történészünk érdeme, hogy Perzsia határán megtalálta az egyik avar törzs nyomait. Megállapította, hogy ez a törzs hun származású volt. A másik törzsről csak annyit feltételezhetünk, hogy az is hun-mongol ivadék lehetett.

Az avarok Kr. u. 567-ben érkeztek keletről a Kárpát-medencébe, az onogur népek Volga és Dnyeszter közötti szállásterületéről, ugyanazon az útvonalon, mint kereken 200 évvel előttük a hunok. Vagyis északról és délről hatoltak be a Kárpát-medence területére. Magukkal sodorták az akkor szintén népvándorlásban lévő szláv törzseket.

Harcos lovas nép volt az avar, amely a Kárpát-medencén kívül kiterjesztette uralmát a mai Morvaország és Ausztria területére is, egészen az Enns folyóig. A Kárpát-medencében, közelebbről annak azon a részén, amelyet Erdélyként ismerünk, évszázadok óta a gepidák tanyáztak. Ezekkel az avarok szövetséges viszonyt ápoltak. A Kárpát-medencében talált népeggyveleget és a magukkal sodort szlávokat viszont szolgálatukba kényszerítették. Innen származik a szlávok elnevezése, a latin sclavi (szolgák) szóból.

Amikor azután Nagy Károly császár hatalma csúcspontján konszolidálta a Frank Birodalmat, figyelme az avarok felé fordult. Ezek pogányok voltak, akiknek a kereszténységbe való beterelését a tűzzel-vassal térítő Károly császár élethivatásának tekintette. Közel harminc évig tartó véres harcok során 803-ban véglegesen megtörte az avar uralmat. A megmaradt avarok részben Erdély hegyei közé húzódtak, ahol beolvadtak a gepidákba, részben pedig felszívódtak a szlávok különböző törzseibe, részben pedig mocsaras, ingoványos területre húzódva, megőrizték népiségüket egészen a magyarok honfoglalásáig.

### A szlovákokról

Divatba jött manapság, hogy történelmi múlttal nem rendelkező népek erőnek erejével őstörténelmi múltat igyekeznek kanyarítani maguk köré. A románok dákoromán származásának meseszövése közismert és komolytalanságával megbotránkoztatja a tárgyilagos történészeket. Hasonlóan széles nyomtávú a szlová-



kok által kidolgozott származástan elmélete is, amelyet azonban gátlást nem ismerve terjesztenek: egymás között és kifelé is. Közismert tény, hogy a Kr. u. 9. és 10. századból nagyon kevés írásos okmánnyal rendelkezünk, ami ajtót tár a történelmi „tanok” legendákkal való eltorzítására.

Ennek a tanulmánynak az a célja, hogy az avarok örökösei közül megvizsgáljuk speciálisan a szlovák származástan elméletét és megkérdőjelezzük annak egyik-másik, a legendák világába tartozó tételét.

A szlovákok származásáról általában három, egymásnak ellentmondó elmélet van forgalomban:

1. a csehek által képviselt változat;
2. a szlovákok által kidolgozott változat; és
3. a történelmi tények mozaikjaiból összerakott, valószínűsíthető történelmi származástan.

1. *A csehek azt állítják*, hogy a szlovákok tulajdonképpen csehek. A cseh-morva népközösségből, a régmúlt időben a Kis-Kárpátok keleti oldalára elvándorolt ősök leszármazottjai, akik a felvidéki hegyek völgyeiben elszaporodtak. A zárt hegyvidéken élve, idővel „elrontották” a szép cseh nyelvet. Következésképpen a mai szlovák nyelv a csehnek egy tájszólása. Ezért a csehek hivatásuknak tekintik, hogy a „történelmi” helyzet helyreállítása végett visszacsehesítsék az „elfajzott” szlovákokat.

Ez a gyenge lábon bicegő elmélet sugalmazhatta a „történész” Masaryknak azt az 1921-ből származó kijelentését, amely szerint „slovensky národ nejestvuje”, vagyis hogy szlovák nemzet nem létezik.

2. *A szlovákok félháborodva elutasítják* a származásukról kiesztelt cseh verziót. Ragaszkodnak ahhoz a tételhez, hogy a 6. század során, amikor a scláv törzsek feltűntek Közép-Európában, a szlovákok ősei éppen olyan önálló törzs volt, mint a csehek, morvák, horvátok vagy szerbek.

Származásukat a Nyitra vidékére települő Pribina herceg törzsére vezetik vissza, aki 825 (?) és 862 között élt.

3. *A történelmi tények*, antropológiai vizsgálódások és nyelvészeti összehasonlítások mozaikjaiból a szlovákok származásával kapcsolatban az alábbi adatokat sikerült összegyűjtenünk.

Az avarok elleni háborúban a Frank Birodalom határai mentén letelepedett scláv törzsek lényeges segítséget nyújtottak Nagy Károlynak. Károly császár jutalmul hűbéri viszonylatban fejedelmi rangra emelte I. Mojmir morva törzsfőnököt.

I. Mojmir 833-ban – más források szerint 836-ban – hadra kelt a Nyitra környékén települt és valóban létező, ugyancsak scláv Pribina népe ellen. Elűzte őket Nyitra vidékéről. Pribinát, népével együtt, Jámbor Lajos, Nagy Károly fia és utódja befogadta és az akkor a Frank Birodalomhoz tartozó Pannóniában (a mai

Dunántúlon) utalt ki nekik szállásterületet, Ratbod pannóniai frank örgróf felügyelete alatt. Pribina népét tekintik a pannóniai szlávok őseinek. Ez a tény viszont erősen ellentmond a szlovák származástan ama feltevésének, hogy a mai szlovákok – mint Szlovákia „öslakói” – a Nyitra vidéki Pribina törzsének leszármazottjai lennének. Hiszen Pribina népével Pannóniába menekült a morvák elől.

Bíborban született Konstantin császár feljegyezte, hogy „a türkök (magyarok) fejedelmei az országuk területén szétszórta élő szlávokat az ország északi részén telepítették le”.

A gepidák „tót”-nak nevezték magukat. A Kárpát-medencét elfoglaló magyarok az Erdélyben és a déli részekén talált gepidák nevét átvéve minden más nyelvű kárpát-medencei lakost „tót”-nak tiszteltek. A szlovákok elnevezése a magyarban ma is „tót”.

Jaromír Korčák: Geopolitické Základy Československa című, 1937-ben Prágában kiadott könyvének 146. oldalán elfogadja és megerősíti Ján Auerhahn etnográfus tételét, amely szerint „a *délszláv* eredetű szlovák nép többségében tipikusan dinári jellegzetességet tüntet fel”.

A szláv nyelvek között kétségtelenül hasonlatosság van, ami azonban nem jelenti azt, hogy egyik szláv nyelv birtokában minden további probléma nélkül meg lehet érteni a másik szláv nyelvet. A mai szlovák nyelven viszont minden nehézség nélkül lehet társalogni a Burgenlandban élő horvátokkal. Lényegesen nagyobb a hasonlatosság a szlovák és a déli horvát nyelv között, mint az északi cseh és szlovák között. Megerősíti ezt a tapasztalatunkat Samuel Czambel, az elismerten legnagyobb szlovák nyelvész is, aki a szlovák nyelvet nem északi, hanem *délszláv nyelvnek* tekintette.

A fenti mozaikok egybevetésével sokkal inkább valószínűsíthető a Konstantin császár korabeli feljegyzéseiből való kiindulás, amely szerint a szlovák etnikum a magyar honfoglalás utáni századokban alakult ki a Felvidéken megmaradt szláv szórványok (mint például az ottani fehér-horvátok), valamint a később délről odatelepített szláv néptörzsek egybeforradásából.

Ezt a feltevést alátámasztja Bertrand Auerbach bécsi etnológus professzor véleménye is, amely szerint Közép-Európában a szlovákok asszimiláló ereje a legnagyobb. Auerbach szerint se szeri, se száma azoknak a fejlettebb civilizációjú német, magyar és cseh-huszita közösségeknek, amelyeket a szlovákok rövid idő alatt teljesen elszlovákosítottak és magukba olvasztottak. Auerbach megállapítását megerősíti az a történelmileg igazolt megfigyelés is, amely szerint két kultúra találkozásakor az alacsonyabb kultúrszint népe törvényszerűen magába olvasztja a fejlettebb kultúrszinten élő népet.

Tudjuk azt is, hogy a honfoglaló magyarok a Vág folyó völgyében a morva határ mentén, a határ őrzésére a velük érkező segédnépeket (úzokat, besenyőket, kazárokat) és a szintén segéd népnek számító székelyeket telepítették le. IV.

László királyunktól okirat maradt reánk, amelyből megtudjuk, hogy Kun László a Vág völgyében élő székelyek egy részét az erdélyi határok őrzésére telepítette át. Ezek a Vág völgyét benépesítő népek nyomtalanul felszívódtak a Konstantin császár tanúvallomása szerint az Árpádok alatt erre a vidékre telepített sclávságba.

*Végső elemzésként tehát a cseh és szlovák származási vitában a szlovákoknak kell igazat adni.* Szó sem lehet arról, hogy a szlovák nép a cseh népközösségből alakult volna ki. Nemcsak az ismertett történelmi adatok, nemcsak a lényeges nyelvi különbség, hanem elsősorban az antropológusi és főleg a lélektani, vallási és erkölcsi összehasonlítás alapján szembevetendő különbség mutatkozik szlovákok és csehek között, ami ellene szól az egy törzsről való származás elméletének.

Ámbár – és ezt nem mulaszthatjuk el megjegyezni – a csehekkel való együttélés eredményeként a szlovákság közéleti erkölcsi magatartása manapság feltűnő hasonlatosságot kezd mutatni a Beneš inaugurálta cseh közéleti magatartás erkölcsével. *A Nyitra vidéki „öslakos” származásra vonatkozó szlovák legendát viszont erősen meg kell kérdőjelezni.* Nemcsak a fentebb felsorolt érvek miatt, hanem az azokat alátámasztó alábbi felismerés alapján is. A 6. században Közép-Európába vándorló scláv törzsek nevei – mint például cseh, morva, horvát, szerb stb. – írásban szerepelnek már a 9. és 10. századokban. *A „szlovák” elnevezés azonban erősen újkéltű. A 18. században fordul elő először, a szlovák nép nemzetté érésének kezdetén.* Anton Bernolák rögzítette első ízben mint népi elnevezést. A mai szlovákság jelölésére Cosmas cseh író munkájában (12. század) a scláv nemzetek között meg sem említi a szlovákokat. A 15. századi pozsonyi szójegyzék egyszerűen sclávoknak mondja őket, de gyakoriak az olyan elnevezések is, mint tót, vend, Hungari-Slavoni, Slaven, Wenden stb.

#### A „Nagymorva Birodalom”-ról

Ezek után érthetetlennek tűnik a szlovák történelemformálónak az a nyilvánvaló ellentmondása, hogy egyrészt – joggal – tiltakoznak a cseh vagy morva népből való el-, illetve ki szakadás származási legendája ellen, másrészt lelkesen dicsőítik a Nagymorva Birodalom erősen eltúlzott legendáját, úgy állítva be „történelmi igényeik” ismertetését, mintha a szlovákság ősei szerepet játszottak volna a morváknak ebben a történelmi epizódjában. Vagyis mintha a szlovákok ősei morvák lettek volna. Ezért célirányosnak látszik, hogy dióhéjban ismertessük a Nagymorva Birodalom dolgát.

A Közép-Európába bevándorló északi sclávok között – amint már említettük – I. Mojmir morva fejedelemsége volt az első scláv vezetés alatt, 803 táján életre hívott államalakulat. Ez a 9. század elején, Nagy Károly jóvoltából létrejött fejedelemség a Frank Birodalom hűbéres tartozéka volt.

Kihasználva a „Nagy Károly” halálát követő zavarokat, felütik fejüket az

elszakadási törekvések. A frank közigazgatásban elhelyezkedő scláv nemzetségek a birodalom grófjainak és hercegeinek módjára kezdik hatalmukat gyakorolni. A frank császárok fennhatóságát színleg elismerve, önálló fejedelmi hatalom alapítására törnek, ami egyébként természetes folyamat a történelem során.

Mojmir a többi scláv nemzetséggel Frankfurtban hódolt ugyan „Nagy Károly” fiának, Jámbor Lajosnak is, de amint említettük, 833 táján már morva uralom alá hódoltatta Pribina Nyitra környéki scláv tartományát, elűzve onnan Pribina népének többségét, akik Adalram salzburgi érsek révén már megkeresztelkedtek volt, szemben a még pogány morvakkal.

A morvaktól nyugatra települt csehek tizennégy előkelő nemzetséggel 845-ben Regensburgban hódolt Német Lajos királynak, „Nagy Károly” unokájának, akinek jelenlétében meg is keresztelkedtek.

Német Lajos a csehek és Pribina pannóniai sclávjainak a hűségét biztosítottak vége, 846-ban erős hadsereggel indult az immár nyíltan hűtlenné vált Mojmir ellen. Megfosztotta őt fejedelmi méltóságától és helyére unokaöccsét, Rastislavot (846-870) emelte a morva fejedelemség élére. Mojmir fiának, Svatopluknak meg kellett elégednie az egyik tartománynak – valószínűleg a Nyitra vidékének – a birtoklásával.

A morvakkal barátkozó pogány csehek – mit sem törődve társaik hűségesküjével – hátba támadták a morva földről hazatérő bajor sereget. Tízéves háborúskodás kezdődött a keleti Frank Birodalom és lázadó cseh alattvalói között, amelybe belekeveredett az összes scláv törzs, a német király védencével, Rastislavval együtt. Csak egy scláv fejedelem, a Dunántúlra menekült Pribina maradt hű királyához.

Végül is a hűbéri viszony erőszakos helyreállítása után békés fejlődés indult mind morva földön, mind Pannóniában. Ekkor indult meg a kereszténység gyors terjedése a passauai érsekség jurisdictioja alá tartozó morva földön és a salzburgi érsekséghez tartozó Pannóniában is. A békességet Német Lajos fiának, Karlmann-nak a lázadása zavarta meg, aki a bajor királyság helyreállításával bajor király akart lenni.

Karlmann szövetséget kötött Rastislavval, aki betört Pannóniába és kegyetlenül pusztított a Pribinának kiutalt frank birodalmi tartományban. Német Lajos segítségével sietett Pribinának és szövetséges Borisz bolgár kánnal, 862-ben szétverte Rastislav seregét, majd a szövetségesek diadalmasan benyomultak Morvaországba. Rastislav sietve hűséget fogadott, de az uralkodójához hű Pribina elesett a csatában. Utódja a pannóniai tartományban fia, Kocel (862-876) lett.

Ekkoriban jelentek meg a morvaországi sclávok között Cirill és Metód konstantinápolyi hittérítők, akik a latin rítus helyett a scláv nyelvű liturgiát igyekeztek meghonosítani a megtérítendő sclávok között, de – akkor még egységes volt az Egyház – a római pápa fennhatósága alatt. Rastislav lelkesen támogatta

őket, mert – nem minden ok nélkül – a scláv liturgia bevezetésével a bajor-frank érsekektől való elszakadás, majd a kézenfekvő politikai önállósulás lebegett a szeme előtt. Ebben a feszült helyzetben Kocel is Rastislav pártjára szegődött a scláv liturgia bevezetése érdekében.

A pápa, II. Adorján (867-872) Rómába rendelte Cirillt és Metódot. Meggyőződve a Szentszék iránti engedelmességükről, Rastislavhoz, Svatoplukhoz és Kocelhez intézett bullájában engedélyezte a scláv szertartást, mert a pogány sclávtság tömegeinek a megtérését remélte.

A német érsekek nem nyugodtak bele egyházmegyéik megcsonkításába, és harcra ingerelték a császárt. Rastislav – immár Kocel passzív együttműködésével – diadalt aratott a birodalmi seregen. Karlmann-nak sikerült azonban megnyernie Svatoplukot, aki törbe csalta nagybátyját és kiszolgáltatta a frankoknak. Német Lajos elcsapta és megvakíttatta Rastislavot, helyére pedig – 870-ben – I. Svatoplukot nevezte ki morva fejedelemnek.

Karlmann azonban bizalmatlan volt Svatopluk iránt és saját udvarában kívánta őt, túszként, tisztes fogságban tartani. Svatopluk három évig haddal ellenállt, míg végül is a forchheimi békében hűséget esküdött a császárnak és évi adófizetésre kötelezte magát. Közel húsz évig tartó béke következett.

Közben Rómában folyt az intrika a scláv rítus engedélyezése ellen, de Adorján pápa utóda, VIII. János (872-882) a közben elhunyt Cirill helyett Metódot – szerémségi érseki címmel – Pannónia és Morávia metropolitájává nevezte ki, megerősítve a scláv szertartás engedélyezését. Metód halála után V. István pápa (885-891) újra megtiltotta a scláv liturgiát.

Svatopluk a húsz évig tartó békét tartománya konszolidálására használta fel. Fizette az adót a frank királynak és óvakodott háborúba keveredni vele. Csupán a szomszédos scláv törzsfők egymás közötti viszályaiba és vérbosszús harcaiba avatkozott. Ennek során céltudatosan tartományához csatolgatta a viszálykodó törzsek területeit.

A Karoling trónviszályokból Német Lajos öccse, II. Kopasz Károly, majd Lajos fiai, III. Ifjú Lajos és III. Vastag Károly uralkodása után Karlmann fia, Arnulf ragadta magához a német királyi trónt. Svatopluk 890-ben Omuntsbergben hódolt az új királynak is, aki állítólag szabad kezét biztosított neki a csehekkel szemben. Arnulf hozzájárulásával történt-e, vagy sem, sohasem lehetett megbízhatóan tisztázni, tény az, hogy Svatopluk 890-ben leigázta a cseheket, és Bohémiát Morvaországhoz csatolva királyi hatalommal kezdett uralkodni.

Arnulf nem tűrhette hűbéresének túlkapásait, találkozásra hívta Svatoplukot, aki azonban óvatosan kitért a meghívás elől. Erre Arnulf 892-ben hadra kelt Svatopluk ellen. A bajor, frank és sváb hadakkal maga Arnulf támadott nyugat felől. Délről – Arnulffal hűbéri szövetségben – Kocel utódja, Braslav pannóniai herceg vezette a pannóniai sereget, míg Nyitra irányában – Arnulf hívására –

az Etelközből hadra kelt magyarok egy serege támadott. Braslav és a magyarok frontján szétverték Svatopluk seregeit, de Arnulf hadait sikerült Svatopluknak törbe csálnia és megvernie. A hadjárat így módon pattal végződött.

Több mint valószínű, hogy Svatoplukban felmerült a független Nagymorávia és a független scláv egyház megvalósításának vágya, de 894-ben bekövetkezett halála megakadályozta a megvalósítás megkísérlését.

Svatopluk halála után megerősödött Arnulf hatalma. Ennek jeléül már 895-ben megjelent nála a morva uralmat lerázó cseh törzsfők küldöttsége a Premyslida Borivoj fiainak, Spitihnevnék és Vrastislavnak vezetésével és hódolatuakat Arnulf tudomására adva kijelentették, hogy csupán az erőszak kényszerítette őket öt évig a morva fejedelem uralmának az elismerésére és a birodalom iránti hűségük megszégésére.

A császár hűségére tért csehek elszakadásával kezdődött I. Svatopluk országának egy évtized alatt a teljes bukáshoz vezető bomlása. Fiai, II. Mojmir és II. Svatopluk scláv szokás szerint megosztottak apjuk örökén, ami szintén hozzájárult a morva hatalom gyengítéséhez. A bukást rendszerint a magyarok honfoglalásának tulajdonítják, pedig a magyar fegyvereket alig kellett használni az önmagában széteső, hajdan morva uralom alatt álló területek megszállásakor.

\*\*\*

Az előszeretettel „Nagymorva Birodalom“-nak propagált, 9. századbeli morva hatalmi törekvések tárgyilagos kiértékelése során az alábbi összefoglalásra jutunk:

1. „Nagymorva Birodalom“-ról túlzás beszélni, hiszen a morva fejedelemiséget – elejétől fogva felbomlásáig – hűbéri, adófizető viszony fűzte a Frank Birodalomhoz.

2. Svatopluk Moráviája a többi korai scláv közösséggel együtt nem a belső fejlődésben gyökerező politikai alakulás volt, hanem egy kimagasló uralkodó egyéniségnek idegen mintára felépített személyi alkotása.

3. A „Nagymorva Birodalom“-ról terjesztett térképek a fantázia szüleményei, hiszen ezek a térképek például Pannóniát is Nagymorávia szerves részének tüntetik fel, márpedig Pannónia sohasem tartozott Morvaországhoz. Csatározások során Rastislav és Svatopluk is feldúlták Pannónia északi részeit, de azután zsákmányukkal szépen hazavonultak. A történelmi igazság az, hogy a pannóniaiak – az ott élő scláv törzsekkel egyetemben – mindig a Frank Birodalom oldalán hadakoztak a morvák ellen.

4. Amint a csehek és más scláv törzsek magatartásából is látható, Svatopluk Moráviája elsősorban a politikailag még éretlen, államalkotásra képtelen scláv népi egyéniségben rejlő széthúzási viszálykodásoknak esett elsősorban áldozatul.

5. A mai szlovákok őseinek az égvilágon semmi közük sincsen a nagymorva

mítoszhoz, hiszen a morvák elűzték Pribinát Nyitráról. Ennek a törzsnek a leszármazottjai, a pannóniai sclávok, a mai szlovákok feltételezett őseinek a magja, akik a 9. század során állandó harcban álltak a morvakkal, viszont a 10. században ellenállás nélkül elfogadták a magyar államba való beépülésüket. Viszonyásul a magyarok ezer év során – együttélésük utolsó ötven évének kivételével – elűzés helyett nemcsak zavartalanul hagyták kifejlődni a szlovák etnikumot, hanem támogatták is a sajátos szlovák kultúra és nyelv kialakulását és ápolását.

### Magánvélemény

Semmi értelmét nem látjuk, ha fiatal népek a régmúlt idők eseményeinek az átköltésével és meghamisításával akarnak nemzeti öntudatot formálni és jogigényeket támasztani. A legendákból font történelmi torzítással a közvéleményt formáló értelmiség veszedelmes ábrándvilágba bonyolítja saját népét, ami – baráti kapcsolatok kiépítése helyett – ellenszenvet támaszt maga ellen. Márpedig aki szelet vet, az rendszerint vihart szokott aratni...

*A közép-európai népek – és par excellence a Kárpát-medencében élő népek – jövőjének a sorsát nem a múltba vesző legendák alapján fogják formálni, hanem a jelenben tanúsított magatartásuk szerint.*



*Népviselet Tótraszlavicáról  
(Legeza-Szacsvay: Felvidéki utakon)*



Nagy Kálmán (Budakeszi)

## A MAGYAR FEJEDELEMSÉG A 9. ÉS 10. SZÁZADBAN BETÖLTÖTT SZEREPÉNEK ÉS JELENTŐSÉGÉNEK KATONAI FELTÉTELEI

A magyar fejedelemség a 9. és 10. században Európa történetében igen jelentős, időnként döntő, sőt egyes esetekben meghatározó szerepet töltött be. A magyarság kazár kötelékéből kivált, a Vérszerződéssel egyesített, a csatlakozott kabar törzsekkel megerősödött, független, önálló fejedelemsége a 9. század második felétől olyan erőt képviselt, amellyel kezdetben a szomszédainak, később a nagy európai államoknak is számolniuk kellett.

A honfoglalás előtt kazár, bolgár, bizánci, besenyő, kijevei, scláv, kapcsolataik ismereteseek. A honfoglalás előkészítése és végrehajtása alatt morva, frank, besenyő, szlovén és itáliai népekkel kerültek szövetségi, illetve ellenséges viszonyba. A Kárpát-medencéből pedig 955-, illetve 970-ig Nyugat- és Dél-Európa szinte egész területére kiterjedt katonai tevékenységük.

Kezdetben alárendeltségi, vagy szövetségi viszonyban, „minden háborújukban együtt harcoltak a kazárokkal”.<sup>1</sup>

Kiválásuk után a kazárok védőintézkedésekre szorultak az arab forrás szerint: „a kazárok régebben árokkal vették körül magukat a magyarok és más szomszédos népek ellen.”<sup>2</sup> Ez azonban nem jelenti azt, hogy ellenséges viszonyban álltak volna, ez természetes önvédelmi intézkedés volt és a magyarok katonai erejének jelentőségét mutatja. A bolgárokkal, Bizánccal szemben sem tartottak fenn ellenséges viszonyt. Előfordult ugyan bolgár szövetségben katonai beavatkozásuk az Aldunánál 811 és 836 körül, viszont Bizánc 894-ben, a bolgárokkal vívott sikertelen háborújában a magyarok katonai segítségéhez folyamodott, ami a honfoglalás fő hadműveleteinek kezdetét jelentette. Ezt a szövetséget Bizánc egyoldalúan, hitesző módon fölbontotta.

A kijevei-magyar kapcsolatok története még tisztázásra szorul. Általában ez a viszony jó volt, de lehet, hogy az adószedésen, vámoláson kívül szövetség, vagy időlegesen magyar alávetettség is fennállhatott. „Állandó portyára mennek a sclávok ellen „odáig tíz napi út van”, „határvidékeihez közel”<sup>3</sup> – ez az északi határainkon lakó sclávokra vonatkozik, akikkel határbiztosító járőrözés közben találkoztak. A kívülálló a katonai akciókkal járó helyi beszerzéseket zsákmányolásnak veszi.

---

1) VII. (Bíborbanszületett) Konstantin: De administrando imperio. DAI, (38) In: A honfoglalás korának írott forrásai. Szerk.: Kristó Gyula, Szeged, 1995. 122. (A továbbiakban HKIF)

2) Ibn Ruszta: In: HKIF. 34

3) Ibn Ruszta, Gardézi, Al-Bakri, marvazi in: HKIF 35-37, 38,42, 42, 45, 48



A bolgárokkal, besenyőkkel alakult kapcsolatuk a honfoglalás történetének legvitathatóbb kérdése. Az a feltevés, hogy a bolgár-besenyő támadás kényszerített volna egy menekülésszerű honfoglalást, hadtörténeti mérlegelés alapján nem bizonyítható, ellenkezőleg. Ennek a feltevésnek az a lebecsülő elgondolás az indoka, amely szerint a magyar fejedelemségről semmiféle előrelátás, célszerűség, előre elhatározottság, tervszerű katonai vezetés sem képzelhető el. De ugyanez a katonai vezetés és erő a Kárpát-medencéből 4 évvel a kezdő hadművelet után már Itáliában döntő győzelmet arat, majd utána 955-ig és 970-ig egész Nyugat- és Dél-Európa területét felölelő, olyan elképzelhetetlenül hatalmas, napjainkban megismételhetetlen nagy lovas teljesítményeket végez, harciban győzelmeket arat, amelyek önmagukban megcáfolják az ilyen alaptalan feltevéseket.

Helyi bolgár győzelem valóban fennállhatott az Alduna mentén, de a honfoglalás támadásait nem befolyásolhatta, időbelileg sem, az áttelepülő csoportokat se zavarhatta, ez területileg volt lehetetlen. Simeon nagy győzelmének a 120'000 km<sup>2</sup>-es Erdély elvesztése a cáfolata az, hogy visszaszerzésére egyetlen komoly kísérletet sem tett. Besenyő „szövetséges”-e pedig szintén bolgár területen telepedett meg véglegesen.

Bolgár-besenyő szövetségekötésről, közös támadásról nem is lehetett szó. Ez a 895-ös magyar-bolgár hadihelyzet, a két nép közötti nagy távolság, még az esetleges tájékozottság mellett sem elképzelhető. A besenyő törzsek önnállósága, szétszóró elhelyezkedése se tette lehetővé a gyors szövetségekötést és összehangolt katonai hadműveleteket. A honfoglalás alatt és után nincs jele velük való rossz viszonynak, sőt valószínű, hogy kölcsönös megegyezés alapján engedték át a besenyőknek a kiürített területeiket. A Kárpátokhoz érve se támadtak a besenyők, ellenkezőleg, szövetségben álltak a bolgárokkal, majd Bizánccal szemben, végül beköltöztek és beolvadtak közénk.

*Besenyő-vésről egyetlen hazai hagyomány se szól*, Regino és Konstantin zavaros leírásain kívül nincs más forrása. Ezzel a véleménnyel áll összhangban Harmatta János megállapítása: fontos a történeti beállítottság vizsgálata, főleg a besenyők és magyarok viszonylatában. „Kétségtelen, hogy a DAI-nak\* a besenyőkről adott politikai értékelése nem a 9. század végi, hanem a 10. század közepén kialakult helyzetüknek felel meg, így a besenyőknek a magyar honfoglalásban tulajdonított szerepe hamis”<sup>4</sup> (Kiemelés tőlem. N.K.)

Erre az első időszakra az volt jellemző, hogy a magyar haderő, amely a törzsi fegyveres erőkből alakulóban volt, a törzsek egyesülése során, már részeivel harcolt kazár oldalon a külső támadó erőkkel szemben. Vagyis a terület biztonságát,

---

\* DAI: De administrando imperio (VII. Konstantin)

4) Harmatta János: Konstantinos Pophyrogennetos magyar vonatkozású művei. In: A honfoglalás írott forrásai. Szerk.: Kovács László és Veszprémy László, Bp., 1996. 110. (A továbbiakban: HIF)

békés továbbélés segítette elő. A kisebb hadi alkalmazásban harcoló egységek haditapasztalatai alapján pedig javították kiképzésüket, tökéletesítették harcmódjukat.

A következő időszakban a honfoglalás előkészítő és fő hadműveletei már a teljes politikai önállóság jegyében zajlottak. Meggyőződve Etelköz tarthatatlanságáról, arra öszpontosították erőiket, hogy a nép fennmaradását és fejlődését biztosító Kárpát-medencét megszerezzék számára. Törzseik szövetségkötése, központi hatalmuk kialakítása ezt bizonyítja, ahogy „minden hódításra induló népnél megfigyelhetjük azt a folyamatot”<sup>5</sup> – szögezi le Czeplédy Károly.

Ezt a szándékukat mutatja, hogy figyelmük és terjeszkedésük már kezdettől Nyugat felé irányult. 936-ban már az Al-Dunánál keveredtek harcba<sup>6</sup>, befolyásukat a Dontól nyugatra a Keleti-Kárpátokig és Kijevig terjesztették. 894-ben Árpád az Al-Dunánál fogadta Bizánc követét.

A Kárpát-medence kedvező lehetőségei ismereteseek voltak előttük és a visszamaradt avaroktól, mert a Dunántúlon még 871-873 táján is nagy számban éltek keresztény avarok<sup>7</sup>, meg a hozzájuk menekültektől közvetlenül nyert adatokat egészítették ki a 862-től négy ízben végrehajtott katonai behatolásokkal.

Nyilván inkább avar felkérésre, mint morva<sup>8</sup> közvetítésre kerültek kapcsolatba, segítették Karlmannt frank területen, apjával, Német Lajossal (840-876) szemben<sup>9</sup>.

A második akciót a sclávok oldalán, a 881. évben Bécs környékén Arnulf, Karlmann fia ellen hajtották végre<sup>10</sup>.

892-ben volt a legfontosabb beavatkozásuk már Arnulf frank király mellett, a morvák ellen. A birodalmi gyűlésen beavatkozásuk feltételül tűzték ki, hogy az elfoglalt területekre igényt tartanak<sup>11</sup>.

A behatolások feladata természetesen a terület hadászati felderítése, a katonaföldrajzi (utak, akadályok, átjárók, stb.) katonapolitikai, népességi, hatalmi viszonyok adatainak a megszerzése volt, célja pedig a honfoglalás hadműveletei megszervezéséhez a szükséges feltételek megteremtése. Ezeket kalandozásnak nevezni hozzá nem értés.

5) Czeplédy Károly: A magyarság Dél-Oroszországban. In: A magyarság őstörténete. Szerk.: Ligeti Lajos, Budapest, 1943/1986. 119

6) György barát krónikájának folytatása. In.: HKIF. 144-145

7) A Salzburg-i ún. Fehér-könyv, a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* 3. fejezetét ismerteti Olajos Teréz: A 9. századi avar történelem a görög források tükrében. In: HIF 98

8) Darkó Jenő: A IX. század időrendjéhez. In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, Millecentenáriumi emlékszáma, 1996/2. 180. Morva közvetítést tételez föl. Viszont addig még morvakkal nem találkoztak, adat sincs róla

9) Szent Bertin évkönyve. In: HKIF 184

10) Salzburgi évkönyv, 881. (*Annales Iuvavenses maximi*) In: HKIF: 209, és a DAI: (39) In: HKIF 127

11) Aventinus. In: HKIF 268

894-ben hajtották végre az utolsó távolfelderítést a honfoglalás előtt. A Dunántúlon, Bánhidánál volt a morvakkal a döntő csata<sup>12</sup>. Meghalt Szvatopluk<sup>13</sup>. A kabar csapatok a Tisza völgyét zárták le Árpád utasítására a főhadművelet biztosítása céljából.

A következő négy év alatt sikerült nagyobb veszteségek nélkül, aránylag csekély ellenállás mellett birtokba venni a Kárpát-medence keleti felét, közben 898-900 közt Arnulf császár (896-899) szövetségében ötezer főnyi lovassereget küldeni Itáliába és ott legyőzni Berengár háromszoros túlerejét. Birtokba venni a Dunántúl területét, 902-906 között a hatalmat az ellenségessé vált Morvaország fölé kiterjeszteni és végül a 907. évi nagy német támadást Pozsonynál és Enns-burgnál fényes győzelmet aratva visszeverni, s egyúttal a gyeplő nyugati határát az Ennsig kiterjeszteni.

*A Magyar Fejedelemség szerepe a Kárpát-medencében hasonló volt, mint az Etelközben. Ott a békés helyzetet segítette elő, itt a szilárd államalakítással, a rend és a biztonság megteremtésével, a külső veszélyek elhárításával a nyugodt fejlődés alapjait fektette le. Ez annál nagyobb jelentőségű volt, mert ezt a szilárd pontot országában akkor valósította meg, amikor az egész, tőlünk nyugatra eső Európa a teljes szétesés, fejtelenség, zűrzavar állapotában volt, tombolt a hűbéri anarchia. Ez a magyar nép kiemelkedő államalkotó képességét bizonyítja.*

Ez a szerep tehát egyértelműen haladó, előremutató volt. Korábban Európa egyetlen biztos pontját képezte, ami egyik szomszédos területről sem állítható. Miután a meghódított népeket is békésen hagyta továbbélni saját vezetői alatt és saját szokásaik szerint, elfogadható Györffy Györgynek az a véleménye, hogy a magyar nép „a Kárpát-medencében szilárd jogállamot hozott létre, amely egy évezreden át a Szent Korona alá tartozó népek között olyan viszonylagos békét és jogokkal biztosított együttélést teremtett, ami felé Európa népei ma törekednek.”<sup>14</sup>

*Hatása történelmileg abban nyilvánul meg, hogy gátat vetett a nyugati kultúrától eltérő, valószínűleg ortodox szellemű szláv nagyhatalom kialakulásának, ha ugyan ez a német ellenhatásra egyáltalán megvalósulhatott volna. Határt szabott a „Drang nach Osten”-nak a német keleti irányú hódításnak, kiegyensúlyozó szerepet töltött be Kelet és Nyugat között, a nyugati kultúrát a Kárpátok vonaláig kiterjesztette, fejlesztette, s ezt, valamint az európai népek biztonságát, nyugodt fejlődését népének vészes megritkulását is okozóan védelmezte 1100 éven át, a keleti támadásokkal szemben.*

A 862-től 955-ig, 970-ig tartó időszak, amelyet helytelenül a „kalandozások korá”-nak neveznek, s amely magába foglalja a honfoglalás és a fejedelmek korá-

---

12) Darkó Jenő: i.m. 183. Szabolcs de Vajay: Der Eintritt des ungarischen Stammesbundes in die europäische Geschichte (862-933). Mainz, 1968. 22

13) Fuldai Évkönyv. 894. In: HKIF. 189

14) Györffy György: Bevezető. In: A honfoglalás és a régészet. Szerk.: Kovács László, Budapest, 1994. 9

nak nyugati és délkeleti hadjáratait, hadtörténetünk elhanyagolt, fehér foltjai közé tartozik, pedig ismert történetünk 11 évszázadának több mint száz éve! Ennek részletes feldolgozása és elemzése helyett általános, semmitmondó, sőt helytelen kifejezésekkel jellemzik. Holott minden ellenkező véleménnyel szemben, elfogultság nélkül állítom, hogy *ez a száz év katonai és lovasteljesítményeit tekintve a magyar hadtörténelem legjelentősebb, legkiemelkedőbb és legeredményesebb korszaka volt.*

Ha részletezzük:

1) Felsőház, lóháton végrehajtott előnyomulás idegen országokon át, ellenséges érzelmű népek közt, hatalmas távolságokon nagy folyókon való átkelésekkel, jelentős kiterjedésű, magas hegységeken át, sok ezer lovassal, vezetéklóval, málhás szekerekkel.

2) A menet végcélján, esetleg közben is a harc megvívása. Ezt többnyire sikerrel végezték, mert különben nem hívták volna őket olyan gyakran segítségül, ők se indultak volna vereségek elé.

A hadjáratok során lényegiben egy olyan nagyobb vereséget szenvedtek, amely a továbbiakra döntő befolyást gyakorolt, 955 után a nyugati irányú hadjáratok megszűnéséhez vezetett. Bár nem ez volt a fő ok, hanem az a bölcs mérlegelés, hogy a feudális anarcia csökkenésével, a német császárság belső megerősödésével a szövetség kérések megszűntek, a további sikerek lehetősége is kétséggé vált, valamint számításba kellett venni a hadjáratok okozta nagy vérveszteségeket. Ezért helyezték át a támadások irányát dél-kelet felé, ám tizenöt év múlva ott is ez a helyzet állt elő.

3) A harc befejeztével pedig a katonai beavatkozások díjával, a zsákmánnyal megrakodva újból nagy meneteket kellett végrehajtani az ellenséges országokon, közbeeső menetakadályokon keresztül a magyar határterületig.

4) A hadműveleti terület határa szinte az egész földrészre kiterjedt. Az Északi-tenger (Brema), az Atlanti-óceán mai francia partjai (a Loire-torkolat), Spanyolország közepe, Italia legdélibb csücske (Otranto), valamint a Balkán-félszigeten Attika, Bizánc.

5) A hadjáratok távolsága ezer-kétezeröttszáz kilométerig kiterjedt. Ugyannyit kellett visszafelé is megtenni lóháton (2-5000 km.).

6) A felsorolt teljesítményeket figyelembe véve elképzelhetetlen, hogy azokat ne egy kitűnően képzett lovas haderő hajtja végre, tehetséges hadvezetés tervszerű, kiváló irányítása alatt!

7) A külföldi hadjáratok természetesen zsákmányoló célzatúak voltak, ahogy azt lebecsülő értelemben használják.<sup>15</sup> Minden erőszakos, háborús cselekmény célja saját akaratom rákényszerítése az ellenfélre, vele szemben előnyök szerzése, ide tartozik ennek kezdetleges formája a zsákmányolás, ugyanis minden háborús

---

15) Gyórfy György: István király és műve. Budapest, 1977. 43

cselekményben gyengül a legyőzött és erősödik a győztes fél. A hadjáratok legfőbb célja azonban nem a zsákmányszerzés volt, a legfelsőbb vezetés szempontjából pedig egyáltalán nem. Erre nem volt olyan nagy szükség, mert a Magyar Fejedelemség – a leletek alapján feltétlenül bizonyítható –, jól szervezett társadalmi rendszerben működött, gazdaságilag pedig a nagyállattartás mellett fejlett mezőgazdasággal, magasfokú iparral, kiterjedt kereskedelemmel rendelkezett. Éppen ezért tudott a Fejedelemség a Szent István-i modernebb állammá átalakulni.

A hadjáratok anyagi hasznára is szükség volt természetesen, de semmi nyoma sincs annak, hogy a hadjáratok méreteihez hasonló nagyszabású *rabló zsákmányolás, rabszolgaszerzés történt volna. Ezek hazaszállításáról sincs semmi nyom*, legfeljebb egyes közeli területek jöhettek számításba. Ki állítaná, hogy Nagy (?) Károly avar háborúja zsákmányoló célzatú volt, pedig 15 szekér aranyat vittek el az avar gyűrükből.

8) A hadjáratok céljának megértéséhez szükséges a kor helyzetének a vizsgálata.

*A honfoglalás sikeres hadműveletei tették lehetővé a magyar nép számára, a Kárpátok övezte terület birtokba vételét. A fejedelmi vezetés legfontosabb feladata az ország megszervezése közben az volt, hogy a belső, békés építő munkát minden külső támadással szemben megvédje, biztosítsa.*

A Karoling birodalom széthullása után Európa a hűbéri anarchia teljesen zavaros állapotába sülyedt.

A teljesen kiegyensúlyozatlan európai helyzetben megbízható állandó szövetségi viszony kialakítása kétséges politikai lépés lett volna, annyira változó volt minden hatalom. Az országot minden irányban ellenséges országok és népek vetették körül. *A biztonság megteremtésére az ügyes diplomácia mellett csak egyetlen eszköz maradt: a fegyver.*

Európa szétfelbontott állapotában a Magyar Fejedelemség volt a kontinens legszilárdabb, katonai erő szempontjából az egyik legjelentősebb középhatalma, mely a Kárpát-medence fegyvereseinek megszervezésével jelentősen megerősödött.

A kor fegyveres küzdelmeit vizsgálva megállapítható, hogy a Magyar Fejedelemség, valószínűleg igen tevékeny diplomáciai munkával tudott bekapcsolódni még a legnyugatibb politikai küzdelmekbe is, midőn a viszálykodó felek kérésére, megkeresésére különböző nagyságú katonai erőit segítségül küldte. *Úgy tűnik, céltudatosan igyekezett megakadályozni a legveszélyesebb hatalmak megerősödését és azzal határaitól távoltartani őket.*

A hadjáratok közvetlen célja különböző volt, így az ellenség gyöngítése katonai erőinek a széttűzése, hadi erőforrásainak az elpusztítása, lelki ellenállásának megtörése, megfélemlítése, elrettentése, büntetés, adófizetésre kötelezés, szabad

átvonulást biztosítás, semlegesítés. A legfőbb cél: ellenséges támadások megelőzéssel való megakadályozása.

Ennek megdönthetetlen bizonyítéka, hogy amíg a megelőző hadjáratok tartottak, a 907. évi, nagy vereséggel végződő német támadáson és a 950-ben megkísérelt támadáson kívül *a 900 és 1030 közötti időszakban egyetlen más német támadás sem fordult elő, addig a már keresztény Magyarország ellen sorozatos német támadások indultak*<sup>16</sup> (1030, 1040, 1042, 1051, 1052).

9) Az eddigiek értékelése után megállapítható: a 9. és a 10. század magyar hadtörténeti elemzés szempontjából három részre osztható:

az első a 9. század etelközi katonai tevékenysége;

a második a honfoglalás előkészítő hadművelete;

a harmadik a fejedelmi kor honfoglalás utáni hadjárait foglalja magába.

Ez a beosztás nem önkényes meghatározás, mivel mind az események, mind a hadműveletek történései, jellege, helye és ideje egymástól élesen elválasztható, jelentőségük és eredményeik pedig külön-külön és együttesen is világosan kimutatható. Lényegében a 9. és a 10. század magyar katonai eseményei egységes egészet alkotnak.

10) Az *első időszak* a katonai felkészülés volt a jellemző, a honfoglalás elhatározása, haditervének elkészítése, a távolfelderítések végrehajtása, valamint a haderő felkészítése.

A *második időszak* a honfoglalás hadműveleteit és a lakosság áttelepítését foglalta magába, országépítést, határvédelmet.

A *harmadik időszakot* a békés építő munkálatok, a haderő kibővített újjászervezése, a biztosító védelmi és a megelőző, támadó hadjáratok eseményei töltötték ki.

A felsorolt katonai események feltételei részben adva voltak. Így a központi vezetés, fejedelemség megszervezésével, amely a tehetséges parancsnokok irányításával a követendő utat és célokat katonai szempontból is meghatározta.

A fejedelmi hadvezetés sikereinek feltételeit a lovas népek természetes fejlődése biztosította. Amiként az egyes harcos a lovas pásztorok őrzési rendjéből fejlődött ki szinte hivatásos harcossá és biztosította a haderő megszervezéséhez szükséges fegyveres férfilétszámot, akként érlelődtek a katonai vezetők is a lovas hadművészet magasfokú művelőivé.

A személyi állomány előzetes magas képzettsége lovaglásban, íjlövészetben a haderő gyors felállításának alapvető feltétele volt. A következő feladat a harc megvívásához szükséges zártrendű és harcászati együttműködés elsajátítása volt.

Kiemelten hangsúlyozom, hogy a honfoglalás időszakában a magyar nép fejedelemségben egyesülve, egységes társadalmi és hadszervezettel rendelkezett. A törzsek már csak mint területi, katonai alapszervezetek működtek, közöttük

---

16) A magyar katona - vitézségünk ezer éve. Szerk. Pilch Jenő. Budapest, 1933. 30-37

sem fegyverzetben, felszerelésben, sem harcmódban semmilyen különbség nem mutatható ki, mint a régészeti leletek is bizonyítják, valamint a források. *Helytelen tehát minden olyan meghatározás, hogy például „a magyar törzsek honfoglalása“, mert a törzsek helyett nemzetségeket vagy nagycsaládokat is mondhatná.*

A Magyar Fejedelemség sikereinek fontos feltétele volt a kiváló katonai vezetés, ami a legnagyobb tervszerűséggel állapította meg az elérendő hadászati, hadművelleti és harcászati célokat és ehhez a megfelelően kiképzett harcos állományt a legjobb eredményeket elérve vezette, mind a honfoglalás hadműveleteiben, mind a határokon kívül nagyszabású hadjáratok során. Ez utóbbiakban rendkívüli teljesítményeket mutatott fel a vezetés és a csapat egyaránt. Teljesítményeik részleteiről előbb már beszámoltam.

A sikerek alapvető feltétele volt a harcrakész, bátor, edzett, kiváló harcos emberanyag, amelyet még a legellenségesebb források is kénytelenek voltak elismerni.

*Lovas harcaik sikerét a megfelelő mennyiségű, minőségű és belovagoltságú, edzett, gyors, mozgékony, nagy menetteljesítményekre képes, igénytelen, saját tenyésztésű lóállományuk biztosította.*

*A korukban legjobb minőségű fegyverzetük, annak előállítás, a nyersanyag biztosítása, a hadianyag pótlása tartozik még ide.*

*A sikerek katonai feltételei közül a legfontosabb végül is az a magasfokú, fölényes hadművészetük volt, amellyel szemben fél évszázadon át szinte tehetetlenek voltak ellenfeleik nyugaton és délen egyaránt.*

Hadművészetük meglepő, gyors megjelenésükben, villámszerű, váratlan rajtaütéseikben, fortélyos mozgásukban, ellenfeleik számára kiszámíthatatlan hadmozdulataikban, az ellenség félrevezetésében, lesre csalásában, központi támadással való szétverésében és megsemmisítő, kiméletlen üldözésben nyilvánult meg.

*A letelepedett népek gyalog vívott harca és a feudális lovagi küzdelmekbe visszaféjlődött harcmód nem volt alkalmas a magyar lovas harcmóddal szemben való helytállásra.*

*Megjelenésük, hadművészetük hatására nyugaton a lovas hadszervezet, a lovas harcmód fejlődésnek indult, megkezdődött a nagyszabású várépítés, a lakott helyek, folyó átkelő-helyek megerősítése.<sup>17</sup>*

---

17) Eidgenössische Chronik von Johannes Stumpf. 5. Buch (1577?)



Takács József (Tiba)

## TÉVEDÉSEK, TÉVESZMÉK ÉS IGAZSÁG

A Kárpát-medence lovas népeinek hivatalos történelme tele van tévedésekkel, szándékos megtévesztésekkel. Ezekből a tévedésekből és tévesztésekből téveszmék alakultak ki. Mivelhogy e népek döntő szerepet játszanak az ismert világ történetében, az ismert világ történelme szintén téves eszméken alapul. A téveszmék szerint egyes népeket, birodalmakat, teljesen el akartanak tüntetni, amíg más – múlt nélküli – népeknek dicsőséget akartanak állítani. Ezek a téveszmék aztán terjesztettek az ú.n. új világban es. Ott újabb téveszmék keletkeztek ezen ősi kultúrák keletkezéséről, s ez mind fokozódott a hittérítés folyamatainak jóságáról szóló – többnyire kitalált – történetekkel. Néhány ilyen sokszor bizonygatott téves felfogásról szólnék. Úgy szótárszerűen, szabadon. Időrend és ábécé sorrend nélkül, főleg az 1300-as évek előtt. Aztán még szólnék olyan dolgokról amit teljesen homály fed. Senki nem beszél róluk. Végezetül pedig még szólnék ezen téveszmék köztudatba való olvasztásáról és annak hatásairól. De még hamarabb szólnom kell a téves eszmék jóhiszemű terjedéséről és terjesztéséről es.

Aki csak egyszerűen vallásos volt és nem tudta szétválasztani a vallást és a papjait<sup>1</sup>, azt bizony hamar tévútra vezették a vallásban mindig es előforduló mohó, hataloméhes, gazdagodnivágyó papok. Ha valaki jóhiszeműségből vakon hitt nekik azt a rosszakarók igen kihasználták. A reformáció képviselőinek a nagy része es e dolgok áldozta. Ugyanes feltételezték, hogy – valamikor régen – minden pap a vallást és az igazságot képviselte. Feltételezték, ha valaki írt, akkoron igazat írt. Nem es sejtették, hogy a történelem írását, hatalmi és egyházi érdekek es vezérelték. Rossz egyházi érdekek es, sőt a később megromlott egyház érdekei es.

Így történt, hogy: pl. teljesen másként, tanítják az ezerszáz évvel előtti eseményeket, másként tanítják István korát. Sok minden dolgokról hallgatnak, főleg előtte, de utánna es. Az ú.n. keresztyénség felvételét jóhiszemű, béketűrő, áldáatkész idegen papok kitartó, eredményes munkájaként könyvelik el, ugyanúgy mint az Új Világ megtérítését.

A szótárszerűen leírt dolgokhoz irodalomjegyzéket nem írok. Igensok irodalmat felsorolhatnék, de mindegyiket magyarázni kellene. S nem es röviden. Amennyiben a Kedves Olvasót érdekli vegye azt a fáradságot, hogy utánna néz. Ezen írás olvasása után, már másként fog nézni a könyvekben leírottakra. Valamire szebben, s lesz amire csúnyábban. Ezután a Kedves Olvasó megteremt-

---

1. Ezeket a papokat es mindig több csoportba lehet sorolni, sőt a kor es válogatja a besorolást

heti a saját történelemszemléletét, amely biztosan nem fogja tükrözni a mai magyar hivatalos történelem álláspontját.

Mi es a volt hát valóság? Mindig csak a régi öregek kérdése jut eszembe: Hogy es volt az édes fiam? Én es csak azt tudom az Kedves Olvasónak ajánlani: Gondolkozz el Édes Fijam!

- Szent István volt az első magyar király. – Nem! Ő a Hunok Országának királya volt. Rex Hungarorum! Nem volt első és egy megszakadt Királyságot állított vissza. István után minden király ki koronáztatott a Hunok Országának Királyává – Rex Hungarorum-má – lett koronázva. István és nagyon sok utóda a magyar elnevezést, nem ismerte, vagy alig ismerte. S ha ismerte es hivatalosan nem használta. Hivatalosan Ő Rex Hungarorum azaz a Hunok Országának Királya volt.

Volt-e egyáltalán magyar Király? Volt-e olyan aki magát magyarul Magyarország Királyának vallotta és magyar anyától született? Ha volt, akkor csak egy volt. Mátyás az igazságos. A többi vagy nem tudott magyarul, vagy nem ismerte a magyar megnevezést, vagy anyja idegen származású volt.

Ki volt a Hunok Országának Első Királya? Nem tudjuk, s minden bizonylatlalt sosem fogjuk megtudni, mint azt sem, hogy mikoron érkeztenek az első hun népek<sup>2</sup> a Kárpát medence belsejébe. Hiszen Atilla Hunjai es már egy régi lovas birodalmat állítottanak vissza. Sőt előttük a fehér kunok es.

- István a keresztyénség felvételéért kapta meg a Koronát. – Nem! Nem kapta, hanem visszakapta. A keresztyénséget István nem vétette fel egy hitetlen ázsiai néppel, hanem segített Sylvester pápának az egyházon belül terjedő visszaélések elleni harcban. István az egész Koronát kapta vissza a pápától. Ez a Korona már akkor egy egységes egészet képezett, ami valójában lazán összekapcsolt két korona. Jelképezte a régi és az új világot, a régi hazákat és az új hazát, az alsó és felső világot, s kezdett kialakulni a régi és az új vallás kapcsolatára utaló mítosz es. A Koronához fűződő mítoszokat a rosszakaró papok lassan átdolgozták, megalkották az alsókorona bizánci származását, s az evvel összefüggő alárendeltségi szerepet. Azaz, a Hunok Országának Királya a bizánci császár alattvalója. Újabb előregyártott téveszme.

- István alatt pogány<sup>3</sup> lázadások voltak – Nem! Nem a hitetlenek lázadásai voltak, hanem hatalomravágyó nyugati papok által szított hatalmi harcok. E harcok A Hunok Országa népeinek megosztása érdekében lettenek kierőszakolva, az „összd meg és uralkodj!” elv alapján. Ebben bizonyos rosszakaró papoknak több mint ezeréves tapasztalatuk van<sup>4</sup>.

2. Mi mindent ölel fel ez az elnevezés?

3. A pogány szó alatt ma mindenki hitlent ért. Eredeti jelentését ma úgy mondanánk röviden: Napimádó. Ezen elnevezés jelentése több mondatot tartalmazó jellenezés, és két - szép, de különböző - értelme es van. Más a székely rovásírás értelmezése mint a hurkolt rovásírásé

4. Ma es vannak ilyen papok, bár a szerepeiket egyre inkább átveszik a világi felforgatók valamilyen pártszervezet alapcikkelyeivel takarózva

• A kultúrát, a művelséget a fejlett nyugatiaktól vettük át. – Nem! Meg kell nézni az európai államocskákat Árpád Fejedelem korától két-háromszáz éven keresztül. Kis fejedelemségek egymással hatalomért viaskodnak, pápagyilkosságok sorozata követi egymást. Ilyen kultúrát vettünk át? Árpád népeinek bejövetelekor Európának egyetlen szilárd állama volt, s az Bizánc.

• Kb. ezerszáz éve történt a magyarok bejövétele. – Nem! Ide magyar nem jött egy sem. A magyar nép itt alakult ki sokféle különböző lovas népek törzseiből, akik különböző időkben érkeztenek Keletről. Nem Atilla hunjai voltak az elsők, s nem Árpád népei<sup>5</sup> az utolsók.

• A magyar nyelv még nem érte el azt a fejlettségi fokot, hogy általa törvényeket, jogokat, stb. lehessen kifejezni. Ezért vezetteté be István, a fejlett latin nyelvet. – Nem! Az igazság más. Ugyanes Árpád népei belecseppentenek egy kialakulóban lévő, de már fejlett nyelvbe, de még ezt a nyelvet nem egészen vették át. Egy törzs, – bármelyik lett volna es – nyelvét hivatalossá tenni vétek lett volna. Ez a többi ellenszenvét válthatta volna ki, lázadáshoz vezetett volna. István e lázadásokat a latin nyelv bevezetésével elkerülte. Ezért a rosszakaróknak más síkra kellett terelniük a kívánt felforgatást. Vallási és nyelvi úton nem tudtak lázadást szítani, hát hatalmi harcokhoz folyamodtak.

• A magyarok rablóhadjáratokat folytattak a Nyugat ellen. – Nem! Nem a magyarok, hiszen ezen megnevezés ismeretlen volt, hanem a Hunok Országának népei. Bár az igaz, hogy a haderőt többnyire a mozgékonyabb réteg – Árpád népei – állították ki. Továbbá: Nem igaz a rablóhadjárat megnevezés sem. Ezek az események megtervezett hadjáratok voltak és a Korona visszaszerzése volt a háborúk célja.

• Géza a nagy vereségek után észretért, s belátta a nyugatiak igazát. – Nem! Előszöres, nem voltak nagy vereségek, csak a Hunok Országának népei ellen szövött nagy ármányok, s a Nyugat dicsőségét szolgáló történelmi hamisítványok. Másodszor már Taksony is tudta, hogy veszélyes a Koronáért Rómába menni, mert amíg Rómában keresik a Koronát, addig a papok által felbőszíthető népek elállják az „olasz csizma” kijáratát, s akkoron már onnan nem könnyű a visszaút. Géza folytatá elődei politikáját. Vissza akarta szerezni a Koronát, de Ő ravaszul más módszert választott. Nem holmi vereségnek nevezett valamik térítették észre. Valójában Géza ravasz politikájának az eredménye Sylvester pápa uralkodása, s ezen pápa által meghirdetett harc, az egyházon belüli visszaélések ellen.

• Árpád népei itt békésen gazdálkodó sclávokat találtak. – Nem! A Kárpátok gyűréjében lovas népek éltek. Egy felbomlott, de inkább a papok által szétzilált sokrétű Avar Birodalom népei, kiknek a bomlasztás után különböző kiskirályok parancsoltak. Ez a (kései) Avar Birodalom és a Hunok Országának folytatása

5. A hét valószínűleg más-más nyelvet beszélő rokon törzs és még három - szintén más-más nyelvet - kabar törzs nyelve olvadt belé a Kárpát medencében már kialakulóban lévő nyelvbe

volt, uralkodja a Hunok Országának Koronáját viselte. Ebből a birodalomból rabolták el a frankok a Hunok Országának Koronáját. Ezen Ország népeinek kialakulóban lévő nyelve, már többé kevésbé hasonlít a mai magyar nyelvhez.

A sclávok ebben az időben még csak a Balkánon léteztek, innen húzódtanak felfelé az „olasz csizma“ északi bejáratához. Itt egy időre letelepedtenek a Mora<sup>6</sup> folyó melletti Morau város mellett. A sclávok keleti ága ekkor már a Visztula folyótól vándorolt Krakkó felé. Tehát a sclávok teljesen elkerülték a Kárpátok által övezett területet.

Hogyan kerülhetett sor a Fehér ló mondájára? Ez már azon kor kitalálmánya amikor a csehek igényt tartanak a Felföldre. Ezért kigondolták a Nagymorva Birodalmat, s annak nyitrai székhelyét. Az ősiség jogán akarták megszerezni azt a földet, ami sosem volt az övék. Ez a monda a Névtelen krónikás ideje előtt született. A Névtelennek a feladata az volt, hogy a Hunok Országáról torzképet fessen. Így történt, hogy a Hunok Országának Árpádelőtti történelmét az itt élő lovas népek történelme helyett, valami scláv törzsek sosevolt történelmét oktatják. A Fehér ló mondája egyszerűen nevetséges. Miért ijed meg és kotródik el egy hatalmasnak nevezett scláv birodalom erős hadserege egy fehér lótól, nyeregtől és kantártól? Miért nem fog össze a vezér három fia a közös ellenség – Árpád népe – ellen?

• Az étkezési, a mezőgazdasági, az állattenyésztési a települési megnevezéseket a magyarság a szlávoktól vette át. – Nem! Ezeket a Habsburgok alatt a magyarság nyakára ültetett scláv származású papok találták ki. Még a széna szavát és scláv eredetűnek mondják azok kik ezen kéteshitű papok nyomdokaiban haladnak. Pedig a széna szárítás-szenesítés útján jön létre, mint a régiek szene, a szárított tűzeg. A településnevekre most nem térek ki, csak annyit mondanék, hogy a Kárpátok medencéjének földrajzi elnevezései és mind a lovas népektől származnak. Scláv eredetű nincs, sőt a Kárpátokon kívül es hemzsegek a lovas népek megnevezései.

6. V.ö. Murau - Morav(a)

7. A semmiből kialakított nagy nép fogalma régóta nem ismeretlen. Az egyikről szólnék.

A kalapos király uralkodása alatt és után, ki kellett alakítani egy nemzetet. Hogyan? El kell terjesztetni, hogy van. El es kezdték Magyarország rossz papjai. Közmondásokkal. Pl. Válogat mint tót a húgyos körtében. Örült, mint ablakos tót a hanyatesésnek. Kergeti, mint tót az anyját. stb. Ha már valakire valamit mondanak - akár rosszat es - arról már feltételezik, hogy van. S mivel nem nyilvánul meg, abból az következik, hogy el van nyomva. S ha el van nyomva fel kell szabadítani. Ez jól jött az oroszoknak, a cseheknek, s a magyarellenességet szító Habsburgoknak es. Ők már vezéreket - magyarellenes, csehellenes vezéreket - es állítanak a nemlétező nemzet élére.

Így volt ez a Morva Birodalommal es. Semmiből fakasztották, történelmi alap nélkül. Sajnos ezen hazugság alapján hozták létre a későbbi Cseh-Szlovák államot. Meddig lehet még hazudni?

Továbbá: A tanárok magyarázzák az ügyes cselofogást, s azután, hogy a morva vezér nem s lóért, nyeregért, kantárért adá földjét, hanem megijedt egy hatalmas seregtől. A seregtől ugyan meglehetett volna ijedni ha lett volna kinek. A Kárpátokon belül ugyanes sclávok nem laktak. A mai ú.n. nagymorva vezérek scláv nevei es csak Mária Terézia uralkodása idején kezdenek kialakulni

• Kálmám Király púpos, ragyás, vaksi, sánta, férfiatlan, stb. – Nem! Egyik sem igaz. A rosszakarók közül mindenki reáfogta a saját fogyatékoságát. Mindent rá kellett fogni, szellemiségét, alkotásait viszont el kellett titkolni. Minden jót mélyen eltitkoltanak róla a rosszakarók, csak a Könyves jelzöt nem tudták neve elől lefaragni. Ő volt az egyetlen Király aki tudta, hogy mit hazudnak az idegenek a krónikákban?

• II.Géza és később IV. Béla magasan képzett szakembereket hozatott a német tartományokból. – Nem! Szakember szinte alig érkezett. Itt volt ötvös, aranyműves elég. Ide főleg csak olyan emberek érkeztenek, akik hajlandók voltak a föld alatt turkálni. A szabadlelkű lovas népeket nem lehetett a földalán kényszeríteni, bárhogyan és kellett a királyi udvarnak az arany. Ide bizonyos vidékeknek nem a (legjobb) szakemberei, hanem a népfölöslege érkezett.

Nem lenne teljes a kép ha nem szólnék egynéhány igaz dologról, amelyekről a hivatalos tudományos történelemírás képviselő egyének igencsak hallgatnak.

• Tény az, hogy, az Atilla előtti lovas Birodalmakat az idegen rosszakarók zilálták széjjel. Atilla Birodalmát szintén a rosszakaró idegenek, akik már szövetségben voltak a keresztyénség rossz papjaival. A későbbi – hivatalosan avarnak nevezett – Hun Birodalmakat és a keresztyénség rosszakarói verték szét. Tették mindezeket egy kétes határú Római Birodalom visszaállítása érdekében. Ám az Avar Birodalmak szétverésénél a lélekvandorlás és közbejátszott. Árpád népeinek jövedele előtt már valamilyen germán és frank birodalmat és „vissza-akartanak” állítani. Ezt a számítást Árpád Fejedeleme igencsak keresztülhúzta. De már azelőtt és igencsak sok lovas vezér keresztelte a „visszaállítási” törekvéseket.

• Tény az, hogy István állama többnyelvű, többfajú, többvallású volt. A többnyelvűséget a különböző korokban érkezett más-más lovas népek képviselték, s nem az oláhok és a szlávok. A nép mindig valamilyen lovas nép nyelvcsaládjához tartozott, csak a papok között találtattanak egyéb idegenek.

A turáni faj mellett, találtattanak belső-ázsiai típusúak, az iráni fennsíkról származó típusok, de még indiai cigányok is.

Ami a vallást illeti, megvolt a keresztyénség összes akkori változata, a régi vallások összes típusa. Ezenkívül még voltak mohamedán mecsetek, az arab kereskedők számára, és voltak még zsinagógák is. István, a tévhittel ellentétben nem üldöztette a régi hit híveit, csak a hatalmára törő egyéneket „leckéztette” meg. A régi vallás üldözése a későbbi idők kitalálmánya.

• Tény az, hogy a rosszakaró papok terjesztették az István alatti lázadásokat, a Hunok Országának szétzilálása érdekében. A Királyság megszűnése érdekében a rosszakarók gondoskodtak István fiainak mielőbbi „megboldogulásáról” ráfogva az általuk hitetlennek nevezett népekre. Péternek – ki Velencében nevelkedett, s gyanús módon került a Királyi Székbe – a feladata a Királyság teljes szétverése, a lovas népek kiirtása volt. Ez másodszorra sem sikeredett neki. Sőt Endrét a régi

hitet képviselő népek segítették hatalomra<sup>8</sup>. Ezáltal visszaállott az István alatti sokszínűség.

- A Korona és Kard vitát szintén a papok erőszakolták ki. Érdekes módon Korona nélkül zajlott, ugyanes a csehek a német támadás idejekor elrabolták. Hosszú idő után, I. Géza idejében bizánci segedelemmel szereztetett vissza Prágából. Innen van az a mese, hogy a Korona alsó részét a görög császár küldé ajándokba Gézának. Ez az ajándékozás már csak azért sem igaz, mert a Korona felső része nevezhető inkább bizánci alkotásnak, nem az alsó. Itt jegyzem meg: a későbbi képcserék a Koronán annak a téveszmének a magyarázatára szolgáltak, hogy a Hunok Országának Királya függött a bizánci császártól. Ez jó ok volt a Hunok Országának történelmének lebecsülésére, alárendeltségére való utalásra. Ez nagyon jó volt arra es, hogy későbbben a rosszakaró papok kisebbségi érzést oltsanak a Hunok Országának népeibe.

- Tény az, hogy itt a sok lovas népből Szent László uralkodásának idejére összekovácsolódott egy egynyelvű nép. Ez a beszélt nyelv egy törzsnek sem az eredeti nyelve, mégis mindegyiké. Mindegyikéből megmaradt benne valami. Mindegyiknek a java, a szebbike. Az es tény, hogy némelyik nyelvből nagyon kevés. A későn érkezettek szavai gyakrabban tűntenek el, s lettenek a régiekkel helyettesítve. Ez kiváltképpen igaz a földrajzi nevekre. A mai értelemben vett magyar nyelv itt alakult ki, s sokféle régi lovas nyelv ötvözete. A mai értelemben vett nyelvtan őseit Könyves Kálmán vettette papírra. Ez az idegen papok körében nemtetszést, sőt utálatot váltott ki, mivel az ő népeiknek nem volt. Latin nyelv ugyan volt, s fejlett volt, viszont e nyelvhez nép nem tartozott. Így vált a magyar nyelv, elsővé Európában a nép által beszélt nyelv közül. Az igaz, hogy vannak, régebbi nyelvek, de ezeket már népcsoportok sem beszélik. Amit ma beszélnek az mind későbbi keletű. A mai európai népek nem értenék meg ötszáz évvel ezelőtt élt őseik nyelvét. Ellenben a mai magyar a sokkal régebbi „magyar“ nyelvet es megérti. A földrajzi nevek arra utalnak, hogy megértheti a Kárpátokon belüli Árpád előtti nyelvezetet es, bár Árpád népeinek nyelvét kevésbé vagy végképpen nem értené. A kései kunokét mégúgysem.

- Tény az, hogy Szent Lászlót rosszakaró papjai keleten háborúztatták. Miért? A Korona visszaszerzése után Béla utódai tartának igényt a Királyi Székre, már csak azért es mert ők szerzik vissza a Koronát. Salamon ezért a nyugati szomszédoknál keresett Géza és László ellen pártfogókat. A nyugatiak azonban nem merték vállalni Salamon megsegítését, ezért Salamont Bizánc és a bessenyők felé irányították. Salamon bessenyő hadakkal tért vissza. Amíg László a bessenyők ellen diadalmasan harcolt, addig a rosszakaró papok kieszközölték a váradi láza-

8. A három fiú - Endre, Béla és Levente - közül Endre nem volt római rítusban kereszteleve, koronázva volt, s római rítusban lett eltemetve. Levente egész életében a régi hitet képviselte, s az szerint es temettetett el. Béla se kereszteleve se koronázva nem volt, de királyként temették római szertartás szerint

dást, felszámolás alá vették a régi temetőket a rovásírásokat, s tönkretették Árpád Fejedelem kertjét: A Turulkertet.<sup>9</sup> Ám László – a jó hadvezér, de rossz politikus – győzött keleten, s a Nyugat újra megrettent. Támadni nem mert, pedig ez volt a szándéka, de folytatta tovább a csuhával takargatott ármánykodást.

- Tény az, hogy innen ezt a népet mindig ki akarták túrni. Királyságát megakarák szüntetni, stb. stb. Királyok és ellenkirályok, különböző zavargások szításával nem mentenek e rosszakaró papok semmire se. II. Endre idejére taktikát változtattanak. Amíg az ügyefogyott királyt a Szentföldön harcoltatták addig itthon előkészítették az ármányt. Béla herceg megöletése, a Királyi udvar összeugrasztása volt a cél. Evvel azonban célhoz nem értenek. Aztán a rosszakarók a tatárjárás előtt befogadtatott kunokkal akarták az országot megosztani. A kunok gyűjtogatnak, a tatár támad, s támadnak a nyugatiak es. Már a támadás előtt megírták a nyugatiak: A Hunok Országá 350 éves fennállása után megszűnt létezni. A tatár elmegy, a németek és a csehek maradnak. A Király túléli, a Királyság nem szakad meg. A Király az elmenekült kunokat visszafogadja, s hittérítőt nem enged közéjük.

- Tény az, hogy Béla alatt ugyanolyan mesterkedésekkel megosztották a rossz papok az Országot, mint tették azt az Avar Birodalommal Árpád népeinek jövetele előtt. Akkoron a Kárpát medence lakossága Árpád népével kötött szövetséget Pusztaszeren, Béla idejében pedig a kunokkal. Egyik sem volt inyére a nyugati szomszédoknak. E két „honalapítás között” az a különbség, hogy Árpád bejövetele előtt megszakadt a Királyság, a tatárjáráskor viszont nem. Sőt a Király es ugyanazon személy maradt, ellenben az Árpádelőtti eseményekkel, amikores az egész uralkodóház úgymond eltűnik.

- Tény az, hogy a kunok segítsége nélkül nem – legalábbes nehezen – lehetett volna az Országot helyreállítani. A kunok ezért külön jogokat kaptanak. Idővel azonban mégis sikerült a „jó térítőknak” fellázítaniuk. A lázadás után még több jogot kaptanak Kun Lászlótól. Ezért a kunokra kiszabták a rossz papok a teljes kiirtást. Éppenúgy mint Árpád népeire. Az ok ugyanaz: lakoljanak, ha visszaállították a Hunok Országának függetlenségét. E tervet aztán jóval később – Lipót felszabadítónak nevezett háborúja alatt kishíján majdnem véghezvitték.

- Tény az, hogy Királyságot nem tudták tönkretenni. Ezért ki akarták irtani a Királyi családot. Kun László meggyilkolásával már-már ünnepelték a Hunok Országá Királyainak eltűnését, amikor megjelent a színen IV. Béla utószülött fiának utóda: III. Endre. Ekkor a nyugati rosszakarás cselet változtatott. Először Endre utódait gyilkolták le, majd Endrére es sor került.

- Tény az, hogy III. Endre halálával beindult egy általános felforgatás a Hunok Országában. A Csehország felől érkező felforgatást Csák Máté, a volt

9. A módszer nem új, hiszen már az avarokat es kezdetben Árpád népei ellen uszították. Az avarok hátbatámadása tette lehetővé Árpád népei és az ittélő lovas népek szövetekezését. Már Árpád korában sem volt új a módszer



nádor védte ki. Az Országot Károly hozta rendbe. Az a Károly akiről a rosszakaró papok azt hívték, hogy úgy fog cselekedni, mint valamikor Orseolo Péter. Szerencsére ebben az „olaszban“ nagyon csalódtanak.

\*\*\*

Itt be es fejezném, mert egy más kor kezdődik. A különböző házbéli királyok kora. Ez a kor igen változatos. E korban valának uralkodók, kik alatt az Ország tündöklött, s valának olyanok kik a romlás virágait öntözgették. E korban – főleg a cseh királyok alatt – szaporodtanak a téveszmék. Az előző korszakban írt és az előző korszakokról írt tévedéseket alig-alig próbálta valaki helyretenni. A reformációval egy új korszak vette kezdetét.

Ebben a korszakban valójában két különböző irányzat indult. Az Erdélyi Fejedelemségben feltámadt a Régi világ szelleme. Ellenben a Habsburgok által uralt résszel, ahol István jó cselekedeteit kezdték rosszra használni. Idővel a régi és a Habsburgok által továbbalkotott téveszmék kezdenek terjedni az Országban nyugatról keletre. Sajnos elterjedt.

— István es üldözte azokat akik elfordultanak az egy igaz Isten hitétől – mondogatta az inkvizíció és István hitére való térítés jelszava alatt írtatta a népet.

— Lám István es befogadta az idegent, s evvel Országát gyarapítja – hangoztatták, s magyarellenes népeket telepítének a még megmaradt magyar nyakára. – Magyarország mindig a keresztyénség védőbástyája volt – mondogatták, s használták golyófogónak a magyart, miközben az idegent szaporították.

— Tanulj magyar, ne légy tudatlan mint kalandozó őseid! – mondogatták, majd bevezeték a kötelező iskolarendszert, s lassan a gyermekek fejébe verték a téveszméken alapuló történelmet valamint más tévtanokat.

Nemcsak ezeket mondogatták, hanem hangoztattanak minden olyant ami a magyarság nyelvének, történelmi tudatának, sőt létének megcsorbítására szolgálhatott. Terjedt a kultúra Nyugat felől, s lassan megkopott a regélt történelem. A magyarság többsége lassan elsajátította a tévtanokat, s evvel beindult egy önpusztító folyamat. Aki nem tudja a történelmét, esetleg rosszul tudja az hamarosan kiszolgáltatottá válik. Sajnos ma mindenki azt hiszi, hogy a kultúra, a műveltség Európa nyugati részéből terjedt. Valójában ez az a föld ahol sosem, volt ősi kultúra. Itt mindig csak a különböző kultúrák nyúlványai keveredtenek. Nem nyugathoz kell alkalmazkodni, hanem István és ezáltal a lovas népek gondolatának ki nem forgatott lényegéhez kell visszatérnünk. Ennyi hazugság, félremagyarázás után ez nem könnyű feladat. Nem könnyű, de megvalósítható. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a lovas népek nemcsak a földrajzi Európába jöttek, hanem magukkal egy olyan szellemet hoztanak, ami a Európára nem volt jellemző, s amire ma Európa sajátjaként hivatkozik. A mai értelemben vett európai szellem gyökerei nem Európában vannak. Ezt már nagyon régen ösmérték az ú.n. barbár, kultúrálatlan, civilizálatlan, istentelen, hitetlen népek: Amerika, Afrika,

Ausztrália, Ázsia őslakói. Azoknak a népeknek akik Európa őslakóinak mondják magukat, évezredekre volt szükség míg eljutottanak ezen népek szintjére<sup>10</sup>.

István nem jött, hanem beleszületett a földrajzi Európába. Egy háborgó, politikailag zűrés világba. Ebben a zavaros világban – apja nyomdokaiban haladva – megteremtett egy eszmei Európát, amely a földrajzi Európa nyugati felén, csak Sylvester pápa haláláig tartott. Ez az eszmei Európa bűvópatakká vált és csak néha-néha ritkán bukkan fel. Legtöbbször a – ma már szétदारolt – Hunok Országában. Itt a földrajzi Európának azon a részén, ahol legjobban tiltották-tiltják-tiltattják, gyalázták-gyalázzák-gyaláztatják, félremagyarázták-félremagyarázzák-félremagyaráztatják az eszmei Európaiság eredetét.

Ez a mai Európai eszme?



*Az aradi Szabadságszobor szétszedett állapotban a Minorita Rendház udvarán,  
az újrafelállításra várva*

10. Itt egy bizonyos közeledési folyamat játszódott le ezen népek szempontjából. Ők es közeledtenek az európai elnyomók módszereihez. Közeledett „Európa ősi népei” a régi népek türelmességéhez vagy csak a vezetőréteg teremtette meg a látszattürelmet?

Takács József (Tiba)

## GYERMEKKOROM FOSZLÁNYAI

**I**rok egynéhány dolgot, amit valamikor gyermekkoromban – úgy iskola mellett – helyett, de inkább jóval mellette, s szerencsére helyette hallottam. Leérni nem tudom, csak próbálgatom. Nem es tudom hol a strófa vége, s kezdődik a másik. Csak úgy kisbetűvel es elkezdem a verszetnek szakát, ha úgy gondolom, hogy a másnak folytatása. Valahová pontot es teszek, bár lehehogy nem kellene. Ma már talán el sem tudnám mondani, csak huszonötéves papír – az se papír, de csúfolni annak lehet – áll a rendelkezésemre. Azon es másként van írva mint mastan írom. Talán az az igazibb? Nem es tudom megmondani. Megpróbálom – bár azt hiszem lehetetlen – utánozni gyermekkorom Öregjeit. Talán sikerül.

Hihetetlennek tűnik a születési évük, de ezek a regélő Öregek még a kiegyezés előtt születtenek.

Sokszor előttem van egy kép. Egyhíján száz éves ember szálfával a vállán káromkodik a maga módján: "Hej, ha ezek a fiatalok el nem tolják Doberdónál..."

Ő a fejében hordta a történelmet, mint a többi, s bőréről le lehetett olvasni az életét. Nemcsak Ő volt. Őtöle és társaitól szeretnék idézni egynéhány sort. Címe egynek sincsen, talán nem es volt, de benne van egy nagydarab történelem. Olyan történelem, amelyről az idegenek nem írtanak, s általuk tanított tudósforma lények nem írnak és nem beszélnek.

Egy megjegyzést fűznék csak e dolgokhoz: A Bűn a régi vallás neve volt. A bűnös-t úgy kell értelmezni mint pl. a reformátust, a mohamedánt, a budistát.

- |  |  |
|--|--|
| 1. Égigérő fának<br>sokezernyi ága<br>s minden ágának<br>sok-sok ágacskája   | 2. ágacskájának es<br>sok a folytatása<br>mely tovább ágazik<br>levelekkel zárva                           |
| 3. Égigérő fának<br>számtalan levele<br>sok régi mondával<br>vagyon írva tele                                      | 4. Minél régebbi a rege<br>annál fenntebb a levele<br>Ha felmászol jó magosra<br>ott termel egy régi korba |
| 5. Hahogy mászol magosabbra<br>révedsz régebbi korokba<br>jó magosra másztam ma volt<br>el es értem régi nagy kort | 6. Hangzzon arról<br>kobzom szava<br>Mi H(á) Isten<br>nagy haragja   |

- |   |   |
|---|---|
| 1. Egykor a H(á) Isten<br>Lenn a földön jára<br>az földi lényekben<br>sok jót nem találá. | 2 Talála sok rosszat,<br>sok-sok acsarkodást<br>vitát és pert, patvart<br>jó helyet csak rosszat. |
|---|---|

\*\*\*

- |  |   |
|--|---|
| 1. Nyilik majd ott virág<br>Megillatozásra,<br>Lesz ott madaraknak,<br>csendes dalolása            | 2. Lészen ott fű kövér<br>jószágetetésre,<br>hús patak bő vize<br>a szomj enyhítésre. |
| 3 Minden jóból gazdagságból<br>lészen ottan bőven<br>nem lesz hiány ottan<br>tedd meg főben-jőben. |   |

\*\*\*

- |  |   |
|--|---|
| 1. Kezdeném Bulcsúval,<br>társával Lehellél<br>napnyugtán valának<br>egy erős sereggel.                      | 2. felkészült sereggel<br>cseles hadi tervvel.<br>igyekeztél menni<br>Rómát volt bevenni                          |
| 3. Rómát volt bevenni<br>Koronát elhozni<br>annak kit az illet<br>fejére rátenni                             | 4. Ragyogjon a fején<br>kit az megillet volt<br>aki a rábságtól<br>szabadíttatá volt                              |
| 5. mert biz rabságban volt<br>Hunok Koronája<br>odalett Országa<br>Új Királyra vágya                         | 6. Új Királyra vágya<br>vágya szabadságra<br>ezért kellett volt menni<br>a hadnak Rómába.                         |
| 7. Nem mehettek ők be<br>pápa államába<br>mert idegen hadak<br>mentenek nyomába                              | 8. Ha be volt menének<br>ki nem volt jövőnek<br>idegen hadakkal<br>volt beszegezének                              |
| 9. Felül kellett vón ütközni<br>sok idegent tönkreverni<br>kezét lábát összekötni<br>dögevőknek ottan hagyni | 10. Idegenben sok az ármány<br>szavat megszeg a szó hátán<br>ha szavát nem hittük volna<br>győzelem a miénk volna |

11. Győzelmünket  
ültük volna  
Itáliába vonulva  
Korona a miénk volna

12. nem így vala az története  
rosszul ment a nap az égre  
győzelemnek behanyatlott  
Vezéreink immár foglyok.

\*\*\*

1. Zavarteszű Péter  
midőn volt megszökött  
tönkretett országot  
hagya háta mögött.

2. Királlyá lett Endre  
Béla fejedelem  
visszakaptuk a Bünt  
elmúlt a félelem.

3. Maradt még belőle  
nem a mi számunkra  
idegen papocskák  
inge alá bújva.

4. Elesett Levente  
oda van Gellért es  
visszakaptuk a Hont  
őseink hitét es.

5. Nyitra lett a fészke  
minden nagy ármánynak  
nem ér ide keze  
jó Endre királynak

6. Ha rövid az a kéz  
megtoldatik kardval  
így kerüle ide  
Béla hatalomval.

7. Béla fejedelem  
itt rendet teremte  
hahogy baj volt mene  
a csihik elibe.

8. Jótenek néhányszor  
négyyszer-e, vagy hatszor  
hamar távoztanak  
Isten jóvoltából

9. Nem tudtak célt érni  
máshoz volt nyúlottak  
Ister másik szélén  
germán hadat hoztak

10. Véres lett a Vértes  
patakzott ott a vér  
Jobban tud az futni  
akit nem terhel vért

11. Le es vetkőzék volt  
Biz messze nem vivék  
Ajándokba hagyták  
hogya bőrüket mentsék

12. Germáni nagyurak  
tudomásul vették  
germán itt e földön  
nemszeretett vendég.

1. Géza koronázva  
második a sorban.  
Sok hitvány dolog nőtt  
István Országában

2. Idegen nagyurak  
a bünt megtiporták  
lovass ember fejít  
a föld alá nyomták.

3. Ez a nagy büszke nép  
föld alá nem való

4. fel es jöve onnan  
fenn lovat találá

- |     |   |     |   |
|-----|---|-----|---|
|     | inkább üsse fejét<br>rögvest le a bakó  |     | ijedt a királynak<br>minden büszke vára.  |
| 5.  | Megrendült a király<br>és minden támasza<br>keresi a fejét<br>idegenek hada                     | 6.  | Föld alól csak jönnek<br>mennyi a nép ottan<br>mennyi jó onnan föl<br>mennyi marad ottan? |
| 7.  | Királynak arany kell<br>fényt tartani rajta<br>s ez a nép nem oly nép<br>hogyan fejét meghajtsa | 8.  | Hogy fejét meghajtsa<br>s a föld alatt tartsa<br>Bűnnek a fiait<br>Föld alá lehajtsa.     |
| 9.  | A király megijedt<br>nem volt mást tennie<br>idegent hozatott<br>tárnáknak mélyibe              | 10. | Meghagyá volt a bűnt<br>a maga szépibe<br>Bűnnek a fiait<br>fogadá ölibe.                 |
| 11. | Mit ér a Királyság<br>ha nincsen aranya<br>mit ér az az ország<br>melynek nincsen hada          | 10. | Aki hadba való<br>állítasson hadba<br>s ne ott a föld alatt<br>a követ kaparja.           |

\*\*\*

- |    |  |    |  |
|----|--|----|--|
| 1. | Vigyázó Napkelet<br>ékes szeme fénye<br>Böngé nevű fiát<br>e földre vezérle.           | 2. | Ki es vala Böngé<br>szólanék volt arról<br>honnan hová es ment<br>hová küldé a sors. |
| 3. | Böngé vala neve<br>mint volt már szólottam<br>bolyonga nyugaton<br>volt ősi nyomokban. | 4. | Akada sírokra<br>az csataterekre<br>próbált jó fényt vetni<br>rég történetekre.      |
| 5. | Állíta emléket<br>diszes kopjafákat<br>azon utak mentén<br>hol ősök csatáztak          | 6. | Kutatá nyomait<br>dícső harcosoknak<br>lejegyzé emlékül<br>kései sarjaknak.          |
| 7. | Meghagyván örökök<br>minden tudósoknak<br>és mindenki másnak<br>dalnoknak kobzosnak.   | 8. | Felrótta pálcára<br>lejegyezte könyvbe<br>hogyan hősök tetteit<br>mentse mindörökre. |

- |   |   |
|---|---|
| 9. Megmentse örökre<br>dícső tetteiket<br>mivel a krónikák<br>azt nem említék meg.      | 10. Másak a krónikák<br>más papjai írták<br>ősök dícső tettit<br>sokszor megmásíták.            |
| 11. Mért kellett ezt tenni<br>minek értelmében?<br>Tán setét alakok<br>léte érdekében?  | 12. Bönge volt az egyik<br>aki itt fényt gyujta<br>múlt idők titkait<br>napvilágra hozta.       |
| 13. Nem tudni hová lett<br>merre veté a sors<br>utósó hír róla:<br>Váradon még megvolt. | 14. Hová lett ő aztán<br>elért-e Somlyóra<br>hová lett a szava<br>mit hozzánk nem monda.        |
| 15. Amit itt elmonda<br>vagyon foganatja<br>ívódik agyunkba<br>apából fiúba.            | 16. Édes fíjam, öcsém,<br>ha Böngére gondolsz<br>vedd le a kalapot<br>s mondj néhány áldó szót. |

\*\*\*

- |   |  |
|---|--|
| 1. Történt valamikor<br>Gecse idejében<br>Sok lovas nép élt itt<br>hegyek gyűrejében.             | 2. Sok fajta lovas nép<br>sok szava hangzása<br>mindegyiknek megvolt<br>a rovásírása.    |
| 3. A többség másként szólt<br>mindegyik másként rótt<br>egyik a másikkal<br>mégis egyben megvolt. | 4. Más úton, más módon<br>jött mindegyik ide<br>másért akart lakni<br>e hegyek ölibe.    |
| 5. István neve Vajk volt<br>majd koronáztatott<br>törvény jogot formált<br>államot alkotott.      | 6. Országa törvényt<br>le kellend írandni<br>Melyikfajta rovást<br>kell most választani? |
| 7. Egyiket, másikat<br>netán harmadikat.<br>Ha egyet választok<br>többi hoppon marad.             | 8. Ezét se azét se<br>Ez se haragudjon<br>minden nép törvénye<br>latinul írasson.        |



9. Lássák minden papok,  
hogý én mit akarok.  
Lássák mit kiszabok  
be es tartattatom.

10. Latin lesz az írás.  
Milyen lesz a beszéd?  
Azt sem lehet másként.  
Az es latin legyék!

\*\*\*

1. Történt sok sok éve  
Várad városában  
Kálmán fejedelem  
töprengett magában

2. Törvény le van írva  
mindenki nem érti  
pedig már a népnek  
összeszokva nyelvi

3. Kéne betű, írás  
népnek nyelvezetin  
mért legyen az írás  
ez országban latin?

4. Íráshoz betű kell  
az itt meg sok vagyon  
melyiket válasszam,  
hogý béke maradjon?

5. István bölcs dolgozt tett  
én es akként teszek  
ki közülük ezért  
egyet se emelek.

6. A latin betűket  
jól megjavítottam  
számuk sokszorozom  
íly gyéren nem hagyom

7. Neki állt dolgozni  
lett es foganatja  
lovas nyelvek tanát  
hamar megalkotta.

8. Látták ezt a papok  
idegen csuhások  
ijedtükben menten  
elállott a szájok.

9. Rossz lakozik benne  
rögvest be es tilták  
Kálmánnak betűit  
könyvből kiátkozták.

10. Mindennemű rossznak  
aztat kikiálták  
égű tűz lángjába  
máres be vón dobták

11. Rosszak a csuhások  
idegen papocskák  
tudják ezt a nyelvet  
el nem sajátítják.

12. El nem sajátítják  
meg nem tanulhatják  
diónyi a fejük  
bele nem nyomhatják.

13. Nem maradt más hátra  
azt kell veszejteni,  
s papok latin nyelvét  
nép fejibe nyomni.

14. Fejibe beverni  
setétet, vakságot  
agyát kilugozni  
ne tudjon másságot.

15. Kezdék ez jó hamar  
Kálmán öregtébe  
sok nagy hazugságot  
tettek pennavégre

17. Messze, távol innen  
idegen honokban  
bújtatva palástba  
vallásba titokban

16. Kálmánnak éltébe  
nem itt hazudtanak  
hazugság forrasi  
messzire voltak.

18. Aztán itt folytaták  
setét ármányikat  
sajnos, akként történ:  
terjed a sok malaszt.

\*\*\*

1. Valamikor régen,  
Krakkó falai közt  
ült egy magyar barát  
sok-sok gondjai közt

3. Rossz híreket kapott  
fogta es is a fejét  
sehol nem találá  
nyugalmának helyét

5. Lengyel írást rejté  
pincének mélyébe  
magyar írást rejté  
verem fenekére

7. Úgy lett, 'hogyan gondolta  
idegen csuhások  
jöttek betűt fogni:  
csehek meg taljánok

9. György barát indula  
Várad városába,  
húsz társával néki  
ott lőn okítása

11. Puhatólóznak volt  
mindenyik irányba  
erre se arra se  
akadnak írásra

2. Előtte ez Írás  
egy darabig nézte  
majd kívül az eget  
hosszasan kémlelte.

4. Ideér a bosszú  
jaj mit légyen tegyen  
Írást betűt könyvet  
vajon hova rejtse?

6. Kimaradt egy dolog  
Kálmán Szent Írása  
Sebtében rábízta  
Györgyre a barátára

8. Kémlelni jöttek  
ide e szent helyre,  
Két írást üzzönek  
számon mindörökre

10. Kémlelődni kezdnek  
idegen csuhások  
Két írást keresnek,  
s nincs ráakadások

12. Találnak egy gyávát,  
rávall György barátára,  
állítja mindent vitt  
Várad városába

- |   |   |
|---|---|
| 13. Történt ami történt<br>ezt nem részletezem<br>banditák valának<br>a gyepűnél lesen    | 14. Huszonegy barátok<br>ott szállásolának,<br>húsz lett martaléka<br>fogadó lángjának.       |
| 15. György volt ki túlélte<br>s túlérte az Írás<br>itt van előttem<br>szünetek láthatják. | 16. Sokan akarták már<br>eztet tönkretenni<br>száz évek múltán es<br>lángba belévetni         |
| 17. Veszélyes az írás<br>éppenúgy a rovás<br>mivel mások eztet<br>el nem sajátítják.      | 18. Titka vagyon ennek<br>örizzük meg titkát<br>ne hagyjuk hogy mások<br>azt elpusztíthassák. |

\*\*\*

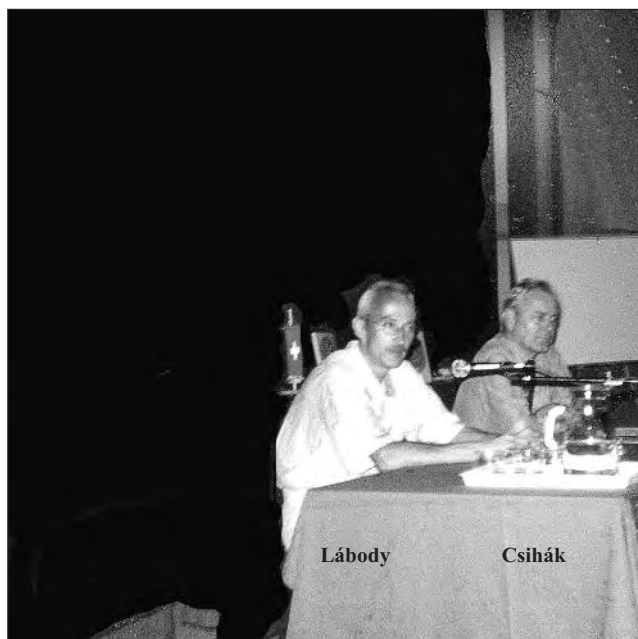
- |  |  |
|--|--|
| 1. Atilla törvényi<br>míg uron valának<br>nem volt csarbitása<br>Hunok Országának        | 2. Midőn ezt a törvényt<br>a papok megszegették<br>kezdett vette az<br>írtásunkra írt vész.    |
| 3. Nem fiatal e vész<br>sok száz év a nyakán<br>sok víz folyt azóta<br>lefelé a Dunán.   | 4. Víz folyt le a Dunán<br>vér folyt le a Tiszán<br>lovass népek vére<br>válva feketére.       |
| 5. Fekete a tenger<br>amelybe belefoly<br>Duna vitte belé<br>mi a Tiszába folyt.         | 6. Tisza vize es mán<br>szét vagyon szaggatva<br>Három hal között es<br>két határ van húzva    |
| 7. Fekete a tenger,<br>s nemcsak alvadt vértől<br>Mára már fekete<br>hazugság szennyétől | 8. Belehordja a víz<br>idegenek szennyét<br>jó magyar ég alatt<br>Vajon mi jöhet még?          |
| 9. Szenvedés és bánat<br>jajszó e medence,<br>magyar volt hazája,<br>mástan csak ketreke | 10. léssz még haza itten<br>lésszen magyar világ<br>magyart az ég alól<br>ki nem szoríthatják. |

---

**Germáni nagyurak  
tudomásul vették  
germán itt e földön  
nemszeretett vendég.**

*Takács József:  
Gyermekkorom foszlányai*

## FÜGGELÉK



Lábody

Csihák



*A taggyűlés elnöksége:  
Almási, Pandula, Cey-Bert, Csihák*



*... és az ünneplő közönség – dinnyével*

---

## A ZÜRICH MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET ŐSZINTE TÖRTÉNETE XII

Isten kegyelméből és egyesületi tagjaink kiváló munkája eredményeként, egyesületünk életének tizenkettedik évében rendezhettük tizenkettedik magyar őstörténeti találkozónkat és hatodik magyar történelmi iskolánkat. E hajdan mágikus számok, talán valami szerencsét rejtenek...

A külső körülmények viszont egyre kedvezőtlenebbek számunkra, a békés építkezők számára. Jövőre a Hazában több választás, szavazás esedékes. Az emberek egyre jobban hirdetik, hogy elégük van a politikából – miközben egyre inkább belekeverednek. A társadalom egyre idegesebb – a magyarokat egyre kevésbé érdekli magyarságuk. Nő az „európai izgalom” – a cél Európa, és egyre kevésbé a nemzeti. Egyre sokasodik a panasz a könyvkiadás sanyarú helyzetéről – miközben egyre nő a rossz könyvek áradata. A társadalomban növekszik a gazdag–szegény ellentmondás. A szomszédos országokban a magyarok elszegényedése gyorsabban nő, mint Magyarországon. Nőttön nő a nyugati magyarság érzéketlensége és megosztottsága. A nemzethalál réme ismét egyre gyakrabban és mind komorabban fölmerül.

Mi csak arra kényszerültünk, hogy magyarországi tagozatunkat jogutód nélkül megszüntettük.

Újdonság egyesületünk életében, hogy Rozsnyón is rendszeressé váltak előadásaink.

Övezeti találkozónk egy volt, Csikszeredában, ismét a pünkösdi búcsú kapcsán. Valamivel szerényebben voltunk mint előzőleg, két év előtt, de most is volt 21 szakember, aki 12 előadást tartott az öt országból érkezett 84 résztvevő előtt. Pataki Imre, a Kriterion Alapítvány igazgatója javaslatára, ezentúl Szeredában minden évben lesz övezeti történetstálalkozónk. A rendezvény számára eddig is ő biztosította a helyet. Sántha Pál Vilmos pedig a szervezés lelke. Isten áldja őket.

Az őstörténeti találkozó és az iskolánk idén ismét Tapolcán volt. A találkozón 47 szakember 19 előadását vitattuk meg 264 résztvevő előtt. Az iskolában 11 előadó 16 előadást tartott a 3 világrész 15 országából érkezett 298 résztvevő előtt. Az iskola tárgya volt „A nemzet államtól az övezetek Európájába a 20. században”. Az utolsó napon szavaztak a résztvevők: 61-en adtak szavazatot. A NATO-csatlakozás mellett 36-an, míg ellene 23-an szavaztak, 2 „nem, tudom” volt. Az európai közösséghez való csatlakozásunk mellett szavazott 38 és ellene 21, tartózkodott egy. A szavazáson való részvétel 30% alatt maradt. Győztek az álmódózkodók, a csodavárok. Feltehetően így lesz ez a valódi választáson is.

A rendezvény első napján volt egyesületünk szokásos évi taggyűlése – ahol



ismét több, nagyszerű barátunktól búcsúztunk örökre: Frech' Miklós Keszthelyről, Zichy Irén Stockholmból és Sebestyén László Budapestről távozott az égi hazába. Az egyesületnek 120 tagja van 4 világrész 18 országában. A taggyűlés köszönetét fejezte ki az egyesület érdekében kifejtett tevékenységéért a következő személyeknek: Caratsch Claudio (Bern), Beke Zoltán (Rozsnyó), Bíró Bálint (Kaposvár), Germann Georg (Bern), Hausz Árpád és Jónás József (Kaposvár), Pataki Imre és Sántha Pál Vilmos (Csikszereda). Eddig kiadtunk összesen 18 könyvet. Az év folyamán jelent meg az 1996. évi őstörténeti találkozónk és iskolánk könyve, továbbá Germann Georg, a Berni Történelmi Múzeum igazgatója könyve: A Berni Történelmi Múzeum magyar emlékei, címmel, kétnyelven, színes képekkel, a budapesti svájci nagykövet ajánlásával. Találkozónk és iskolánk jövőre is Tapolcán lesz – az iskola 1848 jegyében.

A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen októberben, Svájc-Magyarország címmel tudományos konferenciát rendeztünk Svájc magyarországi nagykövete, az Egyetem, a Magyar Külügyi Intézet és a Svájci-Magyar Tudományos Együttműködési Bizottság közreműködésével. A rendezvény a Bank Vontobel AG támogatásával jött létre.

Nem tehetünk másként: dolgozunk tovább a magyar nemzeti öntudat erősítésén – miközben a cél egyre hangosabban összeurópai, világpolgári.

Zürich, 1997. földanya hava.

Csihák György

*(Folytatás a következő kötetben)*



## J E G Y Z Ő K Ö N Y V

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 1997. augusztus 10-17. között Tapolcán rendezte a Tizenkettedik Magyar Őstörténeti Találkozóját és Hatodik Magyar Történelmi Iskoláját. A rendezvény az Egyesület 1996. évi taggyűlése határozatára, a Zürichben, Budapesten és Tapolcán készített, majd kiküldött Felhívása, valamint Műsora és Tanterve (mellékeljük) alapján jött létre és zajlott le.

A Felhívást 4 világrész 11 országában 28 magyar nyelvű újság és rádióátlomás közölte. Az Iskola előkészítését az Iskolavezetőség végezte dr. Pandula Attila ELTE BTK egyetemi adjunktusa vezetésével dr. Molnár Imre (Középeurópai Intézet, Teleki Alapítvány) cselekvő közreműködésével. Az Iskolavezetőség munkáját az Egyesület elnöksége ellenőrizte és taggyűlése jóváhagyta. Az iskola megnyitóján a résztvevők elfogadták az Egyesület Nyilatkozatát és Házirendjét (mellékelve).

Az Iskola fő témája „*A nemzetállamtól az övezetek (régiók) Európájába a 20. században*“. Az oktatásban öt országból (Magyarország, Lengyelország, Románia, Svájc, Szlovákia) 11 előadó 16 előadást tartott. Az Iskolában 3 világrész 15 országából 294 fő vett részt, akikkel az előadók tárgyukat megvitatták.

Az iskolával párhuzamosan megtartott Őstörténeti Találkozó fő tárgya „Avarok – onogorok – magyarok“ volt. A rendezvényen 28 szakember 12 előadását vitattuk meg, összesen 294 résztvevő előtt. A részletes statisztikát mellékeljük.

A résztvevők több mint 70%-a 30 éven aluli, többségében diák és nő. Szakképzettségük igen különböző. Jelentős részük főiskolai illetve középiskolai diák. A részvételért senki sem fizetett, mindenki ingyen kapott egy kitűzött, egy diplomát, 3 szakkönyvet, továbbá ezt a jegyzetkönyvet, mellékleteivel.

Volt egy egész napos (Pápa, Ganna, Döbrönte) és egy félnapos (3 alternatív helyszínre: Badacsony, Sümeg, Szigliget) kirándulás, filmvetítés, tábortűzek. A rendezvény istentisztelettel indult és zárult. A részvétel sehol sem volt kötelező.

A Romániából, Szlovákiából, Ukrajnából (Kárpátalja) érkezett résztvevők többsége utiköltség térítést is kapott, egyesek ingyen szállást és ellátást kaptak; ezt jövőre is biztosítani kívánjuk.

A rendezvényt anyagilag támogatta: a Nemzeti Kulturális Alap, a Teleki Alapítvány, a „Páneurópa Mozgalom“ Tapolcai Tagozata, valamint az Egyesület tagsága. A rendezvény technikai feltételeit (terem, kiszolgáló személyzet, stb.) Tapolca városa biztosította.

A bevétel és a kiadás bizonylatai az Egyesület pénztáránál maradnak. Az elszámolás helyességéért a jelen jegyzőkönyv aláírói felelnek. Az év végén az Egyesület független ellenőrei elvégzik a szokásos ellenőrzést és arról a taggyűlés számára jelentést készítenek.

A rendezvény teljes rendben folyt le, amit változó műsorral és előadókkal, 1998. augusztus 9. és 16. között Tapolcán folytatunk, ahol a Találkozó tárgya „Fejedelmek kora“, az Iskola tárgya pedig „Az 1848-as magyarországi polgári forradalom és szabadságharc“ lesz.

Az előadásokat könyv formájában kiadjuk, minden előadást hangszalagon rögzítettünk.

Tapolca, 1997. augusztus 17.

Dr. Csihák György  
(Zürich)  
az Egyesület elnöke

Dr. Pandula Attila  
(Budapest)  
az Iskolavezetőség elnöke

Nagy Kálmán  
(Budakeszi)  
az Östörténeti Találkozó elnöke

Sibak András  
Tapolca Város Polgármestere

*(Az eredeti aláírások a Titkárságon és az 1997. évi rendezvény helyszínén megtekinthetők.)*

Himnusz. Az Elnök és a társelnökök megnyitója. Bemutakozás.



*Tapolca címere*

---

## AZ ELŐADÁSOK FOGLALATA

*Cey-Bert Róbert Gyula (Bangkok)*

### **A hun-avar és magyar ősvallás világfája**

Az ember minden kultúrában legfontosabb vallási értékeit a szimbolikai nyelvezet segítségével fejezi ki. A vallások írott hittételei mellett a szimbolikai nyelvezet jelképei, szertartásai, rítusai azok, amelyek érzelmileg és lelkiileg közelebb viszik az embert Isten titokzatos jelentésének az átéléséhez.

Minden vallásnak van egy alapszimbóluma, amelynek összesűrített jelentése kifejezi a vallás legfontosabb értékeit. Ez az alapszimbólum a keresztényeknél a kereszt, az iszlámnál a félhold, a kínai taoizmusnál a jin és jang jelképe, a sintoizmusnál a nap, a budizmusnál a kerék és a magyar ősvallásban a Világfa.

Az ősi magyar hit világfája az emberi lét misztériumának a legalapvetőbb tételét fejezi ki, amely összekapcsolja, és közös rendszerbe foglalja az Istent és az embert, a makrokozmoszt képező világmindenség egészével.

A Világfa jelképrendszere, amely a nappali ég és az éjszakai ég megújulásához kapcsolja az élet állandó változásainak dualisztikus törvényét, amelyhez hozzáteszi még az égi, a földi és a földalatti világ hierarchikus kapcsolatát ősvallásunk legfontosabb értékeit fejezi ki.

*Csajághy György (Pécs)*

### **Ősi fúvós hangszerünk: a tárogató-síp**

A legtöbb népzene kutató nézete szerint a magyarság tárogatójának nevezett hangszerét az oszmán-törököktől vette át a 16. század folyamán „töröksíp” néven, s a tárogató elnevezést általában kuruckori eredetűnek tartják. A tudomány jeles képviselőinek e véleményével ellentétben az alábbi tények sorakoztathatóak fel:

1. A töröksíp elnevezés mellett (nem kizárt, hogy azt megelőzően) már jóval a kuruc kort megelőző időben az 1500-as évekből ismert a „tarogató-syp” említése.

2. A kuruckori tárogatóhoz hasonló kettős sípnyelvű (oboaszerű) hangszerek legősibb sípjai közé tartoznak. E sípfélék a mai Ázsia területén mindenütt előfordulnak, s onnan kerültek Európa különféle népeihez, ill. Észak-Afrikába.

A kettős nyelvű síp első európai megjelenése nem a moszlim kultúrához – ezen belül a mór ill. kései oszmán – török közvetítéshez – kapcsolható, hanem valószínűleg a népvándorlás korának ázsiai eredetű pusztai lovasnépei hozták magukkal a Kárpát-medencébe.

E tipikus ázsiai fúvós hangszer feltehetően a Kárpát-medencéből jutott el Európa más tájaira, hogy azután újabb változatok alakuljanak ki belőle.

Az ázsiai eredetű magyarságnak már ősidők óta ismernie kellett e hangszernek

egy (vagy több) keleti változatát, amelyet – a népvándorlás utolsó nagy hullámaként – hozott magával közép-európai hazájába.

E hangszer a kuruckor után lassan eltűnt a magyar zenekultúrából, s a múlt század közepe táján kezdtek foglalkozni felújításával. A 19. század vége felé alakult ki a „modern tárogató”.

A modern tárogató szerkezeti felépítése és középhangszteri hangjai rokoníthatók az ősi keleti oboafélékkel.

*Csámpai Ottó (Pozsony)*

#### **Barangolások az alapfogalmak bűvkörében**

Nemzet előtti szociokulturális közösségek – nemzetségek és törzsek. A nemzet meghatározása körüli nehézségek – kultúrnemzet és politikai nemzet. A nemzet mint kulturális és nyelvi közösség. Nemzeti jellem és arculat. Nemzeti azonosítástudat. Nemzet mint küldetés-közösség. Nemzet és politika. A magyar nemzet mint a Szent Korona tagja és a Szent Korona teste. Az etnikai közösségek további formái és ezeknek különféle értelmezései – kisebbségek vagy nemzetiségek(?), etnikai csoportok, társnemzet.

*Csihák György (Zürich)*

#### **Közép-Európa útja az övezetek Európájába**

Először meghatározzuk Közép-Európát, az 1974-ben Nyugaton, 1946-ban pedig Magyarországon kiadott *Ex Oriente Lux* című könyvünk elemzése alapján, három, egymástól alapvetően eltérő rendszer segítségével. A három rendszer közül az egyik a tényleges gazdasági és politikai rendszer (racionális logika), a másik a keresztény erkölcs útmutatása és a harmadik a magyar nemzeti érdek követése.

A három rendszer egybevágoan meghatároz egy „Közép-Európát”, amely Helsinkitől a Kaukázusig terjed.

Ezen a területen számos kis állam és számtalan nemzet van, számukra a jövő útját a kisállamkutatás fogja feltárni, de az máris látható, hogy a közös cél eléréséhez az övezeti összefogás (regionális integráció) vezet. Így az említett három, egymástól független rendszerből egyazon következtetés vonható le: első célunk egy Közép-Európai Államszövetség, ahová mint egyenrangú fél, emelt fővel léphet valamennyi közép-európai állam és nép.

Amíg az egyesült Európa megvalósul, addig a Közép-Európai Államszövetség az európai biztonság, valamint kiegyensúlyozott gazdasági és politikai fejlődés egyetlen életképes alternatívája – Európa mindhárom része számára.

Nem az a kérdés, hogy az itt felvázolt cél mennyire reális, és hogy mi a viszonya a maximumhoz. Tervünk az optimum, az a kérdés, hogy van-e más út, amely hosszútávon az érintett közép-európai népek érdekét szolgálná.

---

*Ferenczi István (Kolozsvár)*

**A kelet-magyarországi kora Árpád-kori határvédelemhez fűződő nézetek szemléje**

Évtizedek folyamán érezhetően változott a honfoglalás időszakával, menetével, befolyásával kapcsolatos nézetek természete. Kezdeti vélemények egyedül III. Béla (?) Királyunk korabeli *Gesta Hungarorum* című műben foglaltakra alapoztak. Később, az ún. „Szent László-kori ősgesta” szövegének úgy-amennyire sikerült „helyreállításakor” a nézetek lényegesen változtak. Míg a kérdéssel foglalkozó kutatók (pl. Karácsonyi János, kezdetben Hóman Bálint és mások) csak az Észak-keleti-Kárpátok hágóin átkelt magyar törzsekről értekeztek, újabban, az imént említett Szent László-kori „ősgesta” állítását tekintetbe véve, immár az erdélyi útvonalakra is hivatkoznak. Ez tapasztalható pl. az Erdély története és Erdély rövid története Bóna István írta, vonatkozó fejezetrészeiben. Bóna, ehhez fűződően, még az „ősgesta” latin szövegrészeit is idézi. A kelet-magyarországi határvédelem kérdése szorosan ehhez kapcsolódik. Karácsonyi János bátortalan tapogatózásait Fodor Ferencnek a *Hadtörténelmi Közlemények* 1936. évfolyamában megjelent, figyelemre méltó értekezése követte. A kutatás kárára – Fodor, sajnos – részben téves adatokra épített, s ezért tanulmánya – kétségtelenül hasznos és fölhasználható részek mellett – elfogadhatatlan állításokat is tartalmaz. Noha az áldatlan erdélyi állapotok miatt nem láthattak napvilágot, de Ferenczi Sándornak és Kelemen Lajosnak e kérdést érintő tevékenységéről is tudunk. Mindketten elsősorban a közép-erdélyi helyneves adatokra (pl. Mezőőr, Mezőörke, Mezőkapus, Körtekapu stb. helységnévre) támaszkodtak. Újabb nézetet képviselt Kurt Horedt az erdélyi neves szász kutató ezirányú munkássága. A Bécsi Képes Krónika figyelemre méltó elbeszélését mellőzve, Anonymus adatára támaszkodva, az erdélyi foglalat – s egyúttal a védelmi vonalak lépcsőzetes előretolását észak-nyugatról délkelet felé haladva képzelte el. Többé-kevésbé hasonló álláspontra helyezkedett a szintén erdélyi szász eredetű, egyidőben a jászvásári (iasi-i) egyetemen tanárkodott, utóbb Németországba költözött K. K. Klein is. Legújabbban Bóna István, a fentebb említett, Erdély történetét fejtegető művekben az erdélyi határvédelmi rendszer létreutal két ízben is, nézetét azonban – sajnos – nem fejtette ki bővebben. Bóna állásfoglalása látszik legjobban megközelíteni a hajdani valóságos állapotot.

*Gereben Ferenc (Budapest)*

**A kisebbségi magyar társadalmak értékeszméléte**

Az előadás egy (nyugat-) német felmérés és ennek értékesztjét adaptáló magyarországi vizsgálat (az előadó saját felmérése) eredményeit összehasonlítva a német értékrendet polgáriasultabbnak (teljesítményorientáltabbnak és toleránsabbnak), a magyarországit viszont kultúra-közelibbnak mutatja.

Az összehasonlításokat folytatva az előadás különbséget tesz Nyugat- és

Kelet-Magyarország, továbbá Magyarország és az őt környező országok magyar nemzeti kisebbségeinek értékszemlélete között. Általános tapasztalatként elmondható, hogy kelet felé, illetve a kisebbségben élő magyarok felé haladva a hagyományos közösségi értékek erősödését tapasztaljuk, míg az anyaországban a vizsgálatok egy meglehetősen pragmatikus, az anyagi javakra és az egyéni érdekre irányuló értékorientációt regisztráltak.

Az előadó végül kísérletet tesz a hét közép-európai országban élő kisebbségi magyarság „értékövezeteinek” elkülönítésére.

*Juba Ferencz (Bécs)*

#### **A magyar tengerész-ösztön kialakulási helyei**

Régóta közsímet, hogy a magyarok – habár évszázadok óta tengerparttal alig –, de Trianon óta semmiféle tengerparttal nem rendelkeznek, mégis, hajóra kerülve ill. tengerre jutva, kiváló tengerészek lesznek. Tengerész-ösztön alatt öröklött, biológiailag célszerű, sajátlagos-, esetünkben az emberre vonatkozó magatartás programot értünk, amely a tengerészéletben fontos magatartásokat szabályoz.

A Nobel-díjas Konrad Lorenznek a magatartás területén végzett kutatásai alapján tudjuk, hogy a megszerzett magatartás minták öröklődnek, vagyis az utódok génjeiben kódolva jelen vannak. A magyarság magatartás mintái tehát egyedeink génjeiben raktározva fellelhetők és az egyed, ha tengerre kerül, ezek önmaguktól indítva kezdenek működni.

Öröklődésükhöz tehát elengedhetetlen, hogy azokat az ősök valamikor megszerezték. Ehhez viszont feltétlenül szükséges, hogy a felmenők-, vagy olyan felmenők, akiktől az öröklés lehetséges, ezeket a magatartás mintákat nemzetünk ősi történelme során, a tengereken meg is szerezték.

Tanulmányunk tárgya tehát a legújabb, diktatúráktól nem befolyásolt, tárgyilagos, tudományos irodalomnak az őstörténetünkre vonatkozó-, tengerparti tartózkodásunk hollétére kiterjedő megállapításainak a vizsgálata.

*Juba Ferencz (Bécs)*

#### **A magyarság adriai és tenger melléki nyomai**

A tanulmány a hun-avar-magyar azonosság taglalása után a Hun Birodalommal foglalkozik, beleértve Dalmácia elfoglalását. Ezután az avarok dalmáciai megjelenéséről beszél, elmondja Dalmácia és a tenger mellék megszállását – egykori Fiuménk területét is beleértve.

Miután Kadocsa a honvisszafoglalás során megalapította első, adriai tenger mellékünket, rátér a velencei tengeri hatalommal való küzdelmeinkre, amelyben a magyar király tengeri hadereje döntő szerepet játszott.

Végül a tengerpartnak a Magyar Birodalomba létrehozott teljes beépülését mutatja be.



---

*Lukács József (Kassa)*

**Hernádmenti avarság IV. A zsebesi avar temető**

A Hernád folyó mentén eddig 5 avar temetőt tártak fel a régészek. Ezek közül négyet Kassától délre a mai magyar határ felé.

A fent említett avar temetők közül hármat dr. Pásztor János a Kelet-szlovákiai Múzeum archeológusa tárt fel.

A negyedik avar temetőt dr. Budinsky – Kricka Vojtech archeológus tárta fel a Nyitrai Szlovák Archeológiai Intézet megbízásából. A feltárásokat 1966-ban kezdték el Zsebesen (Šebastovce) a kassai járásban.

Ez az avar temető egy dombos magaslaton, az úgynevezett Lápiszon terült el – Zsebes községtől keletre.

Az ásatások során 290 sírt tártak fel. Ez a temető csak csontvázas temetkezés színhelye volt. Ennek a temetőnek egyik érdekessége, hogy átlagban minden 15-ik csontvázas temetkezésre 1 lovas temetkezés esik. A temetőben előkerült tárgyi kellékek a griffes-indás díszítést képviselik.

Dr. László Cyula régész-professzor szerint a leveles-indás díszítés a korai avarságot jelöli, míg a griffes-indás díszítés a késői avarságot.

A késői avarság megjelenése a Kárpátok medencéjében a 670-675 közötti időszakra tehető, és ezt a betelepedett népcsoportot a régészek „előmagyaroknak” nevezik.

*Nagy Kálmán (Budakeszi)*

**A Magyar Fejedelemség 9. és 10. században betöltött szerepének és jeletőségének katonai feltételei**

A honfoglaló magyarok a 9. és 10. században igen jelentős, saját sorsukra és Európa államainak kialakulási rendjére döntő jelentőségű eredményeket értek el.

A 9. században részben, mint a kazárok szövetségesei, részben pedig önállóságuk kialakítása után a kelet-európai térség békéjének a fenntartásában működtek közre, a kazár-arab harcok idején, bizánci szövetségben, valamint a nyugati beavatkozások során a fark-morva viszályokba beavatkozva a kiegyensúlyozó szerepét játszották.

A Kárpát-medence elfoglalása után pedig gátat vetettek a német keleti támadásoknak, megakadályozták a morva nagyhatalom kialakulását, majd beavatkozva Nyugat-Európa feudális küzdelmeibe, előidéztek Európa megszilárdulását.

Kialakuló haderejükkel számos sikeres harcot vívtak, sikereiket nem túlsúllyal, hanem hadművészetük fölényével, kiváló fegyvereikkel érték el.

Legfelső vezetésük zseniális megoldásokkal érte el nagy eredményeit. Hadseregszervezésük, hadiiparuk igen magas fokát bizonyítják nagy sikereik.

---

*Négyesi Lajos (Esztergom)*

**Miért mondott nemet Levedi a kazár kagánnak?**

Bíborban született Konstantin a biradalom kormányzásáról írott műve az egyetlen forrás, amely a magyarság levédei és etelközi hatalmi viszonyairól adatokat közöl. A magyarság őstörténetével foglalkozó kutató nem kerülheti meg, hogy ne foglalkozzon az ott leírtakkal. Az alapos vizsgálat során, már nem csak a leírtak értelmezése történt meg, hanem az egyes szavak, jelentésbeli árnyalatok is hangsúlyt kaptak. Ennek ellenére úgy érzem, hogy néhány nehezen megmagyarázható eseményen, nem túl meggyőző magyarázatokkal léptünk túl.

A legfurcsább Levedi esete a kazár uralkodóval. Levedi viselkedését a témával foglalkozó irodalom, úgy értelmezi, hogy azért utasította vissza a felkínált címet, mivel nem akart a kazárok bábja lenni, ezért javasolta maga helyett Álmot vagy Árpádot. Lám csak a nemzeti büszkeség korai emléke. A nemes Levedi visszameri utasítani a hatalmas kagán ajánlatát. Szép lenne, ha igaz volna, csak hogy nem az!

Levedi ugyanis, már Levédiában is a kazárok embere (kiszolgálója) volt. A vajda cím ugyanis a vojevoda, hadvezér szóból származik. Az alatt a három év alatt, mikor a magyarok együtt harcoltak a kazárokkal Levedi volt az aki megszervezte és vezette a hadjáratban csapatokat. A magyarok tehát mint segédnép szerepeltek a kazár sereg „állománytáblájában“.

Hála a magyar csapatok vitézségének, Levedi karriert csinált. Valószínűleg benne is volt hajlam a kazárosodásra, de a birodalomnak is érdeke volt, hogy a vajdát magához kösse. Ezért előkelő kazár nőt kapott feleségül. Az így születendő gyermek származása már eleve biztosította volna a birodalom iránti hűségét.

A magyarok elleni besenyő támadás a birodalom szempontjából, csak egy segédnép személyes tragédiája volt. Fel sem merült, hogy a kazárok esetleg megvédenék szövetségeseiket. A menekülő magyarság kettészakadt, jó esetben a hét törzsből öt jutott el Etelközbe. Gondoljuk meg! Az öt menekülő magyar törzs olyan nagy erőt jelentett volna a kazárok szemében, hogy szövetséges fejedelemséget akartak volna belőle szervezni, amikor a hét törzs vezetését vajdák is képesek voltak ellátni?

Levedi, aki maga is kazár akart lenni és a kagán első hívására hozzá rohant, úgy, hogy azt sem tudta miért hívták, néhány legyengült törzsszel a háta mögött büszkén dacolt volna a kagánnal? Előadásomban a fenti kérdésekre próbálok elfogadható magyarázatot adni.

*Sántha Pál Vimos (Csikszereda)*

**A Székelyföld önigazgatási törekvéseinek történelmi háttere**

A székelyek a hunokkal együtt telepedtek itt le, a negyedik század vége felé. A hatalmas katonai erőfeszítést igénylő honfoglalás alkalmával, a magyarok örömmel vették a székelyek segítségét. Árpád nagyfejedelem az új haza felosz-

tásakor Töbötömnek és családjának Erdélyt jutatta örökségül. Erdély, így kezdetől fogva, autonóm tartományként töltötte be történelmi szerepét. A székelyeknek a honfoglalás előtt is saját polgári és katonai szervezetük volt, választott vezetőkkel és tisztségviselőkkel, saját magukat kormányozták. A honfoglalás után, teljes belső autonómiájukat tovább is megtartották, de most már el kellett ismerniük a gyula fennhatóságát.

Az 1526-os mohácsi vészt követően létrejött a független Erdélyi Fejedelemség, Erdély lett a másik Magyarország. Budavára visszavétele után, Erdély gyakorlatilag osztrák katonai tartomány lett, de ennek ellenére a Diploma Leopoldiumban megerősítették a három erdélyi nemzet belső autonómiáját, ami csak írott jogkör maradt. A kiegyezés, akkor modernnek vélt centralista eszmék jegyében történt, a székely és szász autonómiát az 1876-os országgyűlés felszámolta.

További fennmaradásunk feltétele az autonómiánk visszaállítása.

*Szádeczky-Kardoss Irma (Budapest)*

**A jogtörténeti kutatás, mint eszköz a magyar őstörténet felderítésében**

1. A fennmaradt jogi írásbeliségünk előtti magyar jogrendszer jogintézményi nyomai és gyökerei.

A köztudat, de még a szakmai köztudomás is úgy tartja számon, hogy jogrendszerünk kezdetei a Szent Istváni jogalkotás kezdeteivel esnek egybe, korábban csak az ún. szokásjogról lehetett szó. Holott már Szent István törvényeinél, majd később is szemmel látható, hogy a szabályozás csak az új társadalmi viszonyokat érinti: a végleges letelepedés (egyhelyben lakás), a magántulajdon és az új vallásgyakorlat szabályozására szorítkozik. Ami – a gyakorlati jogász számára leginkább érzékelhetően – egyértelműen azt jelzi, hogy – ha csak ezeket a kérdéseket kellett szabályozni, akkor egy nagyon jól kialakult jogrendszernek kellett léteznie, – tehát a jogalkotó már akkor is egy szilárd jogi környezetbe; tehát meglévő jogrendszerbe iktatta az új szabályokat.

Ennek a jogrendszernek a gyökerei pedig – egyes tovább – élő jogintézmények tanúsága szerint – a mezopotámiai szumér jogig nyúlnak vissza.

2. A honfoglalás előtti jogrendszer nyelvi emlékei.

Néhány példa: szer – szerződés ügy – folyamat; fellebbez, tanú; (stb) szak kifejezésünk eredete.

3. A honfoglalás előtti jogi írásbeliségre utaló adatok.

A szkíta népek írásbeliségére vonatkozó korabeli adatok, párhuzamban Szent Istvánnak a rovásírási iratok elpusztítására vonatkozó rendelkezésével, valamint az inkvizíció írásbeliségre utaló adataival.

4. A koronázási jelvények különösen a Szent Korona lehetséges háromnyelvűsége.

– A jogar oroszlánjának párhuzama az esztergomi oroszlán figurájával, – a

koronázási palást életfa (tulipán) motívumának, őrmadarainak, Szent Bertalan képének (fején a Szent Koronával), és Szent István országalma előtt felmutatott hatujjúságának mondanivalója (és napi politikai összefüggései);

– a Szent Korona képcseréivel párhuzamban az eltűnt Mária/Boldogasszony kép Csomor-féle (egyenlőre lehetséges) lehetőségei; ezek nyomán a rovásírási elemeket is tartalmazó szinbóliumainak értelmezése (hun-ujgur-szumér kapcsolatok nyomán); és ezeknek is a napi politikai összefüggései.

*Szekeres István (Budakalász)*

#### **A „Hung-fán” – és legrégebbi népeveink**

A kínainak tartott „Hung-fán” (Kelet-ázsiai Szélrózsza) nem azonos a kínai szélrózsával: a víz nem nyugaton, hanem északon van. Lényegesen eltér abban is, hogy az ősi kínai szélrózsában, a „Pa-kua”-ban a nyílvesztő (fém, és száraz fa) nincs jelen, miként a teknős sem. A hung-fan egyértelműen „nyilas”, vagyis: íjásnéphez kötődik.

Kínához kötődő momentumai abban vannak, hogy Kung-fu-ce (Konfúcius, Kr.e. 551-479) foglalkozik vele, mint filozófiai szemlélettel.

A teknős észak-déli tájolása, valamint a folyóvíz (jó) északi irányú jelenléte, s a nyílvesztő egyértelműen északi néphez: a hunokhoz köti filozófiáját, amelynek egyes elemei közmondásként ma is nyelvünkben élnek. (Tűz és víz, fából vaskarika)

A kínai 'ij = kung' nevéből k>h kezdőhangváltozással (mint kala>hala) egyértelműen megkapjuk a 'hung' elnevezést. A kínai 'fan' jelentése: 'fordított', vagy: 'forma'. Mindkét kötődő jelentésében arra utal, hogy nem azonos a kínaival.

A 'hung'-ból rövidüléssel keletkezett a 'hun(g)', valamint az '(h)ung' elnevezés is. Ezekből pedig a többi torzított formák. (Hjon, stb.)

Országnevünk latin nyelven lejegyzett elnevezése (ma is): Hungária, azaz: Hung – ária. Vagyis: Íjás nép országa.

*Timaru-Kast Sándor (Ingelheim)*

#### **Kelta Magyarok**

A diavetítéses és zenés összeállítás egy képzeletbeli kirándulásra vezet a keltáklakta nyugat-európai peremekre. A diák Bretániában készültek, a zene meg ír, skót és breton népzene mutat be, ugyanakkor a kelta és a magyar zene, illetve általában a (nép-) művészet párhuzamaira próbál választ keresni.

*Timaru-Kast Sándor (Ingelheim)*

#### **Kelta – magyar rokonság nyelvünk tükrében**

Az előadás a magyar és a kelta nyelv(ek) hangtani, alaktani és lélekbeli struktúrájának, valamint közös szókincsének viszonyával foglalkozik, azaz egy esetleges rokonságot taglal, amely nem annyira a közös Őshazában és „Anyá-

ország“-ban való együttélés, vagy egymás mellett való élésből fakad, mint inkább közös múlt és azonos eredetre utal. Hivatalosan a kelta nyelvek az indogermán nyelvcsaládba tartoznak. Igaz, hogy ki lehet mutatni az indogermanisztika „törvényei“ alapján a kelta szókincs kb. egyharmadáról a feltételezett indogermán eredetet (a másik kétharmad elhallgatása mellett), de a kelta mondatszerkesztés, a kelta kifejezési mód, a kelta nyelv „lelke“ nem indogermán – állítják maguk a kelta „keltológusok“. Sok a kelta – német szókapcsolat, de ez lehet átvétel is, a római kor előtti időszakban kelta kölcsönszavak a germánok nyelvében (mint a vallással kapcsolatos nevek: Odin, Tór és egyáltalán az „Ászok“ – írül az „Ösök“ – istenek családja), a kora középkorban meg germán (főleg „viking“) kölcsönzések az írben, a skótban, a britben. A kelta vallás- és mondavilág, akárcsak a művészet, teljes mértékben „keleti“ eredetű, és éles párhuzamot mutat a hun-avar-magyarral. Ami a szókincsről illeti, ez nem csak a magyarral, de még a törökkel, vagy akár a japánnal is összekapcsolható, olykor finn szavakkal is fellelhető a rokonsági viszony. Ez nem is lehet másképpen, hisz mindannyian ugyanannak a kultúrkörnek, a szumir – szabir (hurri) – hetita világnak, utódai. A legújabb kutatások nyomán, az ír történészek arra a felfogásra jutottak, hogy az őskelták vagy a kelták elődei (Kelet-) Anatóliából indultak Európa felé és első európai „őshazájuk“ (Anyországuk), legkésőbb Kr.e. 3500-ban, a Kátpát-mendence volt. Innen a Duna (a kelta „Jóanya“ folyója) vonalát követve terjeszkedtek Nyugat felé, hogy legkésőbb Kr.e. 1500 körül a Brit-szigeteken is megjelenjenek. A kelták Pannóniában (a „Banhún“-ban > az „Asszonyok Országában“) is átérték a vándorlások viharait, hogy majd Árpád népével is találkozassanak (> az avar kagán kötelékében kelták is harcoltak). Bizonyítottan kelta eredetű települések Buda, Komárom, Szombathely, Zalavár, Sopron vagy Bécs, feltehetően kelta eredetű a Kalotaszeg, Kolozsvár, Torda, Torockó, Doboka stb.





## NYILATKOZAT

**E**mberi szeretet, szakmai tisztaság, tárgyi tudás és önzetlen, becsületes gondolkodásmód jellemezzén bennünket, akik a magyar nép és a haza történelmének kutatásában együttesen munkálkodunk.

Baráti kézfogásra nyújtjuk kezünket minden irányban. Tevékenységünk politikától mentes, tisztán tudományos, baráti és ismeretterjesztő. Nincsenek sem anyagi, sem társadalmi céljaink szerelmünk a magyar nép és történelme, valamint nyelve. Mélyen tiszteljük tagjaink, barátaink és az érdeklődő egyének elkötelezettségeit, amelyek azonban semmiféle következménnyel nem járnak sem egyesületünkre, sem a többi tagjára.

Minden célunk pozitív. Külső nyomástól mentesen, a legtisztább tudományos szellemben akarjuk tanulmányozni és kideríteni - mindenek előtt - a magyar nép, vagy népek igazi eredetét, őshazánkat vagy őshazáinkat, valamint a magyar nyelv eredetét, ma élő nyelvünk és népünk rokonait.

Nem utasítunk eleve vissza semmiféle elméletet, azonban elvárjuk, hogy a bizonyítékok és az érvek szigorúan tudományos alapon álljanak. Nem egyezünk bele, hogy bárki bármiről kijelentse, hogy az már megoldott és ezért mindenki köteles magáévá tenni.

Teljes tisztelettel vagyunk úgyszintén az emberiség nagy családjának többi tagja iránt, miközben elvárjuk tőlük ugyanezt a tiszteletet a mi népünkkel szemben. Meggyőződésünk szerint, jövőnk új, dicső temploma csak a tiszta erkölcs alapjára építhető; ennek előfeltétele egymás kölcsönös tiszteletben tartása és az erőszak minden formájának és következményének eltüntetése.

A jelen és a jövő kérdéseinek a történelemkutatással való összefüggésével tisztában vagyunk. A mi álláspontunkat ezennel teljes terjedelmében nyilvánosságra hozzuk.

Kelt Zürichben az 1986-os esztendő február havának 10-ik napján.

Zürcheri Magyar Történelmi Egyesület



## HÁZIREND

1. Az elhangzott és írásban közölt dolgozatok kizárólagos tárgya a magyar történelem és a magyar nyelv, valamint a szorosan kapcsolódó témakörök, különösen hangsúlyozandó, hogy semmiféle politikai, filozófiai vagy vallási közleménynek itt helye nincs.
2. Az itt elhangzott és/vagy ide küldött dolgozatok közlési joga kölcsönösen az Egyesület és a szerző tulajdona. Az Egyesület hasznot nem kereső társaság, így közleményeit önköltségi áron, vagy ingyenesen adja át az érdeklődőknek. Ugyanez vonatkozik a hangszalagra, filmre és minden egyéb információra.
3. Az Elnökség kéri a résztvevőket, hogy tárgyilagosságukat őrizték meg és jóhiszeműen hallgassák végig a legellentmondóbb nyilatkozatokat is és semmiféle személyi kérdést ne vessenek fel. Az előadókat, a hozzászólókat semmi módon ne zavarják.
4. Az előadók előadásukat az elnöknek mondják, illetve olvassák. A hallgatóság részéről közbeszólásnak, hangos megjegyzésnek helye nincs. Kérdések írásban feltehetők és kiigazítások ugyancsak írásban átadhatók az elnöknek. Az elnök csoportosítja mind a kérdéseket, mind a helyreigazításokat és a beszélgetés alkalmával felveti.
5. A vezetés a mindenkori elnök kezében van; megszólítása: Elnök Asszony! Elnök Úr! Az elnök a saját legjobb belátása szerint vezet.
6. Szerelmünk a magyar történelem és a magyar nyelv!

Zürichi Magyar Történelmi Egyesület  
Elnökség

**A ZMTE XII. Magyar Őstörténeti Találkozója.**

**Tapolca, 1997. augusztus 10-17**

**Tárgy: Avarok - onogurok - magyarok**

(tervezet)

*10. vasárnap*

- 09.00 Veni sancte, Templom dombon  
**Csere Sándor** kanonok, Tapolca, ZMTE  
Levezetőelnök: **dr. Csihák György** a ZMTE elnöke
- 10.00 Ünnepestélyes megnyitó. **Sibak András**, Tapolca polgármestere, **dr. Kálmán András** a védnökök nevében, **dr. Pandula Attila**, a ZMTE Iskolavezetőség elnöke, továbbá a rendezvény elnöke és társelnökei (a helyszínen választjuk)  
A házirend ismertetése. Bemutakozás.
- 12.00 *Előadás:* A NEMZETKÖZI RENDSZER ÉS EURÓPA A HIDEGHÁBORÚTÓL NAPJAINKIG (MMM)  
*Előadó:* **Lábody László** volt c. államtitkár, Budapest, ZMTE  
*Délutáni helyszín:* Polgármesteri Hivatal udvari tanácskozóterme (bejárat az épület hátsó oldalán)
- 14.00 A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 1997. évi taggyűlése
- 17.00 *Előadás:* AZ (URÁLI) IBRIT-PARTI SZIKLARAJZOK VIZSGÁLATA ÍTÁSTÖRTÉNETI ESZKÖZÖKKEL. A „HUNG-FÁN” - ÉS LEGŐSIBB NÉPNEVÜNK (írásvetítővel)  
*Előadó:* **Szekeres István** írástörténész, Budakalász, ZMTE
- 18.30 Zenés üdvözlés a Zeneiskolában  
(Járdányi Pál Zeneiskola, Tapolca, Deák Ferenc u. 16.)  
*Hangversenyt ad:* **Varga Zsolt** fagott, **Somogyi Hajnalka** zongora
- 19.30 István a király - rockopera a Hősök terén

aaa

*11. hétfő*

- Levezetőelnök:* **dr. Cey-Bert R. Gyula** pszichológus, Bangkok, ZMTE
- 09.00 *Előadás:* A MAGYAR NEMZET MÚLTJA (írásvetítő) (MMM)  
*Előadó:* **dr. Csihák György**, a ZMTE elnöke
- 10.00 *Előadás:* KÖZÉP-EURÓPA NÉPPEINEK EMBERTANI KÉPE (diavetítés)  
*Előadó:* **dr. Henkey Gyula**, antropológus, a történelemtudomány kandidátusa, Kecskemét, ZMTE
- 11.00 *Előadás:* DUNÁNTÚLI MAGYAROK EMBERTANI KÉPE (diavetítés)  
*Előadó:* **dr. Henkey Gyula**, antropológus, a történelemtudomány kandidátusa, Kecskemét, ZMTE
- 12.00 *Szeminárium. Tárgya: a mai három előadás*  
*Levezetőelnök:* **prof. dr. vitéz Ferenczi István** ny. egyetemi tanár, a pécsi egyetem díszdoktora, Kolozsvár, ZMTE



19.00	Kiállítás megnyitása. <b>Somogyi Győző</b> festőművész, Salföld. HONFOGLALÁSKORI MAGYAR VISELET (előadás)
<i>12.00 kedd</i>	
	<i>Levezetőelnök: dr. Csámpai Ottó</i> , a szociológiai tudomány kandidátusa, a Nagyszombati Egyetem h. tanszékvezetője, Pozsony, ZMTE
09.00	<i>Előadás: A HUN - AVAR ÉS MAGYAR ÓSVALLÁS VILÁGFÁJA</i> <i>Előadó: dr. Cey-Bert R. Gyula</i> pszichológus, Bangkok, ZMTE
10.00	<i>Előadás: A JOGTÖRTÉNTI KUTATÁS, MINT ESZKÖZ A MAGYAR ÖSTÖRTÉ- NET FELDERÍTÉSÉBEN</i> <i>Előadó: dr. Szádeczky-Kardoss Irma</i> , a jogtudomány kandidátusa, Budapest
11.00	<i>Előadás: MIÉRT MONDOTT NEMET LEVEDI A KAZÁR KAGÁNNAK?</i> <i>Előadó: Négyesi Lajos</i> hadtörténész, Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédel- mi Egyetem, Kossuth Lajos Katonai Főiskolai kar
11.25	<i>Előadás: ŐSI FŰVÓS HANGSZERÜNK: A TÁROGATÓ-SÍP</i> <i>Előadó: Csajághy György</i> tárogatóművész, Pécs, a Miskolci Bölcsész Egye- sület Egyetem tanára, ZMTE
12.00	<b>Szeminárium: Tárgya a mai négy előadás</b>  aaa
<i>13. szerda</i>	
	Egésznapos kirándulás Pápára. Részletes kiírás a falitáblán Este tábortűz, rossz idő esetén tánc a diákszálló éttermében, a szállás helyén  aaa
<i>14. csütörtök</i>	
	<i>Levezetőelnök: dr. Pandula Attila</i> ELTE adjunktus, Budapest, ZMTE
09.00	<i>Előadás: A MAGYARSÁG ADRIAI ÉS TENGERMELLÉKI NYOMAI</i> <i>Előadó: ddr. Cpt. vitéz Juba Ferencz</i> , a Nemzetközi Orvostörténeti Társaság és a Nemzetközi Hajózástörténeti Társaság tagja, Bécs, ZMTE
09.45	<i>Előadás: A MAGYAR TENGHERÉSZ-ÖSZTÖN KIALAKULÁSÁNAK HELYEI</i> <i>Előadó: ddr. Cpt. vitéz Juba Ferencz</i> , a Nemzetközi Orvostörténeti Társaság és a Nemzetközi Hajózástörténeti Társaság tagja, Bécs, ZMTE
10.30	<i>Előadás: A KELET-MAGYARORSZÁGI KORA ÁRPÁD-KORI HATÁRVÉDELEMHEZ FŰ- ZÖDŐ NÉZETEK SZEMLÉJE</i> <i>Előadó: prof. dr. vitéz Ferenczi István</i> ny. egyetemi tanár, a pécsi egyetem díszdoktora, Kolozsvár, ZMTE
11.25	<i>Előadás: A MAGYAR FEJEDELEMSÉG 9. ÉS 10. SZÁZADBAN BETÖLTÖTT SZE- REPÉNEK ÉS JELENTŐSÉGÉNEK KATONAI FELTÉTELEI</i> <i>Előadó: Nagy Kálmán</i> hadtörténész, ny. huszárezredes, Budakeszi, ZMTE
12.10	<b>Szeminárium: Tárgy az előző négy előadás</b>
20.00	<b>Este helyszín:</b> Polgármesteri Hivatal udvari tanácskozó terme (bejárat az épület hátsó oldalán)

---

Utibeszámloló: **Csuhák György** beszélget **Solonovszky Zsigmonddal**, aki januárban indult Tapolcára a következő útvonalon: Sydney - Hong-Kong - Beijing - Urumcsi - Kashgar - Ankara - Tapolca

*15. péntek*

Délután kirándulás. Részletes kiírás a falitáblán

16.30 Sajtófogadás a Polgármesteri Hivatalban. Résztvevő: **Sibak, Csihák, Ferenczi, Juba, Kálmán**

Este tábortűz, rossz idő esetén tánc a diákszálló éttermében, a szállás helyén

aaa

*16. szombat*

*Levezetőelnök:* **Nagy Kálmán** hadtörténész, ny. huszár ezredes, Budakeszi, ZMTE

14.00 *Előadás:* HERNÁDMENTI AVARSÁG IV. (diavetítéssel)

*Előadó:* **Lukács József** régész, Kassa, ZMTE

14.45 Válasz kérdésekre

15.30 *Előadás:* DIA-ZENÉS UTAZÁS BRETANIÁBA. KELTA-MAGYAR NYELVI ÖSSZEHA-SONLÍTÓ (diavetítés, írásvetítés)

*Előadó:* **dr. Timaru-Kast Sándor**, magánkutató, Ingelheim, ZMTE

19.30 Állófogadás a Szent György Panzióban

Este tábortűz, rossz idő esetén tánc a diákszálló éttermében, a szállás helyén

aaa

*17. vasárnap*

*Levezetőelnök:* **dr. Csihák György**, a ZMTE elnöke

09.00 A Találkozó és az Iskola iratainak elfogadása és aláírása. A résztvevők kiértékelő felszólalásai.

10.30 Ökomenikus istentisztelet a Templom-dombon

**Csere Sándor** kanonok, Tapolca, ZMTE

11.40 Ünnepeles befejezés: elnökök, védnökök Szózat



---

**A ZMTE VI. Magyar Történelmi Iskolája**  
**Tapolca, 1997. augusztus 10-17**  
**Tárgy: A nemzetállamtól az övezetek Európájába a 20. században**  
(tervezet)

10. vasárnap

Azonos az Östörténeti Találkozó műsorával

aaa

11. hétfő

*Levezetőelnök:* **prof. dr. vitéz Ferenczi István** ny. egyetemi tanár, a Pécsi Egyetem díszdoktora, Kolozsvár, ZMTE

14.00 *Előadás:* A KÜLPOLITIKA INTEGRÁLÓ SZEREPE AZ OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIÁBAN

*Előadó:* **dr. Diószegi István** a történelemtudomány doktora, egyetemi tanár (ELTE), Budapest

15.00 *Előadás:* A NAGYHATALMAK ÉS A DUNA-MEDENCE AZ 1930-AS ÉVEKBEN

*Előadó:* **dr. Diószegi László** történész, a Teleki László Alapítvány ügyvezető igazgatója, Budapest

16.00 *Előadás:* BARANGOLÁS AZ ALAPFOGALMAK BŰVKÖRÉBEN (MMM)

*Előadó:* **dr. Csámpai Ottó** a szociológia tudomány kandidátusa, a nagyszombati egyetem tanszékvezető helyettese, Pozsony, ZMTE

17.00 *Szeminárium: Tárgy a mai három előadás*

20.20 Videofilm: Erdély - 1940. Utána kötetlen beszélgetés a tárgyról

*Vezeti:* **dr. Pandula Attila** ELTE adjunktus, Budapest, ZMTE és **dr. Molnár Imre** tudományos kutató, a Közép-Európa Intézet (Budapest) munkatársa, Ipolyság

aaa

12. kedd

*Levezetőelnök:* **Sántha Pál Vilmos**, a csikszeredai RMDSZ elnöke, ZMTE

14.00 *Előadás:* A SVÁJCI NÉGY KULTÚRA EGYÜTTÉLÉSÉNEK TITKA (írásvetítővel) (magyarra fordítással)

DAS „GEHEIMNIS“ FRIEDLICHEN ZUSAMMENLEBENS DER VIER KULTUREN IN DER SCHWEIZ

*Előadó:* **Gasser Bernhard**, Svájc magyarországi nagykövetségének első titkára

15.00 *Előadás:* A GENEALÓGIA TÁRGYA, FORRÁSAI, JELENTŐSÉGE

*Előadó:* **dr. Pandula Attila**, ELTE adjunktus, Budapest, ZMTE

Válasz kérdésekre

16.00 *Előadás:* AZ AUTONÓMIA ÉS AZ INTEGRÁCIÓ KÉRDÉSE ERDÉLYBEN A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN

*Előadó:* **Barabás Béla** történész, a Teleki László Alapítvány tudományos munkatársa, Budapest

Válasz kérdésekre

- 17.00 **Szeminárium: Gasser Bernhard Svájc magyarországi nagykövetségének első titkára válaszol a kérdésekre**
- 20.00 **Előadás: A „KÖZÉP-EURÓPA” FOGALOM TÖRTÉNETE**  
**Előadó: dr. Pandula Attila** ELTE adjunktus, Budapest, ZMTE
- 20.30 **Előadás: MAGYAR SORS A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN 1945 UTÁN**  
**Előadó: dr. Molnár Imre** tudományos kutató, a Közép-Európa Intézet (Budapest) munkatársa, Ipolyság
- aaa

13. szerda

Egésznapos kirándulás Pápára. Részletes kiírás a falitáblán  
Este tábortűz, rossz idő esetén tánc a diákszálló éttermében, a szállás helyén

aaa

14. csütörtök

Levezetőenök: **dr. Molnár Imre** tudományos kutató, a Közép-Európa Intézet (Budapest) munkatársa, Ipolyság

- 14.00 **HOGYAN VÉLEKEDNEK SZOMSZÉDAINK A MAGYAROKRÓL, KÖZÉP-EURÓPÁRÓL?**  
Minden előadó tart kb. 20 perces előadást a tárgyról  
Utána kerekasztal beszélgetés, kérdésekkel

**Felkért résztvevő: dr. Csapó József** a Román Parlament Felsőháza és az Európa Parlament tagja, Nagyvárad, ZMTE; **Engelmeier Ákos** egyetemi vendégtanár, a Magyar Köztársaság volt lengyelországi nagykövete, Podkowa Lesna; **Hajas Ferenc**, a Szlovén Köztársaság magyarországi nagykövete; **dr. Hamberger Judit** politológus, a Közép-Európa Intézet tudományos munkatársa, Budapest, **dr. Plesa Octavian** kormánytanácsos, Bukarest; **prof. Ph. dr. Prazák Richard Dr. h.c.**, a Cseh Köztársaság magyarországi nagykövete, ZMTE; **Sántha Pál Vilmos** a Csikszeredai RMDSZ elnöke, Hargita Megye Tanácsának tagja, ZMTE; **Ph. d. Szilágyi Imre** a Teleki László Alapítvány (Budapest) tudományos munkatársa; **dr. Wlachovszky Karol** a Pázmány Péter Katolikus Egyetem vendégtanára, Varsó

aaa

15. péntek

Levezetőelnök: **dr. Pandula Attila** ELTE adjunktus, Budapest, ZMTE

- 09.00 **Előadás: KÖZÉP-EURÓPA ÚTJA AZ ÖVEZETEK EURÓPÁJÁBA**  
**Előadó: dr. Csihák György** a ZMTE elnöke

- 10.00 *Előadás:* A SZÉKELYFÖLD ÖNIGAZGATÁSI TÖREKVÉSEINEK TÖRTÉNELMI HÁTTERE (MMM)  
*Előadó:* **Sántha Pál Vilmos** a Csikszeredai RMDSZ elnöke
- 11.00 *Előadás:* A KISEBBSÉGI MAGYAR TÁRSADALMAK ÉRTÉKSZEMLÉLETE  
*Előadó:* **PhD. Gereben Ferenc** olvasásshociológus, az irodalomtudomány kandidátusa, a Teleki László Alapítvány és a Közép-Európa Intézet tudományos munkatársa, Budapest
- 12.00 *Szeminárium: Tárgy a mai három előadás*  
Délután: Azonos az Östörténeti Találkozó műsorával

aaa

16. szombat

*Levezetőelnök:* **dr. Csámpai Ottó** a szociológia tudomány kandidátusa, a Nagyszombati Egyetem tanszékvezető helyettese, Pozsony, ZMTE; **dr. Molnár Imre** tudományos kutató, a Közép-Európa Intézet (Budapest) munkatársa, Ipolyság; dr. Pandula Attila ELTE adjunktus, Budapest, ZMTE

- 09.00 Belépünk? Ne lépünk be!  
A rendezvény résztvevői elmondják véleményüket Magyarország csatlakozásáról az Európai Közösséghez és a NATO-hoz. Kérünk 10-10 perces felszólalásra jelentkezést. A jelentkezésnél kérjük megjelölni, hogy a felszólalás a csatlakozás mellett vagy ellene szól.  
*Jelentkezés* Mátyus Gyulánál a mozi irodájában.  
A végén szavazás: belépünk? - ne lépünk be!

aaa

17. vasárnap

Azonos az Östörténeti Találkozó műsorával



---

**PÁPA-GANNA  
EGÉSZNAPOS KIRÁNDULÁS**

1997. augusztus 13. szerda

*Gyülekező* reggel 7.45-ig. Indulás 8.00 órakor a Kollégium elől (Tapolca, Keszthelyi út 45-47.) autóbusszal.

*Reggelizni* megállunk a Napközi Bt. éttermében (Tapolca, Köztársaság tér 10.). A résztvevők itt megkapják az ebédet is hidegsomagban. Innen továbbindulás legkésőbb 8.20-kor Pápara. Várható érkezés 9.30-ra

*Pápan* a Fő téren, a Balatontourist iroda előtt vár bennünket a helyi idegenvezető, Lelkes Ildikó.

*A városnézés az alábbiak szerint alakul:*

- a város történetének ismertetése a barokk Fő-téren
- a Szent István templom megtekintése
- az Esterházy-kastély kapornájának megnézése
- a Kékfestő Múzeum bemutatása
- a nyitvatartás függvényében a Petőfi- emlékek, valamint a ferences és bencés templom megtekintése
- fakultatív séta az Esterházy-kastély mögötti parkban, ahol az ebédet is elfogyaszthatják.

A pápai műsor után indulás *Gannára* 13.30-kor (érkezés 14.00 órára), ahol Illyés Dénes plébános úr fogja a csoportot végigvezetni a templomban. Javasoljuk, hogy mindenkinél legyen egy meleg ruhadarab időjárástól függetlenül, ugyanis az épület meglehetősen hűvös. 15.00 óra körül indulás tovább *Döbröntére*, ahol a 14. századi Himfy-vár romjait lehet megtekinteni.

Ezután indulás vissza Tapolcára, várható érkezés 17.00-17.30 között.

**Jelentkezés:** a Moziban (Tapolca, Fő tér 1.) a beiratkozásnál legkésőbb 1997. augusztus 12-én 12.00 óráig.

**Részvételi díj:** 100 Ft, befizetés a jelentkezéskor.

Aki meleg vacsorát kér erre a napra, kérjük jelezze a jelentkezéssel egy időben!

A férőhelyek korlátozottak, kérünk mindenkit, aki részt akar venni, hogy időben jelentkezzen!

*Tisztelettel kérünk mindenkit a határidő és az indulási idők pontos betartására!*

Mindenkit szeretettel várnak

A Rendezők

---

## SZERDAI (VIII. 13.) KIRÁNDULÁSUNK FŐBB LÁTNIVALÓI

---

### PÁPA

#### *Esterházy-várkastély, park*

(Tekintettel a jelenlegi felújításra, belülről nem tekintjük meg!) A korábbi vár részleteinek felhasználásával, annak helyen épült 1752 után. Építtetője gróf Esterházy Károly egri püspök. A tervező Grossmann József, tatai építész. Századunk közepéig pompás berendezése volt, ami azonban nem maradt fenn. Egyes töredékek, közgyűjteménybe kerültek.

Belvárosi séta. A történelmi városrész megtekintése.

#### *Szent István (vértanú) r. k. Plébániatemplom*

Gróf Esterházy Károly egri püspök, építette, 1774-1786 között. Fellner Jakab, híres, tatai építész tervei szerint. Későbarokk-koraklasszicista jelentős műemlék. Igen jelentős freskókkal, amelyek alkotója Maulbertsch, Franz Anton. A freskók fő témája Szent István vértanú élete.

#### *Bencés templom*

Eredetileg a pálosok számára emelte Acsády Ádám veszprémi püspök és Dubniczay István veszprémi kanonok, 1737-1742 között. A rokokó stílusú épület legjelentősebb értékei talán a remek, faragott padok. Jeles emlék az úgynevezett fekete vagy szerecsen Krisztus is.

#### *Ferences-templom*

A Rend már a 15. században jelen volt Pápán, de korábbi kolostoruk a 16. században elenyészett. Az 1660-as években telepítette a városba újra a ferenceseket gróf Esterházy Ferenc és neje Thököly Katalin. 1678-1680 között elkészült a templom, a kolostor. Ezt követően többször pusztítják, de mindig helyreállítják. Így 1715-ben, 1764-ben, 1822-ben. Jelenlegi formájában rokokó stílusú. Jelentős falfaragványokkal ékes.

#### *Dunántúli Református Egyházkerület Egyháztörténeti és Egyházművészeti Múzeuma.*

#### *Református Könyvtár és Levéltár.*

#### *Képfestőműzeum.*

Igen érdekes ipartörténeti jellegű műemlék. A 18-19. századból való tárgyakkal.

#### *Gránátalma Múzeumpatika*

A 18-19. századból.

### GANNA

#### *Plébániatemplom és mauzóleum*

Építtette gróf Esterházy Miklós 1808-1818 között Moreau francia építész tervei szerint, Engel, bécsi építőmesterrel. Kiemelkedő jelentőségű, klasszicista műemlék. A kriptában nagyszámú, díszes márványszarkofág, ércokporsó. Az Esterházy család galántai (csákvári) ágának tagjait temették itt el (19-20. sz.). Az egész épületben jelentős plasztikai díszítés látható.



**M E G H Í V Ó**  
a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület  
XII. Magyar Őstörténeti Találkozására  
Tapolca, 1997. augusztus 10-17



A Találkozó védnöke:

**Claudio Caratsch** Svájc magyarországi nagykövete, dr. **Csapó József** szenátor az Európa Parlament tagja (Nagyvárad), dr. **Csihák György** a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület elnöke, **Csoóri Sándor** a Magyarok Világszövetségének elnöke, **Hajas Ferenc** a Szlovén Köztársaság budapesti nagykövete, dr. **Magyar Bálint** Művelődési és Közoktatásügyi miniszter, dr. **Mikó Jenő** pozsonyi református püspök, dr. **Přazák Richárd** egyetemi tanár, a Cseh Köztársaság budapesti nagykövete, **Sibak András** Tapolca város polgármestere, dr. **Tabajdi Csaba** a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára, **Tüttő György** pápai prelátus (London).

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület mint rendező immáron tizenkettedszer hívja Találkozására mindazokat, akiket érdekel a magyar őstörténet és kutatásának helyzete. A Találkozó célja, hogy a külföldön élő és a hazai szakembereket, valamint az érdeklődőket, – akik a Találkozón valamennyien mint magánszemélyek vesznek részt – összehozzuk, lehetőséget adjunk a nyílt vitára, amelynek során a nézetek barátságos keretek között formálódhatnak és terjedhetnek.

*Az előadások a következő témák köré csoportosulnak:*

1./ a magyar őstörténet, 2./ a magyar nyelv történelmi fejlődésének egyes állomásai, 3./ a magyar koronázási jelvények, 4./ adalékok az előző témákhoz pl. a régészet, az embertan, a népművészet stb. tárgyköréből.

*A Találkozó fő témája: Avarok-Onugorok-Magyarok.*

Tisztelettel kérjük a szakembereket, hogy jelentkezzenek előadásra, hozzászólásra. **Írásbeli jelentkezésüket**, mondanivalójuk rövid összefoglalását (max. 30 sor) és időtartamát (lehetőleg nem több mint 25 perc) szíveskedjenek a **Titkárság címére** eljuttatni, ahol részletes felvilágosítás kapható. Szereplést kívánunk biztosítani a jelentkezés sorrendjében minden szakembernek ha a témakörében legalább egy tudományos munka nyilvános közlését igazolja és elismeri őstörténetünk több szálból való összefonódásának lehetőségét. Hivatalos és munkanyelv a magyar, érvényes az Egyesület Házirendje.

A rendezők a meghírdetett ügyben személyüket, nézetüket és anyagi helyzetüket tekintve függetlenek és kézfogásra nyújtják kezüket minden irányba. Sem személyi, sem politikai ügyekkel nem foglalkoznak és csak a jelen meghívóban foglaltakért kezkeskednek, a résztvevőktől pedig elvárják, hogy a Találkozón a jelen meghívóban körvonalazott elveket tartsák tiszteletben. Az előadás szövegét



– könyv formájában való kiadására – a Találkozón készen le kell adni.

A résztvevők (előadók és vendégek) saját költségüket maguk fedezik, a szokásos biztosításokról maguk gondoskodnak. A kiegészítő rendezvények költségét mindenki maga fedezi. A Titkárság kívánságra gondoskodik szállásról és ellátásról.

**Szállás, ellátás, költségek:** Részvételi díj nincs. A közös költségeket adományokból fedezzük. Szállás diákszállóban (kb. 350 Ft/nap), iskolai közös szálláson (kb. 180 Ft/nap), vendégszobákban (kb. 800 Ft/nap); egészségügyi papírt, szappant, vállfát, törülközőt hozni kell. Lehetőség van szállodai elhelyezésre is (kb. 4000 Ft/nap). Ezeket a feltételeket a rendezvény előtt és után is néhány nappal biztosítjuk. Kapható napi háromszori étkezés (kb. 400 Ft-os áron). Az igénybejelentést a jelentkezéssel együtt kérjük, fizetni a helyszínen kell a bejelentkezéskor. A szomszédos országokból érkezők jelentkezésükkor kérhetnek írásban költségtérítést. Az ellátás kezdődik 10-én ebéddel, és végződik 17-én ebéddel.

**A Találkozó helye:** 8300 Tapolca, Városi Mozi, Fő tér 1., telefon: 87/321-853.

**A Találkozó ideje:** 1997. augusztus 10. (vasárnap) - 17-ig (vasárnap).

**A Titkárság címe:** Ungarisch Historischer Verein Zürich, CH-8047 Zürich, Posfach 502.

**A Rendezvény címe:** 8300 Tapolca, Polgármesteri Hivatal, Hősök tere 15., Parapatics Tamás Tel.: 87/321-444, fax: 87/322-496.

**Jelentkezési határidő:** 1997. május 31.

*Tapolcára érkezve a Városi Moziban kell jelentkezni.* Kezdés augusztus 10-én (vasárnap) 09.00 órakor, befejezés augusztus 17-én (vasárnap) 13.00 órakor, naponta 9-13-ig valamint 20-22-ig.

Felkérjük a magyar szervezeteket, személyeket, lapokat, rádió és TV adókat, hogy kezdeményezésünket támogassák, meghívónkat terjesszék. A költségek fedezésére adományokat szívesen fogadunk és azt igazoljuk. Az összeg adóból levonható, mivel az APEH 7120270524 számú 1992. február 19. kelt határozatára az Egyesület közérdekű kötelezettségvállalás pénzeszközei kezelésére kijelölt szervezet. Átutalást az Egyesület alábbi számlájára kérjük: Országos Kereskedelmi és Hitelbank (OKHB), 1051. Bp. Október 6. u. 7. 216-31878 ZMTEMT, jelölő adat 2485 „Östörténeti Találkozó“ megjelöléssel.

Tapolca-Zürich, 1997. március 6.

**Dr. Csihák György**  
*a ZMTE elnöke (Zürich)*

**Prof. dr. Fejes Pál**  
*a ZMTE alelnöke (Szeged)*

**Dr. Herényi István**  
*kandidátus (Budapest)*



**F E L H Í V Á S**  
TISZTELT CÍMZETT  
Szeretettel hívjuk Egyesületünk VI. Magyar  
Történelmi Iskolájába  
1997. augusztus 10-17 Tapolcára



Az Iskola védnöke:

**Claudio Caratsch** Svájc magyarországi nagykövete, **dr. Csapó József** szenátor az Európa Parlament tagja (Nagyvárad), **dr. Csihák György** a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület elnöke, **Csoóri Sándor** a Magyarok Világszövetségének elnöke, **Hajas Ferenc** a Szlovén Köztársaság budapesti nagykövete, **dr. Magyar Bálint** Művelődési és Közoktatásügyi miniszter, **dr. Mikó Jenő** pozsonyi református püspök, **dr. Přazák Richárd** egyetemi tanár, a Cseh Köztársaság budapesti nagykövete, **Sibak András** Tapolca város polgármestere, **dr. Tabajdi Csaba** a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára, **Tüttő György** pápai prelátus (London).

**1. Általános tudnivalók:** Az Iskolába szívesen várunk minden jelentkezőt, aki tud magyarul és elmúlt 16 éves. Az Iskola előkészítői és vezetői számolnak diákok, szakemberek és érdeklődők jelentkezésével. Az Iskola célja a magyar szempontú történelmi ismeretek tanítása, tisztán tudományos alapon, az egészséges magyar nemzettudat elemzése és fejlesztése céljából. A résztvevők megismerkednek a magyar történelem tárgyában folytatott kutatások legújabb eredményeivel.

**2. Az Iskola fő témája:** A nemzetállamtól az övezetek (régiónk) Európájába a 20. században.

Az Egyesület politikamentes, vallási kérdésekben toleráns, svájci közhasznú intézmény, tevékenysége Magyarországon is adómentes. Tisztán tudományos szempontok alapján, tárgyilagosan kezeli a történelmi témákat. Az oktatók többsége az Egyesület tagja, valamennyien a magyar történelem jeles kutatói. Közreműködésükért díjazást nem kapnak, költségeiket maguk fedezik. Az Iskolát minden nyáron – részlegesen módosuló, kibővített tematikával – megismétljük. Az Iskola látogatásáról az Egyesület diplomát ad. Könyv, vagy tanszer vétele nem kötelező. Minden Iskola teljes előadási anyagát könyv formájában kiadjuk. Az Iskolákhoz és a könyvek kiadásához a kulturális kormányzat valamint néhány alapítvány járul hozzá.

**3. Az Iskola színhelye:** H-8300 Tapolca, Fő tér 1. Városi Mozi. Telefon: 87/321-853. Helyi megbízottunk: Parapatics Tamás Szervezési Irodavezető, Polgármesteri Hivatal - Tapolca, Hősök tere 15., telefon: 87/321-444, fax: 87/322-496.

**4. Az Iskola vezetése** az Egyesület magyarországi és külföldi szakemberei kezében van.

**5. Napirend:** Kezds augusztus 10-én, vasárnap 09.00 órakor, naponta 14.00 - 18.00 óra között előadás, illetve az előadások megbeszélése. Az Iskola augusztus 17-én vasárnap délután zárul. A szervezők változatos, szabadon választható kulturális elfoglaltságról is gondoskodnak, amelyek esetleges költségeit mindenki maga fedezi. Hangszerét, aki tudja, hozza magával. Részletes műsort a helyszínen bocsátunk rendelkezésre. Délelőttönként jelen lehet lenni az Egyesület Őstörténeti Találkozóján.

**6. Jelentkezés:** Aki az Iskolán részt kíván venni, az szíveskedjék legkésőbb 1997. május 31-ig, az előírt adatok közlésével, írásban jelentkezni a Polgármesteri Hivatal címén. Az Iskolát csak jegyzékünkbe felvett résztvevők látogathatják. Bejegyzés az előzetes írásbeli jelentkezés alapján, 1997. augusztus 10-én 09.00-10.00-ig a helyszínen. Minden levélre válaszolunk, ha nemzetközi postai kuponnal van ellátva (minden postahivatalban kapható, kivétel Románia és Kárpátalja).

***Tapolcára érkezve jelentkezés a Városi Moziban.***

**7. Szállás, ellátás, költségek:** Sem részvételi díj, sem tandíj nincs. A közös költségeket adományokból fedezzük. Szállás diákszállóban (kb. 350 Ft/nap), iskolai közös szálláson (kb. 180 Ft/nap), vendégszobákban (kb. 800 Ft/nap); egészségügyi papírt, szappant, vállfát, törülközőt hozni kell. Lehetőség van szállodai elhelyezésre is (kb. 4000 Ft/nap). Ezeket a feltételeket a rendezvény előtt és után is néhány nappal biztosítjuk. A fiatalabb résztvevők mellé kérésre idősebb kísért adhatunk. Kapható napi háromszori étkezés (kb. 400 Ft-os áron). Az igénybejelentést a jelentkezéssel együtt kérjük, fizetni a helyszínen kell a bejelentkezéskor. A szomszédos országokból érkezők jelentkezésükkel kérhetnek írásban költségtérítést. Az ellátás kezdődik 10-én ebéddel, és végződik 17-én ebéddel.

**8. Utazás:** Utazás egyénileg történik. A vonatok Budapest Déli pályaudvarról indulnak Tapolcára, a jegy ára II. osztályon kb. 1.000 Ft. A MÁV 50%-os kedvezményt biztosít. Több buszjárat is indul Tapolcára a budapesti Erzsébet téri (Engels téri) buszpályaudvarról, 1.070 Ft. Tapolca város a Balatontól 15 km-re van, a fürdőhelyre busz közlekedik. A városban termálvízű strand van. Betegségi és baleseti biztosításról mindenki maga kell gondoskodjék. A szomszédos országokból jövő érdeklődők anyagi támogatásért forduljanak testvérmegyéjükhöz, testvérvárosukhoz vagy alapítványokhoz. Az Iskola költségeinek fedezésére adományokat szívesen fogadunk és azt igazoljuk. Az összeg adóból levonható.

Ezt a felhívást kérjük továbbítani érdeklődőknek, a sajtó, a rádió és a televízió részére.

Tapolca - Zürich, 1997. március 6.

**dr. Csihák György**  
*a ZMTE elnöke (Zürich)*

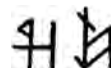
**dr. Pandula Attila**  
*az Iskolavezetőség elnöke*

**Sibak András**  
*Tapolca város polgármestere*



## F E L H Í V Á S

A ZÜRICHI MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET  
ÖTÖDIK (CSIKSZEREDA) ÖVEZETI  
TÖRTÉNÉSZTALÁLKOZÓJÁRA



**Időpont:** 1997. május 16 - 13.

**Helye:** Csikszereda, Kriterion Ház, Petőfi utca 4 szám.

**Rendező:** Csikszereda Önkormányzata, Hargita Megye Tanácsa és a ZMTE

**Fővédnökök:** *dr. Csedő Csaba István*, Csikszereda polgármestere és *Kolumbán Gábor*, Hargita Megyei Tanácsának elnöke.

**Védnök:** *dr. Demény Lajos*, történész professor, *dr. Balázs Lajos*, tanár, a néprajztudomány doktora, *Beder Tibor* Hargita megye főtanfelügyelője, *dr. Csihák György*, a ZMTE elnöke, *Lászlófy Pál István*, a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetségének elnöke, *Pataki Imre*, a Kriterion Alapítvány igazgatója, *Tózsér József*, a Pallas Akadémia Kft. elnök-igazgatója.

**Tárgy:** DÉLKELET KÁRPÁT-MEDENCE TÖRTÉNELME, RÉGÉSZETE, NÉPRAJZA, MŰVÉSZETE.

**Előadóként részt vehet** bárki, aki választott témájában legalább egy dolgozatot már készített. Rendelkezésre áll 25 perc (dia- és fóliavetítő van). Mivel az előadásokat igyekszünk könnyben megjeleníteni, a helyszínen nyomdakész kéziratot kérünk. Az elhangzott előadások az Egyesület és a szerzők közös tulajdona.

**Jelentkezés:** 1997. április 30-ig Csikszereda Polgármesteri Hivatalában Ro-4100 Miercurea Ciuc, Vártér 1 szám, Szekeres Adorján kulturális referens (telefon: 0040/66/115120, 111137, fax: 111165), vagy a ZMTE zürichi címén: Ungarisch Historischer Verein Zürich, CH-8047 Zürich, Postfach 502.

A jelentkezésnek tartalmaznia kell: az előadás címét, időtartamát, 20 soros összefoglalóját, valamint az eddigi közlésekre való utalást. Aki nem kap május 10-ig elutasító választ, az a Találkozón előadhat a kért időtartamban.

**Hivatalos és munkanyelv a magyar.**

**Résztvételi díj** nincs, minden résztvevő fedezi saját költségeit.

**Költségek:** szállás ára naponta személyenként 3 USA dollárnak megfelelő Lej. Étkezés (reggeli, ebéd, vacsora) személyenként naponta 5 USA dollárnak megfelelő Lej.

**Fizetés:** A helyszínen, érkezéskor, előre. Támogatásért való folyamodás lehetősége adott a fővédnökökhöz, 1997. április 30-ig.

Jelentkezéskor rendelni kell: szállást és étkezést a teljes időtartamra. Az ellátás kezdete: 1997. május 15. vacsorával, vége május 18. reggelivel.

Érkezéskor jelentkezés a Találkozás helyszínén. Ezekkel a feltételekkel a szolgáltatások (szállás, étkezés) a Találkozó előtt és után 1-2 nappal is igénybevehetők.

Napirend: kezdés május 16-án 9 órakor, zárás május 18-án 9 órakor. Ezt követően részt lehet venni a csiksomlyói búcsún. Részletes műsor a helyszínen. A Találkozón a ZMTE nyilatkozata és Házirendje érvényes.

Minden érdeklődőt - saját költségére - szeretettel vár a Rendezőség.

Csikszereda - Zürich, 1996. november 22.

**Dr. Csedő Csaba István**  
Csikszereda polgármestere

**Kolumbán Gábor**  
Hargita Megye Tanácsának elnöke

**Dr. Csihák György**  
ZMTE elnök

---

## RÉSZTVEVŐK – SZERZŐK

- BARABÁS BÉLA történész, a Teleki László Alapítvány tudományos munkatársa, Budapest  
DR. CEY-BERT RÓBERT GYULA pszichológus, főiskolai tanár, a Gasztronómiai Világszövetség elnöke, Bangkok, ZMTE  
CSAJÁGHY GYÖRGY tárogatóművész, zenetanár, Pécs, a Miskolci Bölcsész Egyesület Egyetem tanára, ZMTE  
DR. CSAPÓ JÓZSEF a biológia tudomány doktora, szenátor, Nagyvárad-Bukarest, ZMTE  
DR. CSÁMPAI OTTÓ etnopszichológus, kandidátus, a Nagyszombati Egyetem h. tanszékvezetője, Pozsony, ZMTE  
CSERE SÁNDOR kanonok, Tapolca, ZMTE  
DR. CSIHÁK GYÖRGY a ZMTE elnöke  
DR. DIÓSZEGI ISTVÁN az MTA doktora, egyetemi tanár (ELTE), Budapest  
DR. DIÓSZEGI LÁSZLÓ történész, a Teleki László Alapítvány ügyvezető igazgatója, Budapest  
ENGELMEIER ÁKOS egyetemi vendégtanár, volt nagykövet, Budapest  
DR. VITÉZ FERENCZI ISTVÁN nyugalmazott egyetemi tanár, a Pécsi Egyetem díszdoktora, Kolozsvár, ZMTE  
GASSER BERNHARD Svájc magyarországi nagykövetségének első titkára  
DR. GEREKEN FERENC kandidátus, olvasásszociológus, a Teleki László Alapítvány és a Közép-Európa Intézet tudományos munkatársa, Budapest  
DR. HAMBERGER JUDIT politológus, a Közép-Európa Intézet tudományos munkatársa, Budapest  
DR. HENKEY GYULA kandidátus, antropológus, Kecskemét, ZMTE  
VITÉZ CAPT. DDR. JUBA FERENC tengerésztörténész, jogász, tengerészkapitány, hajóorvos, Bécs, ZMTE  
DR. KÁLMÁN ANDRÁS Somogy Megyei Oktatási Intézet tudományos munkatársa, Kaposvár  
KESZI ANDRÁS festőművész, Zürich  
LÁBODY LÁSZLÓ c. államtitkár, a Határöntúli Magyarok Hivatala elnöke, Budapest, ZMTE  
LUKÁCS JÓZSEF régész, Kassa, ZMTE  
MAJLÁTH ISTVÁN történész, Brazília  
MESKO LAJOS nyelvész, USA  
DR. MOLNÁR IMRE tudományos kutató, Középeurópa Intézet, Budapest  
NAGY KÁLMÁN hadtörténész, ny. huszárezredes, Budakeszi, ZMTE  
DR. NÉGYESI LAJOS őrnagy, doktorandusz, Esztergom  
DR. PANDULA ATTILA ELTE BTK adjunktus, Budapest, ZMTE  
DR. RÓKUSFALVY PÁL az MTA doktora, ny. egyetemi tanár, Budapest  
SÁNTHA PÁL VILMOS Hargita Megye elnöke, Csíkszereda, ZMTE  
SEBŐK LÁSZLÓ tudományos kutató, Középeurópa Intézet, Budapest  
SIBAK ANDRÁS Tapolca város polgármestere, ZMTE  
SOLANOVSKY ZSIGMOND magánkutató, Sydney  
SOMOGYI GYÖZŐ festőművész, Salföld  
DR. SZÁDECZKY-KARDOSS IRMA kandidátus, Budapest  
SZEKERES ISTVÁN írástörténet kutató, Budakalász, ZMTE  
DR. SZILÁGYI IMRE kandidátus, tudományos munkatárs, Teleki László Alapítvány, Budapest  
DR. TAKÁCS JÓZSEF matematikus, egyetemi tanár, Kassa  
DR. TIMARU-KAST SÁNDOR orvos, magánkutató, Ingelheim, ZMTE

**Treffen zur Frühgeschichte der Ungarn  
A Magyar Őstörténeti Találkozókon résztvevők száma**

Ort Helyszín	aus Ungarn Magyarországról				aus anderen Ländern Más államokból				Total Összesen				Vorträge Előadások	
	Expert szakember	Gast vendég	Total összesen	davon gratis eből ingyen	Expert szakember	Gast vendég	Total összesen	davon gratis eből ingyen	Expert szakember	Gast vendég	Total összesen	davon gratis eből ingyen	persönlich személyesen	ingesandt beküldve
Benidorm 1986	4	1	5	3	9	4	13	-	13	5	18	3	15	3
Zürich 1987	8	5	13	8	13	22	35	-	21	27	48	8	35	3
London 1988	20	14	34	23	19	28	47	1	39	42	81	24	56	13
Felsőőr 1989	26	36	62	19	25	24	49	1	51	60	111	20	38	9
Altenberg 1990	13	4	17	13	11	12	23	4	24	16	40	17	23	8
St. Gallen 1991	20	14	34	12	21	44	65	5	41	58	99	17	32	8
Szentendre 1992	21	52	73	-	10	8	18	-	31	60	91	-	23	4
Kaposvár 1993	11	84	95	-	12	1	13	6	23	85	108	6	30	4
Tapolca 1994	24	31	55	-	15	2	17	9	39	33	72	9	30	5
Tapolca 1995	18	104	122	-	8	35	43	1	26	139	165	1	18	4
Tapolca 1996	12	121	133	-	13	32	55	2	25	153	188	2	15	2
Tapolca 1997	28	136	164	1	19	81	100	12	47	217	264	13	19	-
Tapolca 1998	11	67	78	1	15	153	168	1	26	220	246	2	19	3
Tapolca 1999	14	126	140	1	25	124	149	134	39	250	289	135	22	8
Felsőőr 2000	9	5	14	1	13	20	33	-	21	26	47	1	14	6
Szentendre 2001	21	84	105	-	35	154	189	82	56	238	294	82	34	12
Budapest 2003	18	60	78	•	2	43	45	•	20	103	123	•	28	5
Nyíregyháza 2004	16	49	65	•	9	49	58	•	25	98	123	•	20	3

**Regionaltreffen der Historiker – Övezeti Történésztalálkozók**

Ort Helyszín	Vorträge - Előadások		Teilnehmer - Résztvevők száma				
	persönlich- személyesen	ingesandt- beküldve	Expert szakember	Gast vendég	aus Kontinent	aus Land- ország	unter 30 Jahre in % 30 év alattiak %-ban
Székyudvarhely-Hofmarkt 1994. május	10	6	24	214	2	6	78
Komárom 1994. szeptember	14	-	23	133	1	5	65
Csikszereda - Szeklerburg 1995. június	22	5	25	112	3	7	71
Székyudvarhely-Hofmarkt 1996. május	9	1	16	151	3	7	42
Csikszereda - Szeklerburg 1997. május	12	-	21	84	1	5	38
Csikszereda - Szeklerburg 1998. május	15	1	18	270	2	5	82
Csikszereda - Szeklerburg 1999. május	18	2	16	62	2	6	35
Decs 2000. április	22	3	24	231	2	4	62
Rozsnyó - Rosenau 2000. június	19	1	27	111	2	5	39

## Ungarisch Historische Schule

### A Magyar Történelmi Iskolán résztvevők száma

Ort Helyszín	Total Teilnehmer Összesen			davon Referent Ebből oktató			% in Total Összesenből %-ban		Vorträge Elhangzott előadások száma
	Total fő	aus Kontinent világrészről	aus Land országokból	Total fő	aus Kontinent világrészről	aus Land országokból	Frauen nők	unter 30 Jahren 30 éven aluliak	
Szeged 1992	124	3	11	20	3	7	61	72	24
Tab 1993	178	4	13	28	4	7	65	66	41
Tapolca 1994	184	4	10	19	4	6	58	78	23
Tapolca 1995	186	2	12	12	2	7	38	70	10
Tapolca 1996	225	4	15	16	1	4	67	72	15
Tapolca 1997	298	3	15	18	1	5	57	79	16
Tapolca 1998	246	3	9	21	2	3	69	81	16
Tapolca 1999	289	4	13	21	1	6	62	68	23
Felsőőr 2000	47	4	12	21	4	12	26	15	20
Szentendre 2001	294	4	13	25	1	5	63	79	23
Budapest 2003	123	4	14	25	4	13	36	20	16
Nyíregyháza 2004	135	1	14	33	3	12	48	42	36

### Nach Ländern - Országoként

Land Ország	Szeged 1992	Tab 1993	Tapolca 1994	Tapolca 1995	Tapolca 1996	Tapolca 1997	Tapolca 1998	Tapolca 1999	Felsőőr 2000	Szent- endre 2001	Buda- pest 2003	Nyíreg- yháza 2004	Nyíregyháza 2004		
	Total összesen	Total összesen	Total összesen	Total összesen	Total összesen	Total összesen	Total összesen	Total összesen	Total összesen	Total összesen	Total összesen	Total összesen	Teilnehmer résztvevő	Expert oktató	Total összesen
Anglia	1	-	-	-	4	6	3	2	1	1	-	4	3	1	4
Ausztrália	1	1	1	1	2	6	-	1	3	5	1	2	-	2	2
Ausztria	2	2	2	-	4	2	-	1	12	2	1	1	-	1	1
Csehország	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dánia	-	-	-	1	2	2	2	1	1	1	1	4	4	-	4
Jugoszlávia	-	-	-	2	-	1	-	1	-	-	-	9	8	1	9
Kanada	1	1	-	2	1	-	-	-	1	2	1	2	1	1	2
Kína	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lengyelország	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Magyarország	61	118	88	121	124	183	172	140	16	111	74	65	48	17	65
Németország	6	-	1	4	7	6	6	4	2	5	3	5	5	-	5
Olaszország	1	1	-	2	2	5	-	-	-	-	2	-	-	-	-
Románia	20	14	36	22	50	44	45	57	2	107	3	16	13	3	16
Svájc	5	2	2	2	4	5	1	1	2	4	1	3	1	2	3
Svédország	-	1	1	4	1	3	2	1	-	-	-	-	-	-	-
Szerb. M.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23	9	8	1	9
Szlovákia	23	29	51	21	19	28	14	61	5	29	11	13	11	2	13
Szlovénia	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Thaiföld	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-
Ukrajna	-	1	-	2	3	3	-	15	-	24	1	1	-	1	1
USA	3	3	1	-	-	-	-	3	1	2	1	1	-	1	1
Összesen	124	178	184	186	225	298	246	289	47	294	123	135	102	33	135

**A ZÜRICHI MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET  
MAGYAR TÖRTÉNELMI ISKOLÁI**

- 1) *Szeged, 1992.* augusztus 23-29.  
Szervező: Fejes Pál  
A Magyar őstörténet-kutatás és írott forrásai, nemzeti szimbólumaink (ISBN 963 8465 00X)
- 2) *Tab, 1993.* augusztus 15-21.  
Szervező: Darai Lajos  
A történelemkutatás módszertana, magyar őstörténet, magyar ősműveltség.  
Műveltségünk keleti kapcsolatai, középkori és újkori történelmünk (ISBN 963 04 44135)
- 3) *Tapolca, 1994.* augusztus 13-20.  
Szervező: Pandula Attila  
Helyünk és szerepünk a Kárpát-medencében, Közép-Dunántúl, Veszprém megye, Balaton-felvidék  
(ISBN 963 85 274 12)
- 4.) *Tapolca, 1995.* augusztus 13-20.  
Szervező: Pandula Attila  
A Kárpát-medence népei (ISBN 963 85274 8 X)
- 5) *Tapolca, 1996.* augusztus 11-18  
Szervező: Pandula Attila  
A keresztény egyházak és történelmi szerepük a Kárpát-medencében (ISBN 963 85684 1 0)
- 6) *Tapolca, 1997.* augusztus 10-17.  
Szervező: Pandula Attila  
A nemzetállamtól az övezetek Európájába a 20. században (ISBN 963 9349 11 9)
- 7) *Tapolca, 1998.* augusztus 1-8.  
Szervező: Pandula Attila  
Az 1848-1849-es magyarországi polgári forradalom és szabadságharc (ISBN 963 86100 5 0)
- 8) *Tapolca, 1999.* augusztus 1-8.  
Szervező: Pandula Attila  
Az első világháború és magyar történelmi következményei (1914-1921) (ISBN 963 9349 02 X)
- 9) *Felsőőr-Oberwart, 2000.* augusztus 6-8.  
Szervező: Pandula Attila  
Az 1930-as évek magyar műveltsége (ISBN 963 86100 3 4)
- 10) *Szentendre, 2001.* augusztus 5-12.  
Szervező: Pandula Attila  
A második világháború és történelmi következményei Magyarország szempontjából (1939-1949)  
(ISBN 963 86100 6 9)
- 11) *Budapest, 2003.* augusztus 3-9.  
Szervező: Boda József  
A magyar polgári rendvédelem a 19. és 20. században (magyar csendőrség, rendőrség, büntetés-végrehajtás,  
határőrség, vám- és pénzügyőrség, koronaőrség) (ISBN 963 9349 06 2)
- 12) *Nyíregyháza 2004.* július 25 - augusztus 1.  
Szervező: Bene János, Nagy Kálmán, Pál János  
A magyar huszárság fejlődéstörténete (ISBN 963 9349 07 0)





## **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kiadványai**

1. **Első (Benidormi 1986) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai.** (151 oldal, ebből 60 oldal angol, francia és német nyelvű). Zürich, 1991. ISBN 963 02 8926 1
2. **A Második (Zürich 1987) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai.** (146 oldal, ebből 50 oldal angol, francia és német nyelvű). Zürich, 1993. ISBN 963 02 8926 2
3. **Magyarok Őstörténete.** Összefoglaló áttekintés. (48 oldal). Írta a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület őstörténeti írói munkaközössége, Zürich-Budapest, 1992. ISBN 963 02 8925 3; második kiadás 1996. ISBN 963 85274 6 3
4. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Első (Szeged 1992) Magyar Történelmi Iskolájának Előadásai és Iratai.** (277 oldal) Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor). Zürich, 1993. ISBN 963 8465 00 X
5. **Magyar Történelmi Tanulmányok 1.** (136 oldal) Kiegészítő tanulmányok a Tabi iskola előadásaihoz. Zürich, 1993. ISSN 1217 4629
6. **Csihák György: A magyar parlamentarizmus ezer éve.** (92 oldal) Összefoglaló áttekintés. Budapest, 1990. ISBN 963 02 8925 3
7. **Nagy Gyula: Az ellopott magyar őstörténet.** Magyar Történelmi Tanulmányok 2. (124 oldal) Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 04 4112 8
8. **Képeslapok magyar történelmi motívumokkal.** 8 különféle, szimpla és dupla
9. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második (Tab 1993) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai.** (416 oldal) Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 04 4413 5
10. **Die Frühgeschichte der Ungarn.** Zusammenfassung. (54 Seiten) Geschrieben von der Arbeitsgruppe des Ungarisch Historischen Vereins Zürich. Zürich-Budapest, 1994. ISBN 963 85 274 4 7
11. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Harmadik (Tapolca 1994) Magyar Történelmi Iskolája Előadásai és Iratai.** (227 oldal) Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 85 274 12
12. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Első (Székelyudvarhely 1994) Övezeti Történésztalálkozó Előadásai és Iratai.** (183 oldal) Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 85274 2 0
13. **Csihák György: Beszélgetés néppemmel a hazánkról.** (68 oldal) Budapest-Zürich, 1995. ISBN 963 85274 5 5
14. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második (Komárom 1994) Övezeti Történésztalálkozó Előadásai és Iratai.** (152 oldal) Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Komárom-Komárno-Zürich, 1995. ISBN 963 85274 3 9
15. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kilencedik (Tapolca 1994) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai.** (143 oldal) Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Budapest-Zürich, 1995. ISBN 963 85274 1 2

16. **Csihák György: Ex Oriente Lux.** (249 oldal) Tanulmány a magyar múlttól, jelenről és a jövőről. Budapest-Zürich, 1996. ISBN 963 85274 7 1
17. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tizedik (Tapolca 1995) Magyar Őstörténeti Találkozó és Negyedik Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai.** (258 oldal) Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Budapest-Zürich, 1996. ISBN 963 85274 8 X
18. **Germann Georg: Ungarisches im Bernischen Historischen Museum** (mit Farbbildern). **A Berni Történelmi Múzeum magyar emlékei** (kétnyelvű kiadvány színes képekkel 44 oldal). Előszó: Claudió Caratsch. Bern-Budapest, 1996. ISBN 963 85274 9 8
19. **Csámpai Ottó: Nemzet és társadalom. Bevezetés az etnoszociológiába.** (152 oldal) Budapest-Zürich, 1996. ISBN 963 85684 02
20. **Honfoglalásunk és előzményei. A Tizenegyedik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai.** (173 oldal) Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. 10 oldal angol-magyar-német-francia és orosz nyelvű őstörténeti fogalmak. **Keresztény egyházak és történelmi szerepük a Kárpát-medencében. Az Ötödik Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai.** (110 oldal) Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Budapest-Zürich, 1997. ISBN 963 85684 1 0
21. **Nagy Kálmán: A honfoglalás hadtörténete.** (151 oldal) Budapest, 1998. ISBN 963 7810 97 8 (Közösen a Szabadtér Kiadóval)
22. **Csihák György: Válasz népem kérdéseire a hazánkról.** (102 oldal) Budapest-Zürich, 1999
23. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Nyolcadik (Kaposvár 1993) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai.** (140 oldal) Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Budapest-Zürich, 1999. ISBN 963 85684 2 9
24. **Die Ungarn und die Abtei Sankt Gallen. Magyarok és a Szent Galleni Apátság.** (114 oldal) Az előadások szövege. St. Gallen-Budapest, 1999. Kétnyelvű kiadvány a Magyar Nemzeti Múzeumban 1998-ban rendezett „Die Kultur der Abtei Sankt Gallen” című kiállítás alkalmával, az ELTE-n rendezett nemzetközi konferencia előadásai. ISBN 963 85684 3 7 (Közösen St. Gallen Kanton levéltárával) – Második kiadás ISBN 963 86100 8 5
25. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Harmadik (London 1988) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai.** (188 oldal) Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Budapest-Zürich, 1999. ISBN 963 85684 5 3
26. **Csihák György: A magyar nemzet múltja \* Szent István király életműve és a magyar államalapítás \* A bambergi lovas \* Sacra Regni Hungarici Corona és a magyar közjogi rendezés kérdései ma \* Magyar - nép - kisebbség.** (94 oldal) Budapest-Zürich, 1999. ISBN 963 85684 6 1
27. 

<b>Fünffzehn</b>	<b>Jahre</b>	<b>UHVZ</b>	<b>-</b>
<b>A ZMTE tizenöt éves 1985 - 1999.</b> (50 oldal) Zürich-Budapest, 1999. ISBN 963 85684 7 X			
28. **Nagy Gyula: Az ellopott magyar őstörténet II.** (206 oldal) Budapest-Zürich, 1999. ISBN 963 85684 4 5
29. **Csihák György: Dunhuang barlangképei és a Szenszi agyagkatonák néma üzenete a magyar műveltség gyökereiről.** (64 oldal) Budapest-Zürich, 2000. ISBN 963 85684 8 8

- 
30. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Erdélyi Övezeti Történésztalálkozói (1995-1999) Előadásai és Iratai.** (312 oldal) Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Budapest-Zürich, 2000. ISBN 963 85684 9 6
  31. **A honfoglalás és az 1848-1849-es magyarországi polgári forradalom és szabadságharc évfordulójára.** A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tizenharmadik Magyar Őstörténeti Találkozója és Hetedik Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai. (324 oldal) Budapest-Zürich, 2001. ISBN 963 86100 5 0
  32. **Barabási László: Nemes Székely Nemzet – Csillagösvényen.** (Regény, 112 oldal) Csiksomlyó-Budapest, 2001. ISBN 963 86100 4 2
  33. **Csihák György: Magyar nempolitikai írások.** (50 oldal) Budapest-Zürich, 2002. ISBN 963 86100 0 X
  34. **Kiadványaink tartalom jegyzéke – Vereinspublikationen mit Inhaltsübersicht.** (44 oldal) Zürich-Budapest, 2002. ISBN 963 86100 7 7
  35. **Magyar haditechnika és magyar hadjáratok a kora középkorban.** A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület (Szentendre-2001) Tizenhatodik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai (178 oldal). **A második világháború és történelmi következményei Magyarország szempontjából (1939-1949).** Tizedik Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai (207 oldal). Az előadások szövege, jegyzőkönyv, műsor. Budapest-Zürich, 2003. ISBN 963 86100 6 9
  36. **Achtzehn Jahre UHVZ – A ZMTE tizennyolc éve 1985-2002.** (58 oldal) Zürich-Budapest, 2002. ISBN 963 86100 9 3
  37. **Magyar Történelem. Tízezer év – ezer oldalról.** Oktatási segédkönyv a magyar történelem tanításához. (636 oldal) Budapest-Zürich, 2003. ISBN 963 86100 1 8
  38. **Közös jelen, múlt és jövő Észak Kárpát-medencében, különös tekintettel a gömöri tájegységre.** (169 oldal) A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kilencedik (Rozsnyó 2000) Övezeti Történésztalálkozó Előadásai és Iratai. Rozsnyó-Budapest-Zürich, 2002. ISBN 963 86100 2 6
  39. **Délközép Kárpát-medence műveltsége, különös tekintettel a sárközi települések és népi műveltségük fejlődésére.** A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Nyolcadik (Sárköz-Decs 2000) Övezeti Történésztalálkozó Előadásai és Iratai. Decs-Zürich 2004. ISBN 963 9349 03 8
  40. **Csihák György: Forog a történelem kereke...** (52 oldal) Budapest-Zürich, 2004. ISBN 963 9349 04 6
  41. **A magyar műveltség gyökerei.** A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tizenötödik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. **Az 1930-as évek magyar műveltsége.** Kilencedik Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai. (Felsőőr/Oberwart 2000) (147 oldal) Budapest-Zürich, 2004. ISBN 963 86100 3 4
  42. **Az első világháború és magyar történelmi előzményei (1914-1921)\*** (147 oldal) **Szent István és a magyar államalapítás.** (195 oldal) A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Nyolcadik Magyar Történelmi Iskola és Tizennegyedik Magyar Őstörténeti Találkozója. (Tapolca 1999). Budapest-Zürich, 2004. ISBN 963 9349 02 X
  43. **A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tizenhetedik Magyar Őstörténeti Találkozó és Tizenegyedik Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai.** (288 oldal) (Budapest 2003) Budapest-Zürich, 2004. ISBN 963 9349 06 2

- | 44. Zwanzig   | Jahre   | UHVZ   | -  |
|---|---|--|--|
| <b>A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 20 éve 1985-2004.</b> (74 oldal) Zürich-Budapest, 2004. ISBN 963 9349 05 4 |   |  |  |
| 45. <b>A magyar huszárság története.</b>  | A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tizenkettedik Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai. (114 oldal) | <b>A lovasműveltség sajátosságai.</b> Az Egyesület Tizennyolcadik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. (313 oldal)                  | <b>Az első magyar huszártörténeti konferencia keretében.</b> (Nyíregyháza, 2004) Budapest-Zürich, 2004. ISBN 963 9349 07 0 |
| 46. <b>A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Negyedik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai.</b>         | (296 oldal)   | Felsőőr/Oberwart 1989.   | Budapest-Zürich, 2005. ISBN 963 9349 10 0  |
| 47. <b>A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Hatodik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai.</b>          | (295 oldal).  | Szent Gallen 1991.   | Budapest-Zürich, 2005. ISBN 963 9349 08 9  |
| 48. Csámpai Ottó: <b>Nemzet és társadalom.</b>  | Bevezetés az etnoszociológiába. Második, bővített kiadás. (280 oldal)   | Budapest-Zürich, 2005.   | ISBN 963 9204 38 2   |
| 49. <b>A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Ötödik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai.</b>           | (291 oldal).  | Altenberg 1990.  | Budapest-Zürich, 2005. ISBN 963 9349 09 7  |
| 50. <b>Magyar út és nehézségei a nemzetállamtól az övezetek Európájába a huszadik század fordulóján.</b>            | (186 oldal)   | <b>A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tizenkettedik Magyar Őstörténeti Találkozó és Hatodik Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai.</b> | <b>Avarok - onogurok - magyarok</b> (230 oldal). (Tapolca 1997). Budapest-Zürich, 2005. ISBN 963 9349 11 9                 |



**Kiadványaink megtalálhatók  
minden nagyobb magyarországi könyvtárban  
és további 70 ország 156 könyvtárában, tehát mindenütt,  
ahol magyarok élnek vagy tanulnak**

Könyveink megvásárolhatók a **Heraldika Kiadó** könyvesboltjában:

1113 Budapest, Takács Menyhért utca 5.  
Telefon/fax: 0036 (1) 20-96-078 – Mobil: 0036 (20) 97-36-120  
E-mail: [heraldika@heraldikakiado.hu](mailto:heraldika@heraldikakiado.hu)  
[www.heraldikakiado.hu](http://www.heraldikakiado.hu)

*és terjesztőinél.*

**Az Egyesület által kiadott könyvek,  
a Magyar Köztársaság oktatási minisztere által  
T 300730-1676/1999 számon kiadott alapítási engedélyünk szerint és  
T 302460-780/1999 számon kiadott indítási engedélyünk szerint,  
pedagógus továbbképzési programunk tankönyvei.  
A továbbképzésről internetes honlapunkon részletes tájékoztató van:**

**[www.zmte.inf.hu](http://www.zmte.inf.hu)**

**A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kilencedik (Tapolcai – 1994)  
Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai**

**1995**

**ISBN 963 85274 1 2**

**Mérete: A/4**

**Tartalom**

<b>Védnökök</b> .....	9
<b>Zászlóavató ünnepi beszéd</b> .....	13
<b>Megnyitó: Dolnics Zoltán (Miskolc)</b> <b>a Magyarok Világszövetsége nevében</b> .....	13
<b>Előszó</b> .....	14
<b>Csihák György (Zürich)</b> A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület őszinte története IX .....	15
<b>Jegyzőkönyv</b> .....	17
A Találkozó jegyzőkönyve .....	17
Az előadások tartalmi kivonata .....	17
A Találkozó műsora (tervezet) .....	25
Nyilatkozat .....	27
Házirend .....	27
Sajtóközlemény .....	27
Felhívások .....	28
Meghívó a Tizedik Magyar Őstörténeti Találkozóra Tapolcára .....	30

**Az előadások teljes szövege**

<b>Cey-Bert R. Gyula (Bangkok)</b> Az ősi magyar jelképek kialakulása .....	33
<b>Csihák György (Zürich)</b> Magyarok története – Tarih-i Üngürüşz (Könyvismertetés) .....	43
<b>Dolnics Zoltán (Miskolc)</b> A besenyők és a kunok .....	51
<b>Dolnics Zoltán (Miskolc)</b> Szokásvilág a Xiung-nu Birodalomban ...	55
<b>Dudás Rudolf (Vancouver)</b> A „Tapolca” helységnév etimológiai elemzése .....	59
<b>Dudás Rudolf (Vancouver)</b> A „Balaton” név kétrendbeli eltorzítása ...	61
<b>Erdélyi István (Budapest)</b> Gondolatok a magyar őstörténetről .....	63
<b>Flamm Benedek László</b> (Budapest)      A magyar-skandináv kapcsolatok története a viking-korban .....	67
<b>Frech’ Miklós (Keszthely)</b> A magyar őstörténet egyes kérdései a régészeti növénytan szemszögéből .....	73
<b>Herényi István (Budapest)</b> Az avar, frank, magyar gyepűrendszer 800-tól 1242-ig .....	75

<b>Kovács László</b> (Tapolca)	A székely (magyar) rovásírás helye a magyar művelődés történetében A rovásírás számítógépes programjának kidolgozása .....79
<b>Körmendy József</b> (Veszprém)	A veszprémi érseki és káptalani levéltár .. .85
<b>Lukács József</b> (Kassa)	Hernádvölgyi avar temetők ásatásainak eredménye .....87
<b>Nagy Kálmán</b> (Budakeszi)	A magyar könnyűlovasság kialakulása és őstörténetírásunk ezzel kapcsolatos kérdései .....93
<b>Pandula Attila</b> (Budapest)	A Horthy-korszak rendjeleinek és kitüntetéseinek szimbólumai .....97
<b>Sági Károly</b> (Keszthely)	Pannónia kereszténységének története a magyar honfoglalásig .....103
<b>Sebestyén László</b> (Budapest)	A magyar őstörténeti felfogás az 1100. évfordulón .....107
<b>C. Tóth János</b> (Budapest)	A magyar kultúra alapjainak megteremtése Álmós és Árpád fejedelemsége idején ....115
<b>Uzsoki András</b> (Balatonfüred)	A veszprémi püspökség titulusának valószínű eredetéről .....121
<b>Vámos-Tóth Bátor</b> (Honolulu)	Bala+ton - Tapol+ca .....125
<b>Függelék</b>	
	<b>Péter Miklós</b> helyszíni költeménye .....131
	Levelek .....132
	Meghívók .....136
	A Hetedik és a Nyolcadik Magyar Őstörténeti Találkozó évkönyvének tartalomjegyzéke .....138
	A kilenc magyar őstörténeti találkozón résztvevők statisztikája .....140
	A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület eddig megjelent kiadványai .....141
	Előkészületben .....141
	Könyvterjesztőink .....142
	INFO .....143

---

**A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tizedik (Tapolcai – 1995)  
Magyar Őstörténeti Találkozó és  
Negyedik Magyar Történelmi Iskola  
Előadásai és Iratai  
1996  
ISBN 963 85274 8 X  
Mérete: A/4  
Tartalom**

<b>Elöljáró</b> .....	7
<b>Zárszó</b> .....	9

<b>Tüttő György (London)</b>	<b>Szent István király öröksége</b> .....	11
------------------------------	---	----

**AZ ŐSTÖRTÉNETI TALÁLKOZÓ ELŐADÁSAI**

<b>Csihák György (Zürich)</b>	Őstörténetünkéről .....	17
<b>Fejes Pál (Szeged)</b>	A “szólétra-elv”: a fordítás általánosítása ..	23
<b>Timaru-Kast Sándor</b> (Ingelheim)	A kelta-magyar “rokonság” nyelvünk tükrében	29
<b>Csajághy György (Pécs)</b>	A felgyői avar síp és történeti háttere .....	75
<b>Szekeres István (Budakalász)</b>	A “koraavarok” nyelve .....	139
<b>Szekeres István (Budakalász)</b>	A “későavar” jelrendszer vizsgálata .....	145
<b>Nagy Kálmán (Budakeszi)</b>	A 895. évi honfoglalás katonai kérdései ..	153
<b>Herényi István (Budapest)</b>	A 895. évi honfoglalás népei .....	157
<b>Henkey Gyula (Kecskemét)</b>	Zoborvidéki és dunamocsi magyarok etnikai embertani vizsgálata .....	161
<b>Lukács József (Kassa)</b>	Hernádmenti avarság II .....	177
<b>Uzsoki András (Balatonfüred)</b>	Királyi temetkezőhely a tihanyi apátsági templomban .....	201
<b>C. Tóth János (Budapest)</b>	Szent István törekvései a magyar és a keresztény kultúra egységének megteremtésére .....	205
<b>Csámpai Ottó (Pozsony)</b>	Kárpát-medence népeinek jövője a XXI. században .....	211



---

**Függelék**

Levelek .....	219
A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Őszinte Története X ..	227
A rendezvény jegyzőkönyve .....	231
Az őstörténeti találkozó előadásainak tartalmi kivonata .....	232
Nyilatkozat .....	240
Házirend .....	240
X. Magyar Őstörténeti Találkozó műsora Tapolca, 1995. augusztus 13-20 .....	241
IV. Magyar Történelmi iskola műsora Tapolca, 1995. augusztus 13-20 .....	242
Sajtóközlemény .....	244
Felhívások, meghívók .....	245
Statisztikák .....	251
A Nyolcadik és Kilencedik Magyar Őstörténeti Találkozó évkönyvének tartalomjegyzéke .....	253
A ZMTE eddig megjelent kiadványai .....	255
Előkészületben .....	255
Könyvterjesztőink .....	256
INFO .....	257



<div> <div>1997</div> <div> <b>Budapest</b>  <b>MEGHÍVÓ</b> </div> </div>	
<p>Nyilvános előadás 1997-ben minden hónap utolsó csütörtökjén  Kezdete: pontosan 17 óra  Belépés díjtalan. Az előadást vita követi  Helye: H-1051 Budapest, V., Arany János u. 10.  (Arany János Ifjúsági Klub fsz.) Telefon: 111-2248</p>	
ELŐADÁS	ELNÖK
<p><i>Január 23.</i>  Dr. Halabuk József főiskolai docens, Budapest ZMTE:  <i>Budapest - európai főváros</i></p>	<p>Nagy Kálmán, hadtörténész  (Budakeszi), ZMTE</p>
<p><i>Február 20.</i>  Költő László, Somogy Megyei Múzeumok igazgatósága  vezető régésze  <i>Megjegyzések az avar-magyar folyamatosság kérdéséhez  a vörsi VIII-X. századi temető kapcsán (diavetítéssel)</i></p>	<p>dr. Herényi István, a történelemtudo-  mány kandidátusa (Budapest), ZMTE</p>
<p><i>Március 20.</i>  Gerzson Pál (Budapest), Munkácsi-díjas festőművész  Magyar Művészeti Akadémia tagja, ny. egyetemi tanár  <i>A látás nyelve, nemzeti sajátosságok</i></p>	<p>Dr. Cey-Bert R. Gyula, gasztronómus  (Bangkok), ZMTE</p>
<p><i>Április 17.</i>  Dr. Eöry Ajándok (Budapest) a biológia tudományok kandidátusa  a Magyar Akupunktúra Társaság elnöke, a Magyar-Kínai Baráti  Társaság elnöke  <i>Lehetek-e akupunktúrás tűk az avarkori tűtokban?</i></p>	<p>cpt. Ddr. Juba Ferencz történész, (Bécs)  ZMTE</p>
<p>A ZMTE ÖTÖDIK (CSIKSZEREDA) ÖVEZETI TÖRTÉNÉSZTALÁLKOZÓJA  Csikszereda, 1997. május 15-18. Jelentkezési határidő: 1997. április 30.</p>	
<p><i>Május 22.</i>  Berenik Anna magánkutató, (St. Gallen)  <i>A félremagyarázott Anonymus</i></p>	<p>Szekeres István, írástörténész,  (Budakalász), ZMTE</p>
<p><i>Június 19.</i>  Dr. Rókuszfalvi Pál (Budapest) ny. egyetemi tanár,  a pszichológia tudomány doktora  <i>Egészséges ifjúság - egészséges nemzet</i></p>	<p>Dr. Pandula Attila, ELTE adjunktus  (Budapest), ZMTE</p>
<p>A ZMTE TIZENKETTEDIK MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI TALÁLKOZÓJA ÉS A  ZMTE HATODIK MAGYAR TÖRTÉNELMI ISKOLÁJA: Tapolca, 1997. augusztus 10-17.  Jelentkezési határidő mindkét rendezvényre 1997. május 31.</p>	
<p><i>Szeptember 18.</i>  Dr. Csihák György, a ZMTE elnöke, (Zürich)  <i>Kis államok jövője - övezetek Európája</i></p>	<p>Dr. Darai Lajos a történelemtudomány  kandidátusa (Kápolnásnyék), ZMTE</p>
<p><i>Október 23.</i>  Dr. Szögi László az ELTE Egyetemi Könyvtár főigazgatója,  a történelemtudomány kandidátusa, (Budapest):  <i>Tudomány - külföldi kapcsolatok, egyetemjárás az újkorban</i></p>	<p>Dr. Pandula Attila, ELTE adjunktus,  (Budapest), ZMTE</p>
<p><i>November 21.</i>  Egyesületi ünnepség. Belépés csak meghívóval</p>	<div> Megjegyzés:  ELTE = Eötvös Loránd  Tudományegyetem  ZMTE = a Zürichi Magyar  Történelmi Egyesület tagja </div>
<p>Háznagy: Dr. Darai Lajos, Lányi Ernő, Vágó Pálné (Tel.: 135-1394)</p>	

**MEGHÍVÓ**



**EINLADUNG**

Tisztelettel és szeretettel hívjuk a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Alapító Tagjait, Dísztagjait és Rendes Tagjait és Barátaikat közvetlen hozzátartozójukkal az Egyesület 1997. évi záró előadására és bankettjére

Wir erlauben uns, die Gründungsmitglieder, die Ehrenmitglieder und die Ordentlichen Mitglieder und die Freunde des Ungarisch Historischen Vereins Zürich - samt Begleitung - zum Abschlussvortrag und Bankett 1997 herzlich und geziemend

Az Hotel Benczúr, Benczúr u. 35, 1068 Budapest einzuladen.  
előadás helye és ideje:

Ort und Zeit des Vortrages:

prof. ddr. Kahler Frigyes egyetemi tanár, a Veszprém Megyei Bíróság kollégium vezetője

Prof. DDr. Frigyes Kahler, Leiter des Strafkollegiums am Stadtgericht Veszprém

**MEGTORLÁS ÉS EMIGRÁCIÓ –**

**VERGELTUNG UND EMIGRATION –**

1997. november 21. (péntek) 17 órakor.

(Freitag) den 21. November 1997, um 17 Uhr.

Ünnepi előadás:

Festvortrag:

Az előadás után az új tagok ünnepélyes beiktatása, majd a díszvacsora következik.

Nach dem Vortrag werden die neuen Mitglieder im feierlichen Rahmen aufgenommen und ein festliches Nachtmahl serviert.

A részvétel költsége ital nélkül) 1.100,- Ft.

Preis ohne Getränke Ft. 1.100,-

Helyfoglalás 1997. október 31-ig írásban történik az alábbi címen: 1212 Budapest, Kossuth u. 106/A.

Schriftliche Reservation wird bis zum 31. Oktober 1997 erbeten. Adresse: 1212 Budapest, Kossuth u. 106/A.

Festliche Bekleidung, Tracht er-

ZÜRICH MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET  
Tudományos Tanácsa



Elnök:

**ZACHAR JÓZSEF** - D. Sc., történész, egyetemi tanár, Eszterházy Károly Főiskola, Eger.

Titkár:

**BÉRCZI SZANISZLÓ** Dr. C. Sc., csillagász, fizikus, a földtudomány kandidátusa, ELTE, Általános Fizikai Tanszék (Kozmikus Anyagokat vizsgáló Úrkutató Csoport), Budapest.

**CSÁMPAI OTTÓ** - C. Sc., etnoscziológus, habilitált egyetemi docens, tanszékvezető - Trecsényi Egyetem tanszékvezetője.

**DARAI LAJOS** - C. Sc., filozófia történész, főiskolai tanár - Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár.

**SLAVIC MAGDOLNA** - Mr. Sc. Ph. - Subotica/Szabadka.

**SZABÓ A. FERENC** - C. Sc., politológus, egyetemi tanár - Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Politikaelméleti és Jogtudományi Tanszék.

**SZABÓ PÉTER** történelemtanár, polgármester, Tiszadob

Vétőjogú tag:

**CSIHÁK GYÖRGY** - dr. u., közgazdász, történész, ZMTE elnök.

Tag:

**FARAGÓ JÓZSEF** - D. Sc., etnográfus, egyetemi tanár, nyelvész, az MTA tiszteleti tagja. Cluj Napoca/Kolozsvár.

**FÁBRI BALINT** történelemtanár - Wesselényi Miklós Szakközép- és Szakiskola, Nyíregyháza

**FRISNYÁK SÁNDOR** - D. Sc., természettudományi doktor, egyetemi tanár, tanszékvezető - Nyíregyházi Főiskola, Földrajz Tanszék.

**HALÁSZ TIBOR** történelemtanár - Subotica/Szabadka.

**VITÉZ HERÉNYI ISTVÁN** - C. Sc., jogász, történész, Budapest.

**VITÉZ CAPT. JUBA FERENCZ** - ddr. u., tengerésztörténész, jogász, tengerészkapitány, hajóorvos, Bécs.

**KIRÁLY VERONKA** - Észak Bácskai Magyar Pedagógusok Egyesülete, elnök, Subotica/Szabadka.

**KÖLTŐ LÁSZLÓ** - dr., régész, vegyészmérnök, osztályvezető, Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár.

**MIKLAUZIĆ ISTVÁN** dr. u. közgazdász, Budapest

**NAGY KÁLMÁN** - hadtörténész, nyugalmazott huszárezredes, Budakeszi.

**SZABÓ ISTVÁN MIHÁLY** D. Sc., mikro-, illetve környezet biológus, az MTA rendes tagja, ny. tanszékvezető egyetemi tanár, Budapest

**SZEDERKÉNYI TIBOR** - D. Sc., a földtudomány doktora, egyetemi tanár, Pécsi Egyetem, Szeged.

**VIZI LÁSZLÓ TAMÁS** - Ph. D. történész, főiskolai tanár - Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár.

UNGARISCH HISTORISCHER VEREIN ZÜRICH  
ZÜRICH MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET



ASZTALTÁRSASÁGAINK - UNSERE TAFELRUNDEN

**AUSTRALIA**

István **Nagy** (Adelaide)  
2/13 Lassie Ave.,  
Windsor Gardens SA 5087  
T: 08/83678581  
E-mail: vando-  
mis@webmedia.com.au

Géza **Katona** (Hobart)  
11 Zomay Ave., Dynnyrne 7005  
Tasmania  
T: 03/62233174  
katona@tasmail.com

József **Kozsik** (Melbourne)  
9 Hilbert Courth  
East Oakleigh Vic. 3166  
T: 03/95684590  
E-mail: cserenc@netscape.net

Károly **Gerecs** (Sydney)  
13 Bangalla Road  
Concord West NSW 2138  
T: 02/97431748  
E-mail: gerecs@tpg.au

**AUSTRIA**

László **Kelemen**  
A-7501 Unterwart 300  
T: 0043/3352/38788  
E-mail: office@umiz.at

**MAGYARORSZAG**

Sancz Klára Lujza  
H-1117 Budapest,  
Hamzsabégyi u. 20.  
T: 0036/1/2095960  
E-mail: sanczklara@pim.hu

**Szalkai László**

H-6800 Hódmezővásárhely  
Futó Mihály u. 12.  
T: 0036/62/243929  
E-mail: csereszny-  
es@mail.cserko.sulinet.hu

**NEUSEELAND**

Steven Andras **Toth**  
12 Webb Street, Christchurch  
T: 03/3557448

**ROMANIA**

László **Barabási**  
Széki út 157,  
RO-530203 Miercurea Ciuc  
T: 0040/98/302501  
E-mail: barabasil@freemail.hu

Dr. József **Faragó**  
Dragalina 8/14  
RO-400024 Cluj-Napoca  
T: 0040/264/193666  
E-mail: faragojosef@usa.net

Anna & Lajos **Sipos**  
Str. Moldovei 13/B  
RO-540542 Tg. Mures  
T: 0040/265/244139  
E-mail:  
molnarj@ms.sapientia.ro

**SERBIA**

Lajos **Szabó**  
Partizanskih baza 17  
YU-24000 Subotica  
T: 00381/24/547504  
E-mail: gsepsey@tippnet.co.yu

**SLOWAKIA**

Kornélia **Csala**  
Mäsiarska 59  
SK-040 01 Košice  
T: 00421/55/6254184  
E-mail: kapok@orangemail.sk

Dr. Ottó **Csámpai**  
Výšehradská 13  
SK-851 06 Bratislava  
T: 0042/903/453514  
E-mail: csotto@netax.sk

Zoltán **Beke**  
Dovčiková 1  
SK-048 01 Rožnava  
T: 00421/905/968338  
E-mail: beke@pobox.sk

**SWEDEN**

Frigyes **Hutter**  
Kantyxegången 8  
SE-42147 Västra Frölunda  
(Göteborg)  
T: 0046/31/479789  
E-mail:  
fredrikhutter@hotmail.com



# HISTORISCHER VEREIN IN ZÜRICH



## INFO

**Ungarisch Historischer Verein Zürich  
Zürichi Magyar Történelmi Egyesület**

Sekretariat der Treffen zur Frühgeschichte der Ungarn  
Magyar Östörténeti Találkozók Titkársága  
CH-8047 Zürich, Postfach 502  
Postscheckkonto: Zürich 80 36214-1  
Präsident/Elnök: Dr. György J. Csihák  
Telefon: 0043/3352/31872  
[www.zmte.inf.hu](http://www.zmte.inf.hu)  
[zmte@freemail.hu](mailto:zmte@freemail.hu)

**Gemeinnütziger Verein. Svájci Közérdekű Egyesület**

Kapcsolati cím Magyarországon

**Sancz Klára Lujza**  
H-1117 Budapest,  
Hamzsabégyi u. 20.  
T: 0036/1/2095960  
[sanczklara@pim.hu](mailto:sanczklara@pim.hu)

Nyilvános előadás  
minden hónap utolsó előtti csütörtökjén 17 órakor  
H-1051 Budapest, Arany János u. 10. Telefon: 0036/1/3112248

[www.aranytiz.hu](http://www.aranytiz.hu)  
[aranytiz@freemail.hu](mailto:aranytiz@freemail.hu)

**Tafelrunde/Asztaltársaság:**

*Adelaide / Budapest / Christchurch / Csikszerecs / Felsőőr / Göteborg /  
Hobart / Hódmezővásárhely / Kassa / Kolozsvár / Marosvásárhely / Melbourne /  
Pozsony / Rozsnyó / Szabadka / Sydney*

**ZÜRICH  
MAGYAR  
TÖRTÉNELMI  
EGYESÜLET**

„AZ UTÓBBI ÉVEK MAGYARORSZÁGI POLITIKAI VISSZARENDEZŐDÉSE UGYANIS MEGÁLLÍTOTTA, VISSZAFORDÍTOTTA AZ ÉVTIZED ELEJÉN MEGINDULT KÖZELEDÉSI FOLYAMATOKAT. SOKKAL INKÁBB MAGUNKRA VAGYUNK HAGYATVA, MINT EDDIG BÁRMIKOR. SZABADKÁN AZ ÚJVIDÉKI KIADVÁNYOKHOZ IS NEHÉZ HOZZÁJUTNI, HÁT MÉG A MAGYARORSZÁGIAKHOZ!

MAGYARORSZÁGI KÖNYVEKET CSAK ÚGY SZEREZHETÜNK BE, HA A MEGHÍVOTT SZERKESZTŐSÉG, ILLETVE ÍRÓ HOZ MAGÁVAL Néhányat a mostanában megjelentetett művekből. AZ ILLEGÁLIS KÖNYBEHOZATAL ÚTJA JÁRHATATLAN, S EZT SAJÁT MAGAM IS TANÚSÍTHATOM, HISZEN TAVALY MÁJUSBAN A JUGOSZLÁV VÁMOSOK VISSZAKÜLDTEK A HATÁRRÓL Néhányszáz, ALAPÍTVÁNYTÓL KAPOTT ÉS A SZABADKAI VÁROSI KÖNYVTÁRNAK SZÁNT KÖNYVET...

MOST, AMIKOR AZ ORSZÁG ELHAGYÁSÁKOR VISZONYLAG MAGAS ILLETÉKET KELL FIZETNI, S E KÖVETELMÉNYNEK LEGFELJEBB AZ INTÉZMÉNYEK KÉPVISELŐI TEHETNEK ELEGET, S AZOK IS RITKÁN. PEDAGÓGUSAINK A KIRAKATOKBAN IS CSAK ELVÉTVÉ LÁTHATNAK MAGYARORSZÁGI KÖNYVET; RENDSZERINT A KEVÉSBÉ ÉRTÉKES IRODALOMBÓL.

A MAGYAR ÁLLAMNAK JÓVAL TÖBBET KELLETT VOLNA TENNIE A BARBÁR POLITIKA ÁLTAL IS FELSZABDALT RÉGIÓK KULTÚRÁLIS ÖSSZEKAPCSOLÁSA ÉRDEKÉBEN. ANNÁL IS INKÁBB, MERT FOGYÓ ISKOLÁINK KÖNYVELLÁTOTTSÁGÁNAK HIÁNYA A LEGÉGETŐBB PROBLÉMÁNK. TANKÖNYVEINK, HA VANNAK, TÖBBNYIRE NYELVILEG VITATHATÓ FORDÍTÁSOK. A MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM, VALAMINT A TÖRTÉNELEM OKTATÁSA IS SZÍNVONALASABB LENNE, HA ANÉLKÜL, HOGY MEGFELEDKEZNÉNK RÉGIÓNK ISMERETI KÖTELEZETTSÉGEIRŐL (PL. A KAPCSOLATTÖRTÉNET TANÍTÁSÁRÓL AZ IRODALOMBAN, A MAGYAR ÉS DÉLSZLÁV VONATKOZÁSÚ ESEMÉNYEKRŐL A TÖRTÉNELEMBEN) FOKOZOTTABBAN IGAZODNÁNK AZ EGYETEMES MAGYAR MŰVELŐDÉSI NORMÁKHOZ...

HA A FORRADALOM FOGALMA SZÁMUNKRA AZ EMBERI ÉLET MINŐSÉGÉNEK JAVÍTÁSÁÉRT KIFEJTETT RADIKÁLIS MŰVELŐDÉSI TEVÉKENYSÉGET, ERKÖLCSI FÖLELMELKEDÉST JELENTI, AKKOR A FORRADALMISÁGGAL LEGFELJEBB SZARKASZTIKUS ÉRTELEMBEN JELLEMEZHETJÜK A VAJDASÁGBAN ÉLŐ ÉRTELMISÉG MAGATARTÁSÁT. HOGY AZ ISMERTEBB SZAKEMBEREINK, KULTÚRMUNKÁSAINK ÁLTALÁBAN RITKÁN ÉLIK MEG A MAGAS ÉLETKORT, ANNAK SZERINTEM AZ AZ OKA, HOGY AHELYETT HOGY VÁLLVETVE, VITÁKBAN EDZŐDVE EGY-EGY, A SZAKMA POZITIVISTA BELTERJESSÉGÉN TÚLMUTATÓ ÉRTELMISÉGI HABITUST ALAKÍTOTTAK VOLNA KI, PÉLDÁT MUTATVA AZ UTÁNUK KÖVETKEZŐKNEK, INKÁBB MEGALKUDTAK, VACILLÁLTAK (AHOGYAN ŐK GONDOLTÁK: „OKOSOK“ VOLTAK), ANNAK ADVA MINDIG IGAZAT, AKITŐL HASZNOT ÉS TEKINTÉLYT VÁRTAK. AZ EMBERI LÉLEK EGY IDEIG NYELI, AMIT BELEFOJTANAK, AZUTÁN FÖLMONDJA A SZOLGÁLATOT: SZÉTVETI A TESTET.

A KIÉLETLEN, ROSSZUL FÖLHASZNÁLT ENERGIÁK AZ EMBER ELLEN FORDULNAK. AZ IGAZI ALKOTÓI KIBONTAKOZÁS MEGNEHEZÍTETTSÉGE MIATT CSAK A KLIKKHEZ TARTOZÁSSAL JÁRÓ SZORONGÁS NŐ MEG, S EZZEL EGYÜTT AZ IRIGYSÉG, ESETLEG ÖNÁMÍTÓ LEBECSÜLÉS AZON KEVESEK IRÁNT, AKIK UNDORODVA ELFORDULNAK A MELLÉBESZÉLÉS, MELLÉCSELEKVÉS ÉLETFORMÁJÁTÓL...

ÍRÓINK NAGY TÖBBSÉGE GERINCTELEN MAGATARTÁST TANÚSÍT. NEM SZÁMÍT NEKI, HOGY MILYEN KÖRNYEZETBEN, MIFÉLE CÉLLAL SZERKESZTETT LAPBAN VAGY FOLYÓIRATBAN JELENIK MEG. AZ A FŐ, HOGY, KÖZLIK, S EGY KEVESET TÖBBNYIRE KAP IS AZ ÍRÁSÁÉRT. NEM ÉREZ NEMZEDÉKI ELHIVATOTTSÁGOT, NEM LÁTJA BE, HOGY AZ EMBER TUDATOSAN ÉRTÉKKIVÁLASZTÓ LÉNY, S HOGY KÉPMUTATÓN VAGY TUNYASÁGGAL NEM VÁLLALHAT KÖZÖSSÉGET AZOKKAL, AKIK VÁLTOZATLAN HASZONLESÉSBŐL ÉS GÓGBÓL MÉG MINDIG A KOMMUNISTA ÉRÁBAN KIALAKÍTOTT, TÖBBÉ-KEVÉSBÉ ETNOCID MAGATARTÁSUKHOZ RAGASZKODNAK.

AZ EMBER, AKÁR MINT EGYÉN, AKÁR MINT KÖZÖSSÉG, BELEPUSZTUL, HA NEM VÁLLALHATJA A GONDOLATAIT, VÉLEMÉNYÉT, SZÜKSÉGLETEINEK MEGFOGALMAZÁSÁT, S MINDENNEK VELEJÁRÓJÁT: JOGOS IGÉNYEINEK KIELÉGÍTÉSÉT. A SZELLEMI ANYAGCSERE AZ EMBER ERKÖLCSI LÉTÉNEK TANÚBIZONYSAGA ÉS A TESTI ÉPSÉGÉNEK IS ELŐFELTÉTELE. AZ EMBER VÁLASZTÁSRA, HITELES ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉSRE ÍTÉLTETETT, S ÖNMAGA FÖLÖTT TÖR PÁLCÁT, HA A NAPI HASZONNAL ÁMÍTVA ÖNMAGÁT, A FÉLELMÉNEK, RESTSÉGÉNEK ENGED. PROVINCIÁNK TEHÁT CSAK AKKOR EMELKEDHET A MÁS RÉGIÓK IRÁNYÁBAN NYITOTT RÉGIÓ RANGJÁRA, HA ÖNMAGA LÉNYÉT - A MÉG MINDIG KÖTELEZŐNEK TARTOTT HAZUGSÁGOKAT, DOGMÁKAT ÉS FÉLIGAZSÁGOKAT ELVETVE - TÁRJA FEL, S A KOR SZELLEMI SZÍNVONALÁNAK MEGFELELŐEN HATÁROZZA MEG.“

Vajda Gábor (Szabadka) 2000